СРПСКИ

КЊИЖЕВНИ ГЛАСНИК

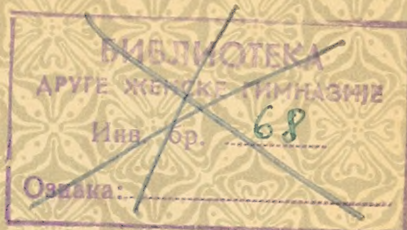

СРПСКИ

КЊИЖЕВНИ ГЛАСНИК.

УРЕДНИЦИ:
Павле ПОПОВИЋ и Др. Јован СКЕРЛИЋ.

КЊИГА ЧЕТРНАЕСТА.

БЕОГРАД:
Штампарија Светозара Николића, Обилићев Венац, бр. 2.

УРЕДНИШТВО И АДМИНИСТРАЦИЈА ЛИСТА:
СКОПЉАНСКА УЛИЦА БР. 9.

САДРЖАЈ КЊИГЕ ТРИНАЕСТЕ.

ЗА ЈАНУАР, ФЕБРУАР, МАРТ, АПРИЛ, МАЈ и ЈУН 1905.

СВЕСКА ПРВА.

СВЕСКА ДРУГА.

СВЕСКА ТРЕЋА.

СВЕСКА ЧЕТВРТА.

СВЕСКА ПЕТА.

СВЕСКА ШЕСТА.

СВЕСКА СЕДМА.

СТРАНА

СВЕСКА ОСМА.

СВЕСКА ДЕВЕТА.

СВЕСКА ДЕСЕТА.

СВЕСКА ЈЕДАНАЕСТА.

СВЕСКА ДВАНАЕСТА.

Са 1905 годином „Српски Књижевни Гласник“ улази у пету годину свога живота.

За четири године излажења, „Српски Књижевни Гласник“ се трудио да оправда и прошири симпатије с којим га је, судећи по њезину одзиву, дочекала српска читалачка публика. С друге стране, он је, као и раније, настојао да задобије и прикупи око себе сваким даном све већи број одабраних сарадника из разних области књижевности, уметности, и науке.

Ове године радиће на „Српском Књижевном Гласнику“ ови његови досадашњи и будући сарадници: Г. Г. Алекса Шантић, Др. Александар Белић, Алфред Јенсен, Андра Стевановић, Андреј Протић, А. Ђорђевић-Вовес, Богдан Поповић, Божидар Кнежевић, Др. Божидар Николајевић, Боривој Поповић, Борисав Стевановић, Бошко Бошковић, Др. Бранислав Петронијевић, Др. Василије Ђерић, Велимир Рајић, Вељко Лукић, Вељко Милићевић, Др. Владимир Видрић, Др. Владимир Поповић, Др. Војислав Вељковић, Др. Војислав Ђорђевић, Гај Добрићев, Герасим Ивезић, Гвозден Клајић, Доброслав Ружић, Драгомир Јанковић, Др. Драгутин Живадиновић, Г. Баласчев, Др. Драгутин Протић, Душан Ђокић, Душан Симић, Др. Ђилдо Божић, Ђура Димић, Др. Едвард Михел, Иво Ћипико, Јаша Продановић, Јеврем Тадић, Јелена Димитријевић, Јован Дучић, Јован Жујовић, Јован М. Јовановић, Јован Максимовић, Др. Јован Скерлић, Јован Томић, Др. Јован Цвијић, Јосип Регали, Др. Коста Кумануди, Коста Стојановић, Љубомир Бабић-Ђалски, Љубомир Стојановић, Др. Максим Арер, Милан Грол, Др. Милан Јовановић-Батут, Милан Ракић, Др. Милан Ћурчин, Др. Милан Шевић, Миливоје Башић, Миливоје Лозанић, Миливоје Павловић,

Милић Радовановић, Др. Милоје Васић, Милорад Митровић, Милорад Павловић, Милосав Јелић, Милош Ивковић, Др. Милош Стојиљковић, Др. Милош Тривунац, Миодраг Ибровац, Милутин Јовановић, Михаило Аврамовић, Др. Михаило Гавриловић, Михаило Мирон, Др. Михаило Петровић, Др. Михаило Поповић, М. Ускоковић, Невесињски, Никола Антула, Никола Јанковић, Никола Николајевић, Никола Петровић, Никола Ранојевић, Никола Стојановић, Павле Поповић, Др. Петар Вукићевић, Петар Јанковић, Петар Кочић, Петко Тодоров, Радоје Домановић, Светислав Петровић, Светислав Предић, Светислав Симић, Др. Светислав Стевановић, Светозар Зорић, Светозар Ћоровић, Др. Сима Тројановић, Слободан Јовановић, Др. Станоје Станојевић, Стеван Нешић, Стеван Павловић, Стеван Предић, Стеван Мокрањац, Тјешимир Старчевић, Др. Тихомир Ђорђевић, Урош Петровић, Цветко Манојловић.

Према обећањима која је добио, „Српски Књижевни Гласник" ће у току ове године моћи донети ове радове:

Др. Александар Белић:
- О Љермонтову,
- Наш књижевни језик;

Андреј Протич:
- Јаворов и социално осећање у његовој поезији,
- Пенчо П. Славејков,
- Идиле П. Тодорова;

Богдан Поповић:
- О чистоти и правилности језика,
- О импресионизму у сликарству;

Др. Бранислав Петронијевић:
- О закону континуитета у природи („Natura non facit saltus");

Вељко Милићевић:
- Млаке душе,
- Сахара;

Др. Владимир Поповић:
Физичко васпитање омладине;

Др. Војислав Вељковић:
О парламентаризму;

Др. Војислав Ђорђевић:
О специфичној енергији чулних нерава;

Г. Баласчев:
Неиздати турски документи о Српском Устанку;

Др. Гилдо Божић:
Габриел д' Анунцио и његове „Laudi“;

Душан Ђокић:
Кроника о влади Карла IX, од Проспера Меримеа (превод);

Доброслав Ружић:
Из мојих сећања;

Драгомир Јанковић:
Неколико позоришних питања:
a) улога статиста у комадима,
b) режија,
c) путујућа друштва,
d) инсценација;

Иво Ћипико:
Крај детета на умору;

Јаша Продановић:
Из нашег политичког живота;

Јелена Димитријевић:
Батка-Бунча и стринка Мариче;

Јован Дучић:
Плаве Легенде;

Јован М. Јовановић:
Међу Бугарима;

Јован Максимовић:
А. П. Чехов;

Др. Јован Скерлић:
Милован Ђ. Глишић,

Један српски симболист пре четрдесет година,
Јован Грчић Миленко,
Милица Стојадиновићева Српкиња;

Јован Томић:
О Кучима,
Отров као оруђе млетачке политике,
Авантурист Александар Николић из Паштровића;

Јосип Регали:
Из модерне словеначке књижевности и уметности;

Др. Коста Кумануди:
Из историје Државног Савета,
О политичкој књижевности за време владавине кнеза Михаила;

Љубомир Бабић-Ђалски:
Са калдрме;

Др. Љубомир Недић (из заоставштине његове):
Гетеов Вертер,
О књижевном укусу;

Љубомир Стојановић:
Белешке о Вуку по његовој кореспонденцији;

Др. Максим Арер:
О умору;

Милан Грол:
Репертоар Народног Позоришта,
Адвокат Патлен;

Др. Милан Јовановић-Батут:
Хигијенске прилике у Београду,
Популарисање научних истина;

Милан Ракић:
Драгутинов пад (драма);

Др. Милан Ћурчин:
Српске народне песме у немачкој књижевности,
О техници драме;

Др. Милоје Васић:
О археолошким истраживањима у Србији;

Милорад Митровић:
Пенелопа;

Милосав Јелић:
Страст (четири песме);

Др. Милош Стојиљковић:
О радиоактивним телима;

Др. Милош Тривунац:
Гетеов Вертер,
Готфрид Келер,
Новеле Готфрида Келера (превод);

Милутин Јовановић:
Мистични сонети.
Моја младост (десет сонета);

Михаило Аврамовић:
У ком се правцу развија земљорад у Србији?
Начела модерне кооперације,
Будућност кооперације у земљораду;

Др. Михаило Гавриловић:
Србија и Аустрија 1809—1810 године;

Др. Михаило Петровић:
Облици штедње у природним појавама;

Др. Михаило Поповић:
Ундина, од Ф. де Ла Мот Фукеа (превод);

Никола С. Петровић:
Барон Адолф д'Аврил;

Павле Поповић:
Новела од Станца,
Јаков Игњатовић;

Петар Кочић:
Цвика и Дурут;

Петко Тодоров:
Страхил, страшни хајдук (драмски епилог);

Радоје Домановић:
Максим,
Из успомена;

Светислав Симић:
Из живота и књижевности бугарске;

Светозар Зорић:
Из Шпаније:
a) Севиља,
b) Гренада;

Светозар Ћоровић:
За њим;

Др. Сима Тројановић:
Божић;

Стеван Мокрањац:
Српска Музичка Школа;

Др. Тих. Р. Ђорђевић:
Из историје српског фолклора,
Фолклорне белешке.

У „Српском Књижевном Гласнику“ забавни део биће и од сада разноврстан као и до сада, и по оригиналним радовима, и по преводима и анализама писаца из стране књижевности; кратким чланцима и белешкама даће се више места; обратиће се још јача пажња на дневна питања, и то не само на пољу књижевности, већ и на пољу друштвеног живота. Што се тиче општег правца листа, он остаје сасвим као и до сада.

СРПСКИ
КЊИЖЕВНИ ГЛАСНИК.

Књига XIV, број 1. — 1 јануар, 1905.

ЗА ЊИМ...

I.

Око изваљених и искрханих авлијских врата изненада настаде као неко комешање и диже се силна граја. Гомила људи одрпаних, босих, са издигнутим рукама, низ које су висили дроњци поцијепаних рукава, стиснутих шака, живо су се прецирали око нечега, гурали се, псовали.

— Размакните се, људи, — истицао се нечији дубок, храпав глас, који као да је испод земље одјекивао. — Како ћемо га пронијети?

— Лакше, лакше угурсузи, — цичао је други готово плачући. — Угњависте ме браћооо!... Ооох погинућу, браћо моја!...

— С пута!... Размичите се!... С пута!...

— Пазите!... Полахко!... Чувајте људи!...

Двојица-тројица оснажнијих почеше се гурати и лактовима се пробише кроз гомилу. Направише као неки пут и укрутише се поред искривљених дирека, да пропусте поред себе четворицу мамурних хамала, који су, гунђајући и ударајући ногама око себе као парипи, лагано носили онесвјесла човјека, чврсто га држећи за ноге и за руке. Један повисок полицајац, са мргодним лицем, усиљавајући се да изгледа што озбиљнији и *званичнији*, ишао је погурен за њима и придржавао главу онесвјеслога, која је била окрвављена и укаљана бла-

том. И хаљине су му биле блатњаве и окрвављене на неколико мјеста, а ногавица уских, искрпљених гаћа, на десној нози, до кољена подерана... Грајући непрестано и непрестано се свађајући унесоше га у авлију и спустише на мокру, прљаву калдрму.

— Овђек је нађе његова соба, — рече један хамал, окрећући се и као тражећи нешто. — Овђек стоји... То ја знам...

Из не велике, трошне кућице из четири-пет соба, нагло истрчаше неколико необучених, неиспаваних и поплашених људи, рашчешљаних жена и дјеце. Сви околише дошљаке. Неколико омање, голишаве дјеце преплашено су извиривали из соба, а неколико их почели и плакати...

— Шта је то? Који је то? — почеше питати сви, збуњени и зачуђени, пропињући се на прсте и отежући вратовима да боље виде, а један здепаст, омален човјек, широких плећа и големих бркова што су му готово на рамена падали, прогура се напријед и стаде управо до полицаја.

— Кога тражите? — запита сухо, одсјечно. — Шта ћете овђе?...

— Ђе је соба Ђуре Станивука? — заграјаше хамали.

Здепасти их погледа, погледа и по осталима и прстом указа на једну тијесну собу готово у крају авлије.

— Ено је, — рече.

Носачи опет дигоше онесвијешћенога и упутише се право тој соби. За њима пристадоше сви авлијаши и неколико оних што су се још једнако свађали око врата. Кад спустише болесника у један буџак, полицај се поносито испрси и снажно се удари по сабљи, да сви околостојећи устукнуше по корак натраг.

— Напоље! Свак напоље! — дрекну љутито. — Што ће толики свијет?... Није ово цигански међед да се окупљате око њега!...

Преплашена дјеца, вриштећи и дречећи, распршташе

се куд које. За њима одоше и жене и неколико људи. Осташе само хамали, оста онај здепасти, са двојицом авлијаша, и једна мала, ситна дјевојка, великих, зелених очију и дуга, мршава лица, препуна бубуљица.

— Ама ово је баш Ђуро, — рече здепасти, тек сада приступајући онесвјесломе и загледајући га. — Он несретник... Гледај само како се осакатио.

— Нека га нико не дира! опет узвикну полицај и одгурну здепастога. — Ја сам посл'о по доктура, па не смије нико приступит' док доктур не дође.

— Ама шта му се десило?

Један грбави хамал поче трљати руке и пришмркивати.

— Ја сам ти, братâне, бијо и све очима видијо, — поче отежући и пренемажући се. — Ето, лијепо сам видијо к'о што сад тебе гледам, макар што ме очи побољевају... Лани сам топио клàк на Хаџића грађевини, па ми се утрунило у очи и отада ме боле... Боле ме, па не могу ни спават', ни...

— Не питамо те о очима, него о Ђури, — оштро се окоси полицај, који, зар да покаже како је и он нека јача, моћнија *власт*, извади из џепа некакву биљежницу и, мрштећи се, поче писати. — Ти си очевидац, ти си био, што се каже, *на лицу мјеста*, па причај право... На то ћеш ми се и заклети, — додаде поносно.

Хамал га погледа испод ока и као снужди се.

— Е, па ето видијо сам, — настави тише. — Видијо сам како иђе чаршајом. Био је поднапит и све је подупирао дуварове час с једне а час с друге стране, јер, знате, њему се драго било напит!... По четири литра вина мого је попит'... О Митров-дану видијо сам га како готово на искап испи литар ракије а да се није ни нагомрдијо... Литар, братане, литар!...

— На ствар! На ствар! — пресијече га полицај разјарено и опет се удари по сабљи.

— Ама ево ја причам, — окоси се и хамал и одмахну рукама. — Не могу ја, веће како сам научијо...

'вако причам откако сам се родијо... Ето: кажем вам, да је био пијан. Иђе он чаршијом све 'вако (хамал поче ходати и тетурати по соби као пијан), иђе, иђе, иђе, а иза леђа му трчи фирљакер... Добри коњи, дорати, ваља сваки по пет стотина вијорина да брат брату даје. пропињу се, братане, и трче к'о бијесни, па ји не може ни фирљакерџија зауставити... Тегли он за дизгине и виче грлатије вего пријечки телал, а грло пријечкога телала, бѐли, ваља царева града...

Полицај стисну зубе.

— Па? — зашишта. — Па?...

— Па мој ти Ђуро дође некако под коње, а коњи га оборише у глиб, а фирљакер преко њега к'о преко мачке. Сви мишљасмо е ће одма бит' мртав... Није шала он'лика кабастина!...

— Дакле фијакер га оборио? — запита полицај биљежећи.

— Није, братâне, вего га коњи оборили, а фирљакер га само прегазијо, — поправи хамал лијено. — И кад смо му приступили, да га дигнемо са земље, а он крвав и изломљен... Умро није... Ето, сви видите да није умро и какав је несретник, још ће остат' у животу...

— То је доктурски пос'о, — окреса полицај и пресијече га погледом. — Доктур ће одредит': хоће ли остат' у животу или неће...

За све вријеме док је хамал говорио, онај здепасти само је ћутио и, погледом пуним сажаљења и притајене туге, гледао у Ђуру, који је, стењући и тешко дишући, лежао у буџаку. Бубуљичава дјевојка, смирена и скрушена, скрштених рука стајала је покрај зида, такођер гледала само у болесника и тек би покаткада нечујно уздахнула.

— Ето доктура! — након дуже почивке јави се неко одострага и шмигну кроз врата.

— Пут!... Направите пут! повика полицај поплашено, па бржебоље стрпа биљежницу у џеп и укрути се по војничку. — Пут правите, браћо!... Пут, магарци!

Доктор, омален, пристао младић, кратке црне браде и дугачке, замршене косе, којом је тресао као гривом, са дебелим наочарима на улупљеноме носу, уљезе у собу и, не окрећући се нити питајући кога, очима поче тражити болесника. Опазивши га проциједи нешто кроз зубе, приближи се и поче га прегледати.

— Тешко је озлеђена, — рече мирно, остављајући га и исправљајући се. — Ломила се на кост... Муси се носила на спитаљ.

Здепасти, држећи руке на леђима, окрену се доктору и мрко га погледа

— А што ће у шпидал, господине? — оштро запита. — Може он лијепо и овђе остат', у својој соби... Сви смо му ми комшије, а он нам није тежак не дô Бог... Он је, што се рекне, наш...

— Наш је! — једногласно заграјаше авлијаши и опколише доктора, ни мало не марећи за то што им је полицај и главом и рукама и очима давао знакове да буду мирни и да ћуте.

Доктор скиде наочари, протра их чистим, бијелим убрусцем и презриво се осмјехну.

— Она слабо, пуно слабо, — рече, — а муси добро нега да буде... У спитаљ је добро нега...

Здепасти скиде капу, добро се искашља и дубоко се поклони.

— До земље ти се клањам, господине, и све ти то припознајем к'о једноме поштеноме и паметноме чојеку, — дочека улагујући и умиљавајући се. — Ми знамо, да је у шпидалу добра њега и да ћете га ви пазити... Ама, мој лијепи и стимани господине, срамота је наша да га ми пуштемо у шпидал кад је он с нама станов'о у једној авлији... Живимо ми овђе, — поче тумачити живље, — у једној авлији нас осам вамилија и сви смо к'о једна вамилија кад 'вако дође до невоље... Он нам је комшија, а Бог прво за комшију пита... Па ти се молимо, господине, да га оставиш међу нама, у његовој соби. Немој

да нам пуца ружан глас међу свијетом, е смо га се одрекли и пустили да умре у шпидалу, к'о какав бескућник...

Доктор га је слушао, одобравао главом и смјешкао се, као што се обично смјешкају људи кад не разумију нечијега говора, а причињавају се да су га разумјели.

— Ја... не противно, але муси добро нега... — отегну. — Стара баба муси пазила нега...

Бубуљичава дјевојка, која је једнако стајала уза зид и ћутала, прогура се кроз авлијаше и постиђено приступи доктору.

— Не треба стара баба, кад ту може и млађа поднијети, — прошапта, буљећи му у лице крупним, влажним, зеленим очима. — И ја стојим у овој авлији и мени је он комшија, па, кад сам ја здрава, могу га његовати док се опорави... Само га немојте гонит' у шпидал, — јер ко оде тамо, ријетко се жив и здрав враћа, — а ја ћу га сама пазит' и његоват'...

Након дужега преговарања и препирања, доктор најпошље попусти. Преписа некакве лијекове, нареди како се има његовати и, обећавши да ће опет доћи, изађе из собе.

За њим изађоше и остали. Болесника оставише сама, са бубуљичавом дјевојком.

II.

Тата, бубуљичава дјевојка, настанила се у овој кући отприје двије године. Дошла је једнога дана не зна се откуда ни из кога краја вароши, носећи на леђима овећи завежљај, у коме су јој биле све ствари... Једину празну собу, коју јој показаше и гдје је упутише, собу, која је била нечиста, смрдљива и прљава, испуњена сметљем и испреплетена дебелом паучином, за час је уредила. Све своје ствари понамјештала је пјевајући, лако и весело и понамјештала их тако да су авлијаши, који су одмах дошли да је виде и упознају се с њоме, ахнули од чуда. И људи и жене и дјеца лијено су улазили, (или су провиривали кроз ниска врата),

раствореннх уста бленули унаоколо и као да нијесу могли вјеровати да се и онака соба тако лако очистити и уредити може.

Кашње су се упустили и у разговор с Татом. Почели са ситница и прешли на крупнице. И што су се дуже разговарали, све им се то више свиђала. Била је некако одвише разговорна, готово брбљива, брза, окретна и непритворно весела, да нико није могао одољети а да се и сам не развесели поред ње.

— Од кога си рода? — питао је здепасти, који као да је био домаћин у читавој задрузи авлијаша и кога су највише слушали. — Чија си ти?

— Ничија, — одговори она некако безбрижно, смијешећи се и играјући се својим дугим плетеницама, које је пребацила преко рамена и држала их у рукама. — Ничија нијесам...

— А ко су ти родитељи?... Ђе су они?..

— У земљи су... Суђено им да рано оду у земљу... Бог тако наредио, а његова је најстарија.

— А имаш ли брата јали сестру?

Она лако уздахну.

— Сестре нијесам ни имала, — рече — а брат ми је умро прије два мјесеца... И њему суђено да умре...

Кашње им је причала о себи и о своме живовању, препуном патња и мука свакаквих... Причала је дуго... А смијешила се непрестано, играла се плетеницама и све зачињавала духовитим пошалицама, као кад се прича о најобичнијим забавама и теферичима. Ни на кога се потужила није, никога није покудила. Ако јој је који од слушалаца што и примјетио или је пожалио, само би слегла раменима и одвратила: „Тако ми суђено. Божија је најстарија“...

Од тога дана Тата као да се сродила са свима. Ако је који желио да се нашали или да ћерета, трчао је њојзи; ако се зажелио пјесме, молио је њу да запјева. Јутром, кад је одлазила на рад, — јер је ишла по туђим кућама да пере хаљине или да што сашије, — те ако

би се задржала неколико сахати, све као да је било мртво без ње. Чак ни дјеца нијесу онолико галамила и викала, колико кад је она ту. Сви су трчали на врата и чекали је, а чим би је опазили издалега, поздрављали су је најодушевљенијим усклицима. Додуше, дјеца су јој се радовала и зато што им је доносила воћа или колача, — јер је то морала купити, макар слабије ручала, — и што је, на беспослици, сама се волила заиграти с њима.

— Чудно чељаде, — говорио је здепасти друговима. — к'о да носи манђије са собом...

— Чудна, — говорио је и пијани Ђуро, коме никада нико није био прав ни поштен. — Само ми се не свиђа што је велика богомољка. Ко се пуно Богу моли, тежак је грешник!

Тати су неки и у лице говорили како им се не свиђа што се толико крсти и метанише, и ако се она на то ни мало није обзирала. Криво јој је, додуше, било што су је испитивали за некакве гријехе и искушавали је свакојако, — каткада се и наљутила на то, — али је, баш као за инад, сваку вече палила кандило и побожно читала све молитве што их је знала. И у цркву је ишла редовно на вечерњу и на јутрењу, носећи у убрусац умотану малу, јефтину свијећицу, да је пред олтаром уждије. А иза сваке молитве, нарочито кад се из цркве враћала, била је увијек и ведрија и веселија, те је и више говорила и љепше, слађе пјевала...

Има часова кад људи и своје најближе и најмилије воле потајно оговарати, налазећи неко чудновато задовољство у томе. Тако су и авлијаши, покаткада, оговарали Тату. Чудили су се највише: откуда у Тате *толико* новаца и како то да она, мимо све остале, прилично зарађује? Сашаптавали су се и питали: није ли и она од оних што новце *лахко* зарађују? Срачунавали су јој зараду потајно, међусобно, али се нико није усудио и да је запита за то. О томе су пред њом пажљиво ћутали и, тек ако је коме требао који грош, искао је од ње у зајам... Она је радо давала... Ако је имала, давала је и

више него што су тражили, не питајући никада: зашто ће коме новци? Кашње ни од кога тражила није да јој зајмљено поврати. Ако се који сам сјетио и донио јој, примала је и, не загледајући, остављала у џеп. Увијек је изгледало као да је била заборавила на дуг... Једино Ђури није хтјела зајимати и волела је да се с њиме препире.

— Ја би ти зајмила, — говорила је брзо, не гледајући му у лице и као стидећи се што га одбија, — ама ћеш се ти опит', па ћеш учинит' какво зло, а ја нећу да сам томе злу крива... Са таком памети хрђаво ћеш проћ'...

Она је и погодила. Кад су Ђуру донијели испребијана, ни мало се није зачудила. Први поглед, што јој је пао на несретника, као да је говорио: „Знала сам ја то... Тако ти је суђено!“... Али стењање и јаукање његово није могла мирно слушати. Осјећај искренога, чисто женскога сажалења изненада се пробудио у њој, испунио је собом, освојио. Нека неодољива и, ако се може рећи, *обична* жеља гонила је да му помогне, *сама* да му помогне и да га дигне на ноге. Зато се и понудила сама и изјавила доктору да ће га она његовати.

III.

За првих осам дана Ђурина боловања, Тала се никако није раздвајала од њега. Непрестано му је сједила крај узглавља, мијењала облоге, превијала ране, трљала га и залијевала лијековима. Она му је и јела подносила и хранила га као дијете, пошто сам није могао принијети кашике устима а да не јаукне или не застење. Прве двије ноћи никако није лијегала, бојећи се да је сан не превари и да не преспи ако је кад год зовне или што заиште. Кашње ако је и спавала, спавала је сједећи, ослонивши се леђима о зид... При превијању пазила је да га не увриједи у рану и да се никако не дотакне болеснога мјеста, јер ако је он јаукнуо или застењао, застењала је и она, као да је све болове саосјећала с њиме... Доктор, који је свакога трећега дана долазио, чудио се

и сам њезиној издржљивости и вјештини њезиној у његовању болесника. Нудио јој, узгред и своје покровитељство и позивао је у своју болницу за болничарку, што је необично изненадило све авлијаше.

Мора се признати да ни остали авлијаши нијесу заборавили на болесника. Преко дана, и прије и послије подне, измјењивале су се, обично, три до четири жене, у жељи, да помогну Тати и дуго су сједиле код болесника, распитујући га по десети пут за ране и болесна мјеста... Оне су му, наизмјенце, доносиле и јело, јер је свака имала *свој дан*, када је за Ђуру морала готовити ручак и вечеру... Мушки су се окупљали тек у вече, пошто би се вратили с рада. И они су доносили понуда. Доносили су по коју наранчу, крушку или јабуку, а најчешће: духана и ракије. Ракијом су се частили сами и узгред нудили болесника. И ако му је доктор забранио свако пиће, и ако се Тата одупирала и свађала са свима, авлијаши нијесу хтјели слушати и напајали су болесника.

— Знаш ли ти, како 'но је Краљевићу Марко допануо рана, — викао је Манојло Симатов, крупан,приснажан хамал, који је у свакоме џепу носио по једну пјесмарицу о Краљевићу Марку и Милошу Обилићу, те је и сам некако у стиховима говорио. — Седамдесет рана допануо, седамдесет рана од Арапа. Па га пита царе господине: „можеш ли ми, синко, преболети"? И цар се маши руком у џепове, те му даје хиљаду дуката. А мој ти Марко не тражи хећима, већ он иђе из крчме у крчму, те се Марко вина поднапио и грдне му ране зарастоше...

— Ама он није Краљевић Марко, — упадала је Тата, заклањајући собом Ђуру, као да га брани. — Марко је мог'о и три дана без главе живјети...

— Ама није на њему ни седамдесет рана, — одговарао је Манојло јаче. — Ситне ране на ситну јунаку!

Наравно, да је и Ђуро држао Манојлову страну, те је јаукао и стењао два пута јаче него при превијању и није престајао све дотле док га добро нијесу залили ракијом. Затим се опет заваљивао на јастук, хвалећи

се како му је лакше, и некако злобно и подругљиво гледао Тату.

Кад се болесник почео мало опорављати и сијела су постајала много живља. Почели су, чак, придолазити неки и из других авлија и доносити понуда, те се у соби готово није имало гдје ни сједети. Вина и ракије накупило би се у боцама по неколико литара.. И пјесме њихове разлијегале су се тада кроз читаву махалу!.. Одјекнуле би изненада, разлиле се кроз ноћ, шириле се као дим под таваницом и тонуле негдје далеко, изнад комшијских башта и винограда. Затим су се извијали усклици, мјешавина мушких и женских гласова, подврискивања и оштри звиждуци, као они са полицијске пиштаљке... И опет пјесме... Опет усклици... И то се непрестано обнављало и отезало, обнављало се до у касну ноћ, да се најпошље заврши једном дугачком пјесмом, пјесмом о Краљевићу Марку и црном Арапину, коју је пјевао Манојло.

— Дуго ће се причат' о болести Ђуриној, — говорили су понеки пролазници, застајкујући и ослушкујући. — Његова болес' веселија је, него нечија свадба.

— Барем слатко болује! — додавали су други.

— И лакше ће оздравит'...

И Ђуро је заиста оздрављао и опорављао се све брже. Сам је доктор тврдио да ће се наскоро придићи.

(Свршиће се.)

Свет. Ћоровић.

УНДИНА.

ГЛАВА ПРВА.

Како је дошао витез рибару.

Могло је бити томе ваљада више од стотину година како је живео неки стари, добри рибар. Једнога лепог вечера седео је он пред вратима и крпио своје мреже. Становао је у једном необично дивном крају. Зеленилом прекриљено земљиште на коме је била подигнута његова колиба, протезало је се и залазило далеко у једно велико језеро те је изгледало, с једне стране, као да је се из љубави према плавичасто-јасној, за чудо бистрој води рт увукао у њу, а с друге стране опет као да је и вода заљубљеним рукама пригрлила дивни рт, његову високу траву, која се повијала, цвеће, као и пријатни хлад његових древета. Једно је долазило другоме у госте, па с тога баш и било је свако понаособ тако дивно. Готово ни живе душе није могао човек видети на овом дивном месту, изузев рибара и његове укућане. Јер, позади рта протезала је се посве дивља шума од које су се многи, због таме и непроходности, као и због чудних створова и утвара које су се могле видети тамо, како се причало, и сувише плашили да би се без невоље кренули у њу. Али стари, побожни рибар пролазио је толико пута кроз њу без бојазни кад је своје изврсне рибе, што их је хватао на своме дивноме земљишту, односио у неку велику варош која се находила недалеко иза простране шуме. Њему је било, зацело, поглавито с тога тако лако пролазити кроз шуму што није имао других мисли до само побожних и што је, осим тога, имао обичај да сваки пут, кад би ступио на тамна, извикана места, запева из свег гласа и с искреним срцем коју црквену песму.

Еле, како је тога вечера седео тако сасвим без-

брижно за својим мрежама, обузе га ипак изненада неки страх кад чу у тамној шуми неки топот, као да неко на коњу долази, и кад топот стаде све ближе рту долазити. Што је покаткад, за време бурних ноћи, снивао о тајанственим приликама у шуми, то му сад одједном пролете кроз главу, а у првом реду појави му се слика неког џиновског, дугог, као снег белог човека који је непрестано климао главом некако чудновато. Шта више, кад је подигао очи ка шуми осети се некако сасвим необично, као да види где се кроз густо лишће помаља човек што клима главом. Ну он се брзо прибра, помисли како му се још никад, ни у самој шуми, није десило ништа особито и сумњиво, те према томе дакле да ће му на отвореном пољу зли дух зацело моћи још мање зла учинити. У исто време стаде на глас, сасвим крепко и од срца, читати једно место из Библије, чиме му се опет врати смелост и одважност, и он, чисто смејући се, виде како је се јако преварио. Седи човек што клима главом беше се, наиме, одједном претворио у један њему већ давно познати поточић који је с пенушањем долазио из шуме и уливао се у језеро. Онај који беше проузроковао топот, беше један лепо одевени витез који се на коњу упутио колиби долазећи испод хлада шумског. Пурпурни огртач висаше му преко љубичасто-плавог, златом везеног зубуна; са злаћане капе лепршаху се црвена и љубичасто плава перја; о златном кајасу блисташе се ванредно леп и богато украшени мач. Бели парип који ношаше витеза, беше тананије грађе но што је то иначе код убојних коња, и ступаше тако лако преко зелене траве да изгледаше да то ни најмање повреде не оставља на овој шареној и зеленој простирци. Стари се не осећаше још како треба, и ако увиђаше да се нема никаквог зла бојати од овако дивне појаве, због чега и скиде сасвим уљудно свој шешир пред човеком, који све ближе долажаше, и не остављајући својих мрежа. Витез се заустави и упита да ли ће моћи добити за ноћас за себе и коња преноћишта и неге. — Што се тиче вашег коња, драги

Господару, одговори рибар, ја му не знам понудити боље стаје но што је ова ливада, ни боље хране но што је трава што расте на њој. Вама пак даћу драге воље у својој кућици и вечере и преноћишта, онако како то може учинити човек нашега реда. — Витез беше тиме потпуно задовољан: он одјаха с коња, кога обојица заједно одседлаше и узде му скидоше, па га потом пустише на цветну ливаду. Онда ће рећи витез своме домаћину: Да сам вас нашао и мање гостољубива и мање љубазна, драги стари рибару, ви ме ипак не бисте могли данас скинути с врата; јер како видим, пред нама се шири пространо језеро, а да се под ноћ крећем натраг кроз чудну шуму, од тога нека ме Бог сачува! — Да не зборимо даље о томе, рече рибар, и уведе свога госта у колибу.

Унутра, крај огњишта, с кога скромна ватра осветљаваше тамну чисту собу, сеђаше на једној великој столици рибарева жена која беше у годинама. Кад уђе отмени гост, она устаде и пријатељски га поздрави, али поново седе на своје почасно место и не понудив га странцу, на што ће рибар, с осмехом, рећи: Ви јој не смете замерити, млади Господару, што вам она не уступа најугоднију столицу у кући; али, то је такав обичај код нас сиротих људи да се она даје сасвим искључиво старим људима. — Е, човече, рећи ће жена с тихим осмејком, шта ти пада на памет? Та̑ наш је гост без сумње Хришћанин, па како би онда младом човеку и могло пасти на ум да тера старе људе с њихових седишта? — Седите, млади Господару, настави она окренув се витезу; ено тамо још једне сасвим добре столичице, само се не смете и сувише несмотрено померати с њоме, јер једна нога није више баш како треба. — Витез донесе пажљиво столицу, седе на њу задовољно, а око срца му беше као да је био срођен с овим маленим домом и као да се баш сад повратио у њ из далека.

И ове три добре душе стадоше се разговарати сасвим пријатељски и љубазно. О шуми, о којој се витез

распитивао неколико пута, не хтеде старац дакако ни говорити много; понајмање је, мишљаше он, време говорити о томе сад кад се спушта ноћ; али о своме животу и делању у кући као и о другим пословима приповедаху двоје старих у толико више, а радо су слушали и сами кад им витез стаде причати о својим путовањима, да има замак на извору Дунава и да се зове Господар Хулдбранд од Рингштетена. Посред овог разговора странац беше већ неколико пута чуо неко брчкање крај најнижег прозорчића, као да неко прска на њ водом. Старац би набрао чело незадовољно сваки пут кад год би се чуо овај шум; али кад напослетку читав пљусак полете на окна па кроз рђаво удешене оквире и у собу вода пљусну, устаде он зловољно и повика према прозору претећи: Ундина! Хоћеш ли се једном махнути детињарија? Та данас имамо код нас, у колиби, још и једног страног господина. — Напољу се утиша, само се још чуло лагано кикотање, а рибар ће, вратив се, рећи: Ви ћете јој морати већ то прогледати кроз прсте, уважени госте, па можда и још коју неуљудност. Али, она не мисли тиме рђаво. То је, знате, наша храњеница Ундина, која никако да се одвикне детињаста понашања, и ако ће ускоро узети већ и осамнаесту годину. Али, као што рекох, у истини она је добра и предобра. — Лако је теби тако говорити! одговори старица завртев главом. Кад се ти враћаш с риболова или с пута, онда њене враголије могу изгледати још и Боже помози. Али имати је по вас дуги дан на врату и не чути ни једну паметну реч, и уместо, у све већој старости, наћи одмене у раду, морати се свакад бринути само за то да нас њене будалаштине сасвим не упропасте, — онда је то сасвим друго нешто, ту је онда крај сваком стрпљењу. — Но, но, осмехну се домаћин, ти имаш невоље с Ундином баш као и ја с језером. Зар оно мени не провали често моје бране и моје мреже, па ја га ипак волим; па и ти, поред свих мука и невоља, ти волиш то мило детенце. Није ли тако? —

Но, та човек се не може сасвим ни расрдити на њу, рече старица и осмехну се задовољно.

Наједанпут полетеше врата широм и унутра се ушуња дивна једна плавуша, па ће рећи: Ви сте ме само вукли за нос, оче; где вам је тај ваш гост? — Али у истом тренутку она угледа витеза па застаде пред лепим младим човеком. Хулдбранд се наслађаваше гледајући у дивну прилику и жељаше да те миле црте сасвим пажљиво утуви, јер он мишљаше да му за то даје времена само њено изненађење а да ће она убрзо после тога, двоструко застиђена, окренути свој поглед од њега. Али се деси сасвим друкчије. Јер, пошто је најпре врло дуго гледала у њега, она приђе поуздано ближе, клече пред њега па ће, играјући се са златним медаљоном који је носио на грудима на богатом ланцу, рећи: Ах, ти лепи, љубазни госте, како си то само најзад доспео у нашу злехуду колибу? Зар си годинама морао лутати по свету док једном и до нас не дође? Јеси ли дошао из пусте шуме, лепи пријатељу? — Џандрљива старица не даде му времена да одговори. Она опомену девојку да лепо устане и да се лати свога рада. Али Ундина, и не одговорив на то, узе једну клупицу па је намести крај Хулдбрандове столице, седе на њу са својим ткивом и рече љубазно: Хоћу да радим овде. — Стари рибар учини као што обично чине родитељи с размаженом децом. Он се учини као и да не опажа Ундинину неуљудност, и хтеде започети о чему другоме. Али му то не даде девојка. Она рече: Откуда је дошао наш драги гост, ја сам га питала, а он ми још није одговорио. — Ја долазим из шуме, ти лепа сличице, одговори Хулдбранд; а она ће даље: Онда ми мораш испричати, како си доспео у њу, јер се иначе људи ње боје, и какве си чудне доживљаје имао тамо, јер, како веле, тамо не може ни бити без тога. — Хулдбранд се стресе лако, кад се опомену тога, и погледа и нехотице на прозор јер осећаше у души као да ће се морати отуда искезити на њ једна од оних чудних прилика што их је срео у шуми; али он не виде

ништа до дубоку тамну ноћ, која се на пољу беше већ спустила иза прозорских окана. Он се тада прибра и баш хтеде започети своје причање, кад га старац прекиде речима: Нипошто, Господине витеже! За тако што није сад нимало повољно време. — Али Ундина поскочи љутито са своје клупице, подбочи се лепим мишицама и повика, узнев се сасвим рибару у лице: Да не прича зар, оче? Је ли, да не прича? Али ја то хоћу; он мора; он мора то учинити! — И на то лупи дивном ножицом добро о под, али то с тако неким смешним а љупким држањем да је Хулдбранд сад, гледајући је у њеном гневу, још мање могао одвојити од ње очи но мало пре кад ју је гледао онако љубазну. Али код старца изби сад уздржавана зловоља пуном снагом. Он стаде жестоко корети Ундину због њене непослушности и неуљудног понашања према странцу, а добра старица му у томе помагаше. Тада ће рећи Ундина: Кад хоћете да се свађате и нећете да чините оно што ја хоћу, онда спавајте сами у вашој старој, димљивој колиби! — И као стрела јурну на врата а одатле све у трку у мрачну ноћ.

ГЛАВА ДРУГА.

На који је начин Ундина дошла рибару.

Хулдбранд и рибар поскочише са својих седишта и хтедоше појурити за ражљућеном девојком. Али, пре но што су они и доспели до врата од колибе, Ундина се беше већ одавно изгубила у магли и мраку напољу, и ни најмањи шум њених лаких ногу не одаде куда је могла окренути. Хулдбранд погледа зачуђено у свога домаћина; изгледаше му поготову као да целокупна мала прилика, које беше тако брзо нестало у ноћној тами, није била ништа друго до продужење чудних прилика што су се отоич у шуми с њиме титрале: али стари рибар промрмља у браду: Није то први пут како она поступа тако према нама. Сад ваља целу ноћ страховати и ока не склопити; јер, ко зна да ли неће једном и настрадати кад остане

тако напољу у мраку сама све до зоре — Онда, потецимо за њом, оче, тако вам Бога! повика Хулдбранд у страху. Старац одговори: А нашто? Било би грехота кад би вас пустио да ноћу и у овој пустињи пођете тако сасвим сами за будаластом девојком, а моје старе ноге не могу ни стићи тога ветропира, баш и кад бисмо знали куда је одјурила. — Али, онда морамо бар поћи и довикати је и замолити је да се врати, рече Хулдбранд и стаде викати у највећем узбуђењу: Ундина, ах Ундина! врати нам се! — Старац је махао главом рекав да сва та вика не вреди ништа; витез не зна још како је мала упорна. Али он ипак не могаше пропустити а да неколико пута не узвикне у тамну ноћ: Ундина, ах драга Ундина! Ја те преклињем: врати нам се макар сада само!

Али је се збило онако како је рибар рекао. Од Ундине не беше ни трага ни гласа, и како старац не хтеде нипошто допустити да Хулдбранд пође у потеру за одбеглом девојком, морадоше се напослетку обојица опет вратити у колибу. Овде нађоше ватру на огњишту готово угашену, а домаћица, коју Ундинино бегство и опасност нису ни из далека дирнули толико колико њена мужа, беше већ отишла да отпочине. Старац раздува поново угљевље, метну на њ сува дрва, и кад поново букну пламен он оде те потражи крчаг с вином који метну између себе и свога госта. — И ви страхујете за ту будаласту девојку, Господине витеже, рече он, па зато ће бити боље да један део ноћи проведемо у разговору и пићу, него да се на асурама узалуд преврћемо изгледајући на сан. Зар није тако? — Хулдбранд беше потпуно задовољан тиме. Рибар га принуди да заузме упражњено почасно место газдаричино пошто она беше отишла да отпочине, па обојица стадоше пити и разговарати се као што доликује двојици честитих и искрених људи. Наравно, колико год би пута ма и најмање што шушнуло код прозора, или покаткад чак и кад се не би ништа чуло, погледао би један од њих у вис и повикао: Ето ње! — После тога би за неколико тренутака ућу-

тали, па би онда, пошто се не би ништа јавило, продужили свој разговор вртећи главом и с уздахом.

Али како обојица нису могли готово ни на шта друго мислити до само на Ундину, то не знадоше ништа боље него да витез чује на који је начин Ундина дошла старом рибару, а стари рибар да исприча ову причу. И тако стаде он овако казивати:

Биће сад од прилике петнаест година како сам једном пролазио пустом шумом натоварен својом робом за варош. Моја жена беше остала дома, као и обично, а у то доба још и због једног сасвим оправданог разлога, јер нам Бог, и ако смо били већ прилично зашли у године, беше даровао красно детенце. Била је то девојчица, и ми се стадосмо већ споразумевати, да ли не би требало због придошлице оставити наш дивни рт те да овај небесни дарак боље одгајимо тамо где свет живи. Код сиромашних људи не иде наравно то тако лако, како ви то можда замишљате, Господине витеже; али, Боже мој, свак мора најзад учинити оно што може. — Еле, ја сам уз пут разбијао прилично главу овом ствари. Овај рт беше ми тако омилео, и ја сам се чисто згрозио кад сам у варошкој хуци буци морао у себи помислити: Но, па и ти ћеш се ускоро морати настанити у оваком метежу, или бар не у много мањем! — Али, ја ипак нисам нимало роптао тада на нашег доброга Господа, напротив: био сам му у души захвалан за принову; а морао бих лагати кад бих хтео рећи да ми је се приликом одлажења и враћања кроз шуму ма кад тад десило ма шта особито, као и то да никад нисам видео тамо ништа необично, тајанствено. Господ је био према мени свакад за чудо милостив.

И он скиде своју капицу с ћелаве главе и оста неко време молећи се тихо. По том метну опет капу на главу и настави причање.

С ове стране шуме, ах с ове стране, ту ме задеси несрећа. Изиђе ми у пресрет жена лијући сузе из очију као да су два потока; беше обукла црнину. — Ох, свети

Боже. простењах ја, где је наше драго дете? Ох, говори! — Код Онога кога си сад призвао, драги мужу, одговори она, и обоје, ронећи тихо сузе, пођосмо у колибу. — Ја потражих мртво тело наше мале; тада тек сазнадох како је све било. Моја жена је седела крај обале језера с дететом, и како је се играла тако с њим сасвим безбрижно и сва блажена, мала се наједанпут наже напред као да је угледала у води нешто сасвим лепо; моја жена гледа у њу како се смеје, наш драги анђелак, и како се маша ручицама. Али, у том тренутку она јој се једним наглим покретом изви из руку и стрмекну у воду. Ја сам много тражио малога мртваца, али све узалуд; ни трага не беше од њега. —

Еле, оставши тако самохрани, ми сеђасмо још тога истог вечера у колиби сасвим у тишини; ни једноме од нас двога не беше до разговора, ако је ко и могао још од суза то. Гледали смо тако у ватру на огњишту. Одједном се зачу неко шушкање на вратима; она се отворише и на прагу се указа једна дивна девојчица од три четири године, богато накићена, па се осмејкује на нас. Ми бесмо онемили од упрепашћења, и ја не знађах да ли је то одиста малени људски створ или је то само нека утвара. Али тада спазих како са злаћане косе и с богата одела њеног вода капље, и сад тек спазих да је дивно детенце морало бити у води, и да му треба указати помоћ.

— Жено, рекох ја, нама није могао нико спасти наше мило дете; хајде да ми учинимо бар другим људима оно што би нас на земљи срећним учинило да нам је когод могао то учинити. — Ми свукосмо малу, метнусмо је у постељу и донесмо јој топла пића, али она не збораше ни речи већ само гледаше непрестано у нас својим као језеро плавим очима и осмејкиваше се

Сутра дан у јутру могло је се утврдити да није била нимало повређена, и ја је стадох сад распитивати за њене родитеље и како је доспела овамо. На то исприча она неку заплетену, чудну причу. Мора да је од некуда

врло далеко, јер за ових петнаест година нисам могао ништа сазнати о њеном пореклу, и ако је она говорила, па и сад покаткад прича чудне ствари, да човек не зна да није најзад пала од некуда с месеца. Ту вам она прича о златним дворовима, о кристалним крововима, и Бог ће свети знати о чему још не. Још је у њеној причи по најјасније било то, да је се она возала са својом мајком по великом језеру, да је из чамца пала у воду и да је дошла к себи тек овде под дрвећем, где је се на веселој обали осећала врло угодно.

Него, осим тога ми имађасмо на срцу још једну велику сумњу и бригу. Да ћемо на место драгог утопљеног детета задржати ово нађено и да ћемо га васпитати, то је наравно била већ свршена ствар; али, ко је могао сад само знати, да ли је ово дете крштено или није? Она сама није умела дати о томе никаква обавештења. Да је она створ, створен ради славе Божје и ради његове величине, то зна дакако, одговарала нам је она више пута, а што иде у прилог слави и величини Божјој, ту је она готова да учини све што до ње стоји. — Моја жена и ја мишљасмо овако: Ако није крштена, онда ту немамо шта оклевати; али ако јесте, онда у доброј ствари може пре бити од штете ако се мање учини но и сувише. И тако стадосмо се домишљати да нађемо какво лепо име детету, које иначе још не могосмо звати по имену. Напослетку, смислисмо да ће јој најбоље доликовати име Доротеа, јер сам ја једном био чуо да то значи Божидарка, а она нам је одиста била послата од Бога као дарак, као утеха у нашој несрећи. Али она не хтеде ни чути за ово име и изјави да су њу родитељи звали Ундином, па хоће и даље да се зове Ундина. Ну мени изгледаше то као неко незнабожачко име, кога нема ни у једном календару, и за то потражих савета у једног свештеника у вароши. Разуме се да ни он није хтео ни чути за име Ундина, и, на моју молбу, крете се са мном кроз необичну шуму да изврши крштење овде, у мојој колиби. Мала беше тако лепо на-

кнѐена и изгледала је тако дивна, да јој свештеник с места отвори своје срце потпуно, а она је и умела тако лепо улагивати се око њега и уз то му тако смешно пркосити. да напослетку он и заборави све разлоге које је био спремио да изнесе против имена Ундина. И тако би она крштена као Ундина а понашала је се за време светог крштења ванредно побожно и љупко, и ако је иначе била свакад тако дивља и необуздана. Јер, моја жена има у томе сасвим право: ми смо имали да повучемо добро клипка с њоме. Кад бих вам само сад испричао —

Витез прекиде рибара, да га упозори на жубор који као да је долазио од снажних водених таласа, који је он још мало пре, за време старчевог причања, био чуо и који се сад све то јаче чујаше иза прозора од колибе. Обојица потекоше вратима. Они угледаше напољу. према месечини која се тек помаљаше, како поток што јураше из шуме беше као помаман изишао из свога корита па силном бујицом ваља са собом дрвље и камење. Диже се олујина, као да је се небо проломило, из силних облака који као стрела прелетаху преко месеца; језеро хучаше шибано силним ветром, дрвета јечаху од корена па до врха и повијаху се као опијена над водом што јураше као помамна. — Ундина! за име Божје, Ундина! завапише њих двојица у страху. — Али не добише никаква одговора; па, не мислећи сад више ни о чему другоме, појурише из колибе, тражећи и вичући, један на једну а други на другу страну.

(Наставиће се.)

Фридрих де ла Мот Фуке.

(*С немачког превео* Мих. Р. Поповић).

ПЛАВЕ ЛЕГЕНДЕ.

ЦРНА ПЕСМА.

То је било док она беше најлепша и најтужнија жена у мрачном Ескуријалу; то је било обично у дуге дане, у вртовима где су живели сунцокрети пуни једне болне носталгије.

Кад су се с пролећа враћале ласте у своме калуђеричком оделу од свиле црно-беле, певале су јој неки тамни напев с мора.

Певале су јој јер је она волела њихову чудну песму, и јер им је давала из своје црне рукавице неко ситно зрње са далеких острва да јој могу по цео дан певати о Тузи.

А кад је први пут, обучена у белу свилу, са два миртина цвета у руци, отпочинула под сребрним мрамором над којим је мрки чемпрес шумио једним дугим црним шумом —

Она зажели да чује један рефрен Среће, само један.

РАВНОДУШНОСТ.

Те ноћи, у звонари једне катедрале, поред црних готских звона, седио је Мефисто, блед и нем, налакћен на своју суву руку. Његове студене очи од челика биле су упрте на огромни град, залеђен у једном страшном сну. Стотине празних мостова гурили су се над белом реком у којој је тињало неколико звезда. Ноћ је била студена и тужна.

Мефисто сећаше нешто онако грозан и блед као некад над Тебом, над Вавилоном и Јерусалимом у сате њихове пропасти. У тамном и непомичном ваздуху око њега стршиле су танке готске цркве у којима је те ноћи био утамничен један немоћни Бог. Али је Мефисто оклевао.

Је ли се у њему пренуо глас некадањег доброг херувима, глас Љубави? И он који је стајао изван Свега и против Свега, је ли осетио да се најзад враћа у ве-

читу тиху и топлу Хармонију? Или је, напротив, те ноћи смишљао своју најстрашнију оргију, свој највеличанственији поем Разорења?

Не, непомичан и нем, у студеној ноћи без неба, поред заглувелих звона, он осети срце празно и мало. У њему не беше више ни Љубави ни Мржње; у њему беше сада једна студена Равнодушност, као зелено море отрова и жучи. И Мефисто позна тај непознати осећај кога никад није имао ни Бог ни Сатана, и који је само осећај Човеков. Тада Бог Зла увиде сву дубину понижења и осети најсвирепији од свих болова.

ЧОВЕК И ПАС.

С почетка је падала танка, ситна, црна киша. Алпијским путем изнад језера пео сам се те вечери на брег. Киша је затим неосетно расла, постајала крупња, црња и леденија, а пут је улазио све дубље у мокру помрчину и једну невидљиву шуму. Наличио је на пут који води у други свет.

Наједном се преда мном зачу шум, ход. На малим алпијским колима на којима се носи храна, били су упрегнути човек и пас. Ни један ме није осетио за собом, јер је ноћ била шумна, и зато што су били уморни. Бела пара из њихових уста и са тела дизала се и одилазила у једном заједничком прамену магле.

Кола су напорно одмицала напред. Они су ишли мирно, погнути и задувани. Сваки је од њих мислио своју мисао, бринуо своју бригу, и вукао свој део терета. У долини су се рушили прљави потоци и шумили кобно.

А када скренуше у помрчину, није се више распознавао човек од пса.

ПРИЧА О ЈАКОМ.

На једном истом ланцу, чврсто везани за руке и за врат, била су два робијаша, један јаки и један слаби. Слаби је мислио на ропство и био је тужан, а јаки је мислио на слободу и био је ведар. Јаки је неколико пута

хтео да једним напоном поцепа гвожђе и побегне, али је то слабог давило, крвавило, усмрћавало.

Једне ноћи јаки је бдио. Мислио је на своја брда где је до скора ходио силан и свиреп као природа; где су га се бојали вепрови; где је окрвављеним рукама ишао до орловских гнезда, старе давио а младе крао; и одакле је рушио стене да у понорима чује њихову смрт; и где је живио силан, разуздан и шуман као водопад.

Ноћ је била тамна и стражари су спавали. Неодољива илузија слободе испуни његов свирепи дух. Гвожђе се напе и поцепа. Он јурну преко удављеног другара, преко стражарâ, преко поља с црном травом, преко реке с црном водом, у коју се баци као млада, страсна звер, и дохвати за слободну обалу. Иза његових гора изграја крупан крвав поноћни месец.

Који је то морал могао да повиче том човеку: Стој!

ПРЕХИСТОРИЈСКА ЉУБАВ.

На једној каменој равници над понором, на неком планинском хрбату, ухваћени су били у страховити коштац прехисторијски човек и горила. Подједнако свирепи, силни и грозни, ломили су се у том очајном загрљају у коме треба да умре један од њих двоје.

То је било због човекове женке која је стајала на стени поред њих са једним крвавим цветом у устима, и гледала љубоморног мужа у освети. Нема, зарасла у длаку, и гадна, држала је она на очајним борцима свој поглед пун несвесног задовољства.

Негде у даљини чуо се шум: можда шум младог зеленог мора, или шум стада мамутâ у каквој шуми. Небо је било пуно светлости, страсти и пожуде, и као да је из њега падала нека нечујна азурна киша.

А када се окрвављени и изнемогли рвачи, учинивши свој задњи безнадеждни напор, сурваше обојица у понор за њима, њихов се пад није чуо, толико је понор био бесконачан. Женка, са крвавим цветом у својим ружним устима, осмехну се тихо једним нежним осмејком.

То је био први осмех једне Фрине и у исто време први осмех једне Офелије.

ВЕЧЕРЊЕ.

Мала, снежна сеоска црква, на рудини, покрај грозничаве зелене реке. Рудина је неограђена, пуна траве, и на њој пасе један крупан млад магарац. У трави лежи неколико огромних напуштених старинских стећака, можда гробови какве патаренске господе. Магарац лагано чупка траву око старих знамења и племићских грбова.

Тако цео дан. Најзад сунце уђе међу планине и проспу на реку свој последњи крвав зрак. Сељак-црквењак затресе у торњу мало вечерње звоно, које одјекну многократно у оближњој црној смрчевој шуми. Река се лагано гасила.

Магарац подиже главу, крупан и силан. Два његова мокра, светла, широка ока загледаше се несвесно у долину која је била пуна звука. Тада он пусти свој глас гадан, сиров, рапав, али пун младости, силе, и неког дивљег весеља што живи.

И, као побожни глас звона, и тај се глас подиже у небо.

ЉУБАВ.

Једне ноћи у дубини океана, у једној долини покривеној алгама, пробудио се један млад полип. Свуд око њега владала је дубока водена тишина То је било место вечитог студеног мира и глухе непомичности.

Вода је била у висини нешто беличаста, сребрна: мора да је високо на површини била пала тешка киша месечине. Те ноћи млади сенсуални полип осети први пут у својим микроскопским венама једну дугу ватрену струју, страст од које је задрхтао у бесаници, осети чежњу непознату и слатку. И он се ухвати лагано за неки предмет. То је био један мали златни прстен у меким алгама.

J. Дучић.

НЕИЗДАТИ ТУРСКИ ДОКУМЕНТИ
О СРПСКОМ УСТАНКУ 1805 и 1813 ГОДИНЕ.

Јуна месеца ове године први пут ми се даде прилика да објавим путем штампе да се у Народној Библиотеци у Софији налазе многобројни турски архивни тевтери који садрже важан историски материјал, како за европску област Османске Империје уопште, тако и за суседне јој балканске државице напосе, а нарочито за северозападну Бугарску и суседне североисточне крајеве српске краљевине.[1] Ти су тевтери сабрани у Софију не само из месне турске библиотеке, која се налазила у Султан-Селимовој Кара-Џамији, где је било и медресе (турска школа), већ и из видинске, а можда и из самоковске; они се чувају заједно са делима која су припадала видинској библиотеци од Пазвантоглу-Осман-аге. Број тевтера достиже до 318, неједнаког обима; неки од њих имају 180, други 150, трећи 120 или 80 листова, дужине 40 см., а ширине до 14 см.

Најстарији од њих почиње од 1604 г., а последњи досеже до 1850 год. Али је штета што тевтери нису за сваку годину, него се такви налазе само по један, два или три за читаве десетине година. Осамдесет до деведесет од њих садрже обилан материјал за епоху до продирања реформа у Турској; они су баш од већег интереса за нас, пошто до тога времена још не беху одузете привилегије, било мусломанâ, било хришћанског становништва, које су им биле подарене још од султанâ-завојевачâ; а, осим тога, и инострани су извештаји о оним временима оскуднији него о доцнијим.

Материјал из тих државних тевтера, који подсећају на неку врсту државне архиве, по спољашњој својој форми, може се овако поделити:

[1] Препорец, 1904, бр. 23.

1) фермани, тј. султанске наредбе, којих има у разним облицима, разнога садржаја.

2) буурлтије, тј. наредбе које су издавали везири, сераскериат, валије, мутеселими и др.

3) иљами, тј. судско-шериатска решења разноврсних процеса.

4) хуџети, тј. судско-шериатски протоколи разних куповина и продаја. као и измирењâ завађених страна.

5) кас'ми, тј. документи о подели наследстава, заједно са описима самих имања.

6) вакуфи, тј. завештања (која се нису могла отуђити) разних имања на корист богоугодних установа.

7) тетбири, тј. предузимање мерâ месних нижих власти, као на пример: одређивање цена намирницама, наредбе (месне) о сабирању хране, итд.

8) мазари, тј. заједничке молбене представке вишим властима, и арзоали, тј. приватне молбе становништва. било султану лично, или месним властима, поводом разних случајева.

9) масариф-тефтери, тј. расходне књиге; у њима се налази, на пример, буџет видинског вилајета за 1792 годину, итд.

10) разни други извештаји који су од интереса за прошлост споменутих крајева, као на пример трговински уговор Турске са Аустријом, итд.

Међутим, нема сумње да ће се објављивањем тога разноструког материјала из софиских архивних тевтера расветлити много тамних питања која стоје у вези са прошлим културним животом једнога дела Јужних Словена, који су имали несрећу провести читаве векове свога живота у тешком турском ропству.

Него да пређемо на сам наслов нашега чланка.

Предстојећа стогодишњица српскога устанка даде ми повода да обратим нарочиту пажњу на оне тевтере који се односе на време кад се вршио онај знаменити подвиг једнога дела Јужног Словенства. Али, на нашу жалост, показа се да из тих бурних година има само два

тевтера, у којима је копирано неколико званичних докумената, наиме: *фермани*, *бурултије* и *тетбири*. У тевтеру за 1804 г. налазе се документи који сведоче да је турска влада, мада се чинила да одобрава Србима хришћанима што су се били подигли против *дахија* и неких крџалиских вођа, ипак у ствари спремала у Софији припреме за многобројну војску. Као пример се овде може навести једна бурултија, издана у Цариграду, којом се заповеда месним властима готово у свима европским областима да се даџије, чак и из Тесалије, прикупе у натури, и да се шаљу у Софију узимајући на десет једно. У Софији се прикупљао тако исто и данак у рогатој марви (краве, волови, итд.). Из других се опет докумената утврђује да су турске власти биле издале наредбе и за прикупљање зрнастих производа (пшенице, ражи, јечма, као и сена итд.), који су без сумње требали да послуже војсци као резерва при намераваним будућим војним операцијама против Срба. И док документи из 1804 г. имају карактер искључиво припреман, дотле се они из 1805—6 год. показују у непосредном односу са самим војним операцијама, као и са главним лицима која су била одређена да раде против устанка.

Први документ по датуму из тога времена јесте једна тајна бурултија, издана из цариградског сераскерната (војног министарства) 25 маја 1805 год., коју ћемо ниже навести у целини, указујући на њен особити значај. Затим се налазе фермани за Ибрахим-пашу и за Саид-Мустафа-пашу. У њима султан Селим III обојици наређује да узму команду над војскама заједно са Мехмед-Хесапчием, који је био и хазнатар румелиског валије, и да опет ојачају разбијене војне одреде, над којима је раније командовао нишки управитељ, а затим београдски везир. Датум је из месеца рамазана 1220 год.

Везиру Саид-Мустафа-паши заповеда се да дејствује из Босне, да позове на оружје све мирмиране (месне војне старешине) из ново-пазарског округа, и да нападне на утврђење Карановац, које беше заузео Карађорђе. Документ је датиран месеца зилкаде 1220 г. од Хеџре.

У другом документу стоји да султан Селим III царским височајшим ферманом, који је датиран првих дана месеца зилхиџе 1220 г. од Хеџире (тј. 1805 год.), саопштава ради знања и управљања софиским војно-административним и судским властима да је главни имам мусломанскога света, високо-учени доктор богословља, шерната и права, Г. Ахмед-Есад-ефенди, који сада заузима високи државно-верски положај. Шеих-ул-Ислам, издао једну свештено-правну фетву по којој се устаници српског куфарског (неверничког) бунта рачунају по праву и шеријату (свештени закон мухамеданаца) као побуњена и непријатељска страна. Издавање фетве мотивише се тиме што се утврдило да српске бунтовнике предводи један вођ, да су они наоружани разноврсним оружјем, и да већ теже, саобразно својој вери и верским обредима, не само да се ослободе свога ропског стања, турске власти, већ су неверници почели нападати и мусломанске градове, убијати правоверне, палити њихове куће, робити мусломанске жене и децу, и отимати њихова имања. Фетва званично одлучује да се прогласи рат (џихад) против неверника (куфара) Срба, који су са заставом изишли из граница своје покорности, свога ропства. „На основу те фетве, ја (султан Селим III) објављујем да је проглашен рат са српском рајом, наименујући за главнокомандујућег моје румелијске победоносне војске (сераскер) мога изранније славног румелиског валију Ибрахим-пашу, коме сам дао и неограничена права да угуши устанак, побије бунтовнике и умири побуњени крај, да тај бунт не би узео широке размере.“ После овога султан позива правоверне мусломане из Софије и околине који могу носити оружје и ратовати, да се скупе и присаједине војскама Ибрахим-пашиним. Они који се покажу непослушни и који се не покоре царској заповести биће строго кажњени и сматраће се као вероломници и непослушници онога што садржи фетва издата за рат против куфарског српског бунта.

Кад овде спомињемо само укратко садржај неких

докумената тога тевтера, да кажемо да у њему има и других аката из 1806 г., као продужење оних из 1805 г., који су у вези са српским устанком. Почетни ратни успеси Срба принудили су Турке, који су се бојали распрострањења устанка и међу друге, побуњеницима суседне, хришћане, да предузму мере и да паралишу његово ширење. Султан је тога ради издао и ферман у коме се наређује да се покупи оружје од хришћана.

После ових напомена о неким документима из тевтера за 1804—5—6 год., да дамо сам превод оне тајне горепоменуте бурултије, издане из цариградског сераскерата и послате софиском мутесарифу (управитељу) Мустафа-беју и свима ајанима, забитима, првацима, и целокупном мусломанском становништву уопште. Њу је превео Г. Д. Ихчиев, који се сад занима описивањем турских књига у Народној Библиотеци.

БУРУЛТИЈА (НАРЕДБА)
(СЕРЕН — ТАЈНА)

Судско-шериатским софиским властима у лицу благородног и ученог софиског кадије; административно-полициским софиским властима у лицу софиског управитеља. његовог превасходства Мустафа-беја, који се броји као ађутант у императорској височајшој свити, с чином „салих-шори-хасса"; свима ајанима, забитима, градским првацима; и свима мусломанима, способним и неспособним за ношење оружја; и уопште целом мухамеданском становништву, коме нека Бог увелича снагу и срећу:

Објављује се ради знања свима да се појавио бунт у Србији, да су српски куфари подигли главе, и да теже да се ослободе својих ропских патњи, и да, као бунтовници и устаници, не признајући султанову власт, не само отказују плаћање царског данка, већ су се подигли да, као непријатељи царевине, с оружјем у руци, војују и туку се са мусломанима. Подигнути од Срба устанак, према последњим званичним извештајима, узео је

велики размер и распростро се на много места унаоколо. Сва раја која живи у санџаку Алаџа-Хисар (Крушевац) побунила се и подигла, узела оружје у руке, и у гомилама почела нападати и отимати паланке Параћин и Ражањ, које административно припадају горе казаном санџаку. Побуњена раја не само што је заузела те две паланке, не само што је ставила под нож и послала на онај свет толико невиног муслиманског становништва, већ је чак заробила жене и децу муслиманску, опленила све њихово имање, опљачкала им куће и попалила друге непокретности. Уз то су ти бунтовници имали и паклену замисао да подигну на устанак и житеље — рају — из области нишке тврђаве, да је опседну и отму.

Бунтовници су напали како сами град Алаџа-Хисар, тако исто и град Алексинац, који је сад опседнут и нападнут од устаника. Тако узбуњиви извештаји стигли су званично од муслиманског становништва, како онога које живи у самом граду Нишу, тако и онога које насељава градиће и паланке око града Ниша. То се становништво, обузето очајним страхом и опасношћу, обратило за помоћ султановој влади, с молбом да му се пошље силна војска помоћу које би успело да се за времена сачува од опасности која му грози. Да би се, с једне стране, сачувао и заштитио мухамедански свет, застрашаван општим истребљењем од подигнуте раје, а да би се, с друге стране, муслимани законито осветили што им толико њихове правоверне браће би исклано, жене и деца заробљена и имања попаљена, и што су се бунтовници усудили нападати на градове, паланке и села, присвајати их и намеравати још и друге бунтовничке планове за отимање и нишке тврђаве, — треба предузети брзе и неодложне мере. Јер ако, не дај Боже, у руке бунтовника падне и нишка тврђава, створиће се за нашу царевину доста несреће и главобоље, а можда ће угушивање тога устанка доцније бити немогућно, устанак се може распрострти свуда, те се могу породити важне и судбоносне катастрофе за нашу царевину. Имајући у

виду све ово, султанова влада је решила да поступа строго и немилосно са подигнутом и побуњеном рајом; зато у исти мах издаје заповест да се убија, уништава и стреља сваки бунтовник, ма где се такав ухватио, да би се у корену могла уништити клица устанка. Овај начин поступања, успешно извршен, рачунаће се и као освета правоверних мусломана, коју налаже њихова верска дужност. Све пак на саветовање сазвате војне старешине (мир-мирани), као и благородни родољуби и виши чиновници, нарочито о тој изненада поникլој крвавој афери са подигнутом рајом, једнодушно су решили, и то: целокупан мусломански свет, по верској дужности и ради угледа војне и државне части, дужан је да прогласи ратно-верски поход, да ратује с оружјем у руци, и да, са опасношћу свога живота, узме најживљег учешћа против подигнуте раје-куфара, да се бије и бори дотле док сасвим не буде сломљен и уништен непријатељ *дин-ислама*; при том је мусломанско становништво, од првог до последњег, дужно да по могућству морално и материјално помогне своју пострадалу браћу мусломане у споменутим градићима и паланкама, који се сада налазе у рукама устаника. Осим тога, по дужности мога неограниченог права, ставио сам у дужност сазватом врховном војном савету да се стара о питању избора благородних војних старешина који имају поверење султанове владе и који ће управљати појединим деловима војске.

Савет је једнодушно изабрао ове благородне чиновнике, налажући им да казне и сасвим умире бунтовнике: Његово Благородство Саид-пашу, управитеља (мутесарифа) призренског санџака; Мустафа-пашу, управитеља дукакинског санџака; Ивраньали-Мехмед-пашу, управитеља чирменског санџака; Ипекли-Дервиш-пашу; скопскога министра (назари) Али-беј-оглу-Хасан-беја. А за главног војног заповедника оних војсака које ће се сабрати из каза̂ (срезова) административно потчињених управи скопскога назарета (министеријата) назначен је царским ферманом високо-благородни мирмиран Његово

Превасходство Малик-паша, коме се, ради одликовања од осталих војних старешина, даје титула „Баш-бог“. За сва та назначења и опредељења војних старешина и лица којима је стављена у дужност војна акција за умиривање и угушивање букнулога бунта, саопштавајући вама и осталим правоверним мусломанима, оцама (ваази мухатеби) и проповедницима, деци мусломанској, синовима пророковим, извешташ се благовремено посебно и ти, као софиски мутеселим (управитељ), ради знања, да одмах сакупиш и позовеш на оружје и под заставе цело мусломанско становништво софиске казе које је способно да ратује, да један део што пре спремиш и устројиш софиски војни одред; и то имаш највише три до пет дана рока на расположењу да брзо сазовеш и спремиш све војнике из софиске казе, и да за то време одредиш и изабереш способније и јуначније од њих за старешине одељења; њих ћеш постројити у војне колоне и послати одмах под команду споменутога Баш-бога, пошто их пажљиво и озбиљно прегледаш.

Ова височајша буруртија написана је од стране војног министарства (сер-аскериден), и један примерак од ње шаље се као упутство генерал-губернаторству у Шкодри (Ливан-искендерие), коме је потчињена ваша административно-војна служба, а препис је остао и у Дивани Румили (врховна канцеларија за европске турске области у Цариграду).

Ова се буруртија шаље право по једном нарочитом султановом ађутанту, благородном Ел-Хаџи-Мурад-аги, кога нека Бог награди. Кад ова буруртија срећно стигне, будите тако добри и достојни да радите у границама упутстава која су у њој изложена, старајући се увек да избегавате радити оно што је противно њеном тексту.

Написано 9 дана месеца реби-јул-евела 1220 г. од Хеџире (25 маја 1805 г.), а стигло у Софију 15 реби-јул-евела 1220 г. (1 јуна 1805 г.).

(Наставиће се.)

(С бугарског превео М. Ив.) Г. Баласчев.

———

БОЖИЋ.

Слава је врло велики празник у Срба, али пошто једну исту славу не слави цео народ, то је и радост подељена на породице. Божић је пак општи празник сваког Србина, зато о њему и има знатно више узвишене похвале, као: „Нема свеца без Божића“, или: „И птичица у гори Божићу се весели“. Још дивније га уздиже ова народна песма[1]:

„...Свијетлост се просу из небеса,
Разигра се на истоку сунце,
Око њега играју се зв'језде,
Смирише се горе и планине,
Исправи се сва гора зелена,
И у гори увенула трава,
Расцвјета се по травици цв'јеће,
Ударише многи мирисови —
Окади се гора и планина;
У горици тице запјеваше,
Све то хвали Бога великога“

И при свем овако силном хришћанском обележју, Божић ипак припада оном удаљеном многобошком времену, кад се у пуном јеку обожавао бог Перун, о коме су и Срби, поред трагова у обичајима, и у томе сачували успомену што у југо-источној Србији по њему радо мушкој деци надевају име „Перун“[2]. Ја сам, по том у масуричком срезу запазио да је то име чак и сад непрестано често. Божић је добио право светковања као Христов рођендан тек у четвртом веку после Христова утврђеног рођења, а то је већ доцкан да се може веровати да је баш тај датум, односно то време, тачно, и

[1] Петрановић, Гласник Срп. Уч. Др. XII, 250.
[2] М. Ђ. Милићевић, Крај. Србија, 316.

да су га четири и више генерација у трајној успомени чували, као да се то јуче десило. Али ваља признати да је народ у неким приликама толико конзервативан да упамти тачно време и после читавих пет стотина година.

Међутим најпоузданије се зна да је 25 децембра код незнабожаца падао врло велики празник, који су Римљани много пре Христова рођења, звали „Dies natalis solis invicti“, што значи „дан рођења непобеђеног сунца“. Шта их је навело да овај празник тако прозову, ево одмах објашњења. По привидном кретању сунца око земље, како народ замишља, или по астрономском, кад оно пролази кроз зимску солстицпону тачку, (а то је девети децембар), тада је најкраћи дан а најдужа ноћ. Од тога тренутка почиње дан отимати а ноћ краћати, али то се обичним посматрањем простог народа не може да сазна него кад дан знатно одужа, онда се и свет увери да дан расте, дакле то време од прилике пада на Божић. отуда су тај дан стари незнабошци и прозвали „празником непобеђеног сунца“. Персонификација је тада владала за многобројна тела земаљска и небесна. Сунце је замишљано као живо, које се за свој опстанак исто тако бори с другим опет живим створовима, као што и човек целога века чини. Па пошто од јесење равнодневице оно губи како у топлоти тако и светлости, народ је мислио да га неко гони и да му хоће да дође главе. Најкритичнији је тренутак за наше пределе кад се сунце највише замори и кад најмање осветљава под собом земљу, а то је у месецу децембру. Народ, разуме се, није могао голим оком стручно пратити кретање земљино око сунца, и дознати кад је најкраћи дан а најдужа ноћ, него је то узео од прилике, кад јасно види да сунце дуже греје, а то је време око Божића или, ако хоћемо, на сам Божић. Сунце је све дотле малаксавало а од тог дана више и снажније одскакало, дакле се победоносно из борбе враћало. Сви ми знамо, како наш народ а тако исто и сви остали верују, кад је сунчево помрачење, да га хоће аждаха да прогута, и оно угасито црвенило на њему

замишљају као крв која му је од уједа исцурила. Неки тада пале из пушака на сунце, примитивни народи гађају стрелама, други лупају у бубњеве, бакраче итд., све у доброј намери да поплаше аждаху да се махне сунца...

Шта више по народним обичајима може још више да се приближи правом астрономском рачунању, почетку зиме, кад је северна половина земље најслабије осветљена. Ево како: Божић никако није усамљен празник и утврђен на три дана. Он има читав низ претходних а тако исто и позадних празничића — једнима отпочне а другима заврши свој циклус божићовања. Па, ако га помакне на тај почетни дан из циклуса, на Св. Игњата (20 дец.) онда смо се за пет дана приближили тачном астрономском почетку. Главна и карактеристична поворка народних обичаја почне у очи Св. Игњата, а престане на Богојављење (6 јан.) Ми ћемо одмах овде навести један пример из кога ће се видети да се обичаји у очи Св. Игњата врло много подударају с обичајима на Бадње вече, и према томе, ако пристанемо на то да сматрамо овај циклус као нераздвојну целину, онда се сунце још на Св. Игњата почне ослобађати непријатеља и враћати се својим старим путем да озари земљу већом светлошћу и топлотом, или — бар у то време борба наступа на живот и смрт. У Сиринићкој жупи (у Старој Србији) домаћин насече у очи Св. Игњата онолико растових гранчица колико има мушке чељади у кући и остави их негде у дворишту, али с оштром наредбом свакоме да их нипошто не дира, а најмање да уноси у кућу. Сутрадан, у јутру рано, прво урани домаћин и, пошто се умије и Богу помоли, изиђе у двориште те узме ону једну гранчицу, и ушавши у кућу поздравља све своје са: „Добро јутро, срећна *Нова Година* с берићетом!“ Неки веле: „Срећан Игњат, за много година да га славимо и здраво да дочекамо Божић!“ По томе чарка по ватри (баш као што полажених чини с бадњаком) и кад се „шумка“ (гранчица) мало упали, забоде је у греду, где остане до Нове Године; тек тада је скине и тури под сач те изгори.

Неки домаћин тада и пшеницом поспе по кући (тако се при уношењу у кућу и бадњак житом поспипа). После домаћин и сви остали мушкарци исто тако ураде. Неки пут чељад порани пре домаћина, и с шумком прочара по ватри. Домаћин их у свакој прилици нечим обдари за честитање. Исти се овај обичај обавља и у врањском округу и далеко на југ по Македонији.

И по списима црквених отаца[1] очигледно се види да је Божић соларног порекла. Лав Велики, у чије су време многобројне празноверице плавиле народ, тужи се како свет још никако неће у Божићу да прославља Рођење Христово него поврат младог сунца.

Проповедници Христове науке врло су пажљиво приводили незнабошце новој вери, и нарочито су пазили да по могућности хришћанске празнике пренесу непосредно на најсроднији незнабошки празник. То се спајање временом показало као врло подесно, јер народ, мада је много шта од своје старе незнабошке вере до данас сачувао, ипак је то тако уткано у хришћанску основу да се само историско-научним путем може да разазна и одвоји.

Сви обичаји без разлике на Бадњи дан дишу још живим дахом непомућеног незнабоштва.

О Бадњем вечеру, међутим, вазда су се трудили и западни као и наши свећеници да га представе као чист хришћански празник, празник пред рођење Христово. Ја ћу овде да наведем како то објашњава наш Памучина[2]. „Кад су пастири пшли на поклоњење рођеноме Спаситељу, понели су му дарове, заклали добра овна, понели хлеба, масла и сира; једни су понели велике *бадњаке*, да наложе тамо добру ватру; други су понели сламе да простиру по пећини, а трећи су насекли зимзелене шуме да њом ките пећину, а и српске се куће (у Херцег. јужној)

[1] Krek, Einleitung. S. 583.

[2] Славење Божића у Херцеговини. „Србско-далматински Магазин“ за 1866.

ките о Божићу брштаном, а где нема овога оно чесвеном, зелеником или ловориком".

Ако је читалац иоле познат с народним обичајима, опазиће да је Памучина по хришћанском обреду објаснио све главне незнабошке обичаје као да су скроз „хришћански". Ту видимо „бадњаке", па „овна" као печеницу, па простирање „сламе" и кићење куће „зеленилом".

Још одавно су књижевници поверовали да је *бадњак идол*. Ја ћу овде да наведем шта вели о њему један карпатски Рус[1]: „Вообще канунъ Рожд. Хр. называютъ Задунайцы Беднимъ или Баднимъ днемъ потому, что въ тотъ вечеръ сожигаютъ *истуканъ*." Позната је некритичност и непоузданост Венелинова, али ова му је мисао тачна.

Од српских писаца пише у истом смислу скрадински парох Ј. Javор: „Наш народ у очи Божића меће на ватру по неколико сирових главња, које зову *бадњак*. Згодно значење бадњака било би, кад би се рекло да кроз њих хоће побожни наш народ да означи како се некад идолима клањао, а чим је примио хришћанство, верујући у рођеног Богочовека Исуса, у знак *да се одмеће идола, а прима се праве вере Христове, баца, у виду бадњака. идоле од себе и спаљује их.* Како се ово значење лепо подудара са смислом онолпких дивних песама, које о Божићу наша православна српска црква поје, као: Тебѣ вочеловѣчшуся отъ чистыя, многобожіе идоловъ упразднися[2] и пр." —

При свем том што су се многи писци досад изјаснили да је бадњак идол, ипак је то питање још отворено у науци, зато и мислим да неће бити на одмет и моји нови докази за то.

Крек[3] опет вели, ако га сви знаци не варају, да у бадњаку треба подразумевати бога Перуна, који носи атрибут „стари", „деда" или слично.

Зна се за руског владаоца Владимира да је у Хер-

[1] Юрія Венелина, Древніе и нынѣшніе Словене. Томъ II, 138. Москва 1841.

[2] Ј Яворъ, Изясненѣ крстногъ имена. Магазин за год. 1863.

[3] Krek, l. c. 586.

сону, примивши год. 988 хришћанство, одмах по повратку у Кијев, исти идол Перунов, који је негда сам подигао, дотле понизио, да је заповедио — што се и учинило — да се Перун веже коњу за реп и да се баци у Дњепар на ужас целог скупљеног света, који је још листом веровао у идоле, немајући ни појма о хришћанству.

Мени се ово Креково тврђење не свиђа. Јер, кад се узме да је Перун био главни бог, да му кип није обнављан — о томе обнављању стари савремени хроничари ћуте — онда откуда би бадњак могао представљати Перуна? Перун је био узвишен бог над боговима, његову се кипу клањаше цео народ, и он беше, тако рећи, бог најмање за цео град (излази да је у Кијеву био само један) па и за већу административну јединицу, а бадњак је идол сваке породице, и има своје место на огњишту, које је у неку руку поред профана значаја за готовљење јела и грејање још и као олтар за богомољу. У овоме смислу огњиште ужива и сад велико поштовање код Словена, особито Срба, али кад бисмо о томе узели говорити, далеко бисмо се удалили у овом намерно скраћеном изводу. Извесно је пак, да се у ствари бадњак у нечему односи на Перуна, али не представља њега. Ако претпоставимо да је сваки дом имао кип бога Перуна, онда се смемо упитати: зашто онда не оста за бадњак неко произведено име од „Перуна“?

По чему српски бадњак има обележје идола, покушаћу примерима да поткрепим.

Преко воље ваља ми овде бар у главном испричати понешто о Бадњем вечеру, јер ће се одмах видети да се бадњак сматра за жив створ, и то божанске силе, и да му се особита част указује.

Узећу за пример обичај у Драгачеву. Бадњак се сече само од церова[1] дрвета, и то на Бадњи дан, рано пре сунца. Онај који хоће да посече бадњак, понесе

[1] У ком пределу нема церова, секу буков, растов итд. бадњак. — Ястребовъ, Обичаи и Пѣсни Турецк. Сербовъ. стр. 32, наводи да око Мораве у Ст. Србији употребљавају јасен.

жита (пшенице или кукуруза) у рукавици. Чим дође до лепа, млада, права дрвета, он навуче рукавице, извади жито из друге рукавице, па њиме поспе бадњак и вели му: „Добро јутро и честит ти Божић!“ Неки то не говори већ три пут обиђе око бадњака „за сунцем“, сипа жито по дрвету и виче: „Ја ћу тебе житом, а ти мене родом и плодом, животом и здрављем!“ У старије време љубили су се с неодсеченим бадњаком и говорили: „Добро јутро, бадњаче! Мој бадњаче, мој весељаче; овеселио те Бог и ти мој дом“ — па онда „цмок“ у грм. Бадњак се сече само с источне стране. Пази се да се дрво при падању не заустави на другом дрвету оближњем, него да слободно непосредно лупи о земљу. Веле да то не ваља да буде због лежнице (неке болести), јер ако се заустави, лежаће се у тој кући. Тако исто не ваља да се бадњак заљушти, због чега се угађа секиром да се оздо сече. Прва иверка оставља се од бадњака, зато обично иду по двоје те секу бадњак, јер та иверка не сме пасти на земљу, него један сече, а други рашири крило и хвата прву иверку. Том иверком врачају ово: онај који је донесе, уђе у кућу и пита: „Ђе вам кокошке носе?“ па сам одговара, показујући иверком и туца по полици или испод полице — управо где је рад да му до године кокоши пронесу — и вели: „вође кока носи јаја, вође, вође“ и баци иверку на собни таван. Други ту иверку остављају међу кошнице да ројеви не беже; а многи је мећу и међу карлице да се хвата добар скоруп. Оставља се и овршак од бадњака. Меће се у салаш, па у случају какве болести за стоку, гори се и угљен туца и даје стоци у мекињама, а њиме запрећу и василицу. Кад се дрво (бадњак) одсече, пресече се на троје — три бадњака. Трећи је краћи, зове се *овр(х)овак*, *чаркач* или *жарач* (ваљда зато што се њиме прећe чесница). Дебљи, доземни крај зове се *десни*, а тањи *леви бадњак*. Кад их донесу, прислоне их уз кућу с источне стране, где стоје до мрака. Пошто се стока и сав посао намири, онда се бадњаци уносе, опет у рукавицама, и то овако: онај који унесе

десни бадњак, а њега прво и мора, вели: „Добар вече и честит вам Божић!“ па једном руком прсне житом по кући и чељадма, који сви стојећи свечано дочекају бадњак. Једно од укућана одговара: „Бог ти помогао и честит нам Божић!“ и он прска њега житом. Гледају да једно друго превари, тј. грабе ко ће кога пре ошинути житом. Тада се полаже тај десни бадњак, с главом у прочеље огњишта, с десне стране; леви се уноси без икакве церемоније и без поздрава, и полаже се с леве стране. Трећи (чаркач) меће се или до десног според преклада или се прекрсти по бадњацима. Сад наступа весеље за децу, јер се зарупци од бадњака намажу медом, па сви прилазе и љубе десни бадњак у зарубац и рекну: „Како ја љубио бадњак, онако љубиле краве телад, овце јагњад, козе јарад“. То и деца изреде и лижу мед. Пошто се то изврши, наступа молитва. Окаде се тамјаном, свећа се воштана прилепи уза зид. После молитве на многим местима сви се изљубе: ради слоге и да стока љуби свој пород. То се зове *мирбожање.*

Да заредимо од почетка, шта је све у овом обичају специфично незнабошко.

Прво, онај који сече бадњак, навлачи рукавице и показује већ тиме неку врсту поштовања према дрвету. Друго, обраћа му се као потпуно живу створу: „Добро јутро и честит ти Божић“. Треће, обилази око бадњака „за сунцем“, а гледа да врх на исток падне, чиме се бадњак доводи у неку везу са сунцем, јер оно што се са сунцем на Божић на небу одиграва — да старо сунце тако рећи умре, а ново подмлађено и оснажено да се на срећу људства и природе старим путем врати, и да земљу обасне исто тако као и пре својом светлошћу и топлотом — то човек у слици хоће да представи и на земљи, у своме дому, а на своме огњишту. Као што сунце на небу одједанпут добије сјај и топлоту тако се исто и бадњак, у исто време, разбукти. Можда свет мисли да је сунце врло далеко, да би могло расплашити многобројне ситне демоне у његовој кући и на пољу, а то да

ближи идол (бадњак) пре може да учини, а да тада и огњиште освети. После извршеног, можемо рећи, ритуала с бадњаком, сваки бадњаков делић постаје активан и заштитник не само човека, него и његова дома, и стоке, и њиве, и свега иметка уопће. По тој *заштитној особини* бадњака и свих његових парчета, у њему целом као и у деловима ваља гледати *амајлије*, које су скроз фетишког значаја... И у овом доказивању примери ће нам најјасније потврдити претпоставку.

У свечаном поступању и утврђеном церемонијалу око бадњака, и других божићних обичаја, где главни задатак испуњава домаћин, мени се чини да је домаћин неки домаћи свећеник. Његовим пословањем и оним што ради његова чељад, постиже се много кад све на Бадњи дан и Божић испадне како треба, ничим непоремећено, па ни злом слутњом на плећци.

За чудо, док је српска хришћанска вера усредсредила сву своју пажњу на Божић, дотле је Бадњи дан сасвим пренебрегла и оставила га готово скроз онаког какав је био у незапамћена времена, дакле са масом празноверица наслеђених с оца на сина. Шта више, свећеник не врши код парохијана на дому никакав обред на Бадњи дан.

У Миљковцу код Ниша домаћин одсече граничев бадњак. Код куће га исече на колико било комада, па све наслаже на своју нову *кошуљу*, спусти на њих шаку пшенице, повије их лепо, узме у наручје, три пут обнесе око огњишта, итд. И овим се ништа мање не илуструје, него то да се у бадњаку замишља као људски, или по „подобију човека“ божански створ, који се кошуљом повија, чиме опет с друге стране „повој“ наговештава бадњакову (идолову) младост. Поред тога, што овде *идол* осећа као потребу да се одене, интересно је да кошуља треба да буде и нова новцита, и то мушка, према чему се може узети, да је и идол мушког рода. И у Сврљигу умотају бадњак новом мушком кошуљом, па га тек тако опремљена унесу у кућу и спусте полако на огњиште.

У старом височком срезу, у оном крају ближе Старој Планини, који крај сад припада срезу нишавском, постоји и сад обичај, да се на *б'дњак* (овако га они зову) баш навуче мушка, најбоља домаћинова кошуља. Имућнији изаберу нову кошуљу а сиромаси се задовоље само са чистом, па макар била пре тога и ношена. Особито је одавање поштовања бадњаку и у томе што га уносе у рукавицама, да га нечистим рукама не би дотакли. Али и опремање, као у неколико и изглед бадњака подсећају много на идола с телом.[1]

У Рисну, као и у осталом Приморју, бадњаци се лепо наките. Девојке и жене из те куће, у коју ће се унети бадњаци, привежу за њих црвену свилу и златан ибришим, а около обавију ловорово лишће и цвеће задену, као да имају посла са живим бићем. При уношењу бадњака у кућу припале се две свеће на вратима, и између њих он се свечано унесе.

У Васојевићком селу Слацку, у капетанији Лијеве Реке, кад се наложи бадњак, онда се на његову „*браду*“ (овако зову одљуштак од трупца, јер изрично веле да га замишљају као „човека“) метне погача и свакојаког јела од вечере, да ту преноћи. Дакле, у овом случају бадњак се „нахрани“, јер подношење њему јела, у овоме случају је чист жртвени приносак.

У Куманову домаћин подели на Бадње вече воће, и прву прегршт *да* бадњаку, па тек онда укућанима. У Андрејевици га дарује новцем, итд. Као што треба идола, који живи сличним животом као и човек, нахранити, тако га ваља и напојити и обдарити.

У Приморју[2] (а и иначе већином овај обичај широм Српства постоји) кад најпрви бадњак прегори, мушки га прелије унакрст вином, па му напије: „Здрав, бадњаче,

[1] Мени јако пада и то у очи што је од периодских ватара, које се уз обичај ложе, једини бадњак, чије је искључиво место само *у дому на огњишту* (као домаћег идола), а све се остале периодске ватре, као *лиле, паљење буништа* итд. изврше *ван куће.*

[2] Врчевић, Три главне народне свечаности, 25.

мој весели весељаче!“ Овде је интересно што се Србин с бадњаком непосредно разговара, премда ово није једини случај, јер он то и иначе радо чини с природом, на пр.: „Ој Дунаве, водо моја хладна“. У том смислу прелнвање вином бадњака ваља разумети и код Вука[1].

„У Црмници онај који унесе бадњаке[2] у кућу, наздрави им милојком вина, и пошто сам напије, напоји и њих (полије их)“. — Идоли се увек замишљају са телесним потребама као и човек. Многобројни идолопоклоници и дан данашњи свако вече метну поред идола разна јестива, млека и воде, да се невидовно нахрани.

Бадњакова прва иверка лековита је и благотворна, те се њоме врши као нека корисна врачбина — меће се у млекар да се хвата дебео скоруп. Истуцан угљен од бадњака служи за лек. Пећанке остављају пепео од бадњака, па њиме посипају купус[3] кад на њ гусеница навали, и кажу да је одмах „нестане“.

У Брасини (Подрињу) парче од бадњака, што преостане, загашује се од грознице и даје грозничавим од те воде да пију.

У скопској Црној Гори кад дође поп на Божић у кућу треба га бадњаком дотаћи, и тада ће бадњак постати лековит[4].

У Шоплуку и Софиском крају[5] што преостане од прегорелог бадњака истеше се за заглавке на ралу, па тим ралом треба дете да пооре да град поља не бије.

У Миљковцу од заосталог бадњака праве крстиће, које умотавају белим и црвеним власићем од вуне, за-

[1] Српски рјечник, 12.

[2] У многим босанским местима, чим се бадњак „привесели“ (метне) на ватру, не зове се више бадњак него весељак. Лилек, Вјерске старине. Гласник зем. муз VI 1894. 3. — Али овде ваља додати да се негде бадњак уопће зове само *весељак*.

[3] Исто овако и у Немачкој посипају сељаци купус пепелом од Бадњег вечера да га гусенице не једу. Jahn, Die deutschen Opferg. 254.

[4] Кратовалиевъ, Сборникъ, XI, 178.

[5] Ивановъ, Сборникъ, кн. VIII.

боду их у левине (зграде), у виноград, у њиву, и у башту — све ради среће.

Угарци од бадњака задевају се у воћке да боље роде, итд., итд.

У овим је свима случајевима бадњак прави *фетиш*, јер му се приписује натприродна снага да може да помогне, ако му се човек умилостиви, или да му одмогне, ако се по старинском церемонијалу све не испуни. Наш бадњак је природни продукат, али и друге ствари, па и вештачке као кипови (на пр. баш кијевски Перун), слика су божанства, али у тој мери да су самовласна. На пр. скоро украдена казанска икона „Мати Божја“ није била обична икона, као само слика матере Божје, него је и она била више идол с душом јер је чинила чудеса, а то је и до послетка од ње (а не од праве матере Божје) прост свет очекивао. Негде се опет меће на бадњак мед, масло, со, негде се опет погача оставља на бадњакову пању у шуми — што све значи да је храна идолова, мада ће све то јело исто тако освануть као што је и омркло или ако га нестане, извесно су га птице и животиње појеле...

(Свршиће се.)

Др. Сима Тројановић.

АНТУН ФАБРИС.

(Крај.)

III.

Једнога јутра, а баш у присуству Фабрисову, повео се, у кафани на Пилама, разговор међу неким млађим људима о томе који се све писци сматрају као прави писци, као они о којима књижевна критика води рачуна, јесу ли то, на пример, само песници и приповедачи или, сем њих, и други писци. Да би ствар извео на чисто и разговору дао конкретну основу, један од тих млађих људи

запита: „па добро, је ли и Фабрис писац; да ли и он са својим политичким чланцима (који, у осталом, чине највећу и најглавнију партију његова писања) улази у оквир онога чиме се књижевна критика бави?“ Други од њих (Фабрис сâм није учествовао у разговору), на којега је питање и било управљено, одговори: „све што има *стила* предмет је књижевне критике; ако у Фабрисовим политичким чланцима има стила, и ти чланци постају њен предмет, и Фабрис као такав писац спада у оне праве којима се књижевна критика бави“.

Тај други имао је право. Политичка књижевност одавна се, бар са својим главним представницима, сматра као део праве књижевности у ужем смислу. Мемоари Ришељеа и Наполеона, који имају много пасажа чисто политичког карактера, ту су да послуже томе као пример, а пре њих, и више од њих ако хоћете, једно дело из класичнога света, познати „Коментари“ Цезарови. Тако и други, више политички писци у данашњем смислу Кастелар на пример. Кастелар је кад смо га поменули, баш пример оних политичких писаца који долазе до речитости, до јаких стилских пасажа, до необичног владања речју у свом писању. Што је он „по превасходству“ беседник, то ништа не смета да га ми овде и као пример за писца узимамо; ако је ипак потребно дати име једног чистог писца а политичара, који се сматра као добар стилист, и несумњиво спада у оне који су и књижевној критици драги, ми ћемо поменути оног непознатог аутора чувених „Јунијевих писама“, и његово име биће довољно као пример за нашу тврдњу. Политички писци, дакле, како они који пишу књиге, тако и они који пишу само чланке, могу се сматрати као писци књижевног интереса, јер могу доћи до момената кад је њихово писање и стилски лепо. Не само они, у осталом, него и многи писци сличне врсте. „Свака јака и велика душа, каже Сент-Бев на једном месту, у моментима узбуђења и одушевљења, може владати речју, и било би врло чудно кад не би било тако“.

И Фабрис, према томе, може бити *тако* сматран, и он може, у свом политичком раду, бити гледан не само као политичар него и као писац. То, за Фабриса посебно, може изгледати мало чудно на први поглед. У Фабрису се обично не гледа писац него политичар. Он је то, у осталом, и био првенствено. Њему је акција била главно а не писање. Што је год писао, писао је зато да тиме утиче на своје суграђане, на своју публику. У свакој политичкој ситуацији, при свакој политичкој појави, он је имао нешто да каже корисно, да да̂ неко упутство, да покаже правац, да створи директиву, да определи акцију оних за које пише; и њему је *то* било главно. Сваким чланком скоро он је за тим ишао; сваки чланак извире из дате политичке ситуације и њу резимује; сваки чланак је само у речи сложена акција. И сад ми у тим чланцима гледамо писца! Јест, али је врло пријатно иза доброг политичара тражити доброг писца, испод лепе акције наћи и лепу реч.

Као писац, Фабрис је прост, јасан, концизан. У њега нема срачунате композиције, артистичког груписања ствари, спремаиних ефеката, бујне реторике, полета, заноса, који плени и осваја на јуриш; у њега нема, можда ни једанпут, ни живописних елемената, који освежавају: у њега је све просто, голо. Идући за својом мишљу, он је гледао да само њу изрази, да јој да̂ потребне јасности. Волео је уз то израз синтетичан, афористичну форму, максиму која обухвата сву мисао одједанпут, и то је можда једина више артистичка тежња коју је показао при писању. Иначе, старао се само да непосредно изрази мисао коју има, и то онако како је има. У том старању, он је увек и успевао да каже мисао како је осећа, и да тачно обележи своје расположење у датом тренутку. Како је мисао варирала према предмету, то је он у своме писању долазио до разних облика и особина изражавања. Сем јасности, он је показивао још и дискретност и обазривост нарочито у анализи, у дискутовању спорних или деликатних питања; затим је долазио каткад до јаког,

жестоког тона; некад прелазио у хумор; некад, у иронију и сарказам; други пут, опет, кад му је мисао била специјално драга, једна од основних његових, од оних које као да су с њим заједно срасле, он је у њих уносио и осећања своја, емоцију, топлоту, и долазио не ретко до праве речитости. А како је, опет, мисао код њега у току времена старила, упијала се у њ све више, постајала осећај његов, лепила се све јаче за песимизам његов и горчину који су га све више освајали, то и његово писање показује све те промене њене, рефлектује његову душу. Ко прочита све политичке чланке Фабрисове, редом, један по један, из године у годину, може пратити, степен по степен, како је мисао његова постајала све црња, како су се све сетнија расположења кристалисавала у њему. Његови чланци представљају и њега лично, бол његов који је сваким даном растао.

Ми ћемо сад прегледати те важније чланке, политичке списе његове. Узгред буди речено, он међу својим политичким списима нема већих ствари, нема расправа ни књига. Једанпут је само мислио и на писањеових. Хтео је да напише овећи један есеј (и то баш за наш лист, за „Српски Књижевни Гласник“), „Српски покрет на Приморју“ како му је сâм дао наслов, и хтео ту да изложи цео новији покрет, од 1880 на овамо, у пуној ширини и јасности, онако како је то потребно за ширу публику, која не познаје ствари из близа, и која није пратила догађаје редом како су се они јављали. На жалост, и специјално на жалост овога листа, наш несуђени сарадник није тај есеј написао, нити какав други те врсте. Сва политичка књижевност његова остала је у оним кратким чланцима његовим, поглавито уводним, које је он писао у „Дубровнику“, од 1895, девет пуних година; и ми ћемо се на њима задржати, само мало наравно, и прегледати их по врстама у које се могу поделити.

Први и најглавнији појам који о Фабрису имамо, то је да је он борац, јуначки бранилац српскога имена,

одважан полемичар; прегледајмо зато најпре његове полемичне чланке, тј. непосредно полемичне (јер сви његови чланци имају полемичнога елемента), оне у којима он напада, протестује. У тим чланцима је мушко држање, лична одважност, жесток тон, јаке речи. Примера ради, наводим онај први, ако хоћете, којим је почео новинарску каријеру, из 1895, под насловом „Il signor Ciarocchi lo dice", у којем је протестовао против полициске истраге над неким чиновницима, и који је био примећен одмах, учинио сензацију шта више; затим, оне о изборима општинским од 1899 године; или онај против општине, „Срби Дубровчани и општина" (1901, бр. 16), где Фабрис протестује против кажњавања млађих Срба због нереда на Гундулићевој пољани; или онај, опет против општине (1901, бр. 38), без наслова, који је можда више црн него што би нам данас изгледало да је имао бити; постављењима, професорима, систему у дубровачкој гимназији; или онај после изласка из тамнице, чланак куражан каквом се нико не би надао после тога фамозног догађаја; или оне о гимназиалној афери (1903, бр. 3, 6, 8 и др.) у којима је тражио да се она понова суди; или оне, многе, о управи у Босни и Херцеговини, о којој није престајао писати, итд. У тим чланцима, Фабрис се није држао своје обичне девизе „fortiter in re, suaviter in modo", него је нападао жестоко, јако, мушки; у многима је јака инвектива, насажи пуни речитости. Каткада је у те чланке уносио и хумора, као што је случај у „Хрватском плебисциту у препарандији" (1901, бр. 39); и тај хумор је добар, леп, пријатан, и Фабрис се чешће њим служио, нарочито у оним кратким белешкама на трећој страни листа које су потписиване именом „Орланда".

Али ако је Фабрис јак у чланцима у којима напада, он није мање јак у онима у којима дискутује. Чак је, ако хоћете, ту и јачи; ту у логичној дискусији, анализи, расправљању, извођењу ствари на чистину. Он је имао сигурне, утврђене принципе; при сваком политичком догађају, цепио је ствари само по тим принципима; али

је каткад те догађаје из разних разлога било теже праведно и потпуно ценити — е, ту, у таквим случајевима Фабрис је био најбољи. Његово непрестано мишљење о политичким односима, његова логичност, његова начитаност која му је увек пружала масу згодних примера и његова обазривост уз то, деликатна обазривост, широка и свестрана објективност чинили су да се он баш у анализи одликује, да баш у детаљној дискусији и фином разликовању ствари буде најбољи, да баш у критици покаже своју најјачу снагу. Он је ту каткад показао и оштроумља поред логичности. Наводим, као у том погледу карактеристичан пример, оно објашњење у чланку „Послије сабора“ (1901, бр. 28) зашто странка права није на том заседању далматинског сабора тражила сједињење с Хрватском. Или онај чланак о Г. Јагићу и његовом познатом писању о Старој Србији и Маћедонији (1903, бр. 13); ту се Фабрис осврће и на Г. Јагићево установљавање „босанског“ језика, и не грди га за то просто, само љутито, него хвата његове неконсеквенције: како може, изводи он, тврдити егзистенцију нарочитог босанског језика онај исти професор који је тврдио пред својим ђацима да су српски и хрватски језик једно исто, и који је то тврдио баш на супрот свом претходнику на катедри, Миклошићу, за којега је познато, да је правио разлику између ових „језика“? Или онај о „језичном питању“ (1903, бр. 43) где хвата све нетачности и недоследности у увијеном званичном предлогу о уређењу језика у покрајини. Или онај о Бјанкинијеву говору у делегацијама о Босни и Херцеговини (1904, бр. 10), који нам је жао што због малог простора не можемо изложити, а који је пун анализе у ситно, похватаних неконсеквенција, налажења доказа за своје тврдње у тврдњама непријатеља. Могли бисмо још пуно чланака наводити као пример логичне и оштроумне анализе Фабрисове, али ћемо се зауставити само на оним који се тичу Хрвата, где се та његова критичка моћ највише и показује; том приликом (а зашто се не бисмо том прили-

ком користили да и нешто политичких идеја Фабрисових изложимо?), познаћемо и његово мишљење о овима.

Његово мишљење о Хрватима данас је, после скорашњих југословенских дана, врло занимљиво. Што је најпре занимљиво, то је питање је ли он био против Хрвата: и томе ћемо питању најпре приступити. Против Хрвата Фабрис је стално писао, с хрватским новинарима једнако полемисао, на многе хрватске институције или манифестације стално нападао, али — ствар која може да изненади оне који су њега само у тој улози и замишљали — није им био непријатељ, и није био непријатељ слоге с њима. Напротив, ма колико то чудно изгледало, он је био стално за ту слогу и жалио је што је нема; сви који су с њиме ближе општили, или који су пажљиво читали и његове најжешће чланке против Хрвата, уверени су о томе. Мене је лично изненадило кад сам, у прво време познанства с Фабрисом, једно вече пред познатом српском „љекарницом" у Дубровнику, баш при пролазу хрватске музике и светине која јој је акламирала, баш у данима кад је српско-хрватска борба у Дубровнику била у најачем јеку, чуо од Фабриса, којега сам дотле замишљао као најодлучнијег анти-Хрвата, врло помирљиве речи о Хрватима, тврдо уверење о потреби једног, ма и тајног, правог споразума с Хрватима. То исто уверење нашао сам после и у његовим чланцима; наравно, оно се увек не види на први поглед, пошто оно није било главни предмет његових чланака, али се види у основи, у дну, у понекој врло изразитој реченици. Карактеристичан је у том погледу један пасаж у његовом отвореном писму Андрији Ферјанчићу (1900, бр. 4), Словенцу, који је у делегацијама тражио Босну и Херцеговину за *Хрвате*, пасаж који овако гласи: „Србе боли кад слушају (таквих) тврдња...; боли их тијем више што долазе из уста браће Словенаца којијех би *задаћа* и *дужност* морала бити да гранчицом мира на темељу права и правице *посредују између завађенијих Срба и Хрвата...*" И то је Фабрис писао 1900, јануара, дакле

неколико месеци после доласка Хрвата на општинску управу у Дубровнику, онда кад је он био највише раздражен против њих, кад је скоро сваки њихов акт нападао! Додајте том пасажу ону честитку скорашњем југословенском омладинском конгресу, па ћете видети како је Фабрис и 1900, и после ње, и пре ње, увек озбиљно желео споразум и слогу са Хрватима. Само, он ту слогу није замишљао платонски, и није хтео да због ње назаренски жртвује битне српске интересе; он је хтео слогу али чисте рачуне. „Ми смо — каже он у једном чланку (1900, бр. 43) који нам такође, и то врло категорично, сведочи о његовим идејама о споразуму — искрени заговаратељи[1] не само поштена компромиса него праве слоге и заједничкога рада, особито између Срба и Хрвата; *али желимо чисте рачуне*". На основу тога, он је увек нападао Хрвате кад год је њихова акција ишла против Срба.

Али сем тих погледа о односима Срба и Хрвата, интересантни су, и нарочито поучни, и Фабрисови погледи на Хрвате уопште, на њих саме. Фабрис је налазио пуно ствари да им замери. Најпре, клерикализам, који је код њих сила, а тако исто и на Приморју, и против којега је Фабрис стално војевао и поставио као девизу свом листу („једна је од главнијех задаћа овога листа, каже он, војевати против клерикализма")[2]; тај клерикализам он је сматрао као велику и непосредну опасност, против којега све што либерално мисли, треба да се удружи. „Једино заједничка акција — каже он (1900, бр. 40) пуним уверењем, јаким речима, одмеравајући сваки израз, тоном човека који опомиње за времена — либералнијех Словенаца, Хрвата и Срба могла би се успјешно борити против коалиранога клерикализма; ...одсудан час куца, кућа гори, а клерикализам хоће да по-

[1] Присталице.

[2] В. „Дубровник", 1902, бр. 5. — О клерикализму в. још 1900 бр. 39, 1904 бр. 14, 15, 21, и др.

веде јужне Словене Аустро-Угарске онамо гдје није ни мјеста ни спаса". После клерикализма, замерао им је за непријатељство (раније, наравно) према Србима. Није то замерање било само оно обично, просто, онај комуни протест против сваке непријатељске акције према Србима уопште, него је то био акт мудрости, правилнога схватања, тачног појимања ствари. Узмимо за пример само онај чланак о познатом нападу Хрвата на Србе у Загребу, о чувеном септембарском догађају (1902, бр. 36). Тај је чланак, поред свега тога што је писан одмах после догађаја, што се у осталом и осећа, пун паметних савета, скроз мудар, диван; ми смо раније рекли да ћемо у чланцима о Хрватима наћи најбоље примере анализе и критике Фабрисове: ето овај је чланак један од тих. У њему, Фабрис, после првих речи којима карактерише догађај, истиче најпре да Срби из Хрватске и Славоније имају право да у Загребу, који је средиште земље, оснују и своје културно средиште, и додаје да им бар то не треба забрањивати кад им се иначе вечито пребацује како „тéже преко границе". А после, развија идеју да је баш то централисање српске активности у Загребу добро за саме Хрвате: Загреб, главни хрватски град, тиме „добија већу важност", и може добити утицај и на приморске Србе, и учинити да се „сломије противност српска ка здружењу Далмације с Хрватском и Славонијом", а то је једна од најтоплијих жеља самих Хрвата. Баш су, каже он, „Хрвати имали ићи на руку Србима Загрепчанима у остварењу њихове замисли"; „кад већ једном мора да буде и једно српско средиште, *у интересу је Хрвата* да оно буде у Загребу", а не у Новом Саду, као што добар број Срба жели. Најпосле, завршава идејом да Хрвати тим нападом ништа нису добили, а много изгубили: „руку која је ту рану направила, каже он, хрватска ће покољења сигурно проклињати, као што данашњи Пољаци (код Фабриса је честа компарација Хрвата с Пољацима) куну и проклињу своје непаметне

очеве и дједе". Тако[1] је писао Фабрис поводом септембарског догађаја, и толеранција и објективност које су ту исказане чине му част; али, оставивши то на страну, што бисмо ми ту хтели још да истакнемо, то су нарочити погледи које је он том приликом развио, ново и оригинално гледиште које је ту имао, а што је све дошло услед његовог дубљег познавања ствари, услед свестраније анализе догађаја, услед савесне критике његове. У чем је Фабрис још налазио замерке Хрватима, сем клерикализма и неполитичког држања према Србима, то је у њихову односу према Мађарима; то, у осталом, и није била замерка, него више обраћање пажње на ту врло опасну страну у хрватском националном животу. Интересантан је у том погледу чланак „Мађари и море" (1904, бр. 6), један од последњих Фабрисових, и у којем је рељефно исказао једно од својих најдубљих уверења. Смисао је чланка да Мађари желе излаз на море, и да ће жртва те жеље бити Хрватска, коју ће Мађари временом просто поделити на неколико мађарских жупанија, или којој бар та опасност прети. Тај чланак, који, како Фабрис изрично уверава „није излијев непријатељског расположења" него излив чистог и ако врло песимистичког уверења, сав је основан на чистом логичном извођењу, на резоновању по стварним чињеницама, по онима које и сами Хрвати признају, на просто научничкој анализи појавâ. После чланака у којима су исказане ове опште замерке хрватској политици или указивања на незгоде у њој, пређимо на чланке, врло интересантне у погледу критике и анализе Фабрисове, о реалистама хрватским, о политици млађих. Главни чланци о њима су: „Хрватска Мисао" (1902, бр. 6), „Говори ч. дра Смодлаке" (1902, бр. 31), „Немири у Хрватској" (1903, бр. 21), „Хрватски јавни живот" (1904, бр. 12), итд., и сви су они пуни фине анализе, објективног и искреног схватања, мудрих по-

[1] В. и чланак „Збор Срба из земаља круне Св. Стјепана" (1902, бр. 40) у којем се те исте идеје настављају и даље изводе, и у којем има такође врло мудрих и политичких идеја.

гледа, каткада златних речи. У првом анализе програм реалиста који крећу часопис „Хрватска Мисао", и то анализе тачку по тачку, и хвата их у контрадикцијама, неконсеквенцијама или недовољностима у погледу њихових назора о државном праву, држању према Србима, клерикализму. У другом, анализе говор Г. Смодлаке, говор пријатељски према Србима и којим би се површнији политичари одмах задовољили, али у којем Фабрис налази ипак доста недовољности, а у исто доба, логичним дедукцијама из тврдња исказаних у говору, и пуно потврда своме, чисто српском схватању; узмите за пример само оне дедукције које Фабрис изводи из речи Г. Смодлаке да „Срби треба да признаду хрватској мисли да је народна мисао", па ћете се уверити о логичности и оштроумљу Фабрисове анализе. И трећи чланак је такав. Говорећи о антимађарским демонстрацијама у Загребу Фабрис осуђује револуцију и уопште „велику политику", препоручује „ситан посао", (то он препоручује и у чланку без наслова од 1903. бр. 7, који такође овамо спада) и те су речи златне колико су тачне; у исто доба, он закључује, баш из тих демонстрација, да Хрвати не могу ништа без Срба, и тај закључак, њему тако драг, изведен је врло оштроумно. У четвртом чланку, у којем констатује кризу у странци реалиста и налази да се догодило оно што је он раније предсказивао да ће бити, он препоручује младој странци да води самосталну политику а да се не подаје илузијама да ће са старим штогод моћи учинити. И тако даље. Сви су ти чланци[1] врло добри, одлични, одлични по суђењу и извођењу, по критици и анализи (можда ипак нешто јаче песимистични), и који се могу сматрати за модел ове врсте чланака, *критичких* чланака како бисмо их у невољи назвали.

Сем ове две врсте чланака, критичких (у које смо ми нарочито убројали оне о Хрватима), и полемичких, Фабрис има јаких чланака и друге врсте. Има његових

[1] В. и чланак о сједињењу Далмације с Хрватском и Славонијом (1903, бр. 40).

чланака у којима су просто изложени његови погледи, његове теорије; могли бисмо их, узгредно и за тренутак, назвати *теориским* чланцима. У њих спадају понајвише они у којима се говори о политичком положају Срба, о међусобним односима Југословена, о будућности њиховој и путу којим треба да иду, итд.; главнији су: „Слике из сабора“ (1900, бр. 19), који је у главном полемичан али у којем има врло изразитих пасажа о југословенској заједници, „Борба против српскога имена“ (1901, бр. 14), један без наслова из 1903 (бр. 7) а такође у главном полемичан, „Србија и Бугарска“ (1904 бр. 4), итд.[1] У свима препоручује узајамност, осуђује србофобске аспирације које се каткад међу Југословенима допуштају, и то не осуђује с простог, готово моралног гледишта, него по чисто политичкој идеји, која је код њега била најдубље уверење, да су Срби потребни осталим Југословенима. „Босна и Маћедонија, каже он, земље су које треба *у интересу јужнога Словенства* очувати српској народној мисли и српскоме језику“ (1900, бр. 19). „Борба против српскога имена јесте борба против словенске мисли, *јер је Српство на југу најјачи словенски фактор.*“ (1901, бр. 14). Та поносита и утешна идеја о улози Срба међу Југословенима је чисто Фабрисова. У овом теорисању, у разлагању о положају Срба, Фабрис је каткада долазио до врло интересантних опсервација и закључака, до сасвим оригиналних компарација, које је, у осталом, само он, доле на југу и међу католицима, могао чинити. Кад је нпр. Фирмилиан посвећен за митрополита, многи су листови донели коментар тога догађаја; нико, сигурно, не овако оригиналан као „Дубровник“ (1902, бр. 28) с Фабрисовим чланком. Фабрис је довео у везу ово посвећење са тадашњом изменом папинога бревеа о свето-јеронимском заводу, повукао компарацију између та два догађаја у којима су, истовремено, две највише црквене власти, оне које су од векова у оштрој борби, два пола светска, Рим и Цариград, дали за право Србима и учинили им

[1] В. и чланак из 1902, бр. 16.

услуге. „Та два вијековна такмаца, каже он, Рим и Бизант, од којијех је српски народ много пропатио, нашла су се овога пута у случајној, за њих, заједници;.. не могоше а да не удовоље српске праведне захтјеве“.

*

Кад човек чита редом, из године у годину, политичке чланке Фабрисове, не може да не види како га је из године у годину све више хватао песимизам, све јаче освајале црне идеје. Он све више препоручује „ситан посао“ место „велике политике“, све сетније схвата положај Срба и Југословена, све мирније и нежније пропраћа ствари и оних југословенских народа против чије је политике стално војевао. Често и велико сељење српског народа у Америку, страшљивост оних који тај народ имају да заступају, нереална политика Хрвата, неузајамност јужних Словена, све су те ствари њему тешко падале, и његова убијеност због њих све се јаче осећа у његовим последњим чланцима. Прочитајте онај чланак „Аустро-угарско Словенство“ (1903, бр. 50), који резимује те његове црне мисли, па ћете видети. „У балканској политици, каже он горко, јетко и с пуно емоције, сви су хрватски политичари, с ријеткијем изузецима, за империјалистичку политику Беча под фирмом великохрватском, а Срби, страхују... о томе проговорити гдје треба...: овако политичари, а народ? Он веома мало или ништа од свега тога не разумије, већ гладан, гô и бос, као слијепац, бјежи с рођене груде у далеки свијет. Ово је права слика нашијех прилика; ко је хоће љепшом учинити, нека је сам црта.“ Тек на крају свога писања, у последњем свом чланку („Послије београдскијех свечаности“, 1904, бр. 40), а поводом југословенских београдских дана, Фабрис престаје с тим црним идејама, има наде и веселости; тек пред смрт, осећа радости и живота. Као оног несрећног Клазомена којега је Вовнарг описао, тако је и сиромаха Фабриса „престала уморена судбина да гони тек кад се смрт указала његовим очима.“

Павле Поповић.

ПОЛИТИЧКИ ПРЕГЛЕД.

Нови бугарски зајам.

Зајмови се праве обично из нужде. Државне зајмове изазивају државне потребе. Према овим потребама зајам може бити продуктиван или непродуктиван. Зајам намењен великим индустријским предузећима (као грађењу железница, морских и речних канала, пристаништа итд.), је продуктиван, а за војне циљеве (као преоружање војске, флоте, ратовање, итд.) зајмови су непродуктивни. Последњих година похарчило се неколико милијарди динара за овакве непродуктивне зајмове (Немачка је трошила за увећавање флоте, Француска за војску, Енглеска за рат са Трансвалом, Аустрија за преоружање артиљерије, Русија и Јапан троше сада за ратовање, итд.) За великима иду и мали. Румунија ће утрошити тридесет милијуна динара за брзометне топове. Бугарска је закључила зајам за набавку топова. У Србији се проучава сада предлог за један сличан зајам.

Великим државама у којима је прорачуната готово математички привредна снага народа, тешко је наћи изворе за покриће оваквих зајмова. У малим државама, нарочито балканским, економска снага народа и његова произвођа је непозната. Она се обично преувеличава, те и зајмови који се граде бивају обично па несолидну основу постављани и под тешким условима, а отуда најчешће и онај неред у њиховим финансијама. Свакоме је познато да је Турска због зајмова довела у такав неред своје финансије да је једнога дана морала да обустави своја плаћања и да се равна са својим повериоцима, којима је у место 900.000.000 динара платила само 300.000.000 динара. Грчка је тако исто морала да ради са својим повериоцима и исплативши им само 30% од

дуговане суме. Овакве две страшне лекције нису довољне за Бугарску.

За две године ова је држава закључила два зајма у вредности од 200.000.000 динара. 1902 год. закључила је зајам од 100.000.000 за покриће летећих дугова, а овај други, 1904 год., за покриће летећих дугова, за набавку брзометних топова и грађење нових железница (тзв. трансбалканске железнице и железнице Радомир-Ћустендил). Данашња бугарска влада овако је и правдала овај зајам тврдећи да је овај зајам повољнији од зајма из 1902 године. Летећи дугови у Бугарској су у месецу септембру прошле године досегли суму од скоро 50.000.000 лева, потреба за плаћањем ових дугова била је акутна и истинита. О потреби да се бугарска артиљерија преоружа, може се још разговарати. Потреба за снабдевањем модерним оружјем је тешка за сваку државу, али она се мора задовољити. Само, та се потреба може задовољити, кад се преоружање војске изведе у току неколико година. Тако се радило у војскама великих држава. па тако би могло бити и у бугарској војсци. Грађењем нових бугарских железница неће се много појачати привредна снага бугарскога народа, нарочито још кад се трансбалканска железничка линија сагради од Трнова до Тревне, уместо од Трнова на Стару Загору. Линија Трново-Тревна користиће само банкарима-зајмодавцима, јер се у близини Тревне налази мајдан угља „Кнез Борис“ чија је експлоатација у рукама садањих бугарских зајмодавцима, а не и Бугарској. Када би се ова железничка пруга направила директно преко Балкана те везала јужну и северну Бугарску, које је досада раздвајао Балкан као две оделите земље, онда би то била врло важна пруга политичког, економског и стратегијскога значаја. Линија Радомир-Ћустендил је чисто стратегијска пруга која има оно исто значење и вредност које и железничка пруга Сарајево-турска граница. Тешко је, најзад, рећи, да је овај зајам закључен под бољим условима од зајма од 1902 год. Него, да се види главне

одредбе овог бугарског зајма, који је закључен са познатом Париском Банком „Banque de Paris et des Pays-Bas“.

„Зајам је од 100,000.000 златних лева номиналних, који су подељени на безимене обвезнице од по 500 лева или од по 2500.

„Обвезнице доносе годишње по 5% од номиналне вредности, а исплата купона бива 14 маја и 14 новембра сваке године.

„Исплата купона обезбеђује се а) приходом од таксених марака почевши од 1 новембра 1904 године, б) приходом од дуванске бандероле и в) приходом од порезе на дуван тзв. „Мурурије“.

„Зајам се има исплатити за 50 година al pari путем шестомесечних извлачења у Софији, а извлачења бивају месец дана пред исплату купона.

„Почевши од 14 новембра 1915 године Бугарска може al pari исплаћивати обвезнице овога зајма које се у оптицају буду налазиле.

„Бугарска Влада се обвезује да изради званично котирање обвезница овога зајма на Берзама у Паризу, Петрограду, Франкфурту, Берлину, Лондону, Бечу, Бриселу, Амстердаму, Базелу, Цириху и Женеви, а о трошку Банке-зајмодавке.

„Банка уговорница ће се старати о исплати интереса и амортизацији обвезница. За трошкове око овога Бугарска држава ће јој платити 3/8 % номиналних. Овај комисион неће се плаћати за исплате које би чинила бугарска државна благајна.

„Обвезнице и купони овога зајма биће за свагда ослобођени сваких пореза, приреза, такса. А примаће се на свима државним касама по номиналној вредности за исплату разних обавеза према држави, и то само тако ако су обвезнице извучене а купонима опет протекао рок исплати.

„Неисплаћени купони којима рок протече застаревају за пет година, а извучене обвезнице за двадесет година.

„Зајам је државна непосредна обавеза. Држава ће сваке године уносити у државни буџет потребне суме новаца за интересе, амортизацију и све узгредне трошкове.

„Без пристанка Делегата банчиног а не могу се новим законима и уредбама мењати подлога и начин прикупљања порезе која служи као гаранција овоме зајму.

„Таксене марке као и дуванске Бандероле куповаће Делегат банчин, а набавка хартије и штампа вршиће се у иностранству под контролом Бугарске Владе и о њеноме трошку, и чуваће се у каси коју назначи банчин Делегат и од ње ће имати он један кључ.

„Министар финансија куповаће готовим новцем таксене марке од Делегата банчиног и не може узети никад мање марака од 100.000 динара. Свакпх шест месеца Министар Финансија биће дужан да откупи најмање за 2,000.000 динара таксених марака.

„Banque de Paris et des Pays Bas обвезује се дати Бугарској Влади 80.000.000 златних лева или динара од номиналнога капитала који уступа Бугарска Влада по цену од 82% од 100,000.000 лева с тим да се интереси почну плаћати још 14 новембра 1904, што ће рећи ефективних 65,600.000 са плаћањем у Паризу и то овако:

1) *у обвезницама* 25,000.000 динара номиналних предаће се и то: Бугарској Народној Банци 17,000.000 и 8,000.000 Бугарској Земљоделској Банци, колико обема Банкама дугује држава Бугарска. За ту суму обе ове банке учествују као зајмодавци.

2) *у готову новцу* 55,000.000 динара од којих ће се: а) задржати потребна сума за израду провизорних и дефинитивних обвезница овога зајма и за таксе којима подлеже у европским државама ове обвезнице, б) одвојити 1,000.000 динара као резерва која ће обезбедити правилно функционисање овога зајма, в) 25,000.000 остаће у депозиту код Банке уговорнице овога зајма за исплату поручених пољских топова и муниције које је Влада Бугарска поручила код друштва Schneider & C-ie и са којим ће потписати уговор о поруџбини топова и муни-

ције истога дана кад и овај зајам, г) остатак ће стајати на расположењу Бугарској Влади кад зајам буде дефинитивно ратификован.

„Поверилачка Банка задржаће 25,000.000 динара за исплату топова Шнајдеру и друговима, а плаћаће Бугарској влади на ову депоновану суму највише 3% интереса све до коначне исплате.

„Поверилачка Банка, одмах чим буде потпуно саврпен уговор о зајму, ставиће на расположење Влади суму од 15,000.000 динара.

„20,000.000 динара номиналних, остатак овога зајма, биће остварени, кад бугарска влада, највише петнаест месеца после дефинитивно ратификованога зајма, закључи уговоре за грађење жељезница Трново—Тревна и Радомир—Ћустендил. Ова сума ће се реализовати по курсу од 82% с тим да таксе разне плати бугарска влада.

„Бугарска влада се обвезује се да од емисије овога зајма па за две године, не издаје никакве хартије од вредности ни сама нити да странцима друге какве гарантије даје за хартије од вредности.

„Емисија се мора извршити пре 31 децембра 1904 године.

„Ако се не упише цео зајам, прво ће се дати оних 55,000.000, а после тек оних 25,00.000 које ће добити у обвезницама Бугарска Народна Банка и Земљоделска Банка. Ако остану ових 25,000.000 неуписани, обе Банке ће их држати две године, а тек после две године могу са њима располагати.

„Поверилачка Банка ће имати у Софији свога делегата који ће бити онај исти који је назначен у уговору о зајму из 1902 године и Влада ће му плаћати 30.000 динара годишње.“

Прошли бугарски 5% зајам од 1902 године дао је обезбеду повериоцима приход од дуванских бандерола и тзв. „Мурурије“ а закључен је био по курсу од 81½ % или кад се сведу сви трошкови око његова реализовања по курсу од 79·80%. Садањи бугарски зајам закључен је

по курсу 82%. Али, кад се узме у обзир да је први рок исплате интереса, жуиисансу, 14 новембра 1904 г. и ако је зајам емитован тек после 1 децембра 1904 год., онда ће се курс смањити од 82% на 81·58%. После тога Делегату ће се плаћати годишње 30.000 динара и ако он има већ плату од 70.000 динара. Држава ће губити без мало цео интерес од онога милијуна лева који стоји као резерва у касама поверилачке Банке за правилно функционисање зајма. Дакле, и то ће смањити курс зајму за коју пару. Сем тога, на оних 25,000.000 лева које ће задржати поверилачка Банка за исплату топова Бугарска ће плаћати 5% интереса поверилачкој Банци, а поверилачка Банка ће плаћати на њу Бугарској највише 3% интереса до исплате (а може, дакле плаћати и 1½ % и 2% и 2½ %), дакле ће се и на тај начин смањити курс зајму са близу 1%. Најзад, за петнаест месеца на остатак онај од 20,000.000 динара који ће се опет задржати у депозиту код поверилачке Банке за грађење горепоменутих железница, Бугарска ће морати плаћати интерес 5% а примаће до исплате горње суме највише 3% (што значи да може плаћати 1½ %, 2% или 2½ %) па и тиме ће се смањити емисиони курс за неколико процента још, те ће овај зајам бити емитован ефективно по курсу без мало од 76%. Према томе не може се рећи да је овај зајам бољи од онога од 1902 године. А може се рећи да је њиме и углед Бугарске претрпео због горе подвучених клаузула у уговору унесених.

Ваља напоменути да се у Престоној Беседи којом је Бугарски Кнез отворио седнице прошлогодишње сесије Народнога Собрања о овоме зајму ништа не помиње и ако то по бугарскоме уставу мора бити.

Овај зајам је изазвао потребу да се буџет бугарски за 1905 годину повећа са 5½ милијуна динара. Велико је питање дали ће се наћи извора да се покрије та сума. По ономе што је Бугарски Министар Финансија говорио бранећи пред Народним Собрањем овај зајам, наводећи да ће се покриће учинити предвиђеном сумом од 1,000.000

динара за летеће дугове, сумом од 400.000 динара од ажије (која је фиктивна сада, јер је златник у Бугарској готово al pari), приходом од акциза на алкохолна пића (који је предвиђен у 1904 години са сумом 2,500.000 лева, а био до краја исте године свега 800.000 лева), и најзад приходом од будућих трговачких уговора (и ако је бугарска влада отказала трговачке уговоре још 1 фебруара 1904 године, до данас није ниједан нов трговачки уговор закључила) јасно је да ће се у 1905 години јавити нови дефицити. Ако се томе дода да је крајем 1904 године вотиран нов ванредни кредит за војне набавке у суми од 42,700.000 лева онда је још јасније да ће бити у 1905 години летећих дугова и дефицита. Чим тога буде, биће и нових зајмова и нових терета за državљане, који неће по својој прилици моћи, бар за сада, издржати нове намете. Бугарски данашњи управници ће потражити сигурно нов зајам и том приликом извршити конверсију свију државних дугова Кнежевине Бугарске. Можда ће морати дати уз то и монопол на дуван као што је то хтео учинити покојни Каравелов пре три године. Пример са нашим монополом врло је заразан, као и са нашим дуговима. „Кад Србија има близу по милијарде дуга за што не би могла имати и Бугарска“, рекао је њен данашњи Министар Финансија говорећи о своме пројекту уговора о зајму. Народно Собрање је послушало свога Министра, и вотирало је релативно брзо зајам.

Иностранн.

ПОЗОРИШНИ ПРЕГЛЕД.

Улога Статиста у комадима.

Ко је гледао у Народном Позоришту Кавалерију Рустикану могао је, без сумње, приметити, како се, у дну позорнице, поред неке куће, за коју је тешко рећи да личи на касарну, шета један човек, за кога је још

теже рећи да је талијански карабинијер, судећи по оделу у које је обучен. У ствари ни та којекаква кућа, ни то фантастично одело нису за сад важни, важније је, како се тај војник чини невешт свему што се догађа на његове очи. А већ шта се догађа на његове очи, зна свако, коме је познат Вергин комадић или по представи, или по Маскањијевој опери, или најзад по чувењу и читању.

Ми замишљамо, да је томе војнику рекао његов старешина да пред касарном чува стражу, и он, као савестан потчињени, још под барјаком, где нема шале, прелази својих двадесет корака, горе доле, као шеталица на сахату. Што би га могло пореметити, било би, да ко ненадлежан покуша ући у касарну, или да ко од старијих прође. Други случаји за њега не постоје, те пошто догађај између Сантуце и Лоле, двобој између Турида и Алфија нису у његовом програму, он их просто игнорује. Тиме је његова улога сведена на аутоматско кретање и може настати питање, шта ће онда он уопште ту, кад се не уплиће ни за оволико у драму. Такво питање са свим је оправдано: тај војник заиста не треба да осцилира од ћошка до ћошка за цело време комада, али ја узимам гори случај, овако како је код нас хотимице било, јер на послетку може и тако нешто неки писац прописати. Тим питањем, међутим, додирнута је једна врло замашна позоришна ствар, која се може, независно од тог карабинијера, расправљати, јер је тако рећи начелна. Он је само послужио као илустрација, негативна или позитивна, према томе са кога се гледишта буде посматрала улога фигураната или статиста.

Код нас се ове ствари решавају на старински начин који има својих бранилаца, али су могле бити решене и на други, сасвим обратни, који има још више својих присталица.

Једна од најважнијих реформа које је мајнингенски херцег Ђорђе, у друштву са редитељем Кронегом, предузео у своме театру било је манипулисање фигурантима или углобљавање масе, као органске целине, у драму,

како то Немци, мало немачки, кажу. Шта више, они од ове реформе и од Вагнера датирају, у својим ученим књигама, постанак модерне режије. Мајнингенски ефекти нису били неочекивани једино с тога што су значили новину, него сами по себи. Нека се замисли, на пример, сцена на форуму, кад Антоније држи говор над Цезаром, или сцена с народом у Кориолану, или сцена у судници у Млетачком Трговцу, па ће се одмах добити слика живости, интереса, боје, верности и чега још не, које на тај начин представљени поменути призори имају.

Код Мајнингенаца ти тако звани статисти значе саставни део приказа (то је оно „углобљавање“) и по ефектима који се њима добијају, види се, колико им је важна улога и ако је нêма. Ја нисам био ни на једној представи мајнингенске трупе, али су ми још живо у сећању они стравични узвици и сујеверно бегство народа у четвртом чину Шилерове Орлеанке Девојке, кад сам тај комад гледао, пре петнаестак година, у берлинском дворском позоришту, под управом Макса Грубе-а, мајнингенског питомца. И то уклањање главом без обзирце и ти крици пренеражења чинили би част свакоме глумцу; може се дакле замислити какав је утисак, кад то по плану изведе маса њих, нарочито обучених и руковођених. Па и у том има још детаљних нијанса. Не упропашћују се и не гнушају се сви људи једнако. С тога се статисте поделе на групе: старци, млади, средовечни, деца, жене, девојчице, бабе, па још нијансираније, по темпераментима: колерични, флегматични, сангвинични, а на челу сваке такве групе стоји глумац и предводи је. У овом последњем лежи још значајнија реформа херцега Ђорђа: вечерашњи Фијеско сутра је, инкогнито, у некој од гомила, што се на листи означују као грађани, племићи, војници, слуге, лопови итд. Сад ће вам слика тако инсценисаног призора бити потпуно јасна.

Антоан, оснивалац париског Слободног Театра, гледајући једном Мајнингенце у Бриселу, похитао је, да о тој ствари, која му је одмах пала у очи, пише Сарсе-у.

Али Сарсе, ма да је симпатично пратио Антоанове директорске покушаје, побунио се овога пута. Његово гледиште, као и иначе, било је просто. Њега се не тиче, каже он, готово ни мало оно около; њему је главно, шта ће урадити или рећи лица која су прва у комаду, којима је писац поверио радњу и по чему се једино цени успех или неуспех, вештина или невештина пишчева. Све остало дометак је, допуна која често квари, од прилике оволике важности, колике су костими и декорације, у чем се такође претерује у последње време. (Тај већ поменути херцег Ђорђе потрошио је 100.000 марака за Валенштајна). Кад се Едип, страшан и крвав, сурва са степеница свога двора, шта ми се, кога ђавола, резонује Сарсе на свој познати начин, имају мешати некакви војници, стражари, шта ли су, у његове болове и патње. О томе Софокле није ни сањао, него је то измислио какав модерни редитељ. За те људе марим ја, колико за лањски снег. Кад се дигне завеса, још ћу их и погледати, али после не водим бриге ни да су живи. Ако ће стојати непомично, са једним општим изразом на лицу према ситуацији, нека стоје, ако неће, нека иду с милим Богом. Тек ни пошто се не смеју мешати у ствар, јер ако се умешају, умешаће се тако, што ће плакати, шмркати, брисати се и најзад ће морати притрчати Едипу, да би га подигли и утешили. А Едип би тада требало да им нешто одговори, и онда пропада најлепша сцена у најлепшој трагедији. Ако, међутим, тај модерни редитељ, видевши сам на шта ће изићи, означи тим људима да само пантомимом изражавају своје саучешће, и ако они буду то изводили по мајнингенском рецепту, патиће отуд не само логика, него ће нам бацити на врат, под маском обичних војника, опасне маторе глумце, који ће, наравно, запети из петних жила, да „направе сцену“ те да испадну равни Едипу, или чак да га премаше. И онда опет пропаде најлепша сцена у најлепшој трагедији.

У нашем, београдском, примеру било би овако, да карабинијер, кад примети, како се Алфио и Туриду, љу-

бећи се, угризу за уво, отера обојицу у затвор, јер је то талијански знак изазивања на двобој. Замислите такав крај Кавалерије Рустикане!

Нека, каже Сарсе, тих статиста, нека стоје као кипови. Они су с тога ту и постављени и не улазе ни у каквој јачој размери у рачуне гледаочеве. Најбољи доказ то је, што њих у опште и нема у малим театрима, и комад ипак не губи ништа. Они су више ту као какав интересантни детаљ у декорацијама, намештају, једном речи дају локалну боју, служе као стафажа. А шта ће наопако бити, кад Г-ца Линднер, мајнингеншка звезда, унесе толико савесности и брижљивости у нему улогу неке жене из народа, колико уноси у израду Хермионе, јунакиње у Зимској Причи? „Ама, женска главо, љути се Сарсе, знаш ли ти, да не смеш имати толико дара. Ти си просто један делић целине и остани то, а пусти мене да слушам куд и камо важније од тебе. Све што учиниш, разумеш ли, све што учиниш, смета мени, као гледаоцу, да пратим радњу, и вређа песника.

За ову тезу могло би се навести доста сличних примера које ми боље знамо. У првом чину Сеоског Лоле кум, трештен пијан, лежи на клупи. Ако тога кума игра поле невештији глумац, шта му драго радио, остаће више мање вешт представљач накресаног човека, али кад ту улогу игра Сава Тодоровић, као што је било последњих пута, у извесним тренутцима, видите само њега, гледате га и како лежи и како држи згњечени шешир и како је ногу пребацио и руку опустио и како овда онда промрмља нешто. Очевидно је тај кум, савршено епизодна личност, постао у једном моменту стожер, те публика нема кад да прати развој догађаја који чине комад.

Кад гледате Мајнингенце, ви ћете им одобравати, кад слушате Сарсе-а, ви ћете се сложити с њиме, ма да он, терајући по каткад шеретски у крајност, изгледа да нема свакад право. Истина ће, међутим, бити, као и увек, између њих, у среди. Ствар, ослобођена свега софистичког, што се полемиком залепило за њу, могла би се, ве-

роватно, свести на питање о мери, хармонији, складу и ту би, по свој прилици, лежао неутрални терен, на ком би се среле обе странке. Теоријски је наравно мало лакше то рећи, али у практици би се морало управљати према случају. Нема сумње, акција се морала јавити против фигураната, кад су као фигуре на шаху, или као људи од снега, и то би ишло и против Серсе-а, али одатле до начина на који су, у похвалној намери, Мајнингенци решили тешкоћу, подаље је, и то би опет ишло против њих. Не треба заборавити да је у позоришту све конвенција и да је публика склона примити ову о фигурантима у толико лакше, што им, и по замисли кога му драго писца, кога му драго комада, не може нешто замашније ни пасти у део.

Драгомир М. Јанковић.

УМЕТНИЧКИ ПРЕГЛЕД.

Прва Југословенска Уметничка Изложба.

(3.)

3. Хрвати.

Као што сам горе поменуо, у наших западних суседа Хрвата осећа се да уметност негују систематично, с правом свешћу о њеном значају. У њих просвећени мецени негују уметност колико и сами уметници. Њихова изложба изгледа најзаокругљенија, најпотпунија, и, ако тако могу рећи, најученија. Види се по њој да Хрватска уметност не траје од јуче, да се постепено развија без прекида и потреса, да с тога обухвата и старије облике уметности, али да остаје у сталном додиру с модерном уметношћу; и њихови уметници старије школе држе се у течају модерних тежња и метода. И без свога красног вајарства, хрватска изложба показује највећи број извежбаних уметника и довршених радова. Она највише личи на уметничке салоне већих народа, који уметност

негују систематично и од дужег времена. Ја овим нећу да кажем да је она занимљивија или вреднија од других; као и досад, оцену о уметничкој вредности даваћу код сваког уметника појединце, без обзира на односне вредности појединих изложаба; ја само бележим ту чињеницу да се у Хрвата уметност негује с највише система, и да је та нега уродила добрим плодом. Ваља само напоменути да старање одозго треба увек да се ограничи само на материјално помагање уметника; утицај мецена не треба никад да се простире на сам рад уметников, на његово стварање, замишљање, и извођење. Кад уметност дуже траје, она и иначе показује тенденцију да створи академски, коректни, или допадљиви стил; а мецене је у тој мало здравој наклоности обично још више помажу. Уметност хоће више слободе.

У хрватском одељењу излаже двадесет и један уметник с нешто преко сто послатих „бројева“.

Међу хрватским сликарима највише се истичу: гг. В. Буковац, Б. Чикош пл. Стојадиновић, Ц. М. Медовић, Е. Видовић, О. Ивековић, и К. М. Црнчић.

Г. Буковац — као и г. П. Јовановић — послао је свега три ствари: „Завесу Хрв. Зем. Казалишта у Загребу“, лик банскога саветника Др. Иве Малина, и једну своју старију ствар, „Патрицијку“. О г. Буковцу било би лепо говорити кад би човек имао пред собом потпунију збирку његових радова. Тада би му било право задовољство дефинисати дар овога крупног уметника, истаћи његов неуморни рад и непрекидно развијање, разноликост његових творевина, његов здрав темперамент, отмен укус, колористички дар, и његову непогрешну технику. На изложеним сликама може све то да се види; али оне нису довољне да човек на њима оснује ту опширнију оцену његове вештине. Задржимо се онда мало само на тим трима сликама. „Патрицијка“ је врло отмена млада госпа или госпођица, која на каменој клупи, окренута нама, седи у зеленилу парка. Слика је рађена старијом, мало монотоном и глатком техником; али поузда-

ност цртежа, пријатни склад бледо жућкасте хаљине са зеленим дрвећем, природност и отменост става и, нарочито, врло господски, врло аристократски изглед и *израз* лица, чине ову слику и поред њеног мршавог колорита сликом правог вештака. Поводом ње сте на Изложби могли чути, мало презриво, оцену: „Бугеро!“ Но, пре свега, на Југословенској Изложби, оцена: „Бугеро!“ није тако покудна као што би се могло мислити; и друго, и ако „Патрицијка“ начином рада опомиње на слике Бугеровљеве, мени се чини да она и таква одаје будућег колориста; боје су на њој светлије и пуније, и нису тако порцуланске као у Бугероа. Више рада и дара, ако не знања, унето је у велику и декоративну композицију за „Завесу Хрв. Зем. Казалишта у Загребу“. Под дорским портиком — над којим се лепршају и у веселим бојама преливају музе и виле, а под којим је земља покривена цвећем — у наслоњачи, седи Гундулић; мермерним степеницама и мимо стубове, далматински и хрватски песници, у великом броју, долазе му на подворење; у даљини се виде Дубровник и Загреб. Слика је за завесу врло лепо и разумно замишљена; и с народносног и позоришног гледишта, све што је требало на завеси исписати, исписано је. Осим тога, као што се могло ишчекивати, исписано је вештачки. Лака, врло природна и врло прегледна композиција, с пријатним размацима и перспективним дубинама; потпуна сигурност цртежа (на људима и на предметима); број и сличност ликова; складност и пријатно шаренило колорита, архитектуре, драперијâ, цвећа, тробојака; нешто свечано, празнично на целој слици — то су особине које ову слику чине једном од највештије израђених и најпријатнијих и међу сликама г. Буковца. Лик Др. И. Малина је мања ствар, али не мање уметничка. Моја белешка, која се однекуд нашла о њему у мом Каталогу, гласи: „добро и као лик, и као природа, и као цртеж, и као боја“; то јест, лик је очевидно веран и савршено карактерисан, у исто време комад посматране природе с природном (усредсређеном)

светлошћу, крепко моделиран, и колористички свеж и врло пријатан. Ово последње не значи само да су светлости, сенке, и полусенке тачне и свеже (ја и луминаристе рачунам у колористе), но да су саме боје пријатне својим квалитетом и својом комбинацијом; лик Др. Малина је, могло би се рећи, „хармонија у плавом и сребрнастом“. Поврх свега, апсолутна сигурност кичице, нешто одређено и слободно и као непогрешно у техници, што показује довршенога вештака. Човеку није свакада дато да гледа уметника с таквом маестријом, с таквом виртуозношћу рада.

Г. Бела Чикош пл. Стојадиновић личи на г. Буковца само тиме што је такође одарен и извежбан сликар. Док г. Буковац ни у својим декоративним сликама не напушта потпуно свакидашњу и стварну природу, дотле г. Чикош своје предмете узима из виших предела, и природу удешава према чисто сликарским обзирима. Њега занимају мисли, симболи, морални проблеми, узвишена — божанска, или полубожанска — осећања. Он слика „Маријину Жалост над мртвим телом Христовим“ („Pietà“), „Сахрањену Невиност“ („Innocentia“), „Откривење Јованово“, „Надахнуће Психе“. Он уз то своје симболичне слике увија у тајанствене светлости, које се каткад преливају у свима дугиним бојама, и мећу као неки мистичан вео на радњу која се на њима дешава. На питање, да ли је такво произвољно дотеривање природе оправдано, одговор је прост: извесно је оправдано, пошто нам се и слике тако рађене допадају. (Да ли, међутим, такви радови иду у највишу, највреднију уметност, то је друго питање.) Слике г. Чикоша иду међу најбоље у хрватском одељењу. Оне су добро замишљене и добро компоноване, а проблеми светлосни и колостични у њима постављени вешто су решени; г. Чикош врло вешто (скоро бих рекао, врло логично) прелива боје и одблеске једне у друге. На слици „Innocentia“ топле и хладне боје преливају се једне у друге врло природно, и употребљене

су с правилним осећањем њихове декоративне вредности и симболичног значаја; а на слици „Pietà“, хладна светлост која продире одозго у пећину, и топла која полази од жишка поред главе Христове, сукобљавају се и играју на површинама и ивицама тела, тачно посматране. Г. Чикошева боја није увек сочна и мека, али је довољно колористична. У цртежу је г. Чикош један од неколико првих уметника на Југословенској Изложби; овде је довољно поменути његову „Pietà“, на којој, између осталога, лице и груди Христове не могу бити боље нацртани но што су. „Pietà“ је и иначе, дубоком озбиљношћу предмета и достојанством обраде, један од најзамашнијих радова на овој изложби. Од г. Чикошевих симболичних слика, „Innocentia“ је најзанимљивија. На гробном споменику, посред тамне пурпурне и зелене магле, лежи, као бео, прозрачан кип, Мртва Невиност; око ње, по тој мистичној магли, посрћући, вапијући, усплахирене или укочене, лутају или седе „луде девојке“ — оне које су у Христовој причи допустиле да им се жижак угаси пре доласка Женикова. Њихова млада, танка и вита тела добро су моделирана и размештена око споменика у добро измишљеним, значајним ставовима. Међу њима је нарочито једна уметнику испала врло деликатно за руком, — најмлађа, напред пред спомеником, наслоњена леђима на њега, што зачуђеним очима, очима које мисле, гледа право преда се. Ја не знам како су други разумели израз њенога лица; као што не знам да ли свак разуме као ја израз обучене жене у Тицијановој „Светој и световној љубави“ из Галерије Боргезе; али за мене оба израза једно исто значе. Посматрање је на Тицијановој слици врло фино; ако је оно исто и на слици г. Чикошевој, оно г. Чикошу чини част. „Откривење Јованово“ је добро компоновано и цртано, али одбија сувом, литографском монохромијом. „Студија акта“ је врло нежна ствар; „Студија Полуакта“, допадљива моделираношћу и свежином тонова младог женског тела. „Из Туропоља“ је врло леп предео с топлим и складним колоритом.

Са г. Целестином Медовићем прелазимо у ведрије пределе, на веселије слике -- на светлост дана, на веселе боје, на руже, младост, лепоту, и срећу. Прелазећи на њега са г. Чикоша, човек би рекао да прелази са туробног калуђера моралиста на насмејанога трубадура — или, бар на посве световног сликара на врсту Макартову. Међутим, напротив, од њих двојице је, као што је познато, по свом сталежу калуђер г. Медовић. Али тај калуђер је китњаст колорист, и слика неуморно лепе, младе жене у богатом оделу које — час кокетно миришући руже или ташто посматрајући прстење на руци, час господски завалене у наслоњачи — стоје пред нама зато да се дивимо њиховом гиздавом изгледу и господском држању. Његова Богородица још је најкокетнија: с полуотвореним устима и полузатвореним очима, заваљене главе, она гледа у Христа — али ми гледамо у њу, у њено бело грло, у Св. Катарину, којој мали Христос меће прстен на белу руку... Г. Медовић је у манастиру Целестин, у уметности Флоридор... Ја хитам да додам да његова уметност, и ако мало мазна и сладуњава, има врло озбиљну вредност. Г. Медовић је један од најбољих колориста на Југословенској изложби, и три или четири од његових десет изложених слика иду међу најбоље у хрватском одељењу. Од свих, и ако није највећа, биће најбоља Студија II за Крунисање Ладислава Напуљца Млада, достојанствено лепа жена, с круном на глави, под угасито црвеним плаштом, у белој свиленој хаљини, седи врло господски у наслоњачи, и посматра с великом збиљом и пажњом шта се пред њом догађа. Слика је успела у сваком погледу, и као став, и као израз, и као цртеж, и као колорит. Нарочито је колорит пријатан, врло свеж, лак и пун у исто време, широко изведен, и скроз складан; човек не зна који му се део на слици чини колористички пријатнији — да ли хаљина и плашт, или глава са њеном плаво риђом косом, или колористично залеђе, или они врло лако и ваздушасто израђени драгоцени предмети (ваза с цвећем, бисерне

кутије, и тако даље) који стоје на столу пред фигуром. Цела слика изгледа као кита меких боја. Има ли неправилности у цртежу и у размерама? Човек их не види у целој слици, а раније смо рекли да погрешке „за дебљину чиодина врха“ у уметности не броје. Поред ове студије треба поменути студију главе („Студија I“ за исто Крунисање), цртану с врло много нежности, врло отмену изразом, у колориту меком као пастел. „Прстеновање Св. Катарине“, за моје очи, сувише је шарено. Свилене хаљине Богородичине и Катаринине, „руже и кринови“ њихових лица, њихов накит, сјајно украшени престо и, нарочито, изузетно богата позадина слике, са својим шареним прозорима просјаним сунчаним зрацима, својим стубовима од сјајног, разнобојног мермера, својим светачким ликовима у златном и бојадисаном мозаику — трепере и засењују; око нема где да се одмори од овог раскошног, неодмереног шаренила. Слика је уз то, као што смо видели, мазна, мало побожна; чак је и основни тон колорита, покрај свега његовог шаренила, сладуњав. Али је слика врло лепо *сликана*, боје чисте (као увек код г. Медовића), појединости лепе, и слика, и поред својих мана, показује вештака. Лик надбискупа J. J. Посиловића је велики и врло брижљив рад, од сликара колориста вештог и сигурног у свом послу, сличан, али без довољно карактера, и такође сладуњав у колориту благодарећи превласти слезове боје (с којом, узгред буди речено, боја залеђа не изгледа да је у складу). Лик гђице Моровић лик је занимљиве, нимало мазне младе девојке, једне од оних занимљивих, озбиљних, ненасмејаних девојака, код којих поглед и цртеж уста показују вољу и чврстину нарави. Исти тип узео је г. Медовић за своју „Римљанку“, изменивши га мало, али задржавши му (као што је сликару допуштено) сав његов модерни карактер; уметници имају права да класичне и старије мотиве узимају као „претекст“ својим радовима. Слика изгледа мало недовршена према осталим сликама г. Медовића (нарочито је позадина овлаш израђена), али је можда у

толико свежија. Ништа није свежије од начина на који је израђено лице ове младе „Римљанке“, у коме два велика црна ока сјају као „два црна сунца“, и нарочито њене груди, и њене мишице, са својим чврсто извајаним формама, чистим и светлим бојама које на њима трепере, и прозрачним сенкама. Пређимо преко „Таштине“ и „Процвале руже“, које су такође слатке и мазне, нарочито прва, и преко двеју сладуњавих „мртвих природа“, и поменимо још последњу слику г. Медовићеву: један предео, „Куну у Далмацији“. Слика представља гробље с његовим надгробним плочама и кипарисима, и, својом композицијом и својим подешеним, тамно зеленим и тамно плавим колоритом, врло добро даје утисак усамљености, тишине, вечитога мира.

Утисак тишине и мира, и скоро сете, дају и марине г. Емануела Видовића.

(Свршиће се.)

Богдан Поповић.

БЕЛЕШКЕ.

КЊИЖЕВНОСТ.

Божићни књижевни додаци. — Од неколико година наши политички листови су увели обичај да о Божићу и Ускрсу дају књижевне прилоге, старајући се да донесу радове познатијих писаца. И ове године, листови су донели доста обилате додатке, и ми ћемо забележити само од познатијих писаца: — „Одјек“ је донео: „Чежња“, песма од Милана Ракића, „Песма по идили“, од М. П., „Копним“, од Милорада М. Петровића, „Сети се...“ од А. де Мисеа, у преводу Влад. Станимировића, оцену на Св. Ћоровића „У часовима одмора“, од Бориса, и „Покладе“, од А. П. Чехова; — „Штампа“ има: „На Божић“, од Милорада М. Петровића; — „Трговински Гласник“: „Успомене из 1848“, од мајора Јована Стевановића Виловског; — „Радничке Новине“: „О надници, цени и профиту“, од Карла Маркса; — „Правда“: „Са Фрушке Горе“, од Јована Грчића-Миленка, „Гојко од Љубовиђе“, од Јанка

Веселиновића, „На мухамеданском гробљу“, од Сокољанина, „Из мога краја“, од Борисава Станковића, „Из Харабате“, С. Авда Карабеговића; — „Дневни Лист“: песме: „Пријатељска пошалица“, од Милорада Ј. Митровића, Сокољанина „Друговима“ и „Под прозорима“, Велимира Ј. Рајића „Молба“, Авда Карабеговића „У споменицу“ и „Хајле пођи“, Љермонтова „Романса“ у преводу М. П., „Хајнеова“, од В. Станимировића; приче: „Митрополитов мачор“, од Радоја Домановића, и „Илица Одалица и Лазица Вуцалица“ од Петра Кочића; од превода: један чланак о Чехову, „Слобода наставог“ од Анатола Франса, „Кинеска трагедија“ од Тристана Бернара; — „Београдске Новине“: „У Београду пре и после 38 година“, од Лазара Комарчића; — „Политика“: „Песме младости“ од Петра Кочића, „Сећање“, од Милорада Петровића, „Пољубац“, од Ј. У., „Професорова прича“, од М. М. Ускоковића; — „Самоуправа“: „Крај огњишта“ Милорада М. Петровића, „Ладњача“ Јанка М. Веселиновића, „Живот“, Николе Т. Јанковића, „Наши небесни гости“ Јеленка Михаиловића, „Нечастиви“ А. Кјеланда, „Бегунац“, од М. П. — Међу свима овим стварима има их и од вредности, и сасвим је добар предлог једнога нашега листа, да се ти божићњи и ускршњи додаци политичких листова издају у књижицама а на великом табаку. F.

Имитација Исусу Христу. — Ово класично дело хришћанске побожности изилази 1904 године у „Хришћанском Веснику“, у преводу Г. Чед. Мијатовића. Чудо је само што Г. Мијатовић означује као писца овога славнога дела Тому „Акемпа“. Пре свега речи Акемпа груба је погрешка. Thomas a [ab] Kempis, Тома из Кемпа, носи то име што је био родом из Кемпена, у околини Келна. За тим, питање ко је писац „Имитације“ далеко је од тога да је решено. Једно време мислило се на Св. Бернарда и на папу Инокентија III. Затим, веровало се да је писац Жил Жан Жерсон, канцелар париског универзитета, или Thomas a Kempis, каноник у Холандији (1379—1471). И испитивачи поделили су се на два табора: „Жерсенисте“ и „Кемписте“. „Кемписти“ су се позивали на неколико сведочанстава XV века, и на један примерак „Имитације“, писан руком Томе из Кемпа. Један примљуди као Ренан, Силвестр де Саси, Молан и Д'Ерикур извели су хипотезу да је „Имитација“ збирка побожних мисли, које су се лагано стварале у тишини манастира од XIII до XV века.

Доживљаји „Велизара“. — „Крајински Гласник“, који излази у Неготину, доноси у подлиску дело „Велизар, војвода римски“, по француском ауктору од Јована Предића адвоката. Занимљиво је да се ово дело јавља по четврти пут на српском језику. Још лета господњег 1777, „въ Віеннѣ“, изишао је „Велизарій“ Г. Мармонтела, изъ франц. са Славонскій языкъ преведенъ“. 1812 излази друго издање „въ Будинѣ градѣ“, а треће, „са славенскогъ на србски єзикъ преведен“, 1847. Да не буде ово четврто издање са „србскогъ“ преведено на српски, као што би се по неким местима дало закључити? F.

ДРУШТВА И УСТАНОВЕ.

К. С. Академија Наука. — Рад К. С. Академије Наука у последњим месецима прошле године своди се на ово:

На састанку Академије природних наука, 11 октобра 1904. приказана је расправа Др. Мих. Петровића: „Покушај једне опште механике узрока“: „Прилог теорији линија притиска“ од Г. Милутина Миланковића упућен је на оцену Г.Г. Љ. Клерићу и Др. М. Петровићу. — 15 новембра 1904 приказане су расправе Др. Ј. Цвијића: „Глацијa Олимпа“ и „Незерос у Грчкој“; расправа Г. Косте Стојановића: „О једној генерализацији Бертранове проблеме“, према рефератима ГГ. Др. М. Петровића и Др. Б. Гавриловића, примљена је за Глас I разреда; расправа Јевта Дедијера и Васиља Грђића: „Глацијални трагови на Зелен-Гори. Товарници и Маглићу“ упућена је на оцену Г. Др. Ј. Цвијићу. — 13 децембра 1904 приказане су расправе: „Планктоорганизми великих језера Балканског Полуострва“, од Др. Жив. Ђорђевића и „Вегетациони појас Риле планине“, од Др. Л. Адамовића, и упућене на оцену, прва ГГ. Ј. М. Жујовићу и Др. Свет. Радовановићу; расправа „Глацијални трагови на Зелен-Гори, Товарници и Маглићу“ примљена је за Глас I разреда.

На састанку Академије философских наука, 1 новембра 1904, рад Г. Др. Ник. Вулића „Антички споменици у Србији“ примљен је, према реферату Г. М. Валтровића, за Споменик II разреда; рад Г. Вл. Јовановића: „Библиографија драмске књижевности“ штампаће се такође у Споменику, ако писац изврши напомене референата ГГ. А. Николића и Љ. Јовановића.

На састанку Академије друштвених наука 1 новембра 1904 рад Др. Мил. Васића: „Једно римско огледало и коштане, сребром оковане цеви“ примљен је, према реферату Г. Валтровића, за Глас II разреда; рад Г. Дим. Руварца: „Митрополија београдска око 1735“ примљен је, према реферату Г. Љ. Јовановића, за Споменик II разреда. М.

Главни Просветни Савет. — У месецу децембру пр. год. рад Главног Просветног Савета, у колико се односи на књижевност, своди се на ово.

894 саст. 8. XII: Савет усваја план ГГ. Љ. Протића и Ч. Митровића за израду „Словенске читанке за IV р. осн. школе“; прима за уџбеник III и IV р. осн. школе „Рачуницу“ Г. И. Ђукановића.

895 саст. 15. XII: Савет одлучује да се могу набављати за књижнице осн. школа и поклањати ученицима: лист „Просвета“ (уредник, Г. Јов. Јовановић), „Одабране Фенелонове и Флорианове басне“, од Г. Мих. Дојчиновића (рукопис), „Материнско царство“ од Г. Жив. Радосављевића (рукопис), „Материнска читанка“ од Гђе Јеле Спасића и Г. Пет. Стојановића (рукопис), „Да читамо“ од Г. Вучића Јовановића; а да се рукопис Гђе Анке Ристића „Мали домаћин“ (превод с француског) не може примити у истој цељи. Р.

ИСПРАВКА.

У „Књижевном Прегледу“ прошлог броја (XIII, 8), на стр. 607, ред 1 озго, изостављена је реч „држава“, која треба да дође после: „Такође, једино је“.

ОД УРЕДНИШТВА.

Са овим бројем, уредништво „Српског Књижевног Гласника“ прелази у руке ГГ. Павла Поповића и Др. Јована Скерлића, а власништво на Г. Љубомира Стојановића.

Правац и унутрашње уређење листа остају исти.

Власник, Љубомир Стојановић. Уредници, Павле Поповић, и Др. Јован Скерлић.

СРПСКИ
КЊИЖЕВНИ ГЛАСНИК.

Књига XIV, број 2. — 16 јануар, 1905.

ЗА ЊИМ...

(*)

IV.

Кроз неколико недјеља Тата и Ђуро сасвим се навикоше једно на друго. Ако је она отишла куда на рад, остављајући га по два-три сахата сама, он је био нестрпљив и раздражљив као дијете. Непрестано је извиривао на врата, — јер је већ могао опријети се на ноге и помало ходати, — стењао је, отхукивао и проклињао је што још не долази. Није хтио сам узети ни чаше воде, нити је примао каквих понуда макар из чије било руке. Није хтио ни говорити, и ако га је когод питао зашто, упорно је ћутао и дурио се, мрштећи се и гунђајући. Свачији говор љутио га је и само њезино чаврљање било му је пријатно. Навикао се на то чаврљање, па, макар говорила о каквим било ситницама, волио је слушати. Није одговарао, али је слушао, као што млинар слуша клепет млина, те му је криво и необично ако умукне... Она се опет навикла да га његује и послужује, навикла на његове погрде и клетве и, ако је гдје отишла, једва је чекала да се врати и да га покорно, без роптања, двори. Чинило јој се да ће се за то вријеме док је одвојена од њега догодити триста несрећа: да ће се опет озлиједити, или повриједити коју рану, или, ако ишта друго, да ће се нагладовати, јер ко ће га други онако знати понудити као она? Увртила је била у главу,

да само она зна радити око болесника и да би он без ње, сигурно, за врло кратко вријеме, умро. С тога је брзо, на брзу, као мати која има нејако дијете на дому, свршавала све послове, трчала и јурила по кућама као вјетар и чим се дочепала новаца, одмах се журила кући. Узела би, узгред, мало ракије, печена меса и хљеба да га може понудити.

— Ево ме... Ево ме... — викала је са авлијских врата, упола пјевајући. — Доста си се начек'о...

Ђури је заиграло срце од радости чим би јој глас зачуо, али се ипак није хтио одати, него се дурио и мргодио више него обично.

— Кучко никаква, зар ми сада долазиш? — викао је осорно. — Оставила си ме овђе к'о пса, а отишла да се скиташ по туђијем кућама, црн ти образ дабили ти црн ..

— Нијесам могла прије, — правдала се Тата, окрећући се по соби као веверица и разгледајући је ли све у реду. — Има се посла овђе-онђе, — настављала је неуморно, — па док свршим једно, док свршим друго, прође доста времена... Сахати лете, брате, лете к'о ласте под јесен, и чини ми се да се у једној кући нијесам ни окренула, а сви веле: прош'о је сахат... Трчала сам, трчала, уморила се к'о вижла, па се опет, ето, забавила... Послови, брате, послови, а треба зарађиват'... Окренем се сто пута док зарадим три-четири гроша, а не окренем се него једном, док их потрошим.

— Све ти то џаба говориш, — прекидаше је Ђуро пакосно. — Ти се баш не мучиш млого и лехко зарађујеш...

Тата му на то није хтјела одговарати. Правила се као да га није чула. Пјевајући полугласно, поправљала је неке ствари за које јој се чинило да нијесу у реду, па нехајно, као да се истом сјетила, извадила би ракију, месо и хљеб и понудила га.

— Ех, сад ме нудиш, — љутио се Ђуро, отпијајући из боце. — Нијеси шћела одма, него сад... Кучка си ти, кучка једна, то сам ја давно каз'о...

— То ти је послала... послала ти је једна жена да

се заложиш... знаш она... не знам јој имена, на, ето, заборавила сам ти одма дати, — говорила је Тата брзо, готово не предишући. — Све ме сретају и питају за те... Питају: кад ћеш изаћ'? А ја свакоме велим да си добро и да си се опоравио. „Ногу је сломио“, кажу неки... „Није“, велим ја, „ено га све трчи по соби и скакуће к'о вребац, ништа му не фали“... „Здрав је он, фала Богу“, кажем ја и опет, „здрав је к'о попов ждријебац; никад није био здравији откако се родио“...

— Лажеш ти свијету, лажеш, — гунђао је Ђуро зловољно, преко залогаја. — Ти што год зазинеш, све слажеш... Коме ти говориш о здрављу?... Зар мени?... Све је у мени поломљено к'о у Хусића кењцу кад су га уфатили у житу...

— Није поломљено, — упадала је Тата живахно, као тјешећи га. — Доктур каже да није, а он боље зна... Брже ћеш ти опет прифатит' за рад к'о соко... Док се само још мало опоравиш, па ћеш виђет' како се ради.

Док је говорила задње ријечи, Ђуро је одмах почео јаукати и превијати се, као да га на крст разапињу.

— Ох, ох, ох, знам ја што ти тако говориш, кучко једна, — стењао је, одбацујући од себе и јело и све. — Хоћеш ти да ме се кутарпшеш час прије, па ме с тога гураш на рад... Боли мене, све ме боли, а ти тако... Видиш ли, жалосна била и несретна, да се ни исправит' не могу?... А ти... само да ме оставиш...

Гледајући га тако, Тата се мрштила и кривила лице, као да је неко за косе чупа. Бржебоље окретала се по соби, купила подеране јастуке и разне дроњке, те му их подметала под главу и под леђа. Додавала му је и воде, лијекове и нудила га, да му привије хладне облоге.

— Ах, ах, ах, нећу ништа... ништа из твоје руке, — дречао је Ђуро, ваљушкајући се по соби и бацакајући се ногама. — Оставићеш ме болесна... Хоћеш да оставиш, а?

— Ама нећу те оставити, болан, — говорила је она нежно, болећивим гласом, милујући га по коси и обра-

зима. — Нећу те оставит'... Ја 'нако говорим свијету да си здрав, јер нећу да више говоре о твојој болести и да ме не питају вазда... Још ја могу тебе његоват' и није ми додијало, не дај Боже!... Ето какав си... Ја једно, а ти изврћеш друго... Није ни у мене срце од камена, па да те пушћем да умреш... Остаћу још с тобом...

— Још? Још? — питао је Ђуро нагло се исправљајући, као да су му сви болови намах одуминули.

— Још... још, док не оздравиш к'о попов ждријебац... Ко ће те чуват' ако нећу ја?... Други не знају, а ја сам вјешта... Ко би те други луцки подворио?

И она је једнако говорила, не престајући и не предишући; говорила је брзо и ватрено, гледајући више у таваницу него у лице Ђурино, те није могла ни примјетити онај подмукли подсмијех, који му је подрхтавао око усана...

V.

Тата је одиста хтјела одржати задану ријеч и још ни једанпут ни помислила није да остави Ђуру. Једнако га је његовала, дворила и пазила, једнако му доносила понуде свакога дана. Остали авлијаши, чим су опазили да се помало придиже, почеше га напуштати. Јела му нијесу доносили него само једном или два пута недјељно. Тата је својом зарадом морала хранити и себе и њега. И није јој било криво, није роптала; напротив, изгледало је као да је желила да се болест што више отегне. Осамљена отприје и напуштена од свакога, сада као да је уживала у томе што је нашла некога с киме је невоља зближила, нашла *мушку главу* за коју се мора старати и, по женскоме нагону, слушати и покоравати јој се. И у најслабијем мушкарцу жена, зближена с њиме, види неку своју заштиту и препатиће, поднијеће и жртвоваће много, да је сачува; напуштена и осамљена жена поднијеће и жртвоваће све и предаће му се свом душом. С тога, кад су неке комшинице опоменуле Тату и савје-

товале јој *пријатељски* да га напусти, она се само осмјехнула:

— Тако је суђено, — рече благо. — Божија је најстарија... Бог је наредио да га не остављам, док не оздрави.

А Ђуро никако потпуно да оздрави. Могао је већ слободно ходати, јести и пити за двојицу, спавати мирно и у дану и у ноћи, али се за живу главу није хтио усудити да пријеђе преко авлијскога прага и да пође на радњу. Размажен брижљивом његом и научен да му други зарађује ручак и вечеру, сад није ни помишљао на какав рад. Дочепао се Тате, која је, по његову мишљењу, *доста* и *лако* зарађивала, па је није хтио без велике муке пустити из шака.

— Кад се она мучи и за се и за ме, што би се ја мучио, — говорио је сам себи, сунчајући се и очекујући је да се врати с рада. Лешкарећи протезао се и стењао, али не од каквих болова, него онако, од дуга времена, као што неко на беспослици воли да пјева. Љутио се страшно, ако се когод навратио да га за нешто запита. Лијено му је било одговарати на најкраћа питања, лијено превранути се с једне стране на другу, лијено преметнути ногу преко ноге. Манојло га је једанпут понудио духанкутијом, али он није хтио примити. Морао му је предати замотан, па чак и припаљен цигар. Ако је ожеднио, грдио је дјецу и искао да га напоје водом; ако му се откотрљала ракијска боца, звао их да му је донесу.

Тату је грдио бјешње и жешће него прије.

— Заборавила си на ме, кучко, заборавила сасвијем, — викао је, превијајући се и стењући, чим би је опазио. — Росиијо једна, зар да те толико чекам?... Болестан сам, ох, ох, ох, болестан, а теби је свједно. Ти и иђеш у цркву и молиш се Богу само да те кутариш мене, ох, ох, ох...

Тата се и опет правдала, опет је чаврљала обилазећи око њега. Понуде је вадила и пружала му их као

и прије и једнако је изгледала весела, безбрижна, задовољна.

— Оставићеш ти мене, роспијо, — гунђао је Ђуро, гледајући је испод ока. — Оставићеш видим ја... Познајем ја по теби, по очима ти...

А она се само смјешкала и лагано, као бојећи се да га не повриједи, тапшала га по рамену:

— Нећу... Не бој се... Нећу!

VI.

На велико чудо свију авлијаша, Тата једнога јутра, у разговору, изјави да никако неће оставити Ђуру, пошто „он никада неће потпуно оздравити". Стидила се пред мушкарцима и што више да рекне, али, руменећи и окрећући главу у страну, потајно је признала женама, да је сада *сасвим* Ђурина и да је он њезин.

— Његова сам пред Богом, — шаптала је тихо, постиђено, а по гласу јој се могло познати, да је задовољнија него икада. — Његова и душом и тијелом... Грешни смо сви... а кад оздрави и вјенчаћемо се... Ето тако нам суђено!...

— Наравно, жене нијесу могле сакрити оваку крупну тајну и, за непуна два сахата, сви су авлијаши знали за Татину исповијест.

— На моју душу озбиља се узеше, — подругљиво дочека Манојло, кезећи се. — И лијеп ће пород изродити, двије шћери и четири сина.

— Ђуро намири себе, — додаде зденасти са очитом завишћу. — Он лупеж, она махнита, па се баш нашли...

Од тога дана све као да се промијени, па и сам Ђуро. Пошто је сасвим завладао Татом и био сигуран да га неће оставити, није више био задовољан са онаком његом и оном дворбом. Није више био задовољан ни са јелима што му их доносила. Чинило му се да она може и више дати, па је више тражио.

— Нијесам ја крмак, да свашта једем, — викао је

на сав глас, не марећи хоће ли га ко чути. — Коме ти ово доносиш?... Ако си ти крмача, ти и једи!

И одгуркивао је јела од себе, пљувао на њих и љутито их бацао на авлију, гдје су се окупљале све комшијске кокоши и, са ужасном грајом, отимале се о мрвице.

— Ама ово је лијепо, — говорила је Тата благо и меко, како се обично одговара болесницима. — Није се могло ништа друго ни наћи... Трчала сам и тражила, ама нема... А имала сам и посла, па нијесам могла поћи по свима дућанима... Лијепо је и ово, брате, кад је Бог дао па се има.

— Не чаврљај, не чаврљај, кучко, — бјеснио је Ђуро све више. — Коме ти лажеш?... Можеш ти купит' и боље... Има у тебе пара... Ти лахко зарађујеш...

— Оклен ми?

— Оклен?... Знам ја оклен!... Имаш ти... Ја нећу овога јела... Јок!... Ох, ох, ох, болестан сам и жалостан, а ти хоћеш да ме умориш оваким јелом, кучетино!...

Пошто би почео стењати и јаукати, Тата је као без душе трчала у чаршију и по ашчиницама тражила других јела... Давала је све новце што их је имала... Бирала је што је било маснијe и најкусније, па ипак са страхом неким, са зебњом, носила кући, питајући се непрестано неће ли и ово вратити или бацити.

Кашње је Ђуро тражио да му доноси и више ракије.

— Нијесам ја дијете, да пијем по двије чашице, — говорио је. — Хоћу ја к'о čојек... Какво ми је пиће, ако се мало не опијем?... Какво је то пиће, а?

— Пића ти нећу доносит' више, — покушавала је Тата да затеже и да се противи. — Пића нећу... Пиће ти и доктур забрањује... Ево не пијем ни ја, па сам жива и здрава... У пићу се и Бог вријеђа, а ја нећу у овој кући... Нећу па ето ти!...

— Нећеш?

— Нећу.

Таки призори обновили су се неколико пута, па није ни чудо што је најпошље дошло до шамара. Први

пут ударио јој је два шамара, други пут четири. Кашње поче тући немилице. Хватао је за косе, за дуге, дебеле плетенице, обарао је на тле једним махом и тукао гдје стигне. Као да је у томе осјећао необичну насладу! Волио је гледати како се грчи, увија, трза, вришти под ногама му, како кука, моли, преклиње! И што је више вриштала, он је тукао све јаче. Здепасти је увијек морао трчати да их растави, јер је друкчије изгледало, да је Ђуро никада не би пустио из шака.

— Јадница!. — шаптале су неке комшинице међусобно, гледајући са авлије њезине муке, као што се гледа пехливан на конопу. — Сваки домаћин удара, ама нико 'нако крвнички к'о он...

— Убиће је! — говориле су друге.

А неке, које су је још најискреније жалиле, узимале су је међу се и опет савјетовале:

— Бјежи од њега, док нијеси вјенчана!... Бјежи, јаднице!...

— Ко ће побјећ' од судбине? — одговарала је Тата мирно, заборављајући одмах и на болове и на ударце чим су престали. — Жена сам му пред Богом, а он је господар... Који домаћин не удари?... А он је и болестан, па му је на мало жао... Чим оздрави, биће бољи... И тако ми је суђено!

(Свршиће се.)

Свет. Ћоровић.

УНДИНА.

(2.)

ГЛАВА ТРЕЋА.

Како су нашли поново Ундину.

Хулдбранда обузимаше све већи и већи страх, а у глави му све већа забуна што је дуже тражио Ундину по ноћној тами не могав је наћи. Мисао да је Ундина била само једно пусто шумско привиђење, наново овлада њиме; шта више, слушајући урлик таласа и олује, пуцњаву дрвета, и гледајући пред собом целокупни преображај једва сад још нешто мирне и дивне околине, дође му да помисли готово да је цео рт, заједно с колибом и њеним укућанима, нека варљива врашка творевина; али из далека он је чуо, кроз хуку буку, још једнако како рибар страшљиво запомаже за Ундином а стара домаћица гласно се моли Богу и пева. У том стиже најзад до саме ивице изливена потока и спази, према месечини, како је поток у своме необузданом току ударио правце испред тајанствене шуме тако да је од рта начинио острво. — Ох благи Боже, помисли он у себи, ако је се Ундина усудила да макар мало зађе у страховиту шуму, можда баш у свом љупком тврдоглавству зато што јој ја нисам хтео ништа причати о њој, — а у том река јурнула, па сад усамљена рони сузе тамо преко међу аветима! — Страховити крик оте му се из груди, и он стаде бацати камење и оборена оморикана дебла како би могао загазити у воду која је јурила као бесна, те да газећи по њој или пливајући пође да потражи залуталу тамо преко. Истина, он се сети сад опет свега онога ужаса и необичних ствари што их је још преко дана доживео у шуми, у којој су сад дрвета шуштала и хујала; нарочито му се учинило као да на другој

наспрамној обали види једног дугачког, седог човека, кога је и сувише добро познавао, како се цери на њ и клима главом. Али баш ове ужасне слике и мамљаху га силовито себи, јер је помишљао како је Ундина сад у смртном страху међу њима, па још сама.

Већ беше докопао једну јаку оморикину грану па, ослоњен на њу, стајаше међу узбурканим таласима у којима се једва могаше одржати; али поуздано и одважно ступаше он све дубље. Тада зачу крај себе умилни глас: Немој јој веровати! немој јој веровати! Она је подмукла, та бабускера — река! — Он познаде ове драге гласове, застаде као очаран у тами од сени које се беху баш навукле преко месеца, а мозак му се врћаше од хучања таласа које гледаше како као стрела пролећу крај његових бедара. Али, он ипак не хтеде одустати. — Ако ти одиста ниси овде, ако се витлаш око мене овуда само као утвара нека, онда ни ја немам више воље да живим и хоћу да будем сенка као што си ти, ох ти мила, мила Ундина! — То повика гласно па загази даље у реку. — Ама обазри се око себе, обазри се око себе, ти лепи, безумни младићу! зачу он поново баш одмах уза се; и, погледав са стране, он угледа према месечини, која се беше баш поново указала кроз грање високо испреплетаних древета, на једном, поплавом начињеном малом острву Ундину како се осмејкује и љупко ваљушка по расцветалој трави.

О, с колико се већом радошћу прихвати сад млади човек своје оморикине гране но мало пре. У неколико корака беше он премостио воду која га растављаше од девојчице, па се нађе крај ње на маленом зеленом простору, заклоњен и поуздано чуван од прастарог дрвећа. Ундина се беше нешто мало подигла па му, под овим зеленим чадором, обави руке око врата тако да га привуче крај себе на мекано седиште. — Овде сад хоћу да ми приповедиш, лепи пријатељу, рече му она шапатом, овде нас неће чути мрзовољни старац и баба. А толико колико вреди њихова злехуда колиба, вреди зацело и овај

наш кров од лишћа овде. — Та̂ ово је небо! рече Хулдбранд, и притиште на груди лепојку, обасув је страсно пољупцима.

Дотле беше и стари рибар приспео до речне обале, те повика на ово двоје младих: Хеј, Господине витеже, ја сам вас примио као што обично частан човек прима часна човека, а сад ето вас ту где се љубакате с мојом храњеницом у потаји, а мене још пустили да у страху за њом јурим по ноћној тами. — Ма ја сам је и сам тек сад нашао, стари оче, довикну му витез. — У толико боље, рећи ће рибар; него, хајде сад, доведите ми је без оклевања овамо на обалу. — Али Ундина не хтеде ни чути за то. Она изјави да ће пре отићи сасвим у пусту шуму с лепим странцем но што ће се вратити у колибу, где јој не чине по вољи и одакле ће лепи витез и сам отићи, зацело, после кратког или дужег времена. И обгрлив Хулдбранда, стаде с неисказаном љупкошћу певати:

Из доље поток јури,
Журећ' и тражећ' среће;
А кад стиже сињем мору,
Гле, натраг више неће.

Стари рибар плакаше горко напоредо с њеном песмом, али њу као да то и не дираше бог зна колико. Она љубљаше и миловаше свога драгог, који јој напослетку рече: Ундина, ако тебе не дира бол и туга старога човека, мене дира. Да пођемо натраг к њему! — Она погледа у њега зачуђено својим великим, плавим очима, па ће напослетку рећи лагано и с устезањем: Кад ти тако мислиш, — добро; мени је све право што ти хоћеш. Али ми тај стари тамо мора најпре обећати да ће те, без и једне речи, пустити да приповедиш шта си видео у шуми и — но, остало ће већ доћи само по себи. — Ходи само, ходи! довикну јој рибар, не могући више ни једну реч изустити. У исто време испружи руке над водом према њој и климну главом у знак да ће испунити њен захтев, а седе му власи беху чудно попале по лицу,

те Хулдбранд мораде и нехотице помислити на седога човека у шуми што клима главом. Али, ипак, не презајући нимало ни од чега, млади витез подиже на руке лепоту-девојку и пренесе је преко малена простора којим је захуктала река јурила између њиховог островцета и чврсте обале. Старац паде око врата Ундини и не могаше је се довољно наљубити и нарадовати јој се; па и рибарева старица дође те обасу најсрдачнијим миловањем поново нађену кћер. Од прекора не беше више ни помена, у толико мање што и Ундина, заборавивши на свој пркос, беше поготову обасипала свога поочима и своју помајку умилним речима и миловањем.

Кад су се најзад повратили од радости што су се опет нашли, беше већ и зора просула своје румене зраке на језеро; бура се беше утишала; тичице певаху весело на мокрим гранама. Како је Ундина, међутим, тражила непремено да витез исприча обећану причу, њеној се жељи покорише и старац и баба, с осмејком и без противљења. Донеше доручак под дрвеће што је било позади колибе а према језеру, па поседаше на земљу, задовољни и презадовољни, — Ундина, зато што није никако друкчије хтела, крај ногу витезових на трави. После тога започе Хулдбранд овако казивати.

ГЛАВА ЧЕТВРТА.

О томе шта се десило витезу у шуми.

Биће томе од прилике осам дана како сам дојахао на коњу у онај слободни царевински град што је тамо с оне стране шуме. Ускоро потом би приређена лепа витешка светковина и гађање прстена на коњу, и ја нисам штедео ни свога парипа ни своје копље. Кад сам тако једном застао код препоне, да бих се одморио од весела посла, и пружио једном од својих момака шлем, паде ми у очи једна дивна женска прилика која је у најдивнијем накиту стајала на једном доксату и гледала. Ја упитах свога суседа и сазнадох да се дивна млада девојка зове

Берталда и да је храњеница једнога од моћних херцега који живе у овој околини. Ја опазих да и она у мене гледа, и као што то код нас младих витезова обично бива: и ако сам и дотле ваљано јахао, тек је сад ишло куд и камо друкчије. У вече, на игранци, био сам Берталдин играч, и то је тако трајало свих дана светковине.

Неки јак бол на његовој опуштеној руци прекиде овде Хулдбрандово причање и привуче његове погледе на место које га заболе. Ундина беше својим бисерним зубима добро загризла његове прсте, изгледајући при том сасвим намрштена и зловољна. Али од једном она га погледа умиљато-тужно у очи и прошапута сасвим тихо: И ви тако радите! — Онда загњури своје лице у руке, а витез, чудновато збуњен и замишљен, продужи своје причање.

Поносита, чудна је то девојка, та Берталда. Другога дана већ, па ми се ни из далека није више свиђала онако као првог дана, а трећега још мање. Али ја остадох крај ње, јер је била према мени љубазнија но према осталим витезовима, те тако дође и до тога да је ја у шали замолих за једну од њених рукавица. — Ако ми донесете извештај, и то само ви сасвим сами, рече она, о томе како изгледа у тој извиканој шуми. — Мени не беше баш толико стало до њене рукавице, али што је било било, и витез који воли част, не допушта да се по други пут опомиње на овакав оглед.

— Ја бих рекла да вас је она волела? прекиде га Ундина.

— Изгледало је тако, одговори Хулдбранд.

— Ох, повика девојка смејући се, онда она мора да је врло глупа. Одагнати од себе оно што нам је драго, па још у једну извикану шуму! Но, шума би могла, с целом њеном тајанственошћу, дуго чекати на мене!

Еле, ја се јуче изјутра кренем на пут, продужи витез, осмехнув се љубазно на Ундину. Витка дрвета одсјајиваху тако румено на јутрењој светлости, која се беше просула у пуном сјају по зеленој трави, лишће ша-

путање међу собом тако весело, да сам се ја у души својој морао насмејати људима који шапућу ма шта необично и неугодно на овом веселом месту. За мало на ћу проћи у касу сву шуму у накрст и натраг, рекох ја у себи задовољно и радосно; али пре но што сам могао на то и помислити, ја бех већ дубоко зашао у зелени лад те не видех више ништа од равнице која оста за мном. Тада ми се тек стеже око срца, кад помислих да још могу лако и залутати у огромној шуми и да је то можда и једина опасност која може путника задесити овде. С тога се зауставих па се обазрех да видим како стоји сунце, које се дотле беше већ испело нешто више. Погледав тако на више, угледам неку црну ствар међу гранама једног високог раста. Већ помислих да је то медвед и потегох за мач; али ће ми тада рећи озго неки човечји глас, глас сасвим рапав и ружан: Да ја овде горе не грицкам гране, на чему би те онда данас у по ноћи испекли, Господине лудаче? — И стаде се на то церити и гранама шкрипати да се мој коњ распомами и јурну са мном пре но што сам и могао имати времена да видим какав је то управо врашки створ био.

Није потребно ни да га помињете по имену, рече стари рибар и прекрсти се; то исто учини и домаћица не рекав ништа. Ундина пак погледа у свога миљеника светлим очима, па рече: У тој причи најлепше је то, што га нису одиста и испекли. Даље, лепи младићу!

Витез настави своју причу: Са својим преплашеним коњем ја у мало што се не разлупах о стабла и гране; коњ ми беше окупан сав у зноју од страха и врелине, и не даде се још никако управљати. Напослетку јурну правце на једну камену провалу;ну мени се тада одједном учини као да се испред побеснела коња испречи неки дугачак, сед човек. Поплашен од њега коњ се трже натраг и стаде. Сад беше опет у мојој власти; али ја тек сад видех да мој спасилац не беше никакав седи човек већ један сребрнасти поток који падаше украј

мене с једног брежуљка те тако укрсти и заустави необуздани трк мога парипа.

— Хвала, драги поточе! повика Ундина, тапшући рукама. — Стари рибар пак гледаше преда се вртећи главом и дубоко замишљен.

Једва се ја бејах повратио у седло као што ваља и опет дочепао чврсто узде, настави Хулдбранд, кад се поред мене појави неки чудан човечуљак, мален и ружан преко сваке мере, сасвим мрко-жут и с носем који није био мањи но што је све остало тело. Из широко разрезаних уста и с неком глупом учтивошћу кезио се он на мене, поздрављајући ме и клањајући ми се по хиљаду пута. Како се мени ово лакрдијање ни мало не свиђаше, ја му захвалих сасвим кратко, окретох коња који је још једнако цептио и поумих да потражим још какву пустоловину или, ако то не будем нашао, пут за повратак, јер се сунце беше за време мога помамног лова попело на највишу подневску тачку и сад се већ клонило западу. Али се у том тренутку малени враг окрете хитро као муња и поново стаде испред мога коња. — С пута! повиках ја љутито; животиња је бесна па ће те лако прегазити. — Ехе, процеди кроз зубе човечуљак и стаде се смејати још куд и камо глупље, дајте ми најпре напојницу, јер сам вам ја ухватио вашег коњица; без мене ви бисте заједно с вашим коњицем лежали сад тамо у оној каменој провали! Ху! — Та̑ немој ми се даље ту бекељити, рекох ја, и, ево, узми твој новац, и ако лажеш; јер, гледни, мене је спасао онај добри поток тамо а не ти, бедни и пребедни створе! — И у исто време спустих му један златник у његову чудну капу, коју беше скинуо преда ме просјачећи. Одмах потом ја се кретох у касу даље; али се он стаде дерати за мном и одједном се, с неком непојмљивом брзином, створи опет уза ме.

Потерах коња у галопу; али он галопираше са мном, и ако му то, како изгледаше, беше и сувише тешко, градећи при том својим телом тако чудне, пола смешне пола гадне покрете, држећи непрекидно златник у вис и уз-

викујући при сваком скоку: Лажан новац, лажан златник! Лажан златник, лажан новац! И тај крештави глас долазио је из тако шупљих груди да би човек помислио да ће се тај створ после сваког узвика морати срушити мртав на земљу. Осим тога, беше му испао из грла и гадан, црвен језик. Ја стадох смућен; упитах га: Шта хоћеш с твојом дреком? Ево, узми још један златник, узми још два, али ме онда остави на миру! — Ну он започе опет тада са својим гадно-учтивим поздрављањем и процеди: Нећу злата, нећу нипошто злата, Господичићу! Тога зеља имам и ја сам и сувише; баш ћу да вам га покажем.

И мени би тада одједном као да могу видети далеко кроз зелену, чврсту кору земљину, баш као да би то било зелено стакло а равна земља округла као лопта, па се унутра гомила врагова игра сребром и златом. Превртали су се главачке, гађали један другог из шале племенитим металима и бацали из несташлука једно другоме златни прах у лице. Мој гадни сапутник стајаше у пола унутра у пола напољу; по његовом наређењу додаваху му они оздо много, врло много злата, и он ми га показиваше смејући се, па га онда наново бацаше са звекетом у неизмерне дубине. Потом показа мој златник, који му бејах поклонио, враговима доле а они хтедоше попуцати од смеха и извиждаше ме. Напослетку, испружише према мени сви шиљасте од метала упрљане прсте, и све помамније и помамније, све гушће и гушће, све луђе и луђе ковитлаше се према мени гужва, — те мене спопаде неки ужас као оно мало пре мога коња; ја га џарнух мамузама и, не знам ни сам, колико сам по други пут полетео дубоко у шуму.

Кад сам се, напослетку, зауставио поново, било је вече и ладно. Између грана угледах где светлуца бела стаза, за коју помислих да ће морати водити из шуме натраг у варош. Хтедох туда поћи; али неко сасвим бело нејасно лице, с цртами које се непрестано мењаху, гледаше у мене између лишћа; ја хтедох да му сеукло-

њим, али куд год бих се ја макао ето ти и њега тамо. Ражљућен поумих најзад да јурнем на њ са својим коњем, али у тај мах пљусну оно на мене и коња неку белу пену да се обоје, засењених очију, морадосмо окренути. Тако нас оно тераше, корак по корак, све даље и даље од стазе оставив нам уопште само још у једном једином правцу слободан пут. И кад смо даље пошли њиме, ето ти и њега управо за нама, али нам не чињаше никаква вреда. Кад бих се покаткад осврнуо за њим, опазио бих лепо како то бело лице што пенуша седи на неком исто тако белом, необично горостасном телу. По некад бих помислио да је то неки покретни шедрван, али тачно нисам могао никако разазнати. Уморни, предадосмо се на милост и немилост коњ и ја беломе човеку који је непрестано климао главом на нас као да је хтео рећи: Добро је, добро је! — И тако смо најзад на крају шуме изишли овде, где сам угледао зеленило и језеро и вашу малу колибу, и дугачког седог човека нестаде.

— Добро те је отишао, рече стари рибар; и сад стаде говорити о томе како се његов гост може најлакше вратити поново својим људима у град. Али се на то Ундина стаде сасвим тихо у себи смејати. Хулдбранд опази то и рече: Ја сам мислио да ме ти радо гледаш овде; па што се онда радујеш кад је реч о моме одласку?

— Зато што ти не можеш отићи одавде, одговори Ундина. Покушај само да пређеш преко изливене реке, с чуном, с коњем или и сâм самцит, како ти је год воља. Или, биће боље и да не покушаваш, јер би био раздрузган од стабала и камења што их она ваља муњевитом брзином. А што се тиче језера, то знаш добро: ни отац се не сме да с чуном пусти на њ далеко.

Хулдбранд се подиже, с осмехом на уснама, да види да ли је баш тако како је Ундина рекла; старац пође за њим а девојка поскакиваше лако уз њих терајући шалу. Они нађоше одиста онако како је Ундина казала; и витез се мораде помирити с тиме да остане на рту, који се беше претворио у острво, док вода не одиђе.

Кад су се њих троје, после овога излета, кренули опет колиби, рећи ће витез малој на уво: Па, драга Ундина? Срдиш ли се што остајем? — Ах, одговори она зловољно, махните се тога. Да вас нисам угризла само за прсте, ко зна шта још не би све било с Берталдом у вашој причи!

(Наставиће се.)

Фридрих де ла Мот Фуке.

(С немачког превео Мих. Р. Поповић).

СИМОНОВ ТАТА.

Изби подне. Школска се врата отворише и деца појурише, гурајући се да изиђу брже. Али у место да се одмах растуре и да иду кући на ручак, као што су чинила сваки дан, она се зауставише на неколико корака, искупише се у гомилице и стадоше шапутати међу собом.

То је било зато што је Симон, син Бланшотин, то јутро први пут дошао у разред.

Сви беху слушали код својих кућа о Бланшоти; и ма да су је јавно лепо предусретале, мајке су међу собом говориле о њој с неким саучешћем, помало презривим, које је прешло и на децу, и ако нису ни слутила зашто.

Што се тиче Симона, њега нису познавала, јер није никад излазио из куће, нити је јурцао с њима по сеоским улицима или поред реке. Зато га никако нису ни волела; и она су с извесном радошћу, с којом се мешало прилично чуђење, дочекала и једно другоме понављала речи једнога дечка од четрнаест до петнаест година, који као да је многе ствари знао о њему, тако је обешењачки намигивао:

— Знате шта... Симон... Симон нема тате.

Бланшотин син појави се такође на школским вратима.

Било му је седам до осам година. Беше бледуњав, врло чист, мало бојажљив, готово неспретан.

Пошао је био својој мајци, кад га гомилице његових другова, који су непрестано шапутали и гледали га очима злобним и пуним мржње, као деца која смишљају неку пакост, окружише мало по мало и напослетку сасвим опколише. Он је стојао усред њих, изненађен и збуњен, не знајући шта хоће с њим. Али га дечко, који беше донео ову новост и понео се успехом већ задобијеним, упита:

— Како ти је име?

Он одговори: — „Симон“.

— Симон, и још?

Дете понови сасвим збуњено: — „Симон“.

Дечко му рече: — „Мораш се још некако звати... то није никакво име... Симон“.

Он на то, готов да се заплаче, одговори и по трећи пут:

— Име ми је Симон.

Деца ударише у смех. Дечко победоносно диже глас: — „Ето видите да нема тате.“

Завлада велика тишина. Деца беху пренеражена овом ствари необичном, немогућном, страшном, — дечко који нема тате; — она су га гледала као неко чудо, као нешто неприродно, и осећала су како у њима расте оно презирање њихових матера према Бланшоти, које је дотле било необјашњено.

Што се тиче Симона, он се беше наслонио на једно дрво да не падне, и стојао је као поражен ужасом који се не може поправити. Хтео је да се објасни. Али није могао наћи ништа да им одговори, и да опровргне ту страшну ствар да нема тате. Напослетку им, сав блед, довикну насумце: — „Имам ја тату.“

— Где је, кад га имаш? упита дечко.

Симон ућута; није знао. Деца су се смејала, врло раздражена; и ова чеда поља, ближа животињама, осећала су ону свирепу потребу која гони кокоши да дотуку једну између њих која је рањена. Симон спази наједанпут свог малог суседа, сина једне удовице, кога је увек виђао самог с матером, као што је и сам био.

— Па и ти немаш оца, рече он.

— Имам, одговори дете.

— Где је, кад га имаш? рече живо Симон.

— Умро је, објасни дете с највећим поносом, у гробљу је.

Жагор одобравања осу се међу овим неваљалцима, као да је то што је имао оца мртвог у гробљу уздигло њиховога друга да порази Симона који га никако није имао. И ови мангупи, чији оцеви беху већином рђави људи, бекрије, лопови и сурови према својим женама, гурали су се и збијали све више и више, као да су, они, законита деца, хтели притискивањем да угуше онога који је био ван закона.

Наједанпут, један од њих, који је био најближи Симону, исплази му се подругљиво и довикну му:

— Нема тате! нема тате!

Симон га обема рукама шчепа за косу и стаде га ударати ногама по цеваницама, и уједе га за образ што је могао јаче. Настаде огромна гужва. Борци бише растављени, и Симон изиђе изударан, поцепан, изубијан, оборен, у кругу дечурлије која су пљескала. Кад је устао, чистећи механички руком своју блузу, која је била сва прљава од прашине, неко му викну:

— Иди кажи тати.

Он осети тада у своме срцу велики слом. Они су били јачи од њега, истукли су га, и он им није могао ништа да одговори, јер је добро осећао да је истина да нема тате. Пун поноса, он покуша неколико тренутака да се бори са сузама које су га гушиле; затим поче грцати и напослетку се заплака, јецајући тако да се сав тресао.

На то овлада свирепа радост међу његовим непријатељима, и као дивљаци у својој суровој веселости, они се ухватише за руке и поведоше коло око њега, понављајући као припев: — „Нема тате! нема тате!“

Али Симон наједанпут престаде јецати. Страховита јарост избезуми га. Под његовим ногама било је камења;

он га покупи и, из све снаге, стаде га бацати на своје крвнике. Двојица тројица бише погођени и побегоше плачући. Он је изгледао тако страшан, да се остали престравише. Као праве кукавице — таква је увек гомила пред човеком који је до крајности раздражен — они се разбегоше куд који.

Кад остаде сам, овај дечко без оца одјури право у поље, јер се беше сетио нечега што је породило у његовој души судбоносну одлуку. Хтео је да се удави у реци.

Он се опомињаше да је, на осам дана пре тога, један убоги грешник, који је живео од просјачења, скочио био у воду, зато што није више имао новаца. Симон беше ту кад су га извадили из воде; и овај бедни човек, који му је обично изгледао јадан, прљав и ружан, пао му је тада у очи својим мирним лицем, својим бледим образима, својом дугачком мокром брадом и својим отвореним очима, врло мирним. Око њега су говорили: — „Мртав је.“ — Неко је додао: — „Сад је потпуно срећан.“ — И Симон је хтео такође да се удави, зато што није имао оца, као онај бедник који није имао новаца.

Он дође до саме воде и стаде је гледати како тече. Несташне рибице играле су се у бистром брзаку, и с времена на време искакале су и хватале мушице које су летеле по површини воде. Он престаде плакати да би их гледао, јер га је њихово кретање веома занимало. Али покадшто, као што за време стишавања буре духне изненада јак ветар који поломи дрвета и изгуби се на хоризонту, у њему се с јаким болом јављала ова мисао: „Хоћу да се удавим зато што немам тате.“

Било је врло топло, врло лепо. Пријатно сунце грејало је траву. Вода се блистала као огледало. И Симон је у извесним тренутцима осећао неко блаженство, ону клонулост која настаје после суза, и тада му је долазило да заспи ту, на трави, у топлоти.

Једна зелена жабица скочи му испод ногу. Он покуша да је ухвати. Она му умаче. Он појури за њом и упусти је три пут узастопце. Напослетку је шчепа за

стражње ноге и стаде се смејати, гледајући њене напоре да се отме. Она је прикупљала своје дугачке ноге, па их наједанпут и нагло опружала, круте као две полуге, док се, округлих очију, са њиховим жутим колутом, гицала предњим ногама које су махале као руке. То га је опомињало на једну играчку од уских дашчица, попречно укованих, које су сличним покретом вршиле вежбање војника утврђених на њима. Он се тада сети своје куће, затим своје мајке, и, обузет великом тугом, стаде поново плакати. Дрхтавица му је пролазила кроз цело тело; он клече и очита молитву коју је обично читао пред спавање. Али је не могаде довршити, јер га спопаде јецање тако убрзано и тако јако да га је свега освојило. Више није мислио, више није ништа видео око себе, сав се беше предао плачу.

Наједанпут, нека тешка рука паде му на раме и неки крупан глас упита га: — „Шта ти је, мали, што плачеш?“

Симон се окрете. Један велики радник са брадом и црном коврчастом косом гледао га је добродушно. Он одговори гушећи се у сузама:

— Тукли ме... зато што... што... што... немам... тате... немам тате.

— Како, рече човек смешећи се, та сваки има тату.

Дете с муком настави, грцајући: — „Ја... ја... немам.“

Радник се на то уозбиљи; он беше познао Бланшотиног сина, и знао је у неколико њен живот, и ако је од скора дошао био у то место.

— Но, но, рече он, утеши се, мали, и хајде да те водим мами. Даћемо ми теби тату.

Они пођоше — велики је водио малога за руку — и човек се поново узе смешити, јер му није било непријатно да види ту Бланшоту, која је, како се причало, била једна од најлепших девојака у месту; и он је можда говорио у себи, помишљао у души, да млада женска која је била погрешила може лако опет погрешити.

Они дођоше пред једну белу, врло чисту кућицу.

— Ту ми седимо, рече дете, и викну: — „Мама!“

Једна жена изиђе, и радник на мах престаде да се смеши, јер је одмах увидео да се није шалити с овом високом бледом девојком која је озбиљна остала на вратима, као да је хтела да препречи уопште човеку улаз у ову кућу у којој је други већ био преварио. Збуњен и са капом у руци, он промуца:

— Ево, госпођо, довео сам вам синчића који се изгубио био близу реке.

Али Симон обисну о врат својој мајци и рече јој кроз плач:

— Нисам се изгубио, мама, него сам хтео да се удавим, јер су ме деца тукла... тукла... зато што немам тате.

Јака румен обли образе младе жене, и како је ово беше до срца заболело, она страсно пољуби своје дете, док су јој брзе сузе текле низ лице. Радник је стојао непомичан, не знајући како да оде. Али му Симон наједанпут притрча и рече му:

— Хоћете ли да ми будете тата?

Настаде подужа тишина. Нема и на мукама од стида, Бланшота се беше наслонила на зид, с рукама на срцу. Кад виде да нема одговора, дете настави:

— Ако нећете, ја идем опет да се удавим.

Радник узе ово за шалу и одговори смејући се:

— Како да нећу! драге воље!

— Како се зовеш, упита на то дете, да одговорим друговима кад запитају за твоје име.

— Филип, одговори човек.

Симон поћута мало да добро упамти ово име, затим пружи руке, потпуно утешен, и рече:

— Дакле, Филипе, ти си мој тата.

Радник га диже са земље, пољуби нагло у оба образа, затим брзо побеже крупним корацима.

Кад је дете сутрадан ушло у школу, дочека га пакостан смех; и при изласку, кад је онај дечко опет хтео да почне своје, Симон му баци у лице ове речи, као што би бацио камен: — „Мој се тата зове Филип.“

Урлици радости захорише се са свих страна:

— Који Филип?... Какав Филип?... Шта је тај Филип?... Где си га измислио?

Симон не одговори ништа, и, непоколебљив у своме уверењу, изазивао их је погледом, пре готов да буде тучен него да бежи испред њих. Учитељ га ослободи, и он се врати својој матери.

Пуна три месеца пролазио је Филип често поред Бланшотине куће, и покадшто би се усудио да јој каже шта, кад је види како шије поред прозора. Она му је одговарала учтиво, увек озбиљна, не шалећи се с њим никад, и не пуштајући га у кућу. Међутим, по мало сујетан, као сви људи, он уобрази да је она често руменија но обично кад разговара с њим.

Али изгубљен добар глас тако је тешко повратити, и он је вечито тако непостојан, да се, и поред све неповерљиве повучености Бланшотине, већ свашта говорило о њој у селу.

Што се тиче Симона, он је веома волео свога новога тату и шетао се с њим готово свако вече, кад престане с радом. Он је приљежно ишао у школу и пролазио је посред својих другова врло достојанствен, не одговарајући им никад.

Једнога дана, међутим, дечко који га беше први напао рече му:

— Ти си слагао, ти немаш тату који се зове Филип.

— Како то? упита Симон врло узбуђен.

Дечко је трљао руке. Он настави:

— Тако, да имаш тату, он би био муж твоје маме.

Симона збуни тачност овог разлога, али при свем том одговори: „Он је ипак мој тата.“

— То је могућно, рече дечко церећи се, али није твој тата баш сасвим.

Бланшотин синчић обори главу и замишљен упути се ковачници чича Лоазона, где је Филип радио.

Ова ковачница беше са свих страна опкољена дрветима. У њој је било врло мрачно; само је црвена свет-

лост са великог огњишта обасјавала јаким одблесцима пет ковача голих мишица, који су са страховитом лупом ударали по својим наковњима. Црвени као демони, они су стојали очију упртих у усијано гвожђе које су мучили, и њихове тешке мисли пеле су се и спуштале с њиховим чекићима.

Симон уђе неопажен, приђе своме пријатељу и лагано га повуче за рукав. Овај се окрете. Рад наједанпут престаде, и сви стадоше гледати, врло пажљиви. Тада се, посред ове изузетне тишине, зачу танак глас Симонов:

— Знаш шта, Филипе, Мишодин ми син казао мало пре да ти ниси мој тата баш сасвим.

— Зашто то? упита радник.

Дете одговори са свом својом безазленошћу:

— Зато што ниси мамин муж.

Нико се не насмеја. Филип оста стојећи, наслоњена чела на полеђину својих крупних руку, које су лежале на држаљу његовог чекића усправљеног на наковњу. Беше се замислио. Другови су га гледали, а, Симон, сасвим мали међу овим џиновима, чекао је са зебњом. Наједанпут, један од ковача, казујући мисао свију њих, рече Филипу:

— Бланшота је заиста добра и поштена девојка, ваљана и доброг владања поред све своје несреће; она би била красна жена за честита човека.

— Тако је, тако је, рекоше остала тројица.

Радник настави:

— Је ли она крива што је погрешила? Онај јој обећао да ће је узети, а ја знам доста њих које данас поштују а које су то исто учиниле.

— Тако је, тако је, одговорише у исти мах сва три радника.

Он додаде: — „Колико се, сиротица, намучила да сама одгаји своје дете, и колико је проплакала од како никад не иде од куће до једино кад хоће у цркву, то Бог једини зна.“

— И то је истина, рекоше остали.

У ковачници су се чули једино мехови који су распиривали ватру на огњишту. Филип се, наједанпут, наже ка Симону:

— Иди кажи мами да ћу доћи вечерас да говорим с њом.

Затим узе дете за рамена и изгура га напоље.

Он се врати на посао и, у један мах, пет чекића падоше заједно на наковње. Тако су ударали гвожђе до мрклога мрака, снажни, силни, весели као чекићи, задовољни. Али, онако исто као што велико звоно на цркви одјекује у празничним данима јаче од осталих звона, тако је Филипов чекић, надмашујући лупу осталих, падао с тренутка на тренутак с праском која заглушује. И он је, зажарена ока, ковао ревносно, стојећи посред варница.

Небо је било пуно звезда када је закуцао на вратима Бланшотиним. На њему је била празнична блуза, чиста кошуља, а брада поткресана. Млада жена појави се на прагу и рече му врло нерасположена: — „Није лепо што долазите тако у ноћ, господине Филипе.“

Он хтеде да одговори, замуца и оста збуњен пред њом.

Она настави: — „Ви потпуно разумете да не треба више да се говори о мени.“

На то ће он, наједанпут:

— Шта то мари, ако хоћете да ми будете жена.

Никакав му глас не одговори, али му се учини да је у мрачној соби чуо пад неког тела. Он брзо уђе; и Симон, који је лежао у својој постељи, чу један пољубац и неколико речи које је његова мајка врло тихо прошаптала. Затим, наједанпут, осети како га подигоше руке његовог пријатеља, који му, држећи га на својим херкулским мишицама, рече:

— Казаћеш твојим друговима да је твој тата Филип Реми, ковач, и да ће он извући уши свакоме који те дарне.

Сутрадан, кад је школа била пуна и кад је час хтео

да почне, мали Симон устаде, сав блед и уздрхталих усана: — „Мој је тата, рече он гласом јасним, Филип Реми, ковач, и он је казао да ће извући уши свакоме који ме дарне.“

Овога пута нико се више није смејао, јер су добро познавали Филипа Ремиа, ковача, а тај је био тата којим би се сваки поносио.

Ги де Мопасан.

(Превео с француског Д. Л. Ђокић.)

О ЗЕМЉО МОЈА..

О, земљо моја, шта те тако боли?
Зашто ме вјечно трзају и море
Јауци дуги из твоје дубине?

„То моје срце премире и гине,
У тврдом мразу, без сунца и зоре.“

Зар твоме срцу не допире огањ
Нашијех срца? Зар душе синова
Не грију тебе пламенима својим?

„Ја давно, давно, остављена стојим
Сама, у руци судбе и вјекова.“

Па ко ће тешке раздробити санте
На твоме срцу? Ко ли ће из таме
Тргнути тебе с твојим робљем худим?

„Ја мртве из сна уздасима будим,
Јер нема живих да умиру за ме?!...“

Алекса Шантић.

О Б Л А К.

У добу ружа̂, када трепти младост,
Када је небо као плава свила,
Ми смо се срели и ти си ми била
Души божанство а срцу сва радост.

Била си љепша од свакоје друге
И ја сам ти се у заносу клео,
И ти си, драга, као огањ врео,
Горила са мном пуна чежње дуге.

Никада није једног дана било
Без пољубаца и без страсти праве;
Многе ли руже и љубице плаве
Просух на њедра и на твоје крило!

Та, колико смо пута, сједећ сами
На старој клупи испод врбе оне,
Гледали сунце како за врх тоне
И како мирно гаси се у тами?!

У густој гриви врбинијех грана
Задњи су огњи умирали тио,
Црвени, жарки, ко̂ твој образ мио,
Ко̂ љубав наша првих златних дана.

И ти си била озарена њима
И гледала си у запад далеко,
Док је пред нама сребрни поток теко̂
Ко̂ слатка пјесма, као лака рима.

Но, једном, знаш ли, кад ти дођох оно?
Ја у твом оку видјех свој мрак гробни,
Ја на твом челу видјех облак кобни,
Ја у твом гласу чух мртвачко звоно —

И ја сам умро... Грчевитом шаком
Са твога чела зграбих кобну таму
И јурнух с њоме, оставих те саму —
Нити се вратих. Но, у часу сваком

Ја мислим на те: у дну душе мртве
Као под земљом и плочама гробним,
Умире љубав под облаком кобним; —
Дођи, да видиш патњу твоје жртве...

Алекса Шантић.

МИЛОВАН Ђ. ГЛИШИЋ.

У земљи где је признатих и непризнатих генија као на гори листа, и где се јубилеји великих људи нижу као божји дани у години, има један писац који је истински стварао, дао дела од несумњиве вредности, и који у миру и повучености, полузаборављен, ради своје послове и чека праведнији суд поколења. Милован Ђ. Глишић, ван сваког спора, основао је нашу сеоску приповетку, и када се говори о том нашем националном књижевном роду, цео свет мисли на Лазу К. Лазаревића и Јанка Веселиновића, који су у ствари пошли већ угаженом стазом. Шира, полукњижевна публика држи Павла Марковића-Адамова за неко светило у књижевности, док се Глишића сећа као писца „смешних“ прича и комада „Подвале“, на коме се недељом после подне, у Народном Позоришту, слатко смеје љубавним невољама Вула Пупавца. Српска Књижевна Задруга се тек прошле године сетила да постоји неки човек који се зове Милован Ђ. Глишић, пошто је задивила и усрећила својих десет хиљада претплатника прозом Милоша Цветића и Андре Гавриловића. На Академију Глишић не сме и помислити, Матица Српска га је свега једном наградила, званично признање њега није озарило. Када не би био филозоф и знао цену ствари и вредност речи, он би могао да се горко зажали што му је природа дала здравога разума и образа, у добу вашарских реклама и у земљи где наметљиви и грлати генији отачаствени пробијају уши целом свету о својим заслугама, уверавају да земља постоји помоћу њих и ради њих, траже све и узимају све.

И то не би била мала заслуга, све и да Глишић није иницијатор целога једнога правца, мајстор у чистоти српскога језика, и један од најбољих прозних писаца нове српске књижевности.

I.

Милован Ђ. Глишић је реалист, и по своме темпераменту, и по добу у којем је почео писати, и по уверењима своје прве младости. Он је у књижевности израз онога стања духова које је код нас владало почетком седамдесетих година. Не схватити ту струју, значи не схватити пад романтике и стварање реализма у српској књижевности.

Романтизам омладински био се исцрпао, пао у крајности које су га чиниле немогућним. Цео свет је био сит оне оргије речи и празне сентименталности. Довољно се опевао ветар са Косова, обећавало да ће се на пролеће покајати кости прађедовске; од претње да ће „Мује“ у скоро ћи у Шам и Медину нису се више ни врапци плашили. Нису се више побожно целивале „гусле јаворове“ и заклињало на ханџаре да ће се за род умрети. Вински патриотизам био је изветрео, и почело је природно и неизбежно растрежњавање. Већ са осмехом се гледало на последње Мохиканце Омладинства, који су долазили на скупове и беседе са наџацима и у плавим душанкама са уским панталонама до земље, и правиле се досетке на рачун онога младога историка и приповедача, који је, заогрнут бугар-кабаницом и са фрулом у руци, озбиљно пролазио кроз Господску улицу у Београду.

Још у највећем јеку романтичнога покрета, Омладинци из Србије су уносили извесну ноту релативне трезвености. Док су остали опевали близак поход на Призрен, па чак и под зидине Цариграда, они су се дивили Мацинију и учили се либерализму код Лабулеја, имали нарочитих симпатија за Доситија, истицали потребу политичког преображаја Србије, тражили грађанске слободе и практичне реформе. Светозар Марковић је дошао са новим идејама да да јачег израза том рационалистичком духу србијанском, да, са Сен-Симоном, каже да „златно доба“ човечанства треба тражити пред нама а не за нама, да место проблематичног идеала мртве прошло-

сти истакне потребе живе садашњице и тежње ка бољој будућности.

Реформатори, и Љубен Каравелов, и Светозар Марковић, руски су ђаци, и они упућују цео млади нараштај на руске писце. Тургењев и Гогољ замењују Чокеа и Мавра Јокаја; код Чернишевскога, Добролубова и Писарева траже се савети и идеје. Покрет је општи, као ни један до тада. Лаза Лазаревић, сем Фарадиа и Гогоља, преводи одломке из романа Чернишевског „Шта да се ради“, и оно што му се допада код руског писца то је што „показује пут којим се долази до благостања друштвеног“. Светислав Вуловић почиње свој књижеван рад једним чланком у „Раднику“, а Стојан Новаковић преводи из Писарева. „Отачаственныя записки“ и „Современникъ“, два гласила „нових људи“ у Русији, у рукама су свих великошколаца београдских, па чак и богослова и академаца. Не само то, но тајно круже загранична издања руских револуционара, чувене циришке брошурице, малога формата и микроскопског слога.

Милован Глишић припада том колу, чији је логор тада био у Високој улици, кући број 7. Младо друштво је чврсто, са много вере и одушевљења, нестрпљиво да што пре користи „општој ствари“. Ови строги реалисти и критичари, Базарови који све одричу, хоће свуда разум и корисно, који немају довољно презирања за „идеалисте“, и сами имају оно безусловно уверење, онај жар својствен свима идеалистичким природама, и они су идеалисти преко своје воље, романтици социјализма. Духовни вођа је неуморни Светозар Марковић. Сем великошколаца долазе на састанке и старији, свршени великошколци, и ту се воде дуги разговори како да се шире начела. Живе као браћа; обожаваоци побеђене Комуне, они су „у комуни“: све што имају припада свима. Идеал Чернишевског у његовом сугестивном и поштеном роману не избија им из главе: они се заветују да сваки од њих научи по један занат, да не иду у „господу“, но да образују једну комунистичку задругу, која ће бити ћелијца

будућега друштва заједничкога рада. Један садашњи директор гимназије научио је тада фотографски занат, један други, сад већ покојник, типографски, а било их је и столара и књиговезаца.

Сневало се и фантазовало се, али се није увек весело пролазило. 1872, полиција ухапси Глишића, Живојина Симића и Илију Коловића, када су испод одела преносили забрањену „Србију на Истоку“. Узети су на испит као професионални бунтовници и агенти Интернационале. Управник вароши, пошто им је од своје стране најодсудније изјавио да никада не пристаје на „комунизам жена“, питао их је: где им је оружје којим су хтели да убију Књаза. Млади пропагандисти имали су задовољство да под својим прозорима чују како је ударено двадесет и пет батина попу Јанку Пурићу због растурања књиге Светозара Марковића. Двадесет и пет батина су их мимоишли, али су са двадесет и три дана затвора платили своје кријумчарење.

Дружина „комунаца“ имала је и својих листова. 1871 имали су „Враголана“, сатиричан лист где су радили и Каравелов и Марковић, где се опевала у крви угушена париска Комуна, беде потлаченога радничкога сталежа, и, када се није смело ударати од варварске полиције на оне који су били горе, све се мржње изливале на главе прикосновених представника омрзнутога поретка, на Матију Бана, химнопевца Султану и браниоца свију могућних влада, на Ђорђа Малетића, на Др. Розена, правитељственог новинара, на Михаила Ћелешевића, веселог уредника шаљиве „Руже“. Милован Ђ. Глишић, који се раније огледао у дружини „Нади“, овде је почео штампати прве своје сатиричне радове, под потписом Мехедатај Корчин Ухеључки, узев име једне личности у роману Брамбеуса, „Чудновати доживљаји једне душе“, које је на српски био превео Милан Ђ. Милићевић.

1873 и 1874, дружина има два листа, један шаљив, „Врзино Коло“, и један књижеван, „Преодницу“. Занимљива је насловна слика „Врзинога Кола“, невешто изра-

Ђена, груб дрворез, дело незнанога уметника који је имао више уверења но разумевања у послу. Нови људи, „мислећи пролетери“, са будацима, моткама, косама, са подигнутом заставом на којој пише: „Слобода, једнакост“ надали се за бирократима, мантијашима и угњетачима, обученим у фракове са цилиндрима и читама, са заставом на којој стоји: „новац, звање, слава“. Јуначки се дали у бегство; неки од њих попадали, шешири и чите леже на земљи. Сунце се диже иза планинских врхова. — Књижеван лист звао се „Преодница“, и ту је Ђура Јанковић преводио Хервега, Јован Илић — што може изгледати доста чудновато ономе ко не зна за његове ваздашње симпатије према младима — штампао је, без потписа, свога „Жишку“ и „Москву“. Иначе лист је био испуњен махом преводима из Доброљубова, Шчедрина, неизбежнога Бихнера, Буонаротијевим „Грахом Бабефом и Завером Једнаковаца“. У „Врзином Колу“ штампао је Глишић своју сатиричну песму, у народном стилу, „Чудо Пироманско“, и из „Современика“ превео „Народнога Борца“, од непознатога писца; сам испуњавао готово половину свакога броја. Ту је преводио „Слике Париске“, социјалистички роман „Ему“ од Швајцера, и ту је изишла прво његова оригинална приповетка „Ноћ на Мосту“.

Са целим својим добом, Глишић у почетку свога рада стоји под руским утицајем. Тургењев и Гогољ постају књижевне симпатије српске публике. Има, уопште, у руских писаца нечега особитог и интимног што ће Словени увек најбоље моћи разумети и осетити. Сем тога, људима из седамдесетих година допада се код руских писаца савременост. „Мој предмет била је савременост, вели Гогољ, мој ум био је свагда наклоњен садашњици.“ Још 1864, „Даница“ вели за Тургењева да је „најбољи данашњи писац руски“ и доноси његову причу „Татјана Борисовна и њен нећак“, „Вила“ доноси „Петар Петровић Каратајев“ и „Довољно“, „Матица“ „Фауста“. 1869 излазе на српском три романа Тургењева: „Дан пре“ у „Вили“ и „Оцеви и деца“, у „Јединству“ и у засебној књизи, као и

„Дим“. Још 1869, у своме предговору „Диму“ Илија Вучетић вели: „Уопште може се рећи, да је Иван Тургењев и код нас врло много превађан, добру половину свију његових списа имамо ми већ на српском језику“. У Тургењеву се у то доба можда не воли толики велики уметник по писац „Ловчевих записника“, којима је задат један од најтежих удараца „крепосном праву“. Гогољ је исто толико популаран. „Јавор“ 1862, доноси „Утопљеницу“, Ђорђе Поповић издаје 1864 две свеске његових приповедака. „Даница“ 1866 доноси „Приповетку како се свадио „Иван Ивановић са Иваном Нићифоровићем“ и „Портрет“, 1867 „Изгубљено писмо“ и „Каруце“. Гогољ се нарочито воли због његових сатира бирократа и помјешчика, исмевање целог једног света који је био тако близак и разумљив нашем. Српски превод „Ревизора“ био је нека врста агитационе брошуре против бирократскога система у Србији. Гогољ је одмах постао и до данас остао симпатија Глишића: још 1872 превео је, са Љубомиром Мильковићем, целе његове „Мртве душе“, а 1876 и „Тараса Буљбу“. И остали руски писци налазе у њима ревносна преводиоца и нико више од њега није преводио са рускога језика. 1875 преводи он у „Српским Новинама“ „Обломова“, доцније, сем руских комада Островског, Немировића-Данченка, Сумбатова, Михајева, и „Рат и Мир“ и „Крајцерову Сонату“ од Лава Толстоја, „Полканове мемоаре“ и „Рибаре“ од Љејкина.

Руски писци и покрет седамдесетих година ударили су обележје на цео рад Милована Ђ. Глишића, и одвојити га од средине у којој је почео писати и од утицаја које је тада претрпео, значило би не разумети целу једну страну његовог књижевнога рада.

II.

Београђани који су пре десет-петнаест година ишли у Народно Позориште сетиће се и једнога малога господина у драматуршкој ложи, који се на представама француских водвиља, „Покојног Тупинела“, „Нервозних жена“

или „Дирана и Дирана“, слатко смејао, дајући команду за смејање, које је заражљиво падало у партер и дизало се на галерије.

Он је од Ваљева, из краја где се воле наругати и исмејати кога но све друго, од расе којој је подсмех посластица, где се све опрашта само не „измотавање“ (реч је нова, београдска и некњижевна, али распрострта и карактеристична). Има у њему онога што код његових сељака у „Ретком зверу“ који се подмигују и искашљују када писар Живан прича о псоглавима и људима са једним оком на челу, или у „Роги“, где се подгуркују када учитељ ниже крупне стране речи: „Нуто! Нуто! Како се наш учо пући!“ У њега је она особита врста нашега народнога духа, који у неколико подсећа на средњевековне француске fabliaux, онога духа која се огледа у причањима о поповима и калуђерима, у „подругачицима“ и доскочицима, како су ови или они појили врбу, сејали со, бацали вилама ораје на таван, истезали греду да буде дужа, прегрштима уносили видело у кућу без прозора.

Свој књижеван рад Глишић почиње исмевањем људи који буне његову здраву трезвеност или оних које његово поколење не трпи, и његово се сатирично перо вежба у ступцима „Враголана“. Жртва је или Вуле Паштрмац, збуњени професор у „Једној популарној физици“, исти онај син јуначког Амиџе који је из ране младости већма волео јареће печење но сабље и копља, и кога је Ђура Јакшић опевао. Нарочито су сви имали на зубу М. Миловука и његову „Стилистику“. Јакшић му је набацио познати епиграм, Светислав Вуловић, у „Раднику“, напао је њена „сервилна правила“, прогласио да „стилистика као наука не вреди ништа“, што је толико раздражило злосрећног Миловука да је у својој одбрани гњевно узвикнуо, како је сва кривица његове књиге што „не мирише на петролеум“. Глишић се био окомио на ту књигу са много духа и фантазије, терајући до апсурда њене педантске и формалистичке прецепте. И подсмех ту сипа као киша: када се пише, треба истерати из дворишта

псе, мачке, ћурке и кокошке, из куће избацити бисаге, варјаче, бакраче и шерпење; за време писања не сме се пљувати, кашљати, шмркати и зевати; не треба лећи но седети; ваља седети на столици а не на пећи, за столом а не под столом; груди треба да буду окренуте столу, а не леђа; глава треба да је над столом а ноге под столом, а не глава под столом а ноге на столу; пише се мастилом а не расолом, пером а не ћускијом, и то перо мора да је у десној руци а не за силавом као пиштољ; треба се служити само отменим речима, не ваља рећи: „умрети“ но: „оставити љуску“; на крају писма ред је оставити два прста бела простора, што је личност којој се пише отменија треба се све ниже потписивати на писму, по потреби и до патоса, па и до подрума, јер учтивост добро васпитаних људи нема граница.

Глишић не трпи фантасте и фанатике, празнослове и комедијаше, замлате и „нове касапе“, па ма са које стране они долазили. Он не прашта претераност, одсуство осећања смешнога, и подједнако се смеје и Милошу Милојевићу, Дон Кихоту национализма и Васи Пелагићу, фанатику социјализма, који је свој апостолат завршио мучеништвом. Милош Милојевић, то је онај учени и наметни странац у „Злослутном броју“, који диже плочу са гроба Марјана Ђукића, ћурчије, сав срећан што је нашао старину бар од 2000 година; то је у „Глави шећера“ онај професор који од сељака купује за две рубље сврдао, као драгоцен прилог за изучавање народнога живота. Нарочито, то је „Мишмил“ у „Новом Месији“, који налази Србе у Шпанији и Кини, пише мапе и кити их барјачићима, и учи своје непросвећене савременике: „како је у почетку свијета бог сатворио *само* један народ од племена његова, који бјеше лијеп и стасит нешто као и он што је, и како је тај народ населио цијелу земљу што је под сунцем“. „Нови Месија“, „Месија из земље гушанâ“, „Полагушић“, то је Васа Пелагић, који је од некадашњега архимандритства и романтичног национализма био донео апсолутан дух и безазленост у уверењима и

целога свога века сачувао извесну дозу панславизма и антисемитизма. Човек из шездесетих година у њему говори забленутом сељачету: „Видиш, мали, ти си Србин! Ти чуваш овде у својој земљи, у слободној природи, у чистом зраку, под ведрим небом, твоје стадо“, и док у свом грешном егоизму чобанче проводи дане свирајући у фрулицу, пијући студену воду са бистра извора, слушајући умилне тичице у мирисном гају, „наша браћа толико векова стењу у оковима туђинским“. „Ти не разбираш, вели му Месија, каку велику мисију имаш да извршиш?“ Дете само што не удари у плач, а пророк продужује: „Наша је света дужност, да сви сложно радимо, да се спремимо и умно и материјално, да будемо готови кад се развије барјак и куцне час...“ После ноте шездесетих нота седамдесетих година, Месија је срео жандарма, који га подсећа на: власнике, тиране, бирократе, мантијаше, ћифте, изелице, пијавице, крвопије, подлаце, шпијуне, убице, и тако даље! Њега буни она тенећка са „Ж“ на рамену представника буржоаскога друштва: за новац утрошен на тенећку могли би се сушити баре, прокопавати канали, дизати народно благостање. „Полагушић“ живи по начелима савремене науке: једе ровита јаја, пије млеко, ради гимнастику, повија главу црном марамом — да му се мисли не разлете, — не да да му се у соби отварају ормани и фијоке, из страха да га промаја не ухвати. Он није од оних библијских мудраца који светиљку држе под столом, но пуним рукама сеје око себе истине савремене науке: саветује шегртима да се ране бифтецима и ровитим јајима, да пију добро старо неготинско вино, да се шетају бар по неколико часова дневно, да раде гимнастику, а пред легање да прочитају по коју страну његовог „Путовање унакрст око земље“.

Глишић није човек који има много поштовања и према божјој и према царској власти на земљи. Његово „Молебство“ не представља Бога оца и његове угоднике онакве какви се обично сликају на иконама и

какви се описују у светим књигама. Поп-Паја, у „Глави шећера“, има обичај, кад се напије да projури на најбешњем коњу у трку са пуном оканицом на глави; поп-Јеротије са Циганима свирачима пева баш сасвим мрсне песме и „рже за женскињем кад се мало ћевне“. Попу Вујици, у „Ни око шта“ разболело се од гропице неторо прасади. Поп их сатера у свињац, „па удри молитвај, молитвај, и хвала Богу, само је четворо липсало, а оно друго све оздравило као да руком однесе“. Другом приликом, поп се убô на глогов трн, табан му се позледио да не може више да иде: „одмах он онако седећи натуче петрахиљ, па читај, а све уркуј, колико га боли, па и ту доста поможе. Није ни пуне две недеље рамао на штаци, а убодина се огноји и трн сâм изађе“.

Власт, бирократија, то су биле нарочите антипатије „петролејаца“ из доба Светозара Марковића. Повика је на чиновништво била општа, а сатира Гогољева показивала је прстом чему и како се треба смејати код поткупљивог, глупог и на све готовог чиновништва. Капетан Максим Сармашевић, у „Глави шећера“, сав бесан на оне „лицејце и правнике“ у Београду што хоће „Републику“ и „Комуну“, горко се жали: „Бога ми, ја не знам шта су ти јадни капетани толико натрунили тим људима што пишу у новине и књиге!... Само нека ко замочи перо у мастило, одмах ти ту потегне капетана: те не знам у црвеним јеменијама с реповима; те тур му до земље; те прекрстио ноге на сицаде, те пуши из чибука; те узима мит; а већ нос, главу, врат, трбух и ноге немој ни помињати!“ Ако не пљачкају сељаке и иду на руку зеленашима, полицајци су глупи и смешни као њихова браћа у „Ревизору“. Капетан Паја у „Расипсу“ оставио је да изгори цело село док је у зборнику нашао реч „пожар“ и обавестио шта закон налаже у таквим случајевима; или, за једног бедног мркова која не вреди више од две рубље, он утроши десет рубаља на само расписивање. Писар Живан у „Ретком Зверу“ хвата по Космају „дивље људе“, и нада се да ће за ту ревносну

службу добити признање. А већ они мали чиновници који једу обланде, гађају се лењирима и поспају један другом главе пескаоницом, о њима не вреди ни говорити. Очевидно је, да Глишић, који је тридесет година провео као савестан чиновник није имао богзна какав култ власти и неко особито осећање јерархије!

Чиновници код њега пролазе још и које како. Међу њима има и неваљалих, али и поштених и ако као ноћ глупих, и они прођу још са подсмевком. Али када је реч о зеленашима, интережџијама, кајшарима, ћивтама, сеоским дућанџијама, чивитарима, цинцарима механџијама што пресрећу сељаке на друмовима, свим тим мајсторима у „подвали", „кајшу" и „подливању воде", ту се Глишић више не шали, но шиба, бије, убија каткада. Он нема милости за те гавранове и душегупце који су се бацили на простога и поверљивога сељака, глобе га, терају у просјаке, трују и разривају цео народни живот. „Подвала" је јуриш на зеленаше и буџаклијске адвокате, на законите разбојнике по паланкама. Глишић је у Вулу Пупавцу створио тип сеоског зеленаша, који ће остати не само као добро успео књижеван тип, но као један документ из нашега доба, као жива илустрација цифара о пропадању сељачком, у оно доба када су те зеленашке отимачине биле тако велике, да је држава морала донети познати закон о „пет дана орања".

Зеленаш и кајишар у делу Глишићевом свуда зло пролази: или буде изигран, као газда-Милун у „Свирачу", или преварен као Цинцарин механџија у „Шило за огњило", или избивен као Пупавац у „Злослутном броју", или чак и убијен као Угловић у „Глави шећера". Мржња писчева на кајшаре не зна за границе: према њима све је допуштено. Тиомир и Витомир у „Ни око шта" продају ћир-Трику његове рођене врљике: нека их: имају и право! У „Глави шећера", Радан, доведен до просјачког штапа убија свога душманина Угловића: посветила се која је ударила, испало које заплакало!

Све те мржње, све те подсмевке у духу су начела

тадашњега младога нараштаја. Милован Ђ. Глишић је једно време био као нека врста Гогоља и Шчедрина наших реформатора, и ако није певао његове племените наде он је писао све његове плахе мржње на зло, неправду и глупост. „Глава шећера“ у „Отаџбини“ морала се мењати и кресати: сувише је „мирисала на петролеј“, како би рекао сиромах Миловук. Али код Глишића тај сатиричан дух и све те мржње нису долазиле само отуда што је хтео у приповетку да своди чланке Светозара Марковића. Он је био сељачко дете, он је знао и волео село и сељаке, његова трезвена природа вукла га је да слободним очима посматра средину у којој је живео, и он је био нешто више но обичан тенденциозан писац и дао нешто трајније и боље но пролазна дела са тезом, која живе колико злоупотребе једнога доба и страсти једнога поколења.

(Свршиће се.)

Јован Скерлић.

НЕИЗДАТИ ТУРСКИ ДОКУМЕНТИ
О СРПСКОМ УСТАНКУ 1805 и 1813 ГОДИНЕ.

(2.)

Садржај и значење првог документа.

Горња тајна бурултија садржи ове одељке:

1) Сераскерат[1] саопштава из Цариграда да се српски устанак распростро и изван крајева београдског пашалука, у крушевачки санџак, и да су паланке Параћин и Ражањ пале у руке устаника. Ови намеравају да побуне и рају из града Ниша и околине; чак су напали Алаџа-Хисар[2] и Алексинац. Мусломанско становништво моли за помоћ. Пред опасношћу од овога покрета војна власт је решила да са бунтовницима поступа строго и немилосрдно, и издала тога ради наредбу да се убија

[1] Војно министарство.

[2] Крушевац

сваки од њих. Тај начин поступања уједно је и освета правоверних, коју им налаже верска дужност.

2) Сераскерпат извештава да је сазвао врховни војни савет, који је решио да се, ради угледа војне части царевине, прогласи ратно-верски поход против Срба, и позвао све правоверне да морално и материјално помогну пострадалу браћу.

3) Сераскерпат је ставио у дужност врховном војном савету да изабере војне старешине који ће руководити појединим војним одредима. Ови су морали имати пуно султаново поверење. Саопштава се који су изабрани.

4) Софиском мутеселиму Мустафа-бeју наређује се да одмах позове под заставу све мусломанско становништво из подвласне му казе, да одреди за војне заповеднике искусније и јуначније, и да их у року од три до пет дана пошље нишкој тврђави; софиски регрути остају под командом скопскога „баш-бога“, Малик-паше.

Али пре него што приступимо објашњавању историског значаја горња четири одељка нашега документа, сматрамо да није излишно да овде наведемо укратко оно што се до сада зна о устанку из времена на које се односи наш документ; тиме ће нам постати много јасније његово значење.

После успешне борбе српских устаника с дахијама у 1804 години, и после мирног презимљавања, чим грану пролеће, почеше се српске војводе наново сакупљати, да реше шта ће даље предузимати. 29 априла већ је био сакупљен велики број представника из нахија, у Пећанима, недалеко од Београда, до Остружнице, који између осталога решише да обнове преговоре са В. Портом, да плате харач и да се рачунају за верну рају султанову. Али је најважније решење те скупштине био избор једне трочлане депутације ради одласка у Цариград да писмено изложи султану српске жалбе и жеље. Посланици су се кренули 15 маја 1805 г., и 9 јуна, преко Букурешта, стигли у Цариград. И док је скупштина, са Карађорђем

на челу, поступала још лојално, дотле се у југозападним нахијама београдског пашалука, које су служиле за прибежиште кабадахија и субаша, беху заметнула непријатељства, нарочито у Ужицу, Соколу и Карановцу. И ако је велики део српских крајева био под влашћу устаника, ипак јаничари у јужним крајевима, по својој старој навици, не могоше обуздати своју грамзивост, и, не бојећи се од северне стране, почеше још с пролећа пљачкати несрећну рају из јужних нахија, као што су то чинили у доба своје моћи.

Устаници, природно, нису могли хладнокрвно гледати на судбину својих суграђана, и то сад кад су им прилике биле наклоњене. Они су покушавали ослободити те југозападне нахије још и с тога што су оне биле значајне у стратегиском погледу. 24 јуна 1805 г. Карађорђе се крену из Тополе за Карановац, где је стигао 27 јуна. Тек 11 јула предадоше се карановачки Турци. Али док је Карађорђе још био пред карановачким утврђењем, добио је извештај да је Хафис-паша, нишки управитељ, назначен од султана за београдског везира, са наредбом да скупи војску и да се крене на Србију, да тамо ма на који начин успостави мир и поредак.

Међутим, српски су се делегати у Цариграду морали борити са великим тешкоћама. Они су само преко васељенског патриарха могли уручити своју молбу султану, и не само што нису могли добити никаква одговора, него им је и живот био у опасности; били су стављени под строг надзор.

18 августа 1805 г., Хафис-паша са двадесет хиљада војника био је пред Иванковцем. Од јутра до мрака, он је нападао слабе српске позиције, али је од Срба био одбијан са знатним губитцима. Пред мрак, не смејући остати близу Иванковца, Хафис-паша поведе војску ка Параћину. Али кад је сутрадан сазнао да се Карађорђева војска сјединила с војском војводе Миленка, који га је раније одбио, толико се уплаши да одмах изда

војсци заповест да се поврати у Ниш, где је после неколико дана умро од стида и срама.

Кад се обрати пажња на податке у нашем документу, па се они сравне са овим што је довде изложено о току устанка, на први поглед постаје јасно да устаници уопште нису могли да проникну у сам дух турске владе; они нису погађали намере В. Порте. И ако су устаници платили један део свог данка, и обећали плаћати га и у будуће, и ако су свуда говорили како они не устају против власти султанове већ само против султану непокорних дахија, кабадахија и субаша, њихова је судбина ипак била решена од врховног војног савета још у другој половини месеца маја 1805 г., чак пре него што је њихова депутација и стигла у Цариград. Висока Порта је тражила или да се раја покори, или да се устаници сасвим затру. Концесије бившим робовима нису допуштали ни вера, ни обичаји и појмови муслимана. Да би нам све ово било јасније, потребно је да учинимо следића објашњења.

Османска се Империја, као што је познато, убраја међу теократске државе, и принципи њене управе оснивају се на светим књигама: корану и шеријату. А коран својим следбеницима проповеда: „*Бите се с неверницима док нестане већих устанака и док не остане само вера Алахова*“ (II, 129); и још: „*Убијајте невернике где год их нађете*“ (IV, 91), и „*Убијајте све невернике*“ (IX, 36). Међутим, непрестане сурове борбе мухамеданаца са хришћанима кроз цео Средњи Век изменише унеколико горње варварско учење. Имами, муслимански тумачи вере, под утицајем друштвеног и државног уређења, беху принуђени да неким текстовима светих књига даду блажије тумачење, помоћу чега се неверницима допушта да живе као поданици у муслиманској држави, под условом да хришћани буду у тешком ропском положају, и да раде на добро правоверних. Исти муслимански тумачи, опет на основу светих књига, израдили су и претходна решења о неким важним питањима која су била у вези са

односима између мусломана и неверника. А пошто је овде реч о устанку хришћана против мусломанске власти, прибегли смо фетви, тј. претходном разрешењу питања како да се поступи с неверницима који се буне против падишахове власти. У даном случају ћемо се послужити фетвама шеих-ул-ислама Али-ефенди,[1] које су издате недавно пред устанак и које сачињавају *фетаваи-шерифи*, тј. свештено-правна решења највише инстанције, коју није допуштено подвргнути никаквим изменама. Оне [фетве] се налазе у софиској Народној Библиотеци, у рукопису писаном 1743 г.

Ево како гласи та фетва:

„Ако нека наоружана бунтовничка чета невернпка̄ мучи и убија мусломанско становништво, отима и пустоши његово имање и бави се изнуђавањем и завађањем, а чиновник или валија, којима су султан и влада нарочито ставили у дужност да гоне чету, да би се умирио завађени крај, претходно јој предложе да на миран начин преда оружје и опет се покори султановој власти и земаљским законима, па бунтовници откажу и продуже противити се царској власти да ли онда шериат допушта да се погуби и покоље све устаничко становништво? — Одговор: Да, допушта, и сматра се да је законито убијање свег становништва које је устало против падишаха и његове власти.“ — Овде ћемо дати још једну варианту о истом питању. „Ако хришћани из неколико села наруше мир, устану против владе и откажу плаћање данка који им је разрезан, и сједињени с непријатељском војском нападну на мусломанско становништво, завладају њиме и почну рат са мухамеданцима, како треба поступати онда с неверницима? — Да се нападне цео њихов крај, и да се разори; људи да се

[1] Али-ефенди је рођен у граду Чаталџи; као врло учен имам, написао је зборник фетава. Он је два пута заузимао високи положај шеих-ул-ислама, у току тринаест година, како за царевања султана Ибрахима (1639—1648), тако и његовог наследника Мехмеда; а умро је 1691 г.

покољу сви до једнога, жене и деца да се заробе, дрвета да се посеку, и усеви да се опустоше огњем или водом."[1]

Из наведених фетава види се да су и српски устаници, који су већ били заузели неке градове Османске Империје и употребили силу против мухамеданаца, по верском закону Турака, или морали бити уништени, или пристати да понова постану покорна султанова раја. У нашој буюрултији стоји то исто: сераскерпат, заједно са врховним војним саветом, решио је да поступа строго и немилосрдно са бунтовницима, издајући тога ради заповест да се сваки устаник убија. Уз то се у буюрултији каже да ће се тај начин поступања сматрати и као освета правоверних мусломана, коју им налаже *њихова верска дужност*. („Би-хавл-и теали ве хусни тевфика, уссат-и месфуренун кахр ве идам ве азуз-и-сеер ве интикам ејлемелери"). Сагласност између садржаја фетве и буюрултије доказује да је ова друга била састављена на основу верског закона. У том случају наш документ очигледно потврђује да је садржај фетава, који налаже верски закон мухамеданаца, нашао пуну практичну примену на устале Србе, што се у последње време често оспоравало од просвећенијих мухамеданаца. Тај су верски закон турске власти систематски примењивале на све поробљене народе који су устајали против падишаха; он се и данас примењује на Македонце и Јермене. Значи: свирепости мусломанске према подигнутој раји озакоњене су религијом, шеријатом. Тешко оном мусломану који се не покори и не испуни тај религиозни закон, ту дужност против побуњених куфара!

Овде прилажемо и две друге фетве, које нам најтачније расветљују верску дужност мусломана, као и казну која је могла да постигне било посебно једнога непослушног правоверног, или уопште становништво једнога града или целе области.

„Ако нека неверничка наоружана чета успе да оп-

[1] Из *Мултака Зејлеи, фетави Али-ефенди* стр. 203.

седне исламски град, и околно мусломанско становништво види да оно сâмо нема довољно моћи и снаге да противстане и одбије непријатеље, па саопшти то мусломанима из других градова османске државе, да ли онда мухамеданцима из осталих градова, који су били извештени да су се неверници дигли против њихове браће, вера и шеријат стављају у дужност да иду и ратују против непријатеља куфара? — Одговор: Да, вера им ставља то у дужност, и у случају отказа и противљења, они падају у најтежу одговорност, кажњавају се смрћу овде на земљи, и проклетством и вечном муком на небеском свету."

А друга се фетва односи непосредно на војску, и гласи:

„Ако је против подигнуте неверничке чете која је с оружјем у руци успела да отме, оплени и опљачка неки град у османској држави, послата османска војска, и султан, као врховни и законити калифа пророков и османске династије — Бог нека сачува на вјеки вјеков свога калифу! — дâ своју височајшу заповест томе дéлу своје војске да нападне, растера и до ноге уништи побуњену куфарску чету, па османски војници, због некаквих неопростивих и противзаконских узрока буду отказали да изврше заповест падишахову и не буду се хтели тући и борити са подигнутом куфарском четом, какву онда казну налаже закон за тако непослушне и непокорне војнике? — Одговор: Такви се војници сматрају као велики државни преступници, а за такве је најтежа казна — смрт."

И ове је фетве издао шеих-ул-ислам Али-ефенди, и оне су на 50 страни, где је и пређашња, у његовом рукописном делу, које се чува у Народној Библиотеци у Софији.

Прва од њих нам објашњава други део буру̂лтије, наиме: решење сераскерната да сви мусломани, *по верској дужности* и ради угледа војне части османске државе, морају прогласити ратно-верски поход (џихад)

против Срба, и борити се дотле док не сломе непријатеља дин-ислама. Значи да садржај и ове фетве налази у практици пуну примену коју заводи тајна бурултија.

Не треба овде да пренебрегнемо факат да је религиозни закон био подједнако строг и према хришћанима и према правовернима. Сваки мусломан, био он војник или не, био је дужан по шеријату да се бије са подигнутим ђаурима; у противном је случају бивао кажњен смрћу овде на земљи, што је потпуно допуштао свети закон, а на оном свету се лишавао слаткога Мухамедовог раја. Овом строгошћу шеријата, која је само израз средњевековне суровости у појимању мухамеданаца, објашњава се она готовост мусломанског света да се бије са хришћанима (на пример, башибозуци, који немилосрдно кољу, отимају и пустоше све што је ђаурско). Али су и виши турски чиновници, као и војници, као и мухамеданци уопште, могли и могу вршити покоље и свирепости над побуњеним хришћанима. То шеријат допушта. Према томе, и данас видимо да султан, као врховни представник светог закона, не само заповеда да се поступа у духу мусломанске религије, него још и награђује и уздиже мусломане који су се одликовали у убијању и свирепостима против ма каквих усталих хришћана.

Мислим да је овим кратким тумачењем, помоћу фетаза, довољно расветљено питање у чему се састојао религиозни дуг мусломана, који се помиње у тајној бурултији која позива све турско становништво способно да носи оружје да га употреби против устаника куфара Срба.

Трећи одељак бурултије саопштава нам имена војних заповедника које је врховни војни савет одредио да са месним војскама узму учешћа у борби за умирење српских устаника. Тиме нам се опет расветљава питање које су баш војске ушле у састав војног корпуса Хафис-пашиног, који је тако несрећно ратовао против војводе Миленка на Иванковцу, и против Карађорђа код Параћина. А да су те војске заиста образовале корпус од 20.000 којим

је командовао Хафис-паша, доказује четврти одељак бурултије, где се изрично наређује софиском мутеселиму Мустафа-беју да најдаље за пет дана спреми свој одред, тј. до 6 јуна 1805 г. Нема сумње да су копије исте бурултије биле послате и свима управитељима чији су санџаци врховним војним саветом били одређени да у првом реду узму учешћа против српских устаника.

(Наставиће се.)

Г. Баласчев.

(С бугарског превео М. Ив.)

БОЖИЋ.

(Крај.)

Неће бити на одмет да неколико одабраних примера наведем, како се обичаји Бадњег дана и Божића стално још у којечему односе. Скрећем пажњу на оно што је већ речено: да се бадњак наслања на *источну страну* куће, а с истока се и сунце рађа, да већ наложени бадњаци код већине сељака гледају на исток, то јест дебљим крајем (главом). Кад домаћин на Бадње вече баца орахе по угловима собе, у Драгачеву, а и многим другим местима, ако не и свуда, први баци на исток. Где имају двоја врата на кући, као што је обично у Драгачеву, полажајник улази на источна. Ми бисмо били кадри пуно још сличних примера да унесемо, али за сад је немогућно због простора. Истина је и то, да и хришћанска наука може „исток" да својта: с истока се јавила звезда водиља мудраца̂, и сад се икона веша на источној страни собе итд. — На *светлост* се односе и други обичаји. У Драгачеву на Бадњу ноћ сви из једне породице спавају заједно у једној соби, и ту мора виделo целе ноћи да гори, што иначе не бива. Један једини мушкарац бди код бадњака; кад прегори да половину, прихвати рукама, да не би пала на огњиште. И овим се

бадњаку особита пажња обраћа, као да је жив па би му пад наудио.... И иначе у другом смислу светлост, свечаност и пристојност у раду око бадњака морају бити на свом месту. У Соколу онај што чува бадњаке, легне крај огњишта на сламу и непрестано их овсеном сламом поспна и смирено чека кад ће прегорело дебло прихватити рукама. У Дробњацима се бадњаци уносе с главом напред (као и свуда) између две на довратнику прилепљене и запаљене воштанице, а пре тога се гвоздени ватраљ, столице итд., склоне да их бадњак „не види“. На Гласинцу, у Босни, око бадњака нико не сме босоног ходати. — Зар и ово нису докази да се у бадњаку светиња штује?! Има још један тежи аргуменат да се у бадњаку гледа светиња, а то је што се бадњак не сме потпиривати[1], па нити чим дирати, — ногом ни по што! Ова пажња да се на бадњак, кад је на огњишту наложен, *не дува*, од огромне је научне вредности. Човечји дах долази од смртног створа, и могао би да оскврни светињу бадњака. Врло је интересно да и за ову пажњу има сличности у старини. Код Сакса Граматика има изричан опис да код незнабошких Словена на острву Рујану у Источном мору бејаше чувен храм у Аркони. У том храму свећеник не смедијаше дисати, да не би ту присутног бога својим смртним дахом увредио и храм обешчастио, него чим осети јаку потребу за дисање, изиђе из храма и надише се ваздуха. Овде се, да богме, ишло много даље него код нас, јер код нас се забрањује само дување, а код њих, у сили старе вере, све је било одлучније и строже, а извесно тада су и у нас прописи били тежи. У сваком случају ово је једно исто, и само се у степену разликује. Ова паралела може

[1] Лилек у *Гласнику Земаљског Музеја* VI, 1894 г., 1, стр. 385. вели да католици на далматинској међи у Херцеговини *подухну* на бадњак. Ја ову могућност одричем, јер сам по Херцеговини и сам обичаје скупљао, а за овако што не дознах. Католици у Барском Приморју такође не дувају на бадњак као ни у Србији. Црногорски прилози од М. М. Јововића у Zborniku I, стр 97.

да се пренесе чак и на старе Аријевце у Индији. У санскритској периоди цветања, при јутарњој молитви *задржавао се дах*[1]. Младу браману баш се и поред тога прописује задржавање даха (149).

У старо време као да нас нешто из Индије из далека малко подсећа и на бадњак. „Богомољци кад су хтели да принесу живу жртву богу, оду и заједно пронађу једно дрво, доле га намажу маслом и одсеку. Доњи преостали пањ у земљи не сме досећи до колских осовина. При сечењу сачува се први ивер, па се при побијању жртвеног коца (за који ће се жртвена животиња везати) у рупу баци[2]. Овај култ према дрвећу завршује се масленим приноском, који се по пању изручи“[3]. — Ово је индиско дрво поуздано у нечему фетиш, освећено је и само оно вреди при вршењу тог жртвеног обичаја. Треба и на то помислити, да се и наш бадњак у тој висини сече као и индиски жртвени колац. За ово дрво Хиндуси су везивали жртву, па би је онда удавили. Код нас се истина уз бадњак, на много места, пече печеница, која је такође негда била чиста жртва и ништа више, али ипак овде не смемо дубоко да загазимо и да примимо неку стварну сличност, него за сад више као неку у нечему случајну сличност. Као што се лако у обичају па и самим речима дешава поремећај и промена, можда је и овде тако што било. Чак по селима се и печеница одмах не коље, него се као у Посавини прво удари крупицом соли у главу... И она ствар даје подстрек за размишљање, што су ведиски Аријевци посипали жртву медом[4], као што Срби помазују медом бадњак. Ако ћемо наш обичај да анализујемо, не можемо одрећи да је уништавање, то јест сечење стабла за бадњак заиста прво жртва.

[1] Jolly, Recht und Sitte, 154.

[2] Извесно ради неког добра, као што се чини и с нашим првим ивером од бадњака.

[3] Hillebrandt, Ritualliteratur, 121. — И код нас се на пању нешто као жртва остави, на пр. погача или које зрно просуте пшенице.

[4] Zimmer, Altindisches Leben, VIII.

Сви колачи за стоку, чељад, за уљаник, њиву итд., који се месе на Бадње вече и по облику и по намени чисте су култне жртве. Чесница заузима исто место.[1] У Војводини се прво преломљено парче чеснице намењивало Богу. И овде се може навести у нечему сродан пример из Санскрита: „Браман прво остави храну домаћим боговима, па гостима, па тек себи“.[2] И ову паралелу не треба узети за готово, и по њој пресуђивати и по томе неко сродство европских Арнјеваца, где и ми припадамо, са азиским. У Планиници се чесница каже ча́сница, и до пре пола века није се јела него само чувала, дакле сва је била намењена богу. Према овоме јесте жртва, јер се тајно некоме чини „част“, дакле коме него божанству? А да је умешена за бога, куда ће бољи доказ, јер је људи нису јели, него је само то могао „невидовно“ бог да учини. — Похватати конце у варијантима обичаја, и дознати шта је првобитно а шта накнадно, још се не може.

Ако сумирам шта ја мислим о бадњаку, излази да је за цело *идол*, и то такав који због сунчева привидна хода и повратка небесну сцену одиграва на домаћем огњишту. Он се мора сваке године обновити, као што и сунце учини, и према томе и бадњакова сила као и његових делова на пољске, људске и сточне демоне траје само за годину дана.

Са сагоревањем биљног идола, то јест сирова, а увек млада жива древета (бадњака) мени изгледа да се првобитно имало у виду само биљно божанство.[3] Посипање и сагоревање сламе јамачно се може узети као жртва сточне хране. Разбацивањем ораха по соби опет се тражи обилан род, у том смислу ваљда се има разумети и сама вечера на Бадње вече као жртвена вечера, где је утврђено шта се само сме јести, и то опет све биљни пло-

[1] Има помена да су и стари Гали имали „чесницу“. Grimm, Deutsche Mythologie, I, 522.

[2] Jolly, l. c. 149.

[3] У овоме се наслањам на радове W. Mannhardt, Korndämonen; од истог писца Wald und Feldkulte.

дови. — Сељаку је и за стоку много стало, зато се да на разне послове да врацбинама и другим мађиским мајсторијама пренесе своје радње за углед невидљивим а силним божанским радњама. Овде рачунам поглавито „фалусне прописе“, који су код Срба скривени за младеж, и само старији у кући за њих знају и не сматрају их нимало за ружне, него исто тако као и сваку другу потребу, која не сме изостати, јер би наступиле штетне последице за крупно и ситно благо. Да се плодоносност будуће године обилно изведе, треба и човек примером да претходи. И заиста то и бива код нашег сеоског света нарочито у Азбуковици и Рађевини. Jn stabulo stramento tecto pecudibus circumstantis pater familias cum sua muliere coïtum facit. По овом примитивном схваћању што човек ради, тражи се аналого и од стоке, чији је резултат јагњење, тељење итд.

Па и за ово има паралела код старих азиских Аријеваца. „Уз зимску равнодневицу (у Индији је друкчији распоред времена) у ведиско време у Индији је вршен читав циклус жртвених обичаја. Један свећеник је лупао у бубањ а свет се ужасно дерао. Олденберг[1] ово правилно схваћа, да се желело овим начином у мрачно непријатно зимско доба расплашити зле духове и душе покојника. Зарад једне беле округле коже, која по народном предању представља сунце, боре се Аријевац и Шудра; напослетку Шудра мора да напусти борбу и да бежи; али Аријевац га стигне и обори ударцем оне коже. Смисао је јасан: сунце је у опасности од непријатељских мрачних сила, али се ипак успело да га здрава читава одрже за аријевски (праве Хиндусе) народ јер побеђени Шудра представља пакосна демона, који се труди да сунце упропасти.“ Олденберг наставља: „Тада се врше још неки обичаји, али не стоје ни у каквом односу на сунчево кретање. Тада на жртвеној пољани у једном ограђеном простору исто оно буде што наведох код нас

[1] Die Religion des Veda. S. 444.

да бива у кошари у Азбуковици. Око ватре играју девојке с пуним крчазима воде, које на послетку сруче на ватру и певају, помињући краве и масло са жељом да им се све то умножи, јер зимске су кише тамо преко потребне за успевање усева и траве.

Па и у овим обичајима не стоје Аријевци европски и азиски усамљени, јер је иста душа и исти излив и код осталих народа, па ма како та раса нама несродна била. И Јаванац[1] cum sua muliere coïtum facit у оризишту, да би бог дао до године берићета.

За то је апсурдум ко по једном истом обичају код два народа одмах тражи сродност или позајмицу, или као што код нас бива, да један писац непосредно поређује наше садашње обичаје са обичајима и другим традицијама старих Јелина, а прескаче поређење код осталих Словена, садашњих Грка, итд.!

У Речнику Југословенске Академије реч „бадњак" налаза се у писаним споменицима од 17 века. Јиречек[2] помиче на XIII век, и износи сведоџбу, да је тада био у обичају, у онда још пола романском Дубровнику, на двору градског поглавара. Пошто је позитивно доказано да је бадњак био у обичају код свих Словена, Германа, па и Француза, научници су му код других народа пронашли много дужи век, а без сумње да се све пре бележило, да би било најтеже одредити му век постанка, који је морао још у пра-доба постојати. И по томе је то веома стародреван обичај, што је по језику код три разне гране распрострањен, а у ствари иде и даље.

Код Харткноха, о старим Прусима нешто ми се свиђа као да може да буде угодно за друго објашњавање о бадњаку, али ондашњи писци били су нејасни и кратки, па се готово може само нагађати. „Између осталих богова" вели Харткнох[3], „имали су Пруси Курха (Curcho), бога

[1] Ploss-Bartels, Das Weib. I, 500.

[2] Jireček, Archiv für slav. Ph. XV, св. 3, стр. 456.

[3] Hartknoch, Alte und neue Preussen, 161. — Доказано је да се овај бог помиње, још 1249 год. О овоме треба прочитати и Lullies „Über den Götterglauben der alten Preussen", 1904.

јела и пића, који је обожаван недалеко од варошице Хајлигенбајла у херцогству Пруској. Обичај је био да се кип овога бога сваке године изломи и да му се нов подигне. У његову почаст одржавана је вечита ватра.

Харткнох објашњава (162) да су у славу овоме најодличнијем богу тешко што друго жртвовали сем раста хајлигенбајлшког. Тако ја разумех текст: „...so wird man ihm auch wohl kaum ausser der Heiligenbeylischen Eyche geopfert haben (162).“

И овде не иде све под меру да се рецимо бог Курхо доведе у паралелу с нашим бадњаком-идолом, јер Курхо је најмање био бог племенски, а бадњак је идол сваке породице.

Мени је из овог описа једино угодно да истакнем то, да су Пруси имали бога кога су годишње, као ми бадњак, ***обнављали***, и да је тај бог био „бог јела и пића“. Ако Харткнох под именом „јела“ разуме усеве, онда се о томе брине баш и бадњак, а тако исто од бадњака крстићи побадају се у њиве и винограде ради плодности. Ове последње разуме се Пруси никад нису ни имали, јер тамо лоза не успева. Што се баш од бадњака прави форма крста, то је хришћански уметак.

Пошто смо још унапред огласили Бадњи дан и Божић да су соларног порекла, онда не би било чудно да овај празник и неаријевци у неколико прослављају. Разуме се да и ту у целини истоветност ни по што не смемо тражити, јер то не иде ни код два најсроднија народа, а камо ли тако далеко, где је друга раса, и кад не живе ни у каквом додиру с Аријевцима. Овде ћемо за пример да узмемо Ескиме. У студеној арктичкој Америци живе Ескими тегобно, борећи се непрестано за опстанак са околном суровом природом. Поред тога и годишњи је распоред времена такп да Ескимо по пола године *не види сунца*. Ако је ико упућен да сунце обожава, то је извесно Ескимо, јер од сунца зависи сваки корак његова напретка или потпуне пропасти. Они имају и песама, чија се сва draж односи на природу. Главна

им свечаност пада зими; и она важи, како Кикентал описује, *обновљењу сунца*. У те дане они све лампе погасе, које су целе зиме непрестано гореле, да и у дому, као што бива на небу, после мрака да се јави новорођено сунце кад и сами нове ватре потпале, да нов живот отпочну. Тога се дана узајамно часте и обдарују, и врло бурно и весело проведу време[1].

Према овоме: зар није Божић *козмички празник?!*

И сви остали обичаји у циклусу божићовања држе се још чврсто незнабошког[2] карактера. Овде се рачунају и *коледа*. Руски су цареви коледе чак забрањивали[3]. Па и наш славни историк Рајић[4] не мање је увређен овим обичајем и шиба га што може бити жешће:

Између осталог за Божић ево шта вели:

„Суть и иная еще подобная языческая богочтенія Хрїстіаномъ неподобная, которая у них наипаче о Рождествѣ Хрїстовѣ, и Іоанна Предтечи содѣваются, Они то за нѣкое увеселеніе годовое непщуютъ, невѣдуще, что скверпаго Ладу и Коледу почитаютъ. Въ таковомъ Јдолослужебномъ заблужденіи весъ Славенскїй народ...“

Што је у божићовању хришћанска вера загушена незнабошким додацима, баш зато и јесте ванредно лепа, пуна поезије и весела, као што су словенски темпераменат и карактер, који су је у давнашња времена према свом схватању и историјском развићу удесили и себи прилагодили.

Кад наша браћа Босанци примише ислам, многе старе српске обичаје затрше, али Бадње вече не мо-

[1] Dr. K. Lampert, Die Völker der Erde, II. 374.

[2] Незнабожац није згодно име, али у Вука нема бољега и ја прикладније не чух.

[3] А. А. Потебня, Объясненія итд. II, Колядки и щедровки. 36—37.

[4] J. Раичъ, Исторія разныхъ слав. народовъ, књ. I, 262 од године 1794.

гоше[1]. А ко би лако и заборавио онај мили народни пропраћај:

Божић[2] зове с врх планине, оне високе:
Весел'те се, Срби браћо, к вама ево ме:
Приправте ми све бадњаке свилом кићене,
А одаје и пенџере ловоричицом,
А одаје и столове маслиничицом;
Наврћите добре овне на ражњевима;
Сијеците суво месо, не мјерите га;
Налагајте сува дрва и цјепанице,
Приправте ми доста вина рујна,
И ракије лозоваче, праве бокаре.
Ви ђевојке и невесте коло ватајте,
Ви јунаци из пушака често мећите,
А ви старо и нејако Бога молите!

Или:

Поручује Божићева мајка:
Тамо ћу вам послати Божића,
По Божићу три ките цвијећа:
Једна кита здравља и весеља,
Друга кита мира и погодбе,
Трећа кита вина и пшенице.
Која кита здравља и весеља,
Метните је у ваше дворове,
Да ј' у двору здраво и весело;
Која кита мира и погодбе,
Њу метните у селу вашему,
Да ј' у селу мирно и погодно;
Која кита вина и пшенице,
Метните је у росне ливаде,
Да вам вина и пшенице рађа.

Случајно је изостављено да се раније помене, што овде по дужности додајем, да је г. Павле Софрић у својој симпатичној књизи[3] тачно запазио да је бадњак периодски обновљен кип, по чему личи на полапски кип Курха.

[1] Сава Косановић, *Црте из Босне*, 255.
[2] *Српски Преглед Босне и Херцеговине*, бр. 24, год. 1897.
[3] Празновање Бадњег вечера и Божића у Сентандреји.

Не слажем се да бадњак представља сунце од *„прошле године“* (16), него да се у њему на земљи одиграва појава *новог*, тада тек на небу *подмлађеног сунца*. Да бадњак прележи у дому годину дана, па да се онда наложи, претпоставка би била оправдана, али он се баш истог дана сече кад се и налаже, и делови су његови за годину дана унапред на помоћи човеку, посредно и непосредно.

Допада ми се ова алузија да је бадњак кип: „Домаћин у Призрену овако поздравља бадњак при уношењу у кућу: „Добро си дошао! Заповедај да вечераш!“ и онда као да би доиста очекивао од њега да ће вечерати, — а овамо бојећи се да се бадњак не стиди од њега и његових укућана —, остави пуну трапезу, а са својима отиђе у другу собу да вечера“ (22). —

Др. Сима Тројановић.

СИТНИ ПРИЛОЗИ.

Предговор „Родољубцима“.

Die Freiheit hat eine grosse Fastnachtsbude aufgeschlagen; ein jeder kauft von ihren Larven und verbirgt seine L e i d e n s c h a f t e n dahinter. Der Eigennutz spielt auf zum Tanze.

August von Kotzebue.

Настојеће позорје нисам измислио, него све што се у њему находи, пак и саме изразе и речи покупио сам које из живота, које из новина; и читатељи ће се из гдикоих општина зачудити, кад своје Смрдиће, Шербулиће, Жутилове, итд. у свој истоветности нађу. Ништа ми дакле не остаје, него проговорити коју реч, зашто таково дјело, с таквим погрешкама, на свет издајем; јер напред знам, да ће то свима онима неправо бити, који народ не иначе, него као мати своје дете гледају и све би желили, да се за нама добро говори.

Докле се год будемо само хвалили, слабости и по-

грешке прикривали, у повесници учили, колико је ко од предака наших јуначких глава одрубио, а не и гди је с пута сишао; донде ћемо рамати, и ни за длаку нећемо бити бољи; јер простаци и млади људи, који се тако занајају, и не мисле, да може бити и погрешака у нас, пак све, што им се предлаже, за чисту истину и добродјетељ сматрају. Бацимо очи на најпозниију повесницу нашу. Што је било луђе, претераније, несмисленије, то је имало више уважатеља, а глас умерености сматрао се као ненародност, као противност и издајство, јер је сваки човек склоњен на чрезвичајности, па кад не зна да може бити несреће, трчи као слеп за тим, и срди се на сваку паметну реч. Отуд није чудо, што неваљали и покварени, а такових има свуда, под видом родољубија, сваку прилику за своју себичност употребљавају, и најбезумније совете дају, не марећи, оће ли се тиме својој општини, или своме народу каква штета нанети. Себичном је довољно, кад је само њему добро и кад простака може на своју руку да преокрене, а за даље се ништа не брине.

Позорије дакле ово нека буде као приватна повесница србскога покрета. Све што је било добро, описаће историја, овде се само представљају страсти и себичности. А да моја намера није сотим љагу бацати на народ, него поучити га и освестити, како се и у највећој ствари уму пороци довијати, сваки ће благоразуман родољубац са мном бити согласан.

Јован Ст. Поповић.

ПОЛИТИЧКИ ПРЕГЛЕД.

Криза у Патријаршији — Маћедонски зајам.

Криза у Васељенској Патријаршији још траје. Два нова инцидента су кризу појачали. Први је у томе што је Порти дошла до руку окружница коју је грчки посланик у Цариграду, Грипарис, упутио свима грчким консулима у отоманској царевини, у којој је ове позвао да пораде код грчкога свештенства у царевини да пошљу патријарху Јоакиму III изјаве поверења и захвалности на његову држању у куцо-влашкоме и босанско-херцеговачкоме црквеноме питању. Овом је окружницом утврђено да је атинска влада уз васељенскога патријарха и да се меша у патријаршијске послове, па дакле и у унутарње послове турске царевине. Порта, којој то није могло бити право, нареди комисији која је имала да извиди спор између патријарха и одлучених Синодалних Митрополита да васпостави status quo у Св. Синоду, тј. поврати у Синод одлучене митрополите. Комисија такву одлуку и донесе, а Порта првом приликом створи други инциденат, којим је окрњила привилегије Патријархове, те се овај жалио православним представницима страних држава у Цариграду на такав поступак њен. Тај други догађај је у томе што је Порта дигла депоноване новце у једној Банци једне богате Гркиње, умрле без икаквих рођака, која их је оставила тестаментом на грчке школе и болницу у Цариграду и ако Порта по законима турским на то није имала право. (По привилегијама патријаршијским, ако некакав православни у отоманској империји умре без наследника а остави тестаменат и на њему потпис свештеника грчког, имање покојниково припада Патријаршији, те не постаје bonum vacans како је Порта хтела да сматра ово имање богате Гркиње). Положај је патри-

јархов неодређен и такав ће бити све до марта месеца ове године када се Св. Синод има обновити.

За време ове фазе у патријаршијској кризи чињен је покушај од стране аустријске владе да се босанско-херцеговачко питање регулише. Начелник заједничкога министра финансија слат је Патријарху, са којим је имао неколико састанака. Од ових састанака није још било никаквих резултата. Питање ће се још повлачити до састава новога Синода пред који ће се изнети и статут босанско-херцеговачки о црквеној аутономији. Није тешко предвидети, рекли смо једном, какав ће бити крај новога Св. Синода. Прилике су у Цариграду такве да ће интереси православља у Босни и Херцеговини бити оштећени, а права народа у овим земљама окрњена. Садањи покретачи „Српске Ријечи“ добро и истрајно су та права и интересе бранили. „Српска Ријеч“ ће, судећи по првим бројевима својим, умети да брани и остала српска права у Босни и Херцеговини.

⁂

Србима у Војводини предстоји у овој години велика борба. Распуштање угарскога Сабора, изазвано силном опструкцијом опозицијоних странака, довело је до нових избора за Угарски Сабор. И изборна борба већ је започета по Угарској. Срби који се од 1895 године држе у страни од свакога учешћа у политичкој борби, одлучили су да ступе у изборну борбу. За борбу се спремају нарочито радикали који су се споразумели са Румунима и Словацима да се узајамно помажу на изборима. Врло је незгодно што овом приликом није било споразума и једнодушности код Срба у Војводини. Стари раздор „Бранковаца“ и „Заставаша“ сад је у овој борби јако појачан. Узајамни прекори, оптуживања нахудиће много ономе раду који предстоји после избора, а који ће имати резултата само ако буде сложан и заједнички. Сложни, на њих ће се рачунати, уједињени, њих ће се бојати, — несложни, разједињени биће слаби, борба националаца угарских противу немађарских народности биће у многоме

олакшана. Несложнима је могла да служи за углед одлука управног одбора српске народне странке у Далмацији, донесена почетком децембра прошле године: да се оснује у Дубровнику „Српски Лист“, да престану излазити од 1 јануара 1905 године „Српски Глас“ у Задру и од 1 јула исте године „Дубровник“ у Дубровнику и да се ступи у споразум са „Хрватском Странком права“ и „Хрватском народном Странком“, како би заједнички Срби и Хрвати могли узети удела у општинским изборима за 1905 годину. Далмација ће, чини се, да предњачи, и да свима јужним Словенима служи примером.

*

Најрђавији су изгледи за ову годину за Ст. Србију и Маћедонију. Реформна акција остала је сасвим безуспешна. Хилми-паша, главни инспектор вилајета косовскога, солунскога и битољскога чини све да се ова акција омете, и у томе има потпоре из Цариграда. Жандармеријски официри европски, не знајући језика онога народа из ова три вилајета, ходају од места до места, немоћни и без власти. Де Ђорђис-паша, командант европске жандармерије схватио је своју дужност чудновато, и врло просто, тј. као да он није дошао да штити него само да реорганизира жандармерију турску. Два цивилна-агента, руски и аустријски, премештају своје резиденције из Битоља у Солун, из Солуна у Скопље, и тако редом; примају жалбе невољника и спроводе их даље Хилми-паши. Грци, Бугари, Срби и Куцо-Власи крвно су се завадили; они се отворено кољу између себе. У овоме послу око узајамнога истребљавања помажу их турске власти и турско насељење отворено. Неодговорни чиниоци, представници непосредно заинтересованих Великих Сила на Балкану, испод руке подржавају заоштрену борбу међу тим народностима. Уз овакво стање у вилајетима битољскоме, солунскоме и скопаљскоме санџаку, долази неслога балканских државица да појача овај неред и припреми земљиште за једну нову акцију реформних Сила, Аустрије и Русије.

Почетак овој новој акцији имао би бити представљен у једноме тако званом македонскоме зајму.

Због устанка из 1903 године читави крајеви у вилајетима косовском, битољском и солунскоме потпуно су опустошени, а народ у њима пати од немања и глади. Сем тога растројство у финансијској турској администрацији дошло је дотле да тамошњи чиновници турски не примају плате по читаву годину дана; због овога су ти чиновници упућени да траже плату сами од народа не водећи много рачуна о интересима државе своје ни самога онога народа. Ако се уради да сви турски чиновници добијају уредно плате, онда ће престати њихове злоупотребе. А ако се новчано помогне оголеломе и огладнеломе народу, онда он неће да диже више устанке. И на тај начин ће престати оно зло стање Хришћана. Како је Турска немоћна да поврати такав ред у својим финансијама, то је најбоље да учине мандатори реформних Сила. Они знају најбоље прилике у вилајетима битољскоме, солунскоме и скопаљскоме санџаку, у којима су пробавили више од године дана. Да би се то извршило потребан је зајам од добрих 10—15 милијуна динара. Турској неће нико дати зајам за такву сврху, јер се зна куд би отишли позајмљени новци и да би било муке око исплате његове. Али кад би се зајам гарантовао приходима од десетка из ова три вилајета, када би се створила нека врста самосталне управе македонскога дуга, када би мандатори Великих Сила руковали позајмљеним новцем, вршили исплате, прибирали приходе за исплату дуга македонскога, онда би се могао наћи један такав зајам, на пример у Бечу, и то под повољним условима. Увек би се нашло новаца у аустријским банкама за такав један повољан посао трговачки и политички. Њега би чак гарантовати могла аустријска и руска влада. За овим првим зајмом дошао би други за побољшање економско привреднога стања у Македонији. Рок за извођење реформама од две године продужио би се, а евентуално претворио у уговор са дугим роком. Мандаторке

Великих Сила јавили би се најзад као неки амфитеотички закупци три вилајета. Турска под утицајем својега унутарњега стања и спољних прилика примила би и то и уступала би део по део свога суверенитета, задовољавајући се што прима редовно један део прихода из ових области, који су досада бирали распинани и грабљени и мало по мало једнога дана битољски, солунски и косовски вилајет нашли би се у рукама мандатора који би били фактички господари ових турских покрајина, а Турска би остала и даље правни господар њихов као оно у Босни и Херцеговини.

Смер ове вешто склопљене комбинације, која збиља садржи елементе за једну мирну окупацију, као да се прозрео у Паризу и Лондону. У више махова из Министарства Спољних Послова у Француској и Енглеској понављано је да се није задовољно са оваквим комбинацијама. А у последње доба ни Енглеска ни Француска не крију да су незадовољне целокупним радом мандатора Великих Сила. Пролеће ће донети свакојако због тога промену у односима међу Великим Силама, а и промену у односима међу балканским државицама. Промена тих односа може бити врло погибна за балканске народе, али исто тако и врло корисна по зближавање Југословена.

Инострани.

УМЕТНИЧКИ ПРЕГЛЕД.

Концерти Г-ђце Софије Куртеве и Г. Јована Зорка.

У Народном Позоришту певала је 5 о. м. Г-ђца Софија Куртева, оперска певачица, из Софије. Програм је био овај: I део, а) арија Чајковскога из „Pique Dame“; b) арија Маскањија из „Cavalleria Rusticana“; c) Рубинштајнова Романца.

С почетка опажала се код певачице нека заплаше-

ност, због чега јој је глас био колебљив, са извесном сувоћом и мртвилом.

У Сантуцциној арији желели бисмо више живости и страсности.

Најбоље, безусловно, била је отпевана Рубинштајнова Романца; код ње, у осталом, изгледа да је певачица већ била савладала страх.

Други део испао је у сваком погледу боље. У арији из Верди-јевог „Бала под маскама“ имала је певачица најбољу прилику да покаже свој лепи глас и добру школу. Исто тако и у арији из Боито-ве опере „Мефисто“ која је врло добро успела како у музикалном тако и у техничком погледу. Ту се видело да певачица оно што пева, и осећа и проживљава.

Глас у Г-ђце Куртеве је велике опширности, и пун, са тамним timbre-ом.

Њена техника је добра, али има и неких мана, као, на пр., тешко дизање гласа у више тонове; у нижем положају, брисање колоратуре; и местимична детонација. Њен глас је свеж и снажан, исказивање с осећајем и јасно. Најмање су јој успеле српске песме. Већ сам избор песама био је незгодан, јер те песме нису тако просте да се дају отпевати без претходног спремања. Од певачице као што је Г-ђца Куртева, очекивало би се да ће у песмама наћи више него што је она изнела, и да ће то учинити с више укуса. Свима песмама недостајало је стваралачке снаге.

Свршетак програма била је фина и лака арија из опере „Русаљка“ од Драгомирскога. Г-ђца Куртева певала је своју арију с укусом и темпераментом. Она је постигла велик успех, и била је више пута изазвана.

Пратња на гласовиру Г-ђе П. Крстића била је врло пажљива и пуна стила.

Концерат Г. Јована Зорка 6 о. м. код „Коларца“ био је, на жалост, врло слабо посећен. Млади уметник

свршио је конзерваторију у Москви као ђак проф. Соколовскога.

На концерту свирао је с Г-ђом П. Крстића Григову „Сонату“, op. 13, други и трећи став; „Јесењу песму“ Чајковскога, и „Сањарије“ од Шумана.

Његово свирање показује поуздану технику, много темперамента, добру школу, и један врло мек тон. Уметник је скроз музикална природа.

Г-ђа П. Крстића свирала је гласовирску партију Григове „Сонате“ у сваком погледу одлично. Необично суптилно приказивање и поетично извођење „Сонате“, дало нам је доказ да је Г-ђа Крстићка музичар који фино осећа, и да је одличан пијаниста.

Прво Београдско Певачко Друштво отпевало је неколико композиција Г. Ст. Мокрањца; међу њима као новитет „Козара“. Ово корско дело необично је занимљиво. Г. Мокрањац уме на најсрећнији начин да претопи поезију речи у тонску поезију. Он има необичну осетљивост за лепоту звучности, и то како за озбиљност тако и за хумор, како за патос тако и за најпростије осећање.

Било је уживање упознати то дело по добро схваћеном певању Првог Београдског Певачког Друштва.

X. X. X.

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ.

Vicko Matov Tripković (Podnopoljski). Iz Renesanse. Slike iz bokeškog života. Dubrovnik (Pasarić). 1904. 8°. Стр. 58.

Има већ две три године како Г. Вицко Трипковић, професор гимназије у Котору, служећи се псевдонимом Поднопољскога, пише слике из бокешкога живота; како се његово име помиње по јужној Далмацији као име доброга књижевника, и како се у редакцијама тамошњих листова његова сарадња рачуна као ваљана тековина.

Има. опет, годину и више дана како је његово име познато и ван Далмације, како се поменути његови списи и у нашим крајевима читају и оцењују, и како се критика похвално изражава о њима. Критика је одиста дала врло povoљан суд о њима, и нама је мило што је то учинила. Бокешки живот представља богат и неупотребљен материјал за приповедача; Бока, опет, поодавна није имала свога специалнога описивача; Г. Трипковић, најпосле, показује јак живописни таленат и има нарочите симпатије за сликање Боке и живота у њој — све је то разлог да се ми појави његових занимљивих слика „Из декаденце“, „Из Боке“ и „Из ренесансе“ радујемо, и да се у главном придружимо похвалама које им је критика учинила.

Само, ми бисмо овде указали и на једну ману, и писац, надамо се, неће нам замерити што ћемо се на њој дуже задржати. Увек је саветно, код писаца који почињу (ма и њихови почеци били лепши и сјајнији), указати на мане њихове, да би се они знали за времена излечити од њих. Мана о којој ћемо говорити више је испољена у последњој књизи Г. Трипковића него у ранијим.

*

„Из Ренесансе“ садржи, као и раније књиге, не мали број живописних детаља, добро уочених елемената пејзажа — и то је најбоља страна књиге; али у исто доба много од тога казано је у тешким, гломазним, једва могућним реченицама и конструкцијама које детаљима смањују драж а пејзажу одузимају лепоту — и то вам је слаба страна књиге. Лепа је природа Боке, лепо је и море њено, и горе њене, и поглед са Тројице, и поглед са Столива; лепе су, или бар живописне, и слике домаћег живота у њој, моменти из градског живота и моменти из поља, са друма, са мора; и ви можете наћи доста тих момената лепо опажених, илустрованих са многим њиховим карактеристичним детаљима — али како је то каткад казано, како тешко казано! Следећи опис нпр. има у себи добрих елемената и доста је течан: „Кад

Криле (једна од главних личности у књизи) дође на окук задње узвојнице ловћенског друма, сумрак се бјеше ухватио јак, и једва се могаху разабрати предмети у китњој долини Шкаљара; још мало, а увалом се разлијегао сребрни глас звона што јављаше здраву Марију"... али одмах затим почета реченица почиње да се отежава и компликује: „...и Криле, пролазећ мимо колибу, чу кроз отворени прозорчић ситни гласић *што за мајчиним мољаше поздрав Госпи*, па... се прекрсти, итд." У осталом, то још иде, и да је само таквих примера, ја не бих на њих ни указивао, али погледајте овај, одмах са почетка књиге. „Киша је сипила и шћерала покисле до кости трхоноше у градску капију гдје су у клупку стојећ грijали се ками испарином водених пара из скврашених дроњака које је студена уздушна струја од обале лижућ их сушила." Ко зна Котор, његову стару капију која је скоро ходник по дужини, онај бедни раднички свет који се обично у тој капији налази; ко још зна провербиалну кишу которску и замисли још мало хладноће, разумеће ову слику и видеће колико је она истинита и карактеристична, али ни њему неће бити пријатно да ту слику помало разабира из овако компликоване и увијене реченице која још има и чудних а несрпских израза. А таквих реченица има не мало. „У то — каже се на једном месту — der schönste Mann, тако су га официри, а Пјера Памега, како су га грађани звали, стане својим разбивеног лонца сличним гласом да и ову вељонску квадриљу аранжира." Или: „Продавачица цвијећа и к њему дошла, и хоћеш нећеш морао купити камелију коју му она на палету прибадала, а он јој из близа морао гледат обојено лице и попут коже оперушане кокоши набрану чапру разгаљених прси над дојкама." Или: „Славуј из џбуна ружица у башти пјевао не прољетним жаром, јер прољеће прошло, а Шеферовицу спопала жеља да зубима откине велики мадеж што се црнио у гибу међ пола сакривеним попут груде снијега бијелим дојкама Прминим." Сад, нека знате шта је „вељун", „палета", „чапра"; и нека знате да се у Дал-

мацији кадрил каже „квадриља“, ружа „ружица“, младеж „мадеж“; нека вас, дакле, не збуњују ништа ти изрази који код нас нису у обичају, па ипак, кад прочитате овакве реченице, ви морате осетити колико су оне не само несрпске него и тешке, германски тешке, нејасне, претрпане, намештене, натегнуте, изувијане, измучене, једва склопљене и просрицане, и које се могу једва расклопити и просрицати. Штета је што је тако, али је тако

То смо само хтели за сад да кажемо.

П. П.

Лѣтопись на Българското Книжовно Дружество въ София. IV. 1902—1903. София. Държавна Печатница. 1904.

„Бугарско Књижевно Друштво“, које је за сада Бугарска Академија, као што је то код нас пре било Српско Учено Друштво, основано је још 1869 г. Друштвени је задатак свестрано проучавање Бугара и бугарских земаља, обрађивање бугарског језика, развијање бугарске књижевности, обрађивање и ширење наука и вештина. Друштво се дели на ове одсеке: 1) историско-филолошки, који се бави историјом, археологијом, етнографијом, филологијом и књижевношћу; 2) природно-медицински, који се бави природним, математичким и медицинским наукама; и 3) философско-друштвени, који се бави философијом, богословљем, правним и државним наукама. Чланови су редовни, дописни, почасни и добротворни. Редовни и дописни деле се, по својој струци, у одсеке. Друштво има два скупа годишње: општи и свечани. Састанци појединих одсека држе се редовно једанпут месечно. Друштво издаје ове своје органе: 1) „Периодическо Списание“, у које улазе мањи радови чланова и других лица, реферати о разним научним и уметничким питањима и радовима, и критика виднијих производа бугарске књижевности и уметничког живота у Бугара. Лист излази у месечним свескама. 2) „Летопис“, годишњак у коме се објављују изводи из дневника састанака појединих одсека и општег скупа, саопштења и радови

прочитани на свечаном скупу, и друге вести о саставу и уређењу друштвеном, а уз то и списак књига и листова које је друштвена библиотека прошле године примала. 3) „Зборник“, где се штампају већи радови чланова и нечланова из области друштвених одсека, и објављује научни и уметнички материјал о бугарском народу и земљи. Годишње се издаје бар једна књига. Сем својих органа, друштво засебно издаје научне расправе, оригиналне и преведене, низ књига и уметничких репродукција, ради подизања бугарске књижевности и уметности. Друштво има библиотеку, збирку старина, и збирку сликарских и вајарских радова и ликова чувених и заслужних Бугара. Оно сад има деведесет и три редовна члана, двадесет и три почасна (међу њима су и ГГ. Валтазар Богишић и Стојан Новаковић), четири дописна, и триста двадесет и три добротворна.

Пошто смо дали потребна обавештења о самом друштву, пређимо на ову публикацију његову.

У овом „Летопису“, који је четврти годишњак друштвени, после правила и унутрашњег правилника, има уредба о фонду „Напредак“ који је Б. К. Друштву завештало бугарско друштво „Напредак“ у Бечу, својим престанком 1892 г., са налогом да награђује и издаје књиге. Из тога фонда друштво издаје и „Бугарску Библиотеку“. Затим се даје извод из дневника седницâ управног савета, општег (ванредног и редовног) скупа, па извештај о стању и раду друштвеном за 1902—1903 г., преглед рачуна, биографије нових чланова и записник свечаног скупа. У „Поменику“ су биографије умрлих чланова Петка Каравелова и Феликса Каница. После овога долази расправа редовног члана С. С. Бобчева „Обичај и Закон“ (једна глава из „Историје старог бугарског права“), читана на свечаном скупу. На крају је приложен списак књига, новина и листова, које је друштвена библиотека добијала, и списак претплатника „Пер.

Списанија", затим лица, редакција и друштава, којима се лист шаље на дар или у замену.

„Летопис" је добро уређен и врло прегледан.

М. Ив.

De la législation foncière ottomane, par W. Padel et L. Steeg (Paris, 1904).

Ко жели да се уме наћи у турскоме законодавству, треба, најпре, или да буде велики мудрац, или да изучи многе и високе науке. Јер у Отоманској Царевини има закона од сваке руке, који сви у исти мах важе: и прописа из корана и других црквених књига, и тумачења правничких школа и наредаба султанских, па чак и правих, објављених закона. Непокретна имања, на пример, подељена су у неколико категорија. За њих истина постоји имовински законик, али је њиме обухваћена једна само врста добара, државне земље, над којима се не простире право својине приватних лица. О осталим категоријама земље, које могу и појединцима припадати, воде рачуна само црквени закони. И тих закона има свакојаких. Постоји, прво, коран; за тим тако зване „Пророкове традиције", најзад, одлуке признатих правника, који су живели за време Пророка и прве четворице његових следбеника; само се од њих захтева још да су „у исто доба дали исто решење о истом питању из црквенога права". Што се „Пророкових традиција" тиче, и њих је остало различних. То су, на првом месту, речи Пророкове, које су преношане с колена на колено; па онда дела Пророкова, записана или запамћена; и још речи и дела, која су добила његово прећутно признање, тј. речи изговорене и дела извршена у његовом присуству, која он није покудио, ма да је био у могућности да то учини. Ни то није све. То су само „апсолутна начела" црквенога права. Има и других која су постала дедукцијом, аналогијом, тиме што се на извесно питање примењивала одлука која се о сличном питању налази у каквој црквеној књизи. Коран, на пример, само забрањује да се пије вино, зато што

опија. На основу тога закључено је да се не сме ни ракија пити, јер и она опија. — Па и међу правничким школама влада подвојеност. Њих има четири, свака са својим оснивачем, и они се сматрају као први научници црквенога права. Њихова је заслуга што су поставили општа правила за тумачење главних извора турскога права. За њима је дошао други ред научника, који су њихову науку даље развили у истоме духу. Најпосле, појавио се и трећи ред, који је узео у претресање нове проблеме, за које у прошлости нема никаквих трагова. Али су појединн научници из тих разних редова љуто завађени, они се врло ретко слажу о истоме питању. И зато се, на крају крајева, ипак морало прибећи кодификацији бар извесних правних односа у Турској. Тако је створена нека врста грађанског законика, састављеног из шеснаест књига, који треба да чини прелаз између црквенога права и законодавства, које садржи просте султанове наредбе.

Падел и Стег, — за такав рад била су потребна два човека, — узели су на себе да прикупе и доведу у ред прописе који се тичу земље и непокретне својине уопште. Они су систематски изложили разне категорије земаља које се налазе у Отоманској Империји, врсте права која постоје над њима, начине преношења, и замршену судску процедуру помоћу које се сва та компликована питања расправљају. Колико је људски могућно било извршити тај херкулски посао јасно и прегледно, они су то учинили. Ипак, признати се мора, и после њихове књиге, која је била необично потребна, турско законодавство остаје и даље врло неприступачно. Од интереса би било имати га изложеног у целини. Јер, тек кад се то законодавство покуша проучити, може се потпуно разумети зашто је немогуће искоренити хаос, који влада у друштвеним односима и у државној управи, зашто је положај хришћанскога становништва тако тежак, и зашто је, најзад, Турска још увек некултурна земља. Да би се видело до које су веома скучене мере у њој развијени правни појмови, ми ћемо из имовинскога законика цитирати дефиницију о „мртвој

земљи". Ту иду: „необрађена земљишта, као планине, камените и џбуновита места, земљишта на којима расте тако кратка трава да се не може сећи итд.; земљишта, која се не налазе ни у чијим рукама и не сматрају се ab antiquo да стоје становницима на расположењу, и која леже на толиком одстојању од насељених места, да је на њима немогуће чути крик човека јакога гласа, који виче с крајне настањене тачке". Још и данас вреди Пророкова реч: „Онај, који оживи мртву земљу, постаје њен сопственик".

Као једну нарочиту немодерну и бесмислену установу отоманскога законодавства, које нема ни у једној другој земљи, налазимо у књизи Падела и Стега „гедик". То су у исти мах и оруђа помоћу којих се ради какав занат, и место на коме се занат ради. Та установа створена је обичајима, од пре два века, под утицајем еснафа. Ако какав дућанџија или занатлија жели да узме и да задржи у својим рукама врло дуго времена један локал, у коме би свој посао обављао, он ће се обратити своме еснафу и тражити од њега да објави да је материјал којим се он служи, „гедик". Ако му захтев буде усвојен, он ће добити у томе смислу уверење од еснафа, и онда га у будуће нико неће моћи удалити из дућана, у коме се налазе оруђа која сачињавају „гедик". Наравно за то се претходно добије, по цену скупље кирије, пристанак сопственика куће, што се утврђује нарочитим уговором, који вреди и у будућности за свакога новога власника исте куће. На тај начин „гедик" постаје једно стварно, вечито право, које престаје само ако га се одрекне онај који га ужива, или ако се кућа сруши. Али, поред тога, „гедик" има још један наказан економски значај. Он представља извесну врсту монопола, коју дају еснафи, који имају право да забране сваком другом лицу да се бави тим занатом и да се настани у истој улици. Због те искључивости „гедик" је нерадо гледан, и писани закони почињу да га забрањују.

Кад се дода, да је судско устројство у Турској такво,

да је у почетку у свакој кази постојао само један судија, и то верски, и да су данас као председници грађанских судова првостепених остале и даље верске судије, јасно ће бити, да у земљи с тако изукрштаним законодавством и с тако примитивним правосуђем не може бити правнога поретка. Тај општи утисак оставља и књига Падела и Стега. К. Д. К.

БЕЛЕШКЕ.

КЊИЖЕВНОСТ.

Листови у Србији. — Један сарадник београдског листа „Братимство“ израдио је преглед листова и часописа који су крајем 1904 излазили у Србији. У Београду је излазило 16 политичких: „Трговински Гласник“, „Одјек“, „Дневни Лист“, „Самоуправа“, „Мали Журнал“, „Српска Застава“, „Политика“, „Штампа“, „Вечерње Новости“, „Народни Лист“, „Нови Свет“, „Београдске Новине“, „Опозиција“, „Радничке Новине“, „Српски Сељак“, „Сељачка Слога“; од тих 16, 13 су дневни листови. Сатиричних 3: „Страдија“, „Брка“, „Сеља“. Економских и пољопривредних 3: „Земљорадничка Задруга“, „Српски Економист“, „Тежак“. Патриотских 5: „Словенски Југ“, „Братимство“, „Глас Српства“, „Маћедонија“, „Албанија“ (на српском и албанском језику). Црквених 2: „Хришћански Весник“, „Гласник Православне Цркве“. Педагошких 6: „Учитељ“, „Педагошки Преглед“, „Учитељски Весник“, „Дом и Школа“, „Просветни Гласник“, „Наставник“. Дечјих 2: „Зорица“, „Србадија“. Војних 4: „Ратник“, „Војска“, „Узданица“, „Војни Лист“. Књижевних 6: „Српски Књижевни Гласник“, „Дело“, „Нова Искра“, „Књижевна Недеља“, „Омладинац“, „Ново Време“. Званичних 2: „Српске Новине“, „Београдске Општинске Новине“. Стручних 19: „Занатлијски Савез“, „Трговачки Помоћник“, „Дрводељски Радник“, „Глас општинских писара“, „Гостионичар“, „Слободна Трговина“, „Жељезнички Гласник“, „Савез Поштанско-Телеграфски“, „Домаћица“, „Стрељачки Гласник“, „Полицијски Гласник“, „Пошта и Телеграф“, „Ловац“, „Трезвеност“, „Народно Здравље“, „Здравље“, „Ветеринарски Гласник“, „Рударски Гласник“, „Српски Архив за Целокупно Лекарство“.

У унутрашњости излазе: у Нишу 4: „Нишки Гласник“, „Нишке Општинске Новине“, „Нишке Новости“, „Нишки Вечерњи Весник“. У Крагујевцу 3: „Просвета“, „Јавност“, „Радник“. У Шапцу 3: „Јединство“, „Радикалац“, „Либерал“. У Јагодини: „Народни Покрет“; у Пожаревцу: „Грађанин“; у Градишту: „Градиштанац“; у Параћину: „Параћински Гласник“; у Ћуприји: „Народни Развитак“; у Неготину: „Крајински Весник“; у Свилајнцу: „Ресава“; у Алексинцу: „Православни Свештеник“.

Укупно у Београду 72 листа и часописа, у унутрашњости 18. Свега у целој Србији 90. Вредно би било забележити и остале српске листове који су излазили ван Србије. F.

Омладински Листови. — До пре неколико година није било ни једнога омладинскога листа, сада их има три. „Словенски Југ“ излази већ годину дана, група радикалних демократа на Великој Школи покреће свој орган „Ослобођење“, а бечки „Омладински Гласник“ овога месеца почиње понова излазити. Сви ти покрети и покретања знаци су извеснога мицања у нашој омладини, и сваки којему је на срцу општи напредак нашега народа може се само зарадовати тим појавама добре воље и интересовања за јавне ствари. С.

Српска Ријеч. — Кад се први пут почело озбиљније говорити о издавању овог српског листа, Антун Фабрис је, као добар познавалац прилика у Босни и Херцеговини, написао у „Дубровнику“ (Dubrovnik, 1904, бр. 36) један чланак о томе, пун мудрих савета и упутстава какву дужност треба да има тај лист. И ако се рад народних вођа у Босни и Херцеговини досад „сплом прилика кретао само у округу црквено-школске аутономије“, вели он, ипак вође „треба да настоје избјећи концентровање свега јавнога рада у црквено-школску аутономију“, онакво какво је учињено међу политичарима новосадским. „Кад би, додаје он, дугогодишња борба наше браће преко Саве и Дунава била окрушена успјехом, још не би била њихова метода за препоруку Србима у Босни и Херцеговини;... а кад није окрушена успјехом већ потпунијем неуспјехом..., тада треба ...другијем путем поћи да се дође до бољега успјеха и за саму црквено-школску аутономију. Треба заподјети с владом народно-политичку борбу гдје могу и други елементи судјеловати, треба се том борбом

наметнути влади...; треба вnaли казати да поред црквено-школске аутономије има још важнијих питања као, нпр. аутономија Босне и Херцеговине с народнијем представништвом, српски као уредовни језик с ћириловицом на првом мјесту,... рјешење аграрног питања, итд.“ Ми не знамо да ли ће се данашња „Српска Ријеч“ моћи држати свега тога програма којега јој је Фабрис препоручивао држати се, али већ по првим бројевима можемо рећи да ће се она чувати оних погрешака на које је он указивао. Већ ти први бројеви јасно говоре да народна борба у Босни и Херцеговини неће ићи једностраним и нереалним путем борбе против црквених власти којим поглавито иду политичари из Војводине, него да ће узети за предмет оно што је најбитније у националним интересима и ићи у правцу да те интересе осигура. Већ се по првим бројевима може видети да се друкчији и реалнији метод узима у борби, да се здравија и јача раса залаже за послове. Програм „Српске Ријечи“ како је у првом броју формулисан, тражи „право народнога учешћа у законодавству, управи и судству“; тражи пуну „вјерску сношљивост и равноправност“; обраћа „особиту пажњу аграрном питању“; војује за „преустројство начина побирање порезе“ у „укинуће десетара“; тражи пун културни и привредни развитак; залаже се за „духовну везу између припадника православне и исламске вјере“, итд.

Програм је врло добар, и ми се само можемо придружити општој жељи да се он разумно и активно изведе.

L.

Срђ. — Живо се ради на томе да се овај симпатични лист о којем смо више пута извештавали наше читаоце, одржи. Држана је, поводом тога, једна конференција пријатеља „Срђевих“ у Дубровнику, на којој је решено да се „Срђу“ дâ уредник слободан од других послова, да се споразумима обезбеде сарадници, да се и материјалне прилике поправе и у већем стилу изведу. За уредника „Срђа“ одлучено је да остане Г. М. Вакети, с тим да га за једно кратко време замењује један сарадник „Срђа“. — По једном приватном писму које смо добили, није искључена могућност да ће се уредништва примити Г. Марко Цар, који би се од својих досадашњих послова повукао и настанио у Дубровнику. L.

Dubrovniku. — На нашу белешку (С. К. Гласник, 1904, бр. 93) у којој смо препоручили Србима Дубровчанима да очувају „Срђ“ и после смрти Фабрисове, „Dubrovnik“ је одговорио чланком „Срђ“ (1905, бр. 1) у којем је потпуно одобрио наше разлоге, само нам је обратио пажњу на новчане неприлике дубровачког књижевног листа, на оскудицу (скоро потпуно одсуство) претплатника његових у Србији, и препоручио нам да прочитамо чланак „Наша народна узајамност“, који је у истом броју истог листа изишао и у којем се истиче велика оскудица у културној и привредној узајамности међу разним покрајинама српским. Ми смо прочитали тај чланак, управо оба чланка, и као одговор можемо дати само ово. Ми врло добро знамо сву оскудицу узајамности наше, ми њу осуђујемо тако исто оштро као и „Дубровник“, ми бисмо све учинили да она једном престане (предлог о општем збору није можда један од најреалнијих, узгред буди речено), ми смо заједно с „Дубровником“ и „Срђем“ ту да жалимо на рђаве прилике и околности, али ипак ми смо за то да се и наша уредништва као и уопште сви јавни чиниоци владају по оној: fais ce que dois, advienne que pourra. „Срђ“ има да ради оно што му је дужност ма колико то тешко било; само се тако може успети, и само се тако може одржати његово уважење код целог озбиљнијег дела наше публике. — Додајмо, узгред и без нарочитих увода, да је међу узроцима који чине да број претплатника „Срђа“ у Србији није довољан, један од доста важних и тај што је претплата „Срђа“ релативно скупа. Не казујемо ово на памет него по искуству које смо имали препоручујући овај корисни лист нашој публици. „За 15 франака у злату — тако су нам из публике одговарали — ми можемо имати не *Срђ* него који други већи српски часопис“. L.

Српски Глас. — По решењу одбора српске странке на Приморју, донетом још крајем 1903 г. а одмах по свршеној сплетској скупштини, која је регулисала нешто неуређене односе у странци; по поменутом решењу, дакле, „Српски Глас“, који је двадесет и пет година излазио, имао је престати крајем прошле године, и престао је. Уредништво његово у последњем броју опростило се с читаоцима с чланком „Morituri“. На тај чланак „Dubrovnik“ је одговорио и учинио замерке у чланку „Srpski Glas“ (1905, бр. 3). При овим појавима ми се задовољавамо

само тим да на њих укажемо, не доносећи никаква коментара. L.

Dubrovnik. — Крајем јуна о. г., према решењу поменутом у ранијој белешци престаће излазити и овај српски лист који излази већ четрнаест година. Место њега излазиће „Српски Лист“, два пута недељно, и биће орган странке приморских Срба. Уредник његов биће вероватно Г. Јован Бањанин, сарадник „Србобрана“, којега је сам Фабрис означио себи за наследника. L.

Трећа књига приповедака Петра Кочића. — Приповетке нашега сарадника имале су лепа и необично брза успеха: за три године, 1903, 1904 и 1905, изишле су три књиге. Трећа књига изишла је ових дана у Београду, у издању Велимира Ј. Рајића и Јована Тановића. У овој збирци су приповетке које су махом изишле у „Српском Књижевном Гласнику“, а нешто и у „Политици“ и у „Делу“. То су: „Из староставне књиге Симеуна Ђака“, „Мејдан Симеуна Ђака“, „Ракијо, Мајко!“, „Са збора“, „Јајце“, „Пјесма младости“, „У магли“. И ова књига својом вредношћу ни мало не уступа ранијим двема, и за сада, толико је доста као препорука ових врло свежих и лепих приповедака. С.

„Критички обрачун“. — Г. Милош Миловановић штампао је свој „Критички обрачун по предмету философије и науке“. Тај „обрачун“ — са нашим сарадником Г. Др. Браниславом Петронијевићем — узет је из пишчева дела „Философија у Срба“. Г. Миловановић показује много упорности и вере у себе, али када се обрачун изврши, сабирање ни мало не испада у његову корист.

F.

Споменица Милана М. Гаговића. — Витомир М. Видаковић, учитељ, издао је „Споменицу Милана М. Гаговића“, где се прославља млади и честити официр који је погинуо у зору 29 маја. Ту је кратка биографија покојникова, његова слика, опис његова погреба, надгробне беседе, одзиви листова, изјаве саучешћа послате породици његовој. Цена је овој књижици 0·50 дин., а чист приход намењен је фонду за споменик покојников.

С.

Приповетке Ги де Мопасана. — Крајем овога месеца изићиће у издању Г. И. Талетова „Приповетке Ги де Мопасана", I свеска, у преводу нашега сарадника Г. Душана Л. Ђокића. Приповетке које улазе у ову свеску ово су: „Госпођица Фифи", „Кајање", „Проклет хлеб", „Заштитник" и „Симонов тата". Г. Ђокић нам је уступио последњу приповетку да је штампамо као оглед збирке, и ми је доносимо у овом броју. Препоручујући ову збирку нашим читаоцима, ми додајемо да Г. Ђокић има намеру у неколико сличних свезака дати нашој публици све важније и најаче приповетке овог узорног француског приповедача. L.

Један румунски глас. — Г. Д. З. Димитриу штампао је у Букурешту своју докторску дисертацију „Reformale adminisrative". Писац је посветио нарочиту пажњу источном питању. Он проучава рад на уједињењу Немачке и Италије, улоге Пруске и Сардиније, Бизмарка и Кавура. Решење балканског питања налази у оснивању једне широке балканске конфедерације, која би загарантовала и независност и напредак свима балканским земљама. Као документ о стању духова у Румунији, и као доказ колико федералистичка идеја намеће се трезвеним људима у свима нашим земљама, књига Г. Д. З. Димитриу заслужује пажње. С.

ИСПРАВКА.

У прошлом броју нашега листа (бр. 95, стр. 97) у белешци о „Божићним књижевним додацима" сасвим случајно нису поменути лепи прилози божићног броја „Српске Заставе": „Нова Година" приповетка С. Сремца, и „Божић у Бјелицима" приповетка Невесињског, поред других изабраних превода.

Власник, Љубомир Стојановић. Уредници, Павле Поповић, и Др. Јован Скерлић.

СРПСКИ
КЊИЖЕВНИ ГЛАСНИК.

Књига XIV, број 3. — 1 фебруар, 1905.

ЗА ЊИМ..

(Крај.)

VII.

У кућама, гдје је одлазила Тата на рад, нико није могао опазити на њој никакве промјене. Била је, додуше, још мршавија и неколике модрице прошарале су јој и онако шарено и бубуљичаво лице, али се свуда показивала онако весела, лака и безбрижна као прије. Смијала се, чаврљала, брзо, као вјетар, јурила кроз собе и све послове обављала уз пјесму. Радила је све онако хитно, на прешу, и једнако се журила кући. Друга би, може бити, и оклијевала, али она се журила, макар што је знала да ће наћи на грдњу, псовку и на шамаре.

Ђуро је, међутим, постајао све несноснији. Не желећи и не тражећи никаква другога посла, сад је мислио да му је једини и главни посао да њу грди и туче. Без тога није могло бити. Ако није било узрока, он га је силом тражио, тек да се искали. Ако га није могао наћи, — јер је често био лијен и да узроке измишља — он је грдио и тукао без узрока. Доста је било да му се приближи да га послужи чиме, па су шамари отпочели да пуцају. Иза шамара одјекивали су буботци.

Једне кишовите вечери истјерао је из собе „да се купа“. Пљусак, страшан, силовит пљусак спустио се из неба и праћен студеним, жестоким вјетром, плавио читаву земљу. Крупне, тешке као оловне, капље тукле су

у прозоре и у плехане стрехе, тукле су снажно као омањи чекићи. а Тата, ничим непокривена, морала је стајати насред авлије и покорно слушати његове грдње којима је из полузатворене собе непрестано частио. Танке, слабе, погдјегдје и подеране хаљине, наскроз прокисле, припиле јој се уз тијело, уз мршаве бедре и ћошкасте кукове, вода јој се цијеђила низ образе, слијевала се за врат и у њедра, а она нити се смјела мрднути, ни потражити каква заклона.

Пун сахат стајала је тако.

— То, то ћу ја теби, — пакосно се смјешкајући и гледајући је подругљиво, говорио је Ђуро. — Бићеш ти мени мекша од памука... Ја ћу теби заповиједат'... ја... а нећеш ти мени... Тако, — рече касније, пошто му се додијало грдити, — тако треба .. Сад уљези у собу, па други пут буди паметнија...

Тата, без поговора, послушна као кажњено дијете, уљезе у собу.

— Сад лези па спавај, — опет заповиједи Ђуро, уживајући у томе што је и он нашао некога коме може заповиједати и ко ће га слушати. — Биће ти слађе кад тако окупана заспеш... Хе-хе-хе, научићу ја тебе... Ти би мени да забраниш да не пијем ракије?... Ти?... Виђећемо ко је старији.

Онако мокра, презебла, уморна, и не мислећи на преобуку, леже она у један буџак. Дрхћући, цвокоћући зубима, увијајући се и гурећи, покушаваше да заспе... Ђуро, и не погледавши је више, намјести око себе њезине јастуке, намаче покровац на главу и као заклан захрка.

Ујутру се Тата није могла придићи. Још једнако мокра, згурена, модра у лицу као презрела шљива, лежала је она наузначке и некако чудновато, страшно гледала у Ђуру, који се лијено подигао и приближио јој се.

— Који ти је ђаво? — прогунђа Ђуро, гурајући је ногом. — Шта је?... Што не устајеш?... Зар данас не мислиш радити?... Шћела би џаба хљеба да једеш, а?

Она, не скидајући онога погледа са лица му, застења, јекну и стресе се. Затим поче говорити, брзо и живо говорити, али без икакве везе и без смисла... Бунцала је.

— Разболила се, на моју душу, — опет ће Ђуро мргодно, поново је гурајући. — Шта је? Јеси ли болесна?

Кад је и опет јекнула и почела бунцати, слегну он раменима и, влачећи ногу за ногом, оде у собу здепастога.

— Ено она моја, да опростите, несрећа разболила се, — рече мирно, чешкајући се иза врата. — Све нешто говори... буди Бог с нама... и поцрвенила је к'о црвендаћев подвољак.

Здепасти, још необучен и необувен, скочи зачуђено, зграби капу и подвикну на жену. Жена, која је дојила дијете, такођер скочи, сакри дојке под кошуљу и пође за њима...

— Болесна, — заграјаше обоје, чим ступише и угледаше Тату.

— Болесна, — потврди и Ђуро.

— Рек'о би да је огњуштина, — додаде здепасти и поче вртити главом. — Требаће доктур, — рече, окренувши се Ђури. — С овијем се није шалит'...

— А што ће доктур? — запита Ђуро, забленуто га гледајући. — Ко ми је она, па да јој треба доктур?

— Не питај, него хајде по њега, — осијече здепасти.

Ђуро зијевну, окрену се и сједе насред собе.

— Далеко је он, — прогунђа. — Ко ће га наћи?

Здепасти поцрвени, шкргутну зубима, опсова нешто и погледа у жену.

— Ти остани код ње, — рече. — Иђем ја по доктура...

Кад је, након пуна три сахата, дошао доктор, соба је била препуна авлијаша. Окупили се и мали и велики, у соби и испред собе, и сви су уздисали, сашаптавали се, климали главама. Сви као да су зло слутили... У неких жена биле су сузне очи, неке су кришом почеле плакати. Једини Ђуро што је био миран и ништа није мислио. Он је безбрижно лешкарио у крају, стењао и протезао се...

Доктур прегледа Тату и замишљено поче увијати браду. Опет напомену за болницу, али, пошто се сви успротивише, само прописа лијекове. Узгред додаде да је болест врло опасна и да он никако не вјерује е ће болесница преболети.

— Зло, — прошапта здепасти, пошто је испратио доктора. — Зло, браћо... Неће преболети...

Ђуро зијевну и отхукну малко.

— А шта ћу ја? — запита отегнуто.

— Пљуни у длане па ради, — окоси се здепасти грубо и пљуну поред њега. — Ти си јој ђувегија!... Сад је на теби ред да радиш и доносиш јој понуде... Не може хаста без понуда...

Ђуро уздахну.

— Не могу ја то, људи моји, — рече као кроз плач. — Ђе су у мене понуде?... И што ће јој понуде, кад ће умирати?... Нема ту ништа ни од мене ни од ње...

VIII.

Трећега јутра, управо у разданак, читава се узбуна подиже у авлији. Сви авлијаши, колико год их је било, неиспавани, мамурни, љутити, трчали су по авлији, тражили нешто и псовали на сав глас. Двојица-тројица држали су и сјекире у рукама и измахивали њима, као да би да се туку с некијем; други су пријетили само стиснутим шакама, или великим, дреновим тојагама. Жене су се крстиле и проклињале некога, дјеца су плакала. И цијелу ту узбуну није проузроковао нико други, него опет — Ђуро. Он као да је био зао дух авлијашки и никако им се није дао дуго смирити. . Негдје пред зору, кад никога није било с Татом осим њега, нестало га је. Нестало и њега а с њиме и Татиних нових хаљина и посуђа разнога. Нико га није чуо, нико видио... Кад се здепасти навратио у собу да, по обичају, обиђе болесницу, затекао је саму, напуштену и остављену. Све око ње било је у највећем нереду. Два сандука отворена,

којекакве крпетине разбацане по соби, вуна из јастука почупана и све ствари које су имале неке вриједности, однешене.

— Ђуро!... Ђуро, ђе си? — повика зденасти, осврћући се на све стране и готово не вјерујући својим очима. — Ђуро, шта је ово?

Тек кад се човјек мало освијести, удари се руком по челу, приступи вратима и дрекну из гласа:

— У помоћ, браћо!... Похарани смо!...

Док су дотрчали остали, он је све добро разгледао и потпуно разабрао у чему је ствар.

— Браћо, побјег'о је онај крвник и поробио јадницу, — поче говорити свима, чим се окупише. — Оставио је саму, а све однио.

— Шта? Поробио? — загаламише сви.

— Дођите и погледајте! — узвикну зденасти и указа на собу. — Ето, браћо!...

Тада се узбунише и заграјаше сви, тада почеше трчати по сјекире и тојаге и пријетити.

— Уфатит' њега треба, па на вјешала! — дречао је један дугуљасти екмечија, замахујући штапом. — Лични нека омасти!... Откако је ове авлије и откако смо у њој, оваку срамоту нико не учини!

— Да га тужимо, — викали су други, старајући се сваки да се што више истакне.

— Јок, него да га уфатимо и на тешке муке ударимо, — предлагао је Манојло поносито. — Свежите му руке наопако и лијепо пустите: да му нико судити не може, осим Бога и мене једнога...

— Судићемо му сви!...

Зденасти се испрси и погледа по свима.

— Ко га уфати, од мене му је талијер, — рече и стиснутом шаком удари се у прса. — Ако га не уфатимо, нијесмо ни људи ни никаква жива вјера.

— И уфатићемо!

Па, пријетећи и псујући, разиђоше се куд који.

IX.

Пророштво докторово није се испунило. Кроз неколико дана Тата пође на боље и поче се опорављати. Чим се освијестила и почела се прибирати, прво је запитала за Ђуру. Питала је: ђе је он, није ли болестан и има ли га ко његовати? Жена здепастога, која је најчешће била с њоме, збуни се испочетка и није знала шта ће одговорити. Кашње се смисли и поче причати, како је Ђуро здрав, како иђе по чаршији, да зарађује и купује понуде... Тата се на то осмјехнула... Изгледало је да је та вијест обрадовала и да јој је необично мило што се Ђуро брине за њу. Други дан тражила је да га види. Звала га је и љутила се што јој га не доведу. Затим га сваки дан звала и причала само о њему. Корила је комшинице како су тврда срца, те како нешто крију од ње.

— Ја се све бојим да није болестан, — изнемогло је шаптала. — Болестан, може бити, па сте га послали у шпидал... А тамо нема никога, ко ће га пазити... Ко ће му додати воде, ко га нахранит'?... Не зна свак радит' око болесника... Може тамо и умријет'...

И жене нијесу могле дуго крити. Нешто због тога што их је она прекоравала, а нешто и по ономе женскоме нагону да све избрбљају што знају, најпошље јој испричаше све. Хтјеле су, додуше, почети онако „из далега“ и „мајсторски“, како је не би изненадиле, али пошто су све желиле говорити у исти мах, то им и покушај није испао *мајсторски*.

— А што питаш за несрећу? — запита прва жена здепастога, уздишући и преврћући очима. — Што ли нас прекораваш?... Оно је један рђав чојек...

— И баксуз и лупеж, — упаде баба Анђелка, мати Манојлова. — Лопов, хунцут, никаква вјера!

— Он те шћео оставит'...

— И оставио те баксуз, — опет ће Анђелка, — оставио те болесну и побјег'о некуда...

Ђурина извања стрина, Марија, скочи на ноге и окрећући се као витао, показа по свој соби.

— И поробио те, — викну. — Однио ти све, што је ваљало. Оставио ти готово празну собу...

— Оставио те и поробио!

— Лупеж!

— Објешењак!

Све три жене викале су у један глас, не одвајајући и не свраћајући погледа са лица Татина. Све као да су очекивале е ће она одмах бризнути у плач и почети да запомаже... Но она остаде мирна... Само уздахну и погледа по соби.

— Не бојте се, — рече тихо. — Опет ће се он вратит'...

Баба Анђелка заврти главом и рукавом од кошуље као да поче брисати сузе.

— Никад се неће вратит', секо, никад, — рече болећиво. — Њега су сви гонили и тражили, па му ни трага ни гласа. Нестало га...

— Побјег'о, зар, у Црну Гору...

— Шћели су га и тужити, ама сви чекају да ти оздравиш... Кад оздравиш, ти га гони и тужи... Грехота је, јаднице, да му све ствари пушћеш џаба...

— Гони га до цара, — узвикну стрина Марија и плесну дланом о длан. — Гони, гони и до владике! Упропастио те...

Тата одмахну руком и благо се осмјехну.

— Па шта је однио? — запита. — Шта све оно ваља? Његово је, па нек носи... И ја сам његова и све што је моје... Ко зна зашта му је то требало јаднику!...

X.

Пошто се мало опоравила и придигла, Тата опет поче послуживати по кућама. Није била више онако лака и весела, није се смијала и пјевала, али је радила и више и брже, као да је хтјела живљим радом одагнати мрачне мисли које су је мучиле. Свак је могао познати да она пати, пуно пати и да је нешто тишти и пече... Питали су је, али није хтјела одговарати. Ни авлија-

њима није хтјела одговарати. Што су они више говорили и грдили Ђуру, то је више бјежала од њих и сакривала се.

Једнога јутра врати се весеља с рада. Дугуљасто, бубуљичаво лице разведрило јој се и готово прољепшало, испољене јабучице прелила јој лака румен, а из влажних, зелених очију сијала јој, свијетлила се подмлађена и обновљена срећа, коју је у срцу, у души, у читавим прсима својим осјећала. Брзо и лако, као да никада није ни била болесна, утрчала је у своју собу, затворила се, и пјевајући из свега гласа, брзо почела купити ствари што их Ђуро није могао понијети.

— Што ли оно Тата пјева? — запита баба Анђелка, ослушкујући и крстећи се. — Шта је оно њојзи?

— Ко зна! — одговори Марија. — Знаш да је Тата мало сумахнита.

— Нешто се десило, заиста се десило, — тихо прошапта баба ослушкујући поново. — Она одавно није запјевала...

Обје се погледаше, подигоше се лагано и одоше у Татину собу. Дођоше до прага, привирише унутра и застадоше од чуда.

— Шта то радиш? — запита Марија забленуто. — Што купиш ствари?

— Спремам се, — весело одговори Тата и засмија се грохотом, као што се и прије смијала. — Нањушила сам му траг... Нијесам могла мировати, док га нијесам нашла... Питала сам свакога, питала, чекала и питала, док нијесам, ето, и напитала... Јутрос ми Јово Лажета рече да га је виђео у Рађевици... Отиш'о, каже, тамо и тамо живи уз некаква рођака...

Баба Анђелка прислони се леђима уз дирек и подбочи се.

— Па куд ћеш му ти, јадо јадна? — запита оштро и са пријекором. — Зар ти је жао што те Бог избавио од несретника! Куд ћеш ти?

— За њим, — брзо упаде Тата и показа руком, као

да се негдје далеко, далеко спрема. Пред Богом сам његова, па ћу за њим... Ја немам никога него њега, а он опет има мене... Најбоље једно с другијем... Овако не ваља... Овако је самовање тешко...

— Ама знаш ли ти какав је он? — готово зацича стрина Марија, раскорачивши се на прагу. — Знаш ли да те оставио?

Тата се опет засмија.

— Није он мене оставио, није, — рече одсјечно, са пуно увјерења. — Знам ја да не може без мене... Ко ће га његоват', ко пазит'?... Зар туђа рука?... Не може он без мене...

— Ама зар те није био?

— Зато је и мушко и господар, да бије... Нећу, зар, ја ударати њега!...

Обје жене погледаше се и занијемише. Као окамењене стајале су крај врата, ништа више не говорећи, и гледале како купи ствари. Кад је пошла, нијесу се ни окренуле за њом...

Свет. Ћоровић.

УНДИНА.

(3.)

ГЛАВА ПЕТА.

Како је живео витез на рту.

Теби се ваљада, драги читаоче, већ десило да си, после многога лутања и тумарања по свету, дошао на неко место где ти је било сасвим добро; у теби би тада поново оживела свакоме урођена љубав ка своме огњишту и тихом миру; учинило би ти се да ти је из драгих ти гробова поникла поново домовина с васколиким цвећем младости и најчистије, најусрдније љубави, и да овде становати и колибе дизати мора срцу годити. Да ли си се у томе преварио и због те заблуде после се с болом

кајао, то не мења ствар нимало, а зацело ни ти сâм не би хтео да драговољно себе ожалостиш сећајући се тога. Али, покушај да изазовеш у себи поново ону неисказану слатку слутњу, онај анђелски поздрав мира, и ти ћеш од прилике моћи појмити како је се витез Хулдбранд осећао за време свога живовања на рту.

Више пута гледао је с унутрашњим задовољством како шумска река сваким даном јури све то бешње, како све више шири своје корито те тако одвојеност острва одгађа у недоглед. Један део дана проводио је у томе што је с неким старим луком, који је био пронашао у једном куту колибе и поправио га, вребао тице што пролећу туда, те би онда све што би тако уловио давао у кујну за печење. Кад би донео свој лов, Ундина није готово никад пропустила а да га не искара што тим милим веселим животињицама горе у плавом ваздушном мору тако злотворски прекраћује њихов весели живот; шта више, често би се и горко заплакала кад би угледала мртве тице. А дође ли опет други пут дома а није ништа уловио, она би га озбиљно искарала што се, због његове неумешности и његова немара, морају сад задовољити рибама и рацима. Он се свакад радовао од свег срца њеној љупкој срдњи, у толико више што је она обично после гледала да заглади своју срдитост најумилнијим миловањем. Старац и баба беху свикли на поверљиве односе ово двоје младих; њима су они изгледали као вереници или баш као муж и жена који, ради потпоре у њиховој старости, стањују с њима на пустоме острву. А ова одвојеност баш и утврђиваше младога Хулдбранда у мисли да је он већ вереник Ундинин. Осећао је као и да нема више другог света с оне стране ове воде што их окружава, или као да се никад више неће моћи ни вратити у онај свет тамо. Па и кад би његов коњ, који је пасао ту, зарзао покаткад на њ као да би га опоменуо на његова витешка дела и упитао шта је с њима, или му његов штит заблистао озбиљно с извезена седла и апе, или му његов дивни мач пао

случајно с клина о коме је висио у колиби и у паду излетео из корица, — он би увек успокојио своју савест, која је била у двоумици, тиме да Ундина и није рибарева ћерка, да је, како изгледа, по свој прилици из каквог необичног, кнежевског дома у туђини. Само му је у души то тешко било кад би старица стала грдити Ундину у његовом присуству. Ћудљива девојка се, додуше, већином смејала томе без зазора и сасвим разуздано, али је њему било као да се дира у његову част; па ипак мораде старој рибаревој жени одобрити то, јер је Ундина заслуживала свакад бар десет пута више грдње но што је добивала, те с тога није могао у души ни замерити домаћици за ово. И васколики живот пролажаше у потпуном миру и задовољству и на даље.

Али се ипак деси најзад нешто што у неколико поремети овај мир. Рибар и витез беху, наиме, уобичајили да о ручку, као и у вече кад би ветар напољу урлао, као што је то обично бивало свакад пред ноћ, уз крчаг вина остану седећи и ћаскају. Али се деси једном да је све вино било нестало, што га је рибар био раније надоносио из града овда онда, и њих двојица беху веома љути због тога. Ундина им се вас дуги дан подсмевала, али њих двојица нису пристајали на њене шале онако весело као други пут. Кад би пред вече, она изиђе из колибе да не би, како рече, гледала и даље у два отпуштена и досадна лица. Како је у сумрак изгледало да ће бити опет олује, и вода стала већ хучати и брујати, појурише и витез и рибар уплашени напоље да потраже и доведу натраг девојку, сећајући се са страхом оне ноћи кад је Хулдбранд први пут био у колиби. Али их Ундина пресрете тапшући умиљато рукама. — Шта ћете ми дати ако вам ја набавим вина? Или, боље рећи, није потребно ништа да ми дате, настави она, јер ја ћу бити задовољна ако будете само изгледали веселији и расположенији но што сте били целог данашњег боговетног досадног дана. Пођите само са мном; река је притерала уз обалу једно буре, и нека бих била осуђена да читаву

недељу дана преспавам ако то не буде буре с вином. — Људи пођоше за њом и нађоше одиста у једном крајичку на обали, окруженом шибљем, једно буре које им даваше наде да ће у њему бити оно племенито пиће за којим они чезнуше. Они га потераше час пре ка колиби, јер се на хоризонту спремаше опет страшна непогода, и кроз сумрак могаше се опазити како таласи у језеру подижу своје беле главе с пенушањем као да изгледају кишу, која тек што није грунула на њих озго. Ундина им је помагала колико је год могла, па кад непогода од једном стаде и сувише нагло беснити, она ће повикати весело и као с претњом према мрачним облацима: Ти, ти! Пази добро да не искиснемо због тебе; имамо још доста док стигнемо под кров! — Старац је укоре због тога, пошто је то грешно и дрско; али се она насмеја тихо у себи, и никога не снађе због тога никакво зло. Напротив, и против очекивања стигоше сви троје, са својим пленом, до угоднога огњишта без и једне капи кише, и тек пошто су буре отворили и огледали му садржину и видели да је то неко изврсно вино, спусти се киша из мрачних облака, а олуја бешњаше по врховима дрвећа и преко узбурканих језерских таласа.

Неколико стакала би напуњено одмах из великог бурета, што је требало да буде довољно за неколико дана; па су онда, седећи крај топлога огњишта и заклоњени од непогоде која је беснила, пили и шалили се. Одједном ће стари рибар, уозбиљив се јако, рећи: Ах, свети Боже!, ми се радујемо овде племенитоме дару а онај коме је буре најпре припадало и коме га је река отргла, онај је можда морао и свој живот жртвовати за њ. — Та баш неће тако бити! мишљаше Ундина и смешећи се, насу витезу чашу. А он ће рећи: Тако ми моје части, стари оче, да знам да ћу га наћи и спасти, ја не бих пожалио ни тренутка да пођем у мрачну ноћ, нити бих зазирао ма од какве опасности. Али вам могу рећи само толико: будем ли икада још вратио се у свет где живе људи, ја ћу потражити већ или њега или не-

гове наследнике и ово им вино платити двоструко и тероструко. — Старац се томе зарадова; он климну главом на витеза у знак одобравања и испразни сад свој пехар с мирнијом савешћу и задовољством. Ундина ће пак рећи Хулдбранду: С накнадом и твојим златом чини како знаш и хоћеш. Али то што си рекао о одласку и трагању, то ти је било глупо. Та̑ ја бих своје очи исплакала кад би ти ради тога пропао, а и теби би било милије да останеш код мене и крај тога доброг вина, је ли? — Дакако, одговори Хулдбранд смешећи се. — Е па видиш, рече Ундина, како си глупо зборио. Јер, свак је најближи самом себи, и шта се кога тичу други људи? — Домаћица се окрете с уздахом од ње и заврте главом, рибар заборави на своју иначе велику љубав према дивној девојчици и стаде је грдити. Као да су те одгајили незнабошци и Турци, тако то звони, заврши он свој говор; Бог нека опрости и мени и теби, ти неваљало дете! — Шта ћете, ја тако осећам, одговори Ундина, па нека ме је однеговао ко му драго, и шта ту могу помоћи све ваше речи! — Умукни! дрекну рибар на њу, а она, која и поред све своје смелости ипак беше плашљива, она се трже, приљуби се дркћући уз Хулдбранда и упита га сасвим тихо: Срдиш ли се и ти, лепи пријатељу? Витез је стеже за нежну руку и помилова по њеним витицама. Рећи није могао ништа, јер му гнев због опорости старчеве према Ундини беше завезао уста, те тако сад одједном осташе сви зловољни, збуњени и не говорећи ништа.

ГЛАВА ШЕСТА.

Једно венчање.

Тихо куцање на вратима одјекну кроз ову тишину и пренерази све у колиби, као што то покаткад бива да и покаква ситница која се сасвим неочекивано деси, може човека да узбуни страховито. Али овде је било још и то, да је извикана шума била сасвим близу и да је рт изгледао сад неприступачан за људске походе. Погле-

даше једно у друго с двоумљењем; куцање се понови, праћено неким дубоким јечањем: витез пође да потражи свој мач. Али ће тада рећи тихо старац: Ако је то оно чега се ја плашим, онда нам не помаже никакво оружје. — Међутим, Ундина беше дотле пришла вратима на повика сасвим зловољно и смело: Ако имате намеру да терате ваше враголије, о ви земаљски духови, онда ће вас Киleборн већ научити памети. — Ужас осталих би само још повећан овим чудним речима; они погледаше страшљиво у девојку, и Хулдбранд се хтеде баш обратити на њу једним питањем, кад се споља зачу: Ја нисам никакав земаљски дух, али јесам дух који још обитава у земаљском телу. Ако хоћете да ми помогнете и ако се бојите Бога, ви тамо унутра у колиби, онда ми отворите врата! — Ундина беше већ, на ове речи, отворила врата и посветли једним жишком напоље, тако да у бурној ноћи угледаше тамо једног старог свештеника који стукну уплашено кад угледа изненада дивну девојчицу. Морао је зацело помислити да овде нису чисти послови и да ту има неких чини, кад се овако дивна прилика указа на овако ниским вратима од колибе; зато се стаде молити Богу: Сви прави дуси хвале Бога, Господа! — Ја нисам авет, рече Ундина смешећи се; зар ја изгледам тако ружна? Осим тога, можете зацело видети да се ја не плашим ни од каквих побожних речи. И ја знам за Бога и знам га хвалити: наравно, свак на свој начин, а зато нас је он и саздао. Уђите унутра, пречасни оче; ви долазите добрим људима.

Свештеник ступи унутра, клањајући се и разгледајући око себе, а изгледао је врло љубазан и угледан. Али, вода је цурила из свих набора његове мрке хаљине као и из дуге беле браде и белих власи на његовој глави. Рибар и витез га уведоше у једну одају и дадоше друго одело, а свештениково одело добацише женама да га разастру у соби ради сушења. Непознати старац се захвали најпонизније и најљубазније, али витезов сјајни огртач, који му овај беше понудио, не хтеде никако

узети; у место њега узе једну стару, суру горњу хаљину рибареву. Онда се вратише наново у собу; домаћица уступи одмах свештенику своју велику столицу и није хтела мировати све дотле док он није сео на њу: Јер, рече она, ви сте стари и изнемогли, а поврх тога још и свештеник. — Ундина метну још под ноге странчеве своју клупицу, на којој је иначе обично седела крај Хулдбранда, и показа веома велику смерност и љупкост у дворби око доброга старца. Хулдбранд јој шану, због тога, нешто заједљиво на уво, али му она одговори сасвим озбиљно: Та̑ он служи Ономе који је све нас саздао, и ту није место шали. — Витез и рибар принесоше потом свештенику јела и вина. Пошто се окрепио мало, он стаде казивати како је јуче из свога манастира, који је тамо далеко позади великог језера, требало да пође у престоницу епископову, да му јави за невољу у коју су запали манастир и његови прњавори услед садашњих чудних поплава. После дугог лутања баш због ових поплава, он је био најзад данас пред вече принуђен да помоћу два добра бродара преброди преко једног изливеног рукава језерског. — Али, настави он, тек што је наш малени чун додирнуо воду, а оно се диже страховита олуја која још и сад бесни над нашим главама. Било је као да су таласи чекали само на нас па да започну с нама најпомамније, највратоломније игре. Није прошло много па вода истрже весла из руку мојих веслача, те их разлупана таласи понеше собом носећи их све даље и даље од нас. Ми пак лећасмо, без помоћи и остављени на милост и немилост глувој сили природе, поврх језера ка вашим далеким обалама, које најзад угледасмо кроз маглу и водену пену. Тада се одједном стаде чун окретати око себе све бешње и помамније; не знам како, тек он се изврте, ја испадох из њега. У тамном страховању од блиске, ужасне смрти, ја се пустих даље напред док ме један талас не избаци овде под дрвеће на ваше острво.

Да, острво! рече рибар. До скора то је био само

рт, али од како су река и језеро чисто излудели, и ми смо се сад сасвим изменили.

Ја сам и опазио тако нешто, одговори свештеник, док сам се по мраку провлачио дуж воде и наилазећи свуда унаоколо само на помамно хучање, и док нисам најзад угледао једну угажену стазу која се губила управо овамо посред ове тутњаве. Тада угледах светлост у вашој колиби и пођох смело овамо, те сад немам довољно речи да захвалим своме небесноме Оцу што ме је, после мога избављења из воде, довео још и овако побожним људима као што сте ви, и то у толико више што не могу знати да ли ћу, осим вас четворо, видети још кадгод у овом животу друге људе.

Како мислите то? упита рибар.

А зар знате ви колико ће трајати још овај урнебес од елемената? одговори свештеник. А ја сам много стар. Може се сасвим лако десити да река мога живота оде у земљу и усахне пре но поплава шумске реке тамо напољу. И уопште, није ништа немогућно да се између вас и оне шуме тамо све више и више пенушава вода не разлије, докле не будете оцепљени од осталог света тако да ваш рибарски чунић неће моћи више ни доспети тамо и да становници копна, у сред својих забава, сасвим и не заборављаве на вас.

Стара домаћица се препаде на то, прекрсти се и рече: Да нас Бог сачува од тога! — Рибар пак погледа у њу с осмејком и рече: Ето, какви смо ти ми људи! Па ни тада не би било нимало друкчије, бар не за тебе, драга жено, но што је сад. Ама, јеси ли се ти, има већ толико година, и макла даље кудгод до ли само донде докле допире шума? И јеси ли виђала друге људе до Ундину и мене? — Од скора су нам дошли још и витез и свештеник. Они би остали код нас, ако бисмо се претворили у острво на које би свет заборавио; дакле, ти би тиме била само у добитку.

Ја не знам, рече старица, али се човек осећа некако непријатно кад помисли да ће за навек бити одво-

јеп од осталих људи, па ма их и не познавао нити и кадгод видео.

Ти би онда остао код нас, ти би онда остао код нас! прошапута Ундина сасвим тихо, у пола певушећи, и приљуби се још нежније уз Хулдбранда. Ну он се беше дубоко замислио и подао чудним сликама своје душе. Предео с оне стране воде и шуме одмицаше се, од последњих речи свештениковпх, све даље од њега и биваше све неразговетнији; уцветало острво пак, на коме живљаше, зеленило се и осмехивало све то свежије у његовој души. Вереница је блистала као најлепша ружа овог маленог комада земље па и целог света, а свештеник је ту, при руци. К томе је још дошло и то, да је један љутит поглед домаћичин пао на лепу девојку зато што се у присуству свештеног лица наслонила тако на свога драгана, и изгледало је као да ће за тим пљуснути читава бујица немилих речи. Тада се и витезу одреши језик те, окренув се свештенику, рече: Пред вама стоје, ево, вереник и вереница, пречасни Господине, и ако ова девојка и овај добри стари супружански пар нема ништа против тога, онда вас ја молим да нас још вечерас венчате.

Стари рибар и његова жена беху веома зачуђени. Они су, истина, дотле већ често помишљали на то, али изговорили нису то никад; и кад сад витез то учини, њима изгледаше то као нешто сасвим ново и нечувено. Ундина се беше одједаред уозбиљила па гледаше замишљено преда се, а за то време свештеник распитиваше за даље околности и да ли стари рибар и његова жена одобравају. После многог разговора и договора напослетку се споразумеше; домаћица изиде да спреми младенцима собу и потражи за венчање две освећене свеће које је, већ од дужега времена, била спремила. Витез је дотле одвезивао нешто на своме златноме ланцу хотећи да скине два прстена, како би их могао разменити с невестом. Али кад она то угледа, она се прену из своје дубоке замишљености и рече: Не тако! Без игде ичега

мене моји родитељи нису пустили у свет; напротив, они су зацело на то рачунали још много раније да ће доћи једном овако вече. — Рекавши то, нестаде је брзо на врата, али се одмах за тим врати с два скупоцена прстена, од којих један даде свомеババ вернику а други задржа за себе. Стари рибар беше сасвим зачуђен због тога, а још више домаћица, која баш тада уђе у собу, што дотле не беху још никад виделе у детета ове драгоцености. — Моји родитељи, одговори Ундина, беху ми ушили ове стварчице у лепу хаљину коју сам имала на себи баш онда кад сам дошла к вама. Али, они су ми били забранили да никоме не казујем о томе ни речи све до дана моје свадбе. Ја сам их, дакле, била крадом извадила из хаљине и све до данас држала скривене. — Свештеник прекиде даље запиткивање и шишуђавање запалив освећене свеће, метну их на сто па онда нареди вереницима да стану према њему. Он их тада венча кратким, свечаним речима, старац и баба благословише младенце, а невеста се наслони тихо на витеза, сва у дрхтавици и и замишљена. Тада ће рећи одједном свештеник: Ала сте ви чудни људи! Шта ми ту причате да сте ви једини људи овде на острву? А овамо, за све време венчавања, гледао је унутра, кроз овај прозор према мени, неки угледни дугачки човек у белом огртачу. Он мора бити зацело још ту пред вратима, ако га само будете хтели позвати да уђе у кућу. — Боже сачувај! учини домаћица стресав се сва, стари рибар заврте главом без и једне речи, а Хулдбранд потрча прозору. И њему се учини само као да још види једву белу пругу, ну која се ускоро сасвим изгуби у мраку. Он стаде уверавати свештеника да се он морао свакојако преварити, те онда поседаше сви крај огњишта у пријатељском расположењу.

(Наставиће се.)

Фридрих де ла Мот Фуке.

(*Превео с немачког* Мих. Р. Поповић).

СТАРА МАЈКА.

У црној хаљини, с белом капицом на седој глави, седела је бака у соби крај болесне унучади, и при лампици плела је чарапице. Снаха, после неколико ноћи, проведених над креветићима нејачади, спавала је у најудаљенијој соби; а у другој радио је марљиво за писаћим столом син. Напољу, у забаченој улици, владала је гробна тишина, јер је већ било доцкан. Болесна су деца спавала, а стара мајка је била потонула у мисли. Врло брзо је обртала игле на чарапици жућкастим прстима, на које је падала светлост од лампице; нагла је над радом лице, заклоњено сенком као велом, и дубоко се замислила.

Шта је било овој јадној нејачади, да се тако изненада разболе? Лекар, пријатељ ове куће, кад их је прегле̍дао, био је веома забринут. О, Боже! Деца су као крто стакло, лаки листићи јесењи; шта било може их скрхати и одухнути! О, Боже! Тужно је на овој земљи! Свако је добро несигурно, свако благо нестално; данас јесте, сутра га може не бити; редак је дан без тужних успомена или језиве слутње. Кажу људи да су успомене драго камење, нагомилано за дане у сиротињи. Други, можда, тако осећају, али она не. За њу су успомене миле слике, сузама опточене — сузама зато што она не може гледати на њих а да јој се очи не овлаже.

Али шта им је било? шта је тим милим мачићима? На Вандицу је лекар погле̍дао мало веселије, али га је Таде очевидно узнемирио. Јер овај дечак и није никако обично дете, а необична деца... о, Боже!

У кући и ван куће влада дубока тишина, а у тој тишини један се само звук чује: у другој соби шкрипи перо по хартији, једнолико, непрестано. А по неки пут промигољи се и болесно дете у постељици и лагано за-

јечи: тада стара мајка подиже главу и, нагнута над креветнићима и претворивши се сва у ухо, тако изгледа као да би на први миг, који би јој дала прстом та авет што се несрећом зове, била спремна да јури, да лети, да заклања, да брани... Али деца спавају једнако. Можда је то вештачки сан, који је изазвао лек, што стоји на сточићу у флашици и са крутим рецептом стрчи према светлости од лампе. Стакаоце ово, са рецептом у светлости од лампе са шеширом, има у себи нешто суморно. Суморност разлива и гробна тишина, што испуњава кућу, и дуге сенке, које намештај баца по зидовима, и неједнако дисање болесне деце, и непрестана, одмерена шкрипа пера по хартији у другој соби.

Како ради овај висок, плећат човек, у поноћи још погнут над писаћим столом! Стара мајка види кроз полуотворена врата леђа његова погрбљена, главу на којој је коса почела да седи, озбиљан профил с горчином на устима и мрежом од бора на челу. По стасу и цртама на лицу овај јој је син налик на оца, али није по карактеру. Јаша је био весео, отворен, смео, за људе су му руке биле увек раширене, а за њу — и ако су већ почели обоје да седе — био је још непрестано љубавник. Сигмунд је повучен, пажљив и прек — чак и према матери. Она му то не узима за зло, о, никако! Боже сачувај! Зна она врло добро, да је груба рука живота душу сина њена изнурила и очемерила. И Јаша је много патио, али друкчије. Стара мајка уме да разликује врсте патњи: толико их је видела у животу! Несрећа је за Сигмунда то што живи у време тешко за живот. Скривани боли притисли су му душу као камење; остало је довршио мучан рад са врло јадном наградом. Стара мајка не баца кривицу на сина, глава њена са седим власима под белом капицом мисли дубље и разуме више него што се то чини онима који је окружују. Али мора признати да се помало боји Сигмунда, не зато што би јој он понекад учинио какву неправду или што би је вређао; напротив, он се није никад грешио о поштовање сина према ма-

тери. Али она зна да је то показивање поштовања формалност једна из које је љубав побегла. Негда је било! И сад она виђа ту љубав на сликама, опточеним сузама, иначе нигда, одавна. Нежна и врло осетљива, она се повлачи са страхом испред оштра гласа, груба покрета и мрачна погледа. Старост ју је учинила бојажљивом и непрестано шапће на ухо: „Не досађуј, не намећи се, немој ни за кога бити терет или оков!“ Зато она крпи своје одело и увлачи се у најдубљи кутак кућевног живота. Па и поред свега тога она осећа да је на сметњи. Снаха, ваљана жена, али суха и вечито у бризи, волела би више да је у кући код ње сестра њена него мати мужевља; и од деце је уклања, љубоморна је, можда, да не заволе баку већма него њу. И има право што тако чини, има право одиста! Она им је најближа, њена су. Чак и собица под кровом добро би дошла за најстарију унуку, која је била већ велика. Нико јој ништа не пребацује; али бивају погледи, покрети, исто тако јасни као и речи, и њој ни то није потребно, па да разуме, да је пети точак на колима, пожутео и са избледелим словима лист у књизи, коју већ нико неће да чита. Али она о томе никоме ништа не говори. Нешто осећа, мисли о нечему, али то никоме не поверава; а сви мисле, да су јој године потпуно угасиле сав жар и сву светлост. Добија од сина из милости оно што јој је још потребно: топал кутић, храну, одело; изгледала би просто смешна кад би још штогод захтевала. Зато ништа и не захтева; али понеки пут осећа у себи душу људску, душу женску, коју супа не може заситити, нити топла пећ разгрејати, која се грчи и испуњава тугом од глади и хладноће, за које не зна тело. Тело је сито, а душа гладна; али је стара мајка паметна и као злочинство крије од људи осећање своје дубоке осамљености. И често, погнуте главе и спустивши руке на чарапицу, која је пала на колена, ређа дуги низ милих имена, онемелих за увек, и тада се све оно што јој испуњава душу, добро затворену, излива на очи у сузама пуним слика. На сликама овим

бивају све јаснија и јаснија, смеше се, зову је по имену лица мила, увенула за увек, а између њих најчешће, најнаметљивије, најсетније, једно — најдраже...

Па ипак, у овоме тренутку, све оно што јој је за много последњих година било душевна осама, туга, жалост, назива празним и грешним сањаријама. Она горко себе кори што је и могла бити тужна или желети ма шта онда кад су деца била здрава. Како је била себична и јадна! Желети ма шта, патити онда кад су ови мили мачићи били здрави и весели — та то је пакост и лудост! Тек сада се погледала око у око с правом несрећом. За живот и једнога и другога подједнако стрепи, али мора признати и пред Богом и пред људима, да је... али, шта да ради! грешна је, али од све унучади, од свих живих бића највише воли — Тада. То је између мачића најдраже маче. Чудно је налик на покојног Јашу: оно исто бело и весело чело, оне исте очи плаве као небо. И само је оно у породици воли искрено, трчи кад је види, ширећи руке, као тиче крила; а и вечери зимње често с њоме проводи...

II.

Зимње вечери проводи стара мајка најчешће у својој собици и ређа дуги низ милих имена, ишчезлих у смрти или у даљини; сећа се, а сутон постаје све тамнији и тамнији, и собицу под кровом, с једним прозором, испуњава густи мрак. Тада се код ње догађа нешто особито. У густој помрчини почињу да се дижу прилике беличасте или црне, прво једна, па онда неколико, десетину, све више и више. А стара се мајка не боји, нити се чуди, јер одавна зна, да су то сени гробова расејаних по свету, које, кад је тама и тишина, долазе к њој, множе се све више и више, као кад би их ко ту шаком сејао. Око фотеље, на којој седи, посред собе, у свима кутићима њеним, беле се у сивој помрчини сени гробова, веће, мање, а између њих црне крстаче раширеним рукама просецају овај мрак. А усред ових беличастих и

црних прилика нечујно лета прошлост и — шапће. Шапће имена мила, срдачне речи, поверљиве разговоре, све што је срце имало, погубило, а успомена подигла да сачува до смрти. Сутон, пун беличастих и црних привиђења и крстача, испуњава још шапат који стара мајка пажљиво слуша, а из очију јој пада на црну хаљину толико топлих суза колико речи шапће прошлост око њене беле капице.

У том — шкрипа! врата се лагано отварају и детињи гласић пита:

— Спавас ли, стара мајко?

— Не спавам, чедо моје, не спавам! а шта је ново?

— Ниста, онако... *досао сам* к теби...

И већ јој је на крилима. Запалила би лампу, али је он тако загрлио да јој не дâ да се макне. Нашто лампа? И у мраку може љубити баку то у један, то у други образ, гладити јој косу над челом и танким гласићем молити:

— Бако, певај *песмису!*

Страст је била овоме малишану да учи из уста бакиних све што је сама знала на памет.

И почиње дует:

— Да л' познајеш, мили сине,
Своје воде и крајине?
— Да л' познајеш, мили сине,
Своје воде и крајине?[1]

За њеним благим гласом звонки гласић детињи понавља ритме, строфе. Сени гробова и крстача ишчезавају; а са ова два лица, примакнута једно другоме, бије у сутон одсјај радости...

III.

Пст! он се мало помаче, јекну, у слабој светлости зачу се пискави шапат: воде!.. ватра. Стара мајка скочи са столице и лако, као да јој је било двадесет година, дотрча креветићу. Довољно је било да она принесе лек

[1] Ови су стихови из приступа „Песми о нашој земљи" од Вићентија Поља. Пр.

његовим устима која је отварао као птиче свој кљунић, да нежно изговори неколико речи, и дете је опет спавало. Спавало је, али немирно, са убрзаним дисањем, са дрхтавицом од бола на оном чеоцету које је тако јако наличило на чело покојнога Јаше. Нагнута, с очима упртим у болесно дете, с рукама белим као снег на црној хаљини, стара мајка је у мислима са све силнијом молбом викала: Боже! Боже! Боже! — Сем ове једне речи није могла у мислима ништа више изговорити; у њу је улила сву своју силу, сав полет, сву јачину свога преплашена срца. Зато и није опазила, кад су ушле у собу две женске и стале крај ње. Једна од њих прошапта:

— Идите ви, мамо, те спавајте. Дошла је Аделка и она ће пазити на децу до сутра.

Аделка је сестра снахе њене, старија девојка, у свиленој хаљини, с очима из којих бије хладноћа и са стиснутим устима!... Старој мајци ускипе срце. Зашто да она уступа пред Аделком? Мајка, то је нешто друго, али ова... готово туђинка! Шушти свиленом хаљином уза саму главу детињу, може га пробудити, а за тим готова је и да заспи, јер срце њено јамачно неће тако куцати да се од куцања тог не може заспати. Исправи се, погледа на снаху очима у којима сену младачки сјај, и тихим шапатом поче:

— Драга Јуло...

Али је суха жена, изнурена лица, прекиде:

— Немојте се, мамо, томе противити! Кад је већ таква несрећа у кући, не треба је бар увећавати.

Да увећава несрећу! Та она се вечито и ревносно старала да никоме не увећава несрећу. Очи јој угасле, леђа се повила: ваљало је да оде. А Аделка, идући преко собе шуштала је хаљином као ветар. И то има смисла, облачити свилене хаљине на ноћи и бдети над болесном децом! Стара мајка склопи руке као да хоће да се Богу моли.

— Драга Јуло, можда ћеш ми допустити, да ову једну ноћ преседим крај њих!

Ту се умеша и Аделка:

— Али разболећете се, госпођо, од неспавања, па ето и друга несрећа!

А снаха додаде:

— Не треба заборављати, драга мамо, ни старост своју!

Бог с њом био! како да она кући овој ма какву несрећу наноси! А и век свој не заборавља. Разуме се! Како би ма и за тренутак могла да заборави оно на што је све опомиње свакога часа?

Изишла је. Пре неколико тренутака трчала је креветићу болеснога унука лако као да јој је било двадесет година, а сада, пролазећи кроз собу, у којој је непрестано погрбљен над писаћим столом седео син њен, једва јој се вуку ноге по земљи, крста је боле, главу тешку невесело оборила и само о томе мисли како ће провести ову бескрајну ноћ далеко од болесних унучића, а нарочито од Тада. Не знати како му је и шта бива с њиме — то је право мучење. Зна да ће јој глуха ноћ протећи у неспавању, да ће бити непрестано узнемирена, па се зато слабачак стас њен нагиње, савија, добија изглед немоћне старости. А уз то плитке и изношене ципеле непрестано ударају о под са смешним јеком: клип! клап! Има у овоме јеку нешто тужне комичности забатаљених и изношених ствари. Али се убрзо меша с њиме шапат:

— Мамо! мамо!

Шта је било? Сигмунд јеословио! Има већ много година како се то готово никад не догађа. Раније је пробала да му се у ово доба приближи, помилује по коси, опомене да је потребан одмор. Али је опазила да му смета, да је пољубац у руку, та награда за бојажљиву нежност, расејан или журан, и зато се навикла да пролази иза његових леђа тихо као сен. А сад је сам зовнуо. Зачуђена, приђе му одмах:

— Шта је, Сигмунде?

Исправљајући леђа, која су се већ била укочила од погнутог седења, и гледајући на њу испод клонулих ка-

пака очних, рече, да је данас имао посла на тавану, на који се одавно нико не пење, и да је изненада нашао тамо у најтамнијем углу сахат за који су већ сви били заборавили.

— Онај сахат што свира, што је... сећате ли се, мамо?... био у очевој соби.

Тако се зачудила и обрадовала да је руке прекрстила на грудима.

— Драги Сигмунде! Сахат што свира! Та сећам се! а како бих могла да се не сећам! На тавану, у мрачноме куту... Боже мој! а негда... Никад нисам смела ни питати за њ. Најзад је нађен! Јели остао тамо, Сигмунде, у тамноме углу? Хоћу ли моћи сутра да се попнем на таван, у онај угао... да видим?

Говорила је о сахату као о човеку, а усне су јој дрхтале.

— Мислио сам да ће вам бити пријатно видети ту старину, па сам је, са слугом, однео у вашу собу. Тамо је на зиду. Кључ за навијање је на њему. Мало је зар'ђао.

Хтела је да захвали сину, који је мислио да јој учини задовољство, да му загрли главу, али је он главу већ био нагао над хартијом, а руку с пером пружио је већ мастионици.

— Доцкан је, Сигмунде... изгубићеш здравље... — шапу.

А он, пишући већ и не подижући главе, одговори:

— Шта ћу, мамо! Треба!

Она оде мислећи: то је истина! треба! Ваљан је, има тешке дужности, али их испуњава истрајно, мушки. Само због великих потребâ и због тешког рада отежало му је срце и отврдло. Али не сасвим. Сећао се старог сахата, и кад га је видео, помислио је и на матер. Имао је срце, само није имао кад да се покаже нежан према њој. Такав је живот. Он притискује срца тешким камењем све дотле док се не згњече, а по каткад и прерпукну. Јадна срца, једино нелажно драго камење на овоме свету! Али шта ће се кад тако треба!

Опет се чило, лако пела узаним, тамним степеницама. Журила се да поздрави старог пријатеља, сведока минулих времена, који је имао не само лице, него и глас Тако је осећала, као да је чула да се враћа један од оних који су за навек отишли. Васкрсао је неко кога је волела, па се пожурила да га упита: како си? сећаш ли се?

(Свршиће се.)

Елиза Ожешкова.

(Превео с пољског М. Ст. Јанковић).

Ја поимам добро неминовност зала,
Склоп целог живота са тугом и бедом,
Ја знам шта је судба свију идеала
Моје знање видиш на лицу ми бледом.

Али знам и узрок зашто тако бива,
Јер прошао нисам кроз живота хуку
Склопљених очију и скрштених руку:
Кад срце запишти мисао је крива.

Кад се спусти вече и врх тамних њива
Беличасте магле облачци се гоне,
И с торњева старих стане да се слива
Звук побожних звона што вечерње звоне,

У час кад завлада мир крај мене широм,
И шума заћути и занеми врело,
И уморно моје намучено тело
Зажуди за слатким одмором и миром,

Мисао се јави! Као звер ме зграби
И понесе собом у пределе суза,
Гуши ме, а моји напори су слаби
Да се сатре ова похлепна медуза.

Она господари. Ја сам ко Мазепа,
Привезан на коњу, у дубокој ноћи
Што гледа за степом где промиче степа,
Без наде, без даха, без воље, без моћи,

Сатрвен и сможден, у очима страва,
Разјапљена уста, али грло неми,
Сам, једина душа испод неба плава,
Сам на бесној мисли што у пропаст стреми!

Тако влада она. Њен загрљај ране
Ствара, кости ломи ко да су од стакла....
Смрвљеног ме пусти када зора сване
Из црних дубина разјапљеног пакла.

М. М. Ракић.

ВАРИАЦИЈЕ.

Твоје је лице као љупка фреска
На чађавоме зиду старог храма.
Добра си као Дантова Франческа,
У тишини и миру живиш сама,
Без света да ти замера ил' пљеска,
А лице ти је као љупка фреска.

Тело ти је у филиграну љуска
Кроз коју блиста кротка душа твоја,
Из очију ти бистрих благост пљуска,
Врлинама ти већ не знам ни броја,
Ал' знам: за душу тамница је уска
Та прекрасна у филиграну љуска.

Зар хоћеш, драга, да се теби ласка
Ко свакој другој каћиперки? Зашто
И теби годи празних речи праска?
О, кад је тако, ти овамо, машто!
Речима финим као ваза саска
Показаћу ти ја како се ласка!

Доста, за љубав вечитога Христа!
Не могу више, досадно ми све је.
Једанпут срце на ласкање приста,
Но више неће. Гледај, сунце греје
И кривудава река под њим блиста
Ко ореол на глави старог Христа.

О гледај поља и планине модре,
К'о ромеже се, к'о из сна се буде
Кад зрак сунчани кроз облаке продре.

О заборави љубав, патње, труде,
Отвори душу и очи ти бодре
И дуго гледај те планине модре.

Јер ту је спас, и утеха, и нада,
Ми ћемо, слаби, преврнути вером,
Идолу другом, без суза и јада,
Предаћемо се и речју и пером,
А она биће иста, увек млада,
Природа, тај спас, и утеха, и нада.

Сад знаш. Па ако хоћеш да се ласка
Теби ко свакој другој жени, драга,
Ако ти годи празних речи праска,
У изобиљу имам тога блага:
Речима финим као ваза саска
Показаћу ти ја како се ласка!

М. М. Ракић.

ПРЕД СРПСКИМ УНИВЕРСИТЕТОМ.[1]

Ваше Величанство,
Ваше Височанство,
Господо и Госпође,

Наша Велика Школа, као и свака старија установа, има своје традиције. Таква једна позива њеног Ректора да, на дан прославе првог српског просветитеља, одговори прикладном беседом на пажњи коју нашем највишем просветном заводу указују поглавар државе и елита његове престонице. Како је овога пута та част мени у део пала, ја, одзивајући се њој, осећам да сам у овом моменту испуњен не малом зебњом да ли ћу моћи пред овако отменим скупом одговорити том деликатном позиву.

У свакој другој прилици ја бих могао слободно бирати тему мога говора за овај свечани дан. Али данас, када стојимо пред једним тако крупним чином којим се завршава један дуг период у развоју наше више наставе, и када нас од почетка новог периода тј. од дефинитивног решења универзитетског питања раздвајају можда само неколико дана, онда држим да с овога места не треба да се чује никаква друга реч до само реч о Српском Универзитету.

Говорити пак о Српском Универзитету значи говорити о једноме од наших врло старих питања, које је зачето још онда када је код нас постављан први основ вишој настави. С развићем и напретком ове, и универзитетско питање појављивало се све јаче, постајало је све прешније, тако да је, од неколико година на овамо,

[1] Говор ректоров држан у дворани Велике Школе на Св. Саву о. г.

решење његово постала неизбежна потреба општег духовног прогреса у свима правцима нашег јавног и државног живота. Српски Универзитет, дакле, неће бити дело спонтаног прегнућа једне веће или мање групе просвећених људи; он ће бити крајњи резултат једне врло лагане, врло дуге еволуције, кроз коју су деценијама пролазили наша виша настава и јавни живот; резултат једног континуелног рада, на коме су, сем данашњих посленика, имали великог удела и многи просвећени претходници њихови из минулога доба.

Да бисмо имали ма и површан преглед овог претходног рада, чији се плод данас јавља у облику Универзитета, изложићемо, у најкрупнијим потезима, како се код нас развијала виша стручна настава од самог почетка њеног па до данашњег дана.

Рад у томе правцу почео је скромно, врло скромно, установом Лицеја 1838 године. Први циљ лицејске наставе био је опште више образовање. Мало доцније, већ се помишљало на неку врсту стручне наставе, са чега су лицејци дељени у правословце и философе, доцније и у техничаре. Но при свем том, по висини наставе, по резултату који је ова давала, Лицеј је за све време трајања свога остао вазда на нивоу једне ондашње више гимназије.

Увиђајући све незгоде које су потицале од недовољног и непотпуног уређења овакве једне школе, наставници Лицеја тражили су непрекидно потребне реформе, како би настава добила одређенију форму, а ученици темељнију спрему у струкама које су им предаване. Интересантно је да је већина наставника већ у то доба била за то да се место Лицеја оснује Универзитет. Но место тога, установљена је 1863 године Велика Школа или Академија, чиме је завршено трајање Лицеја.

И поред свих доцнијих измена и допуна, Велика Школа задржала је све до данашњега дана облик који јој је у почетку дат, и циљ који јој је тада био намењен. Као просветна установа за више стручно образовање,

она је законом од 1863 године била подељена на три факултета: философски, правнички и технички; године учења дељене су на семестре; Министарство Просвете пренело је све старање о настави и научним средствима на Академски Савет, итд. Али и ако је овим виша настава била знатно унапређена спрам раније лицејске наставе, ипак је Велика Школа овога доба била још врло далеко од намењеног јој задатка по коме би слушаоцима својим морала давати темељну стручну спрему. Јер такве спреме нису могли изнети из једне школе они ученици који су као техничари и правници учили зоологију, ботанику, минералогију, хемију и физику, а као философи морали слушати администрацију и јавно право Србије.

Тадашњи наставници Велике Школе, којима су све слабе стране такве наставе биле најбоље познате, захтевали су непрекидно измену закона у напреднијем духу, по којем би се настава у школи могла организовати на стручнијој основи. Али, као и увек, овакви захтеви нису налазили одмах повољан одзив. Тек године 1871—1873 приступило се неким „изменама и допунама“ у дотадашњем уређењу Велике Школе, којима је, поред појачаних квалификација за нове наставнике и неких измена које су ишле у прилог стручније спреме у правном и техничком факултету, философски факултет подељен у природно-математички и историјско-филолошки одсек. Оваквим делимичним изменама и поправкама, Велика Школа је неоспорно корачала напред, добијала у стручности, али је све то некако ишло лагано, споро, на парче. Ово се, без сумње, има приписати и уверењу које тада владаше код представника Велике Школе, да слушаоцима свих факултета ваља дати што шири круг општег образовања, — што је, без поговора, лепа ствар, само да тиме није био ометан главни циљ школе: стручна настава. И заиста, тадашња Велика Школа спремала је људе са знатно широким кругом знања, али обим такве спреме стајао је у обрнутој размери са дубином њеном. Према томе, површност је морала бити резултат таквог начина школовања,

она чувена површност наша због које смо често доста патили.

После године 1890, када се наглим увећавањем наставничког колегијума у овоме могло видети неколико генерација на окупу, потреба за основним реформисањем Велике Школе ступа у акутну фазу. Од то доба не престаје живо настојавање наставника њених да се Велика Школа што пре замени Универзитетом; од тада почињу израде оних многих законских пројеката о Српском Универзитету, али који су, на жалост, редовно остајали само пројекти.

Но пропале наде биле су увек добри учитељи. Оне су и овом приликом научиле професоре Велике Школе, да не треба губити време у неизвесном и несигурном очекивању Универзитета, него да треба, ма и под старим именом, потражити одушке оним потребама које се беху појавиле услед веома измењених прилика у факултетима. И заиста, радећи на томе да се настава на Великој Школи приближи што више фактичној стручној спреми, постигло се најзад те је године 1897 донет „Закон о изменама и допунама у закону о устројству Велике Школе од 24 септембра 1863 године“, којим је законом, поред осталога, предвиђено независно уређење факултета нарочитим уредбама. С овог истог места, тадашњи ректор Велике Школе, Г. Ј. М. Жујовић, приказао је у своме говору значај ових нових законских измена, изневши правилно да ће школа имати највеће користи од тог аутономног односа наставе у појединим факултетима. И заиста, по новоме закону факултети су могли уређивати и подешавати наставу независно један од другога, према потреби и циљу којем сваки од њих служи; сем тога, ма за какву измену уредбе није се морало чекати решење законодавног тела, већ је била довољна обична одлука министра просвете. Не улазећи даље у излагање ових реформама које су рад у Великој Школи знатно преобразиле, поменућу само још то да је у новим факултетским уредбама била поклоњена нарочита пажња практичним

радовима у семинарима, институтима и лабораторијама, што је, у осталом, потпуно одговарало појачаној стручности у настави.

На и у овој новој фази развића, Велика Школа имала је два прелазна стања, која се нарочито јасно огледају у уредбама философског факултета од 1897 и 1901 године. По последњој уредби тога факултета науке су раздељене у једанаест стручних група, прописан је један стручни, дипломски испит на крају школовања, коме морају претходити испити из свих помоћних наука, итд. За философским пошла су и остала два факултета, мењајући своје уредбе у напреднијем духу, тако да је у последње доба Велика Школа доспела до највишег ступња до кога уопште може доћи на путу развића једна просветна установа с њеним задатком.

И тако, дакле, почињући с Лицејем и завршујући с данашњом Великом Школом, виша настава у Србији прошла је веома поступно кроз многе фазе развића, замењујући вазда једну другом само путем посве лагане еволуције. То је, заиста, редак, вероватно и јединствен пример наше врло велике опрезности, која се, иначе, у другим нашим пословима не испољава у толикој мери.

Овим је завршен и други период развића више наставе код нас, у којем данашње уређење Велике Школе представља крајњи и највиши ступањ. На основи више стручне наставе садашња Велика Школа не би се могла више ни развијати нити реформисати. Ако бисмо је такву дуже време оставили, она би могла поћи само назад, што је, у осталом, неизбежна судба сваке еминентно еволутивне установе када је осуђена на дужу стагнацију. И с тога су посве оправдани захтеви који се од дужег времена, а нарочито последњих година, не престају понављати, да Србија што пре приступи оснивању свога националног Университета, како би тиме подигла општу наставу на виши ниво и отворила шире поље научно-културном полету, који је у њој до сада био тако спутан.

Али година за годином пролазила је а питање о

Српском Универзитету остављано је нерешено. Објављено и признато као „велико културно народно дело“, оно је покретано са разних страна: од највиших просветних представника, од појединих влада, па и од самог Народног Представништва. Но ипак, кад год је ваљало приступити дефинитивном решењу његовом, увек су се неочекивано појављивале разноврсне тешкоће које су рушиле лепе наде, сејале разочарање и остављале поборнике Универзитета да и даље раде мучни посао легендарног Сизифа.

Али, најзад, свему мора бити краја. Питање о Српском Универзитету данас је тако зрело да га више, и кад бисмо хтели, не можемо ни обићи нити одложити. Оно више није питање које заступа једна група просвећених људи, нити питање које чини једну тачку у програму какве политичке партије: оно је сада постало питање народног частољубља и државног разлога. Да ово гледиште дели и влада Њ. В. Краља, доказ нам је Пројект закона о Универзитету који је она поднела данашњем Народном Представништву. Да ће пак овај пројект закона бити примљен, и да ће тиме универзитетско питање и код нас бити дефинитивно решено, о томе не може бити сумње, јер једно тако крупно културно питање, као што је питање универзитетско износи се пред Народно Представништво само тада када има да буде примљено; иначе се и не износи. О Српском Универзитету, дакле, смемо већ сада, на неколико дана пре његова прогласа, говорити као о свршеном делу.

Уважени професор Велике Школе Г. Др. М. Јовановић-Батут написао је једну повећу расправу проучавајући исцрпно само три питања, и само из обима медецинског факултета. У таква детаљна разлагања ми се данас не можемо упуштати, али ћемо покушати да изнесемо битну разлику између рада у садашњој Великој Школи и рада у будућем Универзитету. Тим начином показаћемо у исти мах какве добити имају очекивати

од ове последње еволуције Велике Школе и наставни и научни послови.

Пре свега, наша Велика Школа остала је вазда, од постанка до данас, једна особита врста више просветне установе с ограниченим и тачно одређеним задатком: да спрема државп потребне службенике за средњешколску наставу, за административну, судску и инжињерску струку. По свршеном школовању наши великошколци упућени су скоро искључиво на државну службу, јер их школа само за исту спрема, а не и за друге какве слободне и самосталне позиве у животу. Међутим, универзитетска настава својим ширим програмом рада, пре свега, задовољава много боље и потпуније све потребе вишег стручног школовања; слободним комбиновањем научних дисциплина и дубљим, опсежнијим студијама на универзитету се обрађује наука и ради виших, чисто научних циљева, који, као што многобројни примери показују, ретко кад остају без врло плодних резултата у чистој примени; најзад, на универзитету се обрађују и такве струке, које стоје у непосредној вези с потребама практичног живота. Све ово не може се тражити ни добити од једне школе која није заснована на универзитетској основици.

Данашњи великошколски институти, лабораторије и семинари подешени су и спремљени тако и толико да у главноме задовољавају потребе више стручне наставе. И то важи за све, и за оне који су од дужег, и за оне који су пре краћег времена основани. Но овом приликом морамо поменути и то да је на Великој Школи било увек наставника, а и сада их има, који са оскудице у просторима остају дуго без семинара и без лабораторија, са чега у свима таквим случајевима, настава остаје и непотпуна и недовољна. Све ове институције, када буду постале универзитетске установе, морају се реорганисати и допунити, како би се у њима, сем досадашњих послова из обима стручне наставе, могли вршити радови и на научним истраживањима. С тим научним посло

вишега ранга, који чине главни објект университетских студија, добиће и наставници будућег Университета нове задаће и теже дужности које ће им налагати да се стално одржавају на висини њиховог научног позива, тј. да у свако доба буду потпуно обавештени о актуелном стању оне науке коју на Университету представљају. У једној школи, ма се она и великом звала, наставници немају оваквих дужности; шта више, њихова добра воља да и у томе правцу поведу послове, често је ометана сваковрсним оскудицама у помоћним средствима.

На нашој Великој Школи српски подмладак није се могао образовати у свима правцима које наука и њене примењене гране пружају на обраду људскоме духу и његовим наклоностима. Ограничени на три факултета, ми смо за све остало били упућени на туђину, на стране школе са којих смо добијали, истина, учене докторе и спремне стручњаке, али који су, нашавши се доцније на заједничкоме послу, често у истим питањима, по истим предметима, заузимали онолико разних становишта колико је разних школа међу њима било представљено. Са те хетерогености у погледима код наших јавних радника, нарочито у домашају стручних питања, настајали су код нас они чести неспоразуми, кадшто читаве забуне — наравно са свима штетним последицама — кад год је ваљало приступити извођењу какве замашније задаће. С Университетом пак ми бисмо добили потпун број факултета и неколико врло потребних специјалних курсева, а тиме би се дала прилика српскоме подмлатку да на дому своме, на српскоме језику, по истим системама изучава све разноврсне гране наука. Прожети идејама и назорима који су црпени с истог извора, васпитници Српског Университета састављали би доцније хомогеније, сложније групе јавних радника, у чијим се пословима не би осећали разни утицаји страног школовања.

Прикупљајући под свој кров васколики српски подмладак растурен сада по многим страним школама, Српски Университет би, у исти мах, вршио и једну од својих

битних националних мисија, сузбијао би туђински културни утицај који је до сада тако неопазно, али стално и директно вршен преко најинтелигентније класе нашега народа. Јер се не да претпоставити да човек може бити више година немачки, француски, руски итд. ђак, а да не прими и не понесе собом никаква трага од утицаја туђе средине. Наравно, овим не мислимо да би требало потпуно прекинути посећивање страних научних институција, нити би имало смисла тежити таквој искључивости. Научни заводи целога света стоје у сталној духовној вези и непрекидном пословном саобраћају; на појединим универзитетима јављају се с времена на време велики учитељи, научници светскога гласа, реформатори читавих научних дисциплина, чије погледе на науку и методе научног опажања ваља изучавати на самом извору. Али што треба установом Српског Универзитета прекинути, или бар свести на најмању меру, то је оно обично, прописно школовање и матураната и свршених великошколаца наших на разним страним универзитетима. Велика Школа то није могла учинити; Универзитету ће то бити један од главних задатака.

Ако бисмо хтели судити о раду наше Велике Школе на културном преображају народа, нашли бисмо да је она у овоме погледу показала врло недовољне резултате. У осталом, по скученом задатку њеном, она у овоме правцу није ни могла имати већега маха. Са истога узрока, она никада није могла, као организована целина, узимати видног и интензивног удела у питањима од општег националног интереса. Са истога гледишта, добро уређени универзитети показују нам се у сасвим другој светлости. Моћни покретачи општег културног прогреса и плодни расадници напредних идеја у свима правцима народног живота, они су у исти мах најревноснији чувари народних идеала, и одушевљени посленици на подизању духа и буђењу националне свести. Као са какве вазда будне страже, са универзитета су увек полазили први поклици када би наступио час да се ваља зало-

жити у питањима општег националног интереса, или да се ваља жртвовати за остварење народних идеала, или да ваља стати у одбрану народних права и слобода. Када бисмо хтели живим примерима илустровати ову активну улогу универзитета у питањима национално-политичког карактера, онда би довољно било изнети познате историје немачких и талијанских универзитета пре коначног уједињења ових народа, или сетити се само тако честих, неких и врло скорашњих догађаја на многим страним универзитетима. А да је и национална политика увиђавних државника водила вазда рачуна о овој улози универзитета, и да је у њима тражила моћне и сигурне помагаче за остварење истакнутих циљева, сведоци су нам универзитети у Черновицу, Јашу, Колошвару, Нансију, Страсбургу, чешки у Прагу, талијански у Инсбруку итд. Тамо где би се некада подизали тврди градови, тамо се данас подижу велике универзитетске установе, јер њихова одбранбена моћ надмаша далеко и најдаљи добацај градскога топовског метка; захвата, брани, шири се далеко и преко политичких граница једне земље. Утврђеним градовима чувају се само поједина места, а универзитетима се штите, подржавају и подижу читаве нације.

Србија је држава са изузетним положајем и задатком; она мора да води строга рачуна о великим народним идеалима и праведним аспирацијама његовим, јер је у остварењу ових и њен живот. За такве позиве њој је више но ма којој другој држави потребан што шири ореол јаког културног утицаја и националне одбране. Али ваља имати на уму, да такав утицај могу имати само високо просвећене земље, а то нису оне које још немају универзитета.

Универзитет једне земље као што је наша Краљевина, с еминентно националном мисијом, имаће, на сваки начин, теже и пространије задаће но што их имају универзитети других народа. С тога се морају нажљиво осигурати већ приликом оснивања све животне функције

његова организма, а у првоме реду добрим и савесним избором университетских наставника. Нема сумње да ће се међу данашњим наставницима Велике Школе наћи највећи број људи који ће у сваком погледу бити достојни пријемници новог и тежег позива, јер они који су знали и умели да припреме терен за нови Университет, биће, неоспорно, кадри и да раде на томе терену. Али с друге стране, јасно је да наставнички и научнички ауторитет представника Университета мора, узев у целини, стајати на вишем нивоу од нивоа данашњих представника Велике Школе. Такав успех, међутим, не постиже се никада једним махом, јер се јака наставничка тела и солидне научничке корпорације формирају само поступним развићем, и подижу се само дугим, истрајним радом на пословима који су им додељени. Само таквим начином може се поступно подићи на виши ниво и наставнички колегијум будућег Српског Университета. Она стара и свагдашња пракса и старијих и млађих наставника Велике Школе да врло често и веома лако напуштају катедре, не би се смела више на Университету понављати, бар не у досадашњој мери. Университет мора задржавати и прикупљати људе с већ стеченим научним ауторитетом, ма и по цену већих жртава, јер такви су људи потребни не само ради успеха и доброга гласа школе, већ и ради подизања млађих снага које се могу формирати и развијати само поред великих и искусних учитеља.

Изневши упоредно главне функције и друге битне погодбе по којима се Велика Школа мора разликовати од Университета, не смемо заборавити да ће с новим потребама и с новим пословима бити скопчани и сразмерно већи материјални издаци. Преображај данашњих факултета у университетске, стварање медецинског, евентуално и богословског факултета, фармаколошког и агрономског курса, и повећање наставничког кадра, све то мора стати више но данашња Велика Школа. Али како ова већ представља један велики основни капитал који

прелази у наслеђе Универзитету; како се сем тога, све остале нове потребе морају разгодити на дуже време, пошто и развој појединих установа мора ићи поступно, то нема бојазни да ће ново стање тражити одједном какве велике новчане жртве. Шта више, ове ће се моћи у великој мери смањити, када се на потребе Универзитета употребе приходи од фондова које су овоме циљу наменили српски родољуби. Но у колико су скромнија средства која за себе тражи Српски Универзитет, у толико се мора више уложити прегалаштва и искреног одушевљења на свима пословима који имају да осигурају правилан развитак његов.

Ми тврдо верујемо да оснивање ове велике научно-културне установе није ни до сада ометала немаштина наша. Што је пак било застоја, томе треба тражити разлоге у узроцима са свим друге природе, а понајпре у нама самима. У нашем јавном животу ми смо многа питања решавали врло брзо, без дужег и дубљег размишљања, али смо такође многа бојажљиво обилазили, очекујући вазда неке згодније прилике и нека боља времена. Карактеристично је да су сва таква нерешена питања управо она за која је требало показати више самосталности, дубље спреме, интензивнијег и истрајнијег рада. Међу таква нерешена питања долазило је, бар до сада, и питање о Српском Универзитету. Сви смо ми врло добро знали да се оно мора решити, и то што пре решити; било нам је јасно да без јаког универзитетског импулса не може бити јачег културног полета; познавали смо и све опасности које нам прете од поплаве надмоћније туђинске културе; очима својим посматрали смо како други, старији народи живо одмичу а млађи пролазе мимо нас и престижу нас — па ипак, стајали смо тако дуго непомични, обузети неком неодољивом индоленцијом и хипнотисани неким неоправданим страхом, који нам је стално дошаптавао да нисмо још дорасли за високе културне и научне установе, да их немамо су чим подизати нити одржавати. И тако се,

најзад, збило да смо домовини нашој, оклевањем и нерешљивошћу, створили у међународној заједници данас јединствену ситуацију: на једној страни видимо све старије и млађе европске државе са својим универзитетима; међу њима су и раскомадана Пољска, потчињена Чешка, Хрватска, Финска, зависна Бугарска, па и раслабљена Турска, а на другој страни сама, сасвим сама независна Краљевина Србија са својом старом Великом Школом. Таква ситуација није ништа мање но страшна својом стварношћу.

Али када се већ тако десило, када смо нашој највишој просветној установи сами одредили последње место у реду сличних установа осталих културних народа, онда, у накнаду за то, нека се, бар с друге стране, савесним и паметним радом настане да Српски Универзитет у скорој будућности буде, међу старијим парницима својим, највиђенија научно-културна установа на Балканском Полуострву.

Сава Урошевић.

МИЛОВАН Ђ. ГЛИШИЋ.

(Крај.)

III.

Глишић је човек са села и од села. Варош му се није допадала, изгледала му као једна јама где гмижу бирократи и зеленаши, као паучина где пауци вребају мушице са села. „Ала је гадна та чаршија“, вели он у једној својој причи. То је стара мржња сељака на варошко становништво, она борба, о којој говори Г. Јован Цвијић, између патријархалне културе наших села са византијско-цинцарском културом наших вароши и варошица. Глишић, и као дете са села и као један од нових људи, који су са Чернишевским у примитивним облицима сеоског живота видели један виши облик друштвен, најра-

дије је бирао сељачке мотиве. Већина његових прича дешава се на селу, у ваљевском крају и у осоју Космаја.

Од 22 његове приче 16 су са села, остало из вароши. Романи из варошкога живота које је 1882 године објављивао, „Црна Униформа“, где се спремао у госте калуђерима, и „Питомац“, где је мислио да продрмуса „господу“, нису никако ни писани. Остало су мале сеоске историје, писане без много претенсије, доста просте, али са једним лаким и пријатним хумором, без горчине, без пакости. Обично је то какав смешан догађај који се десио каквом чиновнику или зеленашу. Три четвртине приче чини анегдота, која је врло често истинита, и увек занимљива И то нису измишљане историје! Черинишевски, Учитељ, доказивао је да је „истинска јабука боља но насликана“, и довикивао писцима своје школе једну једину одредбу своје анти-естетичке естетике: не лажите. Глишић црта типове који су постојали и догађаје који су се дешавали, и сем „Прве бразде“ и „Тетка Десе“, све је више или мање знптано из живота. У предговору „Подвале“ он рели: „Трудио сам се, да изнесем што верније нацртане типове каквих и данас има по нашим паланкама“. „Свирач“ је написан према оригиналном уговору између газде и момка који је писац имао у рукама. „Рога“ се десила негде у ваљевској Колубари, као што је историју мртвога одаџије Талета. у „Шетњи после смрти“, испричао сам члан кварта. У „Глави шећера“, и историја оног особитог подмићивања, и Радагова освета, и капетан Максим, који је био отац једног нашег познатијег писца из онога доба, све је сушта, непрерађена истина. Вуле Пупавац је фотографисан један дућанџија из Неменикућа, с којим је перфидни Глишић ловио по Космају, куповао све што је овај говорио, и једнога лепог дана унео га целог у „Подвалу“. Отуда Пупавац има толико рељефа, толико је у исти мах и општи и типски, да је свуда где је комад даван налажен по један Вуле Пупавац, који се љутио на беспослену господу и пискарала што трговце људе пишу у књиге. Има наших

приповедача који су писали стотине прича, где се најзад све своди на једну исту ствар, све се топи у општим цртама и заборавља одмах пошто се прочита. Глишић је знао да одабере добре анегдоте, да их врло лепо исприча, тако да остају у памети и увек развлаче уста на смех.

Такозваних озбиљних прича код њега је врло мало: неколико само. „Тетка Деса“ је идеализована сељанка, узорна Српкиња, са свима класичним врлинама, написана за један женски лист који је неко време чинио успешну конкуренцију немачким базарима. Чувена и неколико пута прештампавана „Прва бразда“, јесте дирљива прича како је још нејаки Сенадин заорао своју прву бразду, и како се његова весела мајка, сирота удовица која је јуначки и ваљано одгајила своју децу, зарадовала што се и њој сунце једном насмејало, што је и њено дете дорасло до плуга и почело да „оре као маторац“. У тој топлој причи, у тој лепој и поштеној сељачкој идили и химни благословеном раду, све је поетско: почев од тепања и суза радости срећне матере, па до поетичних имена личности Душанке, Јездимира и Јеленка. Сем тих двеју прича, у озбиљне би још ишле и „Задушнице“, историја једне велике и кобне материнске љубави, и „У зао час“, где има нечега мелодрамског: мртви љубавници, сједињени у смрти, гроб Цветков на који у зимњи сутон пада меки покров снежни, и сеница која тужно цвркуће на сувом грању.

Све друго то је шала, ведра добра шала, где се смеј води само ради смеја. Писац их је писао тресући се од смеја, оног његовог добродушног, звучнога смеја, ведрог, од срца, у основу моралног, јер иде само на рачун варалица и лупежа. У „Роги“, стари удовац који облеће око једрих сеоских девојака, добија једне ноћи огромну рогу на врат, тако велику да је ни највећи вепар не би могао понети. У „Учитељу“, учитељ Милан, да би избегао ревизију, направио се болестан, натерао попа да му молитва, док ревизор није отишао, записав: „због слабости учитељеве нисам могао прегледати школу“. У „Злослутном броју“, Пупавац срета где се макне број два-

десет и пет, најзад, опљачкан, преварен, изигран, пада у бару под прозором Милкиним и добија освештани број врућих. „Шило за огњило“ је сељачка освета грабљивом Цинцарину који је купио своје рођене врљике. Свађа око испуњеног букавца, кварење једног старог пријатељства између учитеља Грујице и попа Вујице, предмет је приповетке „Ни око шта“. У „Ретком зве満у“, Радак хвата у Космају „дивље дете“, одбеглог мајмуна једног београдског Енглеза. И „Подвала“ и „Два цванцика“ су шале које већ двадесет година забављају добру публику, са типовима који су прешли у обичан говор и пословицу, са речима, као „молим, фино“, или „вуна, Кићо!“, које се чују сваки час. Код незлобивог и добро расположенога Глишића, свуда се меша шала, и као што у „Фигаровој свадби“: „све се свршује песмама“, тако и код њега, све се зачини добрим и хигијенским смехом.

Од села је њему остала још једна склоност: љубав за бајке и „страшне приче“. Као и сва сеоска деца, он је волео да слуша језовите приче о вампирима, вештицама, здухаћима, вукодлацима и дрекавцима. У дуге зимње вечери, он је крај ватре слушао та причања, не смејући да се окрене из страха да не види пар злих очију у мраку, док је на пољу ветар урликао кроз оголеле вотњаке и забране. А у пролеће сеоска деца су се скупљала око слаткоречивих Ужичана, пуних прича, који су догонили своја стада с брда, да у долини проведу блажу зиму и пре дочекају пролеће са пашом. Та љубав за легенде остала је Глишићу и данас, и једна од његових омиљених књига то су приче Шехерзадине у „Хиљади и једној ноћи“.

Сем те природне склоности, био је и један књижеван утицај. Нико више од Гогоља није утицао на Глишића. Прве приповетке Гогољеве „Вечери на мајуру близу Дикањке“ јесу украјинске народне приче, пуне ђавола, вила, вукодлака, злих духова сваке врсте. У осталом, и сам Гогољ ту је био под утицајем Тика, Хофмана и немачких романтичара.

Карактеристично је да је прва приповетка Глиши-

ћева „Ноћ на мосту“, као што само име у напред обећава, једна очарана прича, манита оргија нечастивих, који на реци вриште, јече, пиште, грокћу као прасад, мече као козе, ржу као ждребад, играју лудо коло око врбе, гребу дугим ноктима, кезе се и шкљоцају оштрим зубима, реповима шибају по земљи, звече букагијама. Приповетка „Награисао“ опет је једна иста така историја о нечастивима и чинима, онаква какве се причају по качарама и око ракијских казана. У „Глави шећера“ уметнута је опширна епизода како је Петар целе ноћи носио букагије од воска, и како га је црни поп терао до саме зоре, док петли нису запевали. „После двадесет година“ је народна прича како се село Зарожје ослободило злога вампира Саве Савановића. Глишић је боље но ико обавештен у сељачкој магији, а он се тим знањем чисто као и поноси. Благодарећи њему, ми знамо да на вампира треба пуцати салауским марјашем, да на тамо његов гроб треба доћи са непочишћеним вранцем, глоговим коцем и водом аџијазмом. Знамо да се „змајеве отресине“ налазе крај извора где се змајеви купају, да наличе на рибљу крљушт, само су чистије и сјајније. Научили смо како се гаси углевље, како се салива страва, да у соби једнога врачара има: курјачких зуба, осушених слепих мишева, змијиних свлакова, црних мачкова без белеге. Када град udari жене треба да стану на праг и довикују удављеним и обешеним који воде облаке: „Ај, Тимотије, ај Јелисије, гони говеда на планину“.

Мало је која прича Глишићева без тога вампирског елемента и мешања нечастивих сила. Неки пут он прича тако озбиљно као да и сам верује. Каткада он то своди на праву меру, и прича са једном пријатном иронијом. Њему је било пало у очи да се вампири обично јављају око кућа где су пуни кошеви или где има младих удовица, и било му је познато да негде у ужичком округу има цела породица који се зову Вампировићи, потомци неког вампира који је за собом оставио сасвим земаљски и опипљив траг. И таква је прича „Брато-Мато“.

Али та склоност за језиве ствари увек му остаје. У „Два цванцика“ је последњи чин у капели на гробљу. „Шетња после смрти“ је ноћна проводња једног мртвог одаџије од министарства до механе и капеле. Та љубав за бајке и фантастичне приче је врло занимљива страна код овог ведрог писца и сатиричара. Откуда је то код њега? Урођени укус, осећање примитивне поезије у тим оргијама маште простих људи? Ко ће то знати? Глишић није једини писац код којега се налазе те непомирљиве противречности, непомирљиве када се свака за себе и са стране гледају; јасне и обичне, када се не заборавља на редовну и природну сложеност свакога живога створа.

Занимљиво је непрестано колико је остало сељачкога код Милована Ђ. Глишића! Он је верно сачувао љубав према сељачком свету, најрадије цртао његов живот, и боље но ико писао његовим језиком. Још у младости, он је гутао народне песме, које је и сам скупљао испод Маљена, бележио из уста једне Фочанке, и штампао у „Даници“ за 1872. Богатство које је рођењем добио, он је ревносно увеличавао, и доспео је дотле да данас по свој прилици нико не зна боље српски језик од њега. Он се каткада чисто и размеће тим знањем, и код њега ће се наћи чисто сељачки, пословни изрази: чекало, ра̀жањ, узјазбити се, макља, зијан, рчин, зво́нац, пармача, межганица, пајанта, сврачина, и тако даље. Он се смеје нашем незнању, и добацује нам: „...ако почем знате шта је о́је“. Или овако: „А знате ли ви шта је то ро́га?“ Ако сте рођени „у околини Дајмака“, што рекао Домановић, ви то тешко знате, али ту је љубазни писац да вам о том даде целу једну лекцију, и он ће вам лепо објаснити како треба одсећи ракљасто дрво, пробушити га на нарочитом месту, ударити клин, шта више сазнаћете када се ро́га зове клёчка, а када љу̂ба. Али како ни сам Аполон не затеже сваки дан свој лук, и Глишићу ће се десити да му се као свима осталим смртним омакне: „пуче запето стање“ и „опасна опасност“.

На страну то извесно кокетовање са знањем језика, ми немамо писца који је више волео српски језик и толико полагао на његову чистоту као Глишић. Он је поједине романе преводио по два и по три пута; са својим ђачким преводом „Мртвих душа“ толико је остао незадовољан да када би имао неке ренте, он би по антикварницама куповао старе примерке и бацао их на ломачу. Деси ли му се каткада да у превођењу не нађе праву реч која му треба, он оставља посао, и даје се у лов за том речју, која је само једна и коју треба наћи, ма где било, у речницама, код пријатеља, код пролазника, ма кога! И зато у овај мах, Милован Ђ. Глишић влада најчистијим српским језиком. Код других писаца наших има више снаге, више боје и пластичности, више тананости и нианса, али ни код једног није толико чистих народних речи и тако потпуно српска фраза.

IV.

У делу Милована Ђ. Глишића нема много уметности, и ми бисмо је више тражили од једнога писца који би данас писао. Анегдота и дијалог њему су главно, готово све. Та је анегдота занимљива, дијалог је течан, жив, природан, али су личности овлаш оцртане, обележене само по оном што је код њих спољно, махом дијалошким особинама њиховим. Тако, учитељ у „Рóги“ са страним речима; дућанџија у „Распису“ са његовим „равним начином“; зарожански поп у „После деведесет година“ са „може, може ја!“, или у „Шетњи после смрти“, кочијаш Банаћанин са „о мај, господару“, жандарм Црногорац са: „да шћаше поћас остат’, божа ми вјера...“ Цинцарин механџија са: „молем, изволʼте, газда“. Писац се нигде не упушта у психолошку анализу; његове личности су и сувише просте и једноставне да би могле и помишљати на какав мало сложенији унутрашњи живот. Као у народним причама и песмама акција тече ведро, мирно и обилно и даје обележје свему.

Вредело би говорити о узроцима због којих Мило-

ван Ђ. Глишић код шире књижевне публике не заузима оно место на које има право. Још 1874 године, на неколико година пре Лазе Лазаревића, на десетак година пре Јанка Веселиновића, он је почео писати сеоске приповетке. И то не онако сеоске приповетке, какве је пре њега састављао многоструки Владан Ђорђевић, где сељаци говоре као ђаци на омладинским скуповима, или оне „црте из народнога живота“ од Радмила Лазаревића, где сеоски љубавници певају:

Јагодице, неверице,
Судио ти Бог,
Што ми узе пламен душе,
Пламен срца мог.

Не, он није давао те конвенционалне сељаке чији тип још ни данас није изумро у нашој књижевности, но наше Србијанске сељаке онакве какви су, „подвалаџије“, подругљиве, са неумољивом мржњом на чиновништво, који су већ изишли из патријархалног и идиличнога доба старих задруга.

Не треба чинити богзна каква истраживања па уверити се да је Глишић одиста оснивач и сеоске и реалистичке приповетке код нас. Сам Јанко Веселиновић јасно и отворено то каже, у причању како је сам почео писати: „Узех да читам наше приповедаче. Глишић ми је био најближи. Од свију што сам њима [сељацима] читао, Глишића су најрадије слушали и најбоље разумели“.[1]

Један од најбољих, ако не и најбољи књижевни представник покрета од седамдесетих година, оснивач сеоске и реалистичке приповетке у Србији, ведар, симпатичан и занимљив писац, мајстор у чисто српском језику, преводилац коме скоро нема равна, савестан радник који је оставио дубоко заорану бразду са собом — то је био овај човек којем се дугује много више признања но што му се сада указује. Једна књижевност може да

[1] »Правда«, 13 октобра 1904, бр. 43. »Писма са села«. Писмо шесто.

има писце који су на већим висинама и пролазе кроз живот са више сјаја и праске, али њен темељ, њену солидност чине ови здрави, тихи и радни људи, од чије је расе Милован Ђ. Глишић.

Јован Скерлић.

НЕИЗДАТИ ТУРСКИ ДОКУМЕНТИ
О СРПСКОМ УСТАНКУ 1805 и 1813 ГОДИНЕ.

(3.)

Пошто смо видели документе који се налазе у тевтеру за 1804—5—6 год., да говоримо сад о документима који се односе на српски устанак а налазе се у тевтеру за 1813 и 1814 год.

У том се тевтеру, који је писао бивши босански кадија Селим-заде-Есад-Абдурахман, који је 1813 г. био софиски кадија, налазе, прво, документи који имају припреман карактер за покоравање српских земаља; затим, који се непосредно односе на војне акције против Срба; и, најзад, документи који констатују само подјармљивање Срба. Дајемо овде кратак извод из њих.

1) Прва је по датуму једна буруլтија од сераскерната, упућена софиским војно-административним властима, којом се наређује да предузму брзе мере да се уреди и појача поштански саобраћај (мензил-хане), који је раније био установљен. То сераскерият тражи ради сакупљања многобројне војске која је имала да се упути Нишу. Буруլтија је датирана 27 реби-ул-евела 1228 г. од Хеџире.[1]

2) Други документ је буруլтија, опет издата од сераскерната софиским војно-административним властима, којом се наређује да што пре спреме 500 одабраних војника, који су имали да послуже као појачање војних одреда сакупљених око Ниша и одређених за помоћ вој-

[1] 12 марта 1813 г.

скама које су имале за задатак потпуно угушивање српске побуне. Датум на документу је 15 џемази-ул-евел 1228 г.[1]

3) Султански ферман упућен месним софиским властима, којим се саопштава да предузму потребне мере за преношење војног материјала кроз Софију за Ниш и за даље (топова, ђулади и другог артилериског прибора, као и пушака, барута у сандуцима итд.). То је било унапред одређено за „срб-гајлеси“.[2] Датум је и на овом документу 15 џемази-ул-евел 1228 г.[3]

4) Султански ферман издан у Једрену и упућен опет софиским властима, којим се саопштава да се војни прибор и храна који буду стигли у Софију одмах морају пренети у Ниш, пошто су били одређени против „срб-усати“.[4] Датум је ове царске наредбе 13 џемази-ул-евел 1228 г.[5]

5) Бурултија коју је издао сердар и послао софиским и пиротским властима, којом се наређује да спреме 350 одабраних војника из града Софије и 200 из Пирота, свега 550, које је одмах требало послати у Ниш на бојиште, да ратују са српским бунтовницима. Наредба је датирана 25 џемази-ул-евела 1228 г.[6]

6) Бурултија од сераскерията упућена софиским, пиротским, радомирским и ћустендилским властима, којом се наређује да спреме потребну количину топлога доњег одела и других потреба за војску која се сконцентрисала у околини нишке тврђаве, ради потпуног угушења српске побуне. Наредба је датирана 27 џемази-ул-евела 1228 г.[7]

7) Бурултија издата од сераскерията и упућена софиским војно-административним властима, којом се саоп-

[1] 4 мај 1813 г
[2] Српска напаст.
[3] 4 мај 1813 г.
[4] Српски устанак.
[5] 2 мај 1813 г.
[6] 14 маја 1813 г.
[7] 16 маја 1813 г.

штава да ће из Једрена стићи војни материјал, намирнице и др. што је одређено за потребе војске која је улогорена у околини Ниша. То су одмах имали испослати тамо, јер је било потребно при борби са српским устаницима. Датум 1 џемази-ул-ахар 1228 г.[1]

8) Бурултија послата од сераскерпата софиским властима, којом се наређује да спреме све врсте хране и намирница потребних војскама које предводи сер-аскер Али-паша (Карсли), који је онда био румелиски валија. Он је усредсређивао војску у околини Ниша, у намери да угуши бунт српских устаника. Датум 15 џемази-ул-ахар 1228 г.[2]

9) Царски ферман којим се извештавају софиске војно-административне власти да се од Цариграда (Чекмеџе) кренуло 14 артилериских ордија[3] ради појачања артилерије која је одређена против подигнутих Срба, и наређује да се за тих 14 ордија спреми потребна количина хлеба, меса итд., а за коње јечма, сена итд. Датум 17 џемази-ул-ахар 1228 г.[4]

10) Царски ферман којим се заповеда софиским, самоковским, ћустендилским, дубнишким и радомирским властима да се 300 кантара (13.200 ока̂) спровог гвожђа, које је наручено у Самокову[5], што брже пошаље у Ниш, како би се употребило на потребне ратне циљеве против српских устаника. Поред тога, наређује се да се радници ковачи гвожђа и др. одмах пошљу у Ниш, и то из Ћустендила и Радомира. Датум 27 реџеп 1228 г.[6]

11) Бурултија сердара војске послата софиским властима, којом се наређује да брзо спреме војнике које по војном списку треба позвати под заставу. Они су

[1] 20 мај 1813 г.

[2] 3 јун 1813 г

[3] Одред, одељење.

[4] 5 јун 1813 г.

[5] Град у планини Рилу, чувен са гвожђаног рудника.

[6] 14 јул 1813 г.

имали бити послати у Ниш под предвођењем једнога „баш-бога“. Датум 1 реџеп 1228 г.[1]

12) Бурултија видинског сер-аскера којом се наређује да се спреми и на бојно поље пошље једно војно појачање од 500—600 војника, сабраних око Ниша и предвођених једним „баш-богом“. Датум 15 шабан 1228 г.[2]

13) Царски ферман софиским властима којим се јавља за назначење Ел-хаџи-Мехмед-Бахрам-паше за главнокомандујућег над војскама сакупљеним око Ниша, на место Карсли-Али-паше, итд. Тај ферман, због његовог нарочитог значаја за историју српског устанка, дајемо цео у преводу Г. Д. Ихчиева, коме дугујемо признање за многобројна обавештења која су од велике важности за овај чланак. Ферман је датиран првих дана месеца рамазана 1228 г.[3]

14) Бурултија нишкога главног заповедника софиским властима, којом се саопштава да 400—500 српских заробљеника из Босне, везаних једним синџиром, има да се пошљу у Цариград. Али како се знало да је велики број од њих умро путем, а други да су много болесни и изнурени, то се наређује властима да се постарају спремити храну, и за њих, и за њихове пратиоце, којих је било 300—400 коњаника. Нарећује се да болесне спроведу до Цариграда у „срем-арабаси“.[4] Датум 10 шавал 1228 г.[5]

Ево како о томе пише Карађорђе преко свога секретара: „Тога времена (около 15 августа) извештени рапортом како је везир босански силно нападеније на наше војске учинио, силно кровопролитије било, и да су наши принуждени били два сата назад уступати оставивши у Лешници шанцу 400 војника между Турцима на Божију промисл, који после 10 дана унуждени буду не

[1] 18 јун 1813 г.
[2] 1 август 1813 г.
[3] 15—20 августа 1813 г.
[4] Сремска кола.
[5] 25 септембар 1813 г.

имајући ни с једне стране помошти отдатисја Турком у плен"[1]. Ранке каже да је брат Милоша Поцерца тада заштићавао Лешницу. Зворнички епископ је успео да га склони на предају Турцима. Гарнизон је био одведен у ропство, под војном заштитом, у Босну, а затим послат у Цариград, одакле се нијеадан није вратио кући.[2]

15) Бурултија издата од нишког сераскерата, којом се наређује софиским властима да се постарају за превоз хране, намирница и других ствари потребних царској војсци око Ниша. Ту има и цео списак кола̑ софиског краја која су имала да превезу намирнице у Ниш. Датум 29 шавал 1228 г.[3]

16) Бурултија издата у Једрену, којом се наређује софиским, као и властима оних крајева кроз које ће пролазити војске против српских устаника, да похватају војнике који су побегли са бојишта. Датум 9 реџеп 1228 г.[4]

17) Царски ферман којим се софиским војно-административним властима, као и властима свих других области у царевини, саопштава радосна вест да је велики везир сер-аскер Ел-хаџи-Мехмед-Бахрам-паша извршио ратни поход против Срба успешно и брзо. Он је разбио устанике, умирио земљу, и тамо завео мир и тишину. У овом документу султан изражава своје високе милости и наклоности, како према њему, тако и према другима њему потчињеним мирмиранима, за указану услугу падишаху и држави. Ферман је датиран 1 зилкаде 1228 г.[5]

18) Султански ферман софиским војно-административним властима, којим се позивају да спреме и у Београд пошљу 50 дунђера, да раде на поправци неких развањених кућа у разним београдским ма̑лама. Надница је одређена по 50 пара и по ока хлеба дневно сваком мајстору. Документ је датиран 30 зилкаде 1228 г.[6]

[1] Гласникъ Друштва Србске Словесности, св. IV, стр 166.
[2] Die Serbische Revolution, p. 246.
[3] 3 октобар 1813.
[4] 26 јун 1813 г.
[5] 14 октобра 1813 г.
[6] 12 новембра 1813 г.

19) Окружна буруլтија упућена од нишкога главнокомандујућег софиским и другим властима које су на путу Ниш—Једрене—Цариград, којом се наређује да сви мостови на суводолинама и рекама на путу Ниш—Софија—Једрене буду у исправности, јер ће кроз та места имати да прођу царске војске из Цариграда и Једрена за Србију. Датум: средина месеца зилхиџе 1228 г.[1]

Да дамо сад превод поменутог фермана.

ФЕРМАН.

Високо-славни победиоче, главнокомандујући победоносне ми војске, велики везире, мудри мој саветниче, уређивачу народа, управитељу народних установа, ти који вешто, мудро и савесно руководиш јавним државним пословима, који искусно и вешто умеш да водиш и добро и спасоносно окончаваш важне народне послове, ти који својим прегаоштвом и неуморним радом држиш везе за учвршћавање и сређивање основа царевине и њене среће, ти који си кадар учврстити основе благостања и сјаја, и, најзад, ти који си богато обдарен свакојаким милостима и даровима од свевишњега Бога, славни мој везире и храбри старешино, Ел-хаџи-Мехмед-Бахрам-пашо, до сада главни управитељу чирменскога санџака, теби шаљем овај свој височајши царски ферман, ради знања и управљања.

Извештавам те да сам данас главну управу над мојим победоносним војскама сакупљеним око града Ниша, као и управу румелиске области, благоволео предати и поверити теби, са пуним и неограниченим правима за управу пословима тих војно-административних високих и важних дужности. Божјом милошћу и твојим напором, достојни и знаменити мој везире, потрудићеш се да још у току ове године предузмеш сва потребна средства и мере за корените угушење и уништење крвавог српског

[1] Крај новембра 1813 г.

покрета[1], трудећи се да тога ради свестрано проучиш сва средства и начине за потпун пораз подигнуте раје Срба, и спремајући довољно војне снаге којом ћеш једном за свагда моћи нанети завршни удар не безначајном и доста заморном српском покрету.

Уз то ти стављам на знање да је твоме претходнику, моме бившем великом везиру и главнокомандујућем мојих славних војсака, Карели-Али-паши, прошлих година неколико пута било напомињано да српски бунтовнички покрет не сматра за безначајан и неозбиљан, него да га, напротив, сматра за тешко и мучно решљиво дело; с тога му је било наређивано још за времена да, не губећи ни часка узалудно, предузме мере за скупљање велике војне снаге, и да се одмах са својим главним штабом крене на ратни поход у правцу Београда, београдске тврђаве. Њему се често напомињало да, не гледајући на жртве и тегобе, ма на који начин, одмах отме поменуту тврђаву и опет завлада њоме, јер би тиме задовољио моју царску височајшу жељу.

Али пошто је споменути главнокомандујући, и поред мојих изричних царских наређења, полако и лабаво руководио ратним пословима и напразно губио време у пословима споредне важности, а при том пренебрегавао мудра мишљења и расуђивања подвласних му старешина из повереног му одреда, због чега су у војним предузећима владали потпун неспоразум и несагласност; и осим тога, пошто је он, без икаквог плана и височајшег одобрења, без икаквог повода за страх и опасност, био опсео место звано Делиградски Шанац, место које је већ сматрано као безопасно, јер је војска била прошла град Алексинац и упутила се београдској тврђави, — то, кад сам све ово узео у обзир, с једне стране, а с друге моје височајше убеђење да тај главнокомандујући неће успети да срећном крају приведе ствар са Србима, — издадох височајши царски ферман да се он уклони с главне управе

[1] Србљу гајлеси.

над мојим војскама; а место њега, овим царским ферманом, назначавам тебе, са пуним и неограниченим правима, о славни мој везире Ел-хаџи-Мехмед-Бахрам-пашо, како за главнокомандујућег мојих војсака које се усредсређују око Ниша, тако и за управитеља румелиске области.[1]

Твоје до сада доказане војно-административне способности, твоја одлучност, твоје искуство и окретност дају ми пуну веру да ћеш ти, славни мој везире, у име свевишњега Бога, одлично испунити своју дужност, и према дин-исламу, и према мојој царевини, престолу, и према свима оним правоверним мусломанима и чиновницима који израније и изближе познају твоје велике заслуге, твој војнички дар. Потпуно сам уверен да ћеш ти, мој велики везире, обдарен свима умним способностима, умети мудро руководити војним пословима са зараћеним устаницима Србима, да ћеш моћи сасвим угушити поникли српски бунт, и да ћеш, у име Бога, оправдати моје поверење у тебе, чији је знак моје височајше царско благовољење, изражено у поверавању тих високих дужности теби; вера, пак, држава и мој престо очекују од тебе да оправдаш над тобом изливене издашне царске милости и добре жеље које сам данас својим височајшим царским ферманом благоволео званично именовати, назначујући те за главнокомандујућег моје победоносне војске која се скупља око Ниша, и за главног управитеља области Румелије.

Сматрам за потребно да ти саопштим да је за опсаду и напад гореозначеног положаја, званог Делиградски Шанац, привремено био одређен један од чувених и угледних војних старешина, мој ађутант Шах-сивар-Абди, коме је поверена војно-административна управа санџака Алаџа-Хисар; а за његовог помоћника тиквешки ајанин Тахир-ага, који је административно потчињен управи демир-хисарског ајанина Абдулах-беја, и који се по наследној линији сматра и броји у милошћу обасуту ми

[1] Румели-сјалети.

царску свиту, као главни ађутант, с чином придворног султановог капиџи-баше. Независно од тога, поменути војни старешина Шах-сивар-Абди има на расположењу не само војске Тахир-агине, него и уопште све мухамеданско становништво, способно за ратовање и које се броји у војнике, по списку тога санџака, као и све санџак-бегове, алај-бегове, чак и оне благородне мухамеданце који по наследном праву носе име „фатих-ул-евљад“.[1]

(Свршиће се.)

Г. Баласчев.

(Превео с бугарског М. Ив.)

СИТНИ ПРИЛОЗИ.

Библиографија радова Милована Ђ. Глишића.

А.) ОРИГИНАЛИ:

I. Хумористични чланци:

1. „Модерна стилистика“. „Враголан“, 1871.
2. „Као бајаги популарна физика“. „Враголан“, 1871.
3. „Једна лекција из историје Срба“. „Враголан“, 1871.
4. „Шта човеку неће на ум пасти“. „Враголан“, 1871.

II. Спевови:

1. „Чудо пиромантско“. „Врзино Коло“, 1873.
2. „Одређена“. (Календар „Нови Требевић“, 1893).

III. Приповетке:

а) у часописима и листовима:

1. „Ноћ на мосту“. „Преодница“, 1874.
2. „Рога“. „Отаџбина“, 1875, књ. I.
3. „Ни око шта“. „Отаџбина“, 1875, књ. III.
4. „Злослутни број“. „Отаџбина“, 1875, књ. I.
5. „Нови Месија“. „Отаџбина“, 1875, књ. II.

[1] Синови Завојевачеви.

6. „Глава шећера“. „Отаџбина“, 1875, књ. II—III.
7. „Распис“. „Јавор“, 1876.
8. „Свирач“. „Приповетке“, књ. I. 1879.
9. „Шило за огњило“. „Приповетке“, књ. I. 1879.
10. „Учитељ“. „Отаџбина“, 1880, књ. IV.
11. „Задушнице“. „Отаџбина“, 1880, књ. IV.
12. „Редак звер“. „Отаџбина“, 1880, књ. IV.
13. „Награисао“. „Отаџбина“, 1881, књ. V.
14. „После деведесет година“. „Отаџбина“, 1881, књига V.
15. „У зао час“. „Србадија“, 1881.
16. „Шетња после смрти“. „Србадија“, 1881.
17. „Прва бразда“. „Домаћица“, 1885.
18. „Тетка Деса“. „Домаћица“, 1885.
19. „Молебство“. „Мале Новине“, 1890, бр. 92.
20. „Сигурна већина“. „Дело“, 1894.
21. „Чист ваздух“. „Звезда“, 1899.
22. „Два ловца“. „Ловац“, 1899.
23. „Друмска механа“. Календар „Српска Звезда“, 1900 година.

б) У засебним књигама:

1. „Приповетке“. Књига прва („Рога“, „Распис“, „Ни око шта“, „Свирач“, „Шило за огњило“). Београд, 1879.
2. „Приповетке“. Књига друга. („У зао час“, „Учитељ“, „Задушнице“, „Шетња после смрти“, „После деведесет година“). Београд, 1882.
3. „Прва бразда“. Београд, 1891.
4. „Приповетке Милована Ђ. Глишића“. Књига прва. Српска Књижевна Задруга, 89. Београд, 1904.

IV. Позоришни комади:

1. „Два цванцика“. Шала у четири чина. (Прештампано из „Отаџбине“) Београд, 1883.
2. „Подвала“. Комедија у пет чинова а девет слика. (Наградила Матица Српска). Београд, 1885.

В) ПРЕВОДИ:

I. У засебним књигама:

1. Гогољ: „Чичиковљеви догађаји или Мртве душе“. Превод са рускога, заједно са Љубомиром Миљковићем. Београд, 1871.

2. Гогољ: „Тарас Буљба“. Београд, 1876. (Прештампано из „Српских Новина“).

3. Гогољ: „Тарас Буљба“. [Нов превод]. Српска Књижевна Задруга. Београд, 1902.

4. Проспер Мериме: „Коломба или крвна освета на Корзици“. 1877.

5. Еркман-Шатриjан: „Брђани“ [l' Invasion ou le fou Yégof]. Београд, 1878.

6. Еркман-Шатриjан: „Два брата“ [les Deux Frères]. 1878 год.

7. Жил Верн: „Доктор Окс и његова посла“. Прештампано из „Српских Новина“. Београд, 1878.

8. Еркман-Шатриjан: „Црна Куга“. [Hugues le Loup]. Београд 1885.

9. Хауф Вилм: „Караван“, приче с истока. Београд, 1886 год.

10. Лав Толстој: „Крајцерова Соната“. Прештампано из „Одјека“. Београд, 1890.

11. Лав Толстој: „Рат и мир“. Забавник Српске Књижевне Задруге. 1899—1901.

12. И. Гончаров: „Обломов“. Забавник Српске Књижевне Задруге. Београд. [Преводио прво у „Српским Новинама“ за 1876]. 1898.

13. „Народни Борац“. [С рускога, од непознатога писца, у „Савременику“. Преводио прво у „Вразином Колу“ за 1873, други пут у „Србадији“ за 1882]. Београд, 1896.

14. Љејкин: „Полканови мемоари“. Београд, 1900. [Оштампано из „Ловца“ за 1900].

II. По листовима:

1. „Син“. Литавска народна песма. Превод у стиху с руског. („Матица“, 1870). — 2. „Гробар“, од Пушкина. С руског, („Vienac“, 1871). — 3. „Красноречиви господин

начелник“, од Шчедрина. С руског. („Млада Србадија“, 1871). — 4. „Ема“. Роман од Швајцера. С немачког. („Преодница“. 1874). — 5. „Слике париске“. С немачког. („Преодница“, 1874). — 6. „Козаци“. Историјска црта, од Костомарова. С руског. („Српске Новине“, 1876). — 7. „Чини“, од Тараса Шевченка. Превод у стиху с малоруског. („Јавор“, 1877). — 8. „Црвена Кошуља“. Црте из француско-немачког рата. С руског. („Српске Новине“. 1877). — 9. „Умилта“, од Уиде. С немачког. („Србадија“, 1881). — 10. „Мухамедов Рај“. Источњачка гатка. По руском. („Београдски Дневник“, 1885). — 11. „Црвена морија“ (La Peste rouge), од Едг. Поа. С француског. („Видело“, 1886). — 12. „Браћа“. По немачком. („Видело“, 1886). — 13. „Господарско благо“, од Еркман-Шатријана. С француског. („Видело“, 1886). — 14. „Нова гатка“. По немачком. („Видело“, 1886). — 15. „Шеик Омар“. Алжирска прича. С немачког. („Српске Новине“, 1890). — 16. „Две сестре“. Малоруска гатка. С руског. (Српске Новине“, 1891). — 17. „Последње цвеће“, од Билоа. С руског. („Звезда“, 1894). — 18. „Извор милосрднога душмана“, од Данченка. („Звезда“, 1894). — 19. „Чаробно зрно“. Корејска прича. С руског. („Народ“, 1897). — 20. „Attalea princeps“, од Гаршина. С руског. („Народ“, 1897). — 21. „Рибари“, од Љејкина. С руског. („Ловац“, 1900). — 22. „Чини“. Народна бајка, од Вовчока. С малоруског. („Звезда“, 1901).

Ш. У збирци „Низ Одабраних Причица“, Београд, 1886:

1. „Незнани геније“, од Еркман-Шатријана. С француског. — 2. „Репата звезда“, од Еркман-Шатријана. С француског. — 3. „Срце издајица“ (Le Coeur révélateur), од Едг. Поа. С француског. — 4. „Скромно чељаде“, од Делинга. С руског. — 5. „Уздаси обешенога“, од Еркман-Шатријана. С француског. — 6. „Чикина шкољка“, од Еркман-Шатријана. С француског. — 7. „Ратарски лист“, од Твена. С немачког. — 8. „Матица“, од Еркман-Шатријана. С француског. — 9. „Корниљева тајна“ (Le

Secret de maitre Cornille), од Додеа С францускοг. — 10. „Приче о људској доброти“, од Твена. С немачког. — 11. „Златник“, од непознатa писца. С руског. — 12. „Арлезијанка“, од Додеа. С руског. — 13. „Три гласника“. По немачком. — 14. „Миртила“, од Еркман-Шатријана. С француског. — 15. „Заразна песма“, од Твена. С немачког.

IV. Позоришна дела:

а) с руског:

1. „Зла свекрва“ („Гроза“), од Островскога, 1881. — 2. „Кола мудрости, двоја лудости“ („На всякаго мудреца довольно простоты“), од Островскога, 1882. — 3. „Окови“ („Цѣпи“), од Сумбатова, 1892. — 4. „Нов посао“ („Новое дѣло“), од Данченка, 1892. — 5. „Арсеније Гуров“ („Арсеній Гуровъ“), од Михејева, 1893. — 6. „Зец“ („Заяцъ“), од Мјасьницкога, 1893. — 7. „Мадам Сан-Жен“ („Мадамъ Санъ-Женъ“), од Сардуа и Мороа, 1895.

б) с француског:

8. „Христофор Колумб“ („Christophe Colomb“), од Метепеа и Бареа, 1881. — 9. „Јулија“ („Julia“), од Фејеа, 1883. — 10. „Све за сина“ („Le Fils de Giboyer), од Ожјеа, 1883. — 11. „Ливничар“ („Le Maitre de forges“), од Онеа, 1884. — 12. „Наследник“ (La Pierre de touche“), од Ожјеа, 1884. — 13. „Три жене“ („Les Trois femmes pour un mari“), од Валабрега, 1885. — 14. „Наредник Фридрих“ („Le Sergent Frédéric“), од Вандербурша и Диманоара, 1885. — 15. „Црни капетан“ („Les Noces vénitiennes“) од Сежура, 1885. — 16. „Ни око шта“ („La Boule“), од Мелака и Халевија, 1887. — 17. „Чича Самуило“ („L'Oncle Sam“), од Сардуа, 1888. — 18. „Гаван“ („Le Nabab“), од Додеа и Елзеара, 1888. — 19. „Мазарен“ („La Jeunesse de Louis XIV“), од Дима оца, 1888. — 20. „Јован капетан“ („Jean d'Acier“), од Ломона, 1889. — 21. „Господске руке“ („Les Petites mains“), од Лабиша, 1890. — 22. „Лисице и гаврanови“ („La Chasse aux cor-

beaux“), од Лабиша, 1890. — 23. „Кнегињица Малена“ („La Princesse Maleine“), од Метерленка, 1891. — 24. „Шагринска кожа“ („La Peau de chagrin“), од Луја Жидисн, 1897.

в) с немачког:

25. „Луиђа Санфеличе“ („Luigia Sanfelice“), од Р. Фоса, 1881. — 26. „Пит и Фокс“ („Pitt und Fox“), од Р. Готшала, 1882. — 27. „Племићка“ („Die Patricierin“), од Р. Фоса, 1882. — 28. „Поручник Рајф“ („Reif-Reiflingen“), од Г. Мозера, 1883. — 29. „Тутори“ („Die Raben“), од Мозера, 1885. — 30. „Ђаволове Стене“ („Die Teufelsfelsen“), од Блументала, 1889. — 31. „Ниоба“ („Niobe“), од Полтона, 1896. X.

УМЕТНИЧКИ ПРЕГЛЕД.

Прва Југословенска Уметничка Изложба.

(4.)

Оно што г. Видовића највише занима, то су предели — тачније, као што рекох, марине — посматране у извесна доба дана и на извесном времену, кад предели изгледају мирнији, слабије или нежније или мање јарко осветљени — у сутон, у дане светле, али без сунца, у дане или вечери кишне или кишом опране. Кад г. Видовић слика залазак сунца, као у „Спљетској луци“, он не бира тренутак кад сунце на заходу озари земљу и воду својим рујним и руменим зрацима; он не окреће свој предео сунцу на заходу; он бира тренутак *по* заходу сунца и свој предео окрене сунцу „леђима“, и потопи га у провидну таму, коју сунчани сјај иза узвишенога зреника чини још тамнијом. Г. Видовић је тиха, песничка природа; његови су предели заиста његова „душевна расположења“. Г. Видовић је уз то врло нежан и вешт колорист, и нарочито срећан у бележењу оне особите

атмосфере на води, оне (тако да је назовем) влажне светлости која трепери на води и на кућама крај воде, и оних прозрачних тонова и сенака који у таквим пределима задржавају и у сутон своју провидност. Његова „Спљетска лука“, која му је најбоља од изложених слика, један је од најлепших предела на овој Изложби и својим песничким изразом и својим колористичким особинама; сви се посетиоци сећају те слике мирне „Спљетске луке“ по заласку сунца, с њеним пастелски меким, и уједначеним, и прозрачним колоритом, њеним угашено зеленкастим и ружичастим кућама, које се, с обојеним једрилима рибарских лађица, огледају у осенченој води мирној као огледало. „На каналу“ је такође врло добра слика; оно што нема од оне нежне полутаме у „Спљетској луци“, она добија у природности и свежини светлости на кућама крај воде. „Кишни дан“ изгледа мање успео. Човек би рекао да је проблем био тежак: требало је један предео представити пред вече, после кише, кад је ваздух као опран и не допушта сликару да у слику метне ону ваздушну маглу која иначе увек обавија предмете. Отуда је слика изишла мало сувља, сировија. Али на слици ипак имамо оно што је по својој прилици требала да представи, и вече, и опран ваздух. Г. Видовић, који је такође досада мало био познат нашем свету, остао је са ове Изложбе у нашој успомени као један од најзаслужнијих и најсимпатичнијих југословенских уметника.

Г. Клеменс М. Црнчић је у неку руку противност г. Видовићу, и ако је, као и овај, сликар предела и марина. Он воли јарку светлост, јаке, неугашене боје, шарено цвеће, сунцем преливене терасе, густе, лавиринтичне вртове, пуне замршенога шибља, цвећа, и разног дрвећа. Он ради и мирније осветљене марине; али већ по постигнутом успеху у једним и другим сликама види се да ове последње годе мање његовој природи но мало пре поменути сунчани предели. Његова најкрупнија слика, марина „Јутро на Јадранском мору“, није његова најбоља слика. То је рад врло савестан, од вешта сликара,

свеж, и тачан; и море, и нарочито стење на обали, представљени су онако какви изгледају у природи, светли и влажни; али је цела слика израђена без нагласка, као да сликар при раду није примио јачега утиска; и врло строг критичар могао би за слику рећи: врло добра хромолитографија. Исто тако друга већа слика његова, такође марина, „Са отока Чиова“, не буди у гледаоцу никакав јачи утисак; к томе у укупном колориту слике преовлађује неки непрозирно сиви, и као сапуњави тон. Мени се много боље свидела друга једна мања ствар, једна од оних горе поменутих слика пуних сунца, прва из низа „Са Малог Лошиња“ — „На Тараци“. Она је једна од оних стварчица које посетиоцу изложбе одмах при првој његовој шетњи падну у очи, и остају му пријатне до последње. Слика представља, као што јој и име каже, терасу, — пуну цвећа, у саксијама и сандуцима, на врло јаркој сунчаној светлости. Игра сунчеве светлости и лаких, прозрачних сенака по цвећу и по каменом поду терасе, тачна перспектива, јасне и живе боје цвећа и врта који се преко камене ограде назире (слика је вешто одсечена), и који сав трепери, и као гори, на силном подневном сунцу — све је врло живо, јако, и истинито. Друге две слике истога низа, „Перивој“ и „Двориште“, као и слике „Врт у Трогиру“ и „Из Горског Котара“, рађене су исто тако свеже с природе, али мало сувише шарено, сирово, неподешено. Код г. Црнчића има уопште те сировости, неублажености у бојама. Г. Црнчић, дабоме, намерно није ублажавао боје, желећи да им задржи сву њихову живост, како би и његови цветни и обасјани предели задржали сву своју природну свежину и сјај; али су те његове слике — састављене из тачака, пега, прамичака, пауљица пастозне кичице — остале ипак мало сувише оштре, мало сувише живе. Мирније су слике „Из перивоја у Трстеном“ (у којој последњој има више ваздуха и дубине) и „Дивљи мак“, на којој безбројне пеге црвеног цвећа на зеленој ливади лепо изгледају, на тачном осветљењу мало облачнога дана. Поред ових слика, г.

Црнчић је изложио и три реза, од којих су најбољи „Дрвари у Сиљету“, у којима има, више но у друга два, меконе и ваздуха.

Слике г. Отона Ивековића „На домаји“, „У лову“, „Клепач“, „Млин на Сутли“, „Пре сдборске седнице“, у другом ком одељењу можда би чиниле добар утисак, али у хрватском оне изгледају журно и олако рађене за ширу публику. „На домаји“ има свежине у бојама, а у осталима има посматрања; али уметничка је замисао у њима мало занимљива, а израда мало савршена. Срећом, г. Ивековић нам је за ове слике дао накнаде у својој великој, врло лепо рађеној слици „На Кордуну“. Одмах, на први поглед, слика привлачи пажњу својим светлим, пријатним, усклађеним бојама, у којима преовлађује један благо топал, ружичаст тон, који изгледа да обуима целу слику одозго, од осветљеног неба иза шумице на високом хоризонту. Тај горњи део слике, са својим колористичним и истинито осветљеним небом, својом ваздушастом шумицом на врху падине, својим четницима који десно на слици, на другом или трећем одстојању, наслоњени преко ниског зида, с дугим пушкама на рукама, гледају у даљину, својом тачном перспективом — нарочито је добар. Али је и цела слика исто тако истинито рађена, и једна је од најлепших на овој Изложби, као што је једна од најбољих ствари и у Штросмајеровој Галерији у Загребу.

Од г. Јоса Бужана имамо четири лика, или, ако и његове две сељанке урачунамо у ликове — шест ликова, — и једну ситницу, „духовито хумористичну“ за ширу публику, „Код фонографа“. Најбоља ствар г. Бужанова је „лик Ивана Трнскога“. Трнски изгледа да се мало нестално, расејано „загледао“, али је лик савесно рађен, добро цртан, сликан чистим бојама, и види се сличан. Г. Бужан, види се, тражи да колористички представи играње и преливање боја на људском лицу на дневној светлости. Сличан му је рад и „Старица из загребачке околине“. Његов „Сопствени лик“, из млађега доба, рађен

је друкчије, без тог колористичног шаренила и живости, али је добро цртан. „Сељанка из Шестина“ је прилична акварела.

Радови г. Ивана Тишова „Словенска идила“ и „Туркињица“ намећу се очима својим светлим, односно бујно шареним бојама. По целом задњем зиду собе у којој је била обешена, „Словенска идила“ развијала је свој декоративни, златно осветљени предео, са групицама сељака и сељанака, који играју, свирају, подвезују опанке, или седе на трави, у шумарку и на пропланку, иза којих се сија небо по заласку сунца. Својом величином, својим осветљењем, бројем фигура, представљеним призором, ова је слика привлачила на себе пажњу публике. Она није без вредности ни за строже оцењиваче. Укупни колорит њен, комбинација топлог и хладног осветљења, није нимало непријатан. У слику је, осим тога, уложено много труда, многе су појединости добре, и проблеми које је уметник прегао у њој да реши, врло су занимљиви. Али су, како изгледа, неки од тих проблема за г. Тишова били ипак сувише тешки. Композиција слике је испала растурена, перспективно смањење групе која седи претерано, ставови лица недовољно гипки, и, нарочито, начин на који је слика замишљено и рађена није схваћен с довољно јединства: једна половина слике, фигуре које стоје напред на њој, рађена је у „отвореном пољу“, док је друга половина њена, њена позадина, златно небо, рађена декоративно. Ова последња мана осетно узнемирује гледаочево око и логику. Али младом сликару (ја кажем да је г. Тишов млад, а ништа о том не знам; тако ми се учинило) који је у овако великој слици имао да се бори с толиким тешкоћама композиције и осветљења и цртежа, није замерити што их није све савладао. У „Туркињици“ је такође опасно било изабрати мотив тако шарен многим и наметљивим бојама као што је млада Туркиња у јако шареним шалварама и јелеку, с лицем зајапреним, сластвено изваљена по шареном ћилиму развашареног дивана. Г. Тишов је бар успео да

изазове једну харемску прилику пред наше очи. Ипак, неће бити неумесно, и ако је педантно, подсетити г. Типова на онај стари и увек савремени Хорацијев савет, који је извесно и њему познат: „Бирајте предмет раван својим силама, и дуго испитујте шта рамена могу поднети, шта не“.

Предели г. Томислава Кризмана показују посматрања и искрености. Његове четири литографије, од којих су три такође предели имају још и ону поезију и мекоту тона, и брижљивију израду, које недостају већини његових сликаних предела. Његова „Зима“, која му је најбоља слика, пала је сваком посетиоцу у очи. Мени се допала она сува, увијена жена, чудна лица, незаглађене косе, тамна у тамном оделу, на светлој основи снега и њем покривеног голог дрвећа. Слика је алегорија Зиме, са њеном поворком јада̂, оскудице, бола, којипут срамоте, с којом зима походи сиротињу. Сликар је у овом предмету, у коме је тако лако пасти у баналност и сентименталност, умео да избегне и једно и друго. И у смислу уже сликарском, слика није рђава. Контраст између тамне прилике и белога снега већ сам поменуо. Жена је осим тога добро цртана, и снег колористично израђен. Извесно је, у сваком случају, да је г. Кризман успео да изради слику која остаје у памети.

Г. Бранимир Шеноа, има један свеж и шарен „Перивој у хрватском Загорју“, а у свом „Летњем вечеру на Сави“ погодио је онај топли, жути тон којим се у извесне дане прелије небо и вода по заласку сунца.

Поменимо још да су декоративне слике г. Р. Ауера („Краљица ружа̂“ итд.) и Јос. Бауера („Rex Regum“ итд.) имале успеха код публике; да је г. Бауер с гђом Бауер још изложио око тридесет занимљивих емаљираних предмета; да г. Бруно Бауер има „Нацрте за модерни накит“; да је г. Фердо Ковачевић изложио један занимљив предео „У затишју“; да је „Дворац“ гђе Зоре пл. Прерадовић добар љубитељски рад; да пастелом рађени предели г. Драгана Мелкуса дају пријатне, топле и складне

тонове на зиду; и најзад, да г. В. Бецић има једну пријатну акварелу, „Сељанку из загребачке околине“. И онда сам поменуо све уметнике који су излагали у хрватском одељењу.

Хрватско је сликарско одељење, као што се види, врло богато, разновреснo, и пуно добрих радова. Ако се одмах на овом месту сетимо и њиховог прекрасног вајарства, о коме ћемо подробније говорити мало ниже, видећемо да Хрвати могу бити пуно задовољни с начином на који су се представили и с успехом који су пожели на овој првој, братској, пријатељској, али озбиљној утакмици југословенској.

4. Словенци.

Словеначко се одељење управо састојало из три засебна одељења. Изгледа да Словенци нису могли да се сложе да заједно излажу.

Од тих је одељења далеко најбоље одељење Уметничког клуба „Саве“ у Љубљани, које можемо сматрати као представничко одељење словеначке уметности. И ако мање по броју радова (нарочито, довршених радова, готових слика), и мање разноврсно од хрватскога, оно с хрватским одељењем стоји напоредо по даровитости и темпераменту уметника, по искрености њихових студија, по поезији која се огледа у њиховим радовима. Ја ћу шта више одмах признати, ма изгледао одметник од православног уметничког канона, да је за мене лично ово словеначко одељење, у колико се тиче сликарства, било најзанимљивије одељење на Југословенској Изложби. При свакој новој шетњи кроз Изложбу, ја сам се увек с новим задовољством враћао у малу собицу у којој је оно било смештено, и која је сва трептала и светлила јасним и светлим бојама, јарком или меком светлошћу слика пуних ваздуха, тамно жарким или бисерним и сребрнастим тоновима њиховим. Словенци су најмодернији међу Југословенима; мислим нарочито у овом смислу: они не само негују најмодерније правце у уметности, но једино њих и негују. Они, без изузетка, решавају разноврсне свет-

лосне проблеме, и решавају их чисто импресионистички; раде најмодернијом техником; и држе се природе — неудешене, недотеране природе — колико је искреније могуће. Њихово одељење има сву драж најновијих сликарских праваца „отвореног поља“ и импресионизма. У сликарству, оно што је најлепше, то је боја; њену „мађију“ не може заменити, с једнаким успехом, никаква друга сликарска особина; али с једним изузетком, — с изузетком светлости и *светлог-и-тамног* (да тако назовем Лионардов chiaroscuro). Мађија светлости је можда још већа но мађија боје. Модерне школе „отвореног поља“ и импресионизма које поменух, ма како да су давнашњи њихови зачеци, имају ту заслугу да су нашле нов начин посматрања светлости и *светлог-и-тамног;* оне су препородиле сликање светлости. Оне су прве унеле у своје слике праву, неизмењену, блиставу светлост дана. Никада пре њих светлост није тако играла, треперила, горела, преливала се и расипала у своје стотине прелива и одблесака, као на њиховим сликама; у њиховим сликама кликће лиризам устрепталог етра. Отуда оне, као што сам рекао, имају своју нарочиту и велику драж. И отуда ту драж има и ово словеначко одељење — једнострано и обимом малено, без обиља и разноликости хрватског одељења, али пуно праве, чисте уметности. Ја понављам, међутим, да у овој мојој оцени о словеначком одељењу има више личнога но у досадашњим мојим оценама: импресионизам је моја најскорашња симпатија; слике импресиониста сам најпозније научио гледати и волети, док су не само Тициан, и Коређо, и Рубенс, но и Рембрант, и Веласкес, старе (и, разуме се, врло велике) симпатије. Као савестан критичар, ја то морам напоменути. Али, као што ћемо одмах видети, словеначки су сликари и по другим својим особинама, и без нарочите симпатије за њихов посебнији правац, уметници даровити и вични своме послу.

(Свршиће се.)

Богдан Поповић.

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ.

Оље воље, написао Жил Пејо. Са осамна-
естог ског издања превео Васа Стајић. Ср. Кар-
ловци, Омладинска књижница, књ. I).

р бити сумње да је ова књига једна од нај-
бољих постоје у страној моралној књижевности и
једна речних за нашу преводну књижевност, и чи-
таоци ског Књижевног Гласника" могли су то већ
опази једној ранијој белешци нашега листа којом
је пр и позив на претплату ове књиге. Тако исто,
не м ги сумње ни да је превод који смо добили,
једа ћан превод, и за који само можемо жалити
што иснуо два боља превода истога дела, оба го-
тов ампу, о којима су, у осталом, читаоци овога
лис ђе раније обавештени поменутом белешком.

д Г. Стајића — ми ћемо се у овом приказу
са еводу задржати — има пуно мана̂ и од сваке
ру ему има (то прво пада у очи) неких нових а
не израза који вређају каткад својим неозбиљним
пл чним карактером у овој тако озбиљној и на-
уч и: „усмртити" за „décapiter", „берићетна енер-
ги énergie féconde", итд. У њему има и непотреб-
ни их речи, каткад у некњижевној форми: „ати-
т респондирају", итд.; у њему и српске речи имају
к екњижевну форму: место „али" је врло често
и л", просто, без апострофа (стр. 21, 23, итд.);
" место „пожелео", итд. У њему су имена стра-
ца каткад писана и латиницом, и ако су понај-
ћирилицом писана: „Кузен" (стр. 32), „Burke",
Stewart" (стр. 51). У њему су стихови увек пре-
прози (в. стр. 16 стих. из Лафонтена, стр. 47
Молиера, и још како су они преведени!), немар-

ност једна од које су се наши озбиљни прев
одвикли. У њему није држано јединство нау
него је један исти израз преведен једанпу
други пут на други начин: „le mal à combattre
је на стр. 11 са „зло које треба сузбијати“,
са „зла (зашто сад множина?) што их (каква
матичка правилност?) морамо сузбијати“. Ш
сталом, таквих израза, тих научних термина,
су у овој књизи уопште врло рђаво превођен
é| arpillé“ је преведено са „тип растресености“
месту, опет, са „распарчан дух“; стр. 17);
управо цео израз: „les diverses formes de l' a
l' étudiant“ преведен је не ни изразом уопште,
ницом, и то реченицом која нема ни јасности
смисла: „како све немају воље ђаци“. И тако

У осталом, то су све погрешке које се об
„ситније“. Али их Г. Стајић има и крупнијих.
не зна француски колико треба преводиоцу, не
није ствари у њему. Он преводи „d' ailleurs“
друкчије“ (стр. 12) место „у осталом“; „aussi“
чиње реченицу преводи са „а“, „па“ (стр. 15,
„с тога“; не зна да члан у француском замењуј
показну заменицу, и зато преводи „du mal“ са
онда кад то значи „*тога* зла“ (стр. 13); превод
„fondamental“ са „темељно“ место са „основно“ („
душевно стање“, стр. 11), „influence“ са „углед
са „утицај“ (стр. 21); не разуме „franchement“ у
„истински“, „одиста“ („franchement désagréable“
са „страшно непријатан“), итд. Г. Стајић, после
штује оригинални текст нимало. Он га мења, изо
поједине делове у реченици: тако реч „graduel“ у
„engourdissement graduel de l' énergie“, коју прев
осталом још и погрешно, са: „усанулост ствар
снаге, стр. 13; разбија реченицу у две три мањ
потребе и разумевања; уноси речи из примедбе
текста у сам текст: тако на стр. 15, Лајбницов
које у оригиналу стоји испод текста; уноси ина

потребне речи, мање додуше, као: „сад", „јер", и др., које могу каткад да у нечем промене смисао, поред тога што кваре стил писчев. Услед свега овога, услед непоштовања текста дакле, и недовољног знања језика, као и раније поменуте некњижевности преводиочеве, у преводу има пуно места слабих, и по смислу бар нејасних или промењених, ако не погрешних. Из обзира према преводиоцу навешћемо само два три примера, у главном са првих листова. „L' effort continué pendant longtemps n' est accepté par l' homme que sous la pression de la nécessité" преведено је са: „човек *није примио* непрекидни напор, итд." (стр. 12), и ако и смисао и граматички облик указују на радњу сталну, трајну („човек *не прима...*"). „Comme d' autre part les plaisirs actifs sont les seuls qui comptent, les seuls renouvelables indéfiniment et à volonté, le paresseux s' inflige la vie la plus vide qu' il soit possible de s' infliger" преведено је са: „А така су сва уживања која нешто вреде, која се могу по вољи и бескрајно понављати. Док лењивац одабира за себе најпразнији живот што се само може"; — при чему нам остаје само да се питамо да ли је преводилац и разумео текст кад га је тако неверно превео, и да се чудимо како је могао, делећи реченицу оригинала у две, оставити ову другу сасвим без краја и смисла. Или, напослетку, овај пример, карактеристичан поглавито за некњижевну форму превода: „Exposée par Kant, renouvelée par Schopenhauer, cette hypothèse a pour elle l' appui de Spencer" преведено је са: „Њу је изнео Кант, обновио Шопенхауер, а *одупире се* и о Спенсера" (стр. 23). И тако даље; маса сличних реченица могла би се навести.

Нама је само жао што је овако добра књига овако паметног писца као што је Жил Пајо, могла изићи у овако несрећном преводу. П. П.

БЕЛЕШКЕ.

КЊИЖЕВНОСТ.

Ундина. — Фридрих де ла Мот Фуке (de La Motte Fouqué) чију приповетку „Ундину“ у овај мах доноси „Српски Књижевни Гласник“, јесте један од бољих немачких писаца из романтичке периоде. Он је рођен 1777 у Брандебургу, као потомак једне старе нормандијске породице, која је после опозивања нантског указа, због своје протестантске вере, морала пребећи у Немачку. Фридрих је из почетка учио права у Хајделбергу, после ступио у војску, и борио се на Рајни 1794, а противу Наполеона 1813. Остатак живота провео је на своме добру у Ненхаузену, пишући врло велики број драма, романа, новела, балада, побожних и световних песама. Умро је у Берлину 1843.

Он је био романтик у пуном смислу речи. Љубитељ парадокса, мистичар у религији, символист у поезији, почео је свој књижеван рад 1804, под покровитељством Вилхелма Шлегела. Витешки романи које је обилно писао окренули су пажњу на њега. Једно од најбољих његових дела јесте „Сигурд, победилац Змаја“, први део трилогије која носи општи наслов „Јунак Севера“, дело нешто једнолико и мутно, али пуно поезије. Од свију многобројних прозних радова Фукеових, који су трајали колико и љубав за витештво, остала је само лепа чаробна прича „Ундина“, поетична, врло драмска и која се рачуна у врло добре производе немачке књижевности. D.

Стогодишњица Српског Устанка. — У издању С. К. Академије изашла је књига „Стогодишњица српскога устанка“, где су штампани говори о прослави устанка у средини Академије, 7 септембра 1904. У књизи је поздрав председника Г. С. М. Лозанића и говор Г. Љубомира Јовановића „О српском устанку“. Г. Јовановић, у једној белешци „задржава право да овај састав, цео или у појединостима, доцније објави, посведочавајући своја тврђења и податке разлозима, изворима и стручном литературом“. За један део свога говора, он се послужио једним одељком свога чланка „Преглед национално-политичког живота српског у XIX веку“, штампаном у „Српском Књижевном Гласнику“ 1901. F.

Нов закон о радњама и трговачки помоћници. — Како је сада на дневном реду нови закон о радњама, који има да замени застарелу еснафску уредбу, природно је да се заинтересовани кругови јако занимају тим важним законом. Удружење Трговачких Помоћника издало је стручну брошуру Г. Милорада Поповића „Нов закон о радњама и трговачки помоћници“, где се хладно, без фраза, али са разумевањем радничкога законодавства и убедљивошћу говори о разним одредбама законског предлога које се тичу трговачких помоћника. С.

La Petite Revue — Крагујевац је дочекао да у њему почне излазити лист на француском језику. Гимназијски професори М. Мајзнер и Ж. Томић почели су издавати мали листић „La Petite Revue“, који, на осам малих страна, „par la variété de ses articles offrira à ses lecteurs ample matière d' étude et de recréation“, затим, из Крагујевца, „tiendra ses lecteurs au courant des principaux événements de la semaine“, доносиће песме, приче и новеле савремених француских писаца, и они који буду утрошили неколико часова недељно на читање овога чудотворнога листа „seront bien étonnés de se trouver en possession de la langue française à la fin de l' année“. О садржају листа и особитом француском језику којим је писан, сувише би било говорити. D.

Економски Покрет. — Балканске државе све више теже да се политички еманципују од својих моћних суседа. Еманципација се може постићи само слогом између балканских држава. Слога би имала бити свршена политичким савезом. Најчвршћи су они политички савези којима су основа заједнички економски интереси. Да се до слоге па и савеза дође, најпре треба балканским државицама да се, економски еманципују од оних држава које су пошле на то, да, — откако постоје на Балкану нова Србија, Бугарска, Грчка и Румунија, — економски потчине себи ове земље. Томе ће се доћи ако, у првоме реду, балканске државе позпаду своје економске интересе, а најбоље би и оне и европске државе дошле до познавања ових интереса преко једног листа. Румуни, који су, са нама, највише осетили штету од економске зависности, покренули су у Букурешту овога ради на францускоме језику један месечни преглед под насловом „Економски Покрет“ (Le Mouvement Economique). Уредништво овога листа, да би што боље одговорило овоме задатку, обез-

бедило је себи сарадњу најнадлежнијих људи у Румунији, Србији, Бугарској, Турској и Грчкој. Према томе у овоме листу ће излазити аутентични подаци и расправе о спољној трговини, о земљорадничкој и индустријској производњи, о рудноме богаству, о железницама, о шумама, сваке од ових држава као и о законским прописима који се односе на ово питање. До сада су изашле три свеске „Економскога Покрета“. У њима имају добри чланци о економској политици Румуније, о дуговима Грчке, о зајму Бугарске и о финансијама Србије. Уз ово пуно је у њему корисних чланака и обавештења о привредним приликама на Балкану. J.

Војна снага Турске и Бугарске. — Из берлинског војног часописа „Војске и флоте у садашњости“ отштампана је у засебну књигу књига „Војена снага Турске и Бугарске“ коју је написао Рихард фон Мах, п.пуковник. Књизи је написао предговор генерал фон дер Голц, који важи као познавалац турске и бугарске војне снаге, и препоручио као књигу којој се може потпуна вера поклонити. Писац је књигу поделио на два дела: Турска војска и Бугарска војска. Уз увод, где је додирнута историја обе војске, налазе се статистички подаци о становништву и о територији Турске и Бугарске, затим деоба и снаге обе војске у рату и миру, њихови главни штабови, официри, флота, оружање, униформисање. У делу о турској војсци налази се и подаци о страним официрима који се данас налазе у турској војсци. Сем измена које су донесене у последњим седницама Н. Собрања у Бугарској о спреми војске и појачању бугарске црноморске флотиле, и неких преустројстава нередовне турске војске за Маћедонију и Ст. Србију, изазваних последњим догађајима, у овој су књизи изнесени тачни подаци о војскама бугарској и турској. За садање прилике на Балкану, ова књига пуковника фон Маха добро ће доћи свакоме и политичару и војнику, а нарочито онима који су научили потцењивати снагу и спрему турске и бугарске војске. О.

ДРУШТВА И УСТАНОВЕ.

Српски писци за Максима Горког. — Српски писци у знатном броју потписали су ову петицију: „Потписани српски књижевници, без разлике политичких праваца, изјављују своју жељу да Руска Влада што пре пусти на слободу Максима Горког. Славни писац чини част целом

словенском племену и његов велики књижевни таленат, симпатије целог просвећеног човечанства, углед саме Русије захтевају да и њега не постигне зла судбина толиких руских писаца“. С.

Књижевна својина у Србији. — Србија је једна од ретких земаља где је једна врло легитимна својина, својина књижевна, остала без икакве законске заштите, и где је несавесним издавачима остављено пуна слобода да пљачкају писце или њихове наследнике. Поред извесних наших „књигопродаваца“ у Београду, у томе се нарочито одликују Браћа Поповићи, књижари-издавачи у Новом Саду. Они су самовласно узели издавати Вукове народне песме, које су својина Српске Државе; а сада су у више хиљада примерака оштампали ново издање популарнога „Хајдук-Станка“ од Јанка Веселиновића. Ради тога српски књижевници који живе у Београду састали су се у знатном броју и решили да предузму потребне кораке у заштиту свога рада. Изабрати су Симо Матавуљ, Милорад Ј. Митровић, Миленко Вукићевић, Др. Јован Скерлић и Др. М. Миљковић који имају да израде детаљан предлог о заштити књижевне и уметничке својине, и који ће се претрести пред једном широм конференцијом књижевника и уметника. С.

Српска Краљевска Академија. — 13 јан., на скупу целокупне Академије, примљена је на руковање задужбина Саве Косановића, с наменом за награду књижевних дела̂ религиозно-моралних или црквено-историских о Босни и Херцеговини; за члана у одбору Дучићеве задужбине место Г. Ј. Мишковића, изабран је Др. Ј. Цвијић; одлучено да главни год. скуп буде 4 фебруара на коме ће се бирати четири редовна и десет дописних чланова.

На скупу 26 јан. Академија је досудила награде из задужбине Мијаила и Марије Миливојевића: по 300 дин. Г. Г. Људевиту Вулićевићу, књижевнику и Лазару Комарчићу, књижевнику и новинару, и 200 Мати Радосављевићу, књижевнику.

На скупу Академије природних наука 28 пр. м. приказани су радови: „О међама периодног система“, од Г. С. М. Лозанића и „Земљотреси у Србији у 1904“ од Г. Ј. Михаиловића; примљени су за „Глас“ радови: „Планктоорганизми великих језера Балк. Полуострва“ од Др. Жив. Ђорђевића и „Вегетациони појас Риле планине“ од Др. Луја Адамовића. М.

Главни Просветни Савет. — 896 саст. 5 јан.: Савет је одлучио да Г.Г Др. В. Бакић, Љ. Протић и Др. М. Јовановић проуче питање о уџбеницима за основне школе. Од књига понуђених за уџбенике, за ђачке књижнице и за поклањање, нису примљене: „Школа за певање“ (рукоп.) од Јована Ђ. Мирковића и „Грљанско ђачко позориште Хајдук Вељко“ (рукоп.) од Вук. Поповића, учитеља; а примљене су: „Планинка“ (рукоп.) од Раше Митровића, учитеља, „Утицај дневне и вештачке светлости на орган вида“ и „Како да сачувамо очни вид?“, од Др. Ђорђа П. Нешића.

877 саст. 15 јан.: Упућене су на оцену: *девет* читанака за III разред и *четири* читанке IV раз основних школа, поднете у рукопису на расписани стечај Министарства Просвете од 3 маја 1904; „Звездица, књига за децу“, од Мих. Сретеновића; „Српска девојка“ од Г-ђе Даринке Ћосићке и г. Драгомира Ћосића, учитеља; „Основе француске граматике“, „Француска читанка I део“ и „Француска вежбанка I део“ (рукоп.) од Стев. Станојевића, професора. Р.

Професорско Друштво. — 5 септембра 1904 г. управа се конституисала овако: председник, Г. Петар Типа; потпредседник и заступник благајника, Г. Др. Петар Вукићевић; секретар, Г. Илија Ђукановић; уредник „Наставника“ и књижничар, Г. Милутин Драгутиновић; чланови управе: Г.Г. Сава Антоновић, Јован Томић, Мирко Поповић, Михаило Ђорђевић и Драгутин Костић.

10 октобра 1904 г. Решено је да лист „Дом и Школа“ буде ђачки лист у власништву Професорског Друштва. Изабрани су у уређивачки одбор тога листа: Г.Г. Мирко Поповић и Драгутин Костић; у уређивачки одбор „Наставника“, Г.Г. Петар Типа, Михаило Ђорђевић и Драгутин Костић.

18 новембра 1904. Одлучено да саставе нацрт наставног плана за средње школе: Г. Г. Др. Петар Вукићевић, Светислав Максимовић, Др. Световид Стевановић и Лука Зрнић. Решено: да се умоли Министарство Просвете, да се у току идуће године почну градити школске зграде (ох, те зграде!) за све три гимназије у Београду.

23 децембра. Претресан је наставни план који је израдила изабрана комисија. Ђ.

Власник, Љубомир Стојановић. Уредници, Павле Поповић, и Др. Јован Скерлић.

СРПСКИ

КЊИЖЕВНИ ГЛАСНИК.

Књига XIV, број 4. — 16 фебруар, 1905.

БАТКА БУНЧА И СТРИНКА МАРИЧЕ.

I.

Сиромах практикант потуцао се у Београду по најгорим становима, мрачним и влажним; мало плаћао, мучио се, слушао се сам. Тражио премештај, добио га: у Ниш ће, у близину роднога му града... Прокупчанин је. „Ту ћу мало да поседим, па ћу да се и оженим: девојченце, и уз њега кућица и лојзенце — доста.“

А било му време женидби и раније: прешао тридесету. Што се тиче њега, многа би његова прилика за њ пошла: леп, управо био би врло леп да није много црн, и да му није десно раме више — и то доста — од левога; уредан, чист, по три године носи хаљине, а нигде мрље, од недеље до недеље кошуљу, а мислиш да се сваки дан пресвлачи; није Бог зна како бистар, али поштен, и врло миран, јагње: мислиш, не зна да се наљути.

Па готово и не би знао да му није једне болести (тако да кажемо)... Гадљив! гадљив! Ако нађе у јелу длаку, остане гладан; ако му заудари чаша на неопраништину, седи жедан; бежи из механе или аћчинице, где се рани, али пошто се извиче да све трешти, пошто баци тањир или чашу за момком који га послужује: не прође недеља да какву штету не плати, ни месец да кухину не промени.

— Узми се у памет, батка-Бунчо! вели му један

дан, баш кад се спремао за Ниш, Јован писар, друг његов нераздвојни (млађи од њега, а добио за писара још прекланс). И ономад си ушао у списак за писара па изишао: оћеш ти одаџију чашом; оћеш ти шољу о одаџину главу. А и овај те апчија тужио.

Он само дубоко уздахну.

— Шта ти је фајда што си вредан кад си луд.

Он још дубље уздахну.

— Ама ја сам ти казао: и рибе беже од ларме... Таман ће риба уз удицу, ти ћеш да се развичеш... Можеш да се ожениш као Тодор Стојановић: као батка-Бунча слабо Бога ми. Узми се у памет!

Он најдубље уздахну. Како да се узме у памет кад онда памети нема.

Зове се Тодор Стојановић, а сви батка-Бунча, и то још у Прокупљу, од његове ране младости — што је гадљив, и што „буни“. Јер у Прокупљу, некад, ко зна кад, и најстарији људи не памте, живео некакав Мита просјак, који се, како „предање“ вели, сваки час умивао; сваки дан хаљине и торбу прао; парче хлеба само од очешљане домаћице узимао; а кад би му когод пружио милостињу прљавом руком, он би се развикао, да је све одјекивало; деца би се тада купила, одрасли би говорили: „Ето га Мита! — буни“. После га прозвали *Бунџија*, па скратили, *Бунџа*; најпосле га узели звати *Бунча*, метнувши му пред то ново име, надимак, или како би у новоослобођеним крајевима рекли, презиме, — батка.

И овај нови батка-Бунча тако. Иначе, као што рекосмо, миран, и као да броји речи кад говори, па често и муца, полако иде; а кад се на нешто згади па се наљути, толико брзо говори! не иде но лети, мислиш.

Чим стиже у Ниш, пође из махале у махалу да тражи стан, собу једну, прво око Парка, па кад виде да је ту скупо, у Вароши, Епископском улицом, и Хиландарском, испод Маргерове Кафане, близу Донине Чесме, до цркве. Објаве на три четири прозора. Прилазио уз ограде, улазио у дворишта, излазио: негде му се учинило

двориште прљаво, негде кућа нечиста. „Каква кућа и авлија, таква газдарица; каква газдарица, такви судови“, мислио је батка-Бунча.

— Господине! Господине! У стринка-Мариче има соба. Собу тражиш, не ли? Видим приодиш при пенџери та чаташ артишке, закрешта женски глас неки баш кад хтеде батка-Бунча да се махне и овога краја, Вароши. Окрете се: баба једна, погурена, саставила јој се брада с носем; искрљена, с бошчицом под мишком; одапире се на палицу и тетура к батка-Бунчи.

— У стринка-Мариче соба, мани се!

— Где, бабо?

— Туј, синко. Соба, соба, господска! Чиста! мед да лижеш, што се вика. А ни калабалук, ни ђурунтија: две душице, обе кротачке како ђурђовски јаганчики.

Батка-Бунча се врло обрадова, не што је соба „господска“, него што је чиста; пође за старицом. Она му показа руком кућу, нишлијску, између дрвећа, османлукâ. Објава на капији, јер кућа није са улице. Написано женском руком невешом, слог по слог, „соба за једнога“.

— Оћемо ли, бабо, унутра? — упита батка-Бунча весело, отворив капију, угледав кућицу као лабуд белу.

— Не, синко, ја... Иди сам. Што да се срамујеш? Ја ћу у Преметареки. Поручили ми за везови. Уђи слободно.

Батка-Бунча јој пружи бакшиш, двадесет пара. Стара узе, говорећи:

— Да си здрав и жив, синко! Не те доведо за бакшиш, две ми очи! — за атар на стринка-Мариче, веселницу.

Кад батка-Бунча пође двориштем, обузе га неисказана милина, радост; пренесе се мислима за час у доба детињства, кад се јурио с друговима по градини, хватао лептире с топ-каранфила и другога цвећа. Овде летње цвеће прецветало; пуно зимских ружа у башти, око куће, пред кућом. Шимшири... Нишлијско двориште, нишлијска градина.

Уђе у предсобље, чисто, скоро кречено, осећа се креч, ишарано сликама: његово императорско величанство цар руски с породицом, и други владаоци, по зиду удно предсобља, где је некада, по обичају нишлијском, стајала полица с бакром. Куцну на врата једна, бела: нико му не вели слободно, али чу да у соби неко стење, да се обувају папуче, и да неко говори: Але ли те сас кандру! Замотала ми се око ноге та не могу скоро да искочим. И најпосле чу ситне и врло тешке кораке.

Отворише се врата. Газдарица, жена око шездесет година, а батка-Бунча се надао некој престарелој, пошто је оној баби стрнка. Али ову је, још од њене младости, цео Ниш звао стринком, што је, мазно говорећи, имала обичај свакому, и деци и старцима: „Тако̂, стринкин; стринка ће да ти уработи; стринка ће да те моли“. А звали је још и *Првопосница* (чиста недеља): због њене чистоте. Мала, дебела, с великом брадавицом код носа, с доброћудним осмехом око усана; у сукњи и реклп „под српски“, очешљана нишлијски, с колбашем, боса у папучама. Кад виде батка-Бунчу, узвикну весело, као каквом старом познанику:

— А! ти ли си стринкин! Добар д'н!

— Добрар дан! газдарице. Опростите, ја се не сећам где смо се упознали, поче батка-Бунча да се правда, мало муцајући.

— Море, стринкин, несмо се познали, ама се досиђам... Кој ће други беђар да ме тражи? Немам сина, да му је друсто... Беђар си, стринкин; квартил искаш, не ли?

— Да, собу тражим, самац сам: једна ме баба упути овде, рече батка-Бунча, говорећи добро, али наглашавајући рђаво, прокупачки.

— Баба те пратила. Која ће тој баба да је? Не ли једна шишкава како мене?

— Није дебела.

— Да неје једна дугачка а како вејка?

— Није висока и мршава.

— Малечка на погрбена, шкрба, не ли?

— Јесте, мала, погурена, без зуба.

— Опа, стринкин! узвикну Нишлика дирнуто. А, туго, туго! боба-Тотона! А стринкина! Свој старост и своју сиротињу тегљи, а па стигне да моју бригу бригне!... Па јес, стринкин, није да рекнеш да није: собу давам. Ш' ћу? Ајде ми кажи, стринкин, ш' ћу, кад је нужда, кад...

— Па кад могу да видим собу?

— С'г. Стрина ће те уведе... Моја голема соба, чиста, госпоцка, до саг само за гости, саг и за кирацију... Нужда закон мења. А несмо да рекнеш млозина, те да ти досађујемо, бунимо: две душице, заврши стара и пође сетно, тешким корацима, те ко би их издаље чуо, мислио би да неко туче каву у каменој ступи пред кућом, каменим тучком; палац у палац, како ходе старе Нишлике и буле, дође до једних врата, отвори их: батка-Бунча да пусти глас од радости. Сиромах! Он никад није имао таке собе: велика, чиста, светла; два прозора према истоку, четири према југу; место нишлијских миндерлука кревети, гвозден и плехан; место нишлијских долапа, орман с фијокама, где су шоље, чаше, јабуке, гуње, све што се по рафовима ређало; сто, на њему чаша с натписом *Врањска Бања* и једно лепо шарено старинско стакло. А по зиду? Лептири, амрелчићи, машне од пешкира, слике с венцима од „сламнога цвећа“; под огледалом, чак под таваном, нагнутим, с великом машном од пешкира, дописнице, не две, не четири — четрдесет ваљада, фигуре, а над сваком фигуром руже од хартије.

— Добра со..., соба је добра, газдарице, само да... да се погодимо... Пошто? поче батка-Бунча задовољан, муцајући.

— Пошто, стринкин, што се вика..., како да рекнем... Приближи му се, гледа га у лице и говори:

— У Васку Догрмаџиску, комшику ми, седеше господин-Мита, протикант и плаћаше четерес и пет гроша; у Миле Дућмеџискога, комшију ми седеше господин-Јоца писар и плаћаше педесет и пет гроша; у јетрву ми Кеву, Бог да гу прости! седеше господин-Пера секретар: он

пак, стринкин, плаћаше седамдесет..., такој, седамдесет гроша, петнаес динара... Јетрва ми пак, Бог да гу прости! тија седамдесет гроша једнаг у Окружни Суд носеше, да гу се не продаде лојзе, јербо гу тој лојзе, што се вика, ранеше. Сама беше, завалија. Девер ми, Бог да га прости! умре још кад настуни српско. Тога девера викашем афендаћ. Умре апансʼз (изненада). Тај дан у лојзе жив отишеја; у вечер здрав и жив легнуја а ујутру се мртав дигнуја. Јетрва ми остаде самачʼка: бездетка беше. По суд, по муку заради тој лојзе дор не умре, полањску годину, баш на Малу Свету Богородицу... Туго! узвикну и заплака, готово зајеца.

— Па колико бисте ви мени, газдарице, тражили месечно? рече батка-Бунча нестрпљиво. Онње више и не чује; не види да је заплакала. Расејан. Разгледа собу, па му се све више допада: побоја се да му је ко не преотме, дав велику кирију. А стрина-Марпче, кад чу кирајџију, сасвим весело, као да није ни сузе пустила, рече:

— Па колико можеш, господине. Чу колко је плаћао господин-Мита протикант, чу колко господин-Јоца писар, и чу, убави господине, колико пак плаћаше господин-Пера секретар.

— И ја ћу да ти платим колико господин-Пера: четрнаест динара.

— Петнаес.

— Седамдесет гроша, то је четрнаест динара.

— Такој ли беше?... Такој. Ја ти, стринкин, слабо сас динари... Плаћај ми на грошеви.

— Добро. Седамдесет гроша.

— Да си жив! изусти она задрхтавши од радости. Не ми је толко за кирију, колико што те нађо сас чиновништво како господин-Перино... И он беше дошеја из Београд... И ти ли си, стринкин, рођен у Београд?

— Из Београда сам дошао; а рођен сам у Прокупљу.

— А како ти се имеше?

— Тодор Стојановић.

— Господин-Тодор. А онај пак беше господин-Пера...

Секретари... Убаво је тој јако. Да си жив! Ш' ћу? Нужна сам за пару. Четири руке работу, па све четири слабачке, две у лојзе копају, две код куће плету, ткају. Кућа је, леб је, с леб је, аљинка је, папучка је, и, да опрошћаваш, кошуљка је: и за друго којешто најновише треба. На речи *друго којешто* јако удари гласом и осмехнувши се погледа испод ока кирајџију; али он то не опази, него опет поче о соби:

— Још три дана до првог: у недељу...

— Каки први! Ја се владам по Митров дан, а Митров дан прође. Једнак дођи; кречено, прано — све чисто.

Батка-Бунча извади капару, две банке, сву своју уштеду...

— Чуваја Бог! узвикну стринка-Мариче. И јетрва ми од господин-Перу не узе капару. На чиновници-људи верује се; па и на сиротињу, да видиш. Отиднем у Миле Вачиногa, у Митку Дудиногa, па кажем што ми је нужно за аљинку и за друго којешто (на ове речи опет удари гласом и Батка-Бунчу испод ока погледа), а немам паре, они једнак: „У, стринка-Мариче, за паре ли је! Узми што ти треба, па кад Бог на тебе, ти на нас". По сто гроша имам веру. Једанпут се задужи сто триес и четири гроша и по, две ми очи! па полак', полак' одужи се: сас спагу, сас ткајење платно за дућан. . А зашто сам ти, стринкин, нужна за пару ћу ти кажем: искам да засадим лојзе сас американку. Онај буба, срамота ме да гу име кажем, изруча гиже све до лек, те куд рађаше гројзе, туј сад роди пасуљ и мумуруз. Како неће буба, кад се свако безаконије работи; на Распети Петак и попови блажу; чиновници људи сас седам деца на сокак се искарују. Они се искарују, а њини главешине фудулук; човек...

— Дакле ја могу сутра? прекиде је батка-Бунча, кад чу да хоће о политици, најчешћем предмету за разговор и у Нишу. А она њему:

— Што сутра? С'г... Што ћеш да си раат! А дар дође лето, ако смо здрави и живи, под пенџери ће ти је свакијако-цвеће; па кад искарамо мује, не затворимо

пенџери а пуштимо пердета, фиронге што се српски вика, па ти дооди мирис од посипан сас студену водицу бел босиљак: ћеш да спијеш после ручак како Турчин амамлија.

— Доброоо! рече батка-Бунча задовољно. Само молим да се изнесу дуње, јер ја сам мало...

— Дрчан. Ручај, кој ти брани. Зар сам ги ја на пијац купила? У башчу ми дуње, пред кућу ми дуње, у лојзе ми дуње; а лојзе ми неје далеко те да ми је било мучно за донесување: на Горицу ми лојзе, близу Тутуновићев Подрум... Ручај...

— Није, газдарице, за јело. Ја не волим тај мирис.

— За мирис ли је? Па што не улегнеш на капију него на капиџик: што искаш искај отворено, јербо сам ја стара па не могу да се досиђам... Дуње ћу ти изнесем, воду ћу ти унесем, кревет ћу ти наместим, пенџери ћу ти мало отворим да ти улегне мирис од цвеће. Кад легнеш у душек, ћеш да спијеш како Турчин амамлија: ни буве, ни татабики; глуво, тајно; нико нема да ти буни — салте смо две душице.

И батка-Бунча силом даде капару стринка-Маричету, па оде, безбрижан, и радостан, по ствари. О! колико му мило било што стринка-Мариче мисли да је секретар. Он јој није потврдио да је то, али је није ни поправио. Нека је, нека мисли...

Он оде, газдарица га испрати, одгледа. У соби, и ако је непрестано говорила, те би човек рекао да ни на шта није пажње обраћала, ипак је добро, управ женским даром опажања, све видела, то јест да је леп, да су му бркови истина „гоџами ти“, али лепи, „црни као пасмо ибришима“, и да под левим оком има „јако убав мадеж“, и да су му зуби бели и равни „како сас тестеру престругани“, и да има само једну „фалинку“, што је у лицу „јако, јако“ црн. А сад, одгледавши га, нађе му још и један „јексик“, што му је једно раме више.

— Полеј, полеј, Бога ти! прошапта уозбиљивши се. Како му је десно рамо! А од лево како да није скидао

шинокот! Полеј, Бога ти! чуђаше се; али док оком тренеш додаде:

— Брё! Што има! Види се аран момак, кротачак, кротачак, е Боже!... Не ли ми збораше покојни аџи-Зојица, Бог да гу прости! кад ме тражеше. Миче терзија, убаво и арно момче, ама јако црнпурасто и у једно око чакарасто: „Не ли је аран, Марче, узни га: неје цвет да се с њега закитиш; а бело, црно — у тамнину се не види". Мило ме што је секретар, а па и стра ме: салте куђица сас потприје и лојзенце без гиже... Божке! Куде ли је? у началничесто ели"...

Пред вече сто батка-Бунче. Газдарица га дочека врло радосно, с оним својим доброћудним осмехом, који јој развукао широко лице, те се чинило још шире; поможе му да смести ствари. Какве ствари! Три шарена ћебета, једно пиротско ћилимче, два зефирска јастука, путнички кофер с рубљем и хаљинама; ништа више.

Уморан, у чистој соби, у чистој газдаричиној постељи...; мирисали му бели везени јастуци и јоргански чаршав на чисто, како обично мирише рубље опрано а не глачано, или кад се тресе па постељне ствари стоје дуго на пољу; њему пријатно, тако му мило било; мирисао, удисао чисти ваздух мирисави...; гуње су изнесене, осећао зимске руже: заспао, спавао као Турчин амамлија...

У јутру, уђе газдарица, не куцајући. Чула да ходи по соби, па уђе, унесе му хаљине и ципеле; све чисто, на ципелама да се батка-Бунча огледа. Он се застиде што је необучен и седе на кревет; а она: „Не срамуј се стринкин! Што има? Од време пак мужи на кожуљку и на гаћке по кућу одешеју, у авлију седешеју, и на сокак искачашеју, такој, на гаћке, па ништо. Дор свет не знајеше за моде и фудулуци, дотле ни добро и беше". И донесе му воде за умивање у ибрику а за пиће у оном лепом шареном старинском стаклету говорећи:

— Овај за омивање од мој бунар, за пијење од Пантелеј. Кад појде јутрос на Вана комшију ми слуга на

воду на Пантелеј, ја му дадох тестику те и на мене да донесе, не на мене — на тебе, стринкин. Није лето, ама се носејећи угрејала, те врза тестику па гу спушти у бунар.... Из овој шише никому не давашем да пије, а ти пиј: од Латинско ми га још парадеда донео... Па како си спавао? Арно? Нека ти је на здравје! Ни бује ни татабики, ништо у мене; глуво, тајно, нико нема да ти буни: салте смо две душице, заврши стара па изиђе. Мало, па ето је:

— Ако ти ништо, стринкин, треба, а ти чукни сас бастон у врата, ели ти викни: Стринка-Мариче! Ја ћу очас...

— Добро, добро, газдарице... Изиђи, да се обучем.

— Немој газдарице. Викај ме стринка-Мариче, две ти очи!

Кад је већ мислила да је готов, донесе му слатко и каву (и ако о овоме при погађању није ни речи било). И опет га увераваше да ће му добро бити: „салте две душице“.

Други би већ питао газдарицу која јој је то друга душица; овај, миран, готово везан, јуче и јутрос и не сети се тога; сад, облачећи се, узе мислити. Пита се: Кога има стринка-Мариче? Одговори: Старца. Пред очи му изиђе његова слика: висок, мршав, противност стринка-Маричету; чакшире, плиткеципеле, шубара... Рано устао, милећи прошао мимо његове прозоре, отишао у виноград: да гледа како ће да га засади американком; довече ће пре њега доћи, па ће лећи одмах, стар, слаб, уморан... „Четири руке работу, све четири слабачке“, не рече ли стринка-Мариче.

(Свршиће се.)

Јелена Јов. Димитријевић.

УНДИНА.

(4)

ГЛАВА СЕДМА.

Шта се десило даље свадбеног вечера.

Пред само венчање, као и за време самог венчања, Ундина се понашала сасвим пристојно и мирно; али сад као да у толико смелије и неустрашљивије избише на површину све чудновате ћуди које беху у њој. Она задиркиваше младожењу као и поочима и помајку, па и самог много поштованог свештеника, свакојаким детињастим пошалицама, и кад је домаћица хтела рећи нешто на то, њу ућутка неколико озбиљних речи витезових који Ундину с великом важношћу назва својом супругом. Међутим, ни самом витезу није било ни мало по вољи Ундинино детињасто понашање; али ту није помагало ни намигивање, ни накашљивање па ни прекори. Чим би невеста опазила незадовољство код свога драгога, а то се десило неколико пута, — она би се смирила, села би крај њега, миловала би га, шанула му с осмехом нешто на уво и тако разагнала боре с његова намрштена чела. Али одмах после тога изазвала би је ма каква луда мисао поново на лакрдијање те је било горе но пре тога. Тада ће рећи свештеник врло озбиљно и врло љубазно: Мило, младо девојче, човек не може истина да погледа у вас а да не ужива, али гледајте да своју душу за времена тако подесите да она буде увек у хармонији с душом вашега супруга. — Душа! насмеја му се Ундина у лице: то звони врло лепо, па може бити да је за већину људи и врло поучна и корисна ствар. Али, кад неко нема душе, молим вас, шта онда има ту да подешава? А тако вам је са мном. — Свештеник ућута, дубоко увређен, с побожном срдбом, и окрете с тугом лице од девојке. Али му она приђе с умиљавањем и рече: Не, најпре ме саслушајте пре но што се будете расрдили, јер мене боли

кад видим да сте љути, а не треба ни ви да задајете бола створењу које вам од своје стране није учинило ништа на жао. Будите само трпељиви према мени, а ја ћу вам отворено рећи како и шта ја мислим.

Видело се да је готова да приповеди нешто врло опширно, али одједном умуче обузета као неком унутрашњом стравом, и бризну у плач лијући потоком сузе с највећим болом. Они не знађаху шта да раде с њом, и гледаху у њу непомично, забринути сви на разне начине. Напослетку, обрисав сузе и погледав озбиљно у свештеника, она ће рећи: Мора бити да душа има нечега милога али и нечега врло страхотнога у себи. Тако ми Бога, мој побожни мужу, зар не би било боље кад је човек не би ни имао никад? — Опет заћута као да је очекивала одговор; сузе јој беху стале. Сви што беху у колиби подигоше се са својих седишта и устукнуше пред њом с грозом. Али за њу као да је постојао само духовник; на њеним цртама оцртаваше се израз неке радозналости која страхује, а која баш због тога и изгледаше осталима сасвим ужасна. — Мора да душа притиска као сињи терет! настави она пошто јој нико не одговараше, — као сињи терет! Јер, ето, само њена слика која ми се указује на ме је већ обрвала страхом и тугом. А ја сам, ах, била иначе тако лака, тако весела! — И поново бризну у плач заклонив хаљином своје лице. Тада јој приђе свештеник озбиљна изгледа и стаде јој зборити, преклињући је најсветијим именом, да збаци са себе сјајну образину ако би у њој било чега злочестога. Она пак паде пред њега на колена, понављајући све побожне речи што их он изговараше, хвалећи Господа и тврдећи да она целом свету мисли добро. Тада ће рећи, напослетку, свештеник витезу: Господине младожења, ја вас остављам на само с оном с којом сам вас венчао. У колико ја могу да проникнем, на њој нема ничег злочестог али зато и сувише чуднога. Ја вам препоручујем смотреност, љубав и верност. — То рече па изиде, а за њим и рибар са женом прекрстивши се.

Ундина беше пала на колена, подиже вео с лица на речс, погледајући страшљиво у Хулдбранда: Ах, сад ме ти зацело нећеш хтети задржати код себе; а ја ипак нисам учинила никакво зло, ох ја бедно, спрото дете! — Она изгледаше у том тренутку тако бескрајно мила и тужна да њен младожења заборави на сву грозу и сву загонетност, те појури к њој и рукама је својим издиже. Она се осмехну кроза сузе; било је као да се јутарњи освит игра на маленим потоцима. — Ти се не можеш одвојити од мене! прошапута она срдачно и поуздано, милујући нежним ручицама својим витеза по образима. Због тога се он и отрже од страховитих мисли које су још вребале са дна његове душе и хтеле га уверити да је венчан с неком вилом или неким опаким и заједљивим створом из царства духова; само још једно једино питање пређе, и нехотице скоро, преко његових усана: Драга Ундинице, реци ми само једно још: шта је оно значило што си говорила о земаљским духовима, кад је свештеник закуцао на врата, и о Килеборну? — Бајка, дечја бајка! повика Ундина смејући се и опет сасвим весела као и обично што је. Најпре сам ја вас поплашила, а на свршетку ви мене. То је крај песме и целога свадбеног вечера. — Не, није то, повика од љубави занесени витез, угаси свеће и унесе своју лепу драгану, уз хиљаду пољубаца, обасјану дивно месецом који јасно кроз прозор гледаше унутра, у младеначку собу.

ГЛАВА ОСМА.

Сутра дан по свадби.

Свежа јутарња светлост пробуди младенце. Ундина се сакри стидљиво под свој покривач а Хулдбранд лежаше мирно, размишљајући у себи. Колико је год пута ове ноћи био заспао, свакад би га узнемирили чудни и ужасни снови о аветима које гледаху да обуку на се женско одело церећи се у потаји; — о лепим женама које су одједном узимале на себе аждајине ликове. И кад би, услед гадних ових слика, поскочио у вис, угле-

дао би напољу иза прозора бледу и хладну месечину; престављен, погледао би у Ундину на чијим је грудима био заспао и која је у непромењеној лепоти и љупкости почивала крај њега. Он би онда притиснуо лак пољубац на румена усташца њена и поново заспао, те да га страх изнова пробуди. Пошто је о свему овоме добро размислио, потпуно будан, стаде корети себе због сумњичења које га је могло навести да мисли тако ружно о својој дивној жени. Он је, због тога, и замоли отворено да му опрости његову неправду, она му пак само пружи лепу руку своју, уздахну из дна душе и не рече ништа. Али један бескрајно срдачан поглед из њених очију, какав још никад није био видео, растера му сваку сумњу да је Ундина срдита на њена. Он устаде потом весело и оде укућанима у општу собу. Оно троје сеђаше забринута лица око огњишта не имајући ни једно од њих одважности да проговори штогод. Изгледало је као да се свештеник моли у души својој Богу да отклони свако зло. Али, кад угледаше где млади муж изиђе тако задовољан, растурише се и боре на њиховим лицима; шта више, стари рибар стаде се шалити с витезом на сасвим пристојан, уљудан начин тако да се чак и стара домаћица смешкала сасвим љубазно на то. Дотле је била већ и Ундина готова и сад се појави на вратима; сви јој хтедоше потрчати у пресрет и сви застадоше пуни дивљења: млада жена им се учини тако страна па ипак тако добро позната. Свештеник приђе први к њој, с очинском љубављу у светлим очима, и кад подиже руку за благослов, лепа жена паде преда њ на колена у побожности и страху. Потом га замоли, с неколико љубазно-понизних речи, за опроштај због будалаштина које је јуче могла изговорити, и позва га узбуђеним гласом да буде добар да се помоли Богу за спас њене душе. Затим устаде, пољуби поочима и помајку и рече, захваљујући им за све добро које је имала од њих: Ох, сад осећам у срцу колико сте, колико неизмерно много учинили ви за мене, о ви мила, драга створења! — И не могаше

се чисто зауставити у своме миловању; али тек што је опазила да се домаћица обазрела за доручак, стајаше већ и она крај огњишта, па куваше и успремаше не допуштајући да се добра стара мајка ма и најмање за што помучи.

Она је целога дана била така: тиха, љубазна и пажљива, права домаћица и у исто време нежно застиђено девојачко створење. Оно троје, што су је познавали већ одавно, очекиваше сваког тренутка да избије чудновата променљивост њене ћудљиве нарави. Али су узалуд чекали на то: Ундина остаде кротка и блага као анђео. Свештеник не могаше чисто скинути својих очију с ње и рече неколико пута младожењи: Господине, небеска доброта свезала вас је јуче, преко мене недостојна, за читаво једно благо; чувајте га као што ваља, па ће оно ускорити ваше вечно и земаљско спасење.

Пред вече Ундина узе нежно и понизно витеза под руку па га изведе благо напоље пред врата, где је сунце на заходу љупко бацало своје зраке на свежу траву и висока, витка дрвета. У очима младе жене огледаше се туга и љубав, на њеним уснама лебђаше као нека нежна, брижна тајна, ну која се одаваше само у једва чујним уздасима.

Она вођаше свога драгога све даље и даље не зборећи ништа; на све што би он рекао, она је одговарала само погледима у којима, истина, није било никаква непосредна одговора на његова питања али за то читаво небо љубави и срамежљиве оданости. Тако доспеше до обале изливене шумске реке, и витез се запрепасти кад виде како се ова, отичући у лаганим таласима, губи тако да не беше више ни трага од њене пређашње дивљачности и бујности. — До сутра ће она сасвим усахнути, рече лепа жена плачно, и ти онда можеш отпутовати без поговора, куд ти је воља. — Не без тебе, Ундинице, одговори витез насмејавши се; помисли само: баш кад бих ја и имао вољу да охладим, морали би се онда умешати и црква и духовништво и цар и царевина и поново

ти повратити бегунца. — Све зависи од тебе, све зависи од тебе, прошапута мала, пола плачући пола смешећи се. Али ја ипак мислим да ћеш ме ти зацело задржати; та̏ ја те тако неисказано волим! А сад, пренеси ме тамо на оно мало острво што је пред нама. Тамо нека се то реши. Ја бих се, наравно, могла лако и сама провући кроз малене таласе, али на твојим рукама тако се слатко почива; и будеш ли ме отурио, онда нека бар још једном и последњи пут отпочинем слатко на њима. — Хулдбранд, пун неке чудне страве и тронутости, не умеде јој ништа одговорити. Узе је на руке и понесе пре̑ко сетив се тек сад да је то оно исто малено острво одакле ју је он оне прве ноћи донео натраг старом рибару. С оне стране, он је спусти на мекану траву и хтеде сести крај свога дивнога терета, чисто умиљавајући се, али она рече: Не, тамо, према мени! Хоћу да читам у твојим очима пре но што твоја уста буду проговорила. Почуј сад само сасвим пажљиво што ћу ти приповедити. — И она започе.

Треба да знаш, слатки мој драгане, да у елементима има створова који изгледају готово као ви, а који се ипак ретко појављују пред вама. У пламеновима трепере и играју чудновати саламандри, у земљи дубоко станују сувоњави, лукави гноми, кроз шуме промичу дивљи људи који припадају ваздуху а у језерима и рекама и потоцима живи најраспрострањенији род водених духова. У звучним кристалним дворовима, кроз које небо са сунцем и звездама провирује унутра, обитава се дивно: висока корална дрвета с плавим и црвеним плодовима блистају се уградинама; ту се гази по чистом морском песку, као и по лепим шареним шкољкама, и што је стари свет имао лепога да се данашњи није удостојио да ужива у томе, то су покрили таласи својим потајним сребрнастим копренама те испод њих се блистају племенити споменици, високо и озбиљно, и љупко орошени драгим водама које из њих измамљују дивне цветове жабје траве и метличасту везљику. Оне пак што тамо станују милина

је погледати како су мили и љупки, већином лепши но што су људи. Многоме од рибара већ је било тако угодно да ослушне коју нежну водену жену како се издиже изнад таласа и пева. Он је онда причао даље о њеној лепоти, и такве чудне жене називају људи Ундинама. Ти пак, драги пријатељу, гледаш сад пред собом заиста једну Ундину.

Витез хтеде себе уверити да је његовој лепој жени дошла једна од њених чудноватих ћуди, па сад ужива у томе да га задиркује шареним и измишљеним причама. Али, ма колико да је себе утврђивао у томе, није могао ипак поверовати у то ни за један тренутак; нека чудна страва прође му кроз душу; неспособан да изусти ма и једну реч, он гледаше нетремице у милу приповедачицу. Она пак заврте тужно главом, уздахну из дна душе, па онда продужи казивати овако.

Ми бисмо живели много боље но ви остали људи, — јер и ми се називамо људима, као што и јесмо то по саставу и по телу, — али има само једно зло у целој ствари. Ми и нама равни у другим елементима, ми се распемо и ишчезнемо духом и телом да не остане од нас ни трага; и кад се ви остали будете некада пробудили за други, чистији живот, ми ћемо остати где је остао песак, ветар и таласи. Зато ми и немамо душе, нас креће елеменат, често нас и слуша док смо у животу, — а растури нас свакад чим умремо, али смо ипак весели и не кидамо се никад и ни због чега, као што су то и славуји и златне рибице и друга дивна деца природина. Али, све хоће да се уздигне више но што је. Тако је хтео и мој отац, који је један од моћних владара у Средоземноме Мору, да његова јединица добије душу па ма морала због тога препатити, поднети пуно болова душевних људи. Али, неко од нашега рода може душу задобити само најсрдачнијом везом љубави с једним од вашега рода. Сад сам, ето, ја добила душу, а за њу имам да захвалим теби, о ти премили и предраги човече, и теби ћу бити захвална ако ме не учиниш несрећном

за васколики мој живот. Јер, шта би било са мном ако се будеш ти клонио мене и ако ме будеш одгурнуо од себе? А ја не бих желела да те преваром задржим. И ако хоћеш да ме отурнш од себе, а ти онда учини то сад, па се врати сâм на обалу. Ја ћу заронити у овај поток овде, који је мој стриц и овде у шуми проводи свој чудни пустињички живот, удаљен од осталих пријатеља. Али, он је моћан и мио и драг многим великим рекама; и као што ме је он и довео овамо рибару, мене, лако и насмејано дете, тако ће ме он опет и вратити дома родитељима, мене, жену која има душу, која воли, пати.

Она хтеде и даље још говорити, али је Хулдбранд загрли дирнут до дна срца и с пуно љубави, и пренесе је опет натраг на обалу. Овде пак закле се он, са сузама у очима и обасув је пољупцима, да неће своју дивну жену никад оставити, и увераваше да је срећнији од грчкога вајара Пигмалиона, коме је Госпођа Венера његов лепи камен оживела у драгану. У слатком уздању, корачаше Ундина, о његовој руци, ка колиби и тек сад осети сасвим јасно како мало има да зажали за остављеним кристалним дворовима свога чуднога оца.

(Наставиће се.)

Фридрих де ла Мот Фуке.

(*Превео с немачког* Мих. Р. Поповић).

СТАРА МАЈКА.

(Крај.)

IV.

Било му је, можда, око сто година, и имао је сјајну прошлост. Волели су га, пазили, дивили му се, и у одређено време брижљиво навијали да ради и да свира, док напослетку није дошло време да га оставе у онај мрачан кут; ишчезао је са света и, како се чинило, умукао на вечита времена. А сада наједанпут избавили су га тамнице, у којој му је протекло много година.

То је била, прво, као мала кутија од абоноса, доста висока, узана, са украсима од бронзе на црној површини и с округлим отвором при врху. Кроз то отворено место, с оквиром од бронзе, помаљаше се лице од сахата округло, жућкасто, са дванаест римских цифара унаоколо и двема дугим сказаљкама. При светлости од лампе јасно су се виделп трагови запуштености: пукотине на дрвету, рђа на бронзи; али прашина је већ била брижљиво обрисана с њега и кључ за навијање остављен на врх кутије.

Стара мајка је стајала на два корака пред старим сахатом, с белом капицом на глави, мало уздигнутој, с подигнутим очима, које су изражавале зачуђеност. Смежурани капци очни мрдали су живо, а мрежа од ситних бора на високом челу њену била је јаснија и трептала као талас. А за тим и танке усне стадоше да се крећу: она поче нешто да шапће и затресе главом, као да је говорила: „Како си? Сећам те се! сећам! сећаш ли се ти?“ Али му још није прилазила, већ је једнако подигнуте главе гледала на њ.

И сахат је на њу гледао озго, кроз онај округли отвор са оквиром од бронзе. Црне и раширене сказаљке на жућкастом цифорнику чиниле су те је изгледало као да поздравља, и, као руке, раширене да загрле, говориле су јој: „Како си? И ја се тебе сећам! а да како! сећам те се!“

Прође неколико минута. Два стара лица, лице жене и лице сахата, гледали су се, једно оздо, друго озго, немо и непомично, при светлости лампице крај кревета са скромном постељом и распећем на зиду.

Тек после неколико минута стара мајка, опет журно као да јој је двадесет година, мету столичицу крај орманића и, попевши се на њу, поче да разгледа сахат, изближа, са свих страна. С поља цео целцат. Али је радознала како је тамо унутра. То може видети кад га навије. Негда је умела да га навија, умеће и сада. Та зна га, откако памти за себе. Био је, прво, у соби њена оца, затим у соби мужевљевој. У детињству јој је откуцавао

сате играња и учења, у зрело доба часове среће и туге; откуцао је и онај страшан час када се за увек растала са својим милим Јашом. Свирао је песме, већ не памти какве, али су оне после свакога сата одјекивале по кући, зачињавајући мелодијом својом тишину ноћну, гласне разговоре, поверљиве шапате. Зажелела је и сада те песме, као приче прошлости, која васкрсава. Али, да их чује, ваљало је на неки особити начин навити сат. Да ради, већ га је навила и — гле чуда! — без икаквог оклевања оно за дуго година немо лице отпоче мало промуклим, али врло одмереним гласом: тик, так! тик, так!

И стари сахат не само да је гледао, него је и говорио. Да је још да запева!

С кључем у руци поче стара мајка разгледати сахат с поља, поче да се сећа, да покушава. И кључем и прстима пробала је на разним местима, притискала, отварала, помицала, удешавала, с таквом пажњом и вољом да су јој се све боре на челу скупиле у једну дебелу пругу међу обрвама, усне напућиле, а кестењаве очи засијале. А пред овим женским лицем, пуним бора и врло пажљивим, округло, жућкасто лице сахата изгледало је некако враголасто весело, јер је по њему трептела светлост од лампе и запаљивала погдегде и саму стару бронзу на кутији.

Напослетку, под бакиним прстима нешто шкрипну, помоли се, увуче се... На сахату је била и јапија цела и није била покварена: он ће свирати. Свираће, али не одмах. Свирао је обично када избија сахате; треба почекати још четврт. Она ће почекати у мраку, јер не треба узалуд трошити гас — и очи ће се боље одморити кад нема светлости.

Згодно се намести у старој фотељи, угаси лампу и — пријатно се изненади. Мислила је да ће се соба испунити густим мраком, међутим у њој засја дивна светлост. Тамо негде по небу ноћном лагано се кретала месечина и једним млазом, који је личио на бледожуту траку, ударила је у прозорчић. Ослонивши се на старински наслон

на фотељи, стара мајка је само додиривала овај млаз, који јој је својом сребрнастом светлошћу обасјавао ноге и хаљину, а глава јој је била у полутами. А на неколико корака иза ње, такође у полутами, био је на зиду стари сахат, који је помаљао своје бело и округло лице из кутије као мумија из ковчега. Стара мајка је с прекрштеним рукама гледала у бледожути млаз, који је косо падао са сјајнога неба на бедан патос од грубих дасака, а до ушију јој допре мало промукао глас, један само, али јак. То је часовник избио један сахат по поноћи. А одмах затим у бледој месечини и дубокој тишини зачу се музика свечана и достојанствена, понегда нежна као љубав оних који се воле, понегда поносна као тријумф витеза — зачу се полонез.

Стара мајка се мало наже и мету прст на уздрхтале усне. Пст! То је онај исти полонез који је о њеној свадби свирао буран оркестар, који је она играла с Јашом у венчаној хаљини, с венцем од мирте на глави, у сали јако осветљеној и пуној лица познатих и милих!...

Сахат свира; чују се трубице, флаутице, харфе, покаткад забруји у дубоком басу валторна, а покаткад, изненада, мелодију преузима тихи хор звонаца и, пошто одзвони свој део, опет је враћа трубицама, флаутицама и харфама. То је свирка старог часовника — онај исти полонез, који је она играла с Јашом на својој свадби... У сали, пуној светлости, млад и чио, са широким челом испод златне косе, са страсним плавим очима и с четвороугаоном капицом у руци, прилази он к њој, свој у бело, усплаmтелој, срећној. Он стаде пред њу и руком, у којој је држао капицу, учини један достојанствен покрет у знак молбе, другом ухвати њену руку, и свечаним корацима у полонезу одоше заједно у бујну светлост, у групу милих лица, у радост непомућену, у срећу бескрајну.

Часовник је свирао; на очи бакине навлачила се влажна скрамица, али кад се, мало после, скупила у велику кап и пала на бледе руке, очи јој се рашириле

од чуда и страха, а уста су шаптала бесвесно: „Шта је то? Ко је то? о, Боже!“ Клонула од чуда и страха, с главом заваљеном на наслон, с рукама, које су дрхтале и подизале се на више, стара мајка је гледала и шаптала: „Шта је то? Ко је то? о, Боже!“

V.

Са сјајнога неба ка бедном патосу од грубих дасака, по бледо жутој косој траци светлости, корачао је свечано као у полонезу млад и чио човек, са широким челом испод златне косе, са страсним плавим очима, с четвороугаоном капицом у руци. Она га је познала и гледала, дигнувши руке у ваздух; сахат је свирао, а он је ишао с неба к ногама њеним, најзад стаде пред њу и руком, у којој му је била четвороугаона капица, учини достојанствен покрет у знак молбе за игру. Није могла ни да се макне; он је погледа оним погледом који је она тако добро познавала и кога се тако сећала, и тихо јој рече: „Хајде са мном!“

Онда она устаде и сасвим онако као на вечери о свадби, с погнутом главом, мету руку своју у његову. Сахат је свирао, а они, корачајући достојанствено као у полонезу, ишли су, окренути једно другом, са бедног патоса од грубих дасака по бледо жутој траци к сјајноме небу, све више и више...

Ишла је лако, једва дотичући ногама осветљен пут, и од разноликих осећања дуго није могла ни речи изустити; најзад рече:

— Како си добро урадио, Јашо, што си дошао по мене! Тако сам дуго и без престанка чезнула за тобом.

Он одговори:

— Бог воли верна срца и повраћа им срећну љубав.

Осетила је да је тако, јер ваздух благ, топал, пун најчистије сласти, обоје их обави раширеним плаштом. Здружени тако ишли су даље, све више и више, а земља је за њима бивала све даље и даље, у низини све дубљој и дубљој, смањивала се, ишчезавала.

Гледећи у његово лице говорила је она даље:

— Како си млад, Јашо! Кад си одлазио, коса ти је седела, а леђа ти се помало савијала; а сад си потпуно онакав какав си био онда кад си ми, седећи крај мога ђерђева, први пут рекао да ме волиш.

А он се осмехну и показа на бледожуту траку, по којој су ишли, и рече:

— Погле!

Она погледа; као девојка у бистром потоку, огледну се она у траци месечевој, и виде да је млада, вита, весела, сва у бело, с танким венчаним велом на црној коси. И не само да је видела, него се и осетила млада, живахна, гипка, с ногама које само што не полете, са стидљиво обореним очним капцима, са очима засењеним и зачуђеним. Сва успламтела од радости и стидљивости, она шану:

— Куд се дедоше године које су ми као тешки плугови орали и тело и душу?

Он, нагнут с њоме над бледожутим огледалом, у коме су се виделе две прилике младе и обавијеневаздушастим плаштом љубави, одговори:

— Бог воли оне који су патили и враћа им младост.

Већ су били врло високо, међу звездама, чије су велике, златне, румене као рубин, зелене као смарагд кугле градиле у бескрајном простору правилне елипсе и кругове. Савршена чистина етра ширила се по овој просторији; у тишини, пуној светлила небеских пруга, складних и слободних покрета, звезде из млечног пута распростирале су се као ћилимови, који су се губили у бескрајности; сјајне комете прелетале су, шумећи витицама, сплетеним од пламенова, као борје кад изнад врхова његових промичу крила небеских оркана. А они, обоје сад млади и лепи, обавијени плаштом срећне љубави, нису већ ишли, него су јурили над бледожутом траком, све више и више. Она му је обавила руке око врата, он јој обухватио руком стас и с устима уза само чело њено, говорио је:

— Отвори срце и покажи ми га цело. Испричај ми о свему, јадај ми се и реци ко је крив јадима твојим. Пре но што стигнемо до мете, исповеди ми све јаде своје, да их могу изнети тамо као доказ да си заслужила да уђеш...

Он још и не доврши, а она већ поче испуњавати његове жеље. То није било зато што је она то хтела, већ просто неко безгранично поверење широм јој отвори срце пред њим. О свакој години, о сваком дану, од онога тренутка када су се растали, па све до момента кад је дошао по њу, стадоше се из уста њених низати тамне успомене, међу којима је тек овде онде синула по која мало светлија. С главом на прсима његовим она је говорила о свему, јадала се, причала, и само му једну жељу није могла испунити: није се ни на кога тужила. Остављали су је и заборављали, душа је њена дуго живела у осами и бивали су према њој хладни, али томе није нико крив, нико! Сви су на земљи јадни, сви носе тешке терете, па је и она свој носила, јер, види се, тако је требало и да буде; а увек је осећала и мислила, да она, мала, по патњи и гресима свима равна, ваља само да — опрашта и ћути. Па чак ни у души својој није се ни на кога тужила, а откако се с њиме растала, она није душу своју ни пред ким отварала. А сада, кад то чини, она осећа да заједно с речима из ње излазе и сва горчина и туга, а на место њих долази таква лакоћа као да се ослободила и последњег труна тих земаљских тешкоћа, а у замену за то — добила крила.

Он је опет задржа и, показујући на светао пут, изнад кога су летали, рече:

— Погледај!

Она погледа и у бледожутом огледалу виде да су јој на венчаној хаљини порасла крила. Узвикну од чуда, али тај узвик није био онакав какви се чују на земљи, јер он је излетео из њених уста као акорд музички, продужен у радосну песму, која је, летећи од звезде до звезде,

одјеком својим сваку дохватала и заједно са звездама јурила у просторије бескрајне. А он рече:

— Бог воли оне који пате а не туже се, и пружа им сваку радост!

Јурили су даље, у ваздушастом плашту срећне љубави, с песмом бескрајне радости, песмом која лети по просторијама, пели се све више и више.

Гледајући у ведрину очију његових, сећала се натмурености, која се негда у њима огледала и упита:

— Јеси ли срећан, Јашо?

Он јој одговори питањем:

— Сећаш ли се шта сам највише волео на земљи?

— Сећам се — одговори она. — Више него мене, него себе, него све своје, волео си оно што није било храна устима твојим, ни заштита телу твоме, ни ловоров венац глави твојој, ни штит одбране грудима твојим. На против, та је љубав била твоја несрећа, због ње су се мрачиле очи твоје, и због ње си, можда, — то сам увек мислила — оставио земљу пре времена. А сад си се заодео непомућеном ведрином.

Кад она ућута, он јој одговори:

— Бог воли оне који пате за друге, и даје им небо.

Већ су били крај врата небеских; глас се његов изгуби у хору јаких гласова који се ту зачуше.

По бескрајном простору ширила се завеза, недогледна, прозрачна, кристална завеса, на којој се прелевало све драго камење и на којој је цветало све цвеће које се икад неговало и расцветавало на крилима свих светова. Дуге су тамо градиле читаве аркаде, а звездице из млечнога пута, прозорја и сјајне зоре, које су икад красиле буди који свод небески, простирале се као веленци; и што год је на безбројним планетама које круже по бескрајној васиони, било зачетак лепоте, све боје, пруге, форме, које носе у себи елеменат лепога, све је то овде долазило до савршенства. У тој завеси, раширеној на вратима небеским, огледало се све што је било лепо у безбројним световима, само тако увећано да то

не може схватити земаљско биће, исто онако као што не може разумети ни: Свемоћ и Бескрајност.

А крај ове бескрајне лепоте од које је била изаткана небеска завеса, чуо се безброј тонова. Звезде, које у вечитоме путовању своме долазе амо, окретаху се на осовинама својим с музиком складном и благом, са комета долетаху звуци материје која се топи, етар звучаше по кристалним просторима небеским; а мора, пустиње, понори без дна, безбројна крила, сви пламенови што горе на свима световима, шумели су у хору од гама, које су прелетале васељену с краја на крај.

А у овој химни колосâ чули су се и врло танки гласови. Чуло се као цвркутање малих тичића, шушањ бубица које миле по трави, шум с којим клице биљне избијају из семења које пуца, плач у колевкама, јецање у тихим ноћима... Музика звезда, комета, етра, мора, пустиња, крила и пламенова никако не заглушаваше ове ситне гласиће; напротив, ти гласићи је усејаваху као макова зрнца бескрајну њиву, и беху јасни, њој једнаки и подједнако слушани.

Жена у венчаној хаљини, с крилима на раменима, с рукама, обавијеним око врата човека кога највише воли, стајала је пред завесом на вратима небеским и — слушала. Сва раздрагана и задивљена, слушала је музику колоса, али су је ситни гласићи највише примамљивали. У њиховој је средини живела, из њихове је средине и дошла амо.

— Чујеш ли, Јашо? Ово се у прозорје чује сиви врабац под стрехом, а оно тихо зујање, то је зујање буба маре, која прелета с једне травке на другу. Са оваким шумором један житни клас, занихан ветром, поздравље други... а ово уздисање... о, како ми је познато! то се Сигмунд, после трудног рада, од бесанице преврће по кревету и уздише. Чујеш ли, Јашо?

У том, између макових зрнаца, посејаних по бескрајној њиви, зачу се још једно. То су сићани гласићи тру-

бица, флаутица и звонаца. Тамо негде доле, свирао је стари часовник...

— Чујеш ли, Јашо?

Он је слушао. Са земље, испод крова, забаченог међу хиљадама кровова, допирали су ситни гласпћи, али свечани и достојанствени, понекад нежни као љубав оних који се воле, понекад поносити као тријумф витеза — музика полонеза. Он је слушао, а у очима његовим које су биле као небо ведре, заблисташе сузе.

Преплашена, упита га:

— А зар срећни плачу?

Он јој одговори:

— Има на земљи и таквих позледа које терају сузе на очи чак и онима који су срећни.

У том из многобројних ситних гласпћа који су засејавали силан хор колосâ, издвоји се још један; то је био јасан, тужан плач дечји.

— Таде плаче!

Није више чула звезде и мора; слушала је плач детињи.

— Чујеш ли, Јашо? Таде плаче... Јадно то дете врло је болесно, а крај њега је женска хладна погледа, која га шуштањем свилене хаљине буди иза сна. Плаче све више и више... Само сам га ја умела умиривати и тешити... Ах, како плаче! Чујеш ли, Јашо?

Он није чуо. Погнувши се доле далекој земљи и претворивши се сав у ухо, он је слушао музику часовника, који је певао о ономе што је највише волео на земљи, што није било храна устима његовим, ни заштита телу његову, ни ловоров венац за главу његову, ни штит одбране грудима његовим, — већ само љубав и неизмерна туга за срце његово.

Близу часовника, који је свирао, чуо се непрестано све јасније и јасније, плач детињи, који је прекидао све тужнији и тужнији узвик:

— Бако! бако!

Са врата небеских узвикну стара мајка:

— Идем, чедо моје мило! идем, летим!

Слете са бледожуте траке, остави звезде, које су свирале, завесу, изаткану од свега што је лепо, и паде у празнину мрачну, глуху и бескрајну.

VI.

Већ се одавно изгубио месец са хоризонта и повукао за собом све своје зраке; склонила се с њиме иза светова и бледожута трака која је кроз прозор на собици стара-мајке падала са сјајнога неба на бедан патос од грубих дасака. Сада је прозор овај као сива четвороугаона плахта пробијао густу тмину. Стара мајка се пробуди у црној тмини и немој тишини. Само је стари сахат изнад ње куцао одмерено: тик, так! тик, так! а оздо, испод пода, допирао је плач детињи, јасан и тужан.

Очи стара мајке још су биле пуне оне небеске светлости и црта милог лица, у ушима јој је брујала музика звезда и поступно се губила у даљини, а лице јој облише сузе. Али она устаде и прошапта:

— Таде плаче!

Уздрхталом руком запали лампу, и тада је погледа озго лице часовника, а сказаљке његове, јако удаљене једна од друге, показиваху велику зачуђеност.

— Ти си се вратила? Како! Са небеских врата си се вратила?

Она затресе главом.

Али није имала кад да се разговара с тим старим пријатељем; већ је силазила низ степенице брзо, журно, и најзад је била у соби код болесне деце.

Вандица је мирно лежала у постељи, али је Таде јако плакао. Стара мајка, подигнуте главе, проби се кроз гомилу жена које су се ту саветовале у великом страху. Сад између њега и ње нико не може бити. Она се због њега и вратила са врата небеских

— Мило маче моје!

— Бако!

И ако му је било седам осам година, био је мален,

лак, и стара мајка, узевши га у наручје, поче га носати по слабој светлости од лампе и сенкама које је бацао намештај по зидовима. Ходајући тако, уздрхталим гласом, који би јој покаткад застајао у грлу од узбуђења, певала је стару мелодију часовника...

Плач је детињи слабио, прелазио у тихо јецање; а лишце његово, које је јако горело, нежно се прибијало уз раме бакино, и зачу се, најзад, уплакани глас:

— Бако, *песмису!*

— Песмицу, чедо моје! Хоћеш песмицу? Добро, сад ћу певати!

По дугим сенкама, које је бацао намештај по зидовима, и слабој светлости од лампице, носећи га у наручју час на десно час на лево, и корачајући онако као кад се игра полонез, нешто у песми, а нешто говорећи, отпоче она на глас старог часовника:

— Двор под липом стоји стари,
А под дубом дом је део...

А он, који је то већ знао, продужавао је заједно с њоме:

— Над њим рода гњездо вије,
У њем' *зиви* народ смео.

Елиза Ожешкова.

(*Превео с пољског* М. Ст. Јанковић).

ПО ЗИМИ.

1.

Доћиђу ти праћен вихоровом песмом
И мећавом злобном. Биђу, мила, цео
К'о у дечјој бајци путник из далека
Промрз'о од студи и од снега бео.

Опрезно ћу тада по мразовом цвећу
Куцнути на прозор. У првоме стра'у,
К'о сад да те гледам, нећеш знати ко је
Кад из мрака чујеш моје Бау! бау!

И пустићеш мајку да извиди шта је,
А дотле ће заплет отплести се цео:
Док се стара буде крстила у чуду
Љубиђу те жарко, сав од снега бео.

2.

Ја осећам да ћу видети те скоро,
Јер ми твоја слика све постаје живља,
Снег замео путе, звижде млади ветри
И вртуна брише, обесна и дивља.

Ето мене ипак непогодом бурном
По високом снегу и у зимњу вечер,
Са детињском срећом у сузноме оку
И са лицем хладним и модрим к'о глечер.

Очекуј ме, дакле, и не часи дуго
Јер ми, драга, знамо како време стреми:
Мајци прво реци да ћеш мирна бити,
А после у башти доста грудви спреми!

3.

Саставило небо хладном бојом сивом,
Снег оден'о поља. Врх дубова наги'
Облетају вране у грактању живом,
Док по друму снежном јури ти се драги.

Звонцади се ситних распевала звека
Кроз замрзло време. О како сам срећан!
Шибни вранце, Симо, знаш већ ко ме чека —
Да си благословен, да си дуговечан!

Тако, само тако! Ако рано стигнеш
За обоје биће ћара као више:
Ти ћеш тада већи бакшиш да ми дигнеш,
А ја од свог злата пољубаца више!

Божа С. Николајевић.

О ГЕТЕОВОМ ВЕРТЕРУ.

Ако икојем делу треба предговора[1], треба га овоме што је пред читаоцем. О њему мало[2] ко иоле упознат с књижевношћу да није чуо, али, у исто време, и мало[3] ко да правилно суди. И ако је оно, када је, пре сто двадесет и толико година, први пут објављено, освојило сав образовани свет као мало које дотле, — оно се данас не само мало чита, него је и на рђаву гласу, као дело мекушно, и, готово, неморално. И док се другима[4] пишу предговори зато што су непозната, овоме треба предговора зато што је познато, управо, *извикано*. Нарочито је оно у нас на рђаву гласу. Ја се још врло добро опомињем како сам, када сам га, у младим годинама, први пут читао, то брижљиво тајио од својих другова, с којима сам обично волео разговарати о ономе што би који од нас био читао. Ко би онда и смео био поменути књигу о којој се у једној омладинској беседи рекло да је њоме Гете учинио више зла но свима другим књигама својим скупа добра! И ако се *Вертер* мени допадао, ја то, онда, нисам смео никоме казивати. Данас, то смем; и не само у разговору, поверљиво, него и отворено, у виду овог предговора српском преводу.[5] И, ако будем мало пространији, и унесем у свој предговор и понешто што се иначе у предговоре не уноси[6], нека ми се за то не замери, — ко зна кад ће се опет повести реч о Вертеру у нашој малој књижевности?

[1] Писано као предговор српском преводу Вертера Г. Св. М. Јакшића, намењеном Забавнику Српске Књижевне Задруге; и наслов у рукопису гласи: Предговор српском преводу Вертера.

[2] *Писаљком пребрисано* мало *и над тим написано* ретко.

[3] *Писаљком:* ретко, *као и горе.*

[4] *Писаљком додано:* делима.

[5] *Писаљком пребрисано:* срп. прев.; *додато:* Ја се радујем српском преводу Вертера.

[6] *Писаљком пребрисано:* и унесем... не уноси.

Да почнемо с почетка, и да, пре свега, испричамо како је *Вертер* постао. — *Јади Младога Вертера* младићско су дело: кад га је писао, Гете-у је било двадесет и пет година. Он је био свршио школе, и, као доктор права, пошто је пробавио неко време код куће у Франкфурту на Мајни, добио службу у Вецлару, малом месту у Хесенској, у којему је тада био велики суд ондашње Свете Римске Империје. Друштвени живот у Вецлару[1] текао је онда, као уопште у свој[2] Немачкој, мирно и тихо. Јавног живота није, готово, никако било; и сво је интересовање било заузето књижевношћу. То је било време књижевних кругова; време писања; и време *лепих душа*, како се онда говорило. Свуд је иначе био застој, само се на књижевном пољу опажало живота, и настало било врење. На супрот староме правцу крутих школских правила, почела се јављати тежња за слободнијим кретањем; почело се припремати ново доба које се објављивало као доба *алахости и бујности* (Sturm und Drang). Свак се отимао од стеге, и тежио да да пуна маха изливима своје природе. Тако је постао онај покрет који је на супрот рутини и конвенционалности, истицао у свему инспирацију и природност. И као што обично бива када духови буду понесени врло великим одушевљењем, отишло се у крајност: из превелике тежње за природношћу превазишла се природа, и постала неприродна, конвенционална природа; а реторске декламације остале да се њима велича природност...[3]

Из овога покрета никао је и *Вертер;* и то се на свакој страни његовој опажа: у љубави коју исповеда према природи; у декламацијама његовим о њој; у љубави према деци, коју воли што у њиховој души види чисту, непомућену и неизопачену природу; у разговорима

[1] *Писаљком пребрисано*: у Вецлару.

[2] *Писаљком пребрисано*: као уоп у свој; *додато*: у.

[3] *Писаљком додано*: Тако је ово доба природности у ствари било... конвенцијално (*тако*) на свој начин.

његовим; у његовом одушевљењу за Омира, за Шекспира, за Осијана.

Али *Вертер* није никао само из овог општег покрета који је био обузео духове. У њему има и много личног, Гете-овог: он је један његов доживљај. И, да се опет вратимо њему, долазак Гете-ов био је догађај за мали Вецлар и његове кругове од лепих душа, што су се предавале идеалноме пријатељству, водиле сентименталну љубав, волеле месечину и читале књиге оригиналних генија. Није ли он био оличење онога што је чинило генијално надахнуту песничку природу: млад, леп као Аполон, бујан, чувен, с онога што је већ урадио, и још више с онога што се од њега очекивало, и, сувише, *несретан* с љубави своје према Фридерици, лепој кћери пастора Сесенхајмскога, и према богатој Лили... из Франкфурта? Овде се Гете упознао и са Лотом Буф, ћерком једнога чиновника, која је била верена с добрим, честитим, и уредним једним човеком, Албертом Кестнером. Ушав у овај мали породични круг, Гете се, у оно доба идеалних пријатељстава, не само врло тесно спријатељио с Кестнером, него се убрзо заљубио и у његову вереницу. Да ли је та љубав била права и истинита љубав, или је у њој било доста и обавезне сентименталности каква је, у оно време, била у реду, — то је тешко пресудити. Свакојако, он ју је сматрао као праву, и није је, и ако ју је сматрао за недопуштену, крио ни од Лоте, ни од њенога вереника. Знајући да је без наде, он се трудио да је угуши у себи; и на послетку се отргао, и напустио Вецлар. Али је љубав према Лоти трајала; и он је, да олакша срцу, сео, и описао је у овој књизи. У њу је он сложио своје љубавне јаде и уплео у њу, готово дословно, и историју младога једног пријатеља својега, Јерузалема, који је био секретар посланства једне мање државе немачке у Вецлару, и који се, са несретне љубави према Лоти, наскоро по одласку Гете-ову, убио. Роман је, дакле, у „Вертеру", Гете-ов, а трагедија Јерузалемова.

Тако је постало ово дело Гете-ово. Јади младога Вертера, то су јади младога Гете-а. То се по свему познаје, готово до најмањих ситница. Не само да су имена остала непромењена у роману, него је, на пр. у писму Вертерову (то сам случајно приметио читајући га сад поново) у којему пише да му је тога дана рођендан, стављен 28 Август, дан којега се он сам родио. Још боље се то види из ових одломака из писама Кестнерових која су сачувана и објављена, ако се ова пореде са местима која им одговарају у делу. Узмите и поредите на пр. ово из једнога писма Кестнеровог:

„Догодило се да је Гете био на једној игранци изван града на којој смо моја нева и ја такође били. Ја сам морао тек касније отићи, те сам био принуђен отћи на коњу за њима. Моја нева морала се, отуда, одвести с другим друштвом. У колима је био Др. Гете, који је тад први пут видео Лотицу... Ни једно му се женско овде није допало. Лотица је одмах обратила на себе његову пажњу. Она је млада, и премда није правилне лепоте, има врло примамљиво лице... Он није знао да је верена... Лота га је сасвим очарала“.

Или и ово писмо Лоти, при поласку:

„Надам се утврдо вратити се опет, али Бог сам зна кад! Лото, шта ми је срце осећало док сте ви говорили, знајући, као што сам знао да ће то бити последњи пут што вас видим? Не последњи пут, а ипак сутра одлазим. Он је отишао! Какав вас је дух навео на онај разговор? Кад се очекивало од мене да искажем све што осећах, за што сам, о мени! марио овде доле, била је ваша рука коју сам пољубио последњи пут. Соба у коју нећу ући више, и мили отац који ме је испратио до врата последњи пут. Ја сам сад самотан, и могу плакати; ја вас остављам сретну, и остаћу у срцу вашем. И видећу вас опет; али не сутра, то је никада. Реците мојим малим мушкарцима, Он је отишао. Не могу више.“.....

...И када нама данас није [тешко?] погодити да је Гете у овоме својем роману изнео своју љубав према Лоти, у

колико су то више морали познати [Лота?] и њен заручник[?]. Није ни мало [чудно?] што су му они за то замерали и корели га у писмима, нарочито Алберт, који чини доста бедну фигуру у роману. То је била једна индискреција; али ће му потомство за њу опростити, јер без ње он не би био написао „Вертера“.

Успех што га је имао Вертер био је огроман. Он је одмах освојио сву Немачку, а ускоро одјекнуо и по свему образованоме свету, и превођен и прештампаван на свима културним језицима. Цео је свет читао „Вертера“; чак га је и Генерал(?) Бонапарта носио собом у походу на Мисир. И, много година доцније, у Ерфурту, приликом Конгреса који је тамо држан, кад је Гете, по жељи Императо[ро]вој, излазио преда-њ, он је с песником говорио о „Вертеру“, и нашао му у њему једну психолошку погрешку (које овај није хтео казивати, признајући, међутим, да је она оправдана). И не само да је цео свет читао „Вертера“, него су се врло многи почели угледати на њега; у осећању, у говору, у свему у опште; чак је било ушло у моду и одевати се по[1] Вертерски. Он је у тој мери био освојио духове да је Вертеризам постао био као нека манија, болест времена. Ипак, не треба се варати: колико је био силан утисак што га је Гете произвео „Вертером“ на своје савременике, — он онај покрет духова није створио; Вертеризам је био општи дух времена, и Гете га је само појачао давши му онако речита израза. И зато, када се говори о штетноме утицају што га је он имао, не треба заборавити да тај утицај није само до „Вертера“, него до духа времена у опште; као што не треба заборавити ни то да у томе што је то болесно расположење духова прешло има и многе *заслуге* његове: што га је (како би лекари рекли), из хроничног превео у једно акутно стање, и тако припомогао да се оно брже претури.

Успех што га је имао „Вертер“ био је, као што

[1] По *је поновљено у рки.*

рекосмо, огроман. Али, као што у таквим случајима обично бива, нису изостали ни напади. Најпознатији је од њих пародија коју је, под насловом *Радости Младога Вертера*, написао 177[5]. Берлински књижар Николај, који се бавио и књижевношћу, и био у њој од доста велика утицаја. Ми се на полемици која се, тим поводом, развила између њега и Гете-а нећемо задржавати. Она може бити од интереса само за оне који се нарочито баве књижевношћу немачком онога времена, и ми сами, признајемо, нисмо ближе упознати с њоме.

Од далеко већа интереса је поменути оно што је *Вертеру* замерао Лесинг; у толико пре што се то исто и данас, и ако у другоме облику, износи против њега. Лесинг пита да ли би [се] грчки или римски какав младић убио са несретне љубави као Вертер. Такво је питање готов одговор: не би; они нису били тако мекушни да би за то узимали себи живот. Али ако се такво питање не би узело као одговор, него доиста као *питање*, тачније би, мислимо, било рећи да то не можемо поуздано знати; вероватно да би, из општих психолошких разлога; а лако може бити и да не би, јер у Старих није било дворбе женама каква се, с Хришћанством, развила у Ново Доба. Али да то оставимо на страну. Када би се хтело, зар се не би на то питање могло одговорити другим, и, обрнуто питати да ли се данас људи убијају тако на крпат као што су се убијали толики виђени Римљани, само за то да не преживе пропаст државну? И данас ствари у многим државама не иду како треба, и данас забринути родољуби с болом у души гледају очима пропаст у коју иде општа ствар, и они, опет, живе, а не убијају се, као што су чинили велики, стоички патриоти римски. Доказује ли то да је данас љубав према општој ствари мања, него што је била у њих? То може бити. Али то, у исто време, показује и да су у једним временима јачи једни, а у другима, опет, јачи други осећаји. У главноме, они остају у свима исти: није ли сам Лесинг, у својој *Емилији Галоти*, узео за углед римску врлину када је

његов стари Галоти пробо кћер мачем, да тако спере њену срамоту? И ако је тај морал виши, [он][1] је, у исто време, и крут, без милости и без праштања; морал, можда, опаснији од онога што се хтео, силом, извести из *Вертера?*

У осталом, *Вертер* није ни морално, ни неморално, него је једно уметничко дело. И ако је она госпођица узела себи живот, за то није крив Вертер, — колико ни *Емилија Галоти* није крива што се Вертер убио. И као уметничко дело треба га и ценити. И с те, чисто уметничке стране хоћемо и ми да га овде ближе разгледамо.

У чему је, пре свега да се запитамо, уметност његова? Је ли она у вешто удешеном заплету; у живо нацртаним карактерима; или у драматски изведеним ситуацијама? Ни по чему од свега тога *Вертер* се не истиче много изнад других дела која нико не помишља да их назове великим уметничким делима. Прича је у њему проста: историја млада човека који љуби без наде и који са несретне љубави узима себи живот; што је у њу уплетено, то су кратке епизоде, лепе по себи, али које нису у тешњој вези са главним предметом. Ни карактери у њима нису изведени особитом вештином: они су сви, мање-више, конвенционални; и ако су они само зато истинити што су конвенционални, не треба заборавити да Гете није овај свој роман писао као што се данас често пишу романи, у свесној намери да ту конвенционалност изнесе; као ни то да фигуре, ако и јесте неизбежно да оне носе обележје својега времена, да буду истините, треба да, поред овог случајног и више спољног карактера, имају нешто и од оног што је трајно у људској природи, што се не мења, него остаје за времена исто. Исто тако нису ни ситуације врло драматичне; у Вертеру има пуно лепих сцена: она, одмах у почетку, на игранци; последња страсна сцена с Лотом; и друге још; али оно што нам се у њима допада долази од другога нечега а не од вештине којом би оне биле намештене.

Већа је но вештина коју у свему овоме показује,

[1] *Пером пребрисано*: он.

вештина његова којом је изнео поступно развиће љубави, све оно што се у души Вертеровој збива, страст која га осваја, његове напоре да одоли љубави, све до катастрофе. Та је вештина доиста велика. Али она није толика да је не би надмашала вештина других мањих дела но што је оно. Али и да је она највећа, она би *Вертера* чинила само делом психолошки дубоким, великим по вештој психолошкој анализи; а то још не може бити довољно да га начини великим уметничким делом.

По чему је *Вертер* велико уметничко дело, то је друго нешто. Оно је велико по својој великој *уметничкој* истинитости. А то значи по томе како је оно *написано;* по ономе даху и оној топлини, која долази право од срца, и која, једина, говори срцу, и која нас толико осваја у овој књизи да јунаку доиста, како Гете вели, „не можемо отказати својих суза.“ *Вертер* је, и ако је писан прозом, у ствари *поетско* дело; велико поетско као *Ромео и Јулија;* поема о љубави као и Шекспирова трагедија.

Има још једно дело које, мене, бар опомиње на *Вертера.* То је роман *Манона Леско,* од Прево-а, који је изишао отприлике кад и Гете-ов роман. *Вертер* и *Манона Леско* два су романа у којима је описана љубав како ни у једном више: у једноме, чиста и идеална љубав; у другој физичка, реална; и у једноме и у другоме силна, свемоћна. Витез де Гриje воли своју лепу, неверну Манону, и жртвује јој све, и саму част, као што и Вертер воли, само љубављу без наде, своју Лоту. Ни једно ни друго није ништа ново: о чему су другоме причали они који пишу романе, до о љубави? Али ни у једноме, као што сам рекао, она није тако описана. Само у њима нас она тако потреса да нам се чини да смо сами препатили оно што су препатили[1] јунаци ових романа. То долази од њихове истинитости, по оној симпатији што спаја срца људска, тако да што је истинитога у једноме налази свакада одзива и у другоме. Нека се ово не узме као просто декламовање: ми му [нисмо] ни сами

[1] У *рки:* претапили.

пријатељи. То је психолошки факат. Јесте ли посматрали човека који, гледајући другога како се мршти, или како развлачи уста, и сам, несвесно, то исто чини? И ко не зна да само онај беседник може одушевити који се сам истински одушевљава оним за што жели придобити друге? И зар се не зна из историје да су извесна осећања захватала толике људе и преносила се с једних на друге као каква зараза?

Тако је исто и с књигама у којима се описују људи с оним што им душу покреће. И с њима нас везује иста симпатија као и с онима што их у животу сретамо; они су, када су изведени како треба, реални, и ми с њима осећамо...

И зато мени изгледа погрешно оно што се о Вертеру тако често понавља да је већ постало једно опште место у књижевности; а то је, да је Вертер немачка природа, не искључно, али по превасходству, — онако исто као [ш]то би, по другоме једном општем месту, Хамлет био специфично германска природа.

Љубомир Недић.

ФОЛКЛОРНЕ БЕЛЕШКЕ.

Ове белешке пуштам без претензија на потпуност и савршену обраду. Зато их и називам просто *белешкама*.

Оне су постале из забележака приликом читања или приликом нотирања ствари из народа које су ми казиване и поређења и напомена које су ми у дотичним моментима долазиле на ум.

Ја их објављујем и тако непотпуне због тога што мислим да и као такве могу имати извесан интерес, било као научни прилошци, било као потстрек на даља поређења и испитивања.

1.

Партеногенеза.

Партеногенеза (Parthenogenesis) је грчка реч и значи девојачко рађање. Партеногенезом (lucinia sine concubitu,

Jungfrauenzeugung) се назива у науци такав појав, да женке рађају без спариваља. На овај је појав код чела први обратио пажњу Берзон, али га је тачно утврдио не само код чела но још и код других неких инсеката K. Th. v. Siebold[1] и унео га је у науку као један научни аксиом.

На основу овога партеногенезом је назват и у народним традицијама онај појав, где се прича и верује у могућност рађања женскиња без мужа. Не имајући при руци више литературе о томе, наводим само примера ради *весталку* Реју Силвију и *Деву* Марију.

И у нашем народном предању има трагова веровања у партеногенезу, тј. у могућност рађања без икаквих односа са мушкињем. Остављам на страну што народ верује да ћурка може носити јаја зачета „од ветра", због чега се у подсмеху каже за трудну девојку, кад се прави поштена, да је „затруднела од ветра као ћурка", — остављам, велим, то и наводим примере из народног предања:

У народној песми „Смрт Гроздане шћери Душанове" (из Сарајева)[2] пева се како је српски цар Стјепан отишао у лов у планину, па ловио читаву недељу и ништа није могао уловити. Враћајући се из лова наиђе на бунар, где хтеде да се напије воде. Док је он пио воде, коњ му од силине копаше ногом по букову лишћу и ископа једну главу. Кад угледа главу Тодор везир гурне је ногом, на што му глава рекне: „Не ћушкај ме, Тодоре везире! Ти, Тодоре, ниси link царовао, а ова је глава царовала, како прије и послије хоће". Кад то чује цар Стјепан, нареди да се глава понесе, па кад дође у Призрен, баци је у пламен, али јој тиме не могаде ништа наудити. Он је тада метне у аван па је стуче у пепео и мливо и то метне у златну кутију и остави у својој

[1] K. Th. v. Siebold, Die wahre Parthenogenesis bei Schmetterlingen und Bienen (Leipzig, 1856).

[2] Српске народне песме из Босне и Херцеговине, скупио Богољуб Петрановић, Београд, 1867, стр. 146—151.

одаји, где од слугу нико не долази. После годину дана, баш на Васкрсење, цар Стјепан отиђне у цркву, а заборави кључе од одаје. Његова кћи Гроздана шетајући по серају нађе у ову одају, па кад угледа од злата кутију, отвори јој капак, па мислећи да је у њој бурмут, помирише га. Али кад прође пола године а Гроздани „*поче срце расти*“. То опази њена мајка па каже цару:

„Цар Стјепане, без захода сунце!
Неко нам је шћерку обљубио,
Јер Гроздани нашој срце расте“.

Цар Стјепан то не верује, јер нико не може доћи у његове сераје, нити љубити лице Грозданино. По царица га и даље уверава, те он позове кћер преда се, па пошто је загледа, упита је што су јој „пафте отешњале“, ко долази у сераје и ко јој љуби лице. Гроздана му кроз плач говори:

„Не долази нико у сераје
Осјем тебе и милосне мајке,
А не љуби нико моје лице“.

Отац је пита да се није с киме загледала, на што му она, позивајући се на Бога, одговара ***да ни то није***, па исприча све шта је урадила са оним прахом, а ако јој не верује нека је обеси о суву давиду. Он је послуша, одведе је у планину и обеси је о давиду. Али због тога је „давида сува излистала“. Кад то виде цар Стјепан покаје се што је учинио и лепо је сахрани.

У другој књизи народних приповедака што их је скупио Р. Штрохал[1] у једној приповетци из града Карловца под насловом „O grofovskim sinu Milutinu“ (стр. 17—19) стоји од речи до речи ово: „Так је бил један велики богаташ гроф и јимал је јако лиру госпу и јако су добро живили, само једну су несрећу јимали, кај нису дице јимали. Так су живели вного лет, док ни дошла грофу заповид, да је морал пројт у рат. Дуго га ни

[1] Hrvatskih narodnih pripovijedaka knjiga II, sabrao R. Strohal, Karlovac, 1901.

било назад. *Негва госпа ишла се је једанпут шетат и зажелила си је дите. У то је пала с неба једна пахулица снига њој на прса и од те је пахулице одмах заносила и на своје вриме родила сина Милутина*".[1]

Фр. С. Краус у своме зборнику Anthropophytheia саопштио је у одељку IV две приповетке из околине планине Мајевице у Босни у којима се такође прича о рађању без мужа.

Прва се приповетка зове „Како се родио цар Константин" (стр. 47—48) и садржина јој је у овоме: Ишао чивутски краљ из лова па нађе човечју лубању и одгурне је ногом. „Немој ме куцкати, ја ћу ти судити", рекне му лубања. На то је он узме и однесе кући па је на ватри спржи и стуче у авану у пепео, па тај пепео заveже у крпу и метне у сандук. Краљ је имао кћѐр, која нађе пепео у сандуку, па не знајући шта је, помирише га и опет га остави, али *од тога затрудни*. На краљево испитивање откуда је трудна рекне му да је то од оног пепела. Тада јој краљ направи лађу, у њу метне јела и пића и своју кћер, па лађу отисне на море, нека је оно носи јер се бојао речи лубањиних. Краљева се кћи у лађи породи, а лађа отиде далеко у незнан свет па је ту избаци. Ту она изађе из лађе, отхрани сина, па се упути обалом. Мати је хтѐла да негде начине кућу па да се настане, али јој син рече да неће нигде куће градити док не нађу где се зло на зло намерило. Идући тако дођу у Стамбол, где нађу да гуја кљује у три а три је боде, те је сва у крв огрезла. „Ево, мајко, где се зло на зло намерило, овде ћемо кућу градити", рекне син матери. Ту сретну кугу, која рекне младићу: „Узми мене за љубу, направићу ти самотвор град". Он јој

[1] Паралеле овој приповетци наводи Ђуро Поливка (Paralele narodnim pripovietkama u Strohalovu Zborniku II) u Zborniku za narodni život i običaje Južnih Slavena, књ. VIII, св 2, стр. 165.

[2] Anthropophytheia, Jahrbücher für folkloristische Erhebungen und Forschungen zur Entwicklunggeschichte der geschlechtlichen Moral, herausgegeben von Dr. Friedrich S. Krauss, I Band, Leipzig, 1904.

обећа, само да му она град направи. Тада му она рекне да узјаши коња и да иде пред њом онуда где ће му бити град, али да се никако не осврће. Он тако и учини, и где год је прошао свуда се зид подигао. Кад је дошао до места одакле је пошао он се осврне и град се не могаде саставити. Онда му мајка рече: „Немој је, сине, узимати за жену, шта ће ти ђаволско маштаније?“ Он послуша мајку, не узеде је, већ је зазида у дувар, те зато и мори куга највише тамо око Стамбола. За тим се он прогласи царем. Како је од кости био постао, прозову га Костантин, па онда отме од чивутскога краља краљевство и тако се његова реч, што ју изрече још док је кост био, испуни.

Друга приповетка носи наслов „Свети Андрија“ (стр. 49—50) и гласи: Прије фактом док је Бог по земљи ходо, био један чоек по имену Андрија те убије деведесет и девет људи. Онда се покаје и пође тражити Бога да иште опроштење, те у путу га сретне светац. Запита га, куд иде. Он му каже да иде Богу да иште опроштење гриха. Онда светац рече: „Кажи ти мени шта си сагрешио, ја ћу ти казати опроштење. Ја знам ко и Бог!“ Он му рече, да је убио деведесет и девет људи. Онда му светац рече да иде кући па да годину дана уз брдо дрва на једну комару носи, па кад се наврши година да се увуче у сред дрва а дрва извана запали, па што остане од тијела оно се одастало гриха, а што изгори оно је и однило грихе собом. Он тако и уради ал изгоре сва дрва и он у њима. — Онда наиђе Бог и Свети Саво онуд, те ће рећи Бог: „Дај да видимо шта је остало!“ Ал нађу само срце, све једно канда је из иксана извађено. Онда Бог рече Светом Сави: „Дај понеси то срце, па ћемо довече испећи за вечеру!“ А Свети Саво понесе. — Кад дођу на конак, а Свети Саво метне срце на жар да пече. А у тој кући била ђевојка па кад се срце пекло, њој лепо заударало, а она све Светог Саве пита: „Је л' већ печено?“ Те на једном превари Светог Саву, зграби оно срце и поједе. Бог упита: „Је л'

већ печено?“ Свети Саво не смједне казати да га је ђевојка појела, већ рече: „Изгорело!“ А Бог рече: „Па коћ, ја нисам ни гладан!“ — Отален оду. — Ал кад једном затрудни ђевојка, а Бог зна кад ће се она породити те исту вече дође тој кући на конак. Кад се дјете породи рече Бог: „Иди, Саво, крсти!“ Саво рече: „Какво име?“ А Бог рече: „Знаш како прво звано име *Андрија!*“ Они оду а ђевојка отхрани дјете, те кад је умро, онда се посвети и од тада светкује се Свети Андрија.

После ових приповедака наводи Краус оваква народна веровања: Кад женскиње преноћи голо на месечини у баштти или у шуми или у пољу, затруднеће. Деца су таквога женскиња видовита. Понекад се прича да им је вампир отац. По једноме саопштењу може младо женскиње неоплођено да затрудни ако пролази у подне кроз поље покривено житним класјем и обасјано сунчаним зрацима. (Jbid. 51).

Кад се не би односило на удато женскиње, овамо би долазило и оно рађање помоћу лекарија и молитава у народним песмама и приповеткама о Змији младожењи[1]. Али у једној од приповедака о змији младожењи[2] у почетку се вели: „Била једна *сирота жена* која није имала од срца порода пак се молила Богу *да јој да да затрудни, макар змију родила. Бог јој да те затрудни и кад дође време, роди змију*“. У овој приповеци карактеристично је за партеногенезу то, што се кроз целу приповетку никако не помиње муж те жене, већ све она сама ради. Ово пак врло подсећа на *матријархат* (Muterrecht.

[1] Српске нар. пјесме, скупио Вук С. Караџић, књ. II, стр. 45 и 55; Narodne pjesme bosanske i hercegovačke, skupio Ivan Franjo Jukić Banjalučanin i Ljubomir Hercegovac стр. 116; Српске нар. пјесме из Босне и Херцеговине, скупио Богољ. Петрановић, стр. 24; Hrvatske narodne pjesme, odio I. knj. I, стр. 69, 80, 95; Српске нар приповијетке, скупио Вук С. Караџић, стр. 56; Летопис Матице Српске, св. 146, стр. 119; Hrvatskih narodnih pripoviedaka knjiga II, стр. 15; итд

[2] Српске нар. приповијетке, скупио Вук С. Караџић (1897), стр 52.

Гинекократија, материнство) у коме можда и лежи основа веровања у партеногенезу.

А. Жиро-Телон Син[1] вели: „Материнска фамилија наставља се само преко жена. То је право продужење пупчане споне (cordon ombical) од жене ка жени. Само име матера прати ток генерација, а отац је само споредна личност, која своје не преноси на потомство". Испод овога у напомени вели: „Мит о партеногенези или о девојци која рађа сама од себе, на коме су религије саградиле толике нерасудне спекулације, изгледа да је постао у ово доба кад жена рађаше „без мужа" и кад дете долажаше на свет „без оца" који би био познат".

Веровање у партеногенезу дало је повода и силним злоупотребама са чијим се траговима често сретамо у народним традицијама. Примера ради наводим само веровање у могућност да вампир долази својој или којој другој жени, с њом спава и она од њега добија децу[2] која се зову *Вимпировић*[3], *Вампирџић*[4], *Вампирогли*[5]. О открићу једне злоупотребе народнога веровања у могућност долажења вампира једној младој, лепој удовици испричао нам је Јоаким Вујић у своме Путешествију по Сербији[6].

Тих. Р. Ђорђевић.

---

[1] A. Giraud-Teulon fils, Les origines du mariage. Génève et Paris, 1884; стр. 148.

[2] Вук С. Караџић, Српски рјечник, код речи *вукодлак;* „Караџић" за 1903 г., стр. 110; Годишњица књ. XXI, стр. 231 и 237; Годишњица XXII, стр. 260; Hrvatskih narodnih pripovijedaka knj. II, sabrao R. Strohal стр. 249. Паралеле ове Штрохалове приповетке види у Zborniku za narodni život i običaje u Južnih Slavena књ. VIII, св. 2, стр. 175.

[3] „Караџић" за 1903 г., стр. 110.

[4] Годишњица књ. XXI, стр. 231 и 237.

[5] Годишњица XXII, стр. 260.

[6] Српска Књижевна Задруга, књига 72, стр. 7—10.

НЕИЗДАТИ ТУРСКИ ДОКУМЕНТИ
О СРПСКОМ УСТАНКУ 1805 и 1813 ГОДИНЕ.

(Крај.)

Познато ти је још да су српски устаници заузели места која леже према видинској области, наиме: Неготин, Аду, Теке и Фетих-ул-Ислам[1]. А из последњих извештаја потврђује се да су Срби куфари отели и према босанској страни неке утврђене положаје, као што су Лешнички Шанац и Лозница. Уопште, са свих страна стижу узбуњиви извештаји, саопштавају нам да се српска буна распростире и узима широке размере, и да на бојно поље против подигнутих Срба треба послати многобројну војску, ратну помоћ, чијом ће се снагом моћи нанети осетан и одсудан удар зараћеним бунтовницима, да би се уништили и сатрли у корену, тако да се рачун са Србима пречисти једном за свагда, и да се још ове године умири земља, отимањем београдске тврђаве из њихових руку, да би се тиме моја победоносна војска удостојила потпуном победом над нашим непријатељима.

Пошто војска и војни заповедници који сачињавају одред за поход од нишког краја узалудно и некорисно стоје и држе положаје казанога Делиград-Шанца, а треба да продуже наступање у правцу београдске тврђаве, то ти овим височајшим ферманом заповедам, велики везире, да се одмах кренеш и упутиш ка центру ордијином, и да, чим тамо стигнеш, предузмеш брзе мере за наступање ка Београду.

Војним старешинама који су нарочито одређени да опсађују и пазе положај Делиград-Шанца даћеш у путу потребна опширна ратна упутства за рад, одвајајући од своје ордије потребан број војника, које ћеш ставити под

[1] Белоградчик.

команду поменутих старешина, који су већ предвиђени тога ради. Имај при том у виду и то: да ти поверена ордија за време ратних послова буде у потпуној вези и јединству са војним одредима који буду долазили у помоћ са видинске стране и од Босне.

У раду и распоређивању буди брз и хитар, не губи узалуд ни часак времена, уложи сав труд и старање ради срећног успеха у походу: да од куфара Срба отмеш многожељену београдску тврђаву, и да сасвим угушиш српски бунт. Начин и средства за то остављени су ти на вољу: сам их бирај; не жали ни трошкова ни жртава потребних за постигнуће жељене сврхе: потпуног угушења српског бунта и заузећа београдске тврђаве од победоносне ми војске.

Уздајући се у твоје високе заслуге, твоју храброст и беспримерно самопожртвовање кад се ствар тиче вере, царевине и престола, верујући при том да ћеш пажљиво, и предострожно до краја водити ратним пословима. благоволео сам издати овај свој височајши царски ферман за твоје званично постављење за главнокомандујућег[1] мојих војсака и за главног управитеља румелиске области,[2] остављајући цело извођење поверених ти високих дужности твојој увиђавности и твојој сасвим неограниченој слободи.

Уосталом, очекујући у овој јесењој борби пре свега Божју помоћ и покровитељство великог Пророка, призивајући Божје благослове на тебе и на победоносну ми војску која одлази да се бори са Србима бунтовницима, и желећи ти пуну победу и потпун пораз подигнутих Срба, наређујем ти да одмах одеш на бојно поље, да поведеш напред поверене ти војнике, да предузмеш наступање ка Београду, да отмеш ту тврђаву, и да, кад уз пут прођеш поред положаја Делиград-Шанца, даш потребна упутства војним старешинама и војсци који остају да опсађују и чувају тај положај.

[1] Сердара.

[2] Румели-беглер бej.

Понашај се дружељубиво и лепо према својим помоћницима, потчињеним официрима и чиновницима, војницима и, уопште, према сваком мухамеданцу, у којима треба да гледаш своју браћу и помоћнике. Јављам ти још да ћу с нестрпљењем свакога часа очекивати с бојног поља радосну и срећну вест о исходу рата, о брзом и осетном поразу Срба неверника, о угушењу српскога бунта и заузећу београдске тврђаве, верујући да ћеш ти све то извршити још у току ове године, јер ми твоје велике способности, твоји мудри и праведни распореди, твоја неуморна делатност, уливају мисао да потпуно верујем у успех овог замршеног и доста озбиљног бунтовничког покрета. Својим радом и одлучношћу, велики мој везире, ти чиниш велику и неоцењиву услугу исламском народу, славној ми царевини и престолу; а у замену за ту услугу и за награду благоволео сам те обасути безбројним милостима и царском издашношћу и благовољењем; као доказ за све то служи моје благовољење да теби поверим и главно заповедништво над мојом славном војском против Срба, као и војно-административну управу простране ми области Румелије.

Ако се, не дај Боже, деси обратно мојим жељама, то јест ако се не добије очекивана радосна вест, ти си ипак дужан да ми врло често саопштаваш све што се догоди, сваки ратни корак, једном речи: да ме непрекидним извештајима постојано држиш у току догађаја српске побуне.

Чим овај мој височајши ферман, снабдевен државном тугром[1], стигне, и ти га добијеш, одај му дужну почаст и уважење; покори се и повинуј његовој садржини, тачно испуни моје царске височајше заповести; целивај га, и смиреним поклоном одај надлежно уважење и поштовање мојој царској височајшој тугри; и чувај се да не радиш ништа противно.

Издат данас, првих дана месеца рамазана 1228 г. од Хеџире.[2] у богом-чуваном утврђеном царском граду Нишу.

[1] Грб.

[2] 15—20 августа 1813 г.

Садржај и значење овога фермана.

Пошто је по обичају навео све титуле свога новопостављеног главнокомандујућег везира Ел-хаџи-Мехмед-Бахрам-паше, бившег управитеља чирменске области, султан Махмуд му шаље своје добре жеље и свој височајши указ, који има ове одељке:

1) Султан га извештава да га је поставио за врховног команданта војске око нишке тврђаве, и да му поверава управу румелиске области, са неограниченим правима; позива га да још те године предузме потребне мере за потпуно угушење српског покрета.

2) Јавља му да је његов претходник, бивши велики везир и главнокомандујући, Карсли-Али-паша, румелиски валија, неодлучно руководио пословима, мада је често опомињан да српску побуну сматра за озбиљну, и да, без обзира на жртве, заузме београдску тврђаву. Уз то се он окривљује што је, без одобрења и без опасности, држао у опсади Делиградски Шанац. Имајући све ово у виду, султан је решио да га уклони са тога места, и да на његово место постави Ел-хаџи-Мехмед-Бахрам-пашу, јер су му његове способности познате, те је уверен да ће он учинити своју дужност.

3) Сматра за потребно да свом новом генералисиму јави да је за опсађивање и нападање Делиградског Шанца привремено био одређен чувени мирмиран Шах-сивар-Абди, коме је била поверена и управа крушевачкога санџака; а за његовог помоћника тиквешки ајанин Тахир-ага.

4) Поред овога, султан је похитао да свога врховног команданта обавести о последњим српским успесима. Он му јавља да су Срби на видинској страни заузели неке градове, а на босанској неке утврђене позиције. Уз то га извештава како стижу извештаји о ширењу српског устанка, ради чега му саветује да што пре сконцентрише многобројне војске, и да их поведе на Србе. А пошто је војска дотле узалудно држала позиције око Делиградског Шанца, уместо да наступа према Београду,

то му надипах наређује да се одмах крене нишкој ордији, и да се спреми за наступање ка Београду. Уз пут да дâ упутства војним старешинама који опсађују Делиградски Шанац, и одвоји потребан број војника за појачање.

5) Султан га позива да се другарски понаша према потчињенима. Он му још даје изричну заповест да непрестано буде у тесној вези са одредима који су имали дејствовати са видинске и босанске стране.

Последњи део истиче наде и жеље калифине, који призива Божју помоћ, покровитељство пророка Мухамеда и његове благослове на врховнога старешину и војску, позивајући га да му час пре јави радосну вест о заузећу београдске тврђаве, угушењу устанка и умирењу земље. И у случају неуспеха дужан је да га извештава о току догађаја. На крају га султан позива да тачно испуњава његове височајше наредбе.

Из фермана се, пре свега, види тврда намера султана Махмуда да, ма на који начин и са ма каквим жртвама, коначно покори српски народ, да га врати у пређашњи ропски положај. Он се већ не обзире на предвиђене привилегије за Србе у осмом члану Букурешког Уговора. Реиз-ефенди и Д. Морузи плаћају главом за учествовање при закључивању мира, и то зато што су тако неуспешно пропустили срећан моменат за потпун повраћај царевини изгубљених провинција. А његов велики везир Рушит-Ахмед-паша сасвим игнорише обећања која је 1811 год. Карађорђу давао; то јест: да Србији дâ права која су имале Влашка и Молдавија.

Али је важније што је у ферману изложен ратни план за акцију Турака против Срба 1813 год. Било је решено да се са многобројном војском нападне са три главне стране: од Босне, од Ниша и од Видина. Поред тога, главни командант у Нишу имао је изричну заповест да се не зауставља код Делиграда да очекује његов пад, него да остави један део војске да опсађује то утврђено место, а са осталом војском иде низ Мо-

раву, као што је још 1810 г. радио Рушит-паша. Разлика између турске акције раније и садашње била је у томе што је онда видинска страна била у рукама паше који није био у добрим односима са султаном. Срби су 1810 г. бар од Видина били безбрижни. А у пролеће 1813 г. Мула-паша је био уклоњен из Видина. Уз то је онда Србима помагала и руска војска, а Турци су ратовали с Русима. Карађорђе је, дакле, 1813 године био у много горим приликама него 1810. Упоређивати ратни положај 1810 и 1813 г., као што неки чине, сасвим је без основа, и тако што треба сматрати за тенденциозно.

После тога, у нашем документу има других факата који су новина за историју устанка. Тако, за покоритеља Србије треба да се сматра не сам велики везир Рушит-Ахмед-паша или Куршит-паша, који је остао у Једрену, него Ел-хаџи-Мехмед-Бахрам-паша, бивши чирменски управитељ, а затим назначен за румелиског валију на место Карсли-Али-паше, са титулом великог везира. Султан му захваљује, и то званичним актом, што је часно и брзо свршио ратни поход против Срба, разбио их, умирио земљу и завео ред и тишину, по турским појмовима. Дакле, два документа говоре о Ел-хаџи-Мехмед-Бахрам-паши као завојевачу Србије.

Према овоме, не може се веровати Карађорђевом извештају који је писао Лазар Теодоровић[1] да је Карсли-Али-паша, старешина нишке ордије, био убијен код Делиграда од српских удара под командом Младеновом. Из нашег фермана излази да је Карсли-Али-пашу султан био уклонио после његовог одбијања са Делиграда, и заменио га новопостављеним Мехмед-Бахрам-пашом, јер је био потпуно уверен да Али-паша неће срећно завршити тешку српску аферу. Можда су Срби онда убили кога нижег пашу, а не и Карсли-Али-пашу, коме је већ било одузето старешинство.

Ферман нам још каже да је Делиград привремено опсађивао и крушевачки управитељ (валда будући?) Абди-

[1] Гласникъ Друштва Србске Словесности, св. IV, стр 165

Шах-спвар, како изгледа, у одсуству Али-паше. Али султан наређује везиру Мехмед-Бахрам-паши да одвоји један део свога корпуса као помоћ делиградској војсци, опет под командом Абди-Шах-сивара, а да са остатком иде ка Београду.

У ферману султан означава и границе српске кнежевине 1813 г. Он пише Бахрам-паши да су Срби на видинској страни имали у рукама Неготин, Аду, Теке и Фетих-ул-Ислам (Белоградчик), а на босанској утврђене положаје Лешницу и Лозницу. Још 1810 год., Срби су имали под својом влашћу осим београдског пашалука и неке области отете од суседних пашалука и санџака. Од видинског су санџака имали: Крајину, Кључ и Црну Реку; од нишког: Алексинац и Бању са околином; од лесковачког: Параћин и Крушевац; од новопазарског: старп знаменити манастир Студеницу. По нашем ферману, Срби су отели и Белоградчик.

На завршетку да кажемо да до данас при писању Историје Српскога Устанка нису били узимани у обзир званични турски документи. Не само што ће они у многом попунити неке значајне догађаје из устанка, него ће нам, што је још значајније, расветлити питања од највећег значаја, као што су: султанови погледи на подигнутог неверника, религиозни појмови турске владе, војних старешина, виших и нижих чиновника, према неверницима устаницима; једном речи: они нам откривају унутрашњи свет првога и последњег Турчина према ђаурину у оно време, ствар која је остала непозната како Ст. Стратимировићу, тако и Карађорђу, Недобићу и другима.

Жалимо што нисмо могли дати кратке изводе и из докумената који се односе на 1808 годину, пошто већ постоји тевтер који обухвата ту годину. Надамо се да ће се тевтери о истим догађајима пронаћи и у видинској збирци. Онда ће јамачно бити расветљена и нека ратна предузећа са видинске стране.

Г. Баласчев.

(Превео с бугарског М. Ив.)

СИТНИ ПРИЛОЗИ.

3. О Змајеву „Шарану“.[1]

Као што је познато, садржина Змајева „Шарана“ своди се на ово. Станко, свршени учитељски приправник, воли Савету која је „у суседству сироче“, исто онако како и његов имењак и колега у Трифковићевом „Школском надзорнику“ воли Саветину имењакињу; Станко још, сасвим по Трифковићу, треба да постане и учитељ у исто доба кад се ожени Саветом. Тој женидби противи се Станков отац, Панта Динарић, који уопште мрзи жене и сматра их за нижа и глупа створења и једнако књи своју жену Ану својим говором о том. Такво је стање личности у комедији у почетку; треба га сад изменити и наћи средство које ће укротити непокоривог непријатеља женâ и брака: у томе ће се и састојати цела комедија. То средство нађе Ана, нађе га жена против мужа дакле, и то овако. Она закопа шарана у земљу коју ће мало после њен муж окопавати; муж, уз велико чуђење, ископа шарана, дâ га жени да га испече, и ова га некуд склони; а кад он после, говорећи о том чуду са Станком, хоће да покаже свој лов и зовне жену да му га донесе, ова се учини као да ништа о томе не зна, и стане га чинити лудим, говорећи му: „Бог с тобом човече! какав те шаран напао!“ Панта, љут, полети да је бије; она истрчи на улицу, дозове комшије и пролазнике да је бране од њега; овај наставља и даље говорити о ископаном шарану и све више у колико га жена више дражи показујући му час по шарана кришом; сви га стану одиста сматрати лудим, и хоће да га вежу, одведу у лудницу; напослетку му жена обећа да ће га спасти ако он буде говорио „све онако како она каже“. Он, сиромах, у муци, пристане, и она онда у његово име објави верење Станка и Савете. Ја̀сно

[1] Видети С. К. Гласник, 1905, XIV, 139.

је према овом да се цела Змајева комедија своди на приповетку, реминисценцијама из Трифковића украшену, о томе како је жена, помоћу ископаног шарана, уверила мужа да и жене каткад имају свога лукавства и интелигенције.

Ту приповетку, међутим, није Змај сам нашао. Познаваоци народних приповедака, и то они који су их непосредно од народа слушали, Г. М. Ђ. Глишић на пример (јер приповетка није досад штампана), тврде да она постоји у нашем народу и да се прича, у истом облику у којем ју је Змај дао, као и свака друга народна приповетка. Сем тога, она постоји и у књижевним споменицима, у популарној књижевности XIX века. Г. М. Стојчевић, члан К. С. Н. Позоришта, обратио нам је пажњу на „прву причу седмог совјетника“ у „Књизи Синдипе философа персискога“,[1] у којој се износи све сасвим онако као што је у Змајеву „Шарану“. Ево те приче:

Један човек, имао је сасвим честиту жену. Но по својој опакој ћуди, није дана било, кад јој не би то за ово, то за оно чантрао, и све јој манисао. Жена га је често опомињала, да се прође џангризања, и особито оног не умјестног грђења, у ком би он не само њу ружио, но и све остале, уверавајући га како нису ни све добре, ни све зле, а да би се угледао и на свог неког сосједа, какву онај има неприлику за собом, па опет не чини тог покора што он. А кад јој он одговори, па и често окрене све то те то повторати, то јест да је ова ил' она злочеста жена његова, он би тако и тако од ње учинио; — онда ова ућути. Па кад му једном однесе ручак на њиву, коју је онај тада орао, а она побаца у бразде на два три места, по неку, гди једну, гди и по две рибе; тако, како ји Орач после ручка тек угледа, и премда и сам чудећи се од куд онуда риба, покупи, и увече кући донесе; заповедивши жени, да му од ње вечеру зготови. Жена пак склони рибу, како ју нико неће

[1] Књига Синдипе философа персискога. Прерађена Никшићем. Београд, 1848. В. стр. 72—77.

моћи наћи, на му само леба на трпезу, за вечеру изнесе. Муж видећи то, упита ју: „камо риба?“ Жена одма прихвати: „каква риба? од куд риба? какву ћеш рибу' у ово доба? од куда си је донео?“ „Та куд је риба, повиче муж, коју сам на орници нашао у браздама, и донео ти да је уготовиш?“ Жена се на против узме бечити и као дивити шта ови булазни, док најпосле он пређе у јарост, и нагна се, да ју лема, а ова ти полети из куће, и повиче, колико игда може, комшилук на помоћ, кои кад се онде стече, окрене им се она жалити: како јој је човек сишао с памети, трабуњајући оно што људи ни у сну не сањају; „где је и ко је јоште рибу на орању у браздама наодио?“ После овога, и овим подобним лагаријама, ласно јој испадне за руком комшије умолити, те ови на усплаирена човека ђипе и вежу; који бедан сву ноћ и без леба проведе свезан. Кад буде чак сутра дан, а жена га запита: „би ли што јео?“ а он једва рекавши прихвати: „А шта имаш за јело?“ Она му рекне: „печене рибе?“ „А, је ли, повиче муж, оне што сам ти с орнице донео?“ На што оба опет испадне, те наново вичи комшије: „јао помагајте, овај опет рибу помиње“. Комшије се доиста скупе, и слушајући и једно и друго, стану се и сами каменити; а кад се везани на једанпут јоште продере: „та ено рибе где вири из недара безбожнице, што ме мучите, кад ено рибе коју сам на орању нашао!“, онда сви закључе да је човек совршено полудио. Међутим, пошто везаноме глад и веза додијају, а он немајући куд камо, савре се ћутати, па ни слова већ више о риби не помињати. Тоирв онда, жена му мало везу попусти, и да̂ му рибе јести, а пошто се` увери, да га је са свим на свој калуп дотерала, онда га и посве ослободи. И само му јоште припије: „е виде ли сад, да од сваког зла може горе бити; и камо ти твоје фале, кад ја тебе лепо светова, да ти мене не чантраш у залуд кад људи млого гора чудеса трпе, а ти цикнеш: ја би јој овако и онако!“ Но напаћен признавајући и своје неумесно насртање повуче се, у круг промотренијег човека, и поставши далеко разборитији и умеренији, учини се благим супругом, и како надлежи питомим човеком.

Ми смо овим хтели само да констатујемо неоригиналност „Шарана“ и да утврдимо везу између Змајева дела и народних приповедака с једне стране а „Књиге Синдипе философа“ с друге стране. Како је ова приповетка дошла до нас, не тиче нас се сад; додајемо само да је „Књига Синдипе философа“ у главном оно познато популарно дело средњевековних књижевности о Синтини (Синдбаду), као што смо и раније имали једанпут прилике помињати.[1]

Осврћући се на Змаја и његову вештину у драматисању приповетке о шарану, можемо само ово рећи. Ова приповетка је старинска, старинског типа мислим; она је од рода оних многих у којима лукава жена надмудри глупа човека, од оних којих има у Бокачу или у француским fabliaux, само без њихових обсцених елемената; и кад је тако, онда је није требало уносити у потпуно модеран, рецимо реалистични оквир. Дневни разговори и практичне примедбе о учитељским местима, о тешкоћама кандидације, о Сомбору и Футогу, о слободном прелазу на черевићској скели, итд., не хармонишу ни најмање са шалом која по свом карактеру опомиње на весели талијански средњи век или на добре источњачке приче. А после, да и другу примедбу кажемо, није згодно у комедији ни то што је жена која надмудри мужа стара жена, жена са двадесет и пет година брака, (в. сц. 3) и са сином који је момак за женидбу. Таква жена много ће теже чинити оне подвиге које Ана чини; за то треба жена млада, весела, ђаволаста, какве су обично у Бокача и средњевековних новелиста уопште. Н.

---

[1] Видети С. К. Гласник, 1903, IX, 362.

ПОЛИТИЧКИ ПРЕГЛЕД.

У Маћедонији. — Пут Бугарског Кнеза у Берлин.

У фебруару месецу ове године равно је две године како су Аустрија и Русија поднеле Турској програм за реформе у вилајетима: солунскоме, битољскоме и скопљанскоме санџаку. Програм је имао за задатак да побољша стање хришћанскога становништва у поменутим областима. Трајање програму је одређено две године; за то време није урађено много. Предложене мере су се показале недовољне, управо мере су биле довољне, али су лабаво извођене. Отпор на који је наишао предлог о тзв. маћедонскоме зајму у Француској и Енглеској, нагнао је пуномоћнице В. Сила да потраже од Порте појачање броја страних официра у маћедонској жандармерији. Порта се овоме успротивила, али је најзад попустила и већ су у Солуну потписани уговори за нове аустријске и руске жандармериске официре, и они су сигурно на својим дужностима. Уз појачање кадра европских официра у турској жандармерији спремљена је и друга једна мера. Та је мера чисто финансијско-привредне природе, а садржана је у правилнику који су руски и аустријски амбасадори у Цариграду упутили 17 јануара ове године Порти. У ноти којом је спроведен овај правилник, израђен на основу чл. 7. реформа, изјављено је да ће се, само ако се по њему поступа, моћи обезбедити прибирање и контрола над свима приходима у три вилајета, као и контрола над трошењем прибраних прихода. Контролу и прибирање вршила би Отоманска Банка. Наравно да се то све има урадити под врховним надзором Хилми паше, главног инспектора за румелијске вилајете турске царевине и „цивилних“ (како народ у овим вилајетима зове цивилне агенте руског и аустријског). Раније је вршила контролу над прибирањем десетка и расходима истога Отоманска Банка и то само за онолику суму колику је мо-

рала Турска плаћати издржавање европских жандармериских официра. — Сад би то вршила над свима приходима и тиме довести у равнотежу годишње буџете у три вилајета, а нарочито подићи привредно благостање у њима.

Ова мера није предузета без знања осталих Сила европских. О њој чак има прећутнога одобрења у Енглеској престоној беседи, поред свега тога што се још непрестано у Енглеској помиње, како треба предузети „још радикалније мере него што су раније мере и ове садање“. Сви су у Европи дакле сагласни, да треба у вилајете солунски, косовски и битољски одузети испод управе Турске. Ако се горњи правилник буде извршио при састављању идућега буџета за Турску Царевину, онда је то знатан корак напред у одвајању ове три области од ње али и у ступању Аустрије напред.

*

На изборима који су се обавили у Угарској за Угарски Сабор, Срби нису добили ни једнога новога посланика за Сабор. Само је Др. Љуба Павловић поново изабран за посланика. Споразум између Срба, Румуна и Словака у сврси узајамнога потпомагања при изборима посланика за Угарски Сабор, није донео никакав други резултат до тај што је у кулпинскоме срезу изабран Словак Милан Хоџа уз припомоћ Срба. Да су се Срби око новосадских листова „Заставе“ и „Браника“ сложили, избори за Угарски Сабор у погледу Срба испали би сигурно друкчије. Срби не би у свима срезовима где су се кандидовали продрли са својим кандидатима, — између осталога и за то што никад није такав притисак од стране власти чињен у Угарској као ове године на бираче, — али свакојако би имали више посланика у Сабору Угарском. Главни Уредник „Заставе“ написао је једну брошуру поводом неуспеха Срба на изборима за Угарски Сабор и покушао цифрама доказати да су Срби, и ако њихови кандидати нису продрли, имали успеха. Успех је, по њему, у томе што су приликом овогодишњих

избора за Угарски Сабор српски кандидати добили више него икад гласова на дан гласања. То може бити тачно, али је сигурно да би они добили још више гласова, па и однели победу у многим срезовима да је било слоге међу њима.

*

Немачки цар је најзад примио Бугарског Кнеза. Болест другога сина Виљема II, Ајтела, за мало те није дефинитивно одложила пут кнеза Фердинанда, пут за којим је жудео непрестано од 1896 године. Те је године био први пут, и то хладно, примљен од цара Виљема, а данас је пријемом врло задовољан, и ако су и приликом овога дочека сачуване извесне формалности које никад не прате пријем каквог независнога владара.

Ова посета се најразличније тумачила и тумачи данас. Једни су у њој видели акт обичне учтивости која захтева да се кнез захвали лично цару Виљему што је најзад пристао да се у Берлину отвори и бугарско дипломатско заступништво, за које није хтео до лане да зна. Други су објашњавали опет да су интереси трговачки Немачке, која силно настојава да истисне аустроугарску индустрију са Балкана, и Бугарске, која хоће да се економски еманципује од аустријскога трговачкога монопола, диктовали овај пут. Трећи су тумачили посету ову као доказ да Бугарска није више „une quantité négligeable“, да се у Германији на њу сада рачуна и да Германија за то хоће да прекине сваке свезе са Турском. Четврти су казивали да је сујетни кнез Фердинанд пошао по краљевску круну и независност Бугарске. Пети су, пак, у овој посети видели намеру Кнежеву да потражи лично од Немачкога Цара, великога пријатеља Султанова, да посредује у Цариграду да се престане једном са неповерењем према Бугарској. Неки су, најзад, објашњавали овај пут као израз несигурности и усамљености Кнеза Фердинанда и као израз потребе да Бугарска, приликом склапања нових трговачких уговора, — Бугарска их је отказала лањске године у месецу фебруара свима

страним државама, — скине са себе терет капитулација, које сматра као срамоту и белег зависности и васалства. Тумачења официозна у Бугарској ишла су да утврде е је Бугарска земља „која се рађа, млада и крепка“ којој пружа Немачка руку „остављајући Турску остарелу, изнемоглу и на умору“. Полузванична тумачења у Немачкој била су „да су се трговачки односи у последње доба јаче развили између Немачке и Бугарске, а и лични односи између Цара и Кнеза побољшали приликом њихова последњега виђења у Кобургу“.

Од свега овога биће да је тачно е је главна сврха посете била: ојачавање трговачких свеза Немачке и Бугарске, чији се интереси данас не косе на Балкану. Врло је вероватно да је Кнез тражио да задовољи и своју сујету, да је тражио наслон на силну Немачку, као и побољшање односа своје државе са Турском, који бивају све то више затегнути. Али, никако не може се усвојити тумачење као да ће Немачка раскинути своје свезе са Турском, чим учврсти своје свезе са Бугарском. Немачка има свој велики политички план који је утврђен још од Берлинскога Конгреса. Утврдити се на Ближњем Истоку, ту наћи пијаце за своју трговину и индустрију, ту истиснути све остале утицаје, то је тај план немачки. Багдадске железнице и она силна индустриска предузећа по Малој Азији која се налазе у рукама Немаца, велики део обвезница турских државних дугова у рукама немачких капиталиста, не узимање учешћа Немачке у реформној акцији у три румунска вилајета отоманске империје манифестације су тога великога плана. Те манифестације су довољне да разбију и сваку предпоставку о томе да ће Немачка сада одустати од свога плана, напуштати Турску, за љубав несигурнога пријатељства са кнезом Фердинандом. Пре се може претпоставити да ће Немачка стајати са Бугарском само дотле добро докле Бугарска буде стојала у пријатељству са Турском, и да ће свезе Бугарске са Немачком само тако јачати ако буду јачале и свезе између сузерене и васала.

Ова се посета може сматрати, свакојако, као лични успех кнеза Фердинанда, али посигурно се може сматрати као успех Немачке, која, добивши једног више клијента за своју индустрију, учвршћава још и свој утицај у Цариграду и на Ближем Истоку водећи притом рачуна о тежњама свога савезника Аустрије и о жељама Русије.

Иностранн.

УМЕТНИЧКИ ПРЕГЛЕД.

Концерат Г. Јана Бухтеле.

На концерту Г. Јана Бухтеле, код „Коларца“, био је овај програм: I део, 1) Бизе: „Fantaisie brillante“; 2) Вјењавски: „Легенда“; 3) а) Статковски: „A la Cracoviene“; б) Шопен-Вилхелми: „Nocturno“, des dur; в) Сметана-Ондричек: Скоцна, из опере „Продана невеста“. II део, 1) Саразати: „Шпанске игре“; 2) Паганини: Варијације песме „Nel cour più non mi sento“; 3) Бацини: „La ronde des lutins“, scherzo fantastico.

Све композиције, с техничке стране, свиране су бравуром која изазива дивљење, то је било уметничко свирање првога реда. Виртуозност у таквом савршенству осваја човека. Никако не тврдимо да се у техници уметност испољава у својој највећој висини, али толика вештина, спојена са савршеном елеганцијом и финим укусом, нагони нас на извесно поштовање.

Тешко је сад још утврдити докле ће се Г. Јан Бухтеле унутрашње развијати као уметник, али се може претпоставити да ће се онај који има тако фино осећање тона, а тако снажно и топло осећа ову виртуозну музику веће или мање музикалне вредности, коју првенствено воли и негује, умети уживети и у отмену музику. Јер, заиста, потребна је свакако не обична музикална интелигенција да и музици мање вредности даје такав

облик да се и строгим слушаоцима, бар за тренутак, скрене пажња с безначајности комада.

Негативни доказ за ту претпоставку дају безбројни виртуози којима никако не полази за руком да, бар привремено, изазову интересовање за оне музичке комаде за које је својом свирком Г. Јан Бухтеле умео да веже своје слушаоце.

Његово свирање одликује се нарочито беспрекорном техником и великим тоном, мање музикалним осећањем и темпераментом.

Да Г. Јан Бухтеле воли технику више свега, види се из његовог програма, а то показује и избор његових учитеља Сефрика и Томсона, који су данас највише тражени учитељи за технику; а и његов учитељ Марсик изашао је из школе великих техничара Алара и Ардоа.

Пратња Г-ђе Еме Урбанек била је у сваком погледу недовољна. X. X. X.

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ.

Владимир Дукљанин, из књига староставних, од Стевана Сремца. Нови Сад, 1904.

Историја *Владимира и Косаре*, по самој својој необичној, романтичној природи. по кобним, трагичним обртима, по силној љубави, која диже из тамничког гроба и пакленој завсти, која нештедице распа невину крв и пред Храмом Божјим, — богато је градиво за песника и приповедача.

Наше доба, до душе, нема Бујана, сетнога песника древних времена, ни његовог умилног гласа, лепшег од вилиног, ни његових милогласних струна, ни песама слађих од меда и нежнијих од славујева прижељкивања, како то, од прилике уздише г. писац. Али оно има свога Змаја и свога Сремца. Змајева песма *Владимир и Косара* и Сремчево *Владимир Дукљанин* потпуно су успели да

буду верни тумачи племенитих и ниских страсти, тако присно утканих у фаталне сударе ове занимљиве историје.

*

Понесе се Самуило жељом да сва самостална српска племена Балканскога Полуострва споји уједно, у моћну царевину, са снажном жижом у Поварларју. Каква срећа за дојакошње сужње ромејске, да се ставе под заштиту тако блиставога скиптра! И његова јака воља отпочиње велике и смеле смерове, прелећући пустом надом од плавога Дунава до Коринтског Залива и од дебелога мора Јадранскога до ушћа Осме и Трајанових врата.

Стигоше посланици и до Дукље, да позову краља Владимира под моћну заштиту цара Самуила, који ће му бити благи отац. Али син Петриславље, сем Бога оца, има само једног оца, који под могилом мирно почива. Он неће новог оца, већ жели брата, искренога брата, да им заједничка мишица буде јача и снажнија. Рад је Самуилу као добру госту, да га почасти вином црмничким и рибом скадарском. По, јасна порука тражи јасан одговор:

„— Хоћеш ли да Лада царује по њивама твојим, или да Страхар шири ужас по цвјетним пољанама земље твоје?“

И зелена, бистра, студена Бојана протече мутном и крвавом. Страховито ограшје немилосно гута дичне синове поносне Дукље камените; али витешко срце Владимирово још не одолева и не пристаје на предају. Најзад, ето, попадаше сви: и Братонег, поуздане руке, и Држислав, непромашног копља, и силна мишица Брајана, украса песме Дукљанске! Сви су пали, покривени штитовима, надгробним мраморјем, а коњи им тужно жале по опустелим двориштима. И још би се хола глава Владимирова поносито држала и ужасом претила силном противнику, само да га не издаде празно уздање, моћни жупан Облички. Поручи Владимир тада Самуилу: да својом слободом откупљује робље, своје јуначне Дукљане. Тако млади, витешки краљ постаде робом сина Шишманова, а ослобођени сужњи однесоше главе куд је коме драго...

Дуге, тешке и мучне дневи и црне ноћи проводио је племенити сужањ. Одавна би му се бледа, мученичка глава разбила о тврде зидине и тешко железо, а мозак расуо по дебелој мемли тамничкој. Но, ту су миле и сетне успомене, ту младалачке плахе наде, без међе и уставе. Гле како се зелене бујне дубраве, чуј како хуче бурни таласи мора широкога! А, има ли бар кога да заплаче за младим мучеником? Селена, јадна Селена, друга детињства његова, свенула је као нежни пупољак у цветноме добу свежег петнаестог лета. Хај, како су безбрижно седели под рујном неранџом; златне харфине жице брујале су јеком, а звонак глас младог грла девојачког дирао је у срце, да распламти бујну машту младога Владимира. Пренесен у ово мило сећање, тужни роб и нехотице запева песму њену, да јадом одјекне кроз хучне сводове тавничке. Нема, нема Селене, да му чује песме; али њу чује и осећа својим срцем, својим топлим и нежним срцем Косара, племенита кћи цара Самуила. И онога дана када се победна војска вратила у Преспу и цела земља кликцала од радости, кроз сву ту хуку од весеља Косари је лебдео пред очима лепи, бледи лик младога мученика. Њене су очи жудно тражиле његово мило лице, докле га не спази међу сужњима. Једнога дана испроси она у оца, да са својим дворкињама сиђе у тамнице и нахрани и напоји тужно хришћанско робље. И проспја луча кроз мемљиву и влажну тамницу, а тупи јеци размахнутог железа језовито се одбијаху кроз звучне сводове.

Одједаред:

„Сину лице к'о звезда из мрака.
Не мо'ш га се оком нагледати,
Не мо'ш му се чудом начудити!"

Радостан и блажен осмејак озарио је успавано лице роба Владимира. Види у сну Селену, душу душе своје и обраћа се надом другарици детињства свога. Прогледаше очи, али јава, лепа јава, као да је продужење пријатнога сна. Сања ли или то збиља види Селену своју?

Најзад, то није она, већ Косара, донела мелем ранама деце Дукље јуначне. Добро дошла, ћери царева, ако само доносиш обећање да је ту крај мукама, ако долазиш као весник смрти! Но има и горих јада, робе Владимире, има и тежих болова од твојих. Има окова које само смрт скида и ранâ које се и у гроб носе!

„Искаћу те у баба мога и ако ми те не да, тако ми косе моје дјевојачке, тијело ће ми покрити таласи Преспанског језера, а душа ће ми одлетјети небеским плавим висинама; јер су ми ране дубље од мора, јер су ми јади већи од Томора!...“

Када Сарацени почеше пленити царевину у Азији, Василије посла изасланике Самуилу да тражи мир, али са њим и неколике градове. У муци је био Самуило да ли да пристане, јер страховаше од Дукље, Требиња, Рашке и Захумља. Тешке су бриге овладале јуначном главом његовом. Тада му долази ћерка да скине црне облаке са брижног чела родитељевог. Не полази она за Владимира по политичком рачуну очевом, већ по чистом осећају срца свога. И поклисари одоше журно императору Василију да однесу поруку непријатељског расположења. А поносни Скадар на Зеленој Бојани разведри унило лице и рашири пријатељски руке да прими краљицу Косару, своју нову владарку.

Окреће се ратна срећа и потучени, смрвљени цар Самуило јад јадује у самоћи, ледено нем као мраморје и мрачно невољан као пуста смрт. Растројене, црне мисли грозничаво прелетаху пут крваве Бјеласице и страховитог ограшја, на тужне и заробљене јунаке:

„Чудо робља, чим се пуне гробља,
Тешко робљу, док не стигне гробљу“.

Чека цар крај животу, крај муци својој. Али, авај! спреми јадно срце, несрећни оче. да видиш како су срећни они што су славно погинули, како су јадни они мученици што осташе робљем! Не верујеш црноме веснику, па изиђи да видиш оне који сами видети не могу, да

видиш петнаест тисућа ослепљене деце своје, невољнике без очињега вида, што не виде „ни сиње море, ни модре горе, ни рођај ни залазак сунчев!“ Оно што није чинио ни дивљи Обар, ни превртљиви Сарацен, учинио је овај хришћански владалац. Два дана су по том трајале самртне муке Самуилове, и тешка туга сломи му срце, а душа се вину суду праведноме.

Кратка је била владавина Гаврила Романа, сина Самуилова. Грци су умели улити завист у пакосно срце Јована Владислава, брата од стрица Гаврилова. Крвави лов је уништио последника Самуилова и на кобном престолу царским плаштом заогрнуо братоубицу Арона, Јована Владислава.

Владимир је проживео срећне године са својом верном Косаром. Тужни завршни дани Самуилови тешким су борама набрали ведра чела њихова. Но Косару чека и тежа судба и она ничице паде, онесвесла, на хладан мрамор, кад јој донеше кобне гласе да је и брата изгубила.

Али је лукавим Грцима мало једна глава и они траже од свога беднога савезника Владислава да уништи Владимира. Поверова Владимир невернику, поверова крсту од часнога древета, на коме је заклетва Владислављева и оде му у земљу да заједно пролију сузе на гробу Радомирову. Избегао је срећно заседе и оде у храм Божји да се помоли Богу. Али га лоше слуге горег господара дочекаше на вратима црквеним и однеше његову крваву главу Владиславу, да га разведре и обрадују.

Тешко је описати јаде Косарине. Дошла је у Преспу, да падне на гробове своје, да покопа миле кости верног друга свога и сахрани их у Светиграду, у храму Свете Марије. А црна калуђерева риза зави у црно лепу и несрећну краљицу.

Грешника је пак гонила грижа савести. Дани су му били тешки у војничким поразима, а бесане ноћи ужасне у привиђењима и гањањима. А народом иде вера у Бога и виде ноћу обезглављена, поносна витеза како нечујно

језди и сенка му промиче долинама. Са осечене главе, коју носи у рукама, трепери јарка зрака светитељског венца. И једне ноћи, гоњен својом невином жртвом, тешки грешник, кривоклетник Владислав даде на муке своју наклену душу.

Несрећну дивну Косару нађоше, једног јутра мртву на гробу Владимирову, те је, по њеној жељи, сахранише крај ногу њеног милог друга.

⁂

Ви сте научили на шалу и хумор г. Сремца. Колико ли сте се пута насмејали и разведрили на његове интересне опсервације, на безброј занимљивих појединости, које се тако живо нижу једна за другом. Низ слика верно пренесених, јасно обојених, вешто одабраних, истакнутих особеностима — све сте увек налазили код г. Сремца, нашег популарног, увек омиљеног хумористе. Ништа се није измакло његовом оку, ништа није пропуштено његовој опсервацији, ништа није остало недирнуто његовим хумором или неошинуто његовом сатиром.

Али тим његовим литерарним особинама отела се једна сентиментална прича, права песма у прози, *Владимир Дукљанин*. Ни трага од познатих Сремчевих особина; на против, узбудљива младалачка осетљивост, искрена болећивост, сета, туга, очај, чист љубаван занос, витешки напон; младост у сузама, мушкост у пожртвовању.

У данашњем добу, кад је добрих, истински песничких стихова тако мало, како је пријатно читати ову песничку прозу. Нема у њој оних непробраних речи и непажљивости у стилу, како се већ то може наћи у хумористичним радовима г. Сремца.

Језик је у овој поеми одабран и песнички; чести архаизми толико су на свом месту у овим складним редовима из *књига старославних*, да су оживљени топлином и ведрином.

Таком саставу приличи и општи дух целе приповетке: идеалисане личности, у крајње моралној племенитости и у неодмереном личном јунаштву.

Отуда се попушта и „прсту Божјем“ и целом завршетку, мелодраматичном и у смеру застарелог романтичног стила.

Младежи наша, што се тако кржљаво подижеш у нездравој моралној средини, ево здраве хране твојој младој, упечатљивој души! Бор. П.

Николајевић Ј. Миливој. — Општи део географије Балканског Полуострова. Књ. I. [Београд 1904. Цена 2,50 дин. (круне). Стр. 179.]

М. Ј. Николајевић је познат са својих војногеографских радова, у ред којих долази и овај његов већи рад, од кога су две књиге одштампане. Корист таквих радова, који су намењени познавању Балканскога Полуострва с војногеографског гледишта, без сумње је велика. Такве радове можемо очекивати само од наших стручних војних радника, међу којима се М. Ј. Николајевић истицао до сада својом вредноћом. С тога се свакоме раду наших официра на пољу војне географије треба радовати, ако је добро рађен и с успехом изведен. Да ли је М. Ј. Николајевић успео у *овоме* раду који ћемо сада прегледати?

Циљ му је био да напише „у довољно пространим размерама географски опис“ Балканског Полуострва, који ће послужити за општу употребу, а нарочито за потребу питомаца Војне Академије. У томе је прва погрешка писчева. Не може се у једноме раду то двоје постићи: да буде за општу употребу и да буде уџбеник. Целокупни материјал о Балканскоме Полуострву писац није изложио према географским целинама које се могу издвојити на Полуострву, већ му је политичка подела послужила као основ при излагању. И то је један готово основни недостатак овога рада.

Распоред материјала је у овој књизи (I) као и у свима старим географским радовима. Нема геолошког или морфолошког одељка, а има историјског и других споредних. Уз то је распоред без потребе рашчлањен. Место

једнога одељка о географском положају Балканскога Полуострва писац говори у два одељка: Географски положај Балканског Полуострва и географски положај Балканског Полуострва према суседству. Одељак „О равницама“ могао је доћи под одељак „Орографија“, као и одељак „О језерима“ под одељак „Хидрографија“.

Извори на основу којих је писац радио ово дело нису исцрпни нити одабрани. Многа стручна дела (географска и геолошка) писац није употребио, и јамачно за њих не зна, мада је као изворе означио неке средњешколске уџбенике и застареле радове исте врсте. Судећи по изворима, писац није успео да „сав постојећи и нови материјал искористи“. И сувише је употребљавао изворе споредногa значаја, нпр. Мателову „Прагматику земљописне науке“, којој апсолутно није било места у овој књизи, у толико пре што то није никакав особити рад. Тај извор као да је фаталан за овај рад. Међутим, превидео је главне изворе, као што ће се даље видети.

Па ни оно што се од писца могло очекивати, није с успехом извео. Прво, није проучио стручну литературу, бар оно што му је било при руци, и друго, оно што је употребио, није довољно обрадио. Свакако ће томе узрок бити што такав већи рад може успешно израдити једино самосталан стручан радник.

Не проучивши стручне географске радове о Балканском Полуострву, писац није могао ни стећи опште погледе о Полуострву, којима је место у овој I књизи његова рада. Зато је покушао да ту празнину попуни и то из опште географије, ради чега је употребио као извор поглавито поменути Мателов рад. На тај је начин у географију Балканскога Полуострва писац унео многа питања опште географије, као што су: одређивање земљописне дужине; значај артикулације обала раније и данас; неравнине на кори земљиној и утицај орографскога склопа на реке, климу, биљни и животињски свет; утицај воде на облик земљине површине, биљни и животињски свет; о клими и производима уопште, и др. Свему

томе овде није било места; за питомце Војне Академије излишно је у толико пре што се у гимназији (V и VI разреду) о томе опширније учи.

Из целокупне обраде овога рада види се да је писац уопште посао доста олако схватио. Није се довољно припремио за један тако већи посао, којим је знатно одступио од својих досадашњих радова. Поред оскудице у познавању и студији стручне литературе, види се да писац није ни увек вешт компилатор. У раду се не запажа целина, већ се издвајају одељци сваки за се, рађени и по једноме писцу. Сваки је одељак задржао начин излагања какав је у онога писца који је употребљен; због тога се познати писци и без примедбе распознају. Уз то писац нема системе ни реда у излагању. Затим је неке одељке, који су случајно споредни у овоме раду (историјски), боље разрадио, а неке главне географске, као што ћемо видети, у кратко је изложио.

О имену Балканскога Полуострва писац говори исцрпно, као донекле и о географском положају. Међутим, у одељку о спољном изгледу Полуострва и његовој разуђености (стр. 17—23) писац готово ништа није казао о самоме Полуострву (нешто само при крају 21 стр. и на 22), већ излаже погледе Марсела Дибо и Ритерове школе о артикулацији обала. У одељку о међама Балканскога Полуострва и њихову „створу"(!) писац је постанак обала врло слабо изложио.

Орографију Балканскога Полуострва, као главни одељак овога рада, могао је бар ваљано израдити према стручним радовима које данас имамо о Балканском Полуострву. Али ни то није учинио. Разликује четири планинска система, рачунајући карпатски и балкански у један, што не би требало. На страни 72 помиње и неки „босанско-арбанашко-грчки меридијални планински систем". Најпре говори о динарској системи, а не о родопској, која је најстарији део Полуострва и којом је требало почети орографију Балканскога Полуострва. Говорећи о динарској системи у западној Србији, и ако врло мало

и површно, писац је погрешно у динарски систем урачунао Копаоник и Голију. Нетачно је рећи (стр. 55): „Планине нашег полуострова спојене су са средње европским планинским системима на два места: на северозападу код извора Купе са алпијским и у средини — на доњем Дунаву — са карпатским. Планине које се спајају са Алпима испуњавају западну половину полуострова, а друге поглавито источну. Долина моравско вардарска међусобно дели ова два планинска система“. Јер је динарска система самостална према Алпима, само се уз њих приљубила. Због тога је и друга реченица нетачна, јер динарске планине испуњавају западни део Полуострва до Медуанскога Залива. Нити пак планине које су „спојене“ са Карпатима на доњем Дунаву, испуњавају поглавито источну половину Полуострва, јер карпатски систем испуњава северо-источни део Србије до Ртња, а Балкан чини балкански систем; у југо-источном делу Балканског Полуострва пружају се планине родопске системе. И последња је реченица погрешна, јер долина моравско-вардарска не дели поменута два планинска сплета. Писац нема јасне појмове о југо-источној граници динарске системе. Иначе не би у овоме одељку говорио о Шар Планини, Скопској Црној Гори, Осоговским Планинама; нити би онако невешто стварао планинске ланце, којима је у исту групу обухватао планине родопског, албанско-грчког и динарског система (стр. 61 и 62). О кршу и пољима у динарској системи говори сасвим површно; очигледно се види, да није употребљавао ни основне радове (Др. Ј. Цвијића: Карст и Поља Босне и Херцеговине), по којима је могао једино и да пише о тим темама.

Границу планина арбанашко-грчке системе према истоку писац не зна. Због тога и убраја у албанско-грчке планине: Олимп, Суву Гору, Караџицу, Бабуну, Селечку („Селица“), Ниче и др., које су у родопској системи.

Карпатско-балкански је систем писцу на истоку од

динарског, јер му је непознато да су између та два система планине родопскога система (Скопска Црна Гора, Рудник). Ни граница балканскога система према југу писцу није позната.

Још мање је писцу познат родопски планински систем. Не зна му границу према осталим планинским системима, те и многе веће планине (у централном и југоисточном делу Полуострва) није поменуо, јер је неке урачунао у претходне системе. Планину Родопу или Деспот Даг сматра као две планине (с. 70), а за тим пише Родопа (Деспот Даг) (с. 73). На Пирину не помиње највећи врх Јел-тепе (2681), већ сасвим неке споредне врхове.

Свега тога у овоме орографском одељку не би било да је писац проучио и употребио главни извор за орографију Б. Полуострва Др. J. Цвијића „Структуру и поделу планина на Балканском Полуострву". (Глас LXIII).

Одељак о равницама такође је слабо обрађен. Нема никакве класификације равница (поља, котлине и др.) нити чега општег о њима, већ одмах прелази на описе, који би могли бити у опису појединих земаља При излагању нема никаква реда. Овче Поље са севера није ограничено Кара-дагом и не може се рећи, да је главни део тога поља „гола пустиња". Говори о Задрими а не каже где је. Место „Бугара", за које вели да живе поред осталих народности у сереској равници, могао је писац ставити Словени.

У одељку о хидрографији писац само дели Полуострво на сливове и набраја планине које их ограђују и реке које им припадају. Иначе ништа о хидрографским центрима на Балканском Полуострву.

Непотпун је и без дубљег излагања одељак о Језерима. Без икаквих општих напомена одмах прелази на опис појединих језера, која не ређа по величини. Такав је одељак могао да буде у посебноме делу. Положај Плав Језера могао је боље изнети као и „Јенице Језера"

и границе Дојранског Језера. Ветрочко Језеро треба звати Малим Језером, а Јеница Језеро Пазарским.

У одељку о производима на Балканском Полуострву, о рударству говори само у десетак редова. О становништву говори опширније но што је требало, нарочито о ранијем становништву, а о доласку Срба само неколико речи. Међу Арнаутима не издваја Арнауташе.

О занимању становништва писац говори после у неколико излишног увода, само о главној врсти занимања — земљорадњи и сточарству — готово ништа није казао.

У одељку о комуникацијама, најпре говори о трансверсалним комуникационим линијама, а не о главној комуникационој линији — великом Цариградском Друму — који зове „нишко-цариградски", а и цариградски (с. 148 и 149), када га употреби по коме извору. Поделу путева износи тек пошто је о претходним путевима говорио. О многим другим важним путевима са Приморја, у Босни, Старој Србији и другим, писац и не говори, и ако је баш овај одељак требао да буде много опширнији.

Многе је појединости археолошке и историјске (с. 40, 41 и др.), као и објашњења имена (с. 28, 32, 35 и др.) требало ставити у примедбу, а нешто је могло и сасвим изостати (с. 37 о становницима на острву Милосу).

Номенклатура је у многоме нетачна, као што се види из ових примера: Балкани (треба Балкан), Пресбанско Језеро (Преспанско Језеро), Малијшко Језеро (Малишко Језеро), Ниџе (Ниче), Сари-Бон (Сари Бол), Халкидијско Полуострво (Калкидичко Полуострво), Бјеласница (Беласица), Ташинско Језеро (Тахинско Језеро); Споради, Спораде, Спорадна (Спорадска или Споради); Сипца (Сич), Вучја Љеља (Лелија), Семна (Семен), Грамно (Грамос), Пештера (Пештер), Чапрлу Балкан (Чапрли Балкан), Штипље (Штип), Малешево (Малеш), Благуша (Плауш), Бјелеш (Беласица), Курша Балкан (Круша Балкан), Гламочка висија (Гламочко Поље), Купрешка висораван (Купрешко Поље), Гацко Поље (Гатачко Поље), Дувно Поље (Дувањско Поље), Чечавица (Чичавица), Чедиртепе (Чадир

тене), Перин (Пирин), Проклетија (Проклетије). Неречка (Нередска) и др.

Нека је имена планина писац преписао са „Europäische Orient“, те су зато и погрешна, као што је и висине многих планина одатле узео те ће и у томе бити несигуран.

Правопис је неправилан, као што се види из ових примера: јадранско море (треба Јадранско Море), охридско језеро (Охридско Језеро), галипољско полуострво (Галипољско Полуострво), подунавље (Подунавље), Подунавска раван (подунавска раван); Колубарска, Млавска, Моравска и Тимочка долина (колубарска, млавска, моравска и тимочка долина); Европско копно (европско копно), босанске Рудне планине (босанске рудне планине), Балканске планине (балканске планине); Коринтска трговина (коринтска трговина), Овче поље (Овче Поље), средоземно море (Средоземно Море), которски залив (Которски Залив); Романизам, Романизација, Јелинизам и др.

Писац редовно употребљава старе термине: водомеђа (развође), водопађа (слив), као и ове застареле речи: острово, полуострово, континента, престолница, равноодстојно, предпланина, частица, атмосферски надежи и др. Старо име Сармација (на северу од Црнога Мора) редовно употребљује.

И у језику писац има неких старинских неправилности од којих се већ цео свет одвикао, као што су: одпочнемо, подкупити, подпадају, средиштни, пристаништни, гди, четињари, заравњи, џбуње, ладни, одма, њи, остатци и др.

Стил је у многоме необрађен као што се види из ових реченица (стр. 24): „Географски положај Црнога Мора, у вези са отуд долазећим физичким појавама, не да му да стоји на оној висини, на којој би требао да је, према свом географском положају. Омеђено с једне стране отвореном левантијском висијом, која се пружа чак до Давалагира, а с друге стране омеђено равном и хладном Сармацијом, при томе затворено на босфорским

вратима, природно да је у оба прва случаја изложено свима хладноћама и вечитим олујама с обе те стране, те је и хладније и немирније од западног Јадранског Мора, а затворено прво Босфором па одма даље и Дарданелима и зависније од свију других мора".

У II, III и IV књ. писац излаже посебни део (географију појединих држава) и приликом прегледа тих књига видеће се детаљније о појединостима о којима је овде било мање говора, јер су у I књ. као у општем делу изнети општи погледи који су овом приликом узети у обзир. Р. Т. Николић.

БЕЛЕШКЕ.

КЊИЖЕВНОСТ.

„Омладински Гласник". — „Омладински Гласник" је почео опет излазити, овога пута у Руми, а у издању „Дружине Омладинског Гласника". У овој свесци се још јаче истиче његова ранија тенденција: да место поабане старе и плесњиве фразеологије о „старој слави", романтичарског национализма, дозлогрделих патриотских здравица и песама, дође зрелије, трезвеније схватање стварних народних потреба, рационална љубав према народу, обраћање поглавите пажње на материјално и интелектуално подизање широких слојева *народних*. „Омладински Гласник" нарочито обраћа пажњу на кооперативан покрет, ширење земљорадничких и занатлијских задруга, привредних организација сваке врсте, и на оснивање народних читаоница и библиотека, као што то са успехом ради напредна чешка и словеначка омладина. У овој свесци нарочито вреди опширан „Омладински преглед", где је дата врло потпуна и интересантна слика рада и струја у данашњој школској омладини. „Омладински Гласник" заслужује сваку потпору. Цена му је за Србију 6 динара годишње. С.

Неиздати турски документи о српском устанку од 1805 до 1813. У овој свесци завршује се чланак Г. Баласчева. Г. Баласчев је тај чланак написао нарочито за

„Српски Књижевни Гласник“ где је у преводу Г. М. Ибровца публикован, и они који се баве новијом српском историјом могли су довољно да процене од каквог би значаја било издавање турских докумената за проучавање великог српског покрета под Карађорђем. Чланак је одштампан у засебну књигу. Г.

Елиза Ожешкова. — Знаменита списатељка, приповедачица првог реда, која већ читавих педесет година неуморно и с великим успехом ради на књижевности, заслужује да је наш читалачки свет мало ближе упозна. Елиза се родила 1842 г. у селу Миљковшчизни, недалеко од Гродна (на Литви). Отац Елизин, Бенедикт Павловски, био је један од оних ретких спахија који воле и науке — он је био одличан зналац права и велики љубитељ лепих вештина. Сем огромног имања, он је Елизи оставио велику библиотеку и галерију лепих слика. Оставши рано без оца, Елиза се до своје десете године васпитавала код куће, учећи стране језике. Као млада, а уз то богата девојка, убрзо је привукла на се општу пажњу. Те исте године уда се за Петра Ожешка, човека не сасвим младог. Озбиљни и значајни догађаји шесетих година, [талијански рат, гласови о ослобођењу сељака], озбиљни разговори који се сташе водити у друштву, учинили су да Елиза напусти онај буран и весео живот, да добије друкчије мишљење о животу и — да остави мужа. 1864, одмах после устанка, који се несрећно сврши, Елиза оставља мужа, и почиње с највећом вољом читати све што јој падне шака. После дугог и неуморног *читања*, Елиза почиње писати. Своје, већ скристалисано знање она поче износити прво у расправама о роману, о Боклу, о женскињу, о патриотизму, итд., а у исто време и у приповеткама и романима. Дуго би било говорити детаљније о раду Елизину; овом приликом споменућу само то да се критика изразила о њој врло похвално. Петар Хмјељовски (1848, † 1904), највећи критичар пољски, казао је „да без сумње има приповедача пољских који је надмашују снагом пластичне фантазије или чаром лепе речи, али ни један је није надмашио у широком и дубоком појимању и осећању душе човечје и потреба̂ друштва у ком живи“. Најзнаменитија дела Елизе Ожешкове јесу ова: „Из разних свера“, новеле; „Господин Граба“, „Марта“, „Ели Маковер“, „Мајер Езофовић“; „Госпођица Антоњина“, „Зимско вече“, „Меланхолици“,

„Аргонаути“, „Vene nati“, и др. Све што је написала до 1889 г. штампано је у 47 књига; после 1889 г. издала је још пет књига. Сада Елиза живи у Гродну и још непрестано ради. Дела која сада пише, ни мало не уступају ранијим, она су, махом, као „Стара мајка“, пуна поезије и пуна духа. У држави где се све цензурише, тешко је писати; отуда и „Стара мајка“ не може се разумети, ако се не зна како живи једна нација од 20 милијуна под игом туђинским. У „Старој мајци“ ваља гледати једну старицу која је, после устанка од 1863 г., изгубила све што јој је најдраже, и која све своје наде полаже на омладину; због ње се она и буди из оног заносног сна, и жури да јој укаже помоћ. То је, можда, једна од најфинијих алегорија у светској књижевности.

М. Ст. Ј.

Народна предавања. — Као друга књига издања београдског Руског Клуба изашла је књига „Народна предавања у Србији“, од Павла Ј. Мајзнера. Књига је занимљива, заслужује да се о њој мисли, нарочито у нашој заосталој средини, и ако је писац поклањао сувише вере и пажње службеном „народном просвећивању“, које по својим намерама није богзна како симпатично.

С.

Допуна библиографији радова Милована Ђ. Глишића. — Као што се могло у напред помислити, опширно библиографија радова Милована Ђ. Глишића, која је изишла у последњем броју „Српског Књижевног Гласника“, није дефинитивна и има да се попуњава. Као што се даје видети из „Србије“, политичког листа Љубомира Каљевића, за 1869 и 1870, и у „Споменици“ дружине „Наде“, штампаној у Београду 1901, Милован Ђ. Глишић је читао у гимназијској дружини „Српска Нада“, школских година 1868—1869 и 1869—1870, ове своје преводе: „Права морска змија“, од Ханса Вахена; „Свирач Леца“, од Б. Ауербаха; „Критички лаконизам“, од Л. Бернеа — све три ствари са немачког; „Глас из тамнице“, од Ламнеа, с француског; „Иван Тодоровић Шпоњка и његова тетка“; од Н. Гогоља, с руског; „Син“, литавска народна прича, преведена са руског, штампана у „Матици“, за 1870. Сем тога у „Звезди“ има оригинална прича „Крв за крв (оцена једне приповетке)“, прештампана у „Хумористикону“, 1902, у издању мостарске Мале Библиотеке. С.

Нове књиге: — Светислав Стефановић: „Песме оригиналне и преведене“. Друга књига. У Мостару. Издање и штампа издавачке књижарнице Пахера и Кисића. Стр. 160, I—IV у 8°. — Свѣтозар Радовановић, „Демонски синови лицемѣри — калуђери на владичанским прѣстолима“ (у заштиту „Васионске драме“). Мото: „Тајна безакоња разраста се“ (II. Солунь. II, 7). „Обуците се у све оружје Божије, да би сте се могли одржати против лукавства ђаволскога“ (Ефесц. VI, 11). Књига прва. Митарства „Васионске драме“ (у мѣсто предговора). О могућности нових догмата и нових догматичких система и о њихову односу према старим, или о погрѣшљивости и васионских сабора. Ауторизирани прѣвод с руског са једном сликом. Бѣоград. штампарија „Доситије Обрадовић“, Маћедонска ул. бр. 40, 1904. Цѣна 1 динар. Стр. I—VII, 68 у 8°. — Stjepan Radić „Kako ćemo naučiti ruski?“ dio prvi. Praktična slovnica uputa i ruska čitanka „Русская Рѣчъ“. Napisao —. Božićni prilog „Hrvatskoj Misli“ za g. 1904. Ciena 40 fil. Стр. 46 у 8°.

„Историја модерне Француске“. — Габриел Аното (Gabriel Hanotaux) штампао је прве две свеске своје „Историје Модерне Француске“ (1871—1900). Св. I. Le gouvernement de M. Thiers; св. II. La présidence du maréchal Mac Mahon. Обе ове свеске примљене су са великим интересом у Француској, и појава овог дела сматра се као „политички и литераран догађај“. И политичари из разних табора и историци једнодушно хвале ово монументално дело историка *Кардинала Ришеље-а*. Колико је пак тешко било заслужити овакву похвалу да напоменемо да је писац једна од највиђенијих политичких личности Треће Републике и да је био више година Министар Иностраних Дела. Г.

ПРЕГЛЕД ЛИСТОВА.

Листови у Бугарској у 1904 г. — По статистици „Блгарске Збирке“, у Бугарској је прошле године излазило 75 разних новина (29 у Софији, 46 ван ње), и 77 часописа (52 у Софији, 25 у земљи). Свега, дакле, 152 периодична издања. П.

Нови листови: — „Српско Цвеће“, месечни лист за забаву и поуку. Књижевни део уређује Др. Каменко Су-

ботић. Издаје Видрина творница житне каве у Прагу. Број 1, година I. Праг, јануар 1905. Стр. 32 у 8°. — „Омладинац" лист за поуку и васпитање трговачко-занатлијског подмлатка. Издање Београдске Трговачке Омладине. Власник Мијаило Г. Поповић потпредседник Београдске Трговачке Омладине. Одговорни уредник Влад. Т. Спасојевић. Број 1, година I. Београд, 1 јануара, 1905. Штампарија Доситије Обрадовић. Стр. 8 у 4°. — „Спорт и Свет" Бр. 1. Год. I. Београд. Штампа Савића и Комп. 1905. Власник Савић и Комп. Главни и одговорни уредник Добра Лазаревић. Број 0,70 п. дин. Стр. 32 у 8°.

ЧИТУЉА.

Адолф Менцел. — У Берлину је умро немачки сликар А. Менцел, који је шесет година провео у раду у своме атељеу у Берлину, не мичући се никуда из Немачке. Тражећи себи предмете, нарочито у Берлину, из свакодневнога живота, Менцел је био од главе до пете Прус. Намерници, радници, макаква било лица под кичицом овога Немца, добијали су значење и изглед свога доба, своје расе, тевтонске расе, својега друштвенога реда и свога занимања. Највише се цени његова слика „Ковачница", на којој је најбоље приказана до сада борба данашњега човека противу материје, па и његове победе над њом. „Ковачница" је право разбојиште, по коме се гоне мрачни и гарави ковачи са ватром и гвожђем. Сем радова овоме сличних, Менцел је дао илустрације за књигу о животу и делима Фридриха Великога, овоме је посветио највећи део времена и најбољи део свога сликарскога талента, те су му ове слике и најпопуларније и најбоље. А.

Власник Љубомир Стојановић. Уредници, Павле Поповић, и Др. Јован Скерлић.

СРПСКИ

КЊИЖЕВНИ ГЛАСНИК.

Књига XIV. број 5. — 1 март. 1905.

БАТКА-БУНЧА И СТРИНКА-МАРИЧЕ.

(Крај.)

II.

Недељу дана седи, а сем газдарице никога више не види. Један дан, кад долажаше с ручка кући, учини му се да шкрипнуше врата на његовој соби и да неко протрча кроз предсобље; једно јутро, кад се облачаше, чу песму „Море момче, јабанџиче, нећу колан, оћу прстен“, и заклео би се да неко пева у газдаричиној соби; три вечери, кад легне, замиришу му јастуци на ђулсу... А газдарица му редовно улази без куцања; јутром му доноси бунарске воде за умивање и пантелејске за пиће, послужује га слатким и кавом; вечером му отвара врата тек што је уз њих пришао, вичући „с'г, с'г, стринкин!“; а кад спава, она тера врапце, чавке и гугутке, кокошке, петла. Два дана тако; трећи направи за врапце и чавке плашило, и намести га на дуд крај његових прозора; однесе котарице за гугутке иза куће; а тога петла... Красан петао! Крупан гаћаст кокин! Прескочио Светога Илију; чувала га за занат; давала га чак и комшилуку! Али он, грдно грлат, прво јутро под прозорима батка-Бунчиним, лупнув крилима и испружив шију, запева, колико може: Кукурекууу! — Друго га јутро стринка-Мариче не пусти из кокошара, али он

и тамо: Кукурекууу! — Сав га комшилук чу, а то ли њена кућа; треће...: закла га!... С две се комшике због њега свадила, што им будио синове за „шевћерију“, кад јој није било време, лети, и није га хтела заклати, а сад га закла! Тера бозаџију и децу испред капије; ућуткује жене и девојке крај капиџика̂. За његове две банке купила памук од осамдесет нумера, да тка чаршаве и пешкире, па поче одмах сукати калеме, како би средила за ткање док је лепо време; али како батка-Бунча дође, чекрк и витлић се не чује: до довече да спава, до довече би она гледала да буде мртва тишина. А сваки дан у Бога, батка-Бунча добије по штогод за јело, или печену гуњу, или грозд из кесе с османлука, или коју суху шљиву, бресквву; у недељу у подне доби пун тањир тиквењака, у вече сахан петла на подварку. Један дан му рече да се не стиди, него да јој каже ако му се што „руча“, она ће да му уготови као сину. Други дан: „Ево ти печена дуња: испекла сам ти је као баба на зета“. Трећи: „Две ми очи! ја те не рачуним другојаче него како да си ми мој најмил..., призетко... Знаш ли, стринкин, што је тој призетко?“

— Кад се човек ожени, па уђе жени у кућу.

— Е, јес, баш потрефи... Јес па, тој... Што је ништо нај, нај, тој од бабу изруча, изговори, топећи се од задовољства што је погодио, па одмах изиђе.

То силно угађање, то дворење, то чашћење, и ту нежност стринка-Маричину батка-Бунча опажа и овако је тумачи: „Добру сам јој кирију дао... Шта би она добила од практиканта... Засадиће лојзе американком“. Она се њему допада што је чиста; он њој што је кротак. „Туго!“ узвикне, кад он од куће оде, па му види постељу. „Како да ники није лежао: јастуци чисти, чаршав неизгужван. Туго! Кротко јагње!“

Батка-Бунчи се угађа, али он осећа неку тугу, у јутру, у вече, док лежи будан. „Девојченце, кућица и лојзенце“. Два добра нашао, а треће... Боже! Кад би могао да буде стринка-Маричету призетко! Али она сама,

он несрећан. И ту стане размишљати, уздисати; уздише док му стара у собу не уђе.

Кад устаде осмо јутро, нема стрине. Подиже завесу и гледа у дворипте: нема је. „Да није јадница болна? Све сама, да послуша, да почисти“... Да причека још мало, па да потражи сам хаљине и воду; мора у суд.

Да би му време мало брже прошло, чекајући стрину, узе читати са зида дописнице. Прочита једну, остави је. „Туђе карте. Што? Нису ли дошле отворене?“ Извуче другу, полако, да не поквари фигуру. Чита. Обе од неке Станике из Лесковца некој Зојки у Нишу; почињу се са „Драга Зојке, ми смо фала Богу здрави и живи, и ви да сте живи“; завршавају се са: „Колико од Лесковац пешачки сатови, толико прими поздравља од твоју другарицу Станику“. Две прочита брзо, смешећи се, трећу полако. Двапут је прочита. На њој осим једнога цветића, каранфила, ништа: да више стане.

„Ко зна чије су?“ рече па остави карту на место. Склони завесу, отвори прозор: свеж јутарњи новембарски ваздух омилова му лице, а сунчеви први зраци падоше му на постељу, на слике под огледалом, на карте...

Он опет извуче карту ону, с каранфилом. Чита је. Не у себи, шапће: „Драга Зојке, ми смо фала Богу здрави и живи, и ви да сте живи! Мило ме што си добила новога кираџију. И Јола ви се и Персида тако удадоше. Прогледај и ти њега кроз прстен од мајку и ћерку млеко; сипи му у воду за пијење *оно*. Прво га раскисели: да му отвориш срце“. Овде није било места за онакав завршетак, те само потпис: Твоја другарица Станика.

„Шашава!“ помисли батка-Бунча. „На отвореној карти! Газдарица је сад сама. Имала кћери, па се разудале. Ваљда је ове лептире и амрелчиће сама радила. А кираџије њене ко зна шта су попиле!“ Ту се намршти, стресе, паде му поглед на чашу с натписом „Врањска Бања“, па оно лепо шарено старинско стакло... „Јок. Рекла ми је да из тога стаклета нико није пио. Кад је тако: шта ме се тиче“. И сасвим несвесно приђе зиду:

узе карту, тражи датум. Писац датума и године није метнуо; поштански жиг замрљан.

„Где ли је то, Боже, стрина-Мариче?“ Она њему непрестано „стринкин“; он њој од јуче „Стрина-Мариче“..

Стаде на прозор. До уха му допре слатка арија једна, старинска. Он је ту арију у Прокупљу слушао, дететом. Песма њему добро позната, старинска...

»Ђул девојка, под ђулом заспала,
Ааа-ааамах! аман!

»Ђул се рони на девојку пада,
Ааа-ааамах! аман!«

„Аман! аман!“ прихваћа и батка-Бунча. И раздраган песмом, заборави да је необучен: хтеде иза стрина-Маричине беле кућице: отуд песма долази. Али у том чу ход кроз предсобље...

— Куц! куц!

Зна да стрина-Мариче улази без куцања, па ипак рече:

— Ти ли си, стрина-Мариче?

— Нисам, чу се танак глас неки.

И ако му се учини да је то глас некога дечка, ипак рече:

— Е па не могу другога да пустим: напољу су ми аљине.

— Ево вам штифлетне и аљине, говори тај танки глас и отварају се врата, мало, колико хаљине да прођу. Он све прими, задрхтав целим телом, јер му то пружи рука женска с мерџанима, не толико нежна, колико лепа облика. Обуче се брзо, и обу ципеле...

— Куц! куц!

— Слободно!

Врата се отворише, али као мало час, упола: батка-Бунча у својој момачкој соби угледа младо лепо женско чељаде, утегнуто, у лепој блузи, с пунђом, закићено једном зимском ружом; у чарапама: папуче оставила на пољу.

— Добро јутро, господине! Ја сам Васка Калта-

ђиска Станковић, изговори то женско чељаде брзо и слободно, као обично Нишлике, и пружи руку, да се с батка-Бунчом рукује.

— Тодор Стојановић, чиновник, представи се и он њој, доста збуњено, а кроз тело му projструја нешто пријатно, слатко кад јој ухвати руку, кад се погледаше: учини му се да досада није тако лепог чељадета видео.

— Како се шмајклујете? изусти модерна Нишлика са задовољством што зна страну реч, а он се још више збуни, и не знајући шта да на ово одговори, рече:

— Ви, госпођице, близу седите?

— Па овде: визави од ваша врата.

— Сокакња?

— Собња.

— Извин'те, госпођице, ја вас не виђам; ја вас...

— Ја вас кроз прозор...

— Па која вам је кућа?

— Ево, ова... Ја одавде... Газдаричина сам.

— Синовица?

— Та није за Бога, господин-Тодоре! Ја сам газдаричина ћерка.

— Јола?

— Није.

— Персица?

— Та није.

— Зојка?

Она се засмеја, јер помисли да хоће да се шали, и рече:

— Ја сам чула да су само официри ђаволи, а оно и секретари. И пође према стаклету, да му донесе воде.

— Батка-Бунча, до сада збуњен, узбуђен, трже се и рече:

— Шта ћете ви то, госпођице?

— Па да вам донесем у флаши воде.

— Па што ви?

— Па је ли реко да сам газдаричина ћерка?

— Удата?

— Она поцрвене, од стида или узбуђења, ко зна, и рече:

— Да сам удата, не би трпела да ме зовете госпођице.

— Девојка?

Она отеже:

— Јестеее.

— Девојка?!

— Јестеее.

— Девојка?!!

— Девојка, господин-Тодоре.. Дада ми отишла у тетка-Перкини, чак на Вашарište; мене издала наредбу да вас послушам, заврши девојка и настави ход к стаклету.

„Ааа! Ту ли је та тица?!... Само га прво, Зојка, раскисели“... Не дирајте то! узвикну батка-Бунча оштро; а ко га је познавао, знао би да ће се јагње претворити у риса.

Мислила је да му је непријатно да га служи она, госпођица, те рече:

— Извин'те, господин-Тодоре! Само данас.

— Оставте то! викну овај још много оштрије, а из оних благих очију сукну пламен.

— Ама зашто?! Како може дада а ја да не могу? говори девојка, и узе стакло, ибрик.

— Али ја нећу воде!

— Па ја сам мислила да се умијете.

— Нећу! Нећу!

— Да пијете... Да донесем и слатко...

— Нећу! нећу! нећу!... Ова ми је соба као гробница, дераше се он колико може.

— Није фајтичава, две ми очи! Колико је сунце у њу, чак су нам ствари опписовале.

Али он девојке и не чује. Виче:

— Ја ћу у чаршију...

— Неумивен?!

— Неумивен, жедан, све једно. У чаршији ћу наћи воде где нема *оно*, раскисељено... Срамота! Срикиње! Гадно! Циганке! Јеврејке! Ко зна шта сам ово дана

попио! И смучи му се, хоће да повраћа... Па се тек очас створи пред девојком, извуче јој из руке ибрик, баци га кроз прозор; истрже јој стакло, оно лепо шарено стакло, које је донео чак „из Латинско“ још стринка-Маричин прадед, и подиже га према девојци, па као да му неко невидљив трже руку, скрену је, и уместо о девојчину главу, лупи га о под: прште оно, разби се на хиљаду комада; а девојка врисну и полете из собе вичући; просто, ишлијски:

— Аман, дадо!... Секрéтар!... Фатило га ништо!...

А ражљућени њихов секретар, батка-Бунча?...

Кад пре изиђе, кад нађе Циганина, кад га натовари!... Циганин кроз двориште с његовим стварима; он пред њим: брзо, лéти! А тужна стринка-Мариче „створи се“ с Вашаришта код куће, па похита за батка-Бунчом, лупа се у груди, вичући:

— Кротко јагње! Зар те фаћа?... Толка буна!... Врни се, стринкин!

Не. Он је не чу. Не осврну се. Њему пропаде капара; њој остаде соба празна.

Али на капији сутра дан опет стојаше написано женском руком неисписаном, готово слог по слог:

„Соба за једнога“.

III.

А он, батка-Бунча, нађе собу на Арнаут-Пазару, код Тарке Мурдарке. Ту седе само два дана: заудари му чаша на неопраништину, изгрди газдарицу, разби чашу, оде. После чак у Палилули, код Катке Бућоглавке. Ту састави недељу: напуни му газдарица тестију вргом из кога је руке опрала, изгрди је, разби и врг и тестију, оде. За овим на Лесковачкој Капији, код Тимке... Е овој не знам „презимена“, (а свакако га има). Овде седе осам дана и по: кад му газдарица унела за пећ дрва, замирисала му на судове; и њу изгрдио; за њом се бацио дрветом, отишао. Нигде капаре није дао, јер је предосећао да неће дуго остати. Чим се усели, одмах изра-

чуна колико му дође на дан, да му је готово; па кад се наљути, он одмах броји дане и њима помножи дневницу. Једна га газдарица прозва Зевзек-Ибраим, друга Серсем-Ибиш, трећа Јордан Кршкоска. А Циганин, све онај исти, само му се око капије налази; па кад на трећем месту дочека и девети дан, он му, кад изјутра пође у суд, зачуђено рече: „Господине, што би?! Камо ти такрават (ствари)?“ Изјутра питао, а у подне већ: пресели га. Само неколико дана, па га тек видиш: брзо, лети; а Циганин за њим, с његовим шареним ћебадма, зефирским јастуцима и кофером жури се. Али како! Не би га могао стићи ни да је празан, а то ли... Више не погађа раније; него одмах са стварима, па где види објаву на прозору или на капији, са стварима улази. Упознаше га Нишлике, па неке за њим, кад га виде с натовареним Циганином, грохотом се насмеју и издевају му имена.

И најпосле се одсели на Лесковачку Капију код неке Мазне Парашкеве (што је увек била мазна, то јест глатко очешљана). Овде соба није „господска“, као код стрика-Маричета, али чиста, трепти као тамо. Па ипак, да не би дошло опет до сеобе, реши се да се служи сам, као у Београду. Купи тестију и стакло; донесе воду кад дође; а кад пође, проспе је па затвори судове у кофер. Ова га газдарица, због тога, прозва шашав протикант (она је од некуд сазнала да је практикант, и ако се он њој представио како се сваком представља: Тодор Стојановић, чиновник).

Испрва се газдарици чинио увек љут: не назове јој Бога кад дође; залупи врата за собом. А после јој се чинило е је нешто тужан: седи крај пећи поднимљене главе на руке, уздише.

Није се преварила. Два месеца се љутио на стрика-Мариче, трећег узео да тугује, да чезне за оним двориштем, за оном собом, за оном послугом. Данас се сетио овога, сутра онога; изјутра слаткога и каве, преко дан грожђа, печених гуња, у вече чисте постеље, намирисане ђулсуом; недељом се сети пите и подварка. Па се сећа

нежности стрика-Маричине; „с'г, с'г, стрикин!“ учини му се да чује, па му овлажи суза око: жељан је љубави — он мајке није упамтио... Па му поче сваки час излазити пред очи оно лепо девојче, утегнуто, очешљано, закићено; сећа се својега узбуђења кад је ухвати за руку, кад се погледаше; и полако, неосетно, заљубљује се у њу... Зажмури, види кућицу као лабуд белу, између воћа, османлука. „Зојка“ ради по њој невајући, спрема себи и њему вечеру, постељу; угледа лојзенце, засађено американком, грожђе као крупна пуца, набрекло, да прсне; под лиснатим орахом ћилимче, на ћилимчету он, крај њега „Зојка“ с дететом на грудима — њено дете, и његово...

— Бога ти, газдарице, шта се мeће..., шта је..., чиме се отвара срце момку? упита један дан газдарицу; а она се грохотом насмеја, помисли „шашав протикант“, и рече:

— Да си девојка да кажем. Овако: што ти треба?

— Не треба ми знаш, ама...; чуо сам нешто...

— Па нећаш да знаш?... Сас једно коренче, отвори се... Ништо, чисто. Раскиселе га девојке, па воду где је било, сипу у шише. Тој коренче викамо расковник.

Батка-Бунча се намршти, стресе.

— Што се мрштиш и стрсаш? На тебе нечисто овој што је чисто, а чисто оној што је нечисто: пљескавице, кеванчики, цревца, чкембики — мезелаци; пљескавице пљескају с прљаве руке, цревца не оперу. Па да си видео фуруџије, кад месу леб: горе и без кошуљку, лето, врућина, а они заину — зној...

— Та ућути! викну батка-Бунча љутито, па похита у своју собу; а она се смеје и говори:

— Ја га! Како да је син на нишевачкога чорбаџију а не на прокупачкога касапина (сазнала и чији је). Шашав протикант!

Газдарица га покрену на размишљање: заиста, где се рани, шта једе, ко му готови. Промени кухину: од рђаве на гору... А *оно?* Чиста биљка, коренче, потопљено у чисту шољу, усуто у чисто стакло, у оно лепо стакло, само за њега. „Ето! Да сам знао. Али ја немам срећe“.

Три дана му не изиђе из главе „чисто коренче“; четвртог се обрија, обуче у стајаће хаљине, намести косу и бркове на газдаричину огледалу, намириса се, па похита стрика-Маричету: да јој проси Зојку.

Кад већ отвори капију, задрхта, колена му заклецаше... „Не. Неће ме одбити. Зар ми је за џабе ополико угађала?“... Хиљадама пчела зујаху по процветалим воћкама, по јабукама крај његових прозора. Пролеће, још недеља до Ђурђева дана.

Виде да га спазише кроз прозор; а он је волео да уђе у кућу изненада. У предсобљу га дочека стрика-Мариче: прихвати му Бога, али га не познаде.

— Ајде у собу, стрикин, говори она и ако не зна ко је; а он се обрадова: слатка нада испуни му срце.

У соби још један кревет, с везеном застирком и јастуцима, с врло лепим кадифеним јастучићима; поред кревета на зиду „ванд-тепих“ с белом вилом жутих крила и плаве косе... А на столу сад слике: једна велика породица, родитељи седе, деца стоје, мушка (људи) војнички, женска (жене) с усиљеним уснама; а један младић, из те групе, на другој фотографији с младом...

Али батка-Бунча сад собе не гледа. Чим сео, одмах почео, мало збуњено а много узбуђено:

— Ја, стрика-Мариче... Ама ти ме не познајеш!

Она му се загледа у лице, виде му бркове као пасмо од ибришима и његов „јако убав мадеж“, раме...

— Ууу! Куде ти, стрикин, у мене па (опет)? узвикну она радосно, као да су се у највећој љубави растали. Па тада додаде, тихо: А, стрикин, како?... Оздраве ли?

— Нисам болестан био... Питаш ме: куда ја у тебе?... Сад сам дошао више да не излазим... Онда..., свет..., налагаше, поче он да лаже, муцајући.

— Свет! Што има свет за мене да збори? Сирота јесам, није да несам, ама сам до сад чес сачувала... Од Бога да нађе који... И прекрсти се.

— Јок, стрика-Мариче! Ја сад нећу о томе... Ја не

слушам свет него моје срце... Дошао сам да од тебе тражим...

— Собу, стринкин, нећу више да издавам, јербо од њума не могу да се одвојим: један гледац (зеницу) имам... Јок. Ако ћу од живот, од мој гледац нећу, мећер ако нешто Господ... Фала њему! Па се трипут прекрсти, ситно, као што ходи, као што говори, нишлиски.

— Али, газдарице, стринка-Мариче, ми ћемо...; што да се одвајамо кад...; ја немам нигде никога, мајке..: ја ћу вас чувати као сестру, то јест мајку..., а њу...: поштоваћу је..., да је волим. .

— Ааа! За почитовање, може; за волење, да не даде Бог!... Сирота јесам, није да несам, ама сам си до сад чес сачувала.

— Па то није нечасно, није непоштено кад муж...

— Јок. Ич! То се не надај! рече она чисто љутито. У сиротињу је тој још помало срамота; у богати..., кој зна.

— Па ви ме стринка-Мариче нисте разумели: ушао сам на капиџик не на капију... Како би било да видим вашу кћер, да...

— Заш', стринкин, не?.. Фина ми је... Речови од моду знаје... Каква ми је сад убава, шишкава... Мучно гу; а ја зборим: ако, чедо, та болест је од девет месеца... Васке мори! Васкеее!

— Зојка, Зојка, поправља је батка-Бунча, задрхтав од радости што ће видети стринкину кћер.

— Васка. Зар па ја не знам име на девојче ми. Васкеее!

— Зојка, Зојка, опет је поправља батка-Бунча.

Стринка-Мариче га некако сумњиво погледа и прекрсти се.

Врата крцнуше. У собу уђе она на коју батка-Бунча већ толико мисли, у коју се заљубио...: лепа, округла, у нунђи и закићена, само сад није утегнута, него у алватној хаљини, „матине-у“. Прилази батка-Бунчи, али не као онда, слободно, него као са страхом, као с неким

неповерењем. А он, угледав је, необуздано се раздрага, што никад до сада, и похита к њој, да се рукује:

— Да, госпођица Зојка... То је Зојка...

— Васка, стрнкин, две ми очи! узвикну стрина-Мариче. Несам пијана... Чуваја Бог! (Прекрсти се.) И куде пак може мајка да заборави име на своје чедо. (Опет се прекрсти.)

— А како се зову, стрнка-Мариче, ваше друге кћери?

— Какве друге ћерке?! упита стрнка-Мариче, па га још сумњивије погледа.

— Па, за Бога, госпа-Јола, госпа-Персица?

Млада пребледе као крпа и приближи се вратима; стара се крсти, брзо, ситно, и говори:

— Што му је!... Један гледац имам, стрнкин, не ли ти рекох, и на тај гледац нађох капак и трепке.

Батка-Бунча ништа не разуме. Дошао с надом, с вером да ће му стрнка-Мариче дати кћер; а нема смелости да је отворено запроси, то јест стиди се.

— Јес, стрнкин, један гледац: нађох му капак и трепке према њега... Прво има ћеф за Нишлију мајстора: Нишлија неће да га зову *призетко*. После ми мерак паде за... Сполај Богу! туј не би к'смет... Мане ми писар у срез: просте ме, прост он — Лесковчанин... Ћаше свадба одма, ама зафатише пости... Платаପомалечка од секретарску, ама, сполај Богу! здрав, ништо нема да му дође, да га фа... Сполај Богу! (Крсти се.)

Батка-Бунча је слуша а ништа не разуме: смишља како ће да уђе на капију...; стрнка-Маричина му кћи тако мила, воли је... „Што ће ми кућица, лојзенце... Она сама... Њу оћу“, мисли И таман баци стид под ноге; спреми се отворено да говори, искашља се, а Нишлике викнуше радосно, у један глас:

— Мане!

Батка-Банча се трже као да га гуја шшну, јер у собу уђе леп млад човек...

— Ја га сокол! Засади ми лојзе сас американку, говори стрнка-Мариче пуна среће и пљеска по плећима

тога младог лепог човека; а њена се кћи осмехну и поверљиво га погледа, кад јој он нежно изусти: „а ти, Васка...“

То, „а ти, Васка“, чудно одјекну у души батка-Бунчиној, и подиже му мрежу с очију, расвести га: све виде, све разумеде... Смрче му се. Иштао би, сиромах, а не уме да пође... И што никад до сада, сад мисли *гласно:*

— Васка... Па чије су карте, за Бога?

— Какве карте? вели стринка-Мариче, с лаким дрхтањем. Мисли да њу пита. Оно двоје се згледаше.

— Па оне, одговара он несвесно, расејано, махнув руком према огледалу.

Васка ухвати кваку, а стринка-Мариче усптни, ушепртља, и јаче задрхта, па рече:

— Ете, стринкин, ете..., на комшиско ми девојче. Заудава се, па ги не смеде носи, остави ги...: да јој за њи другар не тупа бели лук на главу...

Батка-Бунча се ухвати за косу, коју је онако брижљиво намештао на газдаричину огледалу, и пропусти кроз стиснуте зубе једно очајно *јаој...* За час би до зида, смаче карте, узе да их цепа...

— Дадо! Па га фати! врисну Васка као пре, и полете из собе.

— Чедо! Не ми се бој!... оћеш да *избијеш*, говори стринка-Мариче препаднуто, и отупка за ћерком.

— Каква је то комендија?! узвикну тобоже куражно онај млад човек, а сав пребледе од страха па потрча за палицу.

А несрећни батка-Бунча ништа не рече. Пун туге изиђе из стринка-Маричине чисте и „госпоцке“ собе, очајан остави њено мирисаво двориште с ројевима пчела што зујаху по процветалим воћкама. Стринка-Мариче га сад не одгледа: тражи кадионицу и тамјан, да окади кућу, крсти се, крсти и с уздасима, сажаљиво изговара:

— А, ти Боже, стринкин! Буди га саздаде јексик у снагу, зашто и у памет? Јаз'к!

Јелена Јов. Димитријевића.

УНДИНА.

(5)

ГЛАВА ДЕВЕТА.

Како је витез одвео са собом своју младу жену.

Кад се Хулдбранд пробудио сутра дан, он виде да му нема у постељи његове лепе супруге, те се поново стаде предавати својим чудним мислима које хтедоше да му његов брак, као и саму дивну Ундину, представе као неку пролазну опсену и маштанију. Али, у том тренутку баш, ступи она на врата, пољуби га, седе крај њега на постељу и рече: Ја сам изишла нешто мало раније да видим да ли ће стриц одржати реч. Он је већ повратио поново све таласе у своје тихо корито, па тече сад као и пре усамљено и замишљено кроз шуму. И његови пријатељи у води и ваздуху такође су се примирили; опет ће ићи све правилно и мирно у овим крајевима, и ти се можеш сувих ногу кренути натраг дома чим будеш хтео. — Хулдбранд осећаше у души као да будан снива и даље, тако му чудновато изгледаше необично сродство његове жене. Али он не даде да она то опази, и неизмерна љупкост дивне жене уљуљка наскоро поново сваку потајну слутњу у њему. — Кад је, после неког времена, стајао пред вратима с њом и оком прегле́дао зелени рт с његовим јасним међама у води, он се осећаше тако срећан у овој колевци своје љубави да је рекао: А на што да се још данас крећемо на пут? Ми зацело нећемо имати задовољнијих дана у свету тамо, но што су ови што их проживесмо у овом скривеном, заклоњитом местанцету. Дај да још који пут сагледамо излазак и залазак сунчев овде. — Како заповеда мој Господар, одговори Ундина љупко и понизно. То је због тога само што ће се оно двоје старих и иначе с тешким срцем растати од мене, па ако још осете да ја имам сад душу и како ја сад умем усрдно волети и

уважавати, од многих суза могли би још изгубити и слаби очни вид. Они још сматрају да моја мирноћа и побожност није ништа већа но што је до сад била, да је то мирноћа језера кад је ваздух миран, и они би се пре свикли на пријатељство каквога маленог дрвета или цветића но на моје. Не дај да им ово наново поклоњено срце, препуно љубави, одам у тренутку кад им га ваља изгубити на овом свету, јер како бих га ја могла сакрити ако бисмо дуже остали заједно? —

Хулдбранд увиде да она има право. Он потражи старца и бабу и разговори се с њима о путу који је још тога часа требало предузети. Свештеник се понуди младенцима да их прати; те он и витез подигоше, после кратког опроштаја, лепу жену на коња па пођоше пешице с њом преко исушена корита шумске реке, журећи ка шуми. Ундина плакаше тихо али горко; старац и баба јадиковаху из гласа за њом. Изгледало је као да су они тек сад појмили шта су изгубили у овом тренутку у својој милој храњеници.

Наша три путника беху дотле стигла у најгушћи засенак шумски. Мора да је дивно било видети, у овој зеленој дворници од лишћа, лепу женску прилику на племенитоме, прилично украшеном парипу а поред ње како пажљиво корачају: с једне стране часни свештеник у своме белом оделу а с друге као капља млад витез у шареном оделу отворене боје, опасан својим сјајним мачем. Хулдбранд гледаше само у своју дивну жену; Ундина пак, која је обрисала своје драге сузе, само у њега, и тако се наскоро разви међу њима тих, нечујан разговор погледима и знацима, из кога их, тек доцније тамо, истрже неки тих говор, вођен између свештеника и неког четвртог сапутника који им за то време беше придошао а да га ни опазили нису.

Он је имао на себи белу одећу, готово исту онаку као што је била и свештеникова, само што му капуљача беше пала дубоко преко лица, и цела одећа била је у тако широким наборима да је све летела око њега те

је сваког тренутка морао да је прикупља и преко руке пребацује или и иначе је некако намешта, али му то ни најмање није сметало у ходу. Кад га млади супрузи угледаше, он баш говораше: И тако вам ја живим већ од толико година овде у шуми, часни Господине, мада ме, према вашем схватању, не бисте никако могли називати пустињаком. Јер, као што рекох, ја вам не знам шта је то испаштање а и не верујем да ми је то Бог зна колико потребно. Ја само с тога волим толико шуму што изгледа некако нарочито дивно и мени задовољство чини кад са својом лепршавом белом одећом пролазим кроз мрачне засенке и лишће, па онда покаткад падне изненада озго на мене по који слађани сунчани зрак. — Ви сте неки врло чудан човек, одговори свештеник, и ја бих желео знати штогод и више о вама. — А ко сте ви, да пређемо с једне ствари на другу? — упита странац. — Зову ме оцем Хајлманом, рече свештеник, а долазим из манастира Маријиног Поздрава с оне стране језера. — Тако, тако, одговори странац. Ја се зовем Килеборн, а ако је баш до учтивости стало, могло би ми се исто тако лепо рећи и Господин од Килеборна, или барон од Килеборна; ја сам слободан као тица у шуми па и више нешто од тога. На пример, сад имам да испричам нешто оној младој жени тамо. — И пре но што је човек и очекивао, нађе се он с друге стране од духовника, баш уза саму Ундину па се исправи у вис да јој шане нешто на уво. Ну она се окрете уплашена и повика: Ја немам више никаква посла с вама. — Охо, насмеја се странац, за каквог сте се то необично отмена Господина удали, да сад више нећете да познајете ни своје сроднике? Зар ви не знате за чика-Килеборна који вас је на леђима својим тако верно донео у овај крај? — А ја вас молим, одговори Ундина, да више нипошто не излазите преда ме. Ја се сад плашим од вас; и зар да се мој муж научи стрепити од мене кад ме види у тако чудном друштву и сродству? — Синоћице, рече Килеборн, не треба да заборавите да сам ја овде као

ваш пратилац; земаљски несташни духови могли би начинити иначе какву глупу шалу с вама. Пустите ме, дакле, да мирно идем и даље с вама; уосталом, стари духовник тамо као да се умео боље сетити мене него што то ви чините, јер ме је мало час уверавао да му се ја чиним врло познат и да сам зацело ја то морао бити с њиме у чуну из кога је у воду стрмекнуо. Наравно, ја сам то и био, јер сам ја управо и био она водена труба која га је истргла и потом га избацила на суво ради твога венчања.

Ундина и витез погледаше у оца Хајлмана; али он као да је ишао у неком сну и као да није чуо ништа од свега што се разговарало. Тада ће рећи Ундина Килеборну: Ено видим тамо већ крај шуме. Нама није више потребна ваша помоћ, и ни од чега се не грозимо толико као од вас. Зато вас молим у љубави и доброти да ишчезнете и да нас оставите да на миру пођемо даље! — Килеборну као да не беше то право; он развуче своје гадно лице и искревељи се на Ундину, која на глас врисну и позва у помоћ свога пријатеља. Као муња полете витез оптрчав око коња, па потеже оштрицом мача по Килеборну. Али, он удари по једном водопаду који с једне високе стене с пенушањем крај њих падаше и од једном просу на њих воду с пљуском који је звонио баш као смејање, те се оквасише до саме коже. Тада ће рећи духовник, као да се одједном пробудио: Ја сам већ одавно мислио да ће то бити, пошто поток тече горе на вису баш украј нас. У почетку ми је чисто изгледало као да је то неки човек и да може да говори. — Међутим кроз жубор воде допираху до Хулдбрандова ува сасвим разговетно ове речи:

Витеже лични,
Јуначе дични,
Ја мржње немам,
Зло ти не спремам.

Остани љуби бранилац трајни,
Oј врела крви, витеже сјајни!

Још неколико корака па беху ван шуме. Пред њима се указа царски град у пуном сјају, а вечерње сунце, које је позлаћивало његове куле, осуши пријатељски одело покислих путника.

ГЛАВА ДЕСЕТА.

Како су живели у граду.

Нагли нестанак младога витеза Хулдбранда од Рингштетена беше изазвао у граду велику запрепашћеност и тугу код људи који га беху, сви без разлике, заволели због његове окретности при турновању и игрању, као и због његова блага, љубазна понашања. Његови служитељи не хтедоше се ни маћи из града без свога господара, и ако ни један од њих не имађаше одважности да пође за њим у тамну шуму које су се тако бојали. Они осташе, дакле, у својој гостионици, не радећи ништа а ипак надајући се, као што то обично чине људи, и одржавајући својим јадиковањем спомен на изгубљенога. Како су, одмах некако после тога, опажене велике непогоде и поплаве, то је сад у толико мање било сумње да је пропао лепи странац, кога је и Берталда сасвим отворено жалила и себе проклињала што га је навела на овај злосрећни одлазак у шуму. Њени отмени родитељи беху дошли да је воде, али их Берталда склони да остану с њом док се не добије поуздан глас о Хулдбрандовом животу или смрти. Она покушаваше да склони многе младе витезе, који се ревносно отимаху о њену руку, да пођу у шуму и потраже племенитога авантуристу. Али своју руку као да не беше рада никоме обећати као награду за овако одважно дело, пошто се можда још непрестано надала да ће припасти витезу који ће се вратити, а ради рукавице или траке, или чак и ради једног пољупца, не хтеде нико излагати свој живот за то да оде и доведе натраг једног тако опасног супарника.

А кад се сад Хулдбранд појави неочекивано и изне-

пада, обрадоваше се и слуге и грађани, као и уопште цео свет, само не Берталда; јер, ако је другима и било сасвим мило што је он довео са собом овако дивну жену и оца Хајлмана као сведока при венчању, Берталда није могла а да се не сневесели због тога. Пре свега, она је младога витеза одиста била заволела од свег срца, а затим, својом жалошћу због његова нестанка, она је свету то потврдила много јаче но што је то приличило. Али ипак она учини као паметна жена: помири се с приликама и живљаше у не може бити бољем пријатељству с Ундином, коју су у целом граду сматрали за неку принцезу коју је Хулдбранд у шуми опростио од неких чини. Кад би њу саму или њеног мужа упитали што о томе, они су умели ћутати или вешто избећи одговор; уста пак оца Хајлмана беху као запечаћена и нéма за свако пусто брбљање, а и иначе он се беше, одмах по доласку Хулдбрандовом, вратио опет у свој манастир, тако да су се људи морали пустити у чудновата нагађања, па и сама Берталда није сазнала ништа више о овоме но колико и остали свет.

Уосталом, Ундини је ова мила девојка сваким даном све више пријањала за срце. — Мора бити да смо се нас две познавале још и раније, имала је обичај она чешће да јој каже, или међу нама мора бити иначе неки чудни однос, јер овако сасвим без узрока, разумејте ме, без дубоког, скривеног узрока, не може човек заволети једно друго овако као што сам ја вас заволела одмах од првога тренутка. — Па ни Берталда не могаше порећи да осећа неко поверење и љубав према Ундини, и ако је иначе мислила да има разлога да се горко потужи на ову срећну супарницу. У овој узајамној наклоности знала је једна да код својих родитеља а друга код свога мужа одгађа све даље и даље дан одласка; шта више, било је већ говора и о томе, да Берталда пође с Ундином на неко време у замак Рингштетен на извору Дунава.

Они су се једанпут, једног лепог вечера, и договарали о томе, кад су се према светлости звезда шетали

на градском тргу засађеном високим дрветима. Млади супрузи беху дошли већ доцкан у вече да позову Берталду у шетњу, па су сад сви троје ходали у поверљивом разговору под загасито плавим небом, прекидани често у своме разговору дивљењем које су морали исказивати због скупоцена шедрвана насред трга и његовог чудног жуборења и запљускивања. Осећали су у срцу таку неку милину и тајанственост: кроз сенке од дрвета прокрадали су се сјајни одблесци околних кућа; око њих се разлегало неко тихо брујање од деце која су се играла као и од других људи који су се шетали: осећали су се тако сами па ипак тако угодно посред овога веселога, живога света. Што је преко дана изгледало као тешкоћа то се уравнало само од себе, и ово троје пријатеља не могоше никако појмити да се могло уопште и правити питање од Берталдина пута. Али у тренутку, баш кад су хтели утврдити дан заједничког поласка, приђе им од сред трга неки дугачак човек, поклони се понизно друштву и рече нешто на уво младој жени. Незадовољна због овог узнемиравања, као и због самога оног који је то учинио, она се одмаче у страну неколико корака са странцем и обоје стадоше шапутати једно с другим, како је изгледало, неким страним језиком. Хулдбранду се учини као да познаје чудноватога човека и гледаше нетремице у њега тако да нити је чуо нити је одговарао на Берталдина зачуђена питања. Одједанпут пљесну Ундина радосно у руке, па смејући се остави сама странца који се, вртећи главом, и журним, незадовољним корацима удали, и сиђе у студенац. Хулдбранд мишљаше сад да је потпуно начисто са својом сумњом, али Берталда упита: Шта је хтео од тебе тај бунарџија, драга Ундина? — Млада се жена насмеја крадом у себи и одговори: То ћеш сазнати прекосутра, на твој имендан, драго дете. — И више се ништа не могаше сазнати од ње. Она позва само још Берталду, а преко ње и њене родитеље, да тога дана дођу на ручак, па се убрзо по том разиђоше.

Киleборн? — упита Хулдбранд, с неком потајном грозом, своју лепу супругу кад се растадоше од Берталде и пођоше мрачним улицама сами дома. — Јесте, он је то био, одговори Ундина, и хтео је да ми наприча којекакве будалаштине. Али ме је у томе, и ако сасвим ненамерно, обрадовао једним врло милим гласом. Ако хоћеш одмах да га чујеш, мој мили господару и мужу, онда треба само да заповедиш, и ја ћу ти казати све по души. Али ако хоћеш да учиниш твојој Ундини једну велику, велику радост, онда остави то до прекосутра на ћеш онда и ти имати удела у изненађењу.

Витез учини радо својој жени зашта га је молила тако умиљато; и још док јој се сан спуштао на очи, шапуташе она за се и с осмејком: Ох, ала ће се обрадовати и зачудити она кад чује глас свога бунарџије, драга, мила Берталда!

(Наставиће се.)

Фридрих де ла Мот Фуке.

(*Превео с немачког* Мих. Р. Поповић).

Т А М А Н Г О.

Капетан Леду био је добар морнар. У почетку је служио на лађи као обичан матроз, али је доцније постао помоћник корманошев. У битки код Трафалгара једно одломљено парче дрвета пребило му је леву руку; руку су му одсекли, а њему онда дали добре сведоџбе и отпустили га из службе. Али он никако није могао да живи у доколици, и чим му се указала прилика да се опет укрца на море, погоди се за другог капетана на једној гусарској лађи. За новац који је уљачкао с неколико заробљених бродова накуповао је књига и тако проучио теорију пловидбе; примену њену већ је и раније знао потпуно. Временом је постао капетан на једној гусарској убојној лађици с три топа и шездесет момака, и помор-

ски трговци са Џерсеја још се и сад сећају његових подвига. Закључење мира га је јако ожалостило: за време рата оставио је био на страну нешто новаца, и надао се да га остави још, пљачкајући енглеске лађе. Сад је по што по то морао да уђе у службу код трговаца који тргују на мору, и како је био познат као одлучан и искусан човек, без по муке добио је једну лађу. Кад је трговина робљем забрањена, и кад је онај који је при свем том хтео да је води морао не само да се вешто склања испред француских финанса, што није било баш тако тешко, него, што је било далеко мучније, и да се крије од енглеских крстарица, капетан Леду био је добродошао за све трговце с абоносовином.[1]

Сасвим друкчији од већине морнара који су као и он дуго чамели на нижим местима, он није онако страсно мрзио новачења, нити је хтео да се држи већ утврђених начина рада, као што обично раде такви људи кад добију виши чин. Капетан Леду, напротив, први је препоручио своме газди од лађе да набави гвоздене сандучаре за воду. На његовом броду, лисице и синџири, којих у свакој лађи за пренос робова има у изобиљу, били су израђени по новом систему, и добро прелаковани, да би се сачували од рђе. Али му је међу свима трговцима робљем највише дигла глас његова властита конструкција једнога брика који је имао да превози црнце, једне брзе једрилице, узане и дугачке као каква ратна лађа, али у коју је ипак могло да стане врло много црнаца. Крстио га је „Узданицом". Он је сам хтео да доњи спрат лађе, узан и угнут, нема више од три стопе и четири палца у висину, и тврдио је да је толико места довољно и за стасitије црнце да могу угодно седети; а шта им и треба да устају? — Кад дођу у колоније, говорио је Леду, настојаће се до миле воље!

Црнци, наслоњени леђима на зидове лађине, и размештени у два напоредна реда, остављали су између својих ногу један празан простор, који у свима другим

[1] Тако се сами међу собом зову они који тргују робљем.

таквим бродовима служи једино као пролаз. Леду је дошао на мисао да и по том празном простору размести црнце, и то тако да леже под правим углом према оним првима. На тај начин у његову лађу могло је да стане десетак црнаца више него ма у коју другу с толиком истом тонажом. Оно, да се хтело терати у крајност, могло би да их стане још и више; али треба бити човечан, и оставити једном црнцу бар пет стопа у дужину и две у ширину, да се може слободно кретати, за време вожње од шест недеља и више. „Јер на крају крајева, говорио је Леду своме газди да би оправдао ову слободњачку меру, и црнци су људи као и бели."

„Узданица" је отпловила из Нанта једнога петка, што је доцније сујеверним људима пало у очи. Надзорници који су врло савесно прегледали цео брик, нигде не нађоше шест великих сандука пуних ланаца, лисица и букагија. Њих није зачудило ни то што ће тако много воде на „Узданици", која је, према својим исправама, ишла само до Сенегала, ради трговине с дрвима и вилдишем. Пут, истина, не траје дуго, али није с горег бити врло обазрив. Ако случајно настане мањина на мору, шта да се ради без воде?

И тако је „Узданица" отпловила једнога петка, врло добро опремљена. Леду би можда волео да су катарке биле мало чвршће; али докле је год заповедао на овој лађи, није могао да се потужи на њих. Путовало се до обале афричке срећно и брзо. Укотвили су се у реци Јоали (мислим да се тако зове), у часу кад енглеске крстарице нису пазиле на ову обалу. Посредници из тог краја одмах дођоше на брод. Тренутак је био не може бити згоднији; Таманго, ратник на гласу и продавац људи, баш је био догнао на обалу велики број робова, и давао их је јевтино, као човек који осећа да има снаге и моћи да брзо напуни пијацу, чим на њој понестане робе којом он тргује.

Капетан Леду изиђе чамцем на обалу, да учини посету Тамангу. Застаде га у једној колиби од сламе

коју су му били начинили на брзу руку, заједно с његовим двема женама и с неколико помоћника у трговини и спроводника робова. Таманго се био нарочито удесио да дочека белог капетана. Обукао је некакву стару плаву војничку униформу на којој су још стајали капларски ширити; али су о сваком рамену висиле по две златне еполете прикачене за исто дугме, и куцале га, једна по грудима, друга по плећима. Како није имао кошуље, и како је униформа била пократка за тако развијена човека, то се између капута који се белио посувраћен доле, и чакшира од гвинејског платна, видео један велики комад црне коже, налик на какав широк појас. О бедрима, на узици, висила му је велика коњичка сабља, а у руци држао је једну лепу енглеску двоцевку. Тако нагиздан, афрички ратник мислио је да изгледа господственије од највећих кицоша париских или лондонских.

Капетан Леду гледао га је неко време ћутећи, а Таманго се испрсио дотле као какав гранатир кад на смотри пролази испред неког страног генерала, и уживао у утиску који је мислио да чини на белца. Леду, пошто га је зналачки промотрио, окрете се своме поткапетану и рече му:

— За овакву људину узео бих бар хиљаду талира, кад бих га здрава и читава довезао на Мартиник.

Седоше, и један морнар који је натуцао нешто јолофски језик стаде тумачити. Пошто су измењали поздраве, један „мали" донесе им пуну корпу флаша с ракијом; оквасише грло, и капетан, да би одобровољио Таманга, даде му на поклон леп бакарни рог за барут, украшен рељефном сликом Наполеоновом. Кад је црнац примио поклон и захвалио како је требало, изишли су из колибе, сели у хлад испред флаша с ракијом, и Таманго даде онда знак да се доведе робље које је имао на продају.

Робље се појави у дугој поворци, погрбљених леђа од умора и страха; врат је свима црнцима био ухваћен у неку рогу дугачку више од шест стопа, и њена два шиљка била

су на потиљку састављена гвозденом пречагом. Кад ваља поћи, онда један од спроводника мете на раме држаље од роге првога роба; овај тако исто ухвати рогу онога који иде одмах за њим; тај други, опет, придржи рогу трећег роба, и тако редом. Кад треба стати, вођ поворке пободе у земљу шиљати крај од држаље своје роге, и цела се поворка заустави. Наравно, никоме није ни на крај памети да умакне успут, кад свако носи о врату дебелу батину дугачку шест стопа.

Кад год прође поред њега какав роб или ропкиња, капетан слегне раменима, добаци како су људи кржљави, а жене сувише старе или сувише младе, и зажали што се црна раса све више измеће.

„Све се изопачава, говорио је он; некад је било сасвим друкчије. Жене су имале по пет стопа и шест палаца у висину, а четири човека могла су сама да окрену чекрк на каквој фрегати и подигну главни ленгер.“

Али, и ако је непрестано манисао, одабирао је најснажније и најлепше црнце. За њих ће моћи платити обичну цену; али је за остале тражио знатан попуст. Таманго је, опет, бранио своје интересе, хвалио своју робу, говорио о оскудици у људима и о опасностима трговања. На крају је рекао да тражи не знам колико за робове које је бели капетан хтео да натовари на свој брод.

Чим тумач преведе на француски понуду Тамангову, Леду умало не паде на леђа од изненађења и гнева; затим прогунђа неколико крупних псовки и диже се да иде, као да више неће да чује ни за какву погодбу с тако лудим човеком. Онда га Таманго задржа, и с муком га натера да опет седне. Отвори се нова флаша, и преговори се наново почеше. Сад се, опет, црнцу чинило да су понуде белчеве луде и будаласте. Викали су, препирали се дуго, искапљивали чашу за чашом ракије; али ракија није подједнако утицала на обе уговарачке стране. Што је Француз више пио, нудио је све мању цену; а што је Африканац више пио, све је више попуштао. И тако, кад се корпа испразни, они се погодише. Не-

какав рђав памучни еспап, барут, кремење, три бурета с ракијом и педесет рђаво оправљених пушака дато је у размену за сто шездесет робова. Капетан, да утврди погодбу, пљесну по руци црнца који је већ био више него ћефлеисан, и робове одмах предадоше француским морнарима, који брже боље поскидаше с њих дрвене рогс и ударише им синџире на врат и гвоздене лисице на руке; што лепо показује колико је европска цивилизација виша.

Остало је још тридесетак робова: деце, стараца и слабуњавих жена. Лађа је била пуна.

Таманго, који није знао шта да ради с овим „шкартом“, понуди капетану да му га прода за флашу ракије по комаду. Понуда је била врло примамљива. Леду се сети да је на представи „Сицилијанскога Вечерња“ у Нанту видео како је пуно дебелих и крупних људи ушло у партер који је већ био пун, па ипак, захваљујући стишљивости човечјег тела, сваки нашао за се места. И он узе двадесет виткијих робова од оних тридесет.

Онда Таманго затражи само по чашу ракије за сваког од оно десеторо преосталих. Леду помисли да деца плаћају и запремају само пола места на колима, и узе због тога три детета; али рече да неће више да узме ни једнога црнца. Таманго, видевши да му је остало још седам робова о врату, дограби пушку и узе на нишан једну жену која је стајала прва: то је била мајка троје деце.

— Купуј, рече он белцу, или ћу да је убијем; чашицу ракије или окидам.

— А који ћу враг с њом? одговори Леду.

Таманго опали, и робиња паде мртва на земљу.

— Де сад другога! узвикну Таманго нишанећи једног сасвим оронулог старца: чашу ракије, или ћу...

Једна од његових жена заведе му руку, и куршум оде у ветар. У оном старцу кога је њен муж хтео да убије, она познаде једног *гириота* или врачара, који јој је прорекао да ће бити краљица.

Таманго, који је постао просто бесомучан од ракије, помами се кад виде да се неко противи његовој вољи. Он млатну своју жену кундаком од пушке; затим се окрете Леду и рече му:

— Узми, дајем ти ову жену.

Она је била лепа. Леду је погледа осмехнувши се, и узе је за руку:

— За њу ћу већ наћи места, рече.

Тумач је био неки душеван човек. Он даде Тамангу једну бурмутицу од дебеле хартије, и затражи му осталих шест робова. Онда им скиде рóге, и пусти их да иду куд им је воља. Они се одмах распршташе, ко овамо, ко онамо, не знајући ни сами како да се врате у свој завичај, на две стотине миља далеко од обале.

Међутим, капетан се опрости с Тамангом, и пожури се да што пре унесе свој товар. Није било паметно остајати дуго у реци; крсtарице су се могле опет појавити, и он је због тога хтео да крене већ сутра. Таманго се извали у траву, у хладу, и заспа, да истера ракију из себе.

Кад се пробудио, лађа се већ била кренула и спуштала се низ реку. Таманго, коме је глава још бучала од синоћне пијанке, запита за своју жену Ајшу. Одговорише му да му се она на своју несрећу нешто била замерила, и да је он дао на поклон белом капетану, који је одвео на свој брод. Чувши то, Таманго се запрепашћен лупи по глави, затим шчепа пушку, и, како је река на више места правила окуке пре него што се изливала у море, он одјури, најближом пречицом, ка једном малом заливу, на по миље од ушћа. Тамо се надао наћи какав чамац на коме ће стићи до брика, који се, због окука реке, морао задржавати. И није се преварио: збиља је имао времена да ускочи у један чамац и да стигне до лађе.

Леду се јако изненадио кад га је видео, али још више кад је чуо да тражи натраг своју жену.

— Поклони се не враћају, одговори му он.

И окрену му леђа.

Црнац поче да наваљује, пристајући да врати један део робе коју је добио у размену за робове. Капетан стаде да се смеје; рече му да је Ајша красна жена, и да њему треба. Онда злосрећни Таманго окупи да плаче као киша, и да вришти од бола, као какав јадник кад га оперишу. Час се ваљао по крову дозивајући своју драгу Ајшу; час је лупао главом о под, као да хоће да се убије. Тврд као стена, капетан, показујући му обалу, давао му је знак да је време да иде; али је Таманго продужавао. Понудио је чак и своје златне еполете, пушку и сабљу. Све је било узалуд.

Док је трајала ова препирка, поткапетан с „Узданице“ рече капетану:

— Ноћас нам је умрло три роба, имамо места. Зашто не бисмо узели овог људескару, који сам вреди више него сва она тројица што су умрли?

Леду поразмисли да ће за Таманга моћи узети добрих хиљаду талира; да ће овај пут, који је, по свему досадањем судећи, обећавао за њ добру добит, бити вероватно његов последњи пут; да ће га се, кад се тако буде обогатио и мануо трговине робљем, мало тицати хоће ли на гвинејској обали оставити добар или рђав глас за собом. У осталом, на обали није било живе душе, и афрички ратник био је потпуно у његовој власти. Ваљало му је само отети оружје; јер би било опасно дирнути га док му је оно још у рукама. Леду му због тога затражи пушку, тобоже да је прегледа и да се увери да ли вреди колико и лепа Ајша. Дижући и обарајући ороз, он истресе барут којим је пушка била потпрашена. Поткапетан је опет пробао сабљу; и, како је на тај начин Таманго био разоружан, два снажна морнара јурнуше на њ, оборише га на леђа, и стадоше да му везују руке. Црнац се опирао јуначки. Дошавши к себи од првога изненађења, и мада је био у здраво незгодном положају, он се дуго носио с она два морнара. Како је био изванредно снажан, најзад је успео да се дигне.

Удари песницом човека који га је држао за гушу, и свали га на земљу; остави парче капута у рукама оног другог морнара, и као бесомучан устреми се на поткапетана да му отме сабљу. Овај га удари њоме по глави, и начини му широку рану, али не дубоку. Таманго паде по други пут. Одмах му чврсто свезаше руке и ноге. Док се отимао, драо се као бесан, и копрцао као дивљи вепар кад се ухвати у пређу; али кад виде да му ништа не помаже опирати се, затвори очи и више не мрдну. Његово снажно и нагло дисање једино показиваше да је још у животу.

— Ала ће се његови црнци насмејати од свег срца кад виде да је и он постао роб, узвикну капетан Леду. Бар ће се уверити да збиља има неког Провиђења.

Међутим сиромаху Тамангу истекла је сила крв. Онај тумач с болећивим срцем што је синоћ спасао живот шесторици робова, приђе му, привп му рану и рече му неколико утешних речи. Шта је могао да му каже, не знам; али се црнац није мицао, као мртав. Два морнара морали су га однети као какву врећу доле на дно лађе, на место које је било за њега одређено. Два дана није хтео ништа да окуси; једва је по неки пут отварао очи. Његови другови у ропству, некадањи његови заробљеници, гледали су га с неким тупим чуђењем кад је дошао међу њих. И сад још уливао им је такав страх да нико није смео да се подсмене невољи онога ради кога су сви они допали беде.

(Свршиће се.)

Проспер Мериме.

(Превео с француског Свет. А. Петровић.)

ПЛАВЕ ЛЕГЕНДЕ.

ДЕЛО.

Гледам како црни шумски паук цело после подне тка на тамном чворнатом стасу једног престарелог дрвета своју широку мрежу. Он тка неуморно и непрестано. Ситни конци које испреда, излазе из његових груди, из срца, и његово ткиво постаје све чвршће и све лепше.

Шума је пуна топлоте и звука. По њој зеленкаста сунчана светлост пада са екстазом. За то време читави мали хорови прате ритмично тога мрачнога уметника, тога неуморнога ткача. А он преде све веселије, све страсније, све нестрпљивије, правећи по своме ткању неразумљиве и чудне фигуре.

Црни шумски паук знаде ли шта значи та његова уметност, знаде ли да испреда замку? Ко зна? Али је немоћан да се и мало уздржи, и неспособан да малакше и за тренутак. И мали артиста са заносом испреда из својих груди, из свога срца, и у своје ткиво уткива кончиће што се извијају из танких гласова са гнездâ. А када је све било готово, он се — као Творац некада — блажено загледа у своје сплетено Дело.

Јован Дучић.

ЗИЗИЕМА.

Арис је сликао на вази младу и лепу жену сидонског поглавице. Она је била Јеврејка, из племена Амалезита, и било јој је име Зизиема. Муж је заробио у војни заједно са огромним пленом. Плен је уступио Сидону, а себи је задржао Зизиему.

Зизиема је имала боју тела као тело саронских ружа; коса јој је имала боју кестена и мирис јасмина; очи су јој мењале боју према томе како се мењало небо и море. Зуби јој бéху мале сребрне шкољке. Око усана трептило јој је нешто весело, страсно и несташно: то беше битка једног осмеха и једног пољупца.

Арис је сликао Зизиему у дуга летња поподне, на широким сеновитим терацама над морем. Око њега се дизао мирис воде и грања, и ширила влага и мирис тела најлепше жене. Он је слушао болну хуку крви у својим венама и слепочницама, и бесвесно, у сну и грозници, полагао је своје боје и начинио своје најлепше дело.

А кад је доцније сидонски поглавица увидео да Зизиема чезне за неким, — да ли за младим сликарем ваза, или за неким другим, то није знао — он је испунио ту вазу крвљу из срца Зизиеме. А после хиљада година, када су људи ископали из земље то лепо и славно дело Арисово, на устима Зизиеме лепршала је још увек непомирљива битка осмеха и пољупца.

Јован Дучић.

ПРОЛЕТЊА ПЕСМА.

Широко гробље на обали, код вароши, било је тај дан пуно сунца, мириса и бојâ. Гробови су зазеленили подмлађени и били весели. Море је шумило са страшћу у грању црних чемпреса који беху узнемирени. Из великог љубичастог неба пада нека топла и сенсуална влага.

Мрамор по хумкама богатих светлио је у радосном сребру. На бледом лицу по које мирне статуе застале беху потоње сузе. Све дрхти, осећа, дише, и пружа руке према сунцу. Гробови као да имају срце, неко велико тамно срце, које удара нестрпљиво, заљубљено.

Колико живота, младости и снаге тај дан међу гробовима! Изгледа то као празник гробова. Наслушкује се неки шум и назире покрет. Осећа се дах, и по мирним стазама под мокрим цвећем провејава чежња. Чује се ритам. Све прожима нека тиха и болна радост, узнемирено, пожудно.

До мишица у влажној јами, један млад радник копа нов наручен гроб; он мисли на своје скоре сватове, и уз ритам ашова певуши једну љубавну песму.

Јован Дучић.

ВЕЧЕРЊА ПЕСМА.

Отурнивши своје огромно камено рало, исправи се Адам. При црвеном вечерњем сунцу које је залазило, паде по земљи његова тешка и дуга сен, као сен крупнога јаблана у модром шеничном пољу.

Из великих одваљених груда и широких бразда дизао се мирис младе и страсне Земље. Из вечерњег свода падала је ситна пурпурна прашина и крвавила оранипу. Адам баци свој мрачни и брижни поглед по видокругу који је био у пламену и диму. Свуд је владала мртва самоћа и свирепа тишина.

Ева је за то време седела у сенци тополâ, поред једног зеленог извора. Њене су косе падале по сочној трави, и њен је слух био опијен ритмом воде из врела, који је био пун пожуде.

Она гледаше Адама, са чијих је широких кошчаних груди и мишица бризгао врео и крупан зној. Из његовог мрког големог тела дизала се танка плавичаста магла, као са мокре стене. Био је млад, бујан, огроман. И, налик на необуздани ритам из извора, у њеним се грудима диже дуг и таман шум крви.

И, као сиви лист тополе, Ева задрхта.

Јован Дучић.

АНТОН ЧЕХОВ.

Јула месеца прошле године изгубила је савремена руска белетристика свог најбољег представника, изгубила је писца високо уметничких, умних, сетних, али надом на боље дане испуњених новела и драма, — Антона Павловића *Чеховъ*. Руско друштво, које је, у току Гогољевог периода руске литературе, научило било да му скоро свака година донесе по који крупан поетички производ, испуњен уметничким лепотама и друштвено-етичком рефлексијом, гледало је у А. П. Чехову писца који од свих новијих белетриста, једини подсећа на прошлу знамениту епоху. Својим творевинама, које су пуне уметничког и друштвеног интереса, он је одржавао старе традиције временâ Тургењева и Достојевског, и руски народ још до данас није за̂ право осећао да је време великих поетичких творевина прошло. А могао је то не осећати тим пре што су последње уметничке творевине Чеховљеве сведочиле о необичном снажењу песникова талента, те обећавале нове и све веће тријумфе руског стваралачког духа.

Но прерана смрт песникова[1] учини крај тим надама. Место очекиваних великих творевина, осташе шеснаест познатих полутомова приповедака и драма, које се ипак с пуним правом могу сматрати као једна целина са јасно израженом уметничком и наравствено-социјалном физиономијом.

Задатак је овог састава да српског читаоца упозна са књижевним обличјем Чеховљевим; да по могућству представи значење песника за руско друштвено, етичко и политичко сазнање; да укаже на везе, које постоје

[1] Чехов је рођен 1860.

између Чехова и ранијих епоха руске уметничке књижевности којој је он здрав и крепак изданак и на оне проблеме вишег духовног живота, које је уметник у својим делима истакао и оставио их у наслеђе идућим поколењима. Унапред напомињем да оне познате веселе анегдоте и водвиљске, „шарене" причице, којих је и у нас доста превођено, данас скоро и не улазе у рачун, кад се одређује књижевнички карактер Чеховљев. Чехов се очајно борио са својим издавачем А. Ф. Марксом да те незначајне „шаљиве" причице не уноси или бар да их што мање унесе у најновије издање његових дела. То беху само овлашне пробе пера будућег великог и озбиљног писца, достојног друга Гогоља и Шчедрина, који је, као и они, био необично активан у стварању и пропагирању социјално-наравствених идеала. Но баш за то што је Чехов тако органски и присно везан са читавим системом руске уметничке литературе, што је он врло живахан, ја бих рекао супстанцијалан, потребан и разуман моменат њенога развића, потребно је да се читалац ма најкраћим путем упозна са главним струјама руске уметничке књижевности, која је и иначе блиска симпатијама српског читаоца. Један кратак преглед руске литературе с погледом на оне друштвене и етичке проблеме, које она путем уметности обрађује, чини ми се да је одавно потребан српској књижевности: он може олакшати нашем читаоцу поимање руских поетичких производа и увести га у лектиру критичких чланака о њима, који се могу ускоро појавити у нашој књижевности. Покушај таког прегледа општих тежња руског уметничког стварања у XIX столећу наћи ће читалац у идућем одељку овога састава.

I.

Руска поетичка књижевност XIX столећа заузима својом садржином — предметима које обрађује и друштвено-етичком рефлексијом која је прожима — нарочито место у скупу европских литература. Јер, док се ове,

појединим својим епохама, појединим (често врло угледним) представницима, држе или чисто естетичког, психолошког, научно-експерименталног итд. правца, те служе као нека врста отмене забаве или као допуна научном изучавању човека и друштва, и тек једним својим делом служе етичким и друштвеним проблемима, — дотле је руска литература, од најранијих својих почетака у средњем веку, а нарочито од половине XVIII века — дидактична, поучна, моралишућа, док у другој четвртини XIX века не постаје проповедничка, пропагаторска, политичка, често аскетски сурова, не губећи при том никад из вида уметничких захтева, које она скоро увек у високој мери задовољава.

Узрок превлађивању тог поучног, „грађанског“, етичког елемента у руској уметничкој литератури не лежи само у томе што је она постала у времену и под непосредним, живахним утицајем француске моралне филозофије XVIII века, но се тај узрок мора тражити и у самој суштини руског душевног живота, чији је превлађујући елеменат потреба Бога и Богу угодног живота.

Кад бисте запитали ма ког руског ратара-хаџију, који на обалама Црног Мора често и у радно доба године, чека лађу да путује на поклоњење гробу Господњем у Јерусалим — како је могао оставити кућу и своје често још несређене усеве, он би вам, погледавши вас кротко и врло озбиљно, одговорио: „Бога сам се ужелео, рођени!“ или: „Треба и о души помислити“. Ти одговори лебде на уснама хиљадама хиљада руских хаџија-богомољаца, који од средњег века па до данас не престају озбиљно и упорно тражити Бога и приближивати му се. И тај њихов Бог није никаква нејасна, педантски замршена творевина богословске схоластике — њихов је Бог онај сладосни, заносно лепи образац истински човечанског, т.ј. на правди и љубави основаног живота, који је тако просто и јасно насликан у Јеванђељу.

Ту, у тој супстанцијалној црти руског душевног живота, треба тражити објашњење поменутог искључиво

етичког, друштвеног правца руске поетичке а с њом и критичке литературе. Та религиозно-етичка црта у животу руског народа потекла је, у првом реду, из благе, етичком идеализму наклоњене словенске природе; но што је она дошла до савршенства, можда јединственог у светској историји, мора се приписати и начину како је у руски народ унесена идеја хришћанства. А унесена је та идеја из Византије X века, одакле је са новом вером пренет и строго аскетски живот црквених људи и књижевност, која је имала увек религиозан, а често и аскетски, „подвижнички“ карактер. Несторов „Летописац“ и Кијевопечерски Патерик пуни су дирљивих повести о иноцима руским, којима ни степски пиргови и шумски скити нису били довољно усамљени и од светских саблазни удаљени, и који траже још већу усамљеност, док се не зауставе у подземним, мрачним пећинама („печерама“), где тело не добија ништа, а дух се уздиже у верски занос, из кога годинама не излази. У првим руским хришћанским општинама — манастирима — било је много праве религиозности, која је одатле преношена у народ. Кад је у средњем веку, за време татарског ропства, народ често остајао без хране и склоништа, манастири су свагда драговољно узимали на себе хришћанску дужност да свет исхране и душевно окрепе. Изишавши нахрањен и утешен из манастира и вративши се на своја попаљена и порушена огњишта, народ је удешавао свој живот према обрасцу, који је видео у манастирима. У обичан сеоски и грађански живот унешена су монашка правила и манастирски обичаји, а поред њих поче у руску душу широким и бујним струјама улазити и истинита хришћанска религиозност, које је увек задоста било у руским манастирима и која мало по мало обузе читав народ и све слојеве друштвене. Уздизање у област Божју, у царство верских идеала постаде мало по мало руска суштаствена, етничка особина, а потреба Бога и Богу угодног живота постаде преча и од саме бриге за насушни хлеб. Аскетство, неопажање земаљских блага, потреба страдања и

бола, одушевљено праштање увреда, детињска незлобивост, способност баснословног жртвовања за другог, за веру, за мисао — постали су стални атрибути правог руског човека. Толстојев Јелисеје у „Два Старца“, Тургењевљева Лукерја (Живе Мошти), Лиза (Племићско Гнездо), Достојевскога старац Зосима (Браћа Карамазови), сестра и мати Раскољникова, Островскога Катарина, Љесковљев свештеник Туберозов и Чеховљева Зинаида (Прича непознатог човека) — нису само лепе поетичке слике, којима руски песници казују друштву како треба живети, но су то у исти мах и констатације истине, указивање на чињенице, којих има тако много у руском животу, да се с правом могу назвати његовим типским обличјима.

Појмљиво је да је народ са таком душом оберучке прихватио идеју уметничке литературе, кад је она, заслугама Ломоносова, Державина, Жуковског и најзад Пушкина, унесена у Русију. Руски практички дух одмах је осетио да ће му поезија — у којој је живот човекових чустава полазна и излазна тачка — бити неодољиво силно оруђе за стварање религиозног и етичког сазнања, за ширење виших духовних начела у друштво и народ. Руска практичност, једна такође битна особина руског душевног живота, била је од пресудног утицаја при грађењу будућег садржаја и правца руске књижевности. Она је учинила да се, при уношењу идеје уметничке поезије у руски живот, одмах погодило шта је у истој битно, шта формално, спољашње, и поезија постаде на руском земљишту служитељком — додуше свагда уважаваном и веома паженом служитељком — етичких, друштвених, политичких итд. потреба. Чиста уметност, „апстрактна“ поезија, која би била сама себи сврха, која би већма волела служити идеји чулне лепоте, но вишим наравственим потребама, није се у Русији нигда могла одржати на дуже време.

Најбољи је за то пример сам Пушкин. Почетак његове књижевне делатности означава нову епоху у развитку руске уметничке литературе и руске друштвене

мисли. У својим првим зрелијим производима, од прилике од 1818 па до 1825, Пушкин не само да даје руском народу потпуно израђен књижевни и поетички језик и уноси у област књижевне радње мотиве из народног живота (дотле се износио већином неки имагинарни, општи, ничији и свачији живот), но он силно покреће успавано етичко и политичко сазнање у својој отаџбини. Руско друштво, које је већ при првој појави уметничке књижевности у Русији тражило од исте да служи суштаственим потребама друштвеног прогреса, радосно је и одушевљено поздравило такав правац поетичког делања новога песника, и Пушкин постаде народни љубимац, весник боље будућности, вођа савремене мисли. Својим књижевним творевинама из тога времена Пушкин стоји у живом контакту са слободоумним тежњама и плановима онога времена; он је у пријатељским везама са револуционарима од 1825 године („декабристима“); дознавши да исти склапају заверу, он жели да постане чланом њиховог друштва; његови епиграми против мрачњака и неке слободоумне песме (Село, Мач, Посланица Чандајеву), које тада нису могле бити штампане, читају се у многобројним преписима по свој Русији, исто као данас преписи и заграничпа издања Лава Толстоја. Чудном лепотом, пластичношћу и музикалношћу својих стихова, савременом и пуном живота садржином својих творевина, слободоумним, хуманим, агитационим духом, који им лежи у основи — Пушкин на лету осваја срца руске читалачке публике (коју је он у Русији и створио), први подиже углед руског књижевника на дотле непознату и неслућену висину, а сам доживљује још у првој младости таку славу, којој у руској књижевности никоја друга није равна.

Но услед разних прилика, о којима се овде не може говорити, Пушкин у другој половини своје јавне делатности, од прилике од год. 1826, почиње мало по мало напуштати своја дотадања поетичка градива, престаје „у суровом времену прослављати слободу“ и „позивати на милосрђе према онима који су пали“, више не чезне

за „падом ропства по заповести царевој“ и повлачи се на земљиште чисто естетичке, посматрачке уметности. Публици се не допада то напуштање ранијих идеала за љубав „умилних звукова“ чисте поезије, и она се, као што читамо у песми Пушкиновој „Светина“, обраћа свом дојучерашњем љубимцу-песнику са молбом, да се врати свом досадашњем начину певања, да се осврне у својим производима на потребе времена, да се сети људских недостатака и порока, па да их изобличава, као што је то кадгод чинио. Но Пушкинови су погледи на задатак поетског стварања сад сасвим други, он налази да ће уметност бити понижена ако покуша да покварено друштво подиже из моралне низине, у коју је упало, и довикује „светини“:

> „Даље од мене! Шта мари мирни песник за вас! Камените се и даље у разврату; вас нѐ оживи глас лире! Души сте ми одвратни као мртвачки сандуци. За своју глупост и пакост имали сте до сад — бичеве, тамнице, секире; шта вам више треба, безумни робови!... Ми (песници) нисмо рођени за ваше грађанске метеже, за користи, за битке; ми смо рођени за занос, за слатке звуке и за молитве“.

Па кад је затим Пушкин одмах после те песме, све у њој исказано још потврдио у познатом свом сонету „Песнику“, руској читалачкој публици, напреднијем делу друштва, би јасно, да су везе срца и ума између ње и њеног изабраника и љубимца за навек прекинуте... Она не пристаје на тако аристократско, конзервативно, уско гледање на задатак поезије, потпуно се одбија од свог љубимца и тражи друге поетичке творевине, које би стајале у непосредној вези са потребама времена, са оним друштвеним и етичким програмом, који је био исписан на застави Пршкина у првој половини двадесетих година. Као израз тих погледа руског друштва и литературе на Пушкина и на задатак праве поезије треба сматрати суд великог руског критичара Бјелинскога о последњем деценију песникове делатности, када је он свесно по-

стао проповедником чисте „апстрактне" уметности. Ево тога суда:

„Како се поезија Пушкинова сва састоји у главном у *поетичком посматрању света* и како она безусловно признаје његов садашњи положај, ако не увек за утешан, оно увек за неопходно-разуман — то се она одликује карактером више посматрачким, но рефлективним, исказује се више као осећај, или као посматрање, *но као мисао*. Сва скроз проникнута хуманошћу, муза Пушкинова дубоко страда од дисонанса и противуречности у животу; но она на њих гледа са неким самоодрицањем (resignatio), као признајући њихову фаталну неизбежност, и не носећи у души својој идеала бољег стања и вере у могућност његовог остварења. Такав поглед на свет проистицао је већ из саме природе Пушкинове; томе је погледу Пушкин обвезан за прекрасну углађеност, дубљину и узвишеност своје поезије, но у том се погледу садрже и недостатци његове поезије. Но било како му драго, по свом гледишту Пушкин припада оној школи уметности, чије је време већ сасвим прошло у Европи[1] и која ни код нас не може створити ниједног великог песника. Дух анализе, неукротива тежња за истраживањем, страсно, пуно мржње и љубави мишљење постали су сад животом сваке истините поезије... Ето, у чем је време обишло поезију Пушкинову и већи део његових дела лишило оног живахног интереса, који је могућан само при задовољавајућем одговору на немирна, скоро болна питања садашњости... Песник, чија поезија није изникла из земљишта живота свога народа, не може ни бити, нити се називати националним песником. Нико, осим људи ограничених и духовно-малолетних не обвезује песника да неизоставно пева химне врлини и да сатиром шиба порок; но сваки је уман човек у праву захтевати, да му поезија песникова или даје одговоре на питања времена или бар да буде испуњена тугом тих тешких, неразрешивих питања. Ко пева о себи и за себе, презирући гомилу, светину, тај ризикује да буде — једини читалац својих производа".[2]

[1] Писано 1843 год

[2] Сочиненія В. Г. Бѣлинскаго. Кіевъ. Изд. Б. К. Фукса, т. II, стр. 149—150.

Но Пушкин није хтео или није могао напуштати земљиште „чисте“ уметности, уметности која је сама себи циљ, и речи Бјелинског испунише се тако речи дословце — публика окрену леђа свом дојучерашњем љубимцу. Све што је написао последњих десет година свог живота, а што је одговарало већином захтевима чисте, непримењене уметности (Тврдица-Витез, Египатске Ноћи, Русалка, Камени Гост), песник није више износио пред публику, но је скоро све остављао у портфељ нештампано... И од оног доба па до данас, Пушкин, ни крај свих напора својих поштовалаца, није могао постати „владарем руске мисли“, као што је био некад и као што су после њега били: Љермонтов, Гогољ, Бјелински, Достојевски, Херцен, Доброљубов, Њекрасов, Толстој, који не хтедоше одвајати поетичко стварање од живота и његових етичких и друштвених потреба.

(Наставиће се.)

Јован Максимовић.

НОВ ТИП НАСЕЉА.

Проф. Др. Ј. Цвијић у својој значајној расправи „Антропогеографски Проблем Балканског Полуострва“[1], третирајући типове насеља на Балканском Полуострву, дошао је до закључка да се дају издвојити ови типови: староплашки, власински, скопски, мачвански и читлучки. Поједини типови су описани у проблемима и тамо су јасно изражене њихове особине и разлике, али је и предочена могућност да ће бити и нових типова, који се до данас нису могли још приметити.

Бавећи се антропогеографским студијама од дужег времена и будући сам сталан дописник и сарадник Географског Завода В. Школе на пољу описивања наших

[1] Проблеми, стр. LXII—LXXX

села, ја сам поодавна приметио у области Колубаре један тип насеља који се не да подвести ни под један од горе поменутих. С овим питањем нисам до сада хтео изаћи на јавност из разлога, што сам сматрао да ми је потребно даље студије о овом питању и ближе проматрање на самом извору. У прошлој години бавио сам се подуже времена ради овог питања и кад сам већ прибавио све што ми је од потребе, ево и излазим пред стручњаке и знаоце ових питања.

У изворном пределу реке Љига[1] имају неколика села, која сам обухватио у своју антропогеографску расправу „Колубара", која ће наскоро бити и готова и дати се у штампу. Та села су: Палежница, Кадина Лука и Славковица из округа ваљевског и Бах из рудничког округа. Насеља ових села одступају у многоме од насеља свих суседних села колубарске и рудничке области.

Куће ових села нису по брдима, нису ни по плећима, ни по странама брда, нису ни по вртачама, нити пак у дубодолама, оне су код Баха на Љигу, код Палетнице на Палежничкој Реци, код Кадине Луке на Љигу и Славковачкој Реци, а код Славковице на реци истог имена. Ту су куће с обе стране реке, на самој речној обали, на земљишту које је чврсте подлоге и уздигнуто изнад корита, а не мора бити равно. Куће су у близу једна друге с врло малим окућницама, једва с попеком да ту стану најпотребније зграде: вајати, амбари и чардаци. Башке су куће на Љигу, чим овај спусти се низ свој Скок и све до става с Башком Реком, а то је на растојању од 2 km. Палетничке су куће на Реци, на растојању од 400—800 m., јер обе стране нису једнаке. Путови су испред кућа, докле куће су увек за 5—10 m. унете унутра у двориште. Средишне куће имају мале

[1] По досадашњем узимању, река Љиг извире под Рудником, али по народном узимању шта је Љиг и где му је извор, то двоје стоји у противности. Сељаци љишких села узимају да Љиг извире из башког Врела, које избија, на 30 м. јужно од башке цркве, па га и ја тако узимам и ево први пут уносим у литературу.

ограђене окућнице, докле крајње имају повеће. Окућнице су мале, по њој су зграде и погдекоја воћка. Свака кућа има пут ка реци, речном водом служе се за кућевну потребу, докле Башани пију изворске воде, које су по странама брда, у близини кућа, а Славковчани, Кадолучани и Палежничани употребљују бунарске или изворске воде, које су по дворовима.

Имања ових села су збијена у поједине потесе. У потесима свака кућа има своје властито имање, у које улази нарочитим путем или преко другог оближњег потеса. По крајевима појединих потеса свака кућа има своја трла, што би се рекло у II. Србији, колибе, како се на западу каже, или „старе куће“, специјалан израз ових крајева. „Старе куће“ су прави старовлашки ценапи; повише кућа с великим ограђеним окућницама, које су воћњаци са кућама, зградама за сточну и људску храну, са оборима и striстановима, кошарама и другим сточарским зградама (млекари, кочаци за псе, кућери, савордаци и др.)

„Старе куће“ су некадашњи станови сељака овог краја, па су се они од пре четрдесет и пет година иселили одавде и поместили на место, које смо описали. На старом огњишту остала је стара кућа са сточарском и другим зградама (качарама, пивницама и казаницама), докле су новије куће пренете, а уз њих вајати, арови, где су уз њих изнова дограђени амбари и чардаци (кошеви). Старе куће су сада станови стално од куће, из села издвојених задругара, којима је искључива дужност надзор над имањем, стоком и кућом. Издвојени задругар премешта се с целом својом породицом и пробавља тамо целу годину. Задруга од њега не тражи рачуна о раду у пољу; његове су дужности да преко целе године буде код куће и код стоке, да стоку чува и музе, да од млека справља сир, кајмак и остало, да пати живину и свиње и да пази да се шуме и баштина не затиру. Овакав задругар, назват редар и поредовник, нема ништа да тражи од куће; он мора сам себи млети брашно и справљати

хлеб и да, ако му што треба, сам и доноси од куће. Тако исто стављено му је у дужност да се сам брине о сољењу стоке, да сем од куће, из села доноси све што и за њу треба. Једино што му је кућа дужна дати, је: потребан број чобана, а то он још унапред пре поласка одабере и собом поведе.

Задругар излази колеби стално 1 маја, одмах по Ђурђевудне, а за то време ретко је кад могућно де буде о слави, свадби, преслави, смрти или другим данима код куће. Ако би се кад из куће отишло, то се могло само преко лета и преко дана и то на 2—3 ч. времена, иначе се мора бити стално код колебе. Задругара овога замењује други, али врло чести су случајеви у овим селима, да један задругар остаје стално одсељен до смрти. Куће незадружне, а једине, раде овако: оне се о Ђурђевудне стално преместе на имање и тамо остају до мркле јесени, кад силазе у село, а тамо код стоке остављају слуге с каким млађим из куће. Инокосне куће и немају свега овога. Старешине задруга никад не могу бити поредовници, док ле њихови ожењени синови морају се наизменце мењати.

При деоби задруга и „стара кућа“ подлежи деоби; коме она припадне после деобе, она остаје да врши ранију улогу, а задругари који су добили воћа и део имања код „старих кућа“, на свом делу граде нове куће, које опет, и ако су новије од кућа у селу, остају под старим називом „старе куће“.

Како је у колубарској области на јако развијено воћарство, па и у овим селима, како се оно из године у годину све више и више подиже, то и сељани ових села подижући воћа, најприродније је да их подижу уз „старе куће“, што по правилу и раде; ну због немања довољног простора око старих кућа, затим због немогућности смањивања зиратних делова баштине око старе куће, они подижу воћњаке и по другим потесима, по странама брда, пазећи да то буде у близини кућа, што ће опет временом бити или колибе или прави станови оде-

љених задругара. „Старе куће“ су распоређене по породицама, удаљене су једна од друге по 500 m. до 1 km., а од села од 1 h до 20 mn.

Код села Баха овај је тип насеља одавна. Прича се да је овај тип био и „пре Косова“ и да су овако биле насељене оне породице, које су насељавале ово село. Прича се још да је ово село некад било насељено некаквим странцима, „туђинима“, који су умели руде топити и од којих је остао траг у многим „шлакњама“, „шлактама“, „шолама“, „згариштима“, „кућиштима“, по дацитном брду Рујевцу. Кад се, вели народно предање, први пут појавили Турци у овим крајевима, „туђини“ су се иселили у Аустрију („Њемачку“) а њихове готове куће населиле данашње породице, досељене из Ивановаца, округа рудничког. Доцније досељене породице овог села нису населиле се по овом начину, оне су махом отишле на источну страну и заузеле Грађеник и друга брда овог села. Али ове породице од педесет година на овамо отпочеле су се спуштати рекама и речицама овог села и низ њих се насељавати.

Друга три села отпочела су се доцније насељавати по описаном начину. Она су раније била староvлашка села, па су нека наједанпут изменула овај тип, докле друга нису још, али започети процес сасељавања нагло се шири и заузима све већег маха[1]. Палетница је већ готова, а Кадина Лука за ових четрдесет и пет година, већ је упола сашла из својих старих ценапа и спустила се рекама, а Славковица је скоро отпочела.

Народ овај процес приписује великој стрменитости и брдовитости овог краја и проширености попречних долина. Заиста су сва брда ових села, било вулканске или невулканске природе, шиљата, врло стрма, и ако не ви-

[1] Око 1864 год. Неша Сејић из Кадине Луке сишао је први с кућом на ставе Љига и Славковачке Реке, а ово спуштање први је он и предложио на општинском збору 1860 год. Од тога доба до данас овај прогрес помештања на јако се раширио, те само још за седам-осам година имаћемо све куће помештене и око река.

сока, оно ипак незгодна за међусобни саобраћај и везе. Великом стрменитости, као и затвореним положајем свих ових села, јер су она једина упућена на кретање низ реку Љиг у североисточном правцу, па може се и тумачити овај процес сасељавања.

Познат је факат[1] да су многа села ове области пре турске најезде била насељена по овом начину. Тако зна се, да су стари Лопанаљ, Бобова, Суводање, Вујиновача, Брезовица и још нека друга села била насељена по овом начину, па су се после нестајањем старих породица и по етничкој особини досељеника населила по данашњем начину. У Вујиновачи, под Јаблаником, стара породица отпочела је силазити реци и насељавати се по описаном начину, што ће можда ускоро бити и код свих других села, где буде било потребе за то. Према томе, како је Бах заостао насељен по овом разложеном начину, како су многа села отпочела насељавати се по овом начину, да и ово не буде појав етнографске рекреације?

Ја сам овоме типу дао име *љишки*, а и *башки* тип.

Љуб. Павловић.

---

[1] При опису села колубарске области обратио сам пажњу и на ту околност, да ли планинска или брдска села, сада растуреног и разбијеног типа, нису била поречна села, т.ј. да ли башки тип није био још код којега села. За стара рударска села зна се, да су била насељена по башком типу, али за друга села као да је тешко сазнати. И досељене и старе породице ових рударских села очувале су врло свете успомене на места и начин насељавања некадашњих села. Да ли и овде не буде тип ових села везан за етничке особине становника ових некадашњих села, који су може бити као рудар били у већини над нашим елементом, а може бити били и стран елеменат.

РАДНИЧКА УДРУЖЕЊА У СРБИЈИ.

Последње године друштвеног живота Србије носе једно карактеристично обележје. То је нестајање оне друштвене хомогености, оне једноликости првих година нашег независног политичко-државног живота. У недрима српскога друштва врши се један сталан процес разгрупписавања, цепања, ако се тако можемо изразити, са тенденцијом новог, модернијег друштвеног групписања, спајања. Сељачка Србија првих десетина прошлога века цепа се, услед развитка вароши, на сеоску и варошку Србију. Развитак индустрије и уопште привреде у варошима дели варошко становништво на неколико слојева, редова, који постепено добијају одлике засебних класа: трговаца, индустријалаца, занатлија, радника. И ако много лаганији, сличан се процес врши и на селу. Поред ситне својине, која је и данас бројно најјача, јавља се крупна, као последица, драговољног или припудног, пропадања многих ситних сопственика, од којих највећи део емигрује у вароши. А као нужна допуна ситне својине дају се већ по нашим селима сагледати групе надничара и слугу, који су или сасвим пролетери или пролетери у периоди стварања.

О овим друштвеним трансформацијама, које ни у колико нису специјално српске, дало би се неколико врло занимљивих монографија написати, јер је овај процес, и код нас у Србији, не само врло сложен, већ и од необичног социолошког значаја. Но цео тај посао ми за сад остављамо на страну, констатујући само чињеницу нашег друштвеног разједињавања, разгрупписавања, које тежи да се заврши новим, модернијим сједињавањем, групписањем у засебне друштвене редове, са засебним и често пута супротним интересима.

За ове нове појаве у нашем друштвеном животу

има да се захвали, или пребаци — ствар је схватања — економскоме развитку Србије. Развитак индустрије, пољопривреде и трговине створио је, повећао и умножио вароши у којима радничка класа нагло расте. У недрима овога радништва стварају се данас економска груписања, која, из више разлога, заслужују пажњу читалачке публике.

Из сталности у тенденцијама развитка наших економских односа даје се закључити, да ће бројна снага радничке класе све већа бити, што ће за собом повући све веће јачање њених економских организација — *синдиката*, о којима ће у овоме чланку бити речи. С друге стране, јачање њихово даће овим организацијама, што је већ одавно случај у западној Европи, могућност да утичу на наш друштвени живот.

Раднички покрет на западу познаје ове стручне, синдикалне организације од пре два века. Управо оне су старије од самог овог покрета, јер се њихови зачеци налазе још у Средњем Веку. Признати историчари ових организација у Енглеској, супрузи Веб,[1] наводе примере још из XIV и XV века из којих се види да радништво инстинктивно почиње са стварањем ових организација, које у прво време не заслужују чак ни име организације, јер су обично врло кратког века. Тек почетком XVIII века јављају се сталне стручне организације, против којих се на многобројне жалбе мајстора, у току овога века доносе строги закони о забрани. Но развитак друштвени није био обустављен тим забранама, које нарочито падају пред крај XVIII века; забране су, уз многобројне друштвене трзавице, постепено нестајале, тако, да се, 1824—25 године, енглески парламенат нашао принуђеним да их сасвим укине. Од то доба, *тред-унијони* — тако се у Енглеској зову ова удружења — стално, наравно уз неизбежне варијације,

[1] Die Geschichte des britischen Trade Unionismus. Von Sidney und Beatrice Webb. Deutsch von R. Bernstein. Stuttgart 1895. S 2 etc.

од којих је свака налазила свога друштвено-историјског оправдања, напредују, тако да их је крајем 1903 године било 1.160 са 1,902.308 чланова. Иметак 100 најјачих тред-унијона износио је крајем исте године 4,550.775 фуната стерлинга, тј. око 114,000.000 динара. Издаци пак на разне помоћи, штрајкове и администрацију тих 100 тред-унијона у току 1903 год. изнели су суму од 426.979 фуната стерлинга[1] тј. око 10,500.000 дин. Сличне успехе су показале и синдикалне организације у Немачкој. 63 централна Савеза имала су на крају 1903 год. 887.698 чланова. Иметак њихов, крајем исте године износио је 12,973.726 марака.[2] Издаци те 63 организације у току 1903 год. изнели су 13,724.336 марака. Поред ових великих организација постоје још многобројне мање важне, познате под именом месних организација, које су имале крајем 1903 год. 17.577 чланова. Поред ових организација које стоје под непосредним утицајем Социјалне Демократије, у Немачкој, створене су Хирш-Дункерове, хришћанске (католичке) и независне хришћанске радничке стручне организације. Хирш-Дункерове су имале на крају 1903 год. 110.215, хришћанске (католичке) 91.440 и независне хришћанске 101.177 чланова.[3] Аустрија је крајем исте године имала у 51 централном Савезу 154.655 организованих радника.[4]

Докле раднички синдикати у западној Европи имају по неколико деценија за собом, дотле њихова историја у Србији броји само неколико година. Слаб економски развитак, недостатак крупне, фабричке производње, економско-социјална могућност за радника да постане мајстором, својим газдом, све је то јако утицало на српско радништво да оно, налазећи се ван утицаја западно-европских радничких идеја, остане без своје историје тако

[1] Correspondenzblatt der Generalkommission der Gewerkschaften Deutschands. 24 Dec. 1904.

[2] 1 марка = 1 дин. 23½ дин. паре.

[3] Correspondenzblatt etc. 9 Juli 1904.

[4] Correspondenzblatt etc. 24 Juni 1904.

рећи. Међутим, економски развитак Србије — повећавање вароши и нагомилавање радника истога заната у поједине центре, — стварао је постепено услове за примање идеја које освајају духове европске радничке класе и за стварање модерних радничких организација. Овај процес примања, инфилтрације идеја врши се, нечујно и неопажено, већ од подужег низа година. Знатан број наших радника, још у добу од 18—22 године узраста, емигрује у Европу. Учећи занате, наши радници се напајају и модерним радничким идејама, упознају се са радничким организацијама, у њима по који пут играју и видне улоге. Али свест о њиховој постојбини код њих се никад не губи. Они помишљају на своје другове у Србији, на тешке прилике, теже но европске, под којима српско радништво живи и ради, и код њих се, тихо и лагано, рађа жеља за повратком, амбиција за радом међу својим земљацима. И отуда природна појава да је велики број првака у нашим радничким организацијама био на страни, од којих један део често влада страним језицима. Овај процес инфилтрације врши се и данас. Радничка друштва, позната под именом „југословенска“, која се налазе у Пешти, Грацу, Берлину, Бечу, Паризу, Минхену, Бриселу, Лондону, Њујорку, састављена су понајчешће у великој већини из српских радника. Чланови тих друштава, при повратку у Србију, врше улогу организатора и пропагатора радничких синдиката.

Раднички *синдикат*, — израз унесен из Француске, — циркулише у нашим радничким круговима од пре четири године. Његова појава у Србији пада у исто доба кад и први покушаји да се радничка класа организује у засебну политичку странку. Међутим сама ствар је старија од израза. Још 1874 год. била је основана Дружина Типографских Радника, која је трајала до пред први Српско-Турски Рат. Циљ удружења је била помоћ (у болести, итд.) типографским радницима. Четири године после рата, 1 августа 1882 год., она је обновљена. Уведене су помоћи у болести, смрти, допутовалим типогра-

фима и члановима изнемоглим и за рад неспособним. Год. 1891 уведен је фонд за удовице и сирочад типографских радника; 1899 год. овај је фонд престао да функционише, а са њим и сама Дружина. Веза са страним типографским организацијама одржана је помоћу путничког фонда, који је једини био остао у животу. Марта 1901 Дружина је обновљена и од тога доба у сталном је напретку.

Ово је у минијатури историја готово свију типографских удружења на страни. Од мутуалистичких она се постепено развијају до борбених. Радништво најпре покушава са самом помоћу у ужем смислу: узајамна помоћ у болести, смрти, путу, беспослици, доминирају рад удружења. Временом се јавља свест о потреби *побољшања* положаја, а отуда организација добија борбени карактер. Дружина Типографских Радника носи данас, без сваке сумње, карактер најсавршенијег типа модерних радничких организација. Борбене и мутуалистичке тенденције укрштају се у њој. Она у овом погледу стоји на нивоу модерног схватања: мутуализам омогућава јаке борбене организације. Савршенство су у томе достигли енглески тред-унијони; немачки синдикати теже истоме циљу, а за немачким и синдикати осталих континенталних земаља.

Читавих двадесет година прошло је од оснивања Типографске Дружине а ни један сличан покушај није био учињен. Тек 1895—96 млади људи око уредништва „Социјал-Демократа“ учинише неколико покушаја. Тако, на пример би основано у Београду удружење опанчарских радника, које није живело ни неколико недеља. Уписано је било око двадесет чланова који су се одмах растурили. Сличне су судбине била удружења зидарско-тесачко, књиговезачко и обућарско.

После је опет настао застој. Политичка реакција је спутавала и оне слабе покушаје, који су се врло неодређено јављали у радничким круговима.

Почетком 1901 јавља се обимнији покрет међу београдским радништвом. Раднички листови „Напред“ најпре, па „Раднички Лист“ за њим, врло су много допринели

за стварање овога покрета. Марта месеца исте године ступило је у живот „Београдско Радничко Друштво“. Циљ удружења је била чисто просветна.[1] Оно је имало читаоницу, књижницу, приређивало је курсеве, предавања: из страних језика, цртања, политичке економије, опште историје, историје радничког покрета. Ово друштво је брзо постигло велики успех код београдског радништва. Уписало се око 450 радника. У то су „Напред“ најпре, „Раднички Лист“ за њим, отпочели писати у корист образовања стручних удружења, синдиката. Исте године обновљена је Дружина Типографских Радника, за њом „Слога“ књиговезачких радника. Створени су и нови синдикати, и то: дрводељски, грађевинарски, металски и трговачких помоћника. У правилима свију ових организација предвиђено је да обухватају раднике дотичних заната у целој земљи и да осим тога образују главни савез. Синдикати примају женске и децу. Неки од ових синдиката (дрводељски још и данас) дају одређену помоћ у немању рада по 5 дин. недељно за 4 недеље у години; други дају помоћ према приликама. Попутнину дају сви синдикати. Услед опште политичке реакције, 1902 није била повољна по овај покрет. Почетак 1903 био је нарочито судбоносан. Многе организације су престале да раде, док су друге пале на врло мали број чланова. Поред тога, покушаји В. Тодоровића, министра полиције, да компромитује овај покрет стављајући га себи у службу против опозиције, и ако нису успели, деморалисали су велики број радника, који су за то напустили организације.

Тек са превратом од 29 маја 1903 покрет узима веће размере. Старе организације су обновљене, нове створене. За врло кратко време било их је 24 на броју. Данас њих је осамнаест, и то: „Дружина Типографских Радника“; „Савез Дрводељских Радника“, са пододборима у Ваљеву, Крагујевцу, Крушевцу, Врању и Лесковцу;

[1] »Раднички Календар« за 1902. Будимпешта. Врло документован чланак К. Јовановића о »Радничком покрету у Србији«.

„Савез текстилних и осталих фабричких радника“, са повереништвом у Смедереву; „Савез млинарско-пекарских радника“; „Удружење књиговезачких радника“; „Савез терзиско-јорганџ.-памуклијашких радника“, са пододборима у Шапцу, Јагодини, Крушевцу и Врању; „Савез радника монопола дувана“; „Савез грађевинарских радника“, са пододборима у Обреновцу, Ваљеву и Шапцу; „Савез кројачких радника“, са месним групама у Крагујевцу, Пожаревцу, Нишу, Пироту, Лесковцу, Ваљеву и Књажевцу; „Савез келнерских радника“, са пододборима у Шапцу и Смедереву; „Удружење молерско-фарбарских и лакирерских радника“, са повереништвом у Нишу, Пожаревцу и Шапцу; „Савез кожарско-прерађивачких радника“, са пододборима у Нишу, Шапцу, Крагујевцу, Пироту, Јагодини, Смедереву, Ваљеву, Горњем Милановцу, Чачку, Паланци, Свилајнцу, Алексинцу, Врању, Лесковцу, Крушевцу, Пожаревцу, Књажевцу и Аранђеловцу; „Савез металских радника“, са пододборима у Шапцу, Ваљеву, Крагујевцу, Чачку, Пироту и Нишу; „Савез абаџиских радника“, са пододборима у Шапцу, Краљеву, Пожаревцу, Нишу, Лозници, Обреновцу, Ваљеву, Смедереву и Крагујевцу; „Савез опанчарских радника“, са седиштем у Крагујевцу, а пододборима у Шапцу, Београду, Ваљеву, Гор. Милановцу, Пожаревцу, Обреновцу, Краљеву, Лозници, Убу, Лазаревцу, Јагодини, Младеновцу, Смедереву, Лешници, Пожези, Тополи и Рачи; „Савез керамичких радника“; „Савез обалских и надничарских радника“, са пододборима у Шапцу, Обреновцу и Смедереву и „Удружење Трговачких помоћника“, са пододборима у Ваљеву, Нишу и Пироту. Сва ова удружења, изузев опанчарско, имају своје централе у Београду. Бројна снага њихова је непозната и немогуће ју је одредити. Непознавање синдикалног књиговодства, неупућеност, неумешност у административним пословима, несталност и немарност чланова у испуњавању дужности, све ово чини те је садржина синдиката колико немогућа да се одреди толико и несигурна. Чланови су врло стални. Редак је у Бео-

граду радник који није био члан свога синдиката, па ипак синдикати су слаби, јер су чланови много нсталнији но што је то случај на страни. Нарочито кад се узме у обзир факат да су сви ови синдикати стари по две и три године највише, разумеће се ова несталност чланова и несигурност организација.

Оно што нарочито објашњава несталност чланова, то је непотпуност, несавршенство ових организација. Ни једна од њих није предвидела сталне, утврђене потпоре члановима у случају болести, несреће или смрти; ни једна, изузев дрводељске и типографске, — код ове фонд за случајеве нерада још није почео да функционише, — не гарантује својим члановима одређену помоћ у беспослици. Истина, све оне „према стању касе" дају ове помоћи, али су те помоћи врло малене, никакве управо. Тако на пример читамо у билансу „Савеза обалских и надничарских радника" од 31 децембра 1903 до 31 децембра 1904, да је издато 5 дин. „једноме члану који је у болници". То је сва потпора коју је учинио овај синдикат у току читаве једне године! Напротив за исто време потрошио је на разне административне цељи 435 динара и 60 пара динарских. Савез грађевинарских радника, који има за собом читаве четири године живота, издао је у децембру (1904), најгорем месецу за грађевинаре, свега 14 и по дин. као „помоћ члановима". „Савез текстилних радника" није у току истога месеца издао ни паре помоћи члановима. „Савез кројачких радника" према своме последњем билансу за јули, август и септембар није ништа издао на потпорне цељи. Ствар слично стоји и са осталим организацијама, изузев дрводељске, која свима својим члановима, који су без посла, а имају 52 недеље чланства, даје помоћ по 5 динара недељно за четири недеље годишње.

Синдикална пракса на страни утврдила је да је сталност чланова у толико већа, у колико су потпорне установе у њима развијеније. У тим установама управо и лежи снага синдиката, јер оне одржавају на окупу

ону мање више немарну масу радника, која највише полаже на непосредне материјалне користи. Према статистичкоме извештају за 1903 год. 100 енглеских највећих тред-унијона издали су својим члановима на потпоре за време оскудице рада суму од 504.214 фуната стерлинга, која је већа но ма у којој од ранијих година. Процентуално према свима осталим издацима, ова помоћ износи 26,6% тј. више од четвртине свију расхода. На друге потпорне цељи издато је у истим организацијама 41,8% свију издатака, а на административне трошкове 22,5%[1]. Целокупни издаци немачких централистичких синдиката били су 1903 год. у суми од 13,724.336 марака. Од те суме је издато 613.870 марака попутнине члановима. 1,270.053 на помоћи у беспослици, 944.059 на помоћи у болести,[2] 189.442 на помоћи изнемоглим, 301,961 на ванредне помоћи и 250.310 марака на помоћи из рада избаченим радницима (Aussperrung). Сумиране, све ове помоћи износе 26,1% целокупних издатака ових синдиката. Административни трошкови њихови износе 20,4%[3]. Код наших синдиката потпоре чланова износе од 0—10% највише целокупних издатака, док административни трошкови достижу често пута огроман проценат. Тако је нпр. Савез обалских и надничарских радника имао у току 1904 год. 467 дин. тј. 98,9% административних трошкова! Околност да у Србији нема више од 3500 синдикованих радника довољно је објашњена овим недостатком и непотпуношћу потпорних установа у нашим синдикатима.

У погледу вођења штрајкова успеси ових организација не могу се ни издалека мерити са сличним организацијама на западу. Немачки централистички синдикати издали су у току 1903 год. на штрајкове 4,589.672

[1] Correspondenzblatt etc. 24 Dec. 1904.

[2] Ваља узети у обзир да у Немачкој постоји обавезно осигурање у болести, са засебним болесничким касама, које милијуне троше на лечење радника.

[3] Correspondenzblatt, 9 Juli 1904.

марке, тј. 33,4% целокупних издатака[1]. Енглески синдикати издали су за исто време на ову цељ 9,1% целокупних својих издатака.[2] Синдикати у Србији, због саме своје слабости и недовољности средстава, у већини случајева нису имали никаквих издатака за штрајкове.

У погледу имовнога стања, синдикати у Србији стоје на последњем месту. Штета што Раднички Савез, који је централно представништво синдиката, није био у стању да нам пружи поле прегледан извештај о стању синдиката у прошлој години. Принуђени смо за то, да се послужимо билансима, које сами синдикати, истина врло неуредно, публикују.

Дружина типографских радника, најстарија и најјача организација, имала је крајем августа 1904 готовине 5320 дин.; Савез обалских и надничарских радника на крају 1904 године 735 дин.; Савез грађевинарских радника, крајем 1904, 884 дин.; Савез текстилних радника 274 дин.; Савез молерских радника 1 октобра 1904, 250 дин.; Савез абаџиских радника, крајем новембра 1904, 1000 дин.; Савез металских радника, септембра 1904, 1150 дин.; „Удружење књиговезачких радника“, 30 септембра 1904, 546 дин.; „Савез кројачких радника“, 30 септембра 1904, 1200 дин. Број синдикованих радника као и целокупна имовина свију организација непознати су. Но може се узети да има око 3500 синдикованих радника, чије организације имају скупа највише 15000 дин., што би просечно изнело по 4 дин. и 25 п. дин. на свакога организованог радника. Како су ово незнатне суме види се из факта да су крајем 1903 год. 100 најјачих енглеских синдиката имали готовине по 80[3] ши-

[1] Correspondenzblatt etc. 9 Juli 1904.

[2] У ранијим временима енглески синдикати су много веће суме издавали на штрајкове. Данас су у Енглеској односи између радника и послодаваца много боље регулисани, питања о надницама, раду регулишу се у највише случајева мирним путем, те су због тога и издатци на штрајкове знатно мањи но у Немачкој.

[3] 1 шилинг = дин. 1·26.

линга и $3\frac{1}{2}$ пенија на свакога члана. Немачки централистички синдикати имали су крајем 1903 год. просечно $14\frac{1}{2}$ марака на свакога члана. Поједини немачки синдикати много су боље финансиске снаге. Удружење штампарских радника има готовине 112 марака на свакога члана, шеширџиско удружење 55 марака, морнарски Савез 27 марака итд.

Рад српских радничких синдиката на регулисању односа између послодаваца и радника био је до данас врло ограничен. У нашим социјално-привредним односима владају још по готову стари, еснафски односи. Мајстор је господар у својој радионици, он не прима ничије мешање, ничију интервенцију[1]. Уговор о послу закључује се „слободно“ између радника и послодавца; синдикат или држава не могу да утичу ни у корист једне ни у корист друге стране. Уставност у радионици, која у Енглеској, Немачкој[2] и уопште у напредним државама запада постоји, не признају послодавци у Србији. Отуда није чудновато што је код нас појава радничких синдиката од послодаваца врло неповољно примљена. И сви покушаји синдиката да утичу на регулисање односа у радионицама нашли су на одлучно одбијање са стране послодаваца. До сад је на овоме пољу само Дружина Типографских Радника постигла видљиве и повољне ре-

[1] У Енглеској је већ одавно обичај, да послодавци сва питања о раду у радионици решавају споразумно са радничким организацијама или специјално за то изабратим радничким заступницима. Питања о зарадима, исплатама, дужини радног времена, реду у радионици решавају се споразумно. У појединим занатима отишло се је дотле, да послодавци приморавају раднике да својим улозима помажу установе које ову сврху имају. У својој књизи Theorie und Praxis der englischen Gewerkvereine, а у одељку о „методи колективних закључивања уговора“, супрузи Веб пружају масу примера о овоме (У немачком издању ове књиге, I св., стр. 155 до 199).

[2] Према извештају немачкога царског статистичког одељења (Reichsarbeitsblatt 1904. бр. 8) има данас у Немачкој 882 тарифе, које су закључене између послодаваца и радничких синдиката.

зултате. Тарифна борба вођена око 1 јануара 1905 год. крунисана је у главноме успехом, јер су све штампарије, изузев неколико мањих, потписале радничке захтеве и признале тарифу, коју је израдила радничка тарифна комисија. Тарифе, које су друге синдикалне организације са послодавцима закључиле, биле су краткога века. Раније су пропале тарифе столарских и абаџиских радника, а ових дана и тарифа ткачких радника из „Прве краљ. повлашћене ткачке компаније Лимитед“ у Београду. Три тарифе, које су недавно у унутрашњости закључене, опанчарска у Чачку и Ваљеву и абаџиска у Шапцу, тешко да ће бити боље судбине.

Неразвијеност српских економских прилика рефлектује се и на наше социјалне односе. Синдикални покрет производ је развијенијих економских односа, бољих и потпунијих саобраћајних средстава, веће писмености у народу и најзад великог рада на просвећивању и упућивању радника. Српски синдикални покрет је тек у своме зачетку. Прве године његове историје неизбежно ће бележити више неуспеха, разочарања но што покретачи његови могу мислити. Али да је будућност ипак његова, сведочи нам огроман развитак синдикалних организација на западу и велики њихов социјално-економски значај.

Милорад Поповић.

КЊИЖЕВНИ ПРЕГЛЕД.

Војна Књижевност у 1904 години.

Војна књижевност је у нас малена, врло малена, може се рећи тек у првом развоју. Научна књига је у војсци мало распрострањена, а и иначе њен број није велики. Услед тога се и осећа код старешина у војсци велика потреба знања језика и читање стране војне књижевности. Мали број официра (око хиљаду и пет сто-

тина), и њихове материјалне незгоде нису у стању да потпуно потпомажу књигу, да јој осигурају опстанак, и војна управа је принуђена да сва већа издања приређује о свом трошку; по последњим штедњама у војном буџету као да ни те услуге она неће моћи више чинити.

У 1904 години војна књижевност је бројно много јача, него што је то било до сада. Ипак, и то је мало, према потребама нашим и према могућности да се што уради. Има дела која би лако могла изићи на свет, али њихови аутори не могу да их издаду сами а немају помоћи с друге стране. Тако у току прошле године преко седам дела објављено је спремних за штампу, али ни једно није могло угледати света због слабог одзива претплатника, а ни једна издавачка књижарница није се подухватила да их изда. Овај покрет може бити и угушен због материјалних незгода, само ако га не потпомогне војна управа, а она мора о њему водити озбиљнијег рачуна, како би и наша војска дошла на ону висину на којој стоје и остале војске.

Ми ћемо овде прегледати сва дела војне књижевности у прошлој години; преглед ће тај бити врло кратак и сумаран, какав у осталом може само и бити у једном часопису који о овим стварима има само у најглавнијим потезима да обавести своје читаоце.

Почнимо с оригиналним делима.

На првом месту су „Елементи тактике и тактичке радње“, од Ђенералштабног мајора Петра Пешића. У књизи су изнесене мисли о тактичким елементима и радњама, и третирана је важност принципа и тактичких начела. Књига је намењена кандидатима за чин мајора, да им олакша спрему у том предмету; она се препоручује начином излагања и изнесеним мислима. Интересовање за ову књигу било је велико што значи да је и потреба за њу била велика, а што, у осталом, служи на част и похвалу писцу.

„Крокирање“, од потпуковника Стев. Илијћа, је намењено не само да послужи као подсетник официрима у крокирању, већ да послужи и самоуцима, који би желели да о овом предмету прибаве потребна знања. Ово је друга књига ове врсте у војној литератури (прву је издао 1902 потпуковник П. Бранковић, под насловом „Упутник за читање карата“) но и после ње осећа се потреба за израду сличних дела. Једна „Геодезија“ на пример данас би била врло потребна; она би још задовољила и школску потребу.

За „Кратак упут за вршење претходне истраге у војсци“, од судског мајора Гојка Павловића можемо ово рећи. Један овакав упут за вршење правилне претходне истраге је потребан за оне официре који су принуђени да врше претходну истрагу, како би тај посао био правилан и користан по војску и правду. За појаву ове књиге може се само захвалити аутору, чије је име врло добро познато у војно-правној литератури и довољна гаранција за ваљаност самога дела.

„Упут за обуку рекрута у ратној служби“ од ђенералштабног пуковника Пет. Бојовића је прерађен онај раније штампани упут у „Ратнику“. Он је корисна новина у војној књижевности. При обуци рекрута грех је не послужити се овим упутом, за напредак војске корисно је да се све јаче снаге у војсци подухвате посла око спреме оваких упута за све гране наставе; несумњиво је да би тада успех обуке и васпитања војника ишао потпуно рационалним путем.

С „Пионирским радовима код пешадије“, од Милана Вукашиновића, пешадијског капетана, добили смо једну ручну књижицу за подофицире (садржи знања потребна подофициру из пионирских радова), израђену у практичном духу; техничка израда њена слаба је.

У нашој војсци не постоје службена издања ручних књига, као што је случај у осталим великим војскама (у Француској нпр. Aide-Mémoires). Овакве књиге су, међутим, веома корисне спремним официрима, који у њима

налазе оно што не може да се дуго памти и што им је потребно тренутно за какав рад. Слично томе израђен је „Подсетник пешадијског официра“, од пешадијских потпоручника Обрадовића и Дишића. У њему се излаже спрема и наоружање; тактички део пешадијских правила, ратна служба, фортификација, артилерија, крокирање, администрација, итд. Ова је књига изашла личном иницијативом и желети је да се не стане само на овом првом издању, као што је случај са „Ручном књигом за артилеријске официре“ (1899). Један добар регистар овој књижици, без које не треба да је и један пешадијски официр, повећао би вредност ове књиге.

Важан је још „Упут за командовање четом у ратно доба“, од Косте Јокића пешадијског официра. Ово је треће издање ове књиге; она је још одмах у почетку ласкаво оцењена. Ово је издање изашло попуњено и јаче обрађено, али више представља збирку прописа и правила, него ли упут за спрему чете, за обуку и васпитање њено.

„Војнички буквар и основне дужности војника“, од Косте Јокића, пешадијског официра, та преко потребна књига, доживела је и осмо издање. Жалити је што буквар с педагошке стране не може задовољити: о томе би требала војна управа да промисли и изнађе начин да војници-редови дођу до потпуно модерног буквара, који ће испунити захтеве војне педагогије, те ће тако војнички буквар у правом смислу користити просвећивању писмености у нашем народу.

„Златна књига“ је израђена за лектиру простих војника. Потреба овакве књиге осећа се у велико, али израда њена не може потпуно задовољити. Ми се у њену оцену нећемо упуштати; упућујемо само на реферат о њој од Г. Ј. Н. Томића у „Просветном Гласнику“ (јануар, о. г.).

„Балистика“, од пуковника Д. Влајића је помоћна књига не само за питомце и слушаоце војне академије већ и за остале трупне официре; њена важност и потреба јасна је сама по себи.

Овде још можемо поменути ове књиге: „Општи део географије Балканског Полуострва“ од Г. Миливоја Николајевића, о којој је „С. К. Гласник“ већ донео стручан реферат; „Војну Географију Бугарске и Источне Румелије“ од истог писца (изишла као додатак „Ратнику“); „За отаџбину (1804—1904)“ од Г. Андре Миливојевића, пригодну књигу о стогодишњици; „Речник уз немачку читанку за Војну Академију“ од Г. Хенриха Лилера, — и онда смо тим исцрпли сва оригинална дела наше војне књижевности за прошлу годину.

Пређимо сад на преводе.

„За књаза и отаџбину војничка заклетва“, од пуковника Ст. Тошева, коју је укратко извео и превео ђенералштабни пуковник Петар Бојовић, вредни радник на нашој војној књижевности, даје нам прилике да видимо како нашу војску цене Бугари, и чиме се служе њихови официри за васпитање својих војника. Овај је извод од особитог значаја за српске официре, који треба да створе јасан појам чему се имамо надати од Бугара и шта треба да ми радимо при васпитању наших војника.

„Наоружани народ“, од ђенерал-лајтнанта фон дер Голца, је класично дело чувеног турског организатора Колмара Фрајхера фон дер Голца. Захваљујући Коларчевој Задужбини, ми смо тиме добили, у добром преводу Г. Љ. Балтића, једно врло корисно дело из кога се може добити потпун појам о наоружању и војсци.

„Упут за састављање и израду протокола практичних гађања пољских батерија“, од пуковника Делвига, а у преводу мајора Мир. Ј. Милосављевића је такође своје врсте корисна књига. У нас досада није постојао ни један опширнији упут како треба водити протокол практичних гађања, протокол помоћу кога би се оценило гађање нишанџије и вршиоца гађања; уз то, упут пуковника Делвига цењен је у руској војсци.

Са „Ратним авантурама“ Т. Ревиљона, које је пре-

вео потпоручник Мил. Ј. Радивојевић, наша војна литература није ништа добила, а шира публика може наћи пријатне забаве у овим „авантурама“. Преводилац је уз то почетник, и то се у преводу осећа.

„Покушај војне психологије“, од Др. М. Кампеана, који су превели М. Ротовић и Ј. С. Јовановић, је уопште покушај овог предмета у војној књижевности, а смело се може рећи да је дао више него што носи наслов. Војна психологија и уопште психологија је наука којој би официри наши имали да посвете веће пажње, и наша Војна Академија могла би је уврстити у ред осталих предмета.

Поменимо на крају „Битку код Кунаксе“ коју је по разним писцима израдио В. Николић.

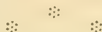

У прегледу војне књижевности за 1904 годину ваља поменути и листове војне. То су: „Узданица“, (уредник Градимир Драгашевић); „Војска“, (уређује одбор); „Ратник“, (издаје главни ђенералштаб; уредник, ђенералштабни потпуковник Милутин Мишковић) који је ове године доживео двадесетпетогодишњицу; и „Службени војни лист“, орган и издање војног министарства (уредник ђенералштабни потпуковник Боривој Драгашевић).

П.

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ.

Јеремија Обрад. Караџић: Српске народне приповијетке. (92 свеска „Мале Библиотеке“). У Мостару 1905.

У краткој напомени на почетку књиге каже нам уредништво, да су те приповијетке прештампане из календара „Таковца“ за 1869; и ако су, вели се даље, тамо изишле без потписа, уредништво је закључило да је те непотписане приповијетке покупио сам Јеремија Обрад.

Караџић, уредник „Таковца“, и с тога их издаје под његовим именом. Уједно нам вели да је оно намјерно лагано прикупљати све оваке приповијетке из старих часописа и календара и издати их у свескама „Мале Библиотеке“, надајући се при том потпори пријатеља српских народних приповиједака; још додаје да ће примити сваки упут и умјесну напомену.

Уредништво „Мале Библиотеке“ дошло је тиме на једну лијепу и добру мисао. Огроман материјал наших народних прича лежи разбацан по безброју периодичних листова и календара, и онај који се њиховим проучавањем бави изложен је једном напорном труду и силном заморном тражењу по нашим кратковјеким листовима и паланачким календарима, од којих је велик дио тешко приступачан или и неприступачан уопште; губи се тако у ситном раду, и јасно увиђа да му добијени резултат ни у ком случају не одговара уложеној муци. И с тога се можемо само радовати што је „Мала Библиотека“ прегла на тај посао.

Али се не можемо толико радовати начину како уредништво издаје те приповијетке. Није увијек ни мудро ни згодно приче само прештампати без иједне стварне исправке и прештампати их све, колико их се год и ма гдје на број нађе. Као свугдје, тако се и у том послу мора поступати с много опрезности и са много знања. Јер наше приповијетке које су изишле по старим часописима и календарима, нису такве да их издавач смије одмах прештампати.

Прије свега, има међу њима прича којима није врело народно причање него која запрашена, стара збирка народних прича, рецимо она Ј. Војиновића или Ђ. К. Стефановића (ова особито) или који заборављени календар. Ослонити се, дакле, на савјесност наших скупљача значи изложити се једној великој несигурности, јер савјесности, главног услова при таквом раду, и код нас у највише случајева и нема. Сјећам се да је неко у новом Змајевом „Невену“ испричао причу „Белка“ као народну

приповијетку, а та „Белка“ није ништа друго него преведена позната Додеова прича „Коза Г. Сегена“. А колико је осим тога још и других случајева? Јер у нас је сасвим обично препричати нечију причу и издати је као своју.

Друго, има прича које су њихови скупљачи врло рђаво записали. Наши скупљачи су често неписмени или полуписмени људи, који не знају ситуације ни изложити, ни појединим моментима дати ону важност коју они у ствари имају и у којима често лежи главна ствар приче. Скупљачи се наши често пута ни изразити не знају. Они праве погрјешке у стилу, ријечима, облицима, итд. Још, они изложе причу непотпуно или невјешто; не умијући обраћати интелигентне пажње на извјесне карактеристичне детаље, они саопште причу каткад немотивисану, па и бесмислену.

Због свега овога дакле, ваља при издавању прича из старих листова бити нарочито обазрив, бити још и добар познавалац народних прича, и поправљати све што невјештином ранијих скупљача грди народну приповијетку.

Говорећи о збирци прича А. Николића (1842 и 1843) у предговору другога издања својих народних приповиједака, Вук рече за њих да би човјек на много мјеста могао рећи да су превођене с њемачког језика. Тако нешто могли бисмо и ми рећи о овим причама Јер. Караџића које су пред нама, судећи по оној чисто у њемачком духу створеној стилизацији. Ово изгледа као да је дословце с њемачког преведено: за коју суму новаца *дам*; *како* ће доцније човјек *бити моћи*; *чим* дијете у мејтеп *пође*; самог у соби *сједећег*; а *ако* их, куда одиијеше, који *упита*; *за показати им*; немам *вријеме*; *да му се* кожа разапињати требала *није*; ћоса сад *видећи се вреће курталисан*, итд. Ово ће можда бити најзгоднији примјер те њемачке стилизације: „Превари их неколико

пута, *куда* сам као да незнаш; но најпосле ако те баш приморају и мораш *куда* сам *казати*...“ (стр. 30). — Осим тога, код њега је употреба приједлога и необична и јединствена. Он конструира овако: „како одем *на* магазу“, пријатељи бацају поглед „за вјерног“. Ова пословица: „поштеног човјека магарци на *леђа но у*“. (То „на леђа“ долази још једном). И: „да не скита по *село*, удри га по *чело*“. Исправити те погрешке морала је бити главна дужност уредника те збирке, ако је хтео, да приче имају успјеха. Исто тако требало је замијенити и оне славеносрпске ријечи: число, удевлетвори, притјажатеља, благодушије, да и не говоримо, да је многе провинцијализме и непотребне турске изразе требало замијенити бар тамо гдје не долазе у типичним дијалозима.

Али то није све. Караџић је, поред погрјешака у језику, чинио и друге. Он је желио да тим причама да савремени карактер, па је упао у једну кардиналну погрјешку и постао је наиван и смијешан. Такав је случај са Красићем и његовом причом „Чудновато перце“[1], где долазе „лајтман“ и „капрал“, који сасвим природно дискредитују читаву причу и дају јој карактер наших дана, а одузимају онај једноставнији, старински тон, што битно карактерише наше приче. Караџић овако описује једно момче, што се начинило доктором: „метне на очи штекер(!) и цилиндер шешир“. Кад прича како се Ћосо придигао, каже то овако: „почне се копешити и све више и више гордити, пак најпошље формално и гавалирати“. Пријатељи веле Ћоси при погодби, да може „живити само од интереса“. Како тај савјет необично звучи у народним причама, гдје се бацају дукати и драго камење и гдје ником на ум не пада да то благо укамаћује! Кад Ћоса свјетује пријатеље да чувају магарца, вели им: „можете га тако напрасно уређи, да га шлог и грозница може спаћи!“ С њима се нагађа да им да нешто готовине „а

[1] Из његове збирке: Владимир Красић, Народне приповетке (двије свеске). Издање „Матице Српске“. Књиге за народ. Нови Сад 1897.

нешто на облигацију“. Караџић уноси у народне приче ову ненародну компарацију да зец оде брже преко поља „него постиљон“. Један Турчин, обичан наш чаршинлија, улази „у салу“ да открије женино невјерство. И таких наивних, чисто дјетињских излагања, писаних ваљда у духу времена а без правога смисла за народне приче, налази се још у овој куриозној збирци. Њена формална страна је бескрајно слаба, испод сваке критике.

У збирци су двије дуже и десет краћих прича, све шаљиве, као и у Намучине, и без имало боје из оних чаробних, вилинских прича.

Прва од њих „Спромашнога Турчина аманет жени“ је прилично лијепа и у неколико и нова ствар. Прича се ту о дјетету коме су трговци отели пијевца, он их познао као разбојнике и намучио их. У неким узгредним ситуацијама има много новога, оригиналнога, локалнога. То причи даје у неколико важности.

Необично популарној приповијеци „Ћоса и његови пријатељи“ налазе се варијанте из наших страна у збирци „Bosanske narodne pripovijedke, skupio i na svjetlo izdao zbor redovničke omladine bosanske u Djakovu (U vojn. Sisku 1870)“ у причама о Насрадин-хоџи, који се ту не знам с чега зове необичним именом „Nasarajdin odža“, и у збирци госпође Мразовић[1]: „Глупи и његова браћа“. С овом причом има Караџићева два заједничка мотива: убијање жене и гурање у воду, само је у госпође Мразовић мотив о убијању жене друкчије изведен. Иначе, ово је једна необично раширена прича, а најљепше је испричана у Ђаковачкој збирци у причи „Nasarajdin-hodža postao kadijom“. Све те приче имају обично по три пријеваре, Караџићева има четири: с магарцем, зецом (ова је врло лијепа и шаљива), рогом и овцама. Испричана

[1] Bosnische Volksmärchen von Milena Preindlsberger-Mrazović. Mit Illustrationen von Ewald Arndt Innsbruck. A. Edlingers Verlag 1905.

је са прилично смисла за мотивацију, само веома развучено.

У оним ситним причама, које ја увијек сретам с неким извјесним предрасудама, могле су изостати „Сељак пред судом“, „Пијана жена и црквењак“ (опомиње на једну Врчевићеву причу) и „Два брата“, јер се не одликују ни духовитошћу, ни смисленошћу; то су обичне недозреле досетке каквих можемо чути у свакој прилици од којекаквих шаљивчина. Није без духа прича „Поп и комшија“ и „Они свијет“, сликање оног свијета гдје тече млијеко, једна прича онакве врсте које је позната њемачка пјесма „Das Schlaraffenland“, и уопште њемачка литература о „шларафији“.

Интересантна је ствар „Мујо у Биограду“, у двије варијанте, само јој није било мјеста овдје, јер изрично је и тамо речено да се то збива за владе кнеза Милоша, дакле нема смисла да се назове српском народном приповијетком у оном смислу у ком писац хоће и како ми то схваћамо, — осим ако не станемо на сасвим криво становиште Вука Врчевића, који је у своју збирку[1] унио свега, и библијских и историјских и књижевних прича — па чак и истинитих догађаја. Јер под причом „Убила жена мужа“ пропраћеном са једним наивним коментаром, изрично стоји: истинит догађај. И ми би према томе могли крстити у нашим новинама читаву рубрику криминалних догађаја: српске народне приповијетке, јер кад се један истинит догађај, ни по чем особит, могао уврстити у збирку народних приповиједака, што је издало српско учено друштво, зашто не би могли и остале? А баш књижевна репутација Врчевићева и учинила је да сад влада у тој подврсти народних прича оваки вашар и да смо објавили и таквих ствари које нам више могу служити као примјер рђавог литерарног образовања наших скупљача, него да илуструју досјетљиву ћуд нашега на-

[1] Српске народне приповијетке, понајвише кратке и шаљиве, скупио Вук Врчевић. На свијет издало Српско учено друштво. Биоград, 1868.

рода. Оне су служиле као узор и Караџићу и Памучини и Грђићу и Кукићу и Ђурићу и осталим скупљачима кратких, шаљивих народних прича. Сличну овој Караџићевој ствари налазимо једну у Станићевој збирци у причи о Турчину,[1] који је дошао на српску свадбу, није добио ништа да једе, него се још испребијан сакрио у свињац, гдје му је крмак подерао нове чакшире. Обје су интересантне и са језика у њима.

Да је могао Караџић дати те приче у много љепшем руху свједочи нам ведра, успјела кратка слика „Азрети-Пенга“, у којој је на једном месту ситуација постала необично сликовитом, а језик добио много живости и изразитости: „Када дође своме вилајету, пред њега изађоше цигани и циганке и сва циганска дјеца; бубњи бубају, свирале свирају, клинци се кују, ексери се одврћу; испекоше му 300 ока халве“. Колико би ведрије и примамљивије биле те ствари да им је Караџић као Врчевић знао погодити прави звук, с колико ли би више љубави збирка била читана и спомињана!

Владимир Ћоровић.

Има ли злу лека? Разговор Срба ратара о Земљорадничким Задругама. Чуо па прибележио Павле Аршинов. Друго издање допуњено. Загреб, штампано у Српској Штампарији 1905. Цена 1 круна.

Земљорадничке Задруге, овакве какве се сада оснивају у Српству, поникле су у нашој земљи — у Србији, у првој четврти 1894 године. Ту их има данас у приличном броју — око 500, и има их од неких осам разних облика. Одатле су прешле у Срем, Бачку, Банат, Славонију, Хрватску, Лику, а од скора се оснивају и по Дал-

[1] „Српске народне песме и народне приповетке од Милана Ђ. Станића.“ Београд 1869“. Мјесто народних прича писац нам је дао неколико својих, врло слабо написаних, биљежака о Чачку, Пожези и Ужицу и неколико народних пјесама од којих „Смрт и убиство“ одскаче и безмјерном глупошћу и невјештином. У свој се збирци налази само та прича о Турчину.

мацији. Прелазак њихов у Аустро-Угарску стоји у вези са Српском Банком у Загребу, која је у 1896 години (две године дакле после оснивања прве Земљорадничке Задруге у Србији) делегирала једнога свога чиновника да проучи и упозна се са Задругама, те да, по повратку, поради на оснивању сличних установа у там. Српству. Тако је и било. Прва Српска Земљорадничка Задруга у Аустро-Угарској поникла је у 1897 години, и од тога доба стално се тамо оснивају, руковођене у свом кретању поглавито иницијативом Савеза Српских Земљорадничких Задруга, који се налази у Загребу. Сада има у овом савезу око 200 Српских Земљорадничких Задруга, које треба да наоружају тамошњега Србина ратара и савременим знањем и средствима за примену тога знања, те да обезбеди свој опстанак и развитак у колу других — напреднијих и јачих — народности.

Књижица, чији је натпис горе исписан, намењена је пропаганди Земљорадничких Задруга. Она, у популарним разговорима, износи потребу и основе Земљорадничких Задруга, онолико и онако, како је то писац, који није и практичан Задругар, могао учинити. Она има и своју историју. По угледу на „Praktische Winke und Ratschläge zur Gründung und Leitung Raiffeisen'scher Darlehnskassenveraine“, von Joseph Kolb, изишла је најпре једна књижица „У слози нам лежи спас. Разговор ратара о Земљорадничким Задругама. (По немачком). Загреб 1897“. То је, може се рећи, прво издање поменуте књижице. Затим је у 1898 години изишла, опет у Загребу, књижица: „Српске Земљорадничке Задруге. Разговор Срба ратара о земљорадничким задругама. Чуо и прибележио Павле Аршинов“. Најзад дошла је трећа књижица (издање): „Има ли лека злу? итд. (вид. натпис у почетку). То је та историја, која не треба да се заборави, јер би се иначе могло помислити да „Има ли лека злу?“ нема никакве везе са „Српским Земљорадничким Задругама“, нити ова књижица опет с првом — „У слози нам лежи спас“. Мењају се, као што се види, само први натписи,

а други — и главни — тј. „Разговор ратара о земљораднички задругама“ — остаје увек исти.

Нема спора да је начин кога се држи ова књижица, добар за ширење Земљорадничких Задруга у маси. Велимо *добар*, имајући у виду средину којој је књижица намењена. Међутим, што се нашега сељака тиче, он се већ не би задовољио само обичним разговорима и сматрао би их за удешене. Наш је сељак, и ако у маси неписмен, доста велика мудрица, и претпоставља увек, и кад му други чита, да слуша ствари поучне и „учевне“ (како то сам вели). Популарисање науке или установе, на начин који је у овој књижици усвојен, не налази пријма ни у нашој варошкој маси, зашто је најбољи пример Рапстова економија, која је такође у оваквим разговорима, а која је међутим потпуно изгубљена у Србији. Ну ово важи за нас, а књижица је, као што рекосмо, намењена Србима-ратарима у Аустро-Угарској. Та се тежња види већ и по томе што није ни поменута Србија у њој, мада би и број Земљорадничких Задруга и њихови многобројни радови и успеси (да не кажемо то што су Земљорадничке Задруге просто *узете* из Србије) корисно послужили као углед и пример баш Србима у Аустро-Угарској, који су уопште у привредном раду и питањима *далеко* изостали иза Србије. Пример које им Србија даје и може дати у том погледу, може им бити само од користи.

Књижица се ипак може препоручити и нашим читаоцима који су ради да се упознају с једним од начина како се може пропагирати једна установа, која има све за своју препоруку.

Мих. Аврамовић.

БЕЛЕШКЕ.

КЊИЖЕВНОСТ.

О Гетеовом Вертеру. — Овај есеј Љ. Недића који је изишао у прошлом броју нашега листа, штампан је по истим начелима по којима и ранији есеј о Л. К. Лазаревићу, тј. потпуно онако како је остао у рукопису. Поправке пишчеве чињене доцније унесене су у напомене испод текста. Што је издавач поправио, унето је у угласте заграде. П.

Срђ. — Извештавају нас да ће, од овог дубровачког листа, последња три броја прошле године, која нису изишла због разних неприлика, изићи сад, за који дан. Први бројеви ове године такође су готови, и појавиће се одмах иза поменутих; њих је уредио Г. Кристо Доминковић којега се пажљиви читаоци „Срђа“ сећају по његовом трезвеном и познавалачком чланку „Књига у дубровачког сељака“ у истом листу од 1903.

Политика монетарног растројства у Србији. — Г. М. Јелић, секретар Министарства Финансија, писац ове књиге, полази са гледишта да је апсолутно свима унутрашњим неприликама у Србији, за ових последњих двадесет година, крива Народна Банка, и захтева да руковање њоме узме на себе сама држава. Он гарантује да ће тада поћи све на боље. Књига је међу тим тако неозбиљно и конфузно написана да је писцу тешко веровати, поред најбоље воље. П.

Листови у Бугарској у 1904 г. — Белешку из прошлога броја о листовима у Бугарској допуњавамс сада овом поделом листова по струкама. Политичких листова има 52, сатиричних 2, економских и пољопривредних 14, патриотских 7, црквених 5, педагошких 10, дечјих 7, омладинских 2, војних 3, књижевних 15, званичних 4, стручних 24, феминистичких 3 и по 1 библиографски, илустровани и спортски. П.

Маћедонија. — У Паризу је почео излазити на францускоме језику нов лист „La Macédoine“, уредник му је Georges Gaulis — сада сарадник „Женевскога Дневника“, а некада сарадник „Temps“-а и „Revue de Paris“ где је штампао и своја посматрања о Маћедонији и Старој Србији, кроз које је пре две године путовао. Лист ће заштићавати интересе свих народности које сада живе у Маћедонији, а износити све оне догађаје и факта која иду против начела: „Балкан Балканским народностима“. Уредник је у колу млађих француских политичара који сматрају да Француска мора имати у решењу балканскога питања што већега удела, како би оно било што правилније и што правичније расправљено. У првоме броју пуно је података о злом стању Хришћана у Старој Србији, Маћедонији и једренској области. Подаци о зулумима које врше Арбанаси над Србима у Турској сасвим су аутентични. В.

ДРУШТВА И УСТАНОВЕ.

Српска Краљевска Академија. — 22 фебруара ове године С. К. Академија одржала је у дворници Велике Школе свој годишњи свечани скуп. Председник Академије Г. С. М. Лозанић отворио је скуп у 3½ часа по подне учинивши кратак помен преминулим члановима Академије у прошлој години: правим Дим. Нешићу и Др. Ј. Јовановићу Змају, дописном Антонину Дворжаку и почасним Вас. Верешчагину, А. П. Пипину, Адолфу д'Аврилу и Филипу Христићу. Потом је прочитао своју расправу „Међе периодног система хемиских елемената“, која ће се наштампати у 69 „Гласу“. — Члан председништва академик Г. Мих. Валтровић прочитао је извештај о раду Академије у прошлој години. Из извештаја овог види се да рад Академије из године у годину узима све шире размере, што се има захвалити највише задужбинама међу којима се на прво место истиче задужбина пок. дра Љубомира Радивојевића. Овом задужбином рукује министарство просвете, али тако да приплод њен предаје наизменце једне године С. К. Академији, „нека она — каже се у завештању — сходним начином, сасвим слободно, по свом најбољем нахођењу потпомогне и унапређује рад и трудбенике у сфери филологије узајамно словенске, и прегаоце около истраживања и осветлења историје специјално српске...“, а друге нарочитом књи-

жевном одбору „ради ширења популарних поучних књига, истинске просвете и благонаравија...“

Рад у стручним Академијама био је ово: 1. Академија природних наука имала је у прошлој години пет састанака, и на њима је примила за своја издања једанаест расправа за „Глас“, од ових писаца: С. М. Лозанића две расправе, Др. Ј. Цвијића три, Др. Мих. Петровића једну, Др. Б. Гавриловића једну, проф. К. Стојановића једну, Јевта Дедијера и Васиља Грђића једну, Др. Жив. Ђорђевића једну и Др. Л. Адамовића једну. Сем ових примљених радова има још три који су на оцени. — 2. Академија философских наука имала је три састанка и на њима је примила за своја издања четири рада, од писаца: Јована Живановића, Др. Ник. Вулића, Др. Јована Скерлића, Влад. Јовановића. — 3. Академија друштвених наука имала је четири састанка, и на њима је примила за своја издања осам радова, од писаца: Љ. Јовановића, Јов. Н. Томића, Др. Милоја Васића, Др. Драг. М. Павловића, Дим. Руварца. Сем ових радова, овој Академији био је поднет још један, али га није могла примити за своја издања.

Рад председништва и целокупне Академије састојао се у вршењу послова који им по закону и правилнику припадају.

Рад у Лексикографском одсеку настављен је у правцу, у којем се кретао и прошле године, а то је: црпење речничке грађе из књига и повремених списа, већином из друге половине XIX века. Прочитано је 1051 табак у 57 књига и повремених списа, а исписано је 80.356 листића. Речничка грађа састоји се сада из 976.231 листића.

Рад у Етнографском одбору кретао се у два правца. У првом одељку примљено је и оцењено неколико збирака народних умотворина и обичаја, у којима су: приповетке, загонетке, пословице, басне, бројанице, народне песме, питалице, поређења, бајања, описи разних обичаја, лекарије и други фолклористички прилози. У другом одељку настављен је рад на проучавању српских села под управом академика дра Ј. Цвијића. У 1904 г. примљено је око 40 радова о селима из разних крајева српских земаља. Од тих радова девет их је у којима су проучене поједине самосталне области у целини, где је описано око 350—400 села. Целокупна грађа о селима до краја 1904 износи око 2000 описаних села, од којих

је преко 1200 из Србије, 360 из Херцеговине, 200 из Босне, 114 из Македоније и Старе Србије. 100 из Црне Горе, 24 из Боке Которске, 21 из Славоније и 23 из Далмације. Наштампане су до сада две књиге о насељима српских земаља, а до краја марта биће готова и трећа. Спремљен је материјал и за четврту књигу, која ће се одмах после треће дати у штампу.

Одбору Мариновићеве Задужбине поднето је за награду седам радова, али није награђен ни један.

Одбору Задужбине Ниħ. Дучића на расписани стечај у прошлој години није поднет ни један рад.

У 1904 г. наштампана су ова Академијина издања: „Глас" 68, „Годишњак XVII", „Јаков Игњатовић" од Ј. Скерлића, „Србија и српски покрет у јужној Угарској 1848 и 1849" од Драг. М. Павловића, „Историјски зборник" прво одељење III књ. („Записи и натписи" Љ. Стојановића) и друго одељење I књ. („Списи из француског архива" Др. Мих. Гавриловића), „Стогодишњица српског устанка". Штампају се: „Глас 69", „Основе за географију и геологију Ст. Србије и Македоније" од Др. J. Цвијића, „Дијалекти источне и јужне Србије", од Др. Ал. Белића; „Историјски Зборник" II одељ. II књ. („Biographiae Scriptorum Ragusinorum", изд. Павле Поповић), „Споменик 42", „Етнографски Зборник књ. VI".

Од задужбина којима Академија рукује досада су четири ступиле у живот: Ник. J. Мариновића, архим. Ниħ. Дучића. Мијаила и Марије Миливојевића, дра Љубомира Радивојевића. У току ове године ступиће у живот и задужбине Димитрија Стаменковића и Милоша Ж. Петровића.

На завршетку овога извештаја председник објави да су на главном годишњем скупу 4. фебруара о.г. изабрати нови чланови: за редовног члана Академије природних наука Др. Богдан Гавриловић, досадашњи дописник: за дописне чланове Академије философских наука Др. Александар Белић, проф. Вел. Школе и Матија Мурко, проф. градачког универзитета; за дописне чланове Академије друштвених наука Др. Драг. М. Павловић, Слободан Јовановић, Др. Станоје Станојевић и Живојин Перић, проф. Вел. Школе: за дописне чланове Академије уметности Влахо Буковац, управник чешке сликарске Академије у Прагу и Љубомир Бабић Ђалски, хрватски књижевник.

За секретаре стручних Академија у 1905 г. изабрати су: Др. Мих. Петровић за Академију природних наука, J. Туроман за Академију философских наука, Љ. Ковачевић за Академију друштвених наука, Мих. Валтровић за Академију уметности. М.

Књижевни Одбор Матице Српске. — На седници од 17 фебруара прочитан је извештај секретарев о раду редакционог одбора „Летописа“; одлучено је да се оцене чланова Књижевног Одбора штампају одсад у „Летопису“, и то само одабраније, оне које имају књижевне вредности; нису примљени за издања Матичина ови радови: превод дела Иполита Тена „Философија уметности“, расправа „О српским везовима уопште“, превод романа Достојевског „Браћа Карамазови“; нису примљени за „Летопис“ ови радови: превод дела А. С. Грибоједова „Горе от ума“, „Панто Цемов Делебић“ и „Јунак наших дана“; примљено је дело „Допуна к чланку Апологија Лукијана“ од Димитрија Руварца: дат је на оцену рукопис „О проповедној уметности“. О.

ЛИЦА.

Деведесетогодишњица Јураја Штросмајера. — 4 фебруара (по новом) ове године, бискуп Јурај Штросмајер навршио је деведесету годину свога живота. — У доба кад су црни апсолутизам и љута германска навала тиштали хрватски народ, кад је сва тада млађа интелигенција хрватска била пала у апатију и боловања од разочарења, Штросмајер је био прави народни апостол. Схваћајући врло тачно потребе хрватског народа и облике у којима се тамо може водити национална борба, Штросмајер одмах чим му се дала прилика, кад се повратио стари устав, оснива у Загребу Југословенску Академију Знаности и Уметности. А осећајући колико се одрођава хрватска омладина одлазећи на туђе школе, и колико јој треба националног образовања, Штросмајер износи предлог о оснивању загребачког университета, и погађа на тај начин жеље и потребе свога народа. И кад је већ успео да створи Академију и Университет, Штросмајер се стара о њима. Он, Мецена хрватски, поклања Академији своју богату збирку слика и уметничких радова, коју је купио пуних тридесет година; он не пропушта ни једно културно подузеће а да га не помогне и морално и материјално.

Штросмајер је, уз то, велики проповедник слоге Срба с Хрватима; знају се његове везе с кнезом Михаилом и касније с краљем Петром, и његове велике симпатије за српски народ. Његово се име с поштовањем помиње и у српском народу, који му је, кад је он био једном давно у Београду, обилато дао израза својих симпатија и поштовања. Отуда је његова прослава одјекнула широм свих југословенских страна, и са свих страна слати су поздрави седоме бискупу. А.

ЧИТУЉА.

Божидар Кнежевић. — На дан деветнаестога фебруара ове године, сниска и тамна Маркова Црква у Београду била је пуна ђака, професора и књижевника. Поглед је лутао од гроба једнога краља и краљице до четири детета која су у тамном црном оделу стајали крај једнога мртвачког сандука. Ветар је напољу силно дувао, дрвена врата су се тресла, у порти је дрвеће шкрипало, а попови су промукло и нескладно читали опело над мртвим телом Божидара Кнежевића.

Смрт његова пробудила је позне симпатије код шире публике, као што то обично, као што то код нас редовно бива. Онај симпатични београдски свет који живи од скандала и који се духовно рани и облагорођава честитим „вечерњим листовима“ заинтересовао се за човека за кога се вели да је писао дебеле књиге, о чијем особењачком животу круже анегдоте, и који је у правој линији био унук Кнеза Иве од Семберије, прослављеног, као што је познато, драматом Г. Бранислава Нушића.

Али је само уски круг људи који још себи допушта раскош унутрашњега живота знао какав је губитак претрпела српска књижевност смрћу овога идеолога.

То је био човек са обичним животом. Божа Кнежевић, син Стевана Кнежевића, трговца, рођен је на Убу, 7 марта 1862. Свршив гимназију и историјско-филолошки одсек Велике Школе у Београду, постављен је 1884 за предавача у Ужицу. 1885, учествовао је као четни комесар у жалосном српско-бугарском рату. 1889, положио је професорски испит, са темом „Утицај Истока на цивилизацију европских народа“. Исте године био је предавач у Нишу. 1893, премештен је као професор у Чачак, 1894 у Крагујевац и опет у Чачак, 1899 у Шабац, где га је 1900 ондашњи министар просвете, Г. Павле Маринковић осудио знатном новчаном казном што га није на улици

поздравио! Тек 1902 дошао је са службом у Београд, где је и најзад умро 18 фебруара 1905. И то је све!

Кнежевић је био човек са знатним духовним способностима. Провев скоро двадесет година у запуштеној унутрашњости, борећи се као ђаво са туговима, са меницама, обуставама, забранама и зеленашима, необично неприлагодљив животу према којем је остао сасвим туђ ипак је успео да ради и ствара дела од трајне вредности. Од њега је остао српски превод Беклове „Историје цивилизације у Енглеској“ и Карлајлова књига „О Херојима“. Од две повеће књиге „Принципи историје“, једна носи наслов „Ред у историји“, друга „Пропорција у историји“. Као извод из те књиге изишао је у „Српском Књижевном Гласнику“ „Ред у историји“, оштампан лањске године у засебну књигу. Од његових „Мисли“ један део штампан је прво у „Српском Књижевном Гласнику“, а цела књига изашла је исте године у Београду.

Што је могао дати један човек, у унутрашњости Србије при крају XIX века, без књиге, без духовне средине, остављен потпуно самоме себи то је Кнежевић дао у својим „Принципима историје“. Он је ту ишао за стопама Спенсера, Бекла и Дрепера, у кругу еволуционистичких идеја нашега доба. Стручна критика има да каже свој суд о независној вредности тог опсежнога дела, код којега је ван свакога спора велико знање и јак дух.

Оно што је обратило пажњу шире публике на Кнежевића, то су биле његове „Мисли“. Велики број људи, када су их почели читати у „Српском Књижевном Гласнику“, запитали су се: „ко је тај Божа Кнежевић?“; када су „Мисли“ изишле, књижевно име њиховога писца било је створено. Кнежевић је њиме дао најбоље дело своје врсте у српској књижевности.

У његовим „Мислима“ не треба тражити оне лако фабриковане афоризме, рађене по рецепту или калупу, духовите парадоксе, вешто поређане антитезе, живописне дефиниције. То нису били ни савети практичне моралне филозофије, требник за живот, какав су стари моралисти давали. Поред извесних метафизичких спекулација, поред трагова од суве и апстрактне научне терминологије, он је ту унео врло много *свога*, личнога, готово лирскога и елегичнога. И оно што је најбоље и нај јаче у његовим „Мислима“, оно што их чини тако од утиска, то је тај њихов интиман тон.

Писац ових редова написао је пре три године, на

овом месту, опширан чланак о „Мислима“, коме би мало шта имао сада да дода. Оно што би у овај мах имао да нагласи, пошто је боље познао врло умног и врло несрећног човека који их је писао, то је ону тужну складност која постоји између човека и његових мисли, непосредност, искреност њихову, то је што то нису речи но дубоки *уздаси*, како је сам говорио, крици који су полазили са срце и ишли правце ка срцу. То је била душа која је подсећала на Марка Аврелија или незнанога писца „Имитације Исусу Христу“. Сав његов живот, горчина, борба, разочарања, резигнација, збивале се у те снажне и тужне речи, које су каткада казиване у врло добром и импресивном књижевном облику. Треба навести само неколико тих мисли, па видети сву њихову болну интимност, мистичну егзалтацију и трагику целога једног живота:

„Кажу да је сваки своје среће ковач. Само што судба једноме даје и чекић и усијано гвожђе, а други га мора ковати често ладно, а често и голом песницом... Што год је задовољно са животом, оно не мисли. Што је човек незадовољнији са животом, што га живот већма притискује, тим се више мисли; што дубље осећа болове од живота, тим дубље мисли. Мишљење је одушка од притиска живота, насиља, неправде, мрака... Несрећа је волети истину а немати снаге сузбијати лаж, или бити тако притиснут животом, да је морамо трпети или одобравати. — Кад се на великим душама почне хватати лед, онда се хвата тако дубок и јак да га никоја људска топлота не може више растопити... Као бара и океан што су подједнако тихи, тако има људи који ћуте зато што немају ништа да кажу, као што их има који ћуте зато што имају много да кажу... Ходник живота тесан је и низак, те мала и матора деца лако и весело пролазе кроз њега. Велики духови тешко се провлаче; те обично изразбијани, крвави и рањави доспу до гроба да се у њему одморе“.

Такав је он био. И када се пише о њему, човеку пада на ум реч Шилерова, да су два пута којима се излази из живота: један води идеалу, други смрти. Пошто је целога живота, поносит и несрећан, тражио уточишта у идеалу, Кнежевић је сада отишао оним другим путем са којега се нико више не враћа. Ј. С.

Власник, Љубомир Стојановић. Уредници, Павле Поповић, и Др. Јован Скерлић.

СРПСКИ
КЊИЖЕВНИ ГЛАСНИК.

Књига XIV, број 6. — 16 март, 1905.

ИЗ БЕЛЕЖАКА СА СЕЛА.

СЕОСКИ ПОГРЕБ.

Чича Мијаило Томанић био је наш сусед. Мало га се сећам, управо више сам запамтио његов чибук него њега. Трешњев, шарен чибук ишаран вуницом. Сећам се кад он дође к нама, седи уз ватру, срче каву, а из уста му се колутају густи колути дима. Ја с чежњом гледам у његов чибук и волео бих га него Бог зна шта. О, колико сам лепих намера и планова имао с тим чибуком, а изгледало ми врло лудо што се тако лепа ствар употребљава за пушење, за тако нешто глупо.

Једног јутра, беше у пролеће, уђе у нашу кућу чича Мијаилов син, Марко, гологлав, снужден, назва Бога, погледа по нама укућанима и поглед му застаде на мом оцу:

— Дођо да ти јавим... рече и застаде.

— Да није... додаде мајка живо, застаде и она и погледа у Марка. Из њеног погледа видео сам да је нешто страшно.

— Умро?! узвикну отац и удари руку о руку. — Еј сирома ча Мијаило!... Ама је л' умро?!

— Јутрос сирома, додаде после кратког ћутања Марко, а сузе му потекоше. Обриса сузе па се загледа у ватру на огњишту.

— Сад није ти вајда па да се убијеш... Божја воља... Сви ћемо, теши га мајка.

— Не рађа се више таквих, вели отац

— Божја воља! додаде и Марко.

— Извео је децу на пут, оставио ви је доста, а човек стар... Оно жалост је, што се каже, човеку за пилетом, а камо ли оно што је најближе, отац, али што мора да буде, мора!... Лепа смрт! рећи ће мајка.

— Ама као да је заспао сирома. Није се нилек мучио, вели Марко.

— Е то је лепа смрт!... Не дај Боже као што има... поче отац.

Маркоману рукама, уздахну, па као за себе изговори:

— У туђини, без иког свога... па... Не дај Боже.

— Јесте ли јавили попу? упита отац.

— Отишао Миливоје (други ча Мијаилов син).

— Вала је лепо оставио. Не бојиш се да се осрамотиш, имаш, вала Богу, чим и да га сараниш, да ти не црвени образ.

— Има вала Богу... Тхе, шта ћеш... Из ове коже у другу не могу! Не дај Боже онако... ал ово је од Бога, рече Марко излазећи на врата.

Отац одмах оде за њим.

Док се овај разговор водио, ја сам два три пута хтео запитати за ча Мијаилов чибук, али не смедох, јер сам осећао да се води доста необичан, чудан разговор. Али мисао о чибуку нисам никако напуштао.

Ушуњам се и ја у ча-Мијаилову авлију.

Пуно света. Синови његови, синовци и остали из родбине, гологлави, пролазе кроз свет, нуде врућу ракију, каву. Људи их теше, пију за покој душе. Снахе и остале жене из родбине кукају на сав глас; вазда других жена се мува тамо амо по кући и дворишту, нешто раде, носе, или су око велике ватре у дворишту, те надгледају јело што се кува у великим лонцима, и пију врућу за покој душе. Према тој ватри друга, тамо се отуд и отуд врте на ражњевима два велика брава. Обрћу неки момци. Около пуно људи. Смеју се, шале се, подмећу кришке леба да на њих капље маст с печенице, мезете и пију вруће.

Ништа све то мене није занимало, све ми чак било

досадно. Ја сам мислио упорно о чича Мијаиловом чибуку. Бојао сам се, слутио и стрепио, да с чича-Мијаилом не закопају и чибук.

— Само да ми је знати ко ли ће сад руковати чибуком?!

Поред све моје жеље да разберем о чибуку, нисам дознао ништа.

Кад сам увече тог дана легао, мислио сам о чибуку и с тим мислима заспао, а сутра дан сам већ предузео озбиљније кораке. Провирим кроз плот од чича-Мијаилова дворишта, тамо исто као и јуче, али на моју срећу угледам мог вршњака, Мику, унука ча-Мијаилова. Решим да се њему поверим. Викнем га кроз плот и он одмах дотрча. Предложим му да се играмо у нашем шљивару, и он предлог прими.

— Шта да се играмо? пита.

— Трговаца. Ти да продајеш свиње, а ја да купујем...

— Ајде!

Мика седе на крај од великог корита из ког свиње пију воду и намести се, као чича Мијаило, кад трговцима продаје свиње, искашљује се и чека да ја почнем.

— Ха, чекај, идем ја да узмем очев јанџик што носи по лову! рекох одушевљен новом лепом идејом.

— А шта ћу ја? поче се он дурити. Ја да метем јанџик, а ти продаји свиње.

Мени сину на ум још срећнија мисао:

— Ти узми дедин чибук, па као пуши.

Готово.

Он отрча на једну страну, ја на другу.

Вратих се ја с јанџиком и чекам са нестрпљењем. Нема га; моје нестрпљење за кратко време достиже врхунац. Отрчим и сам у чича Мијаилово двориште. Задахну ме мирис босиљка и тамјана. Све мирно, окупљено око сандука. Поп чита с епитрахиљом на прсима, учитељ и ђаци одговарају певањем. Прогурам се. Чича Мијаилово лице као од воска, на глави му црвен фес, руке на грудима, као од воска. Обузе ме страх.

— Бежи одатле! промрмља неко и одгурну ме. Ја се помакох назад, док ме други неко не одјури и из дворишта.

Ја у наш шљивар, кад за велико чудо Мика тамо. Поред њега чибук. Почесмо се наново погађати шта ће ко играти.

„Свјати Боже, свјати крјепки, свјати бесмертни, помилуј нас“ чу се из чича-Мијаилове авлије погребна тужна песма.

— Јаој, и јаој! проломи ваздух кукњава жена.

Мика престрављен закука и сам, а мене обузе страх.

Кукњава и песма све се слабије и слабије чула, спровод се удаљавао.

Још је слабо допирао глас песме: „Свјати Бо̀же...“ још се по мало могла чути запевка, кад смо се ја и Мика договарали да чибук исечемо и начинимо пуцаљке, а из чича-Мијаиловог дворишта се све јаче и јаче могао чути смех и кикот пијане послуге.

Радоје М. Домановић.

НОВОРОЂЕНЧЕ.

Цртица из Херцеговине.

Симана Мргудова, здрава и једра жена од тридесет година, хитно корача, као да не носи на леђима читаво бреме дрва. Тресе се земља под њом како иде. Низ лице јој цури зној бу̀рком, загрнути рукави од кошуље до испод пазуха мокри, као да су у воду замакани. Мокра јој кошуља и на прсима, па је раздрљила, те се лијепо виде обје до̀јке бујне, набрекнуте. И она хити, не обазирући се ни на што, нити зној отирући.

Најпошље стаде.

— Не може се диље, рече уморено, и збаци дрва са себе. Затим се извали под високу букву, на траву. Леже и поче се превијати по њој.....

Након дужег времена, зачу се писка дјетета...

Симана тек сада отра зној са лица и још мало отпочину на трави. Док се опет диже, припрти бреме, а голо голицато дијете баци у опрегачу.

Пође кући.

Дошавши пред кућу опет збаци дрва. Отјера двије три кокоши испред прага и метнувши прст у ухо дозва из све снаге:

— О Цвијето Јованова!

— О-ој, — одазва се Цвијета однекле између кукуруза.

— До-ођи!... Нашло ми се вечерас и треће!...

Па уљезе у кућу. Приступи једноме сандуку и извади отприје спремљено одијело за дијете. Замота га у пелене и леже у бешику... Друго двоје дјеце лежали су једно до другога, поред огњишта, и обоје спавали. Пошто и њих обиђе и ослухну како дишу, леже и она поред огњишта. Одахну.

А на вратима се јави Цвијета. Дошла и она и још неколике жене. Све загракташе са врата као вране и опколише је.

— Јеси ли лахко родила?

— Јеси ли се намучила?

— Син ли је, шћер ли је?

Све су питале у једно исто вријеме и забуниле је тако да није знала коме ће одговорити и шта ће одговорити. Неколике радозналије открише дијете да виде какво је. И све потврдише да је лијепо и да им се допада.

— Биће налик на те, вели једна, тек да нешто каже.

— Неће него на Мргуда, дочека друга, жељна да увијек противурјечи.

— Баш на Симану!

— Баш на Мргуда!

Обје се крвнички погледаше и наставише шапатом полемику. А Цвијета отиде да посвршава неке послове око куће, мјесто Симане.

— Она треба да почива, рече. Знам ја како је кад се у гори јали у пољу дијете роди...

Док се јави и Мргуд.

Затрчао се са њиве, па нити гледа куд иде нит' куда пролази. Лице му се свијетли, брада му подрхтава, а очи пуне воде. Он баци косу пред кућу и ступи на праг.

— Како ми је Симана? запита.

Једна жена, — као да не чу тога питања, — приступи му. И продрма га за рукав.

— Сретна ти шћер! рече.

Мргуд застаде као укопан. Ведро му лице за час се наоблачи. Постаде суморно.

— Зар опет женско? запита промукло, а јабучица под грлом чудновато му заигра.

— Бог дао тако... Сад имаш три шћери...

Мргуд одгурну жену, па и не погледавши ни дијете ни Симану сједе у крај. Објема рукама обухвати главу и уздахну неколико пута...

Након дуже почивке, погледа по женама.

— Женско! И опет женско! рече. Шта сам ја Богу згријешио, да ме тако казни? То је жестока казна! Три шћери да ра̂ним у кући, на својијем рукама!... Не знам што је Бог икако ствар'о ов'лику женскадију...

— Немој у силу Бога говорити, опомену га она жена, малко увријеђена његовим говором. — Бог дао и фала му!... И женско чељаде треба... Није ни оно горе од мушка.

— Није горе, није горе, упаде Мргуд подражавајући јој гласу; а кад није горе, што оно не допре куд и мушко?... Кажи ми, ко је од женска био ђенерал, владика, порезник, пицилир?... А да није горе женско, било би све подједнако...

Жена слегну раменима и заћута. А он настави више за се:

— Ја̂... Над'о сам се: родиће ми се син, па ће ми кућа пропјевати... Им'о би одмјену своју, па да ме у старости држи... И кад умрем, не би ми се кућа исе-

пала... Он би славио моје крсно име, он би припаљив'о крсну свијећу, уносио бадњаке... А сад да умрем?...

Он се и сам препаде од овога питања и прекиде говор. Опет подуприје главу рукама и замисли се. А жене, једна по једна, разиђоше се. Знале су, отприлике, да не требају више.

Међутим се ноћ спушташе. Један слијепимиш залети се у кућу и грухну о зид, више главе Мргудове. Симана га опази и прекрсти се, а затим се диже и потпали ватру на огњишту. Пламен лизну и позлати сву собу. Засја се све. Само је Мргудово лице изгледало још мрачније.

— Хоћеш ли вечерати? запита Симана.

Мргуд не одговори. Само климну главом да хоће. Симана извади црна хљеба и хладне печене кртоле и стави пред њега. Он поче јести, али као преко воље, силом.

— Гријех је велики што се љутиш, поче Симана ропским, понизним гласом. Не ваља да вичемо на Бога.

— Муч' ти! брецну Мргуд. — Знам ја шта говорим. Не могу ти више гледат' женска, па макар ми било и рођено... И немој ми га ни на очи износити! Кад ми ниси родила сина, нећу ни њу да видим...

Симана обори очи и загледа се у луг на огњишту. Није хтјела да му одговори ништа. Није научила да му противурјечи. Његове ријечи биле су јој као свете. А свете су јој и сада и ако јој парају срце као оштар нож.

— Колико сам се над'о, колико ли сам Бога молио да ме овог пута обрадује, па залуду. Палио сам свијеће, постио све посте и ето... Бог се наљутио на ме и једнако ме казни.

Симана ни сад не одговори.

Мргуд отури вечеру испред себе. Запали лулу. При томе поче разгледати по свој кући, као да тражи нешто. На бешику не хтједе да сврне погледа. А Симана баш то чека! Она као да би се препородила, кад би дијете само једном погледао. А он као камен, прави камен, без срца и душе.

Пошто попуши лулу, протегну се и зијевну.

— Да се лијеже, — рече.

Симана слегну раменима, приступи ватри и угаси је. И она леже крај огњишта. Стисну очи као да би да спава, али не може. Сузе, што их је сакривала пред Мргудом, отискоше јој се сад и наквасише земљу. Чинило јој се као да је збиља она крива што није родила сина и да Мргуд има право што је онако кори. Није друге, него је она нешто страшно Богу згријешила, па је наредио да овако буде, не би ли је Мргуд омрзнуо... А може и то бити!... Може он окренути главу и од ње као и од дјетета... И шта ће онда?... Куда ће, сиротица?...

Из тих мисли прену је лак шушањ. Она осјети нешто, близу себе, како се миче... Задржа дах... Био је то Мргуд, који је устао да види да ли она спава?... Она збиља не мрдну собом, начини се као да спава, не знајући шта ће он. И Мргуд се полако одмаче од ње. Примаче се бешици. Симана задрхта и отвори очи. Страшна мисао сину јој кроз главу. Хтједе да врисне, да скочи, да стегне Мргуда.

Али прије него што је то могла учинити, Мргуд откри дијете, даднесе се над њим и поче га љубити...

Свет. Ћоровић.

УНДИНА.

(6.)

ГЛАВА ЈЕДАНАЕСТА.

Берталдин имендан.

Друштво сеђаше за столом: у зачељу Берталда, украшена драгоценостима и цвећем, разноврсним поклонима својих родитеља и пријатеља, као каква богиња пролећа, а до ње с једне стране Ундина а с друге Хулдбранд. Кад се богати ручак свршио па донеше ђаконије, оставише врата широм отворена, по старом, добром обичају у немачким земљама, како би и народ могао видети

и уживати у весељу своје госпоштине. Слуге послуживаху вином и колачима гледаоце. Хулдбранд и Берталда ишчекиваху с потајним нестрпљењем на обећано објашњење и не скидаху очију с Ундине, у колико је то могло бити. Али лепа жена ћуташе још једнако и осмејкиваше се само у себи и потпуно радосна. Ко је знао за њено учињено обећање, могаше опазити како је спремна да своју занимљиву тајну ода сваког тренутка па ипак је опет одлаже с пожудним одрицањем, као што то покаткад чине деца са својим најмилијим слаткишима. И Берталда и Хулдбранд осећаху ово слатко осећање, очекујући са страхом нову срећу, која је требало да се излије на њих с усана њихове пријатељице. У том ће многи из друштва замолити Ундину за једну песму. Њој дође то као наручено, како изгледаше, нареди да јој се одмах донесе гитар па запева овако:

У јасан дан
Гле цвећа шар
И траву мирисну,
Језерца слушај шум!
У трави тој
Шта блиста то?
Је л' с неба бели цвет
И голем тако пао међу свет?
Ах, дете малено!
С цветићима се сигра безазлено.
И хвата злаћане зраке сунчане. —
Откуда, невинашце, откуда?
Језерце га с далека
Из туђег света амо понело. —
Нејаки створе, не хватај
По зраку нежном ручицом,
Не чека на те загрљај,
Нит' цвеће дише душицом.
Накитило се, видиш, лепо цвеће
И мирисом се шири светом свуд
Ал' миловати тебе неће,
Узаман мајку тражиш туд.
Прерано, на свет тек пало што си,
С осмејком рајским на челу још,
Највеће добро изгубило си,

А ти ни не знаш за удес лош. —
Племенит витез пројаха пољем,
Устави дора пред тобом,
Однегова те животу бољем
И васпита те у дворцу свом.
Лепоти ти далеко равна није,
Куд гледнеш око себе: срећа, сјај,
Па ипак за чим твоје срце бије,
Незнан и далек, далек крије крај.

С тужним осмејком спусти Ундина свој гитар; очи у Берталдиног поочима и помајке беху пуне суза. — Тако је било оног јутра кад сам тебе нашао, о ти јадно, мило сироче, рече херцег дубоко потресен; лепа певачица има дакако право: оно што је најбоље ми ти ипак нисмо могли дати. —

Али морамо чути и то, шта је било са сиротим родитељима, рече Ундина, удари у жице и запева:

Мајка иде, мајка суста,
Распрема и сирема свуд,
Тражи неког: — кућа пуста,
Тражи, јадна, узалуд.

Пуста кућа! Тужна то је
Реч за мајку, што је туд
Некад чедо звала своје
И сваку му знала ћуд.

Снова гране процватише,
Снова топло сунце сја,
Ал' не тражи, мајко, више,
Да ти когод чедо дâ!

А кад ветрић сутон крене,
Отац дому пође тад,
Једва мало да с' осмене,
Ал' већ суза каже јад:

Зна већ шта га дома чека:
Немилостив мир и свёт,
Мајка плаче, а с далека
Никог нема на сусрет.

Ох, тако ти Бога, Ундина, где су моји родитељи? повика Берталда сва у сузама. Ти то зацело знаш, ти си то дознала, ти чудна жено, јер иначе не би се одлучила да ми овако срце параш. Да нису можда већ овде? Да нису? — Њене очи прелетеше по сјајном друштву и зауставише се на једној кнежевској госпођи која сеђаше поред њеног поочима. Тада се окрете Ундина вратима, у очима јој се огледаше најслађа туга. — Где су јадни родитељи што ишчекују? упита она, и стари рибар са својом женом изиђе посрћући напред из гомиле гледалаца. Њихове очи погледаху час у Ундину час у лепу госпођицу о којој беше речи да је њихова кћи. — Она је! промуца усхићена Ундина, и двоје старих падоше око врата оној коју опет нађоше, плачући на глас и славећи Господа.

Али се Берталда, пренеражена и сва љутита, отрже из њихова загрљаја. Било је и сувише за ову поноситу душу ово овако познанство и то у тренутку кад је утврдо рачунала да још и повећа свој досадашњи сјај, и кад јој је нада стављала у изглед престоле и круне. — Учинило јој се као да је њена супарница све ово измислила да би је само намерно понизила пред Хулдбрандом и целим светом. Она осу грдити Ундину, грдити двоје старих, и с њених усана отргоше се гадне речи: „Варалице“ и „Поткупљене душе“! На то ће стара рибарка рећи сасвим тихо преда се: Ах Боже, ала је то постало неко онако створење; па ипак ја осећам овде у срцу свом да сам је ја родила. — Стари рибар пак беше склопио своје руке, па се мољаше тихо Богу, нека би дао да ова овде не буде његова кћи. — Ундина, бледа као смрт, јураше посрћући од родитеља ка Берталди, од Берталде ка родитељима, разочарана одједном у свему о чему је снивала, обузета страхом и ужасом, какав дотле ни у сну није осећала. — Ама, имаш ли ти душе? Имаш ли ти одиста душе, Берталда? повика она неколико пута својој љутитој пријатељици, као да би је хтела силом освестити из неког ненадног лудила или отргнути од

неких ноћних утвара од којих човек може памет изгубити. Али кад Берталда стаде још необузданије беснити, кад одбачени родитељи стадоше на глас јадиковати а друштво се на неколико табора подели препирући се и праскајући, замоли Ундина одједном тако достојанствено и озбиљно за слободу да у одајама свога мужа сме говорити, те се као на један миг све утиша око ње. Она дође потом у зачеље стола, где је Берталда седела, смерно и поносито, па док су са свих страна биле у њу упрте очи, проговори овако:

Чујте, ох ви људи што изгледате тако непријатељски расположени и тако пренеражени, и што ми покваристе тако немило моју светковину: ах Боже, ја нисам знала ништа о вашим сулудастим обичајима и о вашем опором суђењу, и нећу се моћи зацело навићи на то целога свога века. Што сам све наопако отпочела, није до мене кривица; верујте да је то само до вас и ако вам то можда изгледа невероватно. С тога ја и немам готово ништа да вам кажем; али једно морам ипак рећи: Ја нисам лагала. Доказе не могу а и нећу да вам дајем осим моје речи, али ћу да се закунем на то. Мени је то рекао онај исти који је Берталду одмамио од њених родитеља у воду и метнуо је после на зелену ливаду, херцегу на пут.

Она је врачара, повика Берталда, вештица која општи са злим дусима! Тä она и сама то признаје.

То ја не признајем, рече Ундина, а у очима јој се огледаше читаво небо невиности и поуздања. Ја и нисам вештица: тä погледајте ме само!

Онда она само лаже и хвалише се, упаде Берталда, а не може да потврди да сам ја дете ових незнатних људи. Мој кнежевски поочиме и помајко, ја вас молим да ме водите из овог друштва и из овог града где се само на то иде да се ја наружим.

Али се стари, уважени херцег и не маче с места, а његова супруга рече: Ми морамо непремено знати на чему смо. Сачувај Боже да ћу се пре тога ма и за једну стопу помаћи из ове дворнице! — Тада приступи ближе

стара рибарка, поклони се дубоко пред херцегињом и рече: Ви ми отварате срце, висока смирена Госпођо! Ја вам морам рећи ово: ако је ова онака госпођица моја кћи, онда она мора имати један младеж, налик једне љубичице, између обе плећке а исти такав и на стопали своје леве ноге. Нека само она изиђе са мном из дворнице! — Ја се нећу скидати пред једном сељанком! рече Берталда, окренув јој охоло леђа. — Али преда мном хоћеш! одговори херцегиња сасвим озбиљно. Ви ћете поћи са мном у ону собу тамо, госпођице, а с нама ће и добра старица. — Њих три одоше, а сви остали остадоше у великом ишчекивању и не говорећи ништа. После неког времена вратише се жене, Берталда бледа као смрт, и херцегиња рече: Што је право мора бити право; зато изјављујем да је наша Госпођа домаћица рекла праву истину. Берталда је рибарева кћи, и то је све о томе колико овде треба да се зна. — Кнежевски супружници одоше потом са својом поћерком; на један знак херцегов за њима пође и рибар са својом женом. Остали гости разиђоше се ћутећи или гунђајући кришом у себи; а Ундина паде Хулдбранду у наручја, плачући као мало дете.

ГЛАВА ДВАНАЕСТА.

Како су отпутовали из царскога града.

Господину од Рингштетена било би разуме се милије да је тога дана све то друкчије било; али и овако, како се десило, није му могло бити непријатно, пошто се његова дивна жена показала тако смерна, тако добродушна и узвишена. — Ако сам јој ја дао душу, говорио је он у себи, ја сам јој дао зацело бољу но што је и моја. И сад је само мислио на то да уплакану жену умири па да одмах сутра дан остави с њом ово место које јој је од овог случаја морало бити мрско. Додуше, истина је да су о њој сви подједнако мишљење имали. Пошто су од ње ишчекивали још и раније нешто чудновато, то није ни пало сувише у очи необично откриће о Берталдином пореклу, те је само према овој био не-

расположен сваки који је чуо причу и видео њено плаховито понашање. Али витез и његова жена нису знали још ништа за ово; осим тога, за Ундину би било и једно као и друго непријатно, и тако су докопали да није ништа боље него да што пре напусте стари град.

С првим јутрењим зрацима стајаху пред вратима гостионичким једна дивна кола за Ундину; крај њих копаху ногом о калдрму коњи Хулдбранда и његових момака. Витез изведе своју лепу жену на врата; у тај мах изиђе пред њих нека млада рибарка. — Није нам потребна твоја роба, рече јој Хулдбранд, ми баш полазимо на пут. — На то стаде млада рибарка горко плакати, и тек сад видеше супрузи да је то Берталда. Они се вратише одмах с њом у собу и ту дознадоше од ње да су херцег и херцегиња били тако љути на њу због њене јучерашње опорости и плаховитости, да су сасвим дигли руке од ње, али пошто су јој пре тога дали богат мираз. И рибар је исто тако добро награђен, па је још јуче у вече са својом женом отпутовао натраг на језерски рт.

Ја сам хтела поћи с њима, настави она, али стари рибар за кога веле да је мој отац —

Он и јесте то одиста, Берталда, прекиде је Ундина. Видиш, онај за кога си ти мислила да је бунарџија, испричао ми је то опширно. Хтео је да ме наговори да те не водим са собом у замак Рингштетен, па му се том приликом омакла и та тајна.

Па добро, рече Берталда, мој отац — кад треба тако да буде — мој отац рече: Ја нећу да те поведем са собом док не постанеш друкчија. Пођи, ако смеш, сама к нама кроз извикану шуму; то нека ти буде проба, да ли ти је штогод стало до нас. Али, да ми ниси дошла као нека госпођица већ као рибарева кћи! — Па, ето, тако и хоћу да урадим као што је он рекао; јер, мене је оставио цео свет, па хоћу као рибарево дете да живим усамљено код сиромашних родитеља и ту и умрем. Од шуме наравно да ме је грдно страх. Кажу да тамо има грозних авети, а ја сам тако плашљива. Али, шта знам

да радим? — Дошла сам овамо само још да у племените Госпође од Рингштетена измолим опроштај што сам се јуче показала онако недостојно. Ја осећам добро: ви сте добро са мном мислили, племенита Госпођо, али ви нисте знали колико сте ме увредили, те ми је у страху и изненађењу прешла преко усана многа непаметна и дрска реч. Ах, опростите, опростите! Та̏ ја сам и онако већ толико несрећна. Помислите само и сами шта сам још јуче изјутра била, још јуче у почетку ваше светковине, а шта данас! —

Рекав то, она бризну тужно у плач, а Ундина, плачући исто тако горко, паде јој око врата. Дуго је потрајало док је дубоко потресена жена могла проговорити коју реч; а онда ће рећи: И ти треба да пођеш с нама у Рингштетен; ваља да остане све онако како је раније било уговорено; само, говори ми опет *ти* а не зови ме дамом и племенитом госпођом! Видиш, нас су разменили још док смо били деца; тада се још укрстила наша судба, и ми ћемо гледати да их и у будуће тако свежемо да их никаква људска сила неће моћи раздвојити. Али, само најпре с нама у Рингштетен! Како ћемо се нас две као сестре сложити, разговорићемо се тамо. — Берталда погледа плашљиво у Хулдбранда. Њему беше жао лепога девојчета које беше у невољи; он јој пружи руку и стаде је наговарати љубазно да се повери њему и његовој жени. — Ваше родитеље, рече, известићемо зашто нисте дошли; — и он хтеде још нешто рећи односно доброга рибара и његове жене, али виде како се при помену њихова имена Берталда сва бо̂но стресе, те остави тај разговор. Али је узе под руку, подиже најпре њу у кола, па онда Ундину, и онда потера радосно у касу уз њих, гонећи кочијаша да тера добро, тако да су за кратко време превалили област царскога града а с њоме оставили за собом и све мучне успомене, те жене у бољем расположењу одмицаху на колима преко лепих предела кроз које их вођаше њихов пут.

После путовања од неколико дана, стигоше једног

лепог вечера у замак Рингштетен. Младоме витезу имађаху његови настојници и људи да поднесу извештај о многоме чему тако да је Ундина остала сама с Берталдом. Обе се упутише у шетњу по високом бедему градском и уживаху у дивноме пределу који се протезаше свуд унаоколо кроз благословену Швапску. Наједанпут им приступи неки дуг човек, који их учтиво поздрави и који се Берталди учини поготову као онај бунарџија у граду. Још јој већа сличност изиђе, кад му Ундина љутито, чисто претећи, одмахну руком и он се журно и вртећи главом уклони, баш као и онда, па што га нестаде у једном оближњем шибљаку. Ундина ће пак рећи: Не бој се ништа, драга Берталдице; овога пута неће ти гадни бунарџија учинити никакво зло. — И сад јој исприча целу причу опширно, као и то ко је она сама, и како је Берталда одузета од рибара а на њено место дошла тамо Ундина. Девојка се беше препала у почетку од овога говора; мишљаше да је њена пријатељица одједном памет изгубила. Али се све више и више увераваше о потпуној истинитости Ундиних речи, које су се тако лепо слагале с досадашњим догађајима, а још више по унутрашњем осећању с којим истина не пропушта никада а да нам се не обелодани. Било јој је чудно, што и сама сад живи као у сред неке бајке о којој је само у причама слушала. Она гледаше нетремице и са страхопоштовањем у Ундину, али се не могаше више одбранити од неке грозе која наступи између ње и њене пријатељице, и мораде се о вечери чудити веома како је витез могао бити заљубљен у једно овако створење и бити му наклоњен, створење које јој је, од овог последњег открића, изгледало да припада више царству аветиња но људима.

(Наставиће се.)

Фридрих де ла Мот Фуке.

(Превео с немачког Мих. Р. Поповић).

ТАМАНГО.

(2.)

Како је са копна дувао поволан ветар, лађа је брзо одмицала од афричке обале. Будући већ без бриге да ће га ухватити енглеске крстарице, капетан је мислио једино на то какве га велике благодети чекају у колонијама у које је пшао. Његова абоносовина није на путу претрпела нимало квара. Нису се јавиле никакве заразне болести. Свега дванаест црнаца, и то најслабијих, умрло је од врућине: то је ситница. Да би његов људски товар осећао што мање замора на овом путу, Леду није заборављао да сваки дан изводи робове на кров. Наизменце, све по трећина ових злосрећника стајала је горе један сат, да се надише чиста ваздуха за цео дан. Један део момака наоружаних до зуба, пазио је на њих, бојећи се побуне; уосталом, ради сваке сигурности, никад им нису сасвим скидали ланце. По неки пут који морнар што је умео да свира у виолину приређивао им је читав концерт. Било је тада занимљиво видети како се сви ови црни људи окрећу свирачу, како с њихова лица постепено нестаје оног израза тупог очајања, како се слатко смеју и пљескају рукама кад им ланци не сметају. — И кретање је преко потребно за здравље: због тога је капетан Леду завео један необично користан обичај: терао је, наиме, често своје робове да играју, као што се терају да копају ногом коњи који имају да пређу на лађи далек пут.

— Де, децо моја, играјте, проводите се, говорио је капетан громовитим гласом, фијучући једном грдно великом камџијом.

И сироти црнци одмах би почели да ђипају и играју.

Неко време, због своје ране, Таманго није могао излазити. Најзад изиђе на кров; и одмах, подигавши по-

носило главу усред ове преплашене гомиле робова, погледа тужним, али спокојним погледом, на бескрајну пучину што је окруживала лађу; затим леже, или боље стропошта се на под од палубе, не хотећи чак ни да намести ланце да га мање жуље. Леду је седео на задњем узвишеном делу лађе и мирно пушио на своју лулу. Ајша, без окова, у господској аљини од плавог памучног штофа, с лепим папучицама од сахтијана на ногама, држећи у рукама послужавник са слатком ракијом стајала је покрај њега и дворила га. Било је очевидно да је вршила поверљиву службу код капетана. Један црнац који је јако мрзио Таманга, намигну му да погледа на ту страну. Таманго окрете главу, спази је и раздра се; и скочивши брзо као муња на ноге, полете ка задњем делу лађе, пре него што су морнари који су били на стражи могли да спрече тако голем преступ сваке бродарске дисциплине.

— Ајша! повика он громовитим гласом, а Ајша, запрепашћена, врисну: зар ти мислиш да у земљи код белих нема Мама-Јумба?

Морнари су већ били дотрчали са замахнутим батинама; али Таманго, скрштених руку, и хладан као да је од камена враћао се мирно на своје место, док је Ајша, бризнувши у плач, изгледала као скамењена оним тајанственим речима.

Тумач објасни ко је тај страховити Мама-Јумбо, чије је име само било у стању да изазове толики ужас.

— То је црначко страшило, рече он. Кад се који муж боји да му жена не уради оно што раде многе жене у Француској као и у Африци, он јој попрети Мама-Јумбом. Ја, који вам ово причам, ја сам видео Мама-Јумба, и разумео сам одмах лукавство; али црнци, како их је Бог дао просте, не разумеју ништа. — Замислите да се једног вечера, док су жене проводиле време у игри, у *фолгару*, као што они кажу на свом наречју, наједанпут зачула из једне необичне густе и мрачне шумице нека чудновата музика, а нико није видео ко то свира; сви свирачи су били сакривени у шуми. Било је ту трпчаних

свирала, дрвених добошића, *балафоса*, и гитара направљених од пола тикве. Цео тај оркестар свирао је једну такву арију да би и ђаво стругнуо одатле и сакрио се под земљу. Жене нису још добро ни чуле ову свирку, а већ почеше да цепте од страха; хтедоше да умакну, али им мужеви не дадоше; знале су већ шта им се спрема. Наједанпут изиђе из шуме једна велика бела прилика, висока као највиши део наше катарке с главом великом као бучук, с очима широким као они отвори за једеке тамо напред на лађи, с чељустима као у нечастивог, пуним ватре. То се чудовиште примицало полако, полако; и одмаче се свега за стотинак метара од шуме. Жене су вриштале:

— Ево Мама-Јумба!

И драле су се као рибарке што продају острице. Онда им мужеви рекоше:

— Ајте, неваљалице, реците нам јесте ли се добро владале; ако слажете, ту је Мама-Јумбо да вас поједе овако живе.

Било их је тако простодушних које су признале, и онда су их мужеви ваљано пропустили кроз шаке.

— А шта је у ствари била та бела прилика, тај Мама-Јумбо? запита капетан.

— Та̄ неки лакрдијаш који се замотао у велики бео чаршав и држао на једној великој батини шупљу бундеву са запаљеном свећом унутра: то му је била глава. Све то није баш Бог зна како смишљено, и не треба се много мучити да човек увиди сав тај црначки марифетлук. Али је ипак Мама-Јумбо леп проналазак, и ја бих волео кад би и моја жена веровала у њега

— Моја жена, рече Леду, ако се не боји Мама-Јумба, она се боји лесковака; јер зна добро како бих јој ја платио кад би јој нешто пало на памет да врда. Ледуови сви уопште нису нимало трпељиви; и ако ја имам свега једну руку, може и она још доста добро да витла корбачем. Али реците оном безобразнику тамо што говори о Мама-Јумбу, нека се добро пази и нека не

плаши ову женицу, или ћу му тако истимарити ртењачу да ће његова црна кожа постати црвена као непечен розбиф.

Рекавши то, капетан сиђе у своју кабину, дозва Ајшу и покуша да је теши: али ни миловања, ни батине чак, јер човека на крају мора да изда стрпљење, нису могли да умире лепу црнкињу; потоци суза сливали су се низ њене образе. Капетан онда опет изиђе горе на кров, нерасположен, и изгрди дежурног заповедника брода због заповести коју је био издао у том тренутку.

Преко ноћ, кад су готово сви морнари спавали дубоким сном, они што су били на стражи чуше најпре неку озбиљну, свечану и тужну песму што је допирала одоздо из лађе а затим један страховит женски врисак. Мало затим, крупан глас капетана Ледуа који је псовао и претио, и фијукање његовог страшног бича, заорише се по целој лађи. После једног тренутка, све се опет ућутало. Сутрадан Таманго је изишао на кров с масницама на лицу, али онако исто поносит и одлучан као и пре.

Чим га Ајша угледа, она му брзо потрча са задњег дела лађе где је дотле седела поред капетана, клече пред њега, и рече му гласом пуним скривеног очајања:

— Опрости ми, Таманго, опрости ми!

Таманго ју је читав минут гледао нетремице; затим, видевши да је тумач далеко, рече јој:

— Турпију!

И онда опет леже на палубу окренувши леђа Ајши. Капетан је жестоко изгрди, чак је и опали неколико пута, и забрани јој да у будуће разговара са својим некадањим мужем; али му није ни на крај памети било да посумња штогод у оно неколико речи које су они рекли једно другом, и није ништа ни питао о том.

Међутим Таманго, затворен с осталим робовима, дан и ноћ наговарао их је да једанпут одважно прегну да поврате своју слободу. Говорио им је како је мали број белих, и обраћао им пажњу на то како њихови чувари сваког дана бивају све небрижљивији; затим,

не изјашњујући се сасвим, причао им је како ће он умети да их врати у њихов завичај, хвалио се како се добро разуме у маџији, у коју црнци верују сви од реда, и застрашивао их како ће се сам ђаво осветити свима онима који не пристану да га помогну у његовом предузећу. Своје беседе држао је само на пеулском диалекту, који су знали већина робова, али који тумач није разумевао. Његов глас као доброг беседника, и навика робова да га се боје и да га слушају, припекли су не може бити лепше у помоћ његовој речитости, и црнци су наваљивали на њега да утврди један дан кад ће их ослободити из ропства, много пре него што је и он сам мислио да ће бити кадар да то учини. Завереницима је неодређено одговарао да још није дошло време, и да му ђаво, који му се јавља у сну, још није ништа рекао, али да треба да буду готови на први знак. Међутим није пропуштао ни једну прилику да не искуша с колином пажњом чувари бде над њима. Једанпут, кад се један морнар, прислонивши пушку на ограду од крова, занео посматрајући једну гомилицу морских ласти што су се биле нађале за лађом, Таманго узе пушку и стаде са смешним покретима да ради њоме сва она вежбања која је видео да раде морнари кад се вежбају. Мало после одузеше му пушку; али се он одатле уверио да ће је одсад моћи узимати, а да одмах не изазове никакву сумњу; и, кад буде куцнуо час да се послужи њоме, биће велики јунак онај који хтедне да му је отме из руку.

Једног дана Ајша му баци парче пексимита, давши му неки знак који је једино он разумео. У пексимиту је била једна турпијица: од ове алатке зависио је успех целе завере. Таманго се најпре добро чувао да не покаже турпију својим друговима; али, кад је пала ноћ, он стаде да шапуће неке неразумљиве речи, пратећи их чудним покретима. Мало по мало загревао се све више, док најзад није почео да виче. Кад га човек чује како диже и спушта глас, рекао би као да је заподео жив разговор с неком невидљивом личношћу. Сви су робови дрхтали,

не сумњајући да је ђаво у тај мах међу њима. Таманго најзад прекиде овај призор кликнувши од радости.

— Другови, узвикну он, дух кога сам заклињао дао ми једва једанпут оно што ми је обрекао, и ја имам сад у рукама оруђе којим ћемо се ослободити. Сад вам треба још само мало храбрости, па сте слободни.

Он даде онима који су били око њега да опипају, и макар како да је подвала била проста, људи који су били још простији поверовали су у њу.

После дугог чекања освануо је велики дан освете и слободе. Завереници, везани међу собом свечаном заклетвом, углавили су били план после зрелога већања. Најодлучнији, с Тамангом на челу, кад буде дошао на њих ред да изиђу на кров, имали су да отму оружје од чувара; неколико других отићи ће у собу капетанову да узму пушке које су биле ту. Они који дотле буду истругали своје окове отпочеће напад; али, и ако се упорно радило неколико ноћи, највећи број робова није могао да узме јаког учешћа у борби. Због тога су тројица снажних црнаца добили дужност да убију човека који је у џепу носио кључ од окова, и да одмах ослободе своје оковане другове.

Тога дана капетан Леду био је необично добре воље; против обичаја опростио је једном „малом“ који је заслужио камџију. Похвалио је официра који је био на стражи како је издао добру заповест, изјавио свима момцима да је задовољан, и рекао им да ће на Мартинику, на који ће ускоро приспети, сваки добити поклон. Сви морнари, потхрањујући тако пријатне мисли, удешавали су већ у памети на шта да употребе тај поклон. Мислили су на ракију и мартиничке мелескиње, кад видеше да се на кров попе Таманго и други завереници.

Они су били удесили да своје окове истружу тако да не изгледају пресечени, али су их међутим без по муке могли да прекину. Уосталом, тако су јако звекетали њима, да би човек, кад чује толики звекет, помислио да је од двапут тежих окова. Пошто су неко време

удисали чист ваздух, узеше се сви за руке и стадоше да играју, док је Таманго почео своју породичну ратничку песму[1], коју је некада певао пре него што је полазио у бој. Кад су мало поиграли, Таманго, као да је мртав уморан, пружи се колики је дуг крај ногу једног морнара који се безбрижно био наслонио на ограду од крова; сви завереници учинише то исто. И тако је сваки морнар био опкољен са по неколико црнаца.

Наједном Таманго, који је полако био прекинуо своје окове, раздра се јако — и тај његов узвик имао је да служи као сигнал —, повуче снажно за ноге морнара који је био крај њега, преврте га главачке, и, згазивши га ногом на трбух, оте му пушку, и уби из ње дежурног заповедника брода. У исти мах и сви остали морнари на стражи бише нападнути, разоружани и одмах затим поубијани. Са свију страна орио се ратни узвик. Најстарији морнар, у кога је био кључ од окова, погинуо је један од првих. Онда гомила црнаца преплавише кров. Они који нису могли да нађу никаква оружја007 дограбили су били полуге од чекрка или весла од чамца. И од тог тренутка с белима на лађи било је свршено. Ипак су се неколико морнара одупрли на задњем узвишеном делу лађе, али нису имали довољно оружја, и нису били одлучни. Леду је још био жив и није ни мало изгубио одважност. Видевши да је Таманго душа завере, мислио је да ће, ако убије њега, с његовим саучесницима свршити за час. Он му због тога полете на сусрет са сабљом у руци, дозивајући га из свег грла. Таманго одмах насрну на њ. Држао је једну пушку за крај од цеви и млатио њоме као каквим буздованом. Две поглавице погледали су се очи у очи на оном узаном пролазу што везује предњи узвишени крај лађе са задњим. Таманго удари први. Али се белац лако изви у страну и избеже ударац. Кундак, ударивши јако о даске, сломи се, и пушка се тако силно одби да испаде из руку Тамангових. Он је сад био без одбране, и Леду, са осмејком сатанске радости, дигао је већ био руку и хтео да

[1] Сваки црначки поглавица има своју песму.

га пробурази; али је Таманго био исто тако лак и хитар као и пантери у његову завичају. Он се баци у наручја свога противника, и ухвати га за руку у којој је држао сабљу. Један се упирао да не преда своје оружје, други да га отме. У тој страховитој борби падоше обојица; али је Таманго пао под Ледуа. Онда, не клонувши нимало духом, Таманго, стегнувши свога противника из све снаге, уједе га за гушу тако силно да крв шикну као да је какав лав забио своје зубе. Сабља испаде из малаксале руке капетанове. Таманго је зграби; затим, дигнувши се, с крвавим устима, и кликнувши победоносно, стаде брзо да боде свога већ полумртвог противника.

У победу се више није могло сумњати. Оно мало морнара који су остали живи покушаше да моле за милост устанике; али су сви били немилице измрцварени, чак и тумач, који им никад ништа није на жао учинио. Поткапетан је умро славно. Био се склонио на задњи крај лађе, крај једног од оних малих топова који се окрећу на стожеру на коме стоје, и пуне се картечом. Левом руком намештао је топ, а десном, у којој му је била сабља, бранио се тако добро да се читава гомила црнаца била искупила око њега. Он онда притисну обарачу од топа и начини усред ове густе гомиле један широк пролаз засут мртвацима и самртницима. Тренутак после, разнели су га на комаде.

Кад је леш и последњега белца, измрцварен и исецкан на парам-парче, био бачен у воду, црнци, сити освете, погледаше на лађина једрила, која као да су, непрестано надувана свежим ветром, још слушала њихове угњетаче, и водила победиоце, покрај њихове славне победе, у земљу где ће постати робовима.

— Ништа дакле нисмо учинили, помислише они тужно; да ли ће овај велики фетиш белачки хтети да нас врати у наш завичај, кад смо пролили крв његових господара?

(Свршиће се.)

Проспер Мериме.

(Превео с француског Свет. А. Петровић.*)*

ЉУБАВНА ИЗЈАВА.

Ја вам нисам, госпо, по начину старом
Каз'о љубав своју песмом и гитаром; —
И да бих вам шапн'о две три речи миле
Ја се не прикрадах лествама од свиле.

Нити сам вам с тугом и са болом лажним
Цитирао Хајна, и очима влажним
Мамио вам уздах из пребелих груди;
Нит вам глупим писмом открих тајне жуди.

Сећате л' се: дан је на заходу био, —
Шетали смо вртом, — и ветрић је тио
Пиркао над нама по гранама голим.

Сами! Каква срећа?! И тад један стисак,
И пољубац врео и пригушен врисак,
И већ тад сте знали: да вас лудо волим.

Милутин Јовановић.

ДОК ЈЕСЕЊИ ВЕТАР...

Док јесењи ветар поје песму бону
И удара крилом о ваше шалоне,
И сумрак се шири по малом салону
И кандилце трне пред ликом Мадоне

Ви дођите к мени. Оставите ноте,
Уживô сам доста у звуцима меким.
Заваљени тако и пуни милоте
Гледајте у мене. Са заносом неким

Шаптаћу вам песму пуну топле жуди,
Песму што је никла у дубини груди —
Опојнију него песма у Сиренâ.

И док вам рука у мојој дршће руци
Занеће вам душу ти божански звуци,
Слађи нег музика старог Бетовена.

Милутин Јовановић.

ХАЏИ-ДМИТАР.

Жив је он, жив је још на Балкану,
У крви лежи ту што се лила;
На грудма носи дубоку рану,
Младост га краси и мушка сила.

С једне му стране бачена пушка,
Са друге сабље комади труну;
Очи му та̀мне̂, глава се љушка,
А уста целу селену куну!

Почива јунак, а сунца жарка
Сваки зрак сјајни срдито пече;
Негде у пољу пева жетварка,
А крвца врела још силно тече.

Жетва је. Песме жалосне вите,
Робиње тужне! О сунце, грани
На ропску земљу! Сузе пролите
За тим јунаком. Ал' срце, стани!

Вечито живи осветник пали
За срећу рода у љутом боју;
Природа, небо и звер га жали,
Песници песме о њему поју.

Дању му прави орао хлада,
Вук рану лиже, кротко га служи,
Над њиме ено сокола млада
Где за јунаком, за братом тужи.

Вече се спусти и месец вири,
Златне се звезде по небу роје,
Зашуми гора, ветрић запири,
Сав Балкан песму хајдучку поје.

И с белим рухом виле се крену,
Пева му песме најлепше свака,
Полако газе траву зелену,
Дођу и седну поред јунака.

Једна му биље за рану справља,
А друга воде пружа му ледне,
Трећа на уста пољубац ставља,
А он их благим осмехом гледне!

„Кажи ми где је Караџа? Моји
Другови, сестро, да ли се бране?
Кажи ми, па ми душу одвоји,
Хоћу ту, сестро, да свршим дане!“

И загрле се виле, и горе
С песмама слатким небу се краду,
Певају песме до саме зоре,
И траже душу Караџе младу.

Већ свиће зора, а на Балкану
Почива јунак, крвца му тече —
Вук кротко љуту лиже му рану,
А сунце сјајно пече ли пече.

Христо Ботев.

(Превео с бугарског Влад. Станимировић).

НАШЕ УСТАВНО ПИТАЊЕ У XIX ВЕКУ.

Од извора за историју нашег уставног питања у XIX веку, потребни законски текстови налазе се објављени у Зборнику Закона и Уредаба. Ту су како разни Устави које смо у току XIX века променили, тако и разни органски закони који су с тим Уставима стојали у вези, као закони о устројству Савета, о Кнежевској Канцеларији и Централној Управи, о Народној Скупштини, о наследству кнежевског достојанства, о изборима за Народну Скупштину, о пословном реду у њој, о министарској одговорности, итд. Под насловом „Устав и уставност у Србији“ Аца Миловановић издао је уједно све досадашње Уставе, са списком свију досадашњих владалаца, намесника и министара, али како том збирком нису обухваћени и органски закони, она не може бити довољна за проучавање историје наше уставности. — Што се тиче бележака о раду законодавног тела, туваља разликовати. Протоколи саветски из оног времена кад је Савет вршио законодавну власт нису објављивани; по потреби се могу консултовати у архиви Државног Савета. Скупштински протоколи објављују се у „Српским Новинама“ већ од 1858, кад је издан први закон о Народној Скупштини. Убрзо после Устава од 1869 стале су се објављивати у додатку истог листа и стенографске белешке скупштинских седница. (Под Уставом од 1888 те су белешке објављиване у нарочитом службеном листу „Народна Скупштина“).

О историји наше уставности нема никаквог систематског дела. У својој расправи „Србија на Истоку“, Светозар Марковић говори о утицају наше нове државне организације на економно стање народа, и по томе утицају решава питање, да ли је наша нова државна организација постављена на здраву основу. У свом великом

делу „Србија“, Владимир Карић има нарочиту главу о „утицају државне и управне организације на *целокупни развитак* Србије“; али и ако питање о државној организацији узима са ширег гледишта но Марковић, Карић на крају крајева не каже ништа више но Марковић. Марковићева расправа остаје једини покушај до данас да се наш нови државни живот схвати у целини. Али мора се приметити ово. Марковић не објашњава историјско порекло ове државне организације до које смо дошли, већ расправља да ли она, таква каква је, може послужити остварењу извесних социјалистичких идеала. Из тог разлога, што се Марковић ставља на гледиште телеолошко а не гледиште каузално, ни његова расправа не може бити од већег значаја за историју наше уставности.

О нашим појединим Уставима постоји ова стручна књижевност и овај историјски материјал.

1. Устав од 1835. — О овом Уставу, који је једва трајао шест недеља, обично се говори уз Устав од 1838 који му је следовао. Писао је нарочито о њему Милован Ђ. Миловановић у својој расправи „Димитрије Давидовић“.

2. Устав од 1838. — Неки најглавнији учесници у борби око тога Устава оставили су нам своје забелешке о њој. И то, Кнез Милош у својој автобиографији (Споменик XXI „Кнез Милош прича о себи“, за штампу приредио М. Ђ. Милићевић); Др. Бартол. Кунибер у свом великом историјском делу „Српска револуција и прва владавина Милоша Обреновића“ (у преводу Dr. М. Р. Веснића); Јаков Живановић у свом саставу „Неколика примечанија на књигу Славени у Турској од Кипријана Роберта“ (Споменик VI), и Јован Хаџић у својим мемоарима („Спомени из мојега Дневника“, у „Огледалу Српском“, свеска II—X). Поред овога објављени су још и извештаји енглеског консула Хоџеса (Споменик XVII „Кнез Милош и пуковник Хоџес, грађа за историју прве владавине Кнеза Милоша“ од Чед. Мијатовића). Кратак коментар Устава од 1838 дао је Димитрије Матић у свом делу „Јавно право књажества Србије“. Позније и много оп-

сежније дело П. Ткалца „Staatsrecht des Fürstenthums Serbien“ може се окарактерисати као систем српског уставног и управног права на основи Устава од 1838 и оних органских и административних закона који су под тим Уставом постали. Под насловом „Историја Српског Устава“ (писац К. Богдановић?) објављена је, 1861, у Новом Саду, једна више партијска критика на уставобранитељску странку која се борила за Устав од 1838, али та се критика дотиче местимице и самога Устава, који претреса с правно-теоријског гледишта. О улози Јована Хаџића у спремању Устава од 1838 писао је Слободан Јовановић у „Живот и рад Дра Јована Хаџића Светића“ (П. Српски законописац).

3. Устав од 1869. — Протоколи Никољског Одбора, који је радио на пројекту тога Устава, објављени су по белешкама Јована Авакумовића у „Јединству“, 1868/9, бр. 2—15. Коментар, не врло стручан, Устава од 1869 налази се у делу А. Убичинија: „Constitution de la Principauté de Serbie“. Одбрану тога Устава даје једна полузванична публикација из исте, 1869 године: „Поглед на нови Устав Књажества Србије“; затим, Јован Ристић, местимице, у својој расправи „Једно Намесништво“. Устав од 1869 критиковали су Светозар Марковић („Српске обмане“, у Целокупним Делима, св. 1), Светозар Милетић („О Уставу и установама у Србији“, у „Српском Летопису“, књига 114), Милан Пироћанац („Уставност“), Милутин Гарашанин („Два Намесништва“), Стојан Протић („Устав од 1869 г. и турски Устав или велика дела велике либералне странке“). О органским законима изданим на основу Устава од 1869 има једна расправа Стојана Бошковића: „Законотворна Скупштина“. О раду Никољског Одбора и уопште о начину на који је Устав од 1869 донет, писао је Слободан Јовановић у својим расправама „О дводомном систему“ и „Велика Народна Скупштина“.

4. Устав од 1888. — Владан Ђорђевић објавио је под насловом „Горњи Дом Србије“ („Отаџбина“, књига

26—31) своје белешке о раду уставотворног одбора, који је имао да спреми пројект тога Устава. У својој расправи „Наша уставна реформа“, Милован Ђ. Миловановић покушао је да објасни и образложи основне идеје овога пројекта. Кратак коментар Устава од 1888 хтео је да пружи Миливој Пранзовић: „Катихизис — нови Српски Устав“.

5. Устав од 1901. — О томе Уставу постоји доста опсежна монографија Живојина Перића: „Etude sur la nouvelle Constitution du Royaume de Serbie“. Исти писац дао је у „Jahrbuch der internationalen Vereinigung für vergleichende Rechtswissenschaft und Volkswirtschaftslehre zu Berlin“ кратак преглед закона који су издани на основу Устава од 1901.

Као свугде, тако и код нас, уставно се питање поставило тек пошто је створена владалачка власт, и онда се састојало у томе како да се ограничи један дотле неограничен владалац. Међутим, стварање владалачке власти трајало је све од 1804 до 1830, и у том времену прошло кроз две фазе, од којих је прва трајала од 1804 до 1813, а друга од 1813 до 1830. У првој фази на стварању владалачке власти ради Кара-Ђорђе, а у другој Милош.

Прву фазу од 1804 до 1813 карактерише позната борба између Кара-Ђорђа и нахијских војвода. Кад је 1804 почео устанак, међу народним старешинама није било ниједнога који би и ван свога краја био тако популаран да би могао повући за собом цео народ. У недостатку таквог народног вође, свака је нахија пошла за својим локалним вођама, и тек у току устанка имао је да се један од тих локалних вођа истакне својим јунаштвом мимо све друге. Судбина је то била наменила Кара-Ђорђу. У почетку устанка Кара-Ђорђе је био изабран за врховног вођу само од „шумадијских четобаша“; у току устанка он постаје „врховни вожд“ целог побуњеног народа, и под његовом командом стоје све нахиј-

ске војводе, — а крајем устанка, он нахијске војводе готово сасвим укида, разбијајући нахије на мање војне јединице, чије старешине лакше може држати под својом влашћу. У том свом уздизању ка врховној власти Кара-Ђорђе је могао бити само ометан, никако помаган, осталим народним старешинама. Његова борба с њима вођена је посредним путем, преко „Правителствујушчег Совјета". То је тело било и установљено, а није се знало шта управо има да буде. Како ће се оно даље развијати, зависило је од тога, ко ће га дохватити у своје руке, Кара-Ђорђеви противници или сам Кара-Ђорђе. У првом случају Савет би постао један одбор нахијских војвода, са задатком да ограничава Кара-Ђорђа. У другом случају Савет би постао једна канцеларија централне власти, која баш противу нахијских војвода и њихове локалне самосталности има да ради. На крају крајева, Савет је пао у руке Кара-Ђорђу, који се био начинио председником Савета, и сва саветничка места попунио својим министрима. После овога Кара-Ђорђу је остајало само још то да Савет разбије на поједина министарства (по свом устројству Савет је управљао свима министарствима колегијално), па да од председника једног врховног већа постане врховни господар он сам. Али пре него је стигао и тај последњи корак учинити, дошла је катастрофа од 1813, која је однела и њега и његов Савет.

Друга фаза у стварању владалачке власти од 1815 до 1830 има мало сличности с овом првом фазом. Као ни Кара-Ђорђе 1804, тако ни Милош 1815 није био одмах врховни вођ целог народа; као Карађорђе, и он је имао то тек да постане, мање више на супрот осталим народним старешинама, али његов је однос према овим последњима ипак био друкчији него Кара-Ђорђев. Као што се зна, други устанак убрзо је био завршен једним српско-турским примирјем, које се оснивало на усменом споразуму између два човека, од којих је један био султанов везир Марашли-Али-паша, а други, Милош Обре-

новић. Везујући тако српско-турско примирје за своју личност, Милош је постао неопходан чинилац у новом стању ствари које је у Србији настало. Турске власти морале су са својим ауторитетом бити на његовој страни, јер је он за њихов рачун радио на умирењу народа; народ опет са својим старешинама морао му је бити покоран, јер је само под његовим старешинством био обезбеђен од турских зулума. Његови супарници међу народним старешинама били су у том незгодном положају да се нису могли бунити против њега лично, а да то не изгледа буна против онога стања ствари које је он представљао. У свакој борби с Милошем, они би морали обећавати било Турцима било Србима нешто више но што су једни или други већ имали по споразуму између Милоша и Марашлије. Али, ако би се обратили са својим обећањима на Србе, они би турским властима изгледали бунтовници; а ако би се обратили на Турке, они би Србима изгледали издајници. У много чвршћем положају према народним старешинама него Кара-Ђорђе, Милош је на другој страни имао с већим тешкоћама да се бори. Кара-Ђорђе је био очистио земљу од Турака, и после тога остало је само да се реши питање између њега и нахијских војвода. Милош, на против, био се споразумео с Марашлијом да Турци остану у земљи са својом организацијом власти, — и сва је његова политика била управљена на то да постепено, мирним путем, изврши пренос власти с београдског паше на себе. Према томе, он је имао да откида власт од паше, а не од народних старешина. Из историје је довољно познато, на који је начин Милош успео да пашу начини тако немоћним и непотребним, да је најзад, 1830. Султан њему дао берат као „наследном кнезу Србије“. Тим бератом, Милошева власт у Србији постављена је на легалну основу, и он постао један владалац признат не само унутра већ и споља. Стварајући своју кнежевску власт на место раније турске власти, и по њеном обрасцу, Милош ју је морао начинити апсолутном. Сул-

тапов берат затекао га је као неограниченог господара Србије. Он није био везан законима, јер, у то време, закона у правом смислу речи, писаних закона, још није ни било. У начелу судска је власт била одвојена од извршне, и свугде поред нахијских старешина постојала су самостална тела која су судила, али ова деоба судске власти од извршне није вредела и за Кнеза. Он је и даље упућивао судове како да суде; прегледао њихове пресуде; шта више, и сâм непосредно судио. Једино ограничење својој власти Кнез је налазио у Народној Скупштини. Ова се састајала два пута годишње да по нахијама распореди лични порез, из чијих су се прихода покривали трошкови и турских и народних власти. Али од неке практичне важности ни ово ограничење није било. Та „Народна Скупштина“ није била састављена од народом изабраних посланика, већ махом од нахијских и кнежинских старешина, које је Кнез постављао и који с тога нису могли бити права контрола за њега. Што је главно, као скупљач царских прихода, а нарочито као закупац царина и превоза, Милош је имао и мимо Скупштину јаке финансијске изворе. Најзад, централна управа није била подељена на неколико министарства која би под кнежевим врховним надзором управљала Србијом. Сви послови централне управе били су прикупљени у једну кнежевску канцеларију, одакле је Кнез управљао у свима правцима онако непосредно као ма који министар. Међутим, позната је ствар да се апсолутна власт тим јаче осећа што се преко мањег броја посредних органа спушта на поданике.

Овај Милошев апсолутизам значио је да се ми нисмо једновремено ослободили и Турака и њиховог система управе; да нам је и после ослобођења од Турака остао њихов систем управе, с том само разликом што су га сада народне старешине примењивале. Тек кад је, 1830, признато Србији право самосталне унутрашње организације, питање се поставило да ли ће се и на даље задржати турски систем управе. Пре тога, док је Србија

28*

била обичан пашалук без нарочитих царских повластица, сматрано је, изгледа, да се у тај систем не сме дирати.

Од 1830 противу Милошевог апсолутизма изјављују се, прво, руска дипломатија, па онда, народне старешине у самој земљи, који постепено повлаче за собом и сељачку масу.

Овде би било сувишно говорити о мотивима због којих руска дипломатија није трпела Милошев апсолутизам. Довољно је поменути да је она настала да се у хатишериф од 1830 унесу и ове две одредбе: (1) да кнез управља у договору с једним Саветом народних старешина, (2) да су те старешине у својим достојанствима непокретне. Те исте, 1830 године, дакле, кад је с једне стране довршено стварање Милошеве владалачке власти, бачена је, с друге стране, и прва клица уставног питања.

Руску идеју о Савету народне су старешине одмах прихватиле. Ваља само знати да те народне старешине нису биле никакве војводе из првог и другог устанка, чији је глас у народу претходио Милошевој владавини, и који су се с тога још једнако могли сматрати као Милошеви природни супарници. Са својим супарницима те врсте Милош је у главноме расправио рачун до 1817, и те старешине које 1830 видимо, махом доводе своје старешинство тек од Милоша. То су људи који су се подигли у кнежевој служби, почињући као његове буљукбаше, писари, татари, ортаци у трговини, итд. Опозиција противу Милоша која 1830 креће уставно питање поникла је, према томе, у његовој најближој околини, његовој, како би се данас рекло, камарили. Старе нахијске војводе тежили су у борби с Кара-Ђорђем и Милошем, да обезбеде себи што већу самосталност у својим нахијама. Међутим, ови нови људи, ова скорашња господа Милошеве владавине и не покушавају да се боре против централне власти, и ако су и они по појединим нахијама били притисли земљу и важили као представници локалних интереса. Све што они траже то је да уз Кнеза учествују у централној управи Навикнути да су увек

уз Кнеза, они свој политички идеал налазе у једном доживотном Савету, кога се Кнез не може више отрести баш и кад би хтео. Човек се може само питати, зашто су ти људи којима је под Милошевим апсолутизмом било тако добро, стали у један пут тражити да се Милош ограничи? Објашњење је просто. У самој природи ствари било је да баш она група људи која је прва дошла до већег благостања, стане прва осећати потребу за правном безбедности. И то тим јаче што, због Милошеве несталне ћуди, нико није био сигуран ни с оним што је по његовој милости био задобио.

Што се тиче сељачке масе, ту се осећало незадовољство не толико противу Милоша лично колико противу извесних остатака феудалног система који су се из турског времена били задржали. Сељаци су викали на кулук, и да би се ова повика разумела, треба имати на уму да је сељак кулучио (1) за „опште-народну ползу“, (2) Кнезу лично, (3) мање више свима јавним службеницима од реда: капетанима и коџабашама, члановима суда и кметовима, свештеницима и калуђерима... Ова економска зависност сељака била је појачана тиме, што се сељак није могао бавити другим пословима до земљорадничким. Слобода трговине није постојала за њега. Трговина се сматрала као привилегија виших редова: њоме су се бавили Кнез, народне старешине и она лица којима би то Кнез допустио. Уз то су дошле и друге мере којима се сељак одбијао од трговине; забрана сеоских дућана; натеривање сељака да продаје само на крупно или само за готово итд. У оваком стању ствари сељак није ни помишљао на своју политичку слободу — пре ње је имао да извојује себи привредну слободу. Не може се тврдити да су народне старешине били већи пријатељи сељаку него Милош; на против, из њихове су се средине били чули захтеви да се Србија подели на спахилуке, — али чим су ти људи почели борбу с Милошем, они су морали гледати да народ на своју страну привуку, и ради тога били су готови обећати му све што

тражи. Привредну слободу сељака они су унели у свој програм само с тога, да би уз ту тачку народ примио и ону другу која се тицала њиховог доживотног саветништва.

Милошу је било морално немогуће да се погоди с народним старешинама. Ко се један пут навикне да влада апсолутно, тај не уме више, баш и кад би хтео, да влада уставно. Овај преображај од апсолутног владаоца на уставног био је у Милошевом случају тим тежи, што је он на народне старешине гледао мало боље но на своје ћирице: дати се њима ограничити, значило је за њега дати се на неки начин деградовати.

Из тих разлога Милош се чинио невешт одредбама Хатишерифа од 1830 о Савету, у главноме све до „Милетине Буне“, у јануару 1835. Том приликом, у Крагујевац долазе неке најважније народне старешине с више хиљада сељака да траже Устав, — и та иначе мирна представка толико личи на почетак буне да Милош, одмах идућег месеца, издаје тзв. „Сретењски Устав“. Тим Уставом Кнез и цела његова породица засути су титулама и апанажама, али је зато сву своју власт Кнез морао да дели са једним Саветом. Шта више, може се рећи да је та деоба била само формална, док је у ствари сва кнежевска власт била пренета на Савет. Ако је раније Кнез сједињавао у себи све три власти, сада их је сједињавао Савет. Он је издавао законе; поједина министарства била су организована као његова одељења; једно његово одељење, најзад, дејствовало је као суд трећег и последњег степена. Као год што је раније Кнез био ограничен само Народном Скупштином, и то само у питању о данку, тако је сада и поред Савета постојала једна Народна Скупштина, без чијег се одобрења никакав данак није могао „наложити или ударити“. Ново је било само то, што су послови централне управе били код Савета раздељени на неколико министарстава[1], и што се Народна Скупштина састојала из изабраних депутата.

[1] Године 1834 и Милош се био решио да заведе министарства.

Творац Сретењског Устава, Димитрије Давидовић познат је као велики љубитељ ондашњих француских „конституција“. У ствари од тих конституција он је позајмио само облик и неке апстрактне формуле о „опште-народним правима“. Иначе, његова организација врховне власти била је чисто српска. То је био онај стари Милошев апсолутизам, само пренет с Милоша на један Савет, — од личног начињен колективним.

(Наставиће се.)

Слободан Јовановић.

АНТОН ДВОРЖАК.

У Прагу, где је негда као сиромашан брачист отпочео своју музичку каријеру, умро је, после кратког боловања, Антон Дворжак.

Он је безусловно највећа личност међу чешким композиторима. Додуше, и његова нас музика често примора да узмемо каткад мерило различно од мерила каквим обично меримо уметничка дела вишега реда: ритмичке и мелодиске мономаније које се протежу у недоглед, често доводе стрпљење образованога слушаоца у тешко искушење; уз то мора човек да прими и најгрубље погрешке против најосновнијих хармонијских правила. Али у њега ћемо наћи једну импозантну јачину воље, прави полет у великом стилу. Дворжак ванредно разуме да развија и појачава: и наравно, кад достигне до висине, утисак је огроман.

Док су се Глинка, Младоруси, па и Сметана прочули поред Листа, има Дворжак да захвали нарочито Јовану Брамсу и, његовим посредовањем, Хансу ф. Билову, што су се његова дела тако брзо раширила. Самониклост Дворжакова талента, поред свих својих израслй, допала се Брамсу са своје свежине, и оба уметника била су везана пријатељством, и ако су им се тако разилазили правци делања.

Антон Дворжак рођен је 8 септембра 1841 године, у Милхаузену, код Кралупа, у Чешкој. Отац му је био гостионичар и месар, те је и он требао да изучи месарски занат, али се он успротиви родитељским жељама и отиде, године 1857, у Праг, да се посвети музици. Као виолинист у једном оркестру нижега реда зарађивао је хлеб, док је учио оргуљашку школу. Године 1862 постао је брачист у оркестру новоотвореного Народног Позоришта, али је у тишини вредно компоновао, снажно подстакнут композицијама свога капелника Сметане; и у један мах постаде угледна личност када је, године 1873, с великим успехом приказана једна химна за хор и оркестар („Наследници Белога Брда“, ор. 4, прерађена као ор. 31). Исте године постао је оргуљаш у Адалбертовој Цркви, напустио је оркестар, оженио се и допуњавао је оно што му је недостајало за издржање, дајући приватно часове из музике. Постуино је извођено све више његових композиција, и када му је, године 1874, и једна опера „Краљ и угљар“ у Народном Позоришту постигла сјајан успех, одобрило му је Министарство Просвете почасну плату од 500 форината годишње, која је, године 1875, и повишена.

Пошто је од 1877 године Брамс био у одбору који је имао да води надзор над достојношћу оних којима је подарена та помоћ, то је Дворжак привукао на се његову пажњу, те га је Брамс препоручио свом издавачу Симроку у Хамбургу. Овај поручи код Дворжака „Словенске Игре“, ор. 46, за клавир у четири руке, које су прве пронеле његову музику у шире кругове и охрабриле издавача да изда дела сваке врсте која је имао готова. Прашко Народно Позориште дало је још читав низ чешких оперâ (Ванда, године 1876; Димитрије, 1882; Јакобин Ђаво, 1889), али је од њих само једна (Димитрије) обишла и неколико страних позорница.

Дворжаку је било већ тридесет и две године, када је, године 1873, први пут привукао пажњу као композитор, а тридесет и шест, када га је Брамс препоручио

Симроку. Тиме се може објаснити што се читав низ дела за оркестар која су у Прагу приказана, не налази међу оним издатима. Ако Дворжак и није своја дела страшљиво гладио и поправљао, него их је радије одмах сасвим изнова писао (тако на пр. оперу „Краљ и угљар“, коју је после прве пробе сасвим претопио), ипак, паметно, многа дела није ни износио на јавност, већ их је сам уништио.

Као национални композитор у ужем смислу, тј. обрађивач националних мотива, појавио се Дворжак, осим „Словенских Игара“, „Нових Словенских Игара“, три „Словенске Рапсодије“ за оркестар и још неколико мањих композиција, нарочито са својим симфонијама, у које је уметнуо као средњи став думку (елегију) и бурни фуријант. Али се мора нагласити да Дворжак није залутао те се упустио да пише „чешку музику“, него он да има тако јасно изражену индивидуалност, прожету националношћу, да је и без нарочите намере ударио својим делима печат индивидуални, дакле и национални. Исти дух влада, с тога, и у његовим симфонијама у којима се држао класичке форме а то су симфоније: D-dur op. 24 (написана 1875 године и као op. 76), D-dur op. 60, D-moll op. 70, G-dur op. 88 и симфонија „Из Новога Света“ op. 95, из године 1896, затим у његовим увертирама „Мој Дом“ op. 62, „Хуситска“ op. 77, „Карневал“, „Отело“, у „Scherzo capriccioso“ за оркестар op. 66, у његовој „Suite“ за мали оркестар op. 39, „Симфонијским Варијацијама“ op. 40, и op. 78 и другим безбројним композицијама сваке врсте и за разне инструменте.

Већу сензацију направило је његово „Stabat Mater“, op. 58, за соло, хор и оркестар, мајсторски изведено дело великих размера, које је израдио с великом марљивошћу, употребивши сву своју вештину у контрапункту. Написао га је већ године 1876, али га је објавио тек године 1881; београдска публика је имала прилике да, на последњем концерту Београдског Певачког Друштва, чује поједине одломке из њега. Овим се делом Дворжак про-

чуо у Лондону, где га је извела Musical Society. Дворжака су позвали да диригира на репризи у Albert Hall-у, те је диригирао и на музичкој свечаности у Вустеру (Worcester). Такође је написао, на специјалан позив, за музичку свечаност у Бермингему 1885 године, дело за хор „Невесту аветиња“ (The spectre's bride“), а за музичку свечаност у Лидзу (Leeds), године 1886, ораторију „Света Лудмила“. Наравно да му је композиција романтичке „Невесте аветиња“ (по Биргеровој „Ленори“ у чешком препеву К. Ј. Ербена) боље пошла за руком него ораторија, у којој се трудио да се прилагоди Хенделовом маниру, који је Енглезима у вољи. Пошто се као композитор тако одликовао, позван је за на прашку конзерваторију, и он се одазва томе позиву те постаде професор; а године 1892 замени тај положај пробитачнијим местом директора „National Conservatorio-“а у Њу-Јорку, ну године 1895 даде оставку и врати се на свој стари положај у Прагу.

И ако Дворжаково уметничко стварање није без замерке, ипак његов народ има права да се њиме поноси: он стоји уз Чајковскога као један од оних представника словенскога елемента у композицији који су обележили прави пут којим ће, једног дана, постати могућно да вођство у уметности пређе са европског Запада на Исток, наиме залагањем рођене индивидуалности при стварању, не у супротности према светској литератури, него баш из њенога земљишта. Х. Х. Х.

АНТОН ЧЕХОВ.

(2.)

И после Пушкина било је у области руске уметничке литературе покушаја да се поезија одвоји од дневних друштвених питања и брига, но таки су покушаји свагда остајали са „једним читаоцем“. Онај строго аскетски, „подвижнички“ дух руског народа, који је у средњем веку

знао презирати тело и телесну, чулну лепоту, који је услед тога често и народну поезију, игру и забаву прогонио, жив је у Русији и данас, и у чистом естетисању, у звуцима само ритмичким и слатким, гледа он неку врсту чулне, материјалне саблазни, која је противна вишим интересима душе. И руска се литература, поетичка и критичка, тако строго држала тог практичког гледишта, да су често несвакидашњи, вишег реда таленти, на пр. Фет-Шеншин, Аполон Мајков, Ф. И. Тјутчев, који се у својим поетичким производима нису хтели дотицати дневних друштвених питања, остајали у позадини свеопште пажње, док су обични, осредњи, далеко мањи од њих таленти, који су својом музом служили грађанским интересима, „дневној злоби“ — били предметом не само опште пажње (Д. В. Григорович, Ф. М. Решетњиков), но чак и неке врсте обожавања (М. Горки).

Па не само да руски песници (песници у ужем смислу и приповедачи-романсијери) нису хтели да стварају чисто естетичке производе, чија би се садржина састојала из „заноса̂, слатких звукова и молитава“, но су они, при стварању својих дела, често и ону најпотребнију количину уметничког елемента сурово и аскетски потискивали и изгонили из својих производа. За то имамо не један пример. Ми се дивимо Гогољевој, можда јединственој у светској поезији, комичкој снази, али треба да знамо да су извори његове комичке моћи и хумора били много богатији, но што се то да видети из његових дела. Но Гогољ је намерно, борећи се сам са собом, обуздавао и слабио силу свога таланта, да не би пажњу читаочеву са етичког, мисаоног момента својих творевина скретао на спољашњи, чулни, естетички елеменат.

„Од оно доба, — пише Гогољ у својој „Преписци са пријатељима“, — како су ми почели говорити, да се ја смејем не само недостатку, него и целокупном човеку, код којега се налази тај недостатак..., ја сам опазио *да писац са својим смехом мора бити врло обазрив*, — тим пре,

што је смех заразан, и понеки пут је доста, да се онај који је оштроумнији подсмехне само једној страни ствари, на да се после онај што је тупљи и глупљи, подсмехне или смеје над свима странама ствари. Једном речи, ја увидех јасно, као два пут два четири, да док прво сам себи не одредим шта је високо а шта ниско у нашој природи, шта су наше добре стране, шта ли мáне, — ја не могу приступити раду“ — тј. не могу давати маха својој творачкој, поетичкој, комичкој моћи.

И то признање песниково, није само одломак из његова дневника, сведоџба тренутног колебања и пољуљане вере у свој таленат, — но су то појаве које карактеришу сав Гогољев књижевнички рад. Цео је живот Гогољев дирљива историја тражења религиозно-наравственог и социјалног идеала и мучне борбе за достојно оваплоћење тог идеала у уметничким творевинама. И у тој борби он је тако строг и немилосрдан према својим производима, да их се стално одриче, чим увиди да недовољно служе оном високом идеалу до кога је сам дошао у свом сопственом наравственом развићу. Први свој штампани песнички производ, „Ханс Кихелгартен“, почео је Гогољ, ускоро после његове појаве на свет, откупљивати од књижара натраг и као ствар незрелу спаљивати. О новим издањима својих, етички и социјално незначајних, приповедака из малоруског живота („Сорочинскi вашар“, „Виј“, „Мајска ноћ“ итд.) говорио је као о греху, који ће он искупити ваљаношћу потоњих својих дела, којима ће човечанству и отаџбини бити од несумњиве користи. — Други део „Мртвих Душа“, у који је хтео улити сву своју високо развијену душу, уништавао је неколико пути, док му и последњу редакцију није спалио дан два пред своју смрт, налазећи да му творевина није пошла за руком.

Слично умеравање и сузбијање естетичког, а истицање на прво место етичког и социјалног елемента постаје, после Гогољевог великог примера, обична појава у историји руског уметничког стварања. Класични су за то

примери: Достојевски, Глеб Успенски, Њекрасов, Шчедрин, Лав Толстој. Ако читалац узме у руке ма који роман Достојевског, он ће на првим страницама видети како је ту уметничка форма често само стилско оруђе, а главно је социјални и етички моменат. У најважнијем роману Достојевскога, у „Браћи Карамазовима“, непоетички, философски, социјални елеменат често се у таквој мери прелива преко окрајака уметносног сасуда, да понеке главе романа чине на вас утисак пре публицистичког, журналног чланка но уметничког производа.

„Достојевског узнемирује живот, његова материјална страна, његови етички проблеми. Он као да се уклања од лепоте, отмености, насладе. Живот — то је страшно озбиљна, страшно тешка, чак немилосрдна ствар. Коме ту још може бити до љубљења и миловања, или до описивања пољубаца и миловања. Живот је задатак, дуг, обвеза, борба, после које ће и ноге и руке у крви огрезнути. Отуд у делима Достојевскога ви не ћете наћи ни очаравајућих описа природе, ни заносних љубавних сцена, састанака, пољубаца, ни необично лепих женских типова. Све то Достојевски одриче у принципу. У свом роману „Бесови“, у лицу Кармазинова, Достојевски се подсмевао Тургењеву за његову страст да црта на пр. пољупце не онако како они бивају код свег света, но тако да у близини расте жутилова или каква било друга трава, о којој морате да се обавештавате у ботаници, при чем и на њој мора да буде неизоставно некакав љубичаст пресенак, који, наравно, никад нико није видео, а дрво, под којим седи тај занимљиви пар, мора свакојако бити некакве неранџасте боје. — Тај је пуризам, очигледно, долазио од сувише озбиљног, сувише мисаоног односења према животу, који је за Достојевскога био пре свега — религиозни проблем“.[1]

Н. К. Михаиловски, указујући на уздржљивост с којом је Глеб Успенски свесно обуздавао своју урођену наклоњеност ка смешним ситуацијама и хумористичним фигу-

[1] Евг. Соловьевъ: Очерки изъ ист. русск. литературы XIX в. Спб. 1903, стр. 481—2.

рама, вели да је он то чинио „из бојазни да не профанише жалосне мотиве несрећних социјалних прилика руских“. Читајући „Обичаје Растерјајеве улице“ или „Власт земље“ Гљ. Успенскога, ви осећате да је пред вама писац који уме да ствара високо уметничке производе и рођена га природа неодољиво вуче томе, но он се не да, неће да да маха уметности над собом, и ствара јединствено мрачне, аскетски сурове, бригом за народну судбу испуњене — пола приче, пола социолошке трактате, помажући се при томе поетским стилом као нечим што читалац може сасвим и не опажати.

По држање целокупне руске литературе и њених представника према естетичком елементу у поетичким творевинама најјасније илуструје појава „великог писца руске земље“ — Лава Толстоја, с којим ћу и завршити овај овлашни покушај карактеристике руске уметничке поезије.

Познато је да је код Толстоја у седамдесетим годинама прошлог столећа наступила криза у његовим погледима на смисао и сврху живота, а у исти мах и на огледало и регулатор живота — на уметност и поезију. И у животу, а још више у поетском стварању Толстојевом, опажа се нагла промена.

У уметничким производима философа-песника нема више оног мирног, самозадовољног задржавања код поетичких мотива, као што то видимо у „Козацима“, у „Сечи шуме“, „Севастопољу“, „Ани Карењиној“, „Рату и Миру“. Уметник се сад код „поетичких“, етнографских, психолошких описа задржава или нимало, или само за тренутак, па да брже, као са неком журбом, пређе на питања о смислу живота, о души, о добром и рђавом животу. Њега више не занима као пре истина конкретних чињеница, но истина јеванђелска. Тачне описе конкретних чињеница, ако из њих не зрачи јеванђелска истина, Толстој проглашује за лаж; а измишљене, невероватне ствари, ако само довољно и примамљиво илуструју какву истину Христовог учења и читаоца за њу задобијају, Толстој

проглашује за истину. Поезију конкретних чињеница, неосветљену и незагрејану религиозним начелом, па ма она по савременој естетици била врхунац уметности — Толстој обележава као лаж и рђаву уметност, и обратно: очевидно измишљене, удешаване и навијане чињенице, ако су кадре заразити читаоца добрим, човекољубивим чуством — проглашује за производе „добре уметности“.

„Истину ће дознати, — вели Толстој, — не онај ко дозна само оно што је било, што је сад и што уопште бива, но онај ко дозна, *шта треба да буде по вољи Божијој*.

„Написаће истину не онај ко само опише *како* је била нека ствар и шта је учинио овај а шта други човек, него ће истину написати онај ко покаже *кад* људи раде добро, тј. сагласно са вољом Божјом, а *кад* рђаво, тј. против воље Божје.

„Сви су књижевни производи и добри и потребни не онда кад описују шта је било, но кад показују шта треба да буде; не онда кад причају оно што су људи радили, но кад оцењују добро и зло, кад показују људима једини узани пут воље Божје, који води у — живот.

„Оцењивати производ уметности по степену његове реалистичности, истинитости саопштених подробности, исто је тако чудновато, као и судити о храњивости јела, по његовом спољашњем изгледу. Кад реалистичношћу одређујемо ваљаност производа, тим показујемо само то да говоримо не о производу уметности но о имитацији уметности“.

И тога се начела Толстој држи у свем свом песничком стварању са урођеном му издржљивошћу и нескретањем у страну. Он налази да свака уметничка или песничка творевина треба да је задахнута хришћанском идејом, или, бар, да просто, сваком разумљиво описује свим људима заједничка осећања, која ће их зближавати и учити их да су деца небеског Оца. Како Толстојева дела до приповетке: „Од шта људи живе?“ (1881) нису била писана у том смислу, но су веома често била „уметност ради уметности“, умовање због самог умовања, служила су изучавању душа разних људи, које изучавање,

ма оно како било сјајно и духовито, очигледно ни на мрву није унапређивало људско религиозно и етичко сазнање — Толстој их се одрекао и стално их у својим чланцима оглашује за производе рђаве, ружне уметности. И не само да их осуђује, но се од њих толико одбио, толико их сматра као нешто туђе, нешто бескрајно далеко од своје личности, да их овда онда и — исмева! „Верујте Богу, све су то лудорије, гатке, — говорио је 1902 год. једном свом посетиоцу. — Просто ме стид у мојој седамдесет петој години почети измишљати и описивати осећања неке даме које нигда није ни било, и разговор њен са господином кога такођер нигда није било — ни разговора, ни господина... Од тих лудорија бива и штете. Ето у породици Н., (ту Толстој спомену једну познату му породицу), — неке шипарице-госпођице читале ономад „Рат и Мир“, па сад непрестано фантазирају о баловима и излазима... Ја сад, после болести, нарочито јасно сазнајем у чему је једини и главни смисао живота. И то треба исказивати правце, без увијања, а не измишљавати гатке...“ Није потребно нарочито доказивати да нове уметничке творевине Толстојеве, писане у том правцу, нису нашкодиле ни гласу, ни уметничком угледу његовом. Његова „Два старца“, „Где је љубав, тамо је и Бог“, „Ода шта људи живе“, „Газда и слуга“ јасно сведоче, да поезија, стављајући се у службу религиозно-етичким и социјалним идејама, ништа не губи од своје важности.

Питање о уметности, на коју се у свету троши толики новац, толике умне и физичке силе и од које религиозно-наравствени и социјални напредак тако много очекује, заинтересовало је Толстоја толико да је идеју уметности (музике, сликарства, поезије) и начин њеног примењивања на унапређење правог прогреса човечанства дуго година брижљиво изучавао. Као плод тог рада појавио се 1898 г. необично савесно израђен спис Толстојев — „Шта је уметност?“ Доказавши у њему својом гвозденом и неодољивом аргументацијом ништавост на

чак и неморалност савремене уметности, велики писац синтезира погледе руске литературе XIX столећа и своје сопствене на уметност уопште и на уметносну („лепу“) књижевност посебице и каже:

„Уметност је једно између оруђâ општења, па стога и прогреса, тј. кретања човечанства напред. ...Она омогућава да људи потоњих покољења могу осећати сва она осећања која су пре њих осећали људи, а и у њихово време осећају најбољи напредни људи. И као што бива еволуција знања, тј. истинитија потребна знања изгоне и замењују погрешна и непотребна знања, тако се исто збива и еволуција уметности: бољима и за људско добро потребнијим осећањима изгоне се осећања нижа, мање добра и за људско добро мање потребна. И с тога је уметност по својој садржини у толико боља у колико више испуњава тај свој задатак, и у толико гора у колико га мање испуњава. А оцена осећања, тј. признавање ових или оних осећања за више или мање добра, то јест за више или мање потребна за добро људско, врши се на основу религиозног сазнања извесног времена...,

Уметност је духовни орган човечанског живота и он се не може уништити, и с тога, крај свег усиљавања људи виших класа, да сакрију онај религиозни идеал којим живи човечанство, људи све више и више сазнају тај идеал и он се све чешће и чешће, посред нашег поремећеног и поквареног друштва, исказује дêлом у науци, дêлом у уметности. С почетка XIX столећа јављају се све чешће и чешће у литератури и у сликарству производи више религиозне уметности, прожети правим хришћанским духом, а исто тако производи свима доступне и појмљиве уметности. Тако да данас и сама уметност зна прави идеал нашега времена и тежи му. Најбољи производи уметности нашега времена саопштавају осећања која позивају људе на сједињење и братство — така су дела Дикенсова, В. Ига, Достојевскога...

Религиозно сазнање нашега времена, које за сврху живота признаје сједињење људи, доста је већ раз-

јашњено и на чисто изведено, и људи нашега времена треба само да одбаце *лажну теорију лепоте*, по којој се као циљ уметности признаје наслада, и тада ће религиозно сазнање, сасвим природно, постати руководноцем уметности нашега времена...

Садржај уметности будућности биће — не изражавање искључивих осећања: сујете, туге, пресићености и *сладострашћа у свим могућим формама*, која су приступачна и занимљива само људима који су себе насиљем ослободили од рада, но ће она бити израз осећања која осећа човек, живећи животом својственим свим људима, и која проистичу *из религиозног сазнања нашега времена* или из осећања доступних свим људима без изузетка...

Уметност није наслада, провод или забава, уметност је велика ствар. Уметност је орган живота човечанства, који разумно сазнање људи преноси у осећање. У наше је време религиозно сазнање људи — сазнање да су људи браћа и сазнање да ће бити добро ако се они сједине и збрате. Права наука треба да укаже различне начине примене тога сазнања на живот. Уметност пак треба да преноси то сазнање у осећање — у срце.“

Ступивши на тај нови терен, Толстој неустрашно иде даље и, не водећи нинајмање рачуна о непрегледној провалији која ће настати између његових погледа на уметност и савремене светске уметности, не страшећи се чак ни тога што тиме пориче и спаљује плодове свог дугогодишњег уметничког делања, он продужује:

„Задаћа је уметности огромна: права уметност, помоћу науке руковођена религијом, треба да учини да се ово мирно сажитељство људи, које се данас одржава спољашњим мерама — судовима, полицијом, добротворним уредбама, надзором радова, итд. — постизава слободном радосном делатношћу људи. Уметност треба да одстрањава насиље.

И само уметност то може учинити...

Та кад се уметношћу могло саопштити чуство поштовања према икони, према причешћу, према особи краље-

вој; кад се уметношћу могао улити у људе стид због издајства отаџбине, оданост застави, неопходност освете за увреду, потреба жртвовања своје зараде за зидање и украшавање храмова, обвеза заштите своје части или заштите отаџбине, — иста та уметност кадра је изазвати поштовање и према достојанству сваког човека, према животу сваке животиње; кадра је изазвати стид и одвратити људе од раскоши, од насиља, освете, од користовања за своје задовољство предметима који су неопходна потреба других; она може довести људе дотле да слободно и радосно, и не опажајући то, жртвују себе на службу људима...

Можда ће у будућности наука пронаћи за уметност још нове, више идеале, и уметност ће их остваривати; но у наше је време задатак уметности јасно одређен. Задатак је хришћанске — тј. наше — уметности: остварење братског сједињења људи."

Тим речима завршује Толстој један од најдубљих и најважнијих својих списа. Полазну је тачку за та своја излагања узео Толстој, као што сам горе рекао, из духа и тежњи целокупне руске лепе и критичке књижевности XIX века, а нарочито из Гогоља, Бјељинског и Добрљубова — но велики је писац силом свог необичног духа све то представио тако јасно и примамљиво, да је тек после тог његовог списа и уметничких производа, писаних у том правцу, постало јасно да уметност и њена најглавнија грана, поезија, може и мора бити хришћански наравствена и општеразумљива, ако није рада да сав свет окрене од ње главу, ако је рада да служи задаћи која произлази из њеног бића.

Држање тако важних представника руске литературе — Гогоља, Бјељинског, Достојевског, Гљеба Успенског и Толстоја — према идеји уметничке поезије држим да је довољно упознало читаоца са погледима руске лепе књижевности на свој сопствени задатак. Но нису само та четир писца-уметника војевали за таку примену поезије на живот, они су у том погледу само најистакнутији

представници читавог друштва и књижевности из које су изашли, представљајући у исти мах и разне епохе које су следовале једна другој. Осим неколико усамљених примера, где је песник покушавао да се уклони од савременог живота и његових виших духовних потреба, сва је руска лепа књижевност, од Гогоља и Љермонтова до данас, служила расправљању религиозно-социјалних, политичких, практички философских питања. И тако схватање на задатке уметничке поезије својствено је и савременој руској литератури, у којој је летос преминули А. П. Чехов, поред остарелог Лава Толстоја, био неоспорно највећа и најважнија појава. Не уступајући својим огромним талентом руским класичним писцима, Чехов је њихов законити наследник. Он продужује од њих започето дело политичког и етичког сазнања друштвеног, обогаћујући га новим мисаоним материјалом, који он саопштава у сасвим новим, оригиналним, „чеховским“ уметничким сликама. То није више негдашњи писац „шарених“ прича од 3—4 стране, који је као московски студенат медицине писао за петроградске шаљиве листове и не помишљајући озбиљно да се ода књижевничком позиву — но је то писац „Приповетке непознатог човека“, „Црног монаха“, „Човека у футроли“, „Палате бр. 6“, „Чича Вање“ и „Вишњевог врта“, достојни друг Гогоља, Шчедрина и Толстоја, који својим творевинама помаже руском друштву да појми, или, у крајњој невољи, да себи створи смисао живота. Он стално указује на страхотну разорну силу ниске, вулгарне свакидашњости над душом човековом, позива на борбу са том свакидашњошћу и довикује: „Не умирујте се, не дајте да вас успавају, чините добро! Док сте млади, јаки, свежи, не престајте чинити добро! Срећа не постоји на свету и не треба да постоји, но постоји живот, и ако он има смисла и сврхе, онда они никако нису у нашој срећи, но у нечем разумнијем и већем. Постоји живот, постоји морални закон... Чините добро!“

Из тог једног места из Чеховљевих дела читалац

види да Чехов не излази из колотечине коју су у руској књижевности створили Гогољ и Толстој, услед чега сам и сматрао за потребно мало дуже се задржати код времена које је Чехову предходило и из кога је он црпао руководеће принципе за своје песничко стварање. Чехољева је делатност органски сједињена са општим и посебним духом руске уметничке књижевности и све што је у овом делу чланка о истој говорено, односи се и на општи смисао Чехољевих творевина. Служба друштвеном сазнању и моралном подизању руског друштва, непрестано стављање пред очи обрасца бољег, идеалнијег живота и стварање вере код читаоца да тај живот може и мора једном наступити — главни су састојци Чехољевог делања исто као и делања његових великих предходника и учитеља. Читалац ће се одмах уверити да ће му познанство с тима последњима у многом олакшати појмање уметничких ликова, етичких и друштвених идеала достојног им наследника, А. П. Чехова.

(Наставиће се.)

Јован Максимовић.

ПОЗОРИШНИ ПРЕГЛЕД.

Пол Ервије: Загонетка.

Један човек из осамнаестог века, површан, углађен и духовит, уђе једнога дана у собу своје жене и нађе је са љубазником. „Госпођо, рече јој, ви сте врло несмотрени. Замислите шта би било да вас је затекао неко други?“ Од то доба протекло је много воде

И наш се укус изменио много;

данас се неверство женино не узима тако олако и љубав се не да замислити без трабаната својих, витриола, револвера и ножа. „Ако ме волиш, узми се у памет“, певају у *Кармени;* и сасвим тачно. Чим жена каже човеку оне две кобне речи: „волим те“, човек стекне право да располаже њоме као

својом својином. Може је унаказити, може је испробадати ножем или изрешетати куршумима. Све то без икакве одговорности. Суд ће га ослободити, публика ће пљескањем одобрити пресуду, а наћи ће се пуно жена које ће се понудити да тако интересантном човеку залече ране и писаца да његов поступак психолошки објасне и препоруче другима за пример. Сад се пошло још даље. Убити неверну жену јесте казна, али спрам кривице, није довољна, нити може да поврати човеку душевно спокојство које му је жена одузела. Зато треба убити и жену и љубазника.

Тако мисле и браћа Гуржиран, Ремон и Жерар, јунаци овог комада. Потомци старих феудалних господара, млади и снажни, они по цео дан гоне дивљач остављајући своје жене да се забављају са њиховим старим рођаком Нестом и младим пријатељем Виварсом. Њима треба ваздуха, кретања и великих напора, после којих спавају као заклани, а буде се крепки као што су и били. Они воле своје жене као што воле своје имање, али им се чини савршено природна ствар што им лов узме цео дан, а сан целу ноћ. Овда онда, наћи ће се по који тренутак и за жене. То ће бити, обично, пред спавање; рећи ће се неколико речи, па ће се свак повући у своју собу. Једног дана читају у новинама како је некакав човек посумњао да га жена вара, али је није могао ухватити на делу. Он је претњама натера да призна кривицу, али љубазника не хтеде проказати. Тада је муж закоље великим кујнским ножем. „Животиња“ каже Виварс.

Гизела (Ремонова жена).

Шта је могло натерати ту жену да се ода?

Жерар.

Остатак поштења и искрености.

Гизела.

Какво поштење пред кујнским ножем, пред индивидуом која каже: „Убићу те ако писнеш, убићу и твога љубазника ако се изрекнеш“,

Ремон.

Бога ми, или ја, или наше жене не знамо право значење речи. Мало пре Леонора назва љубазника „бићем коме се жена даје“; сада Гизела назива „индивидуом“ увређенога мужа који се користи сувереним правом својим и који је погрешио само зато што није успео да убије и саучесника.

Гизела налази да је казна страшнија од кривице. „Зло је изневерити, горе је убити“. И додаје једну чисто женску фразу коју ћемо ми људи тешко разумети: „јер жена може бити најбоља пријатељица свога мужа, па га опет изневерити...“ Али Ремон неће да чује ни за какве разлоге. За њега је жена која превари мужа „погана животиња, бесна куја коју треба претући заједно са псом који каска за њом“. Жерар пак није сигуран да би, у даном случају, убио своју жену, али би се бар са љубазником добро наплатио. Но како су се раније договорили да пре зоре намаме на заседу неке крадљивце који им краду дивљач, Ремон и Жерар брзо прекидају разговор и одлазе у своје собе, не казавши женама за њихов јутарњи поход. Полазећи ујутру до зуба наоружани, они се у ходнику сукобе са пријатељем Виварсом. Виварс пронађе, као што би се то десило и сваком другом на његовом месту, један глуп изговор као да га је зуб страшно заболео, па је дошао да у њиховој домаћој апотеци узме какав лек. Разуме се да му браћа Гуржиран не верују. Он је био код Гизеле или код Леоноре. Али код које? И сад настаје прави испит над Виварсом. Како је ушао у кућу кад су врата била затворена? Ко га је пустио? Где је био? На сва та наивна питања Виварс неће ни да одговара, те је Жерар принуђен да на лицу места „потражи собу где се прељуба башкарила“, како се он сам пријатно изражава. Али мора да се врати не нашавши ништа. Дигли су жене из постеље и суочили их са кривцем: све без успеха. И Гизела и Леонора одговарају тако да ни мужеви, па чак ни гледаоци, не могу да погоде која је од њих љубазница Ви-

варсова. И ова мучна сцена са дивљачким узвицима и бруталним речима могла би се бесконачно продужити да јој Виварс не нађе какав такав крај. Он је љубазник Леонорин, а муж Леонорин, Жерар, сам је казао да не би убио своју жену него само њеног љубазника. Он се дакле убије надајући се да браћа неће дознати чија је жена била неверна, или, ако дознаду, да је неће убити. Даље ствари теку по утврђеном реду у позоришту. Кад чује да се Виварс убио, Леонора се изда, а муж је оставља у животу.

Тако се свршава овај комад коме нисам могао наћи циља ни смисла. Зашто га је Ервије писао? Шта је хтео и је ли хтео што год доказати? Питања без одговора. Је ли Ервије за теорију браће Гуржиран или за теорију Нестову, који је веран традицијама осамнаестог века, да у брачним стварима треба имати довољно духа па кад се већ деси што се мора десити, онда прећи преко тога као да га није ни било? Или је хтео да изнесе један догађај страшан и узбудљив, без икаког другог циља? Иста неодлучност и нејасност опажа се и на лицима у комаду. Људи нису довољно оцртани, они нису створења од крви и меса, него аутомати који изговарају фразе о неверству женином. Они немају ничег личног, ничега свога, по чему бих их могао познати и рећи: то је Жерар, то је Ремон, то је Виварс... Они мисле да треба убити и жену и љубазника, или само љубазника, или ни једно ни друго. Али то није никаква карактеристика. То је као кад би неко хтео да вам оцрта неког човека, па вам каже: „он је, знате, за универзитет“, или „он је за Шкодине топове“. Стотинама је њих за универзитет и за један систем топова, али им је то мишљење једина заједничка црта. Они иначе могу бити добри или рђави људи, добродушни или пакосни, јунаци, кукавице, подлаци и свакојаки други колико их год има под сунцем. Њихово мишљење не истиче из њиховог карактера: оно је потпуно независно од њега.

Пол Ервије је један од бољих француских писаца,

и ако је књижевнички глас створио поглавито својим рекламерским особинама и другарским везама, или, како би се код нас рекло, „својом котеријом“. О по неким његовим комадима и идејама може се опширно говорити; чак је и корисно претресати их; али по „Загонетци“ Ервије би био потпуно непознат писац.

М. М. Ракић.

ПОЛИТИЧКИ ПРЕГЛЕД.

Расцеп међу македонским револуционарима. — Пут Кнеза бугарског у Лондон.

У децембру месецу пр. године речено је на овоме месту да међу револуционарима маћедонским у Софији који су подељени у две револуционарне организације — спољну и унутарњу — влада велики раздор. Тада је наглашено, да ће тешко доћи до измирења између спољне и унутарње револуционарне организације, и да несугласице између чланова унутарње револуционарне организације бивају све веће. Сад се може рећи да између спољне и унутарње револуционарне организације не може бити споразума, а да се међу члановима унутарње организације појавио расцеп који ће и ту саму организацију уништити. И од стране владе бугарске, и од стране софијске штампе, као и од стране неких виђенијих чланова унутарње револуционарне организације покушавано је да, због мучних прилика у вилајетима битољскоме и солунскоме дође до споразума. Овога ради позват је из битољског вилајета Дамјан Грујев, шеф главнога револуционарнога штаба у последњем устанку, у Софију. Много се полагало на његов ауторитет и његову популарност међу револуционарима. Али су се сви преварили. Ни ауторитет владе, ни глас и поштење Дамњана Грујева, ни интереси самога револуционарнога дела нису помогли. — Генерал Цончев, председник спољне органи-

зације (тзв. врховног маћедонског комитета) се одвојио и за свој рачун спрема и оружа четнике које мисли на пролеће да уведе у серески крај и тамо дигне устанак. У споразум неће друкчије него тако ако се њему повери управа над целим покретом устаничким у једренскоме, битољскоме и солунскоме вилајету, на што централни комитет, наравно, не може да пристане, јер генерал Цончев нема никаквог ауторитета у унутрашњости поменута три вилајета, а не располаже никаквим новцем ни симпатијама ни у Бугарској ни на страни. Револуционари из унутарње организације разбили су се на четири фракције. Једна се купи око Б. Сарафова, — друга око Др. Хр. Татарчева и Матова; трећа око Дамњана Грујева, а четврта око листа „Революционенъ Листъ“, који се штампа у Софији, па се тајно разашиље по Маћедонији. Привидни повод за деобу на фракције јесте начелна разлика у раду и прерогативама унутарње организације. Др. Христо Татарчев и Матов досадањи „заграничии представници унутарње организације“ израдили су нов пројекат за реорганизацију унутарње револуционарне организације, који се разликује од досадање у томе што су нешто мало проширена права револуционара — работника, обезбеђено им је јаче учешће у раду организације, али се одржава принцип централизације. Група око Дамњана Грујева хоће средину између садање централизоване организације и крајње децентрализације. Она група око „Революционог листа“ пак, која се може звати анархистичка или терористичка, претпоставља децентрализацију досадашњој централизацији, јер централизација није повела никаквим резултатима, већ убија дух иницијативе, а често се пута изврће у оруђе за постизање сврхâ које немају ништа заједничкога с идејом ослобођења. Четврта је група најважнија; њу води Борис Сарафов. Он је ту скоро упутио један проглас свима револуционарима маћедонским. — Проглас је и јавно утврђени расцеп и одвајање од досадање унутарње организације и стварање нове групе револуционара. У про-

гласу Сарафов осуђује сувишну централизацију досадање унутарње револуционарне организације. Она је дала сву власт једноме централноме комитету у Софији, који је из своје канцеларије давао заповести а револуционари-работници морали су да их извршују слепо, критике није смело бити. Ово је изазвало незадовољство и неуспех у раду, после неуспеха настало окривљивање, гоњење и фаворизирање. Централни комитет хтео диктатуру али многи конгреси револуционара држани у Бугарској и у Маћедонији — осудили дотадањи рад комитета и отуда расцеп као нужна последица. Али, како се у Европи још лепо мисли и симпатише маћедонској револуцији, мора се створити једна нова организација. Основа би јој била децентрализација, демократизовање организације. Сви чланови организације без разлике узимали би учешћа у раду, а о раду би се саветовали на конгресима којих би имало четири, јер се и област за дејствовање има да подели на четири рејона. Конгреси би бирали представнике унутра и споља. — Они би унутра руководили целом револуционом акцијом, они споља (један у Софији, један у Београду а један у Швајцарској) би представљали организацију и дејствују живом и писаном речју за ослобођење. У прогласу се највише указује на погибао од Аустрије која хоће вилајете: косовски, битољски и солунски себи да присвоји. Помињу се као завојевачи Бугарска и Србија, а осуђује нарочито рад српски у последње доба, који он сматра као штетан по револуционо дело па, дакле, и непријатељски. Проглас је примамљив, али пре је акт оптуживања других и правдање себе самога — него ли програм за нову организацију и акцију.

Ова група са Сарафовом је најактивнија и врло мало скрупулозна. Од ње се могу надати злу и Бугари и Грци, а нарочито Срби. Она скупља око себе оне елементе који не трпе у вилајетима битољскоме и солунскоме као ни у скопаљскоме санџаку, никакве такмаце Бугарима. Такве елементе она оружа и шаље у те стране. Одјеци њихова рада познати су свакоме Србину. Средства за то наћи

ће ова група лакше од осталих. Сем тзв. патриотских разреза које она врши над имућним Маћедонцима што живе у Бугарској, Турској, Србији и Аустрији, ова група може прибећи и онаквим средствима каква су употребљена са мисионарком Мис-Стоновом. Какав богат Грк, Јерменин, Турчин или страни консул у Турској, може лако бити на пролеће одведен у ропство четника ове четврте фракције маћедонске револуционарне организације и ропством ће се избавити само крупним откупом.

Ни остале три фракције не седе скрштених руку. Терористе чине своје по унутрашњости турске царевине а остале две спремају и оружају људе и шаљу их у унутрашњост Турске. Није неверовантно да ће се борба о превласт међу досадањим револуционарима првацима пренети из Бугарске и, у поменуте области. Неће бити чудо да се међу револуционарима који се боре за слободу развије крвава борба. Такав један пример је био већ у кумановскоме крају, где је један војвода Др. Татарчева разоружао једног Сарафовљевога војводу и протерао у Бугарску.

Чим нема јединства међу руковаоцима револуционарнога покрета, чим је сврха револуционарних чета да на лицу места агитују за своје вође, чим те исте чете на терену свога дејствовања прогоне свакога онога који не признаје бугарску ексархију, — тим самим је и дело револуционарно осуђено на неуспех. Па не само то, дело ослобођења ће бити још и за навек компромитовано, и, у место ослобођења донеће народу у вилајетима косовскоме, битољскоме и солунскоме још горе ропство него што је оно данашње. Кад би се правио један плебисцит, али не онакав као педесетих година у Француској, већ потпуно слободан, мучно да би испао у корист оних који данас воде борбу за ослобођење у вилајетима једренскоме, битољскоме и солунскоме.

*

У последње време много се писало да ће Енглеска отпочети самосталну акцију у маћедонскоме питању и

кроз њу обезбедити за вилајете косовски, битољски и солунски много шири програм реформа него што је утврђен у Мирцштегу, Повод овоме писању је један криво протумачени део престоне беседе Едуарда VII који је у њој нагласио „да би стање у Маћедонији могло бити боље него што је данас“. О каквој самосталној акцији Енглеске нема ни говора. Балфур, председник владе енглеске, поводом предлога посланика Брајса „да Енглеска подејствује енергично код Порте да извођење реформа изврши једна европска комисија одговорна Европи“, изјавио је: „да се Енглеска не може издвајати из европскога концерта без погибли по европски мир“. Овако је слично говорио и лорд Перси, подсекретар Министарства Иностраних Дела, утврђујући уз то „да већи део маћедонскога становништва не симпатише устаницима“. У овоме смислу, — и ако је донекле маркиз Лансдаун био за један нов план реформа, — писао и лондонски „Тајмс“. — Енглеска, према томе, може само помагати реформну акцију у споразуму с осталим силама европским. И ако је она давно напустила своју туркофилску политику, њени интереси у Турској нису се толико изменили да Енглеској треба подносити какве велике жртве за Хришћане у Турској. Она им даје за сада само своје симпатије и то је све. Али, и то је доста. Шум који диже „балкански комитет“ у Лондону остаће само велико агитационо средство либералима енглеским противу данашње конзервативне владе за њихове партиске послове.

Али, шум који су подигле бугарска па донекле и европска штампа, поводом путовања Кнеза Бугарскога у Лондону не треба изједначавати с овим шумом виговаца. Он није напразно дигнут. Путовању овоме не треба потцењивати важност нити му увећавати значај. Посета Кнеза Фердинанда у Лондону има несумњиво приватан карактер, јер се тек од пре годину дана Едуард VII одобровољио према рођаку Фердинанду I и допустио отварање бугарске дипломатске агенције у Лондону. Али, та посета има и политички значај. Какав?

Турска се нагло оружа; Турци су постали необично ратоборни, а силно су нерасположени према Бугарима; по вилајетима битољскоме, солунскоме и једренскоме гоне Турци егзархисте до истраге; Русија се све више и више запетљава у Манџурији, а Аустрија све боље напредује у вилајетима косовскоме, битољскоме и солунскоме; у личним је особинама Кнеза Фердинанда Кобуршкога да воли више и рђав мир него ли добар рат ма са киме, а најмање са Турском. И за то му је требало да потражи по Европи оне који имају рачуна да се одржи status-quo на Балкану. И нашао је. Прво, Немачка. Њени трговачки и индустријски интереси на Балкану и у Малој Азији траже за дуг низ година пријатељство са Турском. Друго, Енглеска. Њени унутарњи послови, преустројство суvоземне војске и марине и борба око протекционистичке и слободне царинске политике, рат на крајњем Истоку, налажу јој да озбиљно подржава садање стање на Балкану. Треће, Француска. Докле је њен Савезник заузет на Крајњем Истоку, дотле она мора чувати status-quo, како се не би изгубили и онако знатно поремећена равнотежа међу европским силама. Четврто, Италија. Докле њен утицај не ојача у Албанији и албанскоме приморју, она мора, ради својих трговачко-индустријских и политичких интереса, чувати и помагати одржање садањега стања на балканскоме полуострву. И онда је Кнез Фердинанд, тај превасходни опортуниста, отишао најпре у Берлин, па онда у Лондон, па у Париз. По свој прилици доћи ће ред и на Рим. У овим престоницама он је тражио заштите од агресивних намера Турске, уверавао о миролубивим намерама Бугарске и целисходности политике зближења између Бугарске и Турске. Узгред је покушао да створи некакав contre-balance Русији и Аустрији у Цариграду за питања о реформама у европској Турској и да појача економско-трговачке везе своје земље са Немачком и Енглеском, јер су у последње време, ове две државе заједно с Италијом, почеле истискивати из Бугарске аустријску, француску и белгијску индустрију.

Појачавши економско-трговачке везе, кроз добре трговачке уговоре, који су сада на реду у Бугарској, Кнез Фердинанд је мислио да ослободи узгред Бугарску и од њему мрских капитулација. У овоме ће успети пошто су се у томе погледу свуда показали попустљиви. Кад то буде, онда му треба само машити се Краљевске Круне. Бугарској ће ове посете привући стране капитале и појачане трговачке везе. Стамбуловистима ће порасти и иначе мали политички капитал, а правим политичарима бугарским не треба се бојати каквих авантура у Маћедонији у 1905 години. Инострани.

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ.

Даница Марковић: Тренуци. Београд. 1904.

Као људима, и књигама се прилази са извесним предрасудама. Нарочито, када су то стихови које су жене писале.

„Тренуци“ нису имали ништа што им је могло у прилог говорити: на њима је било написано име које се први пут чуло у књижевности, изишли су у доба када се сваког месеца јавља нова збирка стихова. И прелиста ли се књига расејано и немарно, обрати ли се пажња само на спољашњост, на оно што одмах пада у очи, на *слово* а не на дух, први утисак ће бити неповољан.

Има у овим песмама нечега што необично и готово стално подсећа на „поезије“ које шипарице пишу својим пријатељицама у албуме, — „узми овај цветак ружичасте боје...“, — и заклињу се на пријатељску верност и с оне стране гроба. Има ту оне веома несимпатичне, нарочите поетичке фразеологије, оних освештаних речи, реторских цветића, што се стално повлаче у песмама свију оних који немају довољно укуса и духа да говоре језиком целога света, језиком довољним за оне који имају правога талента. И овде има и „лахорића“, и „цветних

поља“ (оних монотоних цветних поља Војислава J. Илића!), и „белога стада“ које гоне „пастири“, „удес“ је ту „грозан“, „химне“ се „вију“ под „окриљем музе“, „ластавица“ је „мила“, груди су „ломне“, младост је „скрхана“, а „луна баца светлост бледу“. Није заборављен ни Морфеј, ни Прометеј, ни Бореј; не каже се сан но „санак“, не хладноћа но „студ“, не нада но „над“. Има наивно егзотичних наслова, као „Canzone“, „Gallium verum“, као „Marcia funèbre“, као што је данас наша поезија уопште пуна „акварела“, „диоскура“, autumni flores, хризантема, камелија и орхидеја, где се детињасто хвата једне моде, последњег спаса свих оних који сами немају ничег дубљега и који необичним речима покушавају да запрепасте читаоце и пошто по то буду интересантни.

У стилу Г-ђе Марковић има нечега тешког, тврдога, а често и суве прозе. Има слика, редови су неравни, све вели да се хтела дати песма, али је тешко не осетити трому прозу у стиховима као што су:

Ал' у том часу жеђ нас је морила љута;
Жарка се жеља јави да је утолимо;
И ти спусти ведро; за некол'ко трenута
Свежу воду писмо, да жеђ угасимо.

Угасивши жеђ љуту пресићени смо стали,
С утољеном жељом дубоко оданули,
И заједничком мишљу смо се погледали,
Па, приступив бунару, над воду се нагнули.

Има у овим често прозаичним стиховима тешког изражавања, развучености, одсуства хармоније, има ту и места која на језику смртних ништа не значе.

Све је то тако, све то пада у очи чим се ова жута књига отвори, па ипак, па ипак ова збирка стихова јако одскаче над гомилом толиких које су испеване ових распеваних последњих година.

Искреност, ретка и смела искреност, искреност коју ни људи увек немају, главна је одлика ових песама. Треба имати храбрости на рећи сву своју мисао, не правити се ни гори ни бољи но што је, певати само

оно што се истински осетило и од чега је душа затрептала. После сваке од тих песама стоји датум када су писане; неке од њих носе и наслове значајних доба и дана у животу: „У октобру“, „О где сте ви, фебруарски дани!...“, „27-ми јуни“. То су одиста *тренуци* једног узнемиреног и невеселога живота. И то више не пева она Милица дугих трепавица из народне песме, која није себе држала за вилу да гледа облаке но за девојку што гледа преда се; то није друга једна Милица, сирота Милица Стојадиновић̂а Србкиња, „Врдничка Вила“ наше романтичке поезије, плачљива читатељка Жан-Жак Русоа и немачких сентименталних певаца, која је горела оном старинском љубављу, и говорила: „Али кад бих ја место камичка носила у мојим грудима облик какве сродне ми душе, зар би ми тада као српској девојци приличило певати: чуј ме, свете, ја сам заљубљена“. Песме Г-ђе Марковић доказ су колико се у томе погледу напредовало, колико се личност у нас ослободила и осмелила да живи *својим* животом и за *свој* рачун. Треба прочитати ону символичну песму „На бунару“, тамну, чудну и импресивну „Историју једног осећања“, и ону сасвим јесењу „Јесењу ружу“:

Још тог тренутка душу сам ти дала
И срце своје, и свој живот цео.
С младошћу, пуном светлих идеала;
И кô што цвет је на грудима свео,
Узабран, свеж из врта, бог зна чија,
— Његовим трагом кренула сам и ја.

Као што се по себи разуме, ове врло индивидуалне песме једне жене имају за искључив предмет љубав. И ако се многе од њих дешавају под ведрим небом, под месечином која баца бледу светлост на високо дрвеће, у „мирису цветног јоргована“, на земљи покривеној жутим јесењим лишћем, са силуетом Авале у позадини, ипак је пејзаж тако оскудан, и спољни свет сведен на малену меру.

Ту је само онај безобзирни егоизам врло јаких осећања, егоизам тиранске љубави која све узима, осећа човека

од свега спољашњега света и лишава га свих других осећања. То није она разумна, тиха, умиравајућа и хигијенска љубав, од оних задовољених љубави где се ужива све тупо блаженство ситих и у свему намирених људи. То је amor dolorosa, плаха, оштра љубав, која пробукти кроз живот као олуја, оставив за собом рушевине, која баца на муке душу и оставља отворене ране док смрт не излечи од свију болова:

Али нисам могла знати
Да ће, после, ти спомени
Кô духови претит' мени
Недати ми ноћу спати,
Дизат' покров мртве среће,
Да мучење буде веће,

Нема много стихова у српској поезији као што је свршетак иначе неједнаке песме Gallium verum, још једне песме од 27 јуна:

Кад у одају ступих своју глуху,
Са сухим цвећем у рукама врелим,
Од дуга пута, у прашљиву руху,
Осетих тада да ништа не желим.

Цео ми живот у прошлост утону!...
И као киту босиока смерна
Што с побожношћу меће за икону
Душа побожна, одана и верна.

Пред сликом твојом падох на колена,
Од свуд тишином окружена глухом,
И окитих је, болом сатрвена,
Ивањског цвећа руковети сухом.

То нису више равнодушна и дилетантска ређања стихова, лов за сликовима и игре речи, то су болни крици целе једне душе. Сиви облаци на зимњем небу, бол се уплео у живот, а изубијана душа која би се хтела молити Богу не уме више:

Велики Боже, јеси л' ти то хтео?
...Боже, је ли и то твоја била воља?!

Мучан живот стоји као отворена књига која се тек сада почела читати, и дуго, дуго ће се читати и уздисати док се дође до њеног краја:

Тишина пуста као на дну гроба –
Ја још не спавам — дух ми будан бдије,
Души и телу већ покоја није.
На моје очи сан као да не сме,
Стрепећ' пред крајем несвршене песме.

Оваква осећања и речи није могао имати сваки, и поред неколико пастиша Војислава Ј. Илића, то је оригинална, лична, *своја* књига, какве се не јављају сваки дан, нарочито у поезији, и двојином нарочито у српској поезији и у Србији. Код нас је било и има и књижевнијих и савршенијих и лепших стихова, али од ових нервозних, узнемирених и чудних песама тешко да има искренијих. Ј. Скерлић.

Иван Вазов: Кратке приче. С бугарског превео С. А. Поповић. Мостар, 1904. (Мала Библиотека, св. 88).

Наша публика слабо познаје књижевности осталих југословенских народа: хрватску нешто мало; бугарску и словеначку готово никако. Добри би јој преводи, дакле, били добродошли као средство за то упознавање, тим пре што ове младе књижевности већ имају доста дела која заслужују да буду позната и ван свога завичаја. Почињући тај посао, Г. С. А. Поповић нам је дао ову малу збирку кратких прича Ивана Вазова, једнога од најглавнијих представника нове бугарске књижевности. Мислимо да није излишно користити се овом приликом и дати сумарну карактеристику овога писца, кад је то његов преводилац пропустио да учини, тим пре што је код нас свега једанпут, и то поодавно, писано о Вазову[1].

Иван Минчов Вазов (рођен 1850 г. у Сопоту) школује се у родном месту и у Пловдиву, где свршава само

[1] Св. Ст. Симић, Преглед бугарских листова, „Дело", кн. 9 стр. 121.

четврти разред учитељске семинарије; ту се одаје учењу руског и францускоѓ језика, и покушава да преводи Беранжеа. Затим се неко време занима трговином код оца, чије је тевтере ревносно испуњавао својим стиховима. 1870 г. шаље га отац некој родбини у Румунију, да се тамо учи трговати; али младић не престаје писати стихове, и у „Периодичном Листу“ штампа прву своју песму „Бор“. Он брзо стиче гласа, добро предусретнут и од Љубена Каравелова, који је био нарочито строг према младима. Као плод Вазовљевог књижевног рада пре ослобођења, јављају се две збирке песама: „Прапорац и Гусле“ и „Бугарски Јади“, одјек бугарског страдања и тежње за слободом. После ослобођења, нова збирка „Избављење“ још више подиже глас песника народне слободе. Он остаје у Пловдиву, где са К. Величковом покреће књижевни лист „Науку“. Из тога су му времена збирке: „Мајска Кита“ (љубавне песме), „Гусле“, „Поља и Горе“ (у којој је његова популарна „Епопеја Заборављених“), и две најбоље поеме (из народног живота за време робовања): „Градада“ и „Загорка“. Сједињење и рат 1885 г. налазе одјека у збирци патриотских излива „Сливница“, а за његов пут у Италију везује се нова збирка лирских песама „Италија“ (у којој први пут на бугарском језику срећемо неколико сонета). Затим се јављају нове збирке: „Звукови“ и „Дух Младости“, са дубљим мотивима кроз које веје туга. У последњим збиркама („Под Нашим Небом“ и „Скитничке Песме“) Вазов опева сеоски живот и чари бугарске природе, која у њему има одушевљенога обожаваоца.

Вазов је доста писао и у прози, и издао неколике збирке приповедака, црта, успомена и путних утисака („Приповетке и Приче“, „Црте и Скице“ и др.). Значајније су му приповетке „Немили-недраги“, „Митрофан“, „Деда-Нестор“, „Братучеди“, и др. Оне су лаке и занимљиве за читање, али се Вазов у њима не јавља као носилац неких идеја, већ само као доброћудан и пријатан приповедач онога што је било.

Али дело које је Вазову пронело гласа и ван Бугар-

ске јесте роман „Под Игом“ („Подъ Игото“, 1890), у коме се огледа културна историја Бугара последњих година ропства, пун живих слика и добро оцртаних карактера (нарочито рђавих), преведен на неколико европских језика. После овога, написао је он још два велика романа: „Нова Земља“, живот Бугара првих година по ослобођењу, и „Казаларска Царица“, са чисто етичним предметом; али су они много слабији од првога.

Нарочито су хваљени Вазовљеви описи природе. Најбољи и највећи је од њих „Велика Рилска Пустиња“, а краћи су сабрани у последњим збиркама: „Виђено и Чувено“ и „Шарен Свет“.

Он је радио и на драми, али је као драмски писац од много мањег значаја. Ипак се за најбољу од његових драма сматра прерада приповетке „Немили-недраги“ „Хъшове“.[1] Остале нису могле издржати критику.

Уређивао је угледне књижевне листове „Зору“ (1885) и „Даницу“ (1890).

У његовим су делима заступљени готово сви књижевни родови, али је он претежно лирски песник, поклоник свега лепога у човеку и у природи, нежни тумач народних тежњи и гордости, заштитник правде и народне слободе, речју: одјек народних болова и радости. Неоспорна му је још заслуга што је технички усаврши бугарски стих, давши му обрасце за све његове врсте.

Вазов је, дакле, и ако време све више крњи његов глас, ипак један од најистакнутијих представника нове бугарске књижевности, њен отац, како га неки називају.

*

Прва замерка овом преводу тиче се избора. Преведено је пет кратких прича (четири из збирке „Шарен Свет“, једна из засебне књижице „Сусрет“), које су писане последњих година (од 1900 на овамо); оне су врло лаке, фељтонистичке. Још најбоља је од њих „Сусрет“. Кад је преводилац већ хтео да упозна српску публику са Вазовом, требало је, природно, да из њега почне пре-

[1] Хъшъ, нарочит тип бугарског устаника.

водити оно што му је најбоље, коју од његових већих и бољих приповедака. Оваквим избором учињена је неправда овом писцу.

И сам превод није без погрешака. Негде су изостављене неке реченице или речи. На пример: на 20 стр. у оригиналу[1] „Сѣкашь куршумъ...“, на 138 стр. „прѣкалявалъ ли съмъ..“, итд.; на речи: „ожуленичко“ (похабано), „на комара“ (од коцкања), итд. Затим, има неколико погрешно преведених места која кваре смисао. На пример, реченица: „Ако да не бѣха поетитѣ, нис трѣбва да се отчаемъ за нашето бѫдаще“ преведена је „Ако и нисмо песници, ипак треба да се старамо за нашу будућност(?)“ (стр. 7); „Той обаче се затрудни въ отговора си...“ — „Он се шта више потруди да ми одговори...“ (стр. 23), итд. Чак и обичније ствари: „какво имате“ преведено са „шта имате“, а значи „шта вам је“ (стр. 25, 45); „трѣбва“ са „треба“, и кад значи „мора“ (стр. 38); „кое“ са „ко“, а значи „шта“ (стр. 29); „кирливъ“ са „искривљен“, а значи „прљав“ (стр. 74), итд. Најзад, падају у очи и речи: зимогрозно, чуство, труд и работа (место рад), па бугарин, немац, хрваћанин, македонац, танталове муке.

Ипак, ових омашака нема тако много, и одмењују их нека добро преведена места.

М. М. Ибровац.

System der direkten Steuern in Serben, Jnaugural-Dissertation von Welizar S. Jankovich.

Дисертација Г. В. Јанковића свој први и најближи задатак извршила је успешно. Она је своме аутору донела докторску титулу на Берлинском Универзитету, значи да је већ један пут, истина у уском кругу, школском, оцењена, и то повољно. Али кад је после тога предата јавности, она је изложена поновној критици, строжијој и опсежнијој. Јер место обичног ђачког рада,

[1] Пѣстъръ Свѣтъ, София, 1902.

ми сад имамо посла с једним стручним делом које се јавља на свет с претенсијама на извесну научну вредност. И баш због тога необично је тешко одредити тачно значај радова те врсте. Јер, ако се има на уму њихов школски циљ, од њих се ништа даље не може тражити до да пруже било историјски развитак предмета којим се баве, било садашње његово стање. Немогуће би било тражити од писца какву дубоку студију, погледе строго научне; још мање би се могло од њега захтевати да се толико удуби у природу самога предмета да је у стању из ње извући најкрајње консеквенције. То су обично проста излагања, без довољно слободе у раду и без велике извежбаности, на основу теоријских правила из уџбеника, изведена неспретно и шаблонски. Од њих се једино може с правом изискивати да буду тачна и прегледна. Њихова је вредност, за ширу публику, ништавна. — Ако се међутим такав рад посматра као студија која се бави једним нарочитим питањем из науке о финансијама, онда је ситуација сасвим друкчија. Ми смо у праву очекивати да ће се на питање бацити што више светлости, да ће нам се изнети последњи резултати предузетих истраживања, да ће нам се дати бар основи једнога научнога система. Вредност и једне обичне дисертације, у овом другом случају може бити врло велика.

Водећи рачуна и о једном и о другом гледишту, ми ћемо оценити рад Г. Јанковића онако како се он пред нама јавља, — као студију о непосредним порезима у Србији, као покушај систематскога излагања о нашем пореском законодавству.

Одмах ћемо рећи да је општи утисак који се добија неповољан. Читалац нема пред собом ни потпуну ни сасвим тачну слику нашега пореског система, не налази никакво решење тога великога проблема финансијске политике, од кога зависи економски развитак Србије и благостање народа. То је међутим баш оно што нама недостаје. У нашој стручној књижевности ми немамо ни једнога исцрпно израђенога дела о тој тако

важној грани државнога живота, и нама је веома жао што Г. Јанковић није успео ту празнину да попуни.

Он се задовољио да летимице, без дубљега улажења у ствар, изложи наше непосредне порезе, онако како се о њима говори у самоме закону о непосредном порезу. Два главна питања: прво, од кога се непосредно наплаћује порез; друго, ко управо сноси терет пореза, понегде су само додирнута, а у главноме се прешло ћутке преко њих. Затим, однос нашега система непосредних пореза према економском стању Србије, утицај тога система на наш привредни живот, — два најважнија проблема, која се не смеју оставити нерешена, нису уопште ни узимана у обзир, нити се о њима и једна реч говори.

Сем тих основних недостатака, има и погрешака у детаљима. У првоме делу, где је површно изнет историјски развитак пореског законодавства у Србији почев од 1815 године, писац није с довољно пажње извршио претварање вредности новца из нашега старијег система (који је важио пре данашњег десетно-динарског) у вредност динарног система. Тако, на 13 страни он каже да је царски харач износио 6,22 гроша (1.35 динара) на главу. Прво је сам начин писања погрешан, јер те цифре требало би читати: шест гроша и двадесет и две паре, а пара међу тим није била стоти део од гроша, — као што је данас од динара, — већ четрдесети од пореског гроша а двадесети од чаршијског. Друго, вредност гроша мењала се: до 1815 износила је нешто јаче од једног динара, до 1825 око 80 пара динарских, а после 1825 само 50 пара динарских[1]. Што значи да шест гроша и двадесет и две паре не могу бити равне 1.35 динара. — Даље, писац тврди да је димницу, као непосредну порезу, плаћала свака хришћанска кућа и да је она износила 26—40 пара. Тако не стоји, него је свака хришћанска кућа плаћала димницу по један грош и четири пара, а мирије шест пара (то је у неколико измењено једним

[1] М. Петровић, Финансије и установе, с. 494—497.

наређењем од 1816 године); сем тога свештеници, манастири и цркве плаћали су димницу свакп на други начин[1].

У другом делу, у коме је показан начин данашњег порезивања, има неколико нејасних и нетачних места. Ми ћемо поменути само два. Према излагању на 31—34 с. могло би се закључити да је наш порески систем далеко горп но што је. Ствар је у овоме: по писцу излази да наш законодавац није никако узимао у обзир положај земљишта при његовој класификацији. Међутим, чл. 6, тачка в., друга алинеја гласи: „Земљишта овога реда (тј. трећег) постоје на висинама, странама, бреговима и подножјима планинским“ — дакле ипак вођен је известан рачун о положају земљишта. — Писац тврди (на 68 страни) да само родитељи плаћају војницу за лице, које само није у стању да је плаћа. У ствари, војницу плаћа и задруга, што доводи у пракси до врло честих сукоба између пореских обавезника и органа за наплату војнице.

Ми смо се толико задржали на овој дисертацији с обзиром на значај питања која је она имала да расправи. И ако га она није расправила, због површности којом је рађена и због празнина и нетачности које садржи, — ипак ће она моћи да послужи као основица једнога бољег и опсежнијега рада. Тај рад ми очекујемо с великим нестрпљењем, јер, — срамота је рећи, — ми га у српској финансијској литератури још немамо. Нека би бар дисертација Г. Јанковића послужила као један од покушаја који ће изазвати дефинитивну студију о нашем пореском систему.

Душан Пантић.

L'art nouveau en tactique. — Général Bonal. — Paris 1904, 1 vol. in 8. — 3 fr. 50.

Француски ђенерал *Бонал* сваким даном заузима све виднпје место у војеној књижевности не само Француза већ и целога света. Његова „Садова“ и „Фрешви-

[1] М. Петровић, op. cit, с. 174.

лер" створили су му глас великог познаваоца теорије војне науке и дубоког мислиоца а „Данашња два рата“ потврдили су његову велику спрему по свима гранама војене науке.

„L'art nouveau en tactique“ може се без претеривања узети као круна свију његових досадањих књижевних радова из области војених наука; јер је овим делом потврдио: велику теорну спрему, дубоко познавање принципа модерног ратоводства а специјално начела тактике.

Ово најновије дело ђенерала Бонала критичка је студија мисли ђенерала Брижера о новој тактици, изнесених у „Revue des deux Mondes“.

Ђенерал Брижер, као и ђенерал Кеслер покушавали су у више дела и чланака да оборе досадање теореме и начела тактике и да поставе неке нове принципе. Један такав покушај ђенерала Брижера појавио се је у низу чланака у „Revue des deux Mondes“, где је овај хтео да докаже потребу: широких борбених фронтова, пространих бојишта, слабих тактичких резерава, постепено увођење артиљерије у бој, бесциљност артиљеријског дуела, одрицање коњици садејства у решавању битке, већ ограничавање њене улоге у служби извиђања, осигуравања и у довршетку битке...

Ђенерал Бонал у овом свом последњем делу побија, веома разложно, систематично и са поузданим принципима данашње војене науке, мисао по мисао, део по део теорије ђенерала Брижера и износи веома зреле, здраве и поуздане мисли, пуне духа и теориске истине о принципима и начелима данашње тактике.

Погледе које нам је изнео ђенерал Бонал у предњем свом делу, у многоме потврђују и догађаји из последњег руско-јапанског рата.

Ми најсрдачније препоручујемо ово дело нашим читаоцима из војске, а нарочито ђенерал-штабним официрима, где ће сви наћи много, много нових и паметних идеја.

П.[2]

БЕЛЕШКЕ.

КЊИЖЕВНОСТ.

„Материнска читанка“. — Педагошка књижевност увећана је али не и обогаћена новом књигом „Материнска читанка за српске кћери и матере“, која је изишла ових дана Истина, књигу је Министарство Просвете, по нечијем реферату, препоручило за књижнице народних школа и за поклањање ученицама виших женских школа. И то би као био знак да је добра. Међутим о овој књизи не може се дати такав суд. У њој прво сама редакција није добра, јер поред добрих чланака и састава има и рђавих; има сукоба у тенденцији појединих састава; има чланака који су нејасни за саме писце, те ће у толико више бити нејасни за читаоце којима је књига намењена; па има и погрешака без којих је књига морала бити. Редактори ове књиге саставили су књигу од послатих им чланака, приповедака и песама не водећи довољно рачуна о томе да сви ти састави морају имати једну исту сврху. Отуда је она противност између чланка „Систем реалнијег женског образовања“ и приче „Десна рука“. С тога је у овој књизи и могао наћи места чланак „Национално васпитање“ од Влад. Радојичића, у коме се не зна шта је горе: да ли непознавање предмета о коме се пише, да ли начин излагања у опште, или језик и оно мешање час источнога час јужнога дијалекта. Да се озбиљније мислило о редакцији књиге, није никако требало доносити ону чудну причу „Вера нас крепи и у највећој тузи“, са онако неписменим и бесмисленим почетком: требало је разгледати превод Рибовљева чланчића „О наслеђу интелигенције“, па у њему поправити погрешке; није требало доносити оне натегнуте и с муком смишљане изреке о томе шта је дете; и требало је бар тачно саопштити француске реченице у причи „Десна рука“ и превести их ради оних српских матера и кћери, које ће у истини читати ову књигу. У овој књизи и требало је и није требало учинити много што шта да би била добра. Требало је озбиљније и боље одабрати чланке него што су одабрани и срећени, а многе од донесених није требало никако уносити у књигу, јер они не уче ономе што је постављено за задатак књизи. Т.

Приповетка у Грка. — Г. Светомир Николајевић оштампао је из XXIV Чупићеве Годишњице свој чланак „из савремене грчке књижевности“: „Приповетка у Грка“. Предмет је занимљив и привлачан, али га писац није израдио као што се такве ствари раде. У место живе и пуне слике целог једног књижевног рода у једног младога и нама доста блиског народа, он је дао једнолик низ грчких имена на — ис, ни мало важне биографске податке, дуге и рђаво одабране цитате, бледа и невешта препричавања. Он је успео да нас заинтересује за један занимљив предмет, али од њега смо слабо што чули, и на другом месту мораћемо тражити општу идеју и укупну слику грчке приповетке. И што је најгоре, све је то писано једним сумњивим српским језиком и усиљено реторским стилом. С.

Један писац који је „на националном тлу“. — Г. Јован Грчић је један од оних српских националних списатеља, који немају довољно речи осуде за „космополитску“ књижевност, ону која није на „националном тлу“. Господин нарочито има антипатија за француску књижевност и за галомане око „Српског Књижевног Гласника“. И из појмљивих разлога, ми не можемо обићи његове чланке, који под насловом „Нешто о данашњим приликама у Паризу“ излазе у новосадском листу „Позоришту“. На страну што Г. Грчић показује апсолутно, беспримерно незнање данашње француске драме, и да не спомињемо његову неписменост која запрепашћује код једног бившег уредника књижевног листа и писца једне историје књижевности. Да се зауставимо само на особитом француско-српском језику којим је речени чланак писан. А он је писан тако да смо се ми местимично питали да Г. Грчић не тера шегу и са читаоцима и самим собом.

Ево *од речи до речи* верно наведених неколико његових ставова: „У том смо позоришту гледали pièce à grand spectacle en 4 actes, dont un prologue, et 22 tableaux, којој је натпис „Monsieur Polichinelle“, а написали су је M. M. Louis Decori et Victor Darlay“ (бр. 16); „Тога Керула, који се родио године 1856, а и као романсје s'est classé d'emblée au nombre des feuilletonistes aimés du grand public, зна и новосадска српска позоришна публика као саписца водвиљу „Les Boulinards“, un des grands succès du Palais-Royal...“ (бр. 18); „Une nuit de noces“ — по свему се види — égalera certainement l'immense succès

du légendaire „Billet de Logement“, а да видите, врло уважени господине, какви су то комади, који се у Паризу могу давати и преко 500 fois consécutives, морате ми допустити да Вам и овде испричоведам l'analyse de la pièce...“ „Други чин se passe dans une somptueuse chambre à coucher. Ту Гастон повечера са својом младом женицом и она оде онда dans le cabinet de toilette... Не могу се подробније упуштати у то, да Вам, врло уважени господине, опишем ове événements, који се précipitent у другом чину те plantureuse folie. Доста ће бити, ако само констатујем, да после свих ових incidents drôlatiques sans cesse renouvelés на крај тог чина затичу Гастона Дирозела couché aux côtés de Sidonie и да тако против њега a été dresse un contrat de flagrant délit d'adultère, због којега сви у трећем чину морају ићи у bureau de commissaire de police, где се онда измире и изгрле те завеса последњи пут падне au milieu d'une véritable tempête de rire“, (бр. 19).

Оволико је доста, ма да би се читаве стране дале напунити оваквим стварима овога поборника књижевности „на националном тлу“. Само његов пример је био заразан, и нама се силом намеће реч из једног комада Антоановога позоришта којом завршујемо ово приказивање Г. Јована Грчића: Bon Dieu quel sinistre crétin!

F.

О српској књижевности. — Пољски писац Хенрих Глук штампао је лањске године у Кракову књигу „Duch literatury serbskiej“, преглед струја и развоја наше књижевности. — Уредник „Летописа Матице Српске“, Др. Милан Савић штампао је у 3 и 4 свесци „Oesterreichisch-Ungarische Revue“ чланак о данашњој српској књижевности.

Д.

Статьи по Славновѣдѣнїю. — Под тим насловом, а под редакцијом члана петроградске академије познатог слависта В. А. Ламанског изишла је збирка чланака који се тичу разних словенских народа. Срба се тичу: „Мотиви у предању о смрти краља Вукашина“ од Јована Н. Томића; „Проучавање насеља у српским крајевима“ од Јована Ердељановића и „Јужно-славенске пјесме о смрти Краљевића Марка“. Интересантан критички чланак нашега сарадника Јована Н. Томића оштампан је у засебну књижицу.

Д.

Македонске ствари. — Један од најугледнијих француских парламентараца, Месими, радикал-социјалистички посланик вароши Париза, публиковао је у „Revue politique et Parlementaire“, у свесци од 10 фебруара ове године, свој чланак о „Маћедонским стварима“ и стању извођења реформа. Месими је пре годину дана путовао нашим крајевима и мисли да је у садашњим приликама немогућно говорити о аутономији а још мање о независности. Ако Европа буде хтела извести у Цариграду своју заједничку енергичну вољу, Маћедонија ће кроз пола века постати средиште балканске конфедерације.

F.

ДРУШТВА И УСТАНОВЕ.

Главни Просветни Савет. — 898 састанак, 26 јануар, „Историја града Шапца“ од Николе Савића, професора, дата је на оцену Јов. Н. Томићу. — На место Г. Павла Ј. Поповића одређен је Г. Милан Вујановић да с Г.Г. Влад. Вулићевићем и Тјешимиром Ј. Старчевићем прегледа „Француску читанку, I део“, „Француску вежбанку, I део“ и „Основе француске граматике“ од професора Ст. Станојевића. — Г.Г. Др. В. Бакић, М. Иванић, Ј. Миодраговић и Мих. Стевановић известили су Савет да не могу прегледати читанке за III и IV разред основних школа. На место ових референата Савет је изабрао Г.Г. Свет. Максимовића и Мих. Милошевића да с Г. П. Ј. Поповићем ове читанке прегледају. — Према рефератима Г.Г. Ј. Миодраговића и П. Ј. Поповића Савет је одлучио: да се књига: „Теоријска и практична педагогија“ од Г. Компејре-а у преводу Р. Огњановића може употребљавати као уџбеник у учитељским школама и за књижнице народних и средњих школа, кад преводилац пре штампања у њој учини све исправке према напоменама г. г. референата.

899 састанак, 5 фебруара: Одређен је Г. Ј. Лукић да Савету реферује да ли „Речник за Корнелија Непота“ од Др. Ј. Туромана треба и даље употребљавати као уџбеник. — Одређени су Г.Г. Мих. Ј. Ђорђевић, Лука Зрнић и Милан Костић да Савету реферују да ли се „Општа историја за ниже разреде средњих школа“ од Ст. Ловчевића може и даље употребљавати као уџбеник. — По молби Г. В. Петровића Савет је одлучио: да се „Српски Књижевни Гласник“ може набављати за књижнице народних и средњих школа, пошто је ова књига позната

члановима Савета. — По молби књижарнице В. Валожића Савет је одлучио: да се књига „Радост. књига за децу“ може употребљавати за поклањање ђацима народних школа о испиту и за књижнице народних школа, пошто је она позната члановима Савета. — По молби Г. Рад. Агатоновића, Савет је одлучио: да се књига „Словенска Митологија“, од Л. Леже-а, може набављати за књижнице народних и средњих школа, и да се може поклањати ученицима средњих школа, пошто је ова књига позната неколиким члановима Савета. — По молби Јов. Милијевића Савет је одлучио: да се књига „Робинсон Крусе“, коју је Г. Милијевић превео са шведског, може поклањати ученицима старијих разреда народних школа и ученицима нижих разреда средњих школа и да се може набављати за школске и ђачке књижнице, пошто је иначе ова књига позната члановима Савета. — Коментар за читанку III и IV разреда основних школа од Г. Павла Љотића упућен је комисији за преглед читанака. — По реферату Г. Ср. Пашића Савет је одлучио: да се књига „Зашто, браћо, постасте хајдуци?“, од К. Петровића, може поклањати ученицима народних школа. — По реферату Гђицâ Христине Ристићеве и Катарине Павловићеве Савет је одлучио: да се књига „Српска девојка“ (рукопис) од Гђе Даринке Др. Ћосића и Драгомира М. Ћосића, учитеља, не може употребљавати ни за поклањање ученицама народних школа ни за ђачке књижнице. — Прочитани су реферати Г.Г. Ђ. Анђелковића, Мих. Х. Ристића и Милана Вељковића о књизи „Аритметика I део, за ниже разреде средњих школа“ (рукопис) од професора Н. Врсаловића. Пошто се ови референти нису сложили у оцени, Савет је одредио да и Г. Др. Пет. Л. Вукићевића ову књигу прегледа. — Прочитани су реферати Г.Г. Милоја Влајића и Др. Ст. М. Окановића о књизи „Методика земљописне наставе у основној школи (рукопис) од Мих. Станојевића. Пошто се ови референти нису сложили у оцени ове књиге Савет је одредио и Г. Др. Милив. Н. Јовановића да је прегледа.

900 састанак, 16 фебруар: Савет је одредио Г.Г. Др. Петра Л. Вукићевића, Владимира Д. Стојановића и Јована Максимовића да поново прегледају Рачунице за III и IV разред основних школа од професора Илије Н. Букановића. — Савет је одредио Г.Г. Др. Милив. Н. Јовановића и Л. Зрнића да прегледају „Зборник за децу“ (рукопис) од професора Влад. Т. Спасојевића. — На место

Г. Влад. Вулићевића одређен је Г. Др. Јован Скерлић да с Г.Г. Миланом Вујановићем и Тјеш. Ј. Старчевићем прегледа француске уџбенике за V разред гимназије од професора Ст. Станојевића. — На место Г. Др. В. Бакића одређен је Г. Влад. Д. Стојановића да с Г.Г. Љуб. М. Протићем и Др. Милив. Н. Јовановићем проучи питање о уџбеницима основних школа. — По реферату Г. Јована Н. Томића Савет је одлучио да се књига „Историја града Шапца", од Н. М. Савића, не може поклањати ученицима нити набављати за књижнице народних школа.

ЧИТУЉА.

Миливој Шрепел. — 12 фебруара умро је један од најврреднијих радника на хрватској књизи, Миливој Шрепел. Шрепел је био и књижевник и научник. Као књижевник, он је дуго година радио у „Вијенцу", писао мноштво чланака, приказа, позоришних рецензији. Тежећи да дадне узора и угледа својим саплеменицима, он је и преводио, и то Хораца и Апулеја, Додеа, Копеа, Тургењева, Толстоја, Херцена, Даниљевског, Салтикова-Шчедрина. Присталица нове струје у литератури, први је упознао хрватску читалачку публику с Теном, Брандесом, Ибзеном, Шопенхауером, Бодлером и другима, пишући у исти мах за „Матицу Хрватску" биографије чувенијих песника XIX века. Он је тражио да се хрватска књижевност подмлади реализмом руских великих писаца, а отресе традиционалних шаблона романтизма. Отуда он први тумачи и хвали реализам у Ђалског и Козарца, и истиче важност Ива Војновића и Краљчевића, први обраћа пажње на Лесковара. Као научник, Шрепел је, и ако не слависта по струци, ипак изабрао један део славистике за своје испитивање, наиме дубровачку књижевност. Писао је о „Скупу" Марина Држића и о „Сузама сина размет-нога" Гундулићевим, и тражио је изворе тим делима у талијанској књижевности, при чем није био увек срећан. Последњих година, кренуо је, као издање Југословенске Академије, нов зборник литерарних прилога из дубровачке и новије хрватске књижевности, понајвише на туђим језицима; од тог зборника, од те „Грађе за повјест књижевности хрватске" уредио је и издао три свеске.

А.

Власник, Љубомир Стојановић. Уредници, Павле Поповић, и Др. Јован Скерлић.

СРПСКИ
КЊИЖЕВНИ ГЛАСНИК.

Књига XIV, број 7. — 1 април, 1905.

МЛАКЕ ДУШЕ.

Илија Добрић, општински благајник, задовољан послије добра ручка и чаше вина, одбијајући димове из јефтине цигаре, с пребаченом ногом преко ноге, сједи за столом у својој канцеларији и чита „Narodne Novine“.

Велики, сламнати, жути шешир, са широким ободом, (он скида шешир само кад лијеже) баца сјенку на његово црвено лице. Смеђи, снажни бркови незасукани и спуштени. Како се нагнуо, види се из плаве кошуље црвен, јак врат, преплануо од сунца. На танком капутићу, масном и измазаном од мастила, један џеп на пола одеран, а из горњег џепа вири зашиљена оловка. Чакшире му отрцане, а просте, незгранне ципеле бијеле се од прашине.

Канцеларија је била мала, ниска соба, са рђавим патосом, с мала два прозора с испуцаним и поиспадалим стаклима, која се љети не оправљају, са старим, одужим столом са оградом према вратима. У куту се збила мала Вертхајмова каса. Поред зидова, на три стране собе, биле су свуда полице, пуне протокола и старих, пожутјелих списа, смјештених у корице од тврде, плаве артије, а из корица вирили објешени бројеви различитих година.

У канцеларији није било никога осим Илије Добрића. Пандури су косили код начелника; двојицу писара видио је гдје спавају под крушком иза општине, покривени капутима по глави.

Прозори су били отворени, и стари јасен, с великом крошњом пуном тамно-зеленог лишћа, заслања видик и чини да је у соби мало мрачно, али зато са својом сјеном разблажује врућину спарног дана. Лишће једне гране додирује се прозорског стакла. Из крошње јасенове кроз коју се гдјегдје провиде комадићи блиједо-плавог неба, чује се жагорење врабаца и зујање кукаца. Али то не смета Илију Добрића. Једино му сметају муве. Зато је и устао, откинуо једну гранчицу и махао њоме, бранећи се од напасти, и наставио читање.

Пред њим стоји неколико неотворених, службених писама и једно приватно писмо, с рукописом који је њему непознат. Но пошто је он био човјек који се не узбуђује кад добије писмо од кога заборављеног пријатеља, то га је и оставио на страну. Прочитаће га вечерас. Службена писма отвара тек неколико дана доцније, кад их се више накупи.

У новинама није нашао занимљивих вијести. Затворио их је и сложио пажљиво. Осјећао је преситеност и малаксалост у тијелу, и дријемеж га је лагано освајао.

Наједном се сјетио писма, стресао главом тјерајући муве; и узео га у руке, испитујући га погледом.

Размишљао је тко би то био да му пише? Ако му што треба, он му не може и неће дати, а ако му ништа не треба, зашто да троши паре на поштарину?

И он слеже лагано раменима, остави цигару на страну, и разрезиваше пажљиво куверту ножем корицињаком.

Писмо је било кратко. Илија Добрић га прелети очима и промешкољи се на столици. Црвено лице му преблиједи, а чело му се намршти. Осјети како му се два млаза зноја цједе низ лице. Прсти му се укочише и из њих испаде писмо на сто.

Благајник устаде и прође по соби, горе-доље, неколико пута. Затим дохвати, с нервозним гестом, прашну дволитру с водом и нагну је на уста. Вода је била устојана и млака. Но он то није опазио.

И онда се заустави у најкрајњем углу собе и по-

сматраше издалека стару, малу касу с које се била ољуштила боја. Гледао ју је као неко непознато чудовиште, са једним страшним, уплашеним погледом.

Илија Добрић узе писмо поново у руке и читаше га још једанпут.

Јандрија Бибић, жупанијски дневничар и његов давни познаник, јављао му је да се дознало код жупаније да у каси Илије Добрића нема толико новаца колико би требало да буде. Дакле, ако је то истина, што он не вјерује, нека се побрине да изравна дефицит прије доласка комисије.

Благајник се сјећао да је *узојимао* из касе новаца, у неколико махова. Покривао је кућу, прикупљивао је нешто земље, враћао је један дио дуга штедионици. Па кад пође у котар, узимао је по мало новаца да му се нађе кад се састане с господином предстојником и другом господом из суда и котара.

— Баш прави обешењак тај предстојник! говорио је увијек Илија Добрић. Што славно игра карата, а опет иде му карта као луда. Ја само вадим банку по банку, а он је само немарно згужва и стрпа у џеп!... (Ту је Добрић имао обичај да нешто опсује, ради већег ефекта.) Али зато воли ме, увијек се смјешка на ме и тапше ме руком по рамену. Позове ме кадгод и на ужину. Отвори врата и виче жени још из далека: „Данас ће наш Илија бити код нас на ужини!“...

Али данас Илија Добрић није се сјећао господина предстојника као једног милог познаника. Гледао га је у друштву с комисијом како се држи мало подаље, како има жалосно лице, као да се њему десила каква неугодност, па онда како му добацује по који поглед, кримице од комисије, што изражава сажаљење и што каже: „Који ти ђаво би, Илија Добрићу, да потрошиш туђе паре!“

И он инстинктивно омрзну господина предстојника.

Затим се диже тешком кретњом и скину дебелу књижурину примања. Писао је, рачунао, превлачио и мије-

њао пера. Свега га је био пробио зној. Није му ништа сметала ни врућина, ни муве; није ни осјетио кад уђоше писари и узеше му са стола новине, чудећи се његовој вриједноћи.

И онда, с плашљивим лицем, с рукама што су дрхтале, отвори лагано касу. Тешка враташца шкрипнуше. Он извади малу, прљаву кесицу, извуче десетак банкнота и истресе нешто сребра које одзвекну неким сатанским звеком у глави Илије Добрића.

Слагао је сребро у рипце од десет круна, и бројио их је. Перо му је дрхтало у руци и он је заборављао бројеве кад их је хтио да запише. Око крајева уста појавиле му се двије жалосне, болне, безнадне црте. Доња му је усница подрхтавала. Шапутао је, бројио, писао, сабирао, одузимао, прилазио каси, прегледао је, сагибао се и тражио нешто, завлачећи руке унутра, и не налазио ништа. Онда је извадио свој новчаник из џепа, истресао из њега нешто преко пет круна и придодао оној рпи, као да ће је повећати.

Све је било бадава. Пред њим стоје бројеви који га сатиру, ужасни, страшни бројеви! Никад му се није чинило да могу бројеви да буду тако грозни, тако немилостиви.

479 круна, 28 филера! Стотину пута је понављао механички те бројеве и чинило му се да су се тако урезали у његову душу да су на њој оставили крваве трагове.

Илија Добрић није ни сањао да је био толики његов дефицит.

Не, то нијесу били за њега бројеви, то су била нека страшна, никад невиђена жива створења. Они су играли пред његовим очима у различитим бојама, скакали, поигравали, преметали се, као да га исмијавају. И он је бленуо у њих, а пренераженим понизним погледом, као да од њих моли милост, да му се сажале, да му опросте. Па онда дође мржња, луда мржња, као да су му они нешто скривили!

И он сјеђаше тако неко вријеме, укочен, непомичан,

с полуотвореним устима, с лудачким погледом, сав клонуо у столицу са објешеним рукама.

Па затим згрну новце лијеним покретом руке, однесе их у касу и пође кући пијаним кораком, или кораком човјека који се придигао послије тешке болести.

Цеста, крива, неравна и изрована, пуна камења и прашине на којој се разабиру коловози, са јаругама с обје стране пута, зараслих запрашеном буником и коровом, спуштала се према малом пољицу, претрчавала га и видјело се како избија горе на Главици, бијелој од камења и обраслој ријетким грмљем. Пољице се жутило од стрнокоса, било начичкано стоговима сијена, на њему се видјела по која кола, бијелили се сељаци и сељанке, мицала се марва. Село се раштркало; мале, дрвене кућице, покривене трулом шимлом, окренуте поребарке према путу, с малим прозорчићем без стакла; друге кућице утекле под планину и прислонило се уз брдо, и само вире и црне се из гајића. Крај водовода, на сто корачаја од опћине, црвени се кров од школе, мало даље одсијева на сунцу крст на цркви, са зидовима што су поцрнили од времена, с кровом од лима који блешти. Около свуда брдашца и брда, свуда обрађивана гдје се могло од камења, и планине, суре боје, мјестимице заразле шумом, са бијелим каменитим главама, испресијецане драгама и изрезане траговима прољећњих бујица.

Цестом се чуло шкрипање малих, дрвених колица, која је вукао један стари, мршави коњ. На колицима је била натоварена врећа брашна. За колима је корачала жена, средњих година, у кошуљи, без прслука, с ократком, шареном прегачом на леђима, повезана рупцем који је у ствари био жут али се бијелио од брашна, ступајући цијелом ногом у разгаженом опанку по дебелој прашини. Враћала се из млина на Уни.

Остали свијет сав је био забављен послом. Тек ако се чује однекуд дрека дјетета, кокодáкање кокоши, лавеж паса или вика из поља.

И Илија Добрић, не видећи ништа, не чујући ништа,

не осјећајући ништа, заустави се пред својом кућом, мало већом од сељачких кућа, са само два осредња прозора, обијељеном, са новом шимлом на крову, са авлијом ограђеном новим, зашиљеним прошћем. По авлији се виђеле кокоши, а мало на страни, из једне плитке јаруге, пуне блата и воде што одсијева на сунцу, чуло се роктање двају прасаца. Подаље се видела стаја с отвореним вратима, на врт, пун још неотресених, плавих шљива из чијег се грања црнило двоје његове дјеце. У врх башче жуте се салдевана два стога сијена. Уз стају прислоњена мала кола за вожњу, обојена зелено. У сјени од кола дријема пас, опруживши све четири ноге.

Илија Добрић, не нађе жену код куће, и би му милије да је сам. Он уђе у собу са навученим завјесама, пуној сумрака и хладовине, са шареним ћилимом на поду, с непокривеним, округлим столом, с једним диваном, превученим црном, испуцаном кожом, са иконом светог Јована под којим је било написано његово име старословенским словима, с мноштвом нејасних фотографија без оквира по зидовима. Из друге собе видјели су се, кроз отворена врата, кревети и двије дуге пушке на зиду.

Благајник баци шешир на столицу, свуче капут и баци га преко шешира, и обоје се спуза полако на земљу. Онда се тресну на диван који пусти из унутрашњости звук перâ од жица и заљуља се. Очи Илије Добрића зауставише се у зеленим петљацима мале, земљане пећи и остадоше тамо непомичне.

Срце му је лупало, а мозак чинио му се да је узаврио. Стотина мисли, стотина слика падала му је на памет у један мах, а кад је хтио да се једне прихвати, оне су све заједно некуда утекле и изгубиле се. Свега се наједном сјећао, а ни о чем није могао посебице да размишља.

И испред његових очију пролети и мали Илија Добрић, у опанчићима, гаћама и плавом прслуку, како ле-

шкари на каквом пропланку код оваца које се раштркале; негдје у близини штекће његов пас, трчећи за зечјим трагом. Па затим, како иде у школу, с торбаком на леђима у коме је било мало књига, доста круха и сланине, јер кућа Илије Добрића није била сиромашна. Сјећао се како га је учитељ ишибао, а он загребао, без капе и без торбака, из школе, трчећи преко поља и плачући гласно. А ћаћа га дочекао, па га и он истукао.

Илија Добрић био је добар ђак. Кад је изишао из школе, опћина му одреди нешто помоћи, ћаћа му је могао нешто да пошаље, и они га послаше у гимназију. Свршио је тамо два разреда. Кад је био у трећем, деси се да га једном приликом ухвати за уво катихета друге вјере. Он се истргао и опсовао му матер. Онда су га шибали и истјерали.

Он је дошао пјешице кући и пошао за опћинског писара, оставио опанке и капу и најпослије почео носити ципеле и шешир, ашиковати са сељанкама, састајати се ноћу с њима, па и добивати батина од сељачких момака. Он је ипак био задовољан животом.

Послије благајничког испита, он је почео да мисли на женидбу. То јест, он је и у посљедње вријеме мислио на женидбу, јер с овом женом с којом живи, није био вјенчан, и зато су га много тужакали. То је била доста лијепа удовица једног жандарма, с малом пензијом. Но та женидба је била, што каже господин предстојник, само провизорна. Илија Добрић је мислио да тражи жену према своме положају и чину.

И њему се чинио живот тако лијеп, тако безбрижан, живот који пролази мирно, без потреса, без узбуђивања, осим што, по једанпут или двапут у години, умире од страха кад пролази кроз село велики жупан или господа од високе владе. Он није био човјек јаког моралног осјећања и мислио је да је све добро и право што он ради и што други раде. Ако је узајмао из касе новаца, он је и враћао. Зато му је то постало нешто обично и зато

није опазио да је узео, особито у посљедње вријеме, много више, него што може у један мах да врати.

Обузимала га је свега мисао гдје да сада нађе новаца, одмах и брзо. Јер ко зна, можда је комисија већ близу села. Већ му се чинило да чује зврјање точкова и звекет прапораца на коњима који доводе комисију. Поп нема, опћина му дугује плаћу за три мјесеца, учитељ има шестеро дјеце, с начелником се баш не гледа добро. У штедионици, још није вратио стари дуг; неће му можда дати нови зајам. А и да даду, то не иде тако брзо; мора се чекати. Да, опет, бјежи, с чим ће да утекне и куда ће да утекне?

О како би он био задовољан кад би се нашли однекуда новци — откуда, то ни сам није знао — па да их метне у касу и да спокојно, трљајући руке, чека комисију. Комисија, рецимо, долази. Илија Добрић је понизно, откривене главе, дочекује, са задовољним изразом на лицу, с мирним осмјехом на уснама. Они отварају касу, пребројавају новце, прегледају књиге, а Илија Добрић их посматра само са стране, наслоњен на прозор и окрећући равнодушно какав кључић на малом прсту. Они свршавају посао, налазе све у реду, извињавају се и честитају му на његовој уредности. А он се само поклони и позива скромно господу на залогај пршута и на чашицу *домаће*. Међутим, већ пандур Вујо окреће пуначко прасе на загорјелом ражњу које се румени и цврчи на ватри. А господин предстојник, са зажареним очима од шљивовице, хвали и истиче, заносним ријечима, способности и врлине Илије Добрића пред задовољном комисијом...

А овако, изложен срамоти, већ унапријед измучен питањима комисије, сметен и збуњен, осјећаше се као коњаник избачен из седла. И он гледа како његови планови пропадају, он гледа како му јавно продају дио земље, па како га воде у казнионицу гдје има толико људи из његове опћине којима је и он некада кројио капу, а сада ће морати да им буде раван. Илији Добрићу излажаше

пред очи како га ови подругљиво сретају, како га називљу *господином*, како поспрдно упозоравају стражара да с њим финије поступа, да му не даје тежак посао, да му даје бољу храну, „јер то је њихов господин благајник!“ Па онда њихове досјетке на његов рачун, па затим на рачун његове жене!

А његово име, име Илије Добрића, ни по јада што ће да дође у опозиционалне новине, већ ће да се штампа у „Narodnim Novinama“, обасуто најразличнијим, а нимало ласкавим епитетима! И тако ће се прочути за њега по читавом чиновничком свијету, припиће му се име *несавјесног чиновника*, њему који је вазда потпомагао владу и псовао матер опозицији.

Илија Добрић се мало придиже, дохвати с прозора боцу с ракијом и нагну је. Јабучица му заиграла, лице му поцрвени, а очи му закрвавише.

Хтио је већ сада да се охрабри, да се приправи да се бар не покаже као кукавица. Да ступи смјелим кораком и да каже комисији:

— Јест, потрошио сам... проневјерио сам. Али ја нијесам крив... има и већих криваца од мене. Има људи што су потрошили слободно хиљаде тога новца. Ја сам само прије њих појео један мали њихов залогај. Али, ипак има разлике између мене и њих. На моје се чело удара љага лопова, а на њихово... а на њихово вијенац поштења...

Илија Добрић је знао кадгод да говори. Не треба да се заборави да је сваки дан читао „Narodne Novine“.

А други глас, плашљив, ситан и пискутљив, јављао се у Илији Добрићу:

— Лажеш, говорио је тај глас, ти нећеш и не смијеш тако говорити. Плашљив си, кукавица си. Оборићеш покорно главу, поцрвенићеш, збунићеш се, замуцаћеш. Преметаћеш само шешир из руке у руку. Господа су оно, фино обучени, са прстима пуним прстења, са златним ланцима. Свршили су велике школе, говоре њемачки, сваки дан се састају са великим жупаном. Не, не, понављао

ће онај глас у њему, ти нећеш и не смијеш ништа говорити.

И Илија Добрић само застења, па се пожудно прихвати боце, једанпут, двапут, докле није остала празна. Најприје му се учини да се нешто у његову мозгу замути, па онда угледа једно небо, пуно ведрине, природу, пуну сунца, видио је своје задовољно лице, видио је вазда према њему насмијаног господина предстојника, осјећао тапшање његове господске руке на свом рамену, слушао га како му вели својим звонким гласом *наш Илија*. Комисија, дефицит, све је то утекло некуд далеко, или постало нешто мало, нешто незнатно, сићушно, нешто што се не види и о чему људи не воде рачуна.

И он се окрену према зиду и захрка.

А његов живот причињавао му се као дубока, пјесковита јама, налик на гроб, у којој он лежи и гледа једно парче неба, ведрог или облачног. До ушију му допире само лагани, једнолични шум из далека. Али наједном, чуло се нешто страшно; небо је постало мрачно и црно. А извана је допирао неки ужасан шум што је постајао све грознији и улијевао више страха, чим се ближе примицао. То се прелијева ријека живота, прљава и жута ријека, преплављује и засипа муљем гробове млаких душа.

Вељко М. Милићевић.

УНДИНА.

(6.)

ГЛАВА ТРИНАЕСТА.

Како су живели у замку Рингштетену.

Онај који пише ову причу зато што му она срце потреса и што жели да и са другима то исто буде, моли те, драги читаоче, за једну љубав. Не замери му ако сад преко једног приличнo подужег периода времена пређе с неколико речи, и ако ти само у општим поте-

зима исприча шта се десило за то време. Он зна, истина, да би сасвим уметнички и корак по корак могао показати како се Хулдбрандова душа отпочела одвраћати од Ундине и окретати Берталди; како је Берталда излазила све више и више на сусрет младоме човеку с ватреном љубави, и како су се и он и она, као што је изгледало, сад више бојали јадне жене, као од неког необичног створа, но што су је жалили; како је Ундина плакала и како су њене сузе изазивале у витезовом срцу грижу савести не могући ипак пробудити стару љубав тако да је он, истина, био покаткад љубазан према њој, али да га је нека студена страва убрзо одбијала од ње и одводила опет људскоме створу Берталди; — све би се то могло, писац то зна, опширно разрадити, а можда би и требало то учинити. Али њега то до срца боли, јер је и он доживео већ сличне ствари па се и у успомени плаши од њихове сенке. И теби је зацело знано слично такво осећање, драги читаоче, јер таква је судба смртних људи. Благо теби, ако си том приликом више добио но дао, јер овде је слађе узети но дати. Теби ће тада, приликом оваких успомена, проћи кроз душу само сладак бол а можда се спустити и једна блага суза низ образе, као и на твоје увеле цветне алеје, у којима си ти толико уживао. Али, нека је доста о томе; нећемо да забадамо себи у срце тисућу засебних убода већ само да укратко утврдимо то: да се то тако збило како сам мало пре рекао.

Јадна Ундина била је врло ожалошћена, али ни оно двоје друго не беше баш задовољно; особито је Берталда мислила да види суревњиви утицај увређене домаћице свакад кад год јој се ма и најмање што не би учинило од онога што је она зажелела. Отуда је она управо и доспела до тога да је узела власт госпође у кући, којој је Ундина, у тужном одрицању, уступала и коју је заслепљени Хулдбранд обично најодлучније подржавао. — Што је укућане у замку још више бунило, то су биле свакојаке чудновате сабласти које су Хулдбранд и Бер-

талда сусретали у засвођеним ходницима у замку и о којима пре тога, од како се памти, није било никад ни помена. Дугачки бели човек, у коме Хулдбранд и сувише добро познаде Чика-Килеборна а Берталда аветињског бунарџију, излазио је чешће с претњом пред њих двоје, а нарочито пред Берталду тако да је ова од страха већ неколико пута морала одболовати, те понекад помишљала и на то да иде из замка. Али, једно Хулдбранд јој је био и сувише драг, а она се ту позивала на своју невиност пошто управо до нарочите какве љубавне изјаве међу њима није никад ни дошло, а друго она није знала ни куда би се управо окренула. Стари рибар одговорио је на извештај Господина од Рингштетена да је Берталда код њега, с неколико доста нечитких потеза пера, онако како му је то старост и дуга практика допуштала: Ја сам остао бедни стари удовац, јер ми је моја драга, верна жена умрла. И ма колико да сам ја сâм самохран у колиби, Берталда ми је милија тамо но код мене. Само да не учини ништа на жао мојој драгој Ундини, иначе ће добити моје проклетство! — О последњим речима Берталда не вођаше ни рачуна, али оно: да може и не дођи оцу, запамтила је добро тако као што ми људи то свакад обично и чинимо у сличним приликама.

Једнога дана беше Хулдбранд баш изјахао, кад Ундина искупи домаћу послугу, заповеди да се донесе један велики камен и онда нареди да се њиме добро покрије дивни студенац насред дворишта у замку. Људи поменуше на то да ће онда морати доносити воду далеко оздо из доље. Ундина се осмехну тужно. — Жао ми је што ћете имати већи посао, драга децо, одговори она; ја бих драге воље и сама доносила крчазима воду оздо, али овај се студенац мора затворити. Верујте ми на реч да друкчије не иде и да ћемо тиме спречити само једно још веће зло. — Сва чељад обрадова се што ће моћи учинити по вољи својој доброј Госпођи; нису даље више ни питали, већ потекоше да дигну огромни камен. Под њиховим рукама он се издиже и они га већ наднеше над

студенац, кад дотрча Берталда и повика да стану; из тога студенца она захита воду за умивање која тако добро чини њеној кожи, и она неће никад допустити да га они затрпају. Али Ундина не попусти овога пута, и ако као и обично блага, од своје намере а што опет изгледаше сасвим необично; она изјави да њој, као домаћици, приликује да наређује по најбољем уверењу све што спада у газдинство и да нема давати рачуна о томе никоме до своме мужу и господару. — Гледајте, о гледајте повика Берталда, зловољна и са страхом, гледајте како се јадна дивна вода таласа и нија, јер хоће да је затворе да не гледа у оно јарко сунце и у она драга људска лица за која је и саздана да им буде огледало! — И збиља, вода у студенцу је пиштала и скакала сасвим необично; изгледало је као да хоће нешто оданде да се искобеља, али Ундина навали сад у толико озбиљније да се изврше њене наредбе. Није готово ни требало ово озбиљно рећи. Слуге су биле радосне што ће колико послушати своју благу Госпођу толико у исти мах и сломити упорство Берталдино; па и ако је она зипарала и претила, после неколико тренутака камен беше већ учвршћен изнад отвора од студенца. Ундина се онда наже замишљена над њега и стаде писати по његовој површини својим лепим прстима. Али, мора бити да је она имала, том приликом, у руци нешто врло оштро и што нагриза, јер кад се она одмакла и кад су остали пришли ближе, они угледаше на камену свакојаке чудне знаке које пре тога, како увераваху, нико не беше видео на њему.

Кад се витез врати у вече, дочека га Берталда са сузама и оптужбама због Ундинина поступка. Он погледа озбиљно у Ундину, и јадна жена обори ожалошћено очи преда се. Али ипак рече с великом одлучношћу: Мој господар и муж неће да укори ни свога роба докле га не саслуша, па у колико мање онда треба да чини то према својој венчаној жени. — Говори, шта те је навело на то чудновато дело, рече витез мрачна лица. — Хтела

бих да ти то кажем сасвим на само! уздахну Ундина. — Ти то можеш учинити лепо и пред Берталодом, одговори он. — Добро, ако ти то наређујеш, рече Ундина; али, немој захтевати то! Ох, молим те, молим, не тражи то! — Она изгледаше тако понизна, тако мила и покорна, да се витезово срце отвори пред сунчаним погледом из бољих времена. Он је узе љубазно под руку и одведе у своју собу, где она отпоче овако говорити.

Ти познајеш већ онакога стрица Килеборна, драги мој Господару, и чешће си се љутит сусретао с њиме у ходницима овога замка. Берталду је понекад чак толико уплашио да је морала и одболовати. То је отуда што он нема душе, што је просто једно елементарно огледало спољнега света које не може да да̂ одблесак и унутрашњега. И он види покаткад да си ти незадовољан са мном, да ја у своме детињастом осећању плачем због тога, а да се Берталда може бити у том истом тренутку задовољно смеје. И тако он замишља свакојаке ствари, па се меша и непозван, на разне начине, у наше послове. Шта помаже што га ја изгрдим, што га неуљудно најурим? Он мени не верује ни речи једне. Његов бедни живот нема ни појма о томе, како љубавни боли и љубавне радости тако јако личе једно на друго и како су тако срдачно спојени да их никаква сила не може раставити. Испод суза избива осмејак, а осмејак измамљује сузе из њихових комора.

Она погледа с осмејком и сузама у Хулдбранда, који поново осети у свом срцу сву чар старе љубави. Она осети то, притиште га усрдније к себи, па настави даље овако лијући сузе радоснице:

Пошто се, дакле, нарушилац мира није дао речима одбити, морала сам затворити врата пред њиме. И једина врата која он има да дође до нас, то је онај студенац. С осталим изворским духовима овде у околини он је у завади, почев од оближњих долина; и тек тамо даље на Дунаву, кад се његови неколики добри пријатељи улију у њ, настаје опет његово царство. За то сам и наредила

да се наваља камен на отвор од студенца и на њему сам исписала знаке који ће сву снагу љутита стрица сломити тако да сад не може изићи ни пред тебе, ни пред мене, ни пред Берталду. Људи могу наравно, и поред ових знакова, одићи камен са сасвим обичном снагом: ови знаци њима неће сметати. Ако хоћеш, дакле, а ти учини по Берталдиној жељи; али, она заиста не зна шта моли! Неваљали Кулеборн се баш нарочито и окомио на њу, и ако би се десило нешто што ми је он прорицао, а што би збиља и могло бити, и ако не из рђаве намере од твоје стране, — ах, драги мој, онда ни ти сам не би био ван опасности.

Хулдбранд осећаше дубоко у срцу колико је великодушна његова мила жена, како је она свога ужаснога заштитника тако пажљиво одстранила па зато била још и изгрђена од Берталде. Он је с тога привеже што љубазније к себи и рече дирнуто: Камен ће остати тамо, и све ће остати и мора остати онако увек како ти хоћеш, моја златна Ундинице! — Она му се умиљаваше, понизна и радосна у исти мах због давно ускраћених љубавних речи, па ће рећи напослетку: Мили и премили мој пријатељу, кад си данас тако необично благ и добар, да ли бих смела да те замолим за нешто? Видиш. ти си као оно лето. Баш кад је у својој најлепшој красоти, а оно, бацајући муње и громове, меће себи на главу круне од дивних непогода, те изгледа с њима као какав прави краљ и земаљски бог. Тако и ти искараш покаткад и севаш језиком и очима, и то ти стоји врло лепо, и ако ја због тога, у својој лудости, понекад станем и плакати. Али немој то никад учинити према мени на каквој води, или, кад смо ма и близу какве воде. Видиш, онда ће рођаци задобити власт нада мном. У своме гневу, они би ме без икакве милости отргли од тебе, јер би нашли да је увређена једна од њихова рода, и ја бих морала, док год сам жива, становати доле у кристалним дворовима, и никад више не бих смела к теби овамо горе; или, ако би ме и послали к теби горе, — ох Боже! онда би то

било још прије и горе. Не, не, слатки пријатељу мој, не дај да дође до тога, ако ти је драга твоја сирота Ундина!

Он обећа свечано да ће учинити како она жели, и њих двоје, неизмерно срећни и у љубави, изиђоше поново из собе. Баш тада дође и Берталда с неколико радника, за које је дотле била поручила, па ће неким мргодним тоном, који је од тада узела, рећи: Но, ваљда је већ свршен тајни разговор, и сад се може камен одићи. Хајдете, људи, пођите и извршите што треба! — Али витез, огорчен због њеног неуљудног понашања, повика кратко и сасвим озбиљно: Камен ће остати где је; — у исти мах замери Берталди за њену жестину према његовој жени, на што се радници, осмејкујући се крадом и задовољно, удалише, а Берталда, сва бледа, одјури у своје одаје.

Дође и доба вечере, а Берталда не дође никако. Послаше да је зовну; али послужитељ нађе њене одаје празне, и врати се само с једним запечаћеним писмом које беше упућено на витеза. Овај га отвори пренеражен и прочита:

„Са стидом осећам како сам ја само једна обична рибарска девојка. Што сам на то могла заборавити ма и за један тренутак, хоћу то да испаштам у худој колиби мојих родитеља. Остајте ми с Богом с вашом лепом женом!“

Ундина се беше од срца сневеселила. Она замоли срдачно Хулдбранда да похита за одбеглом пријатељицом па да је опет доведе са собом. — Ах, није било потребно ни да га тера на то! Његова љубав према Берталди изби поново силовито. Он протрча кроз цео замак, распитујући да ли није когод видео којим је путем отишла лепа бегуница. Не могаше ишта дознати; и већ се у дворишту беше винуо на коња, решен да удари без оклевања путем којим је Берталду довео овамо. У тај мах стиже један млади штитоноша и стаде уверавати, да је срео Госпођицу на путу за Црну Дубодолину. Као стрела полете витез на капију у означеном правцу, и не чујући Ундинин страшљив глас који с прозора викаше за њим:

За Црну Дубодолину? О, не тамо, Хулдбранде, не тамо? Или, за име Божје, поведи бар онда и мене тамо! Али, кад виде да јој је све викање узалудно, она нареди да јој се брзо оседла њен бели парип, па одјури за витезом не хотећи примити да је ма ко од слугу прати.

ГЛАВА ЧЕТРНАЕСТА.

Како се Берталда вратила с витезом дома.

Црна Дубодолина беше дубоко у брдима. Како се она сад зове, не може се знати. Онда су је звали сељани тако због густе таме коју су на дубодолину бацала висока дрвета, међу којима је нарочито било много јела. Чак и поток, који се међу стенама пробијао, изгледао је због тога сасвим црн и није био нимало онако весео као што су то обично воде које имају над собом само плаво небо. Еле, кад се сутон спусти, онда је овде било сасвим пусто а по висовима тама. Са страхом јурио је витез дуж обале потока, бојећи се час да због одоцњења бегуница не измакне и сувише далеко, а час опет да је у великој хитњи не превиди гдегод ако се хтела сакрити од њега. Међутим, он беше зашао већ прилично далеко у дубодолину и могао је мислити сад да ће ускоро и стићи девојчицу, ако је само ударио на прави траг. Сумња да он није могао друкчије учинити, чињаше да му срце удараше све силније од страха. Та где би се нежна Берталда и дела, ако је он не би нашао, у страшној помамној ноћи која се све страховитије спуштала над дубодолином? Тада најзад угледа где се по боку од брда светлуца кроз грање нешто бело. Учини му се да је познао Берталдину одећу те се упути тамо. Али његов коњ не хтеде поћи на ту страну; пропињаше се тако бесно, а он опет не хтеде губити време те — како би му на коњу и иначе шибље било од велике сметње — сјаха и запенушена парипа веза за један брест, па се онда стаде смотрено провлачити кроз шибље. Гране га удараху немилостиво по челу и образима засипљући га хладном

вечерњом росом; удаљена грмљавина одјекиваше потмуло с оне стране планина; све је изгледало тако чудновато да стаде осећати неки страх од беле прилике која је већ лежала на земљи недалеко од њега. Али је могао ипак сасвим јасно разазнати да је то нека заспала или онесвешћена женска прилика у дугој, белој одећи, какву је Берталда имала данас. Он приђе и стаде баш пред њу, зашушта гранама, зазвекета својим мачем: — она се не мицаше. — Берталда! рече он, најпре тихо, па онда све гласније; — она не чујаше. Кад је, напослетку, ово драго име изговорио са силним напрезањем, разлеже се путмули одјек из планинских дубина у дубодолини чисто тепајући: Берталда! — али се заспала прилика не пробуди. Он се наже к њој; али мрак у дубодолини као и пала ноћ не дадоше му разазнати црте њеног лица. Кад се потом, с неком љутњом и зебњом, наже над њу сасвим до саме земље, сену хитро муња те обасја дубодолину. Он угледа неко ужасно искревељено лице пред собом, које му потмулим гласом повика: Дај ми један пољубац, о ти заљубљени пастиру! — Дрекнув од ужаса, Хулдбранд поскочи у вис а гадна прилика за њим. — Дома! промрмља она; нечастиви су се разбудили. Дома, иначе ћеш бити мој! — И она пружи према њему своје дугачке, беле руке. — Подмукли Килоборне, повика витез, прибравши се, у шта хоћеш да си ти то, ти нечастиви! Нӓ, ево ти један пољубац! — И као бесан потеже мачем по прилици. Али се она растури, и читав пљусак воде у име поздрава не даде витезу више сумњати с каквим се непријатељем борио.

Он хоће да ме застрашивањем одврати од Берталде, рече гласно себи; он мисли да ћу се ја уплашити од његових лудих опсенарија и да ћу му оставити на милост и немилост сироту, уплашену девојку, како би могао извршити своју освету над њом. Али, то неће бити, немоћни елементарни душе! Шта је кадар учинити један људски створ кад хоће како треба, кад хоће по својој најбољој вољи, то не разуме тај немоћни опсенар. — Он осећаше

колико има истине у његовим речима и да је тиме улио себи у срце сасвим нову снагу. Осим тога, изгледало је као да му се сад придружила и срећа, јер још се не беше ни вратио своме привезаном коњу а он зачу већ сасвим јасно Берталдино запомагање, како недалеко од њега јадикује и грца у сузама због све разговетније грмљавине и олује. Као вихар полете он за гласом и нађе у дрктавици младу девојку како покушава баш да се успужа на вис не би ли се пошто пото спасла и избавила грознога мрака у овој дубодолини. Ну он је пресрете умиљато, па ма колико да је смела и поносита и била њена малопређашња одлука, ипак осети она сад и сувише јасно срећу што ће је њен, њеном срцу тако драг пријатељ избавити из ове ужасне самоће и што весели живот у миломе замку тако љубазно шири руке к њој. Она пође готово без и једне речи, али тако малаксала да је витез био радостан што ју је довео до свога коња, кога он журно одреши те да лепога путника подигне на њ, па да га онда за узде поведе за собом смотрено кроз несигурну таму у дубодолини.

Али коњ беше сасвим подивљао услед Килеборнове фантастичне појаве. И сам витез морао би имати грдне муке да се вине на леђа животињи која се пропињала и бесно бректала; попети на њ Берталду, која је сва цептила, било је посве немогућно. Одлучише дакле да се пешице врате дома. Водећи коња за узду, витез подржаваше другом руком девојчицу која је посртала. Берталда се усиљавала да се покаже јака како би што брже изишли из ужасне дубодолине, али је умор савлађиваше силно, а у исто време сви јој удови дрктаху, нешто још због претрпљена страха којим ју је Килеборн све даље повијао, а нешто и од непрекидног страховања од урлика олујине и грмљавине, који се проламаше планином.

Напослетку, она се сроза с руке свога вође која ју је подупирала и, спустив се на маховину, рече: Оставите ме само овде, племенити Господару! Ја испаштам за своју лудост те морам сад свакојако овде и пропасти

од умора и страха. — Не, мила пријатељице, никад ни до века нећу вас ја оставити! повика Хулдбранд, трудећи се узалуд да умири помамна коња на својој руци, који стаде још грђе беснити и пенушати но мало пре; витез је био најзад радостан што га је подаље одмакао од пале девојке како се она из страха од њега не би још више престравила. Али, кад се он с побеснелим коњем одмаче само неколико корака, стаде она из свег гласа запомагати за њим мислећи да он збиља хоће да је остави у овој ужасној пустињи. Он не знађаше више шта да ради. Радо би дао побеснелој животињи потпуну слободу па нека полети у ноћ и истутњи своје беснило, само да се није бојао да у овом узаном теснацу не јурне, са својим потковацим ногама, онамо где је Берталда лежала.

Усред ове големе невоље и забуне беше се неизмерно обрадовао кад чу за својим леђима где нека кола лагано силазе низ камените пут. Он повика за помоћ: неки човечји глас одговори; рече му да се стрпи али обећа да ће помоћи, и у брзо после тога указаше се већ кроз шибље два белца, а с њима и бела блуза кириџијина, после чега се указа и велико бело платно којим беше покривена роба коју је возио на колима. На гласно: брр! из уста свога господара, послушни белци стадоше. Он приђе витезу и поможе му да укроти побеснелу животињу. Видим већ, рече он том приликом, шта је томе скоту. Кад сам и ја први пут пролазио овим крајем није било боље ни с мојим коњима. То је отуда што овде живи неки онаки водени дух који ужива у таквим ђаволствима. Него, ја сам научио једну изреку; ако ћете ми допустити да је шанем коњу на уво, онда ће се и он с места умирити и бити кротак онако као што су моји ђогати тамо. — Покушајте с вашим леком и помозите само што пре! повика нестрпљиви витез. Кириџија привуче к себи главу витезовог коња, који се пропињаше, па му каза на уво неколико речи. Коњ се сместа утиша и умири, и само жестоко дахтање и што беше сав у голој води сведочаше још о његовом отпочашњем бесу. Хулдбранд није

имао времена да дуго распитује како се то збило. Он се споразумеде с кириџијом, да узме Берталду на кола у којима су били, према његовом казивању, дењци с најмекшим памуком, па да је тако одвезе до замка Рингштетена; витез ће пак на коњу за њима. Али коњ изгледаше да је и сувише био малаксао од свога пређашњега беснила, да би могао толико носити још свога господара, због чега кириџија стаде наговарати витеза да и он седне с Берталдом у кола; коња могу завезати остраг за кола. — Низбрдица је, рече он, па ће бити лако мојим ђогатима. — Витез прими ову понуду, попе се с Берталдом у кола, коњ пјаше стрпљиво за њима, а кириџија корачаше уз њих ваљано и смотрено.

У тишини све мрачније и мрачније ноћи, у којој се непогода разлегала све са веће и веће даљине и све потмулије, у пријатном осећању сигурности и угодне вожње разви се између Хулдбранда и Берталде поверљив разговор. Ласкавим речима кораше је он због њеног упорног бегства; она се понизно и дирљиво правдаше, и из свега што је говорила видело се јасно, баш као према светлости која расветљује драгоме таму и тајну, да драгана још чека на њ. Витез је појмио прави смисхо њенога говора те није ни обраћао пажњу на значење самих речи, због чега је и одговарао једино само онако како је он схватио њен говор. У тај мах завика одједанпут кириџија крештавим гласом: У вис, еј ви ђогати! Ноге у вис! Приберите се, ђогати, помислите само шта сте! — Витез се наже из кола и спази како коњи газе посред пенушаве воде или готово већ и пливају, како се точкови колски блистају и лупкарају као воденички точкови, и како се и кириџија сам попео на кола због воде која је све више надолазила. — Какав ли је то пут? Та̀ он иде посред реке! повика Хулдбранд своме вођи. — Не, господару, насмеја се овај; баш је обрнуто: река је јурнула баш посред нашег пута. Погледајте само око себе: како је све преплављено!

И заиста, целом дубодолином јураху и шуштаху

таласи који се одједном надигоше и очигледно све више растаху. — Та то је Килеборн, злобни водени дух, који хоће да нас подави! повика витез. Је ли, пријатељу, зар не знаш никакву изреку против њега? — Знао бих једну, рече кирџија, али ја се не могу а и нећу да послужим њоме пре док не сазнате ко сам ја. — Ама, зар је сад овде време загонеткама? дрекну витез. Вода све више расте, и шта се мене тиче да знам ко си ти? — Ама, тицаће вас се ипак нешто, одговори кирџија, јер ја сам Килеборн. — Па искревељив лице насмеја се унутра у кола, али кола не беху више кола, ђогати не беху ђогати; све се претвори у пену, све се прели у шумне таласе, па се најзад и сâм кирџија уздиже у вис као горостасан талас, дохвати и гурну под воду витезова коња који узалуд покушаваше да се одржи и искобеља, па се онда поново издиже и расташе све више и више над главама витеза и Берталде који су пливали, док се не преобрати као у неку водену кулу која се баш спремаше да их без милости затрпа.

Одједанпут се кроз тутњаву захори Ундинин умилни глас; месец се појави иза облака те се према светлости указа Ундина на висовима у дубодолини. Она стаде грдити, претити таласима, и горостасни страшни талас у виду куле ишчезе с гунђањем и мрмљањем; силна вода отицаше тихо према месечини, а с висина полете на ниже Ундина као бела голубица, дочепа витеза и Берталду па их понесе са собом на више и спусти на једно свежим зеленилом обрасло место на вису, где им одабраним јелом и пићем разагна несвест и страх; после тога она поможе Берталди да се попне на белца који је њу донео овамо, и тако се сви троје вратише у замак Рингштетен.

(Наставиће се.)

Фридрих де ла Мот Фуке.

(Превео с немачког Мих. Р. Поповић).

ТАМАНГО.

(Крај.)

Неколико њих рекоше да ће Таманго већ умети да га натера на послушност. И одмах зваху Таманга вичући јако.

Он се није журио да се појави. Нађоше га у крманошкој соби где стоји наслоњен једном руком на крваву сабљу капетанову; другу је расејано пружао својој жени Аиши, која ју је, клечећи пред њим, обасипала пољупцима. И ако је био радостан што је победио ипак је имао неко мрачно неспокојство, које се показивало у целом његовом држању. Како је био разумнији од осталих, он је боље и осећао сву тежину положаја.

Најзад је изишао на кров, правећи се спокојан, и ако није био. Стотину измешаних гласова наваљивало је на њ да узме управљати лађом; он се приближи крману полако, као да жели да одгоди мало тренутак који ће одлучити о величини његове моћи.

На целој лађи није било ни једног црнца, макар колико глупа, који није приметио да известан точак и кутија што стоји спроћу њега утичу на кретање лађе; али је у овом механизму од увек лежала за њих једна велика тајна. Таманго дуго гледаше у бусолу мичући уснама, као да чита слова што су на њој била исписана; затим принесе руку челу, и замисли се као човек који нешто рачуна у глави. Сви се црнци окупише око њега, разјапљених вилица, разрогачених очију, и не дишући пратили су му и најмањи покрет. Најзад, пола са страхом, пола са самопоуздањем, као сваки човек који хоће да уради нешто што не зна, он снажно повуче точак од крме.

Као што се какав огњевит хат пропне на ноге кад га мамузне његов несмотрен јахач, тако лепи брик

„Узданица“ поскочи по таласу кад га Таманго овако неразборито дрмну. Рекао би човек да је, гњеван, хтео да се зарије у вале, заједно са својим неуким корманошем. Како се наједанпут пореметио потребан склад између правца једрила и правца крме, лађа се нагну тако јако да је изгледало као да ће утонути. Њене дугачке лантине заронише се у море. Више људи претурише се; неколико их паде у воду. Али се ускоро лађа поносито диже на талас, као да хоће још једанпут да се ухвати у коштац са својом пропашћу. Ветар дуну двапут јачом снагом, и одједном, с ужасном праском, падоше обе катарке, скрхане скоро при дну, и прекрилише цео кров парчадима и као неком тешком мрежом од ужади.

Преплашени црнци утекоше у лађу вриштећи од страха; али, како ветар није више дувао у ветрила, лађа се диже, и таласи стадоше да је полако бацају час тамо час амо. Онда се најодважнији црнци попеше поново на кров и побацаше с њега све оне поломљене делове од катарки који су га закрчивали. Таманго се није мицао с места, налактио се био на орман с бусолом, и сакрио лице својом савијеном руком. Ајша је стајала покрај њега, али није смела да га ослови. Мало по мало црнци се приближише; онда се зачу потмуло роптање, које се одмах претвори у праву буру пребацивања и увреда.

— Издајицо! варалицо! викали су они, ти си нам крив за све невоље, ти си нас продао белцима, ти си нас наморао да се бунимо против њих. Хвалио си се како умеш да управљаш лађом и обећао си да ћеш нас вратити у завичај. Ми смо ти, као праве будале, поверовали; и ево где сад умало нисмо сви главом платили због тога што си ти згрешио белачком фетишу.

Таманго поносито диже главу, и црнци који су били око њега устукнуше преплашени. Он дохвати са земље две пушке, даде знак својој жени да пође за њим, прође кроз гомилу, која се пред њим раствори, и упути се предњем делу лађе. Ту направи као неки опкоп од празних буради и дасака; затим седе усред овог бедема, одакле

су претећи вирили бајонети његове две пушке. Оставише га на миру. Међу устаницима, једни су плакали; други, подигавши руке к небу, призивали су у помоћ своје и белачке фетише; неки су клечали пред бусолом, дивећи се њеном непрекидном кретању, и преклињали је да их врати у њихов завичај; неки су опет лежали по крову, суморни и утучени. Усред ових очајника, замислите још жене и децу који вриште од страха, и двеестак рањеника који преклињу да им се притекне у помоћ, али нико и не мисли да им помогне.

Наједном се на крову појави један црнац; лице му је сијало од радости. Он објави да је пронашао место где су бели држали ракију; његова веселост и цело његово држање јасно су сведочили да ју је он и опробао. Чувши тај глас, несрећни црнци престадоше за часак да јаучу. Сви полетеше у лађин ћилер и напише се ракије. Сат доцније, могао је човек да их види како скачу и смеју се на крову, и, пијани као стока, праве најгоре будалаштине. Док су они играли и певали, рањеници су стењали и јецали. Тако је протекао остатак дана и цела ноћ.

У јутру, кад су се разбудили, наступило је још веће очајање. Преко ноћ је био поумирао велики број рањеника. Лађа је пловила опкољена лешевима. Море је било бурно, а небо обавијено маглуштином. Искупише се да држе веће. Неколико почетника у маћији, који нису смели ни да прослове о својој вештини пред Тамангом, огледаше један за другим своје знање. Неколико пута преклињаху духове. Кад год покушај не успеваше, нада се губила све више. Најзад се опет стаде говорити о Тамангу, који још није био изишао из свога опкопа. На крају крајева, он је био највештији међу њима, и једини је још могао да их спасе из овог страховитог положаја у који су запали његовом кривицом. Један старац приђе му, носећи понуду за измирење. Он га замоли да изиђе и да им каже своје мишљење; али Таманго, неумољив као Кориолан, оглуши се о све његове молбе. Обноћ, усред највећега метежа, донео је колико му је било по-

требно пексимита и усољеног меса. Изгледао је решен да живи тако одвојен од свију.

Ракије је било још. У њој бар човек заборавља и море, и ропство, и блиску смрт. И спава, снива о Африци, и види шуме са смолним дрвећем, колибе покривене сламом и баобабе чија се сенка пружа над целим селом. Синоћна теревенка опет поче. Тако прође неколико дана. Јаукали су, плакали, чупали косе, затим се опијали и спавали, тако им је текао живот. Неколико њих умреше од силног пића: неколико их скочише у море, или се прободоше мачем.

Једно јутро Таманго изиђе из своје тврђаве и дође до пања који је остао од главне катарке.

— Робови, рече он, Дух ми се јавио у сну и проказао ми како вас могу избавити одавде и вратити вас у ваш завичај. Својом незахвалношћу заслужили сте да вас оставим; али ми је жао ових жена и ове деце што јаучу. Ја вам праштам: почујте ме.

Сви црнци оборише главу с поштовањем и начетише се око њега.

— Бели, продужи Таманго, једини знају оне силне речи које покрећу ове велике дрвене куће; али ми можемо по својој вољи управљати овим лаким чуновима који личе на наше.

Он показа капк и друге чамце на брику.

— Напунимо их храном, уседнимо у њих, и завеслајмо на ону страну одакле ветар дува; мој и ваш господар пустиће га нашем завичају.

Повероваше му. Луђег предлога није било. Не знајући да се служи бусолом, и под непознатим небом, он је могао само да лута насумце. У својој глави он је замишљао да треба само да весла напред, и да ће најзад тако наћи какву црначку земљу; јер црнци живе на целој земљи, а бели на својим лађама. То му је његова мајка причала.

Ускоро је све било спремно да се укрца; али видеше да су капк и свега један чамац здрави. То је ме-

ђутим било сасвим мало за осамдесет црнаца од прилике колико их је још остало у животу. Ваљало је оставити све рањенике и болеснике. Већина замолише да их убију пре него што се растану од њих.

Два чамца, која су спустили у воду с грдном муком и страшно их претоварили, оставише лађу и навезоше се на бурно море, које је сваки час хтело да их прогута. Онај мали чамац одмаче први. Таманго је с Ајшом сео у каик, који је, тежи и претовареннји, јако био заостао. Још се чуо лелек оних неколико несрећника што су остали на крову од брика, кад један прилично снажан талас удари каик с бока и напуни га водом. За трен ока, он потону. Они с малог чамца видеше шта ове снађе, и веслачи запеше свом снагом да одмакну, бојећи се да не морадну примити кога из потопљеног каика. Готово сви они који су били уселн на каик подавише се. Свега њих десет-дванаест успеше да се врате на лађу. Међу њима били су Таманго и Ајша. Кад се сунце смиривало, видеше како мали чамац нестаде са видика; али шта је с њим после било, не зна се.

Зашто бих мучио читаоца описујући му одвратне призоре глади? Двадесет душа од прилике збијених на узаном простору, које је час бурно море бацало тамо-амо, час пекло врело сунце, отимали су се сваки дан о оно нешто мршавих остатака своје запре. За свако парче пексимита ваљало се тући, и слабији су умирали, не због тога што су их јаки убијали, већ због тога што им нису дали да једу. После неколико дана, на крову брика „Узданица“ били су још у животу само Таманго и Ајша.

. . . .

Једне ноћи, море је било бурно, ветар је фијукао силно, а помрчина је била тако густа да се с крме није могао видети кљун лађин. Ајша је лежала на једном душеку у соби капетановој, а Таманго је седео крај њених ногу. Обоје већ одавно нису ни речи проговорили.

— Таманго, викну најзад Ајша, све ово што патиш, ти патиш ради мене...

— Не патим ја, обрецну се он. И баци на душек, крај своје жене, пола пексимита који му је још остао.

— Узми то себи, рече она отурујући благо пексимит; ја нисам гладна. А и зашто да једем? Зар ми није стигао последњи час?

Таманго се диже не одговоривши ништа, попе се поводећи се на кров и седе крај једне сломљене катарке. Приклонивши главу на груди, звиждукао је своју породичну песму. Наједном се зачу један јак узвик горе, над фијуком морског ветра; и појави се светлост. Он чу и друге узвике, и једна велика црна лађа промаче брзо поред његове; тако близу да му ветрилске мотке прођоше изнад саме главе. Он виде само два лица осветљена једним фењером који је висио о катарци. Ови људи викнуше још једанпут, и одмах затим њихову лађу дохвати ветар, и онаишчезе у помрчини. Без сумње су морнари који су стајали на стражи били приметили ову разбијену лађу; али, како је била бура, њихов брод није могао да се окрене. Тренутак после, Таманго виде како севну пламен и чу кад опали топ; затим виде како севну пламен на једном другом топу, али не чу пуцањ; после и не виде више ништа. Сутрадан, нигде на видику није било никаквог једра. Таманго опет леже на свој душек и заклопи очи. Његова жена Ајша умрла је те ноћи.

. . . .

. . . .

Не знам колико времена после, једна енглеска фрегата, „Белона“, угледа једну лађу без катарки и, како је изгледало, без морнара. Неколико људи приђоше јој на чамцу и нађоше на њој једну мртву црнкињу и једног црнца тако измршалог, да је наличио на мумију. Био је обезнањен, и душа му је већ била дошла у подгрлац. Хирург га узе, стаде да га лечи, и кад је „Белона“ приспела у Кингстон, Таманго је био здрав као дрен. Казаше му да им прича о себи и оној лађи. Он им рече све, у колико је и сам знао. Колонисти с острва говорили

су да га треба обесити као црнца који се дигао на устанак; али гувернер, неки душеван човек, заузе се за њ, налазећи да се његова кривица да оправдати; јер, на крају крајева, он се послужио само законитим правом одбране; а после, они које је поубијао били су сви Французи. С њим су онда учинили онако као што се ради са свима црнцима који се нађу на коме ухапћеном црначком броду: дали су му слободу, то ће рећи узели су га да ради за државу; али је имао тридесет пара на дан и храну. Био је врло личан човек. Пуковник седамдесет петог пука виде га једанпут и узе га да удара у тасове у пуковској војној музици. Научио је нешто мало енглески, али га није никад говорио. У накнаду за то пио је преко мере рум и ракију од шећерне трске. — Умро је у болници од запаљења плућа.

Проспер Мериме.

(Превео с француског Свет. А. Петровић.)

КОВАЧ.

Ноћ пуста и хладна, кроз мрак вјетар бије;
У чађавој изби кује ковач стари,
На домаку огња лице му се жари,
Низ космата прса зној потоком лије.

Под ударом снажним лете искре крупне
Кô да се метеор расипље у ноћи,
И он с тешким маљем у овој самоћи
Изгледа кô символ Снаге недоступне.

И док у том часу многе душе боне
Покрај блага ропћу и не виде оне
Што крст тешки носе и робовски тлаче:

На његовом лицу тиха радост блиста,
И у својој души он осјећа Христа
И рукама снажним замахује јаче.

Алекса Шантић.

ЈУТРО У ПОЉУ.

Врхове брда сјај јутарњи жари,
Поздравља славуј далеко из грма;
Високо шу́ме јаблanови стари
И поток тече као чиста срма.

Све се весели, само неко плаче
Дубоко негдје, кô да је у гробу,
Уздише, јеца, све јаче и јаче
Зове ме да му олакшам тегобу.

О, срце моје, ти ме немој звати,
Утјехе теби ја не могу дати.
Судба је твоја као судба ноћи

Што вјечно лута да достигне сунце,
Прелази мора, пустаре, врхунце,
Ал' сунцу никад, никад неће доћи.

Алекса Шантић.

НА ТВОЈ РОЂЕНДАН.

Не питам да л' ће сунце сијати
Ил' ме се тичу редом сродници.

Знам да ће слуга слугу вијати,
Цвећа ће бити пуни ходници,
И долазиће да честитају.

Ал' док у салон стану хрлити,
И где си тобож жељно питају,
Безбрижно ја ћу тебе грлити,
И љубити.

М. Ћурчин.

НАШЕ УСТАВНО ПИТАЊЕ У XIX ВЕКУ.

(2.)

Издан фебруара, Устав од 1835 био је обустављен одмах марта. Противу тог Устава протестовале су Русија, Аустрија, Турска. Те су силе биле узбуњене његовим обликом: његов је облик био позајмљен од француских „конституција“, а и Никола I у Русији, и Метерних у Аустрији, — о Турској и да се не говори, — били су највећи противници француског конституционализма. Русија нам је објаснила да она не жели Устав у европском смислу, Устав у ком се говори о грађанским правима, о Народној Скупштини итд., — него жели само један „регуламенат“ којим би „унутрена организација“ била организована, и какав је потребан у неуставној држави као и у уставној. Овај протест Сила̑ био је добро дошао Милошу да се кратким путем ослободи једног Устава на који је пристао само за невољу, да би утишао једну буну у зачетку. Ипак, он је могао увиђати да питање о Савету неће тиме бити окончано између њега и Русије, — и онда да би ову задовољио бар pro forma, он издаје у јулу 1835 један закон о устројству Државног Савета. По том закону, Кнеза је окруживао један Савет, без чијег садејства није могао не само издавати законе већ ни управне акте предузимати. Тешко је само одредити природу тога садејства. Не може се̑ знати, на име, да ли је законе и управне акте и даље издавао и предузимао Кнез, па их само достављао Савету да их овај нижим властима спроведе, — или, напротив, ти закони и управни акти нису важили док их поред Кнеза не би још и Савет одобрио. У првом случају, Савет би био једна канцеларија за регистровање кнежевих наредаба: у другом случају, то би било једно тело с атрибуцијама данашње Народне Скупштине и данашњег Министарског

Савета. У пракси изгледа да се Савет био просто ограничио на једну посредничку улогу између Кнеза и осталих власти. Његови чланови нису били непокретни; уз то су још за прве саветнике били постављени све таки људи који су Милошу били послушни, тако да Савет није ни покушавао да има неку своју вољу, друкчију од кнежеве.

Али Русија је овакав Савет просто игнорисала: она је и даље захтевала да се изврши хатишериф од 1830, наглашавајући при томе да саветници морају бити непокретни. Како се она једнако позивала на хатишериф од 1830, то ни Милошу није остало ништа друго него да покуша ставити противу Русије Порту, која је тај хатишериф издала. Његов је план био да наведе Порту да потврди за Србију један пројект Устава у коме не би било ни помена о саветничкој непокретности; на тај би се начин могло узети да је она посредно опозвала оне одредбе у хатишерифу од 1830 где се о непокретним саветницима говори. Али овај план би покварен руском дипломатијом у Цариграду. На њено наваљивање Порта унесе у Милошев пројект баш ту одредбу из хатишерифа за коју је Милош желео да се укине, — и тек тако промењен пројект потврди у облику једног новог хатишерифа.

Тако је постао Устав од 1838, познат под именом „турског устава“. Народне старешине дочекале су одушевљено тај Устав који им је давао законску основу за борбу противу Милоша, — и у будуће они се неће називати друкчије него „уставобранитељима“. Што се тиче Милоша, њему после Устава од 1838 није остајало ништа друго већ да абдицира, што је он већ 1839 и учинио.

Династијска криза која је за тим настала, и која се завршила већ 1842, избором Александра Кара-Ђорђевића за Кнеза, има овде само толико интереса што је избор Александра Кара-Ђорђевића значио потпун успех уставобранитеља. С уставобранитељима, међутим, побеђује и Устав од 1838, који вероватно никада не би био уведен у живот да се династија Обреновића одржала на престолу.

По свом облику, Устав од 1838 био је далеко од францускпх конституција. Онако како је Русија желела, у њему се говорило само о устројству „внутреног правленија у провинцији Сербији“. Саветничка непокретност била је не само установљена него још и под Портину гарантију стављена. У доцније тако чувеном члану 17 стојало је да саветници „неће моћи бити збачени без узрока, докле не би било доказано код моје високе Порте, да су се они учинили повинн због каквог преступленија, или због нарушенија закона и уредаба“. На тај начин саветници су стајали не само под Кнезом већ и под Султаном, и шта више било је могућно да се на својим местима држе и на супрот Кнезу, чисто Султановим ауторитетом. Надлежност Савета била је друкчије обележена Уставом од 1838 него Уставом од 1835. И по једном и по другом Уставу Савету је главни посао био да, у споразуму с Кнезом, издаје законе, али ту престаје сличност између ова два Устава. По Уставу од 1835, о данку, па с тим у вези и о буџету, није решавао Савет већ Народна Скупштина. По Уставу од 1838, и за то је био надлежан Савет (у том се Уставу Народна Скупштина није ни помињала, већ су Порта и Русија накнадно изјавиле да јој као установи обичајног права нису противне). Али, док је с једне стране Савет задобио дотадашње финансијске атрибуције Народне Скупштине, он је с друге стране изгубио власт врховног суда, која му је Уставом од 1835 била додељена: као врховни суд имала је сада да дејствује нарочито установљена Апелација. Најзад, док су по Уставу од 1835 министарства представљала само поједина одељења саветска, она су по Уставу од 1838 била организована као засебна надлештва. Истина, министри су улазили и по том Уставу у састав Савета, али какав је био њихов прави однос према Савету, то је остало прилично неодређено.

По овим уставним одредбама Савет још није морао добити ону надмоћност над Кнезом, коју је имао за владе

Кара-Ђорђевића. У ствари, основа за његову надмоћност била је постављена тек законом о устројству Савета од 1839, који је пројектовао Јован Хаџић, главни законописац уставобранитељске странке. Док је по Уставу од 1838 право постављања саветника и министара припадало Кнезу, дотле је устројство од 1839 прописивало да се саветници постављају на предлог Савета, а министри узимају само из реда саветника. Кад би Кнез хтео сменити кога министра, он би га морао претходно упутити у Савет, и онда на место њега узети једнога од саветника. Министарствима су, према томе, управљали поједини саветници на смену. По Уставу од 1838 могло је изгледати да ће Савет имати само атрибуције законодавног тела, а да ће управна власт остати у кнежевим рукама. По устројству од 1839, пак, Кнез је имао да дели са Саветом не само законодавну власт већ и управну.

Ово мешање Савета у управу било је сасвим у духу времена. У то доба радња управне власти није била до детаља регулисана многобројним законима као данас. Писани су се закони тек били почели издавати; административно је законодавство било још неразвијено, и према томе и дискреционарна моћ управне власти морала је бити огромна. Због тога што је управна власт била тако јака, она се није смела сва поверити Кнезу, и потреба се осећала за једним Саветом који ће ограничавати Кнеза у недостатку закона. Одиста, док се административно законодавство не би развило, једино се јемство противу злоупотреба управне власти могло наћи још у њеном колегијалном устројству.

Под Уставом од 1838, код нас се стало радити на модерној организацији власти. Судство је било одвојено од управе, и централна управа подељена на неколика министарства. Писмени се поступак стао јављати, и у начелу било постављено да органи власти имају да раде по законским прописима а не по здравом разуму. Ове се реформе нису дале ни замислити без школованих људи, а како је ових тада било мало у Србији, наше су се

канцеларије стале пунити Србима из Аустрије, који су, једног тренутка, претили да сву администрацију дохвате у своје руке. На место старих народних старешина, који нису знали ни читати ни писати, али су знали шта народ мисли и осећа, јавља се нов тип чиновника, — човек школован, који уме да чита и тумачи законе, али који није у стању да се споразуме с народом. Кад се још узме да су наши први закони махом превођени, онда је јасно зашто је ова нова управа изгледала народу дуго времена туђа, — формалистички празна и бездушно апстрактна.

Готово све време од 1842 до 1858 употребљено је на ову модерну организацију власти и на стварање једног новог чиновничког кадра који би могао њеним задатцима одговорити. У том послу било се готово заборавило на сељака. Међутим, она привредна слобода коју је сељак добио тридесетих година, није се била окренула искључиво на његову корист. У новчану привреду он је био ушао без труни економског рационализма, ненавикнут да рачуна, невешт да комбинује, — и већ педесетих година у велико се говори о томе како је сељак пао у руке зеленашима. Да о презадужењу сељака влада није водила никаква рачуна, било би претерано рећи. Али она се показала немоћна да противу тога зла ишта енергичније учини. Како је међу тим Народна Скупштина била фактички укинута, а Савет у току времена постао једно чиновничко, господско тело, сељаку је могло изгледати да се не само нико о њему не стара, него да нема никога ни да протумачи његове потребе. Пред пад Кара-Ђорђевића постоји исто онако незадовољство у народу као и пред пад Милошев, и то из истих разлога: извесне мере социјалне политике постале су потребне, а влада не уме да их предузме.

Од Кримског Рата, међутим, Кара-Ђорђевић је био једнако у сукобу са Саветом. Он је сада стајао на гледишту да је саветско устројство од 1839 противно Уставу, и онда је покушао да саветнике поставља без питања

Савета, а за министре да узима лица која том телу не припадају. На Кара-Ђорђевићевом двору била се образовала једна камарила, коју су поглавито састављали чланови његове разгранате породице. Ти људи, јаки на двору, хтели су да буду јаки и у управи, и како су до саветничких и министарских положаја могли доћи само с помоћу Кнеза, а никако с помоћу Савета, они су једнако подстицали Кнеза на борбу са Саветом. Ипак, та борба између Кнеза и Савета имала је и један виши, начелни значај. На крају крајева, она се водила око тога да ли ће министри бити органи кнежеви или органи Савета, — и с тим у вези, ко ће имати управу у својим рукама, Кнез или Савет.

Године 1857, поводом „Тенкине завере“, у коју су били умешани и неки саветници, Кара-Ђорђевић предузе против Савета једну енергичну меру која се није косила само с устројством од 1839 већ и са самим Уставом. Сви компромитовани саветници бећу дигнути са својих места, неки на основу судске пресуде, неки и без ње, али и једни и други без питања Порте, код које је по члану 17 Устава требало претходно доказати њихову кривицу. Ова повреда члана 17 изазва Портину интервенцију, која се заврши Кара-Ђорђевићевим поразом. Осуђени саветници бише помиловани, а збачени враћени на своја места. Што је главно, донесе се ново устројство Савета (1858), које је у свима дотле спорним тачкама између Кнеза и Савета утврђивало саветско гледиште. По том новом устројству, саветници су се постављали по кандидационој листи Савета, и не само то, него је, евентуално, Савет могао натурити своје кандидате Кнезу. Министри су се могли узимати само из средине Савета. Да би се члан 17 обезбедио од нових повреда, прописан је нарочити поступак за стављање саветника под суд и за њихово суђење. Код тог је поступка главно (1) да је била створена једна врста саветничког имунитета, пошто се за стављање саветника под суд захтевало претходно решење Савета, и (2) да су се пресуде изречене над са-

ветницима спроводиле на оснажење не само Порти већ и Савету. Моћ Савета била је и иначе појачана устројством од 1858. Дотле, Кнезу је припадало у законодавству апсолутно veto; сада, његово је veto било начињено суспенсивним: саветске одлуке, три пут изгласане, Кнез је морао потписати. У исто време, министри су били доведени још у већу зависност од Савета него дотле, јер је Савету сада било дано право да против њих диже кривичну оптужбу. По Уставу од 1838 Кнез и Савет били су равноправни чиниоци у законодавству, — а по устројству Савета од 1839, равноправни чиниоци и у управи. Овим устројством од 1858, пак, Савет је постао јачи чинилац од Кнеза и у законодавству и у управи. Покрај њега Кнез је имао мање власти него један председник републике: ма колико да је Народна Скупштина у законодавству јача, председник републике остаје увек јачи у управи.

Интересантно је да се Савет није хтео задовољити ни овако потпуним успехом. Он је хтео још да збаци Кара-Ђорђевића. Да ли само из личне мржње, или још у намери да после тога заснује чисто колегијалну владу (кајмакамија?), — не може се рећи. Прва је намера Савета била да збачење Кнеза изврши с помоћу Порте. Тек кад се Порта није дала на то склонити, одлучено је да се ради збачења Кнеза сазове Народна Скупштина. Од туда, 1858, закон о Народној Скупштини, који је нарочито важан као први закон који је уопште о Народној Скупштини донесен; све дотле, Скупштина се сазивала и држала искључиво на основу обичаја.

Из историје је познато како је та Скупштина од 1858 — „Св.-Андрејска Скупштина“ — збацила Кара-Ђорђевића и васпоставила династију Обреновића. У историји наше уставности, с том Скупштином настаје нова епоха, епоха у којој се поред Кнеза и Савета јавља и Скупштина, као трећи уставни чинилац, и то чинилац пун будућности, који ће прво оборити Савет, па онда и са владаоцем почети борбу за надмоћност. Кад би се

трагало за историјским пореклом Народне Скупштине, она би се нашла одмах у почетку и првог и другог устанка, — само што тадашња Скупштина по свом саставу не одговара ни из далека овом телу које данас носи то име. У прво време Скупштина се састављала од старешина појединих нахија и кнежина, уз које је, неки пут, ишло и више свештенство. У Скупштину се, дакле, долазило по положају а не по избору; то није била Народна Скупштина у правом смислу речи, већ Скупштина главарска. Под Милошем, у Скупштину почињу долазити још и кметови, који дуго времена, једини, представљају у њој изборни елеменат. О томе како се саставља Скупштина, није било никаквих законских прописа, већ је Кнез имао право позвати на Скупштину кога је хтео. Наравно, ово његово право није било неограничено: по ондашњим патријархалним појмовима народне старешине сматране су у исто време и као народни представници, — и Кнез је морао њих позвати на Скупштину, ако је хтео да ова има карактер праве Народне Скупштине. Али, док је с једне стране Кнез морао позвати народне старешине, њему су с друге стране остајале одрешене руке да поред њих позове још и многе друге. У свечанијим приликама, Кнез је, поред старешина нахија и кнежина и поред кметова, позивао још и представнике судске и црквене власти, представнике трговачког реда итд. Нешто још важније: у тим свечанијим приликама он је давао овлашћење народним старешинама да сваки из свог краја поведу собом најугледније људе. Доцније, улази у обичај да те најугледније људе не одабирају народне старешине, већ да их бира сам народ, — и ето тако постају први народни депутати, који су још једнако само један део, и то не најважнији, у тој Скупштини састављеној махом од чланова по положају и по позиву. У закону о Народној Скупштини од 1858 налазе се трагови тог ранијег скупштинског устројства. По том закону разликују се две врсте посланика: посланици слободно народом изабрани и посланици који улазе у Скупштину по положају.

У ову другу категорију долазили су председници судова, окружни начелници с управитељем Београда, окружни протојереји и манастирски настојатељи.... Те године 1858 Народна се Скупштина већ више не сматра као чисто главарска Скупштина, али се не сматра ни као чисто Народна Скупштина: то је Скупштина народа и његових старешина заједно.

Св. Андрејска Скупштина, сазвана поглавито ради збачења кнежевог, није сматрала да је тим актом свршила сав свој посао. Она је хтела још да обезбеди своје редовно сазивање и да своју власт прошири. Она је израдила нов пројект закона о Народној Скупштини, и у том су пројекту ове три тачке биле најважније. (1) Скупштина се састаје редовно сваке године, а не само онда кад је Кнез позове; (2) она се састоји искључиво из народних посланика, који се бирају по срезовима и по варошима сразмерно броју пореских глава, и (3) она има права да решава о органским законима, — закони о Кнезу, Савету, Скупштини, министрима, — и о устáновљењу данка и прирезa. Од ове три тачке, у дефинитивном закону о Народној Скупштини само је друга тачка остала неизмењена. Прва је измењена у толико, да се Скупштина састаје сваке треће године а не сваке године, — а трећа, опет у толико да се о органским законима и о данку Скупштина само саслушава у место да о њима решава. Ипак, и поред ових измена у пројекту Св. Андрејске Скупштине, Народна је Скупштина добила доста. Од једног тела које је власт сазивала кад је хтела, а с помоћу посланика по положају, у неколико бар, и састављала како је хтела, од таквог једног тела Скупштина је постала једно тело које се састаје периодично, и слободно бира од самог народа.

Ово уздигнуће Народне Скупштине није била проста случајност. Кроз цео XIX век у нашем народу живи идеја народне суверености. Од многих разлога којима се то објашњује, ми помињемо само ова два, по нашем мишљењу, најважнија. (1) Живећи вековима без своје државе, у

малим сеоским и породичним заједницама, наш народ није могао појмити да је држава једна заједница своје врсте, из основе друкчија од породице и од општине. Он је све замишљао да између државе, с једне стране, а породице и општине, с друге стране, постоји само квантитативна разлика; да је општина проширена породица, а држава проширена општина.. Кроз цео XIX век наш је народ показивао тежњу да и свој државни живот организује по тим породично-општинским принципима. — да је оснује на општем договору, а не на јединству власти. Непрекидно саветовање и разговарање, а не усредсређена управа, имало је код нас да створи државу. (2) Тој идеји народне суверености која је тако лепо одговарала патријархалним нарави́ма нашега народа, борба између две династије Кара-Ђорђевића и Обреновића једнако је давала нове снаге. И Кара-Ђорђевићи противу Обреновића. и Обреновићи противу Кара-Ђорђевића без престанка су апеловали на народ, као на највишу власт која има између њих да пресуди. Кад год би једна од те две династије надјачала, она би одмах сазивала Народну Скупштину да њеним одлукама легитимише свој успех. Ниједна од њих није се задржала на престолу тако дуго да њено право буде освештано самим временом и постављено на једну историјску основу. — Идеја народне суверености имала је, у први мах, да буде остварена у Савету. Још у Уставу од 1838 каже се за Савет да је састављен од „старешина и најважнији између Серба“. и од саветника се тражи, на име све квалификације, да „притјежавају добра недвижима“, тј. да и у материјалном смислу, а не само по свом моралном угледу, буду пред-ставници народни. Првобитно, Савет је имао да буде једно веће народних старешина с којима ће се Кнез договарати, кад већ нема могућности да се договара са целим народом. И одиста, међу првим саветницима, у надмоћности су биле народне војводе и кнезови, који се нису умели увек ни потписати на саветским актима, али од којих је сваки у једном крају Србије био први

човек. Али у току времена Савет је све мање и мање био један народни одбор поред Кнеза. Потребе модерне организације власти једнако су изискивале да се у Савет уводе писмени људи с извесним правним знањем, макар и непознати изван четири зида своје канцеларије. Већ при крају Кара-Ђорђевићеве владе Савет је био доста изгубио од свог представничког карактера: то је сада било једно надлештво које, и без личног ауторитета својих чланова, силом извршене централизације власти, безимено, готово механички, управља народом. У колико се Савет више удаљавао од народа, у толико се јаче осећала потреба да се народна сувереност организује на други начин, путем једне Скупштине, која би, састављена од слободно изабраних посланика, давала више јемства да се неће бирократисати. Баш у то време, кад се народни инстинкт сам собом почиње обртати од Савета ка Скупштини, пристижу први нараштаји Шумадинаца који су се на Западу школовали. Ти млади људи, под утицајем западног либерализма, захтевају такође Народну Скупштину са свог више доктринарног гледишта, — и Св. Андрејска Скупштина, према томе, није ништа друго радила већ само дала израза тим тежњама које су једновремено постојале и код народа и код његове интелигенције.

(Свршиће се.)

Слободан Јовановић.

ХУМАНИЗАМ И РЕНЕСАНС У НЕМАЧКОЈ КЊИЖЕВНОСТИ.

Око половине четрнаестог века јавља се у Италији један јак покрет, који се нарочито истиче тежњом да у човеку развије све особине које га чине човеком, без обзира на то да ли оне после смрти доносе пакао или живот вечни; његов творац и главни представник Франческо Петрарка не цени ништа што се директно не тиче чо-

века, и неће да зна ни за какву ученост чији се крајњи циљ не поклапа с крајњим циљем човечјег живота. На супрот цркви и хришћанству, којима је главна брига живот на оном свету, овај се покрет истиче интересовањем и старањем за живот на земљи: све што тај живот чини лепшим и пријатнијим, све што може да оплемени душу, све што може да ојача и према томе и пролепша тело, на које се више не гледа као на грешни стан бесмртне душе, све најзад на чему се око зауставља са задовољством — а ту у првом реду спада природа са свима својим лепотама — све то постаје предмет нарочите пажње. И живот после смрти спада у једну од најјачих жеља којима се одликује овај покрет, али се тај живот потпуно разликује од онога који ставља у изглед хришћанство: треба овековечити своју успомену у потомству каквим славним делом, треба се прославити, и на тај начин живети и после смрти. И живот после смрти опет је дакле на земљи, међу људима.

Тај покрет, познат под именом хуманизма, нема у ствари ничега новог у својим тежњама, пошто је његов идеал само оно што је у давној прошлости, код Грка и Римљана, већ било приведено у дело; али је класична старина, са својим ремекделима у уметности и књижевности, са својим широким погледима на човека и живот, тако мало позната средњем веку, да су тежње хуманистичког покрета за време у коме се јављају потпуно нове. Поједини класични писци, нарочито римски, читају се, прерађују и преводе и у средњем веку, али се њима, као и уопште радовима те врсте, баве махом калуђери, који у часовима доколице поред светих отаца узимају, промене а можда и задовољства ради, и многобожачке ауторе. Њима је то допуштено, јер су они толико чврсти и прекаљени у хришћанском догматизму, да за њих није опасан грех, који се скрива под лепим речима и складним реченицама паганским. За шире слојеве може, наравно, тако окићен и опремљен грех постати примамљив, с тога стари писци у њих и не продиру; калуђери, у чијим је

рукама школа и настава, имају довољно начина да се за то постарају. Тек крајем тринаестог и почетком четрнаестог века избијају у јавност манифестације у прилог римске књижевности и подражавања појединим латинским писцима на њиховом језику, и Giovani del Virgilio, млади пријатељ старога Дантеа, већ саветује писцу Божанске Комедије да пише на латинском и да опева какав историјски догађај, ако хоће да постане бесмртан.

Али за опште уважење класичних писаца припада највећа заслуга Петрарки. Нико пре њега није са толико одушевљења устао у одбрану класичне старине, нико пре њега није тако живо радио на њеном ширењу као он, јер нико пре њега није тако осетио лепоту класичних дела и тако се њима одушевљавао као он. Петрарка је уопште први прави хуманиста, и у њему су у главноме оличене све особине доцнијих хуманиста талијанских, почев од ревносног скупљања старих рукописа, па до бескрајне тежње за славом, за бесмртношћу на овом свету. Он зна само латински, али је његовом силном темпераменту и великом уметничком дару и то довољно да хуманистичком покрету дâ необично јак импулс, и створи врло широк хоризонат. Само он брзо увиђа да и сами Римљани сматрају за своје ненадмашне узоре Јелине, и, за разлику од оних који су пре њега то исто увидели, он с највећим одушевљењем почиње учити језик Омиров; наравно, он није више у приликама у којима се тако тежак језик савлађује, и он се најзад мора задовољити тиме да одушевљено грли свој примерак Омира, али је његово одушевљење за тај језик прешло на млађе, и они га одиста и знају. Дело започето одушевљењем првога хуманисте потпомогле су у осталом и саме прилике. За јелинске писце, којима је као и византијском царству претила пропаст, почели су њихови поштоваоци врло рано тражити уточишта у Италији, и како је земљиште већ било спремљено, они налазе на одушевљен пријем: грчки се рукописи почињу скупљати с највећом ревношћу, онако исто као у почетку латински, и Giovani Aurispa,

који је за скупљање грчких рукописа онако исто заслужан као Poggio Bracciolini за скупљање латинских, жртвује не само све своје имање, већ продаје чак и своје одело, да би само при поласку из Византије могао понети што више грчких писаца. Са грчким рукописима појављују се у већем броју и учитељи грчког језика, и око половине петнаестог века знање грчког језика, којим се век раније нико није могао похвалити, није више никаква реткост.

Гомилање старих рукописа има још једну последицу. Опажа се на име рано да разни рукописи истога дела често показују одступања, и онда се природно јавља тежња да се упоређивањем констатује, коме од рукописа треба поклонити највише вере, који мора бити најближи оригиналу, и како је, најзад, кад су већ дата таква одступања, морао изгледати оригинал. Тако се у хуманистичком покрету јављају и зачеци филолошке критике, која је кроз све доцнија времена чинила најбољих услуга проучавању књижевности. На раду у том правцу не претходи Петрарка, већ његов пријатељ и најближи следбеник Бокачо. Док се Петрарка, поред све своје опсежне учености, задовољава само широким идејама класичне старине, тражи у њој што више хране за свој уметнички дар, и, гледајући у њој школу живота, одушевљено и врло активно ради на томе да са њоме упозна и најшире слојеве: дотле Бокачо, у највећој повучености, загледа и појединости, интересује се и за ситнице, наговештавајући филолога будућих времена. Ова страна хуманизма, оличена у Бокачу и његову раду, заслужује нарочиту пажњу још и с тога што је она од судбоносног значаја по доцнији утицај хуманизма у другим земљама, а нарочито у Немачкој.

Захваљујући јаком импулсу, који је хуманистичком покрету дао Петрарка и новој храни, коју је добио из грчке књижевности, хуманизам се из Флоренције нагло шири на све стране Италије, и око половине петнаестог века његова је моћ тако велика, да 1458 године познати хуманиста Enea Silvio Piccolomini долази као Пије II на папски

престо. Тако хуманизам слави у Италији своју коначну победу над свима непријатељствима с којима га је дочекала црква и свештенство, и почиње своју неограничену владу.

Хуманистички покрет, који сам овде покушао изнети у најкраћим потезима, од великог је значаја за све гране модерног културног живота, и, што се нас нарочито тиче, за новију књижевност уопште. Специјално у Италији његов је утицај, захваљујући изузетно повољним приликама, много директнији и бржи но изван ње. И њени се хуманисти у својим хуманистичким списима служе латинским језиком, и они се интересују само за класичну старину и само се њоме одушевљавају, али све то није онако искључиво, није онако једнострано и стално као нпр. доцније у Француској. Отац хуманизма Петрарка и његов најближи сарадник Бокачо не само не обилазе потпуно матерњи језик, већ напротив остављају на њему дела од трајне вредности; и један и други показују, под утицајем класичне старине, у формалном погледу велики напредак, Петрарка у талијанској поезији, а Бокачо у једном делу своје талијанске прозе. Прве хуманисте талијанске у исти су мах дакле и претече ренесанса у талијанској књижевности. Али и једнострана употреба латинског језика уместо матерњег, која је у другим земљама, а нарочито у Немачкој, толико кочила напредак и успевање књижевности, чини талијанској књижевности само услуге: својом универзалношћу допринео је латински да духовни покрети, који су због слабог познавања тосканског дијалекта били дотле ограничени само на Флоренцију и Тоскану, обухвате целу Италију, и тек се од појаве хуманизма може говорити о једној народној талијанској књижевности. Употреба латинског језика није међутим могла у Италији бити дуга века; хуманизам је у њој захватио тако широке слојеве, да *ја*, које је под његовим утицајем поново дошло до свих својих права, убрзо почиње себи давати израза и одушке на природнији начин, на матерњем језику. Фло-

ренција, која је предњачила у свима другим духовним покретима, претходи и овде примером, и у њој се већ 1441 године приређује јавна песничка утакмица на талијанском језику. Тако под утицајем идеја и облика, који су неговањем класичних писаца ухватили у Италији дубока корена, добија књижевност на народном језику нарочити полет, настаје ренесанс, који у шеснаестом веку достиже врхунац и представља класичан период талијанске књижевности.

Пре но што пређем на историју и последице хуманизма у Немачкој, која нас се овде нарочито тиче, потребно је бацити летимичан поглед на земљу, којој је од вајкада било додељено да ствара обрасце и узоре за немачку књижевност, и која нас према томе мора нарочито и интересовати. Мислим, наравно, Француску. Почеци хуманизма јављају се у Француској врло рано; Jean de Montreuil, који живи у другој половини четрнаестог и почетком петнаестог века (1354—1418), необично цени Петрарку као хуманисту, и узима себи за узор његовог следбеника Салутата. Само је он са својим хуманистичким тежњама и идеалима у својој земљи толико усамљен, да о хуманистичком покрету у то време нема ни помена, и његов хуманистички рад, ако можда и није у ствари потпуно пропао, не оставља никаква видна трага. Покрет се јавља у пуној мери много доцније, тек после дугих ратова Карла VIII и Лудвика XII по Италији, у којима француски двор, а с њим француско племство и француска елита, долазе у непосредан додир с хуманистичким духом, који крајем петнаестог века безусловно влада Италијом.

Крајем петнаестог века и у Француској се јавља тежња за темељним познавањем класичне старине, и прва половина шеснаестог века испуњена је ревносним проучавањем старих писаца, прво римских а затим и грчких. Само у Француској проучавање класичне старине не даје оне резултате које је дало у Италији. Уместо уметничког духа једнога Петрарке, у коме је

најбоље оличен талијански хуманизам, у Француској у прво време све више преовлађује критички дух и тежња за истином. Овакав карактер француског хуманизма резултат је не само друге расе, већ и других прилика. У Француској свештенство дочекује хуманизам са много више неповерења и непријатељства но у Италији, те се француски хуманисти, упућени у неравној борби с моћном црквом на задобијање присталица, нарочито труде да што јасније уоче истину, како би је после као разлог могли што успешније употребити. Тако истина, која у први мах служи поглавито као оружје у борби против догме, добија у француском хуманизму све одређенији облик, све већу превагу над лепим, и постаје предметом нарочите неге. Влада разума упућује хуманистички покрет више на практичну страну, и непосредни резултат критичког духа и тежње за истином јесу у први мах филологија и верска реформа. Али поред тих битних и главних одлика француског хуманизма не остаје у доцније време ни уметничка страна занемарена. Поред утицаја талијанске књижевности, који нарочито влада у прво време, избија у другој половини XVI века у књижевности у пуној мери и директан утицај класичне старине. Ronsard и Плејада — да се задржимо само на томе моменту — чине озбиљан покушај да достигну висину класичне лепоте, и позајмљују од класичне старине и облике и књижевне врсте; они у исти мах поклањају и нарочиту пажњу свом матерњем језику, трудећи се да га учине што подеснијим оруђем за извршење своје велике замисли. Ренесанс дакле почиње и у француској књижевности. Наравно, покушај Плејаде, поред свега сјаја с којим се јавља и који га донекле прати, остаје најзад без успеха. Уместо спонтаног уметничког стварања под утицајем класичних дела, код ње се прво јављају теорије о поезији, и тек на основу њих постају песнички производи; разум дакле води прву реч, и ако је лиризам најјача страна њеног главног представника Ronsard'a. Осим тога Плејада не схваћа суштину класичне старине, и ако је

добро познаје: уместо да, следујући примеру античких писаца, тражи најдостојнији предмет за поезију у природи и стварности, она упућује песника да узима за предмет и оно што су стари сматрали за природно и истинито, и, изједначујући на тај начин античка дела с природом, она завршује голим подражавањем класичној старини, а не самосталним стварањем под њеним утицајем. Али ако је овога пута и промашен циљ, неуспех ипак не значи да овај покушај није од значаја. Поред Монтења, који је у својим Есејима хуманиста у правом смислу речи и претеча класичног духа у седамнаестом веку, Плејада, својим одушевљењем за класичну старину, својом озбиљном тежњом да њоме препороди домаћу књижевност и нарочито својом лириком пуном истинског осећања, у велике наговештава цветање француске књижевности у идућем периоду, у коме ренесанс достиже свој врхунац. И ако дакле мало обилазним путем, и ако не тако јасно и одређено као у Италији, хуманизам је најзад и Француској спремио земљиште за класичан период књижевности, и то за сразмерно кратко време, за цигло столеће учења и лутања.

Своју нарочиту историју има међутим хуманизам у Немачкој.

Око половине четрнаестог века Немачка већ долази у додир с талијанским хуманизмом. Карло IV, који је још 1350 године имао прилике у Прагу да у усменом говору Петраркиног пријатеља Cola di Rienzo осети сав жар хуманистичког одушевљења за класичну старину, стајао је у преписци с Петрарком, а за време свога бављења у Италији, као и приликом доласка Петраркиног у Праг, имао је прилике да и лично позна талијанског песника и хуманисту. Какав је утисак Петрарка оставио на двору Карловом, види се најбоље из писама једнога из Карлове околине, Johann'a von Neumarkt Петрарки, која су пуна обожавања и хвале хуманистичког образовања и латинског језика у Италији на рачун немачке културе и немачког језика. Само овај додир немачког двора с та-

лијанским хуманизмом остаје у главноме без последица: Johann von Neumarkt је до душе својом ревношћу допринео да китњасти хуманистички стил уђе и у царску канцеларију, где је из латинских аката почео утицати и на акта писана немачким језиком, али то је готово све. Сам Карло IV није могао подлећи утицају латинских периода Петраркиних и живој усменој речи његовој. Васпитан у Паризу, прожет схоластичким образовањем, тај оснивач најстаријег немачког универзитета није у стању да од своје задужбине створи центар за учење класичних језика и класичне књижевности, и прашки универзитет, основан 1348 године, као и други универзитети који су после њега постали (у Бечу 1365, у Хајденбергу 1386 итд.), у почетку је више центар схоластике но науке и прве професоре добија махом из главног схоластичког центра, из Париза; тек за читаво столеће доцније (од 1454 године) видимо да Georg Peuerbach на бечком универзитету објашњава Виргилија, Јувенала и Хораца. Први додир Немачке с талијанским хуманизмом остаје дакле без виднијег резултата; немачки превод код хуманиста омиљене римске историје Валерија Максима и „Разговор са смрћу“ од Акермана из Чешке, који су по свој прилици постали под утицајем тога додира, не значе да је покрет почео, јер су готово потпуно усамљени у времену у коме се јављају.

Јачи додир с талијанским хуманизмом наступа тек у првој половини петнаестог века. Немци су пре свега имали прилике да у већем броју дођу у додир с хуманистама на саборима у Констанцу и Базелу; али је од пресудног значаја за ширење класичних студија у Немачкој секретар Фридриха III, познати хуманиста талијански Enea Silvio Piccolomini, који врло ревносно препоручује проучавање класичне старине и латинско беседништво. Што је врло важно, он са својим утицајем почиње на најмеродавнијем месту; цар, аустријски принчеви, његове колеге чине најглавнију мету његове пропаганде, њих он тежи да задобије и одушеви за своје

идеале. И његово заузимање збиља не остаје без резултата. Не само да Niklas von Wyl под његовим утицајем преводи латинске списе Петрарке, Поџа, њега самог и других хуманиста, већ, што је од много већег значаја, син Фридриха III. Максимилијан I постаје Мецен научника и уметника, подстиче на рад у хуманистичком духу и на тај начин највише доприноси да хуманизам у Бечу ухвати дубљег корена. Крајем петнаестог века проучавање класичне старине добија нарочити полет, и на университетима који су основани у то време и почетком шеснаестог века оно се по себи разуме.

И ако на други начин но у Француској, подстрек за проучавање класичне старине долази дакле и Немачкој из Италије. Али познавање античке књижевности не даје ни у Немачкој оне резултате које је дало у Италији; и у Немачкој добија хуманизам обележје које јако подсећа на прву судбину хуманизма у Француској. Покушаји да се од класичне старине створи школа у којој би се пре свега будило и развијало естетичко осећање, имају до душе одушевљених представника. Поред већ поменутог Georg'a Peuerbach'a истиче се као нарочити проповедник таквог хуманизма Konrad Celtis, који пише елегије по угледу на Овидијеве Amores, држи предавања на неколико универзитета, оснива књижевна удружења и у опште чини све да на свој начин схваћеном хуманизму прокрчи пута. Али је под притиском догме и схоластике хуманизму у Немачкој био намењен други правац, и критички дух, тежња за истином постаје не само његово главно, већ готово његово искључиво обележје.

„Die warheit ist von newem geborn
Und hatt der btrugk sein schein verlorn..."[1]

узвикује Ulrich von Hutten у предговору свога Gesprächbüchlein'a, казујући јасно лозинку и идеал свога времена. Од важних је последица факат да се у Немачкој пробуђени критички дух од самог почетка окреће у првом

[1] Истина се поново родила, и обмана је изгубила свој сјај.

реду теолошким стварима. Еразмус, најистакнутији хуманиста свога времена, одличан стилиста и филолог, човек са потпуно развијеним осећањем за чисто световне ствари, од кога би се дакле с правом могле очекивати и чисто световне тежње, сматра за свој нарочити задатак да преведе нови завет с грчког оригинала. Трагајући за правим изворима свега што их интересује, хуманисте се свуда ослобађају у првом реду рђавих ауторитета, а затим и ауторитета у опште; услед великог интересовања за верске ствари, у Немачкој у оборене ауторитете почиње постепено спадати и црква. Како се већ једном показало да су посредници између првобитних класичних дела и најмлађих рукописа махом само кварили оригинал, остављају се на страну и схоластика и црквени оци, и иде се право Св. Писму у оригиналу; пред откривеним погрешкама у латинском преводу, који је црква искључиво признавала и употребљавала, пада и њен ауторитет, критика њених установа иде и даље, и тако хуманистички покрет води директно у реформацију.

(Свршиће се.)

М. Тривунац.

ФОЛКЛОРНЕ БЕЛЕШКЕ.

2.

Српске народне приповетке Вука Врчевића и народне пословице.

Вук С. Караџић у предговору својих Пословица[1] вели: „Код ђекојих пословица (ђе сам знао) додао сам *приповијетке од којих су пословице постале*, и по којима ће читатељ ласно моћи дознати у каквим се догађајима оне пословице сад говоре (понајвише је обичај да се уза

[1] Српске народне пословице и друге различне као оне у обичај узете ријечи, скупио их и на свијет издао Вук Стеф. Караџић, Београд, 1900, стр. XI.

сваку оваку пословицу цијела њена приповијетка најприје приповједи)". И у овом Вуковом зборнику пословица поред многих стоји дотична приповетка из које је пословица постала.

Читајући народне приповетке које је скупио Вук Врчевић[1] запазио сам да су многе од њих садржином својом биле извор пословицама. Приповетци нпр. „Залуду, као Петроније на Брајићима" (истинити случај, стр. 69) ово је садржина: „У манастиру Праскавици, кад су сви калуђери били при вечери, рече архимандрит и разреди ђе ће који калуђер на који посао полазити шјутра у јутро: ти оче Н. Н. ту, а ти оче Н. Н. онамо, а ти и др. а Петронију: ти оче Петроније, потребно је да идеш на Брајиће. Архимандрит је мислио да ће у јутру доћи Петроније, да га пита што ће чинити у Брајићима, али он то не учини, него подрани прије зоре и отиде. У јутру пита архимандрит за Петронију, и кажу му, да је давно пошао; а кад се врати у вечер, упита га: ђе си био, оче Петроније!? — Ја на Брајићима, како си ми синоћ заповиједио. — Па шта си радио? — Ништа". — Испод ове приповетке додао је Врчевић у напомени ово: „По овој су причи постале у Боки двије пословице: *Ђе си био? Нигђе. А шта си чинио? Ништа.* А друга: Био си у залуд, као Петроније на Брајиће".[2]

Као ова и многе друге Врчевићеве приповетке имају такву садржину да се тек помоћу њих могу разумети многе наше пословице, које су по свој прилици из њих постале. Ја сам нпр. много пута чуо да се рекне по из-

[2] Српске народне приповијетке, понајвише кратке и шаљиве, скупио Вук Врчевић, на свијет издало „Српско Учено Друштво". Београд, 1868.

[1] У Српским народним пословицама Вука С. Караџића (издање 1900) налазимо пословице: под бр. 1425: Ђе си био? — Нигђе. — Шта си чинио? — Ништа; под бр 4726: Оправио посао као Петроније на Брајићима; под бр. 6947: Ходио залуду као Петроније на Брајиће; под бр. 7422: Залуду одио као Петроније на Брајиће.

гледу гадна и увредљива пословица: „Узми мужа, па ти бољи магарац не треба“, која ми је постала потпуно јасна тек онда кад сам прочитао Врчевићеву приповетку: „Ђевојка, магаре и баба“ (стр. 51) која гласи: „Осироти у некаквом селу једна ђевојка без оца и матере, без брата и без сестре, и нигђе ништа није имала него три четири стотине гроша, па пође код једне бабе у селу и упита је: што би рекла, бако, кад сам овако сиротна остала, а без ничијега доноса, бих ли купила једно магаре су нешто мало пара, те ми је остануло од покојне мајке па на њему носила дрва у чаршију доклен ми се деси срећа да се удам? Баба се насмије па јој крњезубачки рече: људа љи си моје дијете! за́ штљо бљи се тљи лудља и нељјака мучљила негљо кад имашљ пара *купи мужља па тљи другљи магарљац не треблује*“.

Овакве приповетке у Врчевића које садржином својом подсећају на извор пословица дале су ми повода те сам кад сам их читао поред сваке приповетке која ми се учинила да је дала повода пословици, учинио напомену. Доцније сам код сваке напомене тражио у Вуковим пословицама дотичну пословицу која би приповетци одговарала. На тај начин накупи се велики број пословица које потврдише оно што ми се у почетку само чињаше.

До душе многе је пословице и оно што уз њих иде дао Вуку Караџићу, као што се зна, сам Врчевић, те се и тиме даје објаснити ова веза; али и сем тога из поређења се види да и иначе Врчевићеве приповетке имају везе са народним пословицама уопште.

Што сам пак ја ради поређења узео зборник пословица Вука Караџића, то је просто с тога што је он највећи.

Неке су Врчевићеве приповетке биле повод двема или чак и трима пословицама као што ће се из поређења видети. Примера ради наводим приповетку: „Игуман и три калуђера“ (стр. 120), која гласи: „Шјели да ручају игуман и три калуђера, те им изнесу у једној синији с врућом чорбом једну рибу рашјечену на троје. Онда

игуман узме главу говорећи: *Глава пред главу.* Други средину, говорећи: Ребра шјеверова и град царја великаго. А трећи коме је ваљда било име Марко: *Варка пред Марка.* А четврти, видећи да му не остаде ништа друго до голе чорбе, узме синију, па по њима свијем, говорећи: *излијасја благодат Божја на свјех вас, амин!*[1]“ Вук Караџић има ове три пословице које су из ове приповетке: под бр. 774: *Глава пред главу;* под бр. 580: *Варка пред Марка* и под бр. 7100: *Чорба чорбушта попа посипушто.* — Из приповетке „Залуду, као Петроније на Брајнћима“, видели смо да су постале четири пословице у Караџићеву зборнику. Из Врчевићеве приповетке „Готово нек је, што је попово“ (стр. 42) постале су две пословице, итд.

Тек оваквим поређем и довођењем пословица у везу са приповеткама постају неке пословице код којих у Вука Караџића нема никакве приповетке ни објашњења јасне, док иначе изгледа да су са мало или без икаквог смисла. Неке пак тиме добијају двоструко објашњење.

У потврду везе између Врчевићевих приповедака и Караџићевих пословица наводим следећа поређења, која нису можда потпуно изведена, јер ми и није била намера да поређење потпуно исцрпем колико да ствар констатујем.

Први бројеви означавају редне бројеве дотичних Врчевићевих приповедака, а други Вукових пословица:

5-1452; 6-1230, 1147; 7-3056, 4195; 8-5103; 9-1121, 1120; 10-3763; 13-3823; 17-6; 18-6530; 19-7193, 7543; 20-7306; 21-551; 25-5009; 27-1779; 28-3744; 29-2545; 30-3443; 32-5574; 33-223; 35-953; 36-3426; 37-2396; 38-241, 4328, 349; 39-1819; 41-3127; 46-5242; 47-5851; 50-1932; 52-4139; 53-270; 54-2000; 55-5379; 56-262; 57-3405; 58-6428; 59-7166; 60-4478; 61-2158; 62-2224; 63-2221; 64-5003; 65-3854; 66-3878; 67-1348; 68-1030; 69-7139; 70-2061; 71-

[1] Врчевић има још две варијанте ове приповетке, под бр. 239 и под бр. 240 (стр. 113) од којих прва има завршетак: *Чорба чорбушта вас свијех посипајушта!*

4027; 72-6577; 74-3957; 75-3957; 77-922; 78-941; 79-1527, 6439; 80-2547; 82-38; 84-857; 85-5416; 86-5000; 87-5112; 92-2421; 93-2422; 94-2488; 95-858, 7232; 96-5112; 97-5431; 105-581, 5379; 110-5692, 5696; 113-2945, 5289; 128-1122; 129-1656; 132-3977; 135-4745, 7684; 136-6305; 148-5016, 4631; 150-3455; 153-1425, 4726, 6947, 4422; 154-6559; 156-4741; 159-7347; 162-2801, 7522; 163-6526; 167-1442, 1826, 2006; 170-4012; 171-5033; 172-7848; 174-5275; 181-6577; 185-26; 203-302, 303; 220-859; 221-861; 222-1153; 223-2158; 229-6652; 237-7739; 239-580, 774, 7100; 240-580, 774, 7100; 242-153, 154; 243-5766, 3709; 244-5284, 7737; 246-6545; 248-2893; 250-153, 154; 254-1148; 255-4805; 256-1724; 258-580, 774, 7100; 262-33; 263-32; 287-1590; 288-1914; 289-2711; 290-3427; 292-1639; 293-2557; 294-3440; 298-4683, 7494; 301-2959; 329-3637; 331-3911; 338-1848, 6948; 341-1035; 343-3824; 345-1957; 346-862, 1688, 5653; 350-676; 355-3920; 356-3902; 357-3925; 361-5238; 366-3063; 367-7228; 370-5229; 372-2611; 373-1153; 374-3931; 380-682, 1688, 5653; 381-2920; 384-3103; 388-2693; 389-1161; 390-1980; 391-3355; 399-3306; 401-2284, 2285; 403-563; 404-3355; 412-980; 413-1745; 414-1922, 2020; 415-1980; 416-3503, 3504; 417-3566; 418-3835; 439-4670.

Напомињем још и то да су многе од Врчевићевих приповедака дале повода пословицама којих нема у Караџићевом зборнику, или су такве да се из њих лако могу извести пословице, и ако нису изведене, или су најзад такве да се као пословице могу приповедати. И за ово последње има паралела у Вука Караџића. Тако нпр. ваља сравнити Врчевићеве приповетке под бр. 18, 83, 91, 125, 182, 400, са предговором Караџићевим пословицама на страни XI—XII.

3.

Две грчке пословице.

Од једне Гркиње из Кожана (Кожани, варош у Македонији, 8 часова далеко од Битоља) забележио сам

грчку пословицу, која у српском преводу гласи: „*Умртвио се као јеж*“.

Ова би белешка можда и остала на томе да нисам на једном месту[1] напшао на ово: „Ако се не узме у обзир једна парабола из Хезиода, онда се морају приче о животињама у одломцима од *Архилохоса* сматрати за можда најстарије на свету. Међу овим одломцима налази се и пословица: „*Лисица много зна, али јеж зна нешто особито*“. Шта је пак то „особито“, не каже се. Да се пак пословица односи на какву познату басну, лако је појмљиво, али се у грчкој литератури ова басна не налази. На срећу пак, налази се[2] ван литерарног помена једна басна у народном предању, која још живи у устима грчкога народа на острву Евбеји, која ону пословицу објашњава. Оно „особито“ код јежа у томе је *што може да се учини мртвим*.

Чим сам ово прочитао, одмах сам потражио даље и нашао[3] да речена пословица у оригиналу гласи: Πολλ' οἶδ' ἀλώπηξ, ἀλλ' ἐχῖνος ἓν μέγα (много зна лисица, али јеж још више), да је басну која ову пословицу објашњава забележио Хан[4] и да басна гласи: Позове лисица јежа да иду у виноград да краду грожђа. Јеж рече да се боји кљусе која је у винограду разапета, али се лисица хваљаше да зна три вреће лукавства, те тако отидну. Лисица прва паде у кљусу и позове јежа у помоћ, говорећи му да је прескакала преко дубоке јаме и да су јој у њу пала сва лукавства. Јеж рече да зна два лукавства, прво је *да се учини мртвим*, а друго *да се при томе вешто држи*. Лисица послуша савет и кад дође сељак, учини се мртва, те је он скиде као смрдљиву лешину и баци. Други пут паде у кљусу јеж и позове

[1] Dr. R. F. Kaindl, Die Volkskunde, ihre Bedeutung, ihre Ziele und ihre Methode (Лајпциг и Беч, 1903), стр 69.

[2] Krohn, Am-Urquell, III, 176.

[3] „Eine uralte griechische Tierfabel“ vergleichende Studie von Kaarle Krohn, Am-Urquell, III, стр. 177—181.

[4] Hahn, Griechische und albanesische Märchen, II, 103, № 91.

лисицу у помоћ, али се она извини да је прескакала преко дубоке јаме и да су јој опет лукавства у њу упала. Тада је јеж замоли да дође да се на растанку пољубе. Кад она дође он је шчепа зубма за језик. Кад сељак дође, убије лисицу а јежа пусти.

Овом басном којом је објашњена ова стара грчка пословица, мислим да се може објаснити и она из Кожана, коју сам ја чуо.

Крон наводи даље паралеле ове басне са разних места, па и југословенске[1], чему ја додајем једну већ избледелу варианту из Горње Крајине, у којој је уместо јежа јазавац, и у којој нема ни помена о умртвљењу, и ако јој се садржина у многоме слаже са басном грчком на Евбеји[2]. Тих. Р. Ђорђевић.

КЊИЖЕВНИ ПРЕГЛЕД.

Читанке за IV разред основних школа.

Нашим читаоцима можда ће изгледати чудно што ми за предмет нашег „Књижевног Прегледа“ узимамо данас читанке за IV разред основних школа. Ствар, међутим, није чудна. И читанке спадају у књижевност, и то баш ону која има највећи број читалаца; а после, данас су оне на дневном реду, данас се њима баве најмеродавнији просветни кругови.[1]

⁂

Израдити читанку, мисли се, врло је лако. У ствари, лако је израдити само рђаву читанку; за добру хоће се

[1] Archiv für slav. Philologie I, 273; Fr. S. Krauss у Urdsbrunnen 1899, стр. 98; исти Sagen und Märchen der Südslaven I, стр. 44, № 13

[2] Српске народне умотворине из разних српских крајева, прибиљежио Никола Станков Кукић, Загреб, 1898, стр. 93—94

[1] На стечај расписан од стране Главног Просветног Савета за најбољу читанку за III и IV разред основних школа, поднесено је тринаест читанака; комисија, одређена да их прегледа и Савету о њима реферише, сад ради на томе.

доста интелигенције, пажње и труда. Ма како се на читанку гледало, више с педагошке или више с литерарне стране, или са обе одједном, једно стоји, а то је да она мора имати, и у забави и у поуци, довољно привлачности и занимљивости, и да све у њој мора бити писано лепо и разумљиво; педагошка страна ту се потпуно поклапа с литерарном. Што је читанка занимљивија и лепше писана, то је боља; најбоља је она која, у сваком књижевном роду што је у њој заступљен, има највише занимљивости и лепоте, и која је најлепше писана.

Како ће, према томе, састављач доћи до добре читанке? Он, најпре, тога ради, треба да изабере чланке и прилоге од најбољих писаца. При томе, наравно, не треба да се заустави само на писцима који су одавна познати нашим читанкама, на Доситију, Бранку, Шапчанину, Г. Милићевићу, и другим старијим писцима, него да и у радовима Г.Г. С. Ћоровића, П. Кочића и других нађе подеснога материјала за своју читанку, Он, затим, и после таквог избора састава, има, у извесним случајевима, још понешто да ради. Често је нађени састав добар у главном, али, како је писан у циљу сасвим различном од онога за којим састављач иде, још неподесан за читанку, неподесан ма којом страном својом, и састављач има да га у неколико измени; сваки који је ближе упознат са израдама читанака зна за ту потребу добро. Састављач, после, има још једну ствар да ради. Како је наша књижевност донекле једнострано развијена и нема свих књижевних родова довољно заступљених; како је специјално дечија књижевност још врло неразвијена, и сва почива на старинском Шмиту и Хофману или на млаким причама са врло провидним моралом и намештеним ситуацијама, то је састављачу потребно да се доста често обраћа и страним дечијим књижевностима, које су се, нарочито у последње време, јако развиле. Не могу улазити у подробно набрајање дела из страних дечијих књижевности која су за препоруку, али, примера ради, могу поменути два списа за

читанке нарочито згодна. Било би, наиме, врло лепо унети у наше читанке, можда прерађену или и само објашњену, ону познату Додеову приповетку, једну од најбољих у целој светској књижевности „Последњи час у школи“ (La dernière classe), која је „о деци и за децу“, која се уноси у француске читанке за децу, а која је код нас већ неколико пута преведена. Било би, после, тако исто лепо употребити за читанке и делове из књиге Шарла Бигоа „Мали Француз“ (Le petit Français) једне од најтоплије писаних књига о отаџбини у целокупној дечијој књижевности.

Још једна дужност остаје састављачу, тежа од ових које досад поменусмо, и која је у исто доба и дужност наше дечије књижевности у опште. У страним дечијим књижевностима постоје кратке приповетке у којима је препричана садржина великих песничких дела која, као таква, нису писана за децу; примера ради, ми ћемо поменути „Приче из Шекспира“ („Tales from Shakespeare“), од Чарлса Ламба, у којима је, на најлепши начин, врло кратко испричана садржина „Краља Лира“, „Припитомљене Злоће“ и других дела Шекспирових. Ето таквих ствари требало би имати и у нас, и нарочито у нашим читанкама. Зар, на пример, не би било лепо да наше читанке имају у два листа препричану садржину „Горског Вијенца?“ Деца би се, на тај начин, бар у главноме, упознала са великим делом Његошевим још пре него што буду способна да га читају у оригиналној редакцији. Случај с Његошем могао би се применити и на Љубишу. У нашим читанкама за основне школе Љубиша не фигурише. Тај писац тако слатког причања, са свима предметима својих приповедака од којих ни један нема ничега што је неподесно за децу него напротив има баш оно што може да их васпитава, не може да уђе у наше читанке само зато што је његов језик неприступачан деци! Па зашто га онда не прекројити? Зар не би „Кањош Мацедоновић“, испричан у простом нашем је-

зику, био један од најлепших састава у нашим дечијим читанкама?

Још на једног писца мислимо којега тако исто треба препричавати; то је (немојте се чудити, одмах ћемо рећи како мислимо о њему и његову улажењу у читанке) Милован Видаковић. У нашим читанкама, и уопште у књижевности која се даје деци, нема много бајки, а бајке су, бар по мом мишљењу, врло добре ствари за децу; њихову поезију и ми старији волимо, а како их деца не би волела! У нашим читанкама, и ако су оне увек пуне народних приповедака, одиста нема бајки; „Пепељуга“ је ту, архипозната „Пепељуга“, али друге, исто тако лепе као она, нису. Рецимо и да јесу, али то су тек народне бајке, а камо оне уметничке? Што не уђе ни у једну читанку она врло лепа бајка „Вечност“ коју је по народној приповеци израдио Г. Ј. Веселиновић? И што то не уђе ни у једну колекцију „Књига за децу?“ И што уопште у нашој дечијој књижевности нема лепо и просто препричаних старих легенада, пријатно фантастичних повести о старим добрим краљевима и гоњеним праведним девојкама? У страним књижевностима има тога. Преда мном је неколико свешчица „Немачких народних књига“ које је „за младо и старо понова препричао“ добар стилиста Густав Шваб: у тим су свескама приче о лепој Магелони, о напаћеној Хирланди, о мученици Гризелди, о сиротом Хајнриху, о доктору Фаусту, итд. Све су то старе приче немачке, које данас нико не би читао у оригиналној редакцији, у свој опширности и развучености њиховој, на тешком и несувременом језику њиховом. Али су Немци видевши да у тим причама има пуно лепога, дали да се оне прекроје, скрате, лепшим језиком напишу, и добили су књиге које ће њихова деца у сласт читати. Зар не бисмо и ми могли слично радити? Зар не бисмо могли то радити баш са романима Милована Видаковића? Његови романи су наше „народне књиге“, толико су исто били омиљени и популарни колико и поменуте немачке књиге; зар се, дакле, не би они

могли прекројити баш као и ове? У њима има развучености, има и глупости, што је мало горе, али кад би се све то избацило и дотерало, и нарочито данашњим језиком препричало, могле би из њих изнићи приповетке које би се врло радо читале, нарочито међу децом. Те приповетке не би морале бити дуге као у Густава Шваба, него врло кратке као оне од Чарлса Ламба. И нашим читанкама ништа не би шкодило кад би имале, у два три листа препричане, „Велимира и Босиљку", „Силоана и Милену", Селима и Мериму", и сличне ствари.

⁂

Ми одосмо сувише далеко. Тражимо од наших састављача читанака да прекрајају и препричавају наше писце, да то исто чине и са странима, да сами дакле оригинално израде понеки састав новога књижевнога рода, да тиме надокнаде оно што им није стигла дати књижевност из које црпу материјал, да управо раде послове за које се траже добре литерарне способности и леп стил — а они немају каткад ни најмање тих способности, ни поле тачног појма о стилу којим треба читанке да су писане!

Немојте мислити да је претерано то што кажемо. Наши састављачи одиста често не знају да деца треба говорити друкчије него одраслима, друкчијим језиком. Они не виде да једна фраза, ма колико била обична одраслом човеку, може бити неприступачна, нејасна, неодређена детету. Они се ни најмање не буне кад у саставу који узимају за читанку, нађу на фразу апстрактнију, тежу за разумевање, али која је одавна у употреби у нашој дневној књижевности; они не помишљају да ту фразу треба заменити другом, конкретнијом, простијом, пошто деца имају да је читају. У једној читанци нпр. нашао сам на ову фразу; „међу многим српским добротворима *највидније место заузима* Сава Текелија". Да овако што прочитам у новинама, не бих имао ништа да приметим; фраза „највидније место заузима", „најугледније место заузима", „прво место заузима" итд., сасвим је обична у нас, свима читаоцима новина јасна и разум-

љива; али како ће је дете разумети? Зна ли дете шта значи та апстракција о видном и највиднијем месту? И зар није било боље рећи како је Текелија међу добротворима „највећи“? Тако казано и простије је, и јасније, и, узгред буди речено, и више књижевно; али куд ће наш састављач на то да мисли и тако да мења! — „Пчеле (каже се у другој читанци) излећу у поља *ради посећивања цветова*“. Шта је састављачу требало да ову просту идеју како челе лете по цвећу, каже фигуром („посећивати цвеће“ место „летети по цвећу“), и то у тешкој, супстантивној конструкцији? — „А бео песак (каже се у трећој читанци) пред кућом *појачава утисак чистоте*“. Хоће ли деца разумети ове апстрактне изразе о утиску и појачавању његову? Зар није било боље рећи: „кућа је чиста, а песак се бели пред њом“, или тако што? — Најчешћи су овакви примери у чланцима који нису просто поучни као ови о Текелији или челама него који претендују на поетичност; ту има највише лажног стила, погрешне реторике, бесмислених и рђаво књижевних фраза. У једном причању о матери која се и на самрти брине за своје дете, нашао сам ову ужасну фразу: „последњи напор њенога тела био је посвећен детету“. „*Напор посвећен*“! Ко је још *напор* посвећивао? Може се још донекле посвећивати *пажња*, али да је њу састављач довољно посветио своме послу, зацело не би овакву бесмислицу унео у читанку. — Али има и горих фраза. У једном саставу нпр. где се уздиже значај Старе Србије, каже се ово: „у Старој Србији, Србин прозире моћ имена животу свом“. Шта хоће тим да се каже? Шта значи та *моћ имена*, и *име живота*? У другом саставу, опет, о Карађорђу, у којем се хтело да се покаже како је овај једнако радио и свуда био где треба, налази се ова реченица: „Карађорђе је летео дању ноћу, по олуји и по ветру, без покривача и јастука, итд“. *Летети без покривача и јастука*“! Ако је и од Карађорђа, много је; у осталом, теже би ваљда било летети с јорганом и јастуком него без њих...

Видите, дакле, да састављачи читанака (не сви, наравно) не знају говорити деци њиховим језиком, често никаквим разумним језиком, и да наше мишљење о њима није претерано. Још смо се ми ограничили само на фразе и реченице, а нисмо узимали у обзир композицију чланака у читанкама, ред и поступност идеја у њима, избор њихов најпосле итд. А како би ствари изгледале да смо на све то гледали?[1] Павле Поповић.

ПОЗОРИШНИ ПРЕГЛЕД.

Два детета, мелодрама у два дела (осам слика) написао Пјер Декурсел, превод с француског.

Недељна публика може бити задовољна, њен је репертоар добио још један интересантан комад, који ће је и растужити и развеселити. „Два детета" („Deux gosses"), комад, који пуни и позориште и његову касу, имао је великог успеха код париске публике, а и наша је била њиме задовољна. То је један од оних комада где се зло бори с добрим, где су поштење и поквареност у сукобу, где вам срце дрхти, јер се вама симпатична лица излажу разним опасностима и на крају крајева све се лепо сврши и сваки задовољан иде кући. Ту, у тих осам слика, имате и да сѐ насмејете и да се заплачете, и да се разгневите и да се разнежите, ако тј. још волите гледати мелодраме. Јер је и ово једна мелодрама, додуше вешто састављена, као што је Жил Вернов „Пут око земље" или Димина „Три мускетара".

Ђорђе Керлор воли своју жену Јелену, а и она њега. Он је посрнуо био материјално и морао својим радом у Индији да надокнади што је изгубио: жена ње-

[1] Овај „Књижевни Преглед" је само раширен и прекројен извештај о читанкама за IV разред основних школа, који су Главном Просветном Савету поднели Г. Г. Павле Поповић, Светислав Максимовић и Михаило Милошевић.

гова остала је с малим дететом у Француској, покрај Керлорове сестре Кармене, која је удата за старог дипломату Сен-Хирија. Ако је Сен-Хирије можда добар дипломата, рђав је муж, и његова је жена Кармена „поклонила своје срце“ лепом капетану од Албоаза, с којим има дете. Сен-Хирије мора да иде „на ново опредељење“ како се то у администрацији каже, и то доводи бујног Албоаза до очајања, а у тим тренуцима је таквим људима врло лако начинити несрећу. Племенита Јелена од Керлора, која за то сазна, жртвује се и иде капетану, да би раскинула те недопуштене везе, стишала очајног љубавника и спасла сестру свога мужа. Овако тежак задатак изврши Јелена срећно код капетана.

Али се сад деси нешто непредвиђено, страшно! Кад се кући вратила затече свога мужа који се вратио из Индије. — Морала је слагати да је била код мајке Керлорове и на томе би се све свршило, да се ствар није још нечим погоршала. Кармена се дописивала са капетаном од Албоаза, али је он та писма слао на адресу Јеленину, љубоморни Сен-Хирије је једно писмо ухватио и пошто је писмо адресовано Јелени он писмо преда њој у присуству мужа и Јелена мора новом лажју да се спасава. Кармена и Сен-Хирије одлазе, а Јелена и Керлор остају сами после тако дугог времена. У то дође једна депеша, којом лекар јавља да је мати Керлорова врло болесна. Јелена дакле није била код ње и Керлор почиње да сумња и тражи од своје жене да му се правда. Она је збуњена, невешта да слаже, те се љубомора Керлорова распламти толико да престаје бити нежни муж. Јелена у одбрану своју покаже оно ухваћено писмо, али у њему је само једна оптужба више, и то страшна оптужба, да је и њено дете плод љубави другога а не Керлора. То је последњи удар за Ђорђа, он осећа да ће убити жену и изгура је у њену собу. У том тренутку Лалимас, препреден зликовац, разбија прозор и улази да краде, Керлор га зграби и онда му на наједаред падне на ум једна мисао потпуно у духу мелодраме, да се

освети својој невиној жени тиме што ће томе лупежу дати своје дете. Од тог страшног вечера протекло је више година и ми видимо малог Керлора како, под именом Фанфана, мора, у друштву са Лалимасовим рођаком малим Клодинеом, да краде и да лута од места до места са лупежом Лалимасом, његовом пијаном Зефирином и њима сличним „отменим“ друштвом. Јелена Керлор долази у цркву, јер је дан њенога венчања Мали Фанфан јој украде новчаник, њега ухвате а Јелена не призна да је то њен. Фанфан је иначе племенито дете и краде новчаник зато да би своме другу, болесном Клодинеу могао купити рибљи зејтин. Великодушност Јеленина га дирне до срца. Он јој враћа новчаник и она му каже, да може код ње у Париз доћи, и она ће га потпомоћи да се школује или изучи какав занат. Фанфан прима предлог и бега од Лалимаса. Међутим, ту је и Керлор и тражи да му Јелена опрости суровост којом ју је унесрећио. Она тражи да јој врати дете. Он нађе Лалимаса и овај за велику суму новаца издаје место Фанфана, који је побегао, својега рођака болесног Клодинеа. Сад је Клодине у богатој кући, има сваку негу, испуњује му се свака жеља, осим једне, а то је да буде опет крај њега Фанфан, да с њиме данас дели добро, као што је негда зло. И Фанфан долази.

Вратимо се, ако се још нисте уморили од ове компликоване интриге, капетану Албоазу. Он је постао муж Карменин (пошто је Сен-Хирије умро), обећао је вратити писма Карменина и портфељ поверио своме посилном. Овај падне несрећно с коња, пренесу га у болницу и он ту издахне, а Лалимас, који је у болници био, украде му портфељ мислећи да су у њему новчанице. Тај портфељ могао би да растури и последњи остатак сумње Керлорове љубоморе. За то чује Фанфан и у место да мирно спава крај свога Клодинеа, он иде да портфељ узме од Лалимаса. Пре тога он се почиње сећати соба, књига у кући Керлоровој и по свему изнађе да је он Јеленин и Ђорђев син. Кад је Керлор увидео

заблуду, он се креће да се разрачуна са Лалимасом, али га овај својим друговима склепта и притера да им напише чек на 300.000 дин., а за тим га вежу и ту оставе с пијаном Зефирином, а они одлазе. Дође Фанфан, одреши оца, узме портфељ и спремају се да беже, али им Зефирина препречи пут и ножем рани Керлора, у том долази и Лалимас и његови другови. Керлор бежи кроз прозор с Фанфаном, а они их гоне. То гоњење се продужује и по мрачним улицама предграђа. Фанфан и Керлор срећно доспу до Сене, али ту Керлора због ране издаје снага, међутим лупежи су с друге стране реке и опазе их. Фанфан отвори онда брану и Лалимас, који први наилази да реку пређе, пада у воду и удави се. Керлор и Фанфан срећно стигну кући. Она два лупежа долазе да убију Фанфана. Клодинe, који покрај све неге нема спаса, скривен види убице и викне Фанфану да не улази у собу. „Убилачки нож заboде се у његове груди“. Фанфан остаје жив са својим родитељима.

Ето то су „Два детета“, тај вешто скројени комад, за који се Позоришна Управа бацила у трошак и дала нам неке нове декорације и удесила да на позорници потече права правцата вода. Кад кажем *вешто*, мислим на обичну вештину мелодрамску, а у мелодрамама увек имате ствари које нису бог зна како мотивисане. Таква је сцена кад Керлор долази до идеје да своје рођено дете баци у руке једном ниткову. Он пре тога мора да нам наговештава у разговору да је врло љубоморан, доцније да нам опет каже како је плаховит, после опет како је доведен до тога да не зна шта ради, а све ово мора да нам исприча и „растолкује“, јер ми, публика, не можемо да разумемо да човек који своју жену до лудила воли, на основу неких недоказаних сумњи, постане према њој звер, заборави на све и онако је грозно мучи. Али ми уђосмо у разлагања и анализу, а овај комад не треба анализсати него примити онако како је, како га прима задовољна публика.

Игра је била доста добра, нарочито гђице Павлице као гамена Фанфана и гђе Харитоновићке као болесног Клодинеа. Н.

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ.

Герхарт Хауптман: Утопљено Звоно, драмска бајка у пет чинова. С немачког превео Р. Ј. Одавић. Београд. 1905.

Ма како да мисле код нас о Герхарту Хауптману — а мисле мало и, да тако кажем, горе него што га познају —, кад човек с књижевним укусом прочита његову Versunkene Glocke, пристаће на суд да је то једна оригинална работа, финија од обичних драмских делâ. Осим тога није тешко видети да је то специфично немачко дело, — ein deutsches Märchendrama, како га писац назива, — већ и зато, што је тај свет из бајке немачки, а онда и због језика којим је писано. Ту имате најлепши немачки језик, с пуно музике, с многим узвицима и новим речима, који пристају уз говор вилâ и шумских створењâ: тај језик и та музика су половина лепоте „Утонулог Звона". Превод на српски мора пре свега и на сваки начин изгубити од лепоте онолико колико губи оно што је створено за „рођену груду" кад се пресађује; а још више код овог дела. Ту би се дакле још у принципу могло полемисати да ли оваке ствари треба уопће прѐводити.

Да се наш преводилац није требао тако суптилног посла лаћати, о томе сам био начисто чим сам прочитао, ако не баш само натпис („versinken" не може бити „утопити"), а оно одмах прву страну. Овај је превод слаб са многе стране. Оставимо знање језика којем би се такође имало приговарати, али добар слух и уопште преводилачка вештина нису били преводиоцу „на руци и при руци", док је радио; он је изостављао, дометао, често непажљиво и понајчешће невешто преводио. Ово није

тешко доказати већ са првих странâ, колико сам стрпљиво могао прочитати и упоредити с оригиналом: зато ћу и говорити само о почетку превода.

Кад је преводилац и спољашњи изглед књиге задржао по издању пишчеву, што се није на пр. држао и оригиналне интерпункције одмах код „Лицâ?“ Више смета, што је изоставио из натписа „немачка“ пред „драмска бајка“, кад иначе нигде није имао намеру, да прикрије порекло дела. Радо бих превидео и то и ону нетачност у првој сценичној напомени, где је „unter einem überhängenden Felsen halb versteckt, eine kleine Baude“, преведено са: „под једном истуреном стеном, у пола скривена колиба“, и ако не увиђам на што мењати интерпункцију и с њоме донекле смисао (немачки текст јасно каже да је колиба стеном закривена, а српски превод само констатује факта, да је ту истурена стена и да је колиба скривена); мада мислим да се и за оваке опаске не би могло рећи да тражим длаке у јајету. Али је овако мерило за овај превод сасвим несразмерно, јер не бих далеко стигао, да запнем за сваку оваку, рецимо, ситницу. Летимично прелазећи пропустићу и „*на* шумској ивици“ за „n a h e dem Waldrand“, и баку (за „Muhme“), и „(димњаче) подýхни“ за „schmauch herab“, па и елиптично „Хајд своју песму“: за „Sing ich mir mein eignes Lied“, а задржаћу се код саме те песме, што је пева Rautendelein. Трећи и четврти стих оригинала каже: „ob ich ein Waldvöglein bin | oder eine Fee“, а српски то значи, по овом преводу: „Да ли сам, ах, вилин род, | Да л' ми племе сја?“ Одма даље вели Хауптман: „Die Blumen, die da quillen, | den Wald mit Ruch erfüllen“, а Одавић: „Ал' дивно ово цвеће | Што миљем груди снажи“: на што напуштати сасвим оригинал ради овако у српском већ баналне фразе? Ове стихове допуњују: „Да л' ико питат' слеће | И род његов(!) тражи?“ (немачки: hat einer je vernommen, woher die sind kommen?“). „Питат' слеће“!? Два стиха затим има у српском тексту стих: „Да тугу блажим“, којега у немачком нема. Али то није једина допуна оригиналу,

и већ одмах крај ове мале песме: „Kann es nicht sein,— füg ich mich drein | . Bin doch ein schönes, goldhaariges Waldfräulein“, преведен је овако: „Питању том знâн ми је лек, | Јер ево дивна ја | Рајски живим век!“ Зар не изгледа, кад се чита само српски текст, да се преводилац озбиљно промучио, кад тако натегнуто каже: „питању том знâн ми је лек“, — а свега тога ни нема у оригиналу. Неки редак даље обећава Раутенделајн Никелману, да ће се „створит' кýном“, па ће му донети петла „какав ти волиш“; овај други цитат је опет допуна, а први је измена преводиочева: „dem Marder gleich“ је „*као* кýна“, а не „стварати се кýном“. И тако то иде једно за другим. Ево, место појединих примерâ, још једна песмица, што је пева Rautendelein, превод напоредо с оригиналом:

Bocksbein! Zottelbein!	Козоноги, чупоноги,
Jage du deine Moosweiblein!	Не знају те јоште многи!
Ich bin sauber und schlank.	Хајд' чупавој жени својој,
Geh du mit deinem Ziegengestank!	Мене мани судби мојој. —
Geh du zu deiner lieben Frau Schrat,	О чистȳнци зар ти снујеш,
Die alle Tage ein Kindlein hat,	Вођо козја? Даље, чујеш!
des Sonntags dreie, das macht ihrer neun:	Хајде кози, рђо знана,
	Што се јари сваког дана,
neun schmutzige, klitzekleine Springschrätelein!	А недељом све по троје —
	Од прљаве багре твоје!

Где су у оригиналу други и четврти стих превода? А у другом стиху оригинала ваљда тек није мислио преводилац, да је Moosweiblein fem., кад преводи са sing.: „чупавој(!) жени својој?“ — Иза ових стихова затворио сам српску књигу, па сам наставио читати даље Хауптманову „Versunkene Glocke“, по четврти или пети пут.

Најгоре је прошла овом приликом музика. Мелодични Хауптманов blank verse, који баш овде тако лепо служи доказом своје гипкости и употребљивости и у овакој идиличкој врсти драме, измешан са лирским сликованим стиховима, уступио је овде место неком проблематичном десетосложном стиху, са редовним прекидом

после петог слога: затрчава се да буде јамб, а са женском, трохејском, стопом на крају. Монотонији је куд и камо него наш народни десетерац, и стопе кô да су на прстима бројане; мелодичности и дужих и краћих стихова сасвим је нестало. Игре речима, чудни — према садржини — називи и ономатопејски узвици врло незгодно су репродуковани или замењени. Преводилац не разликује именицу од узвика: Nickelmann каже Rautendelein (Nickelmann је створење, што живи у бунару): „ich sag dir quorax, quorax! quak, quak, quak!!!“, а Г. Одавић преводи: „прави си кворакс, кворакс. квак, квак, квак!“(!!). Др. Милан Ћурчин.

Тих. Остојић, Српска Књижевност од велике сеобе до Доситеја Обрадовића. С. Карловци (С. Ман. Штампарија), 1905. 8°. Стр. 128.

Како немамо добре историје српске књижевности, није рђаво имати добро израђене књижице о појединим одсецима наше књижевности. Изабрати један такав одсек, прочитати сва дела која му припадају, упознати се са свима расправама и чланцима који се њега тичу (а који су често у листовима неприступачним, и чији је сâм списак често тешко саставити), извести из свега што је казано оно што је главно, допунити то местимичним својим примедбама или истраживањима, све лепо и јасно изложити — није посао мали ни за онога који је доста посвећен у наше литерарне студије. Такав један посао од прилике урадио је и Г. Т. Остојић овом књигом.

Г. Остојић је обрадио најмање познати одсек из историје српске књижевности, доба од 1690 до 1783. Изложио је културно стање Срба у Војводини од велике сеобе до првих књижевних почетака, затим је прешао на рад К. Рачанина и Г. Стефановића, па на рад графа Ђорђа Бранковића и других историчара, на почетке књижевне поезије, на драму Е. Козачинског, и најпосле на рад Орфелинов; томе је додао један поглед на књижев-

ност у католика и на Рељковића. Све је то израдио с довољно опширности, сваки литерарни појав пропратио с довољно објашњења (врло је добро израђена н.пр. историја нашег тринаестерца), за сваког писца је дао његову карактеристику, изложио садржину свих главнијих дела (што је јако за препоруку код свих дела која су школи намењена), излагао је и онда кад су у питању дела којима се више историци баве а мање литерарни историци („Хронике“ Ђ. Бранковића), свуда показао разумевање ствари и познавање литературе свога предмета (само на једном месту имали бисмо нешто у овом погледу да замеримо; наиме, за омиљеност Мармонтела у француској књижевности XVIII века, није се требало позивати на Г. Н. Андрића него на којег француског писца), и све је написао чисто и прегледно, стилом јасним и ако у главном без живости, језиком чистим и ако са нешто афектације у „новотаријама“ („обесрбити“, „поднесак“, итд.) Све то чини Г. Остојићеву књигу корисном за сваког који хоће да се позна одједанпут и добро с овом партијом наше књижевности, за ђаке нарочито.

Две примедбе на крају; обе се тичу Орфелина. Прва је ово. Г. Остојић помиње (стр. 99) да Орфелинов „Вечити Календар“ има 366 страна; како му није пало на ум да тај број страна баш у тој књизи овога пажљивог писца није по свој прилици случајан? Орфелин је јамачно ишао за тим да му календар има толико страна колико дана у години; пошто је календар „вечити“, то је узет број максималан, онај који важи за преступну годину. Друга примедба је ово. Г. Остојић слути (стр. 91) да је „Писмо Ахмета, сина Солиманова, к младому Али, сину Ибрахимову“, које се налази у Орфелинову „Магазину“ (1768), руског порекла; и јесте. Десет година пре „Магазина“, 1758, налази се у руском преводу А. Нартова ово „Письмо Ахмета сына Солиманова къ молодому Али сыну Ибрахимову[1]“, које подсећа на Монтескијева

[1] В. В. Сиповскій, Изъ исторіи русскаго романа и повѣсти. Част I. XVIII вѣкъ. Спб. 1903 (Изд. II одѣл. И. А. Наука).

„Персиска писма“ и друга оријентална писма француске књижевности. П. П.

Прилози за Историју Српске Цркве. Антим, митрополит београдски — (1827—1831), од Павла Швабића, професора. Београд. 1904. 35 стр., т. 8°.

Антим, београдски митрополит, био је последњи Фанариот на управи београдске и митрополитске епархије.

Год. 1826, Акерманском Конвенцијом Србији је било признато, у начелу, право слободе богослужења; под тим су Срби подразумевали и право да сами бирају епископе. У моменту кад је српска депутација стигла у Цариград, 1827 године, да учини дефинитивну уредбу с Портом и Патријаршијом односно овога, као и односно других тачака које су само од Порте зависиле, умре београдски митрополит Кирил. Синод се пожури да одмах изабере друго лице, српски депутати стану радити да се то спречи или бар одложи, али Кнез Милош попусти, док се српско црквено питање дефинитивно не уреди.

Тако је 1827 године дошао Антим за београдског митрополита.

Хатишерифом од 1830 године решено је питање о избору митрополита и епископа. „Митрополити и епископи изабрани народом мораће добијати своја наименовања од грчког патријарха у Цариграду, и опет за то неће бити обавезни долазити у ову престоницу.“ Доцније је ово разрађено у нарочитом конкордату са Патријаршијом. На основу горње тачке хатишерифа посвећен је био у Цариграду Милентије Павловић, 1831 године, за београдског митрополита. Антим је добро разумео свој положај и мирно је предао своју епархију новоме митрополиту. Кнез је, истина, нудио Антиму да остане и даље у Србији на некој другој епархији, али он то није примио. Опроставши се лепо са Србима он је отишао у своју отаџбину, на острово Андрос.

У књижици о којој је реч, Г. Швабић је објавио из

Српске Државне Архиве двадесет и осам аката преписке између Антима и Кнеза Милоша, документи врло интересантни за односе највише световне власти са духовном. На 35 страна које има ова књижица, само је шест страна увода, а остало су документи. Увод је написан према тим документима, и у томе уводу писац цитира опет те документе, уместо да читаоца упути на број или страну докумената. И ако се овако цитирање методски не може одобрити, оно овде има ту добру страну, што се по тим цитатима да закључити поуздано да писац, или боље издавач, није тачно репродуковао те документе. На стр. 1 увода, имамо цитат од четири реда из документа на стр. 9. У та четири реда имамо три речи које нису подједнако написане. На стр. 7—8 увода, цитат је од 16 реди из документа на стр. 21, и видимо преко десет разлика, које у правопису које у интерпункцији... Јамачно ови текстови не стоје боље у овом погледу ни према оригиналима. Нема сумње да је за издавача много боље било, а и лакше, да је извршио транскрипцију место што је покушавао да задржи ортографију докумената, што му није испало за руком. То је посао врло тежак и пипав, а за ову врсту докумената, по моме мишљењу, и некористан.

На стр. 5, у уводу писац је учинио једну знатну омашку у хронологији. Антим је миропомазао Кнеза Милоша 1830 године, на Св. Андреју, а не *1831*. За тим вели да је том приликом изговорио „одушевљену беседу, којом је величао јунаштво српскога народа... итд“. Беседа о којој је реч није изговорена од Антима. Из њеног се текста види да ју је говорио Србин и човек коме су прохујали преко главе сви догађаји из 1804—1815, а не Грк, и то још са острова Андроса. Чудновато да писцу није пало на памет кад је на стр. 6 говорио како је митрополит „*изговорио* одушевљену беседу“, да је на стр. 4 рекао „како Антим није знао српскога језика“. Да напоменем да је при миропомазању Милошевом митрополит читао молитве на грчком језику, и то оне које

су се читале при миропомазању влашких и молдавских кнежева. Антим се није чак српски ни потписивао, и у томе се разликовао од свога брата и сународника Герасима шабачког. Овај детаљ о потпису на документима требало је да издавач напомене, пошто је на писмима ставио српски потпис.

Уосталом, ови недостаци ни у колико не умањују интерес ове књижице за проучавање историје српске цркве. Издавач је био срећан избором предмета.

М. Г.

БЕЛЕШКЕ.

КЊИЖЕВНОСТ.

Источно питање у савременој историји (1821—1905). — Овакву је књигу саставио А. Cahnet из разних дела о Источноме Питању. За оне који нису ради да улазе дубље у проблем Источнога Питања, ова књига је врло згодна за упознавање с историјом његовим и с улогом коју су играле европске и балканканске државе у њему од 1821 до 1905. За оне, пак, који знају свестраније ово питање, ова књига може да послужи као добар подсетник за датуме догађаја и сувих факата. Уз то, у овој књизи је изложено данашње стање у Маћедонији врло тачно и, што је велика реткост у наше доба, потпуно безпристрасно. Закључци које је писац извео у неколико страница нису у свему тачни, нарочито они који се односе на улогу Енглеске и Русије у стварима Ближега Истока. У колико они нису тачни у толико су му јасније обележени и истакнути циљеви Аустрије, Немачке и Италије на Балкану и у Турској уопште, као и задатак Француске, до сада једино лично незаинтересоване европске државе у овим питањима. J.

Рускинова преписка. — Чарлс Елиот Моренон публикује преписку свога пријатеља Рускина. Велики естетичар излази из тих интимних писама исто онако симпатичан као што је у својим делима. Сем тога, у овој преписци налази се велики број података драгоцених за његову потпуну биографију. F.

УМЕТНОСТ.

Госпођа Бовари на позорници. — Познати позоришни удешавач Вилијам Бизнак, који је удесио за позорницу и Золин „Маљ“, спрема се да од Флоберова романа „Госпођа Бовари“ начини драму истога имена. Ово није први покушај. 1889 године покушано је да се од овога романа начини један позоришни комад али због несугласица између наследника Флоберових и удешавача, тај комад није изашао пред публику „Независнога Позоришта“. Знатан број француских књижевника, који знају какве се наказе праве од најбољих романа скалупљених у драме, или боље рећи мелодраме, устао је против овога обесвећења дела великога писца. Н.

ПРОСЛАВЕ.

Тристагодишњица „Дон Кихота од Манче“. — Књижевна Шпанија спрема се да прослави навршених три стотине година од како је угледао света бесмртни роман Сервантесов. Светковина ће бити 7, 8 и 9 маја, у целој земљи. Сва позоришта даваће комаде Сервантесове; Университети ће посветити те дане његовој успомени, а Шпанска Академија издаће том приликом нарочито издање „Дон Кихота“, од којега ће 60.000 примерака бити бесплатно раздато. F.

Стогодишњица Андерсена. — Данска варош Оденсе, где се Андерсен родио 2 априла 1805, прославља ових дана стогодишњицу његова рођења. Том приликом биће свечаних позоришних представа, конференција, кантата, јавних читања. F.

ЧИТУЉА.

Жил Верн. — Писац великог броја врло омиљених и читаних романа Жил Верн умро је ових дана у Амјену, у Француској. Рођен у Нанту, у Бретањи, 1828, он је почео свој књижевни рад у Паризу још педесетих година, пишући трагедије у стиховима и као споредни и случајни сарадник Александра Диме сина, Скриба, Обера и Мишела Кареа, великих набављача комада за париске позорнице. Како му тај посао није доносио ни толико колико му је било потребно да се хлебом исхрани, он ступи у канцеларију једнога берзанског агента, али продужи и даље да иде у позоришта. Једна његова приповетка о једном лудаку који се укрцао у балон једнога ваздухопловца, показала му је пут којим има да иде. И

од 1860 године он почиње писати романе географске, природњачке, изналазачке. Када је успех дошао, он се стално настанио у Амјену, читајући књиге о путовањима, географска дела, научне уџбенике, научне часописе, и публикујући редовно сваке године по два романа, један у пролеће, један у јесен. На тај начин, он је успео да напише око деведесет романа, и да остави за собом још седам готових у рукопису.

Жилу Верну пошло је за руком да складно удеси поуку са забавом, да резултате науке изнесе у пријатној романској форми. Врло често, овај плодни и толико читани писац ставља се ван књижевности, сматра се само за писца одрасле деце и писца књига за поклањање добрим ђацима на испитима. У ствари, код њега има замашне вештине у причању, занимљивости у излагању, логике у развијању карактера, живости у стилу; из целог његовог дела излази благородно осећање, корисна наука и здрав морал рада, енергије, издржљивости и истрајности.

Он је превођен на српски више но и један стран писац, више но Хајнрих Чоке, Франц Хофман, Александар Дима и Иван Тургењев. Да оставимо на страну његове романе и приповетке превођене у листовима, ево шта имамо од њега у засебним књигама: „Патње под облацима и над облацима“, превод Ђорђа Магарашевића, и „Бунтовници с морског брода“, превод Бранка Мушицког, обоје у једној књизи која је изишла у Новом Саду; „Путовање у средину земље“, превели Ј. Ђокић и А. Антић, (Београд, 1874); Пет недеља у балону“, „Путовање по Африци“ (Нови Сад, 1875; друго издање, 1882); „Доктор Окс и његова посла“, превео Милован Ђ. Глишић (Београд, 1877); „Царев Гласник“, превео Сава Петровић (Нови Сад, 1879); „Пут око света за осамдесет дана“, (Панчево, 1880); „Путовање трију Руса и трију Енглеза по Јужној Африци“, превео Бранко Мушицки (Нови Сад, 1884); „Прав а осуђен, или осам стотине миља низ Амазон“, превео Милован Ђ. Глишић (Београд, 1884); „Пет стотина милиона Бегоминих“. (Београд, 1885); „Пловиград“, превео Бранко Мушицки (Нови Сад, 1885); „Делфин, најбржи брод на свету“ (Нови Сад, 1886); „Мартин Пац“, превео Бранко Мушицки (Нови Сад, 1886); „Кенчелер“, превео Бранко Мушицки (Нови Сад, 1886); „Тврдоглави Керабан“, превео Јован Петровић (Београд, 1886); „Једна срећка (број 9672)“, превео Иван Иванић (Нови Сад, 1889); „Јужна звезда или дијамантска земља“ (Нови Сад, 1889); „Свет под морем“, превео с француског Ђ.

Н. (Београд, 1890). То су дела забележена у каталозима Народне Библиотеке, и књижара Браће Поповића и М. Стајића. Сем тога, нама још падају на ум и „Пусто Острво“, „Кин-Фо“, „Црна Индија“, „Зелен Зрак“.

Једно време, он је код нас био више читан но икоји други писац. Од 1873 па до 1890 није било ни једне године без српског превода којега његовог романа. Само 1886 изишло их је четири. Штета је што су то преводи великим делом са немачкога и послови обичне књижарске спекулације. С.

Рихард Хајнцел. — У Бечу се убио из пиштоља, у уторак 22 марта (4 апр. п. н.) свеучилишни професор Рихард Хајнцел, у 67 години, из страха да не ослепи. С њиме је нестало данас можда најчувенијег, а зацело најсвестранијег германисте, који је катедру у Бечу наследио од Вилхелма Шерера, а из чије школе је за 33 године изишао читав низ одличних научникâ, међу њима Ерих Шмидт у Берлину, Ј. Минор у Бечу, Сауер у Прагу, слависта Мурко у Грацу итд. У доба, кад је германска филологија имала да преметне преко главе најтеже задатке, израђујући основе на којима ће се развити огроман научан рад, доспео је Хајнцел, да с успехом поради на свима њеним гранама и да, међу првима, предузме нове методе научног испитивања. Почео је да ради на науци 1867 са издавањем текстовâ, и ту му је пао избор на средњевековног сатиричара Хајнриха из Мелка, којега је до смрти своје у предавањима радо цитирао; последњи му је рад на овом пољу велико издање „Едде“, које је уредио с покојним професором Детером. Као интерпрет средњевековних немачких класика, остаће Хајнцел дуго жив у успомени својих ученика, јер, удружујући огромно знање и критичан поглед са јасним излагањем и елеганцијом у тумачењу, умео је он да одржи на окупу дупком пуну дворницу кроз читаве зимске семестре. Његове расправе о писцима и о најважнијим романима и спевовима средњега века заузимају угледно место у литературама о тим предметима; спомињем само „Gottfried von Strassburg“ и „Tristan und seine Quellen“ (1868-9), па „Über Wolfram von Eschenbachs Parsifal“ (1893), који му је дао прилике, да се удубе у Француске Гралромане, те да о њима, познајући темељно романске језике и књижевности, напише важну расправу. — Специјалиста је био за немачку јуначку народну песму (Heldensage), а у својим радовима ове врсте, који су израђени махом с нечувеном вредноћом и савесношћу, привукао је у круг

свога испитивања, према потреби, и романску и словенску народну песму; ту спомињем „Опис исландске саге“ (1880), Über die Nibelungensage (1885), Über die Hervararsaga (1887), Über die Walthersage (1888), Über die ostgotische Heldensage (1889), König Orendel (1892). И у познавању германских језика и немачких дијалеката, и њихове историје, мало се који германиста могао мерити са Хајнцелом; понајзнатнија му је ствар у том погледу „Историја доњофраначког званичног језика“ (1874). Историска граматика и историска синтакса, које је по више семестара предавао ђацима, а није се могао одлучити да их штампа, послужиће као рукописи на сваком кораку германистама, који их имају; а исто ће се тако и од историје старије немачке књижевности, како је Хајнцел предавао, тешко у књигама наћи боља и прегледнија.

Хајнцел је био врло озбиљан научник. Што је ретко чак и код немачких свеучилишних професора: потпуна објективност и у народносном погледу, Хајнцел је имао. Сећам се на пр., да му није било зазор са катедре јавно признати, мал те не против свију германиста-Немаца, да је немачки средњевековни роман сасвим неоригиналан, потпуна копија и превођење францускога; још је виши знак објективности, да је он, — целога свога века у аустријској служби и касније аустриски хофрат, — био вазда предусретљив према Словенима, и, познајући словенске језике, до смрти пратио развитак славистике. Још пре четир месеца загрејао се поново за нашу народну песму, коју је редовно у предавањима цитирао, кад сам му однео своју дисертацију о том предмету. Мени је говорио, како се он увек трудио да зближи германисте и слависте, те да и једни и други добију поглед на читаво једно сродно поље, а прорицао је да ће у Немачкој наскоро бити доста места за раднике који познају словенске језике.

Најлепшу пошту указали су му ученици, кад су му 1898 године, о његову 60 рођендану, приредили два Festschritta: „Abhandlungen zur germanischen Philologie“ и „Forschungen zur neueren Literaturgeschichte“, у којима стоје чланци најзнатнијих немачких научника. Још пре две године добио је Хајнцел, први од филолога, почасну одлику за уметност и науку, коју аустриски цар врло ретко раздаје. Др. М. Ћ.

Власник, Љубомир Стојановић. Уредници, Павле Поповић, и Др. Јован Скерлић.

СРПСКИ

КЊИЖЕВНИ ГЛАСНИК.

Књига XIV, број 8. — 16 април, 1905.

КОД УМИРУЋЕГА ДИЈЕТЕТА.

Др. Марко повратио се иза довршених наука у своје родно мјесто као општински љечник, пун живота и осјећаја према родноме крају: а прожет успоменама из дјетињства и младићске добе, заносно поздрави своје пусто море и све што га сјећаше на оне, како би се рекло, идеалне дане. Са свеучилишта вратио се отмјенији, сјегурнији и свјеснији себе — али, и са лаким ироничним осмјејком, који се често, валда и нехотице, појавља му на уснама, у разговору са својим сумјештанима, и који осмјејак, уз науку, бијаше и неопазице стекао боравећи у великоме свијету.

Првих дана, у својим шетњама, сабираше свакојаке мисли и успомене, а једна мимо све остале највише му се наметала — успомена на малу Катинку, његову далеку рођакињу, која је сада супруга његова рођака господина Марна, чиновника у мјесту. Бјаше на свеучилишту када је сазнао да се удала, још тада бјаше почео прегарати је, али је прегараше неком особитом љубављу, јер је ипак остала жива успомена на њу, валда из харности према оним лијепим данима које је с њоме спровео у младости.

А занимала га је и с тога што је знао да није баш драговољно изабрала данашњега свога супруга, попустила је наговорима својих домаћих — а он јој се

није никада чисто објаснио, — премда је тада само, мислећ на њу, о срећи снатрио. — Па ко зна када ће он довршити науке, ко зна хоће ли у љубави устрајати? — биће, да је она помишљала; тако је испричаваше. Посјетивши их први пут нашао је супружнике заједно, привидно веселе и безбрижне; она се већ навикла на нови живот — помисли — замјетивши како јој дуге трепавице подрхтавају, и осјетивши на одласку, на својој дрхтај њене ситне и меке руке.

Једнога поподнева на позив служавке, пожури кући господина Марка, да обађе нагло разболившег се једница им. У соби, испуњеној свјетлошћу и сунцем поподневнога јесењега дана, затече госпођу Катинку гдје бдије над својим дјететом.

Око њене прикладне главе играло се сунце, а дијете мирно гледаше у њу, својим великим благим очима.

— Фала ти, Марко, што си одмах дошао — дочека га она жељно и пружи му своју ситну руку... Ти си увијек једнако добар!

— Дошао сам — одговори он с оним својим осмјејком — но знам унапријед да ти нећу бити од велике потребе... Биће која маленкост!...

— Да је среће да буде тако — узврати госпођа, очито мало забринута — и потанко, својим лаким гласом, поче причати стање болеснога дјетета.

Доктор приђе к њему, а дијете преплаши се и окренувши се на другу страну, заплаче. Он га лагано прихвати за біло, а мајка се у то нагне и љубезно га понука да покаже језичац. Дијете га, на њене молбе, показа и у исти мах насмије се мајци у лице.

— Је ли Марко — рече она поуздано, охрабрена тим дјетињим осмјејком — оздравиће чим брже...

— Да, да! — прихвати он размишљајућ о нечем... Нема зла, али треба почекати до сутра...

— Дакле нема зла! — понови она докторове ријечи и очекује од њега боље разјашњење.

— Ваља почекати до сутра... Залуду је, не може се

одмах болест означити... Али свакако надам се... и претрже говор.

Посље, ћутке, обоје стоје над дијететом, док их оно мирно гледа својим дјетињим, благим погледом. Госпођа прва разбије ћутање, упитавши га зашто к њима чешће не дође.

— Имам много посла — одговори он. — Па и нећу да сметам... А ћутим потребу да се с киме поразговорим, за право рећи, да се изјадам. Већ сам се разувјерио о много чем... Нисам се надао наћи оволико промјена на горе... И љечник, прихвати згоду, да даде одушка своме незадовољству. И настави: — Сусретам неке лицемјерце, незналице... А онда ко сјети се да је истрчао, па да ублажи дојам својих ријечи, надода: — Можебит да се варам...

— И ја мислим да се вараш — прекиде га госпођа...

Па благо примјети:

— Знаш, Марко, ти си се доста промјенио у ово задње вријеме — бар се мени тако чини — и погледа га својим сјајним очима, у којима ко да се зрцалила дјетињска наивност, а које су очи доктора сјетиле на очи малога јој болеснога јединца.

Он осјети њен поглед на себе и пред њим први поникне и погледа на страну, па хтједе за исприку нешто да рече, но она га предусретне својим лаким ријечима:

— Је ли да имам права? — вели му, и, на пријечац, једноставно рече: — Збиља, мени се све чини, да ти блажени виши науци и збивања у великоме свијету, узрочни су тој твојој промјени... Па надода одмах чисто пријатељски: — Ма до мало снаћи ћеш се ти опет међу нама...

— Ето мораћу — рече он, и пријегорно и по у шали, и слободније је погледа.

Па онда обоје погледа на дијете; а оно мирње. Тада се прислонише уз прозор, приправни да о чем другоме разговарају.

Тако часом гледајућ на улицу а часом једно у

друго, сазнају истину у својим очима, и испрвице стидљиво добацују по коју ријеч која их подсјећа на разнежне ситнице и чедне састанке онога њихова доба, а што ријечју не кажу, захваћају мишљу, која се одваја и слободно лута, дозивајућ им у памет оне слатке и сјетне успомене.

Слушајућ је како она наивно прпа по пепелу тих њихових дана доктор и сам подаде се тим успоменама и чисто увиђа да му је у души лакше, и осјећа да га оставља онај његов иронични осмјејак, и да се претвара у онај љубазни, онакав какав му се јављао за ране младости. — И наједанпут загрије се за оне идеалне дане:

— Је ли — узбуђен упита је — сјећаш ли се оне силне јужине о божићним благданима? Сјећаш ли се да смо се једнога сутона тих дана нашли у твојој башти. Ја сам био пун утисака тога зимњега дана. У некој стрепњи и јези причао сам ти како се по пустим ратима налазе отпаци настрадалих бродова, како их људи лове — и осуђивао сам их што их лове; чинило ми се да тиме оскврњују јадне утопљенике, јер ми се чињаше да их гледам како грчевито према крају пружају своје помодриле руке. Ти, под утиском мога причања, ухватила си ме за руку. У то, изненада, иза тамних облака показало се часом сунце, зраке му заиграше у хиљаде пламичака на валовима, а запад се обли црвенилом и неизречивом свјетлошћу, док је источна страна остала у тами... И гледали смо обоје на море — и ја сам силно осјећао како наступа грдна зимња ноћ, и тјескоба ме обузе свега... Сјећаш ли се?

— Сјећам се — одговори госпођа тихо, ко у страху, и премишљајућ рече за се: — сјећам се и љепших дана.

Он је погледа, и учини му се да се досјетио: — Мислиш на оно јутро?

— Да, — прихвати она, и чисто јој живље заиграше сјајне очи.

— Које дивно јутро! Бјах подранио, не знам зашто, али осјећах, да сам узбуђен — та трчао сам весео крајем

мора... Све уоколо ведро, само на веселој пучини око школа вукла се мека, ситна магла, коју сунце, кад је грануло, обасу златним прашком... И тако — опет не знам како — нашао сам се испод зида ваше баште. На први мах нијеси ме опазила... Сјећам се, да сам те неко вријеме гледао између ружиних џбунова; ох! те руже — било их је: жутих, бијелих, црвених, ишараних, а све меснате, сочне, росом испрате... гледах ти главу између тих ружа... Наједном си ме спазила гдје вирим иза зида...

— Па сам ти дала један пупољак — прекиде га госпођа.

— Јест — потврди он — и изнебуха прекиде говор. Али се виђело да низ мисли из онога доба није био прекинут, но он се уздржао да даље говори, премда је могао све да рече јер су то били чедни догађаји, чисти и ничим неоскврнути... Могао јој је да рече: како му се тада учинило да је онај даровани му пупољак својом сочношћу и руменилом сличио на њену црвену, тек мало узвраћену горњу усницу, и да је мирисао ко што је све уоколо заједно с њоме, тога јутра, мирисало. Могао јој рећи како је тада само о њој мислио, како је снатрећ по читаве дане, ходао око мора, па опет најпослије нашао се код њене баште... и могао јој је набројит спјасет других чедних мисли и одлука.

Али се уздржа, и да сакрије своје мисли, појави му се на уснама онај његов иронични осмјејак. Тако неко вријеме стоје уз прозор, под дојмом тих успомена, њој су оне и сада миле, а он осјећајућ онај свој осмјејак у души, не налази сада у одраслој доби, пристојних ријечи којим би означио тадање своје чисте утиске. Премишљајућ, гледају на улицу и слушају кихот дјетињих гласова испод прозора а и не осјетише да је сутон наступио док не опазише како свјетлост нажганих лампи на улици рве се са посљедњом свјетлошћу јесењега дана. Тада наједном она се окрете, и ко да се покајала што се спустила у разговор код болеснога јединца, приђе журно к њему и надвисивши се нада њ, тек га се дотакне уснама.

— Спава — шапне... Па се поуздано окрете доктору: — Је ли Марко да ће брзо оздравити?

— Хоће, хоће! одврати он једнако замишљен. У то униђе служавка са нажганом свијећом у руци. За њом појави се господин Марио.

Свукујући рукавице, срдачно поздрави доктора и упитавши га забринут што му се чини о болести дјетета, крене ка постељи: госпођа га задржа: — Молим те пусти, спава.

— Боље, боље! Нека опочине... Знао сам...

— Али молим те, ми смо, драги Марио, опарени...

— Не спомињи ми то... Јадно наше дијете! — уздахне господин Марио, и да сјећањем на првога им умрвшега сина, не ражолости своју супругу, преврне разговором, па и он упита доктора зашто их гдјекад не походи.

— У послу сам — исприча се доктор и обећа да ће се сутра навратити... До виђења! — поздрави.

— Адио Марко! — јави се њих обоје, а господин Марио испрати га, гологлав, до на врх стуба.

*

Настајних дана дијетету је позлило гређе и нема сумње да је болест тешка. Три дана што се доктор к њему навраћа, гледа га у бризи са црном слутњом у души: гледа му мајку испаћену бесаницом. Оне наивне, живе очи кода су нечим пустим превучене, а боја лица потамнила је, није већ онако јасна, ко пред сутонску свјетлост што се распиље по пучини за бурнога зимњега дана — и наједанпут осјети у себи велику самилост прама томе њежноме створу коме у несрећи не може да поможе — и, у тој замилости, блиједиле су успомене из оних идеалних дана.

— Ето, — потужи му се, сузним очима, посљедњега дана — бјах се смирила код овога мога малога... Бјах чак некако прегорјела оно прво дијете гледајући овога како се јача... А тешко ми је било... Бјах се приучила на овај живот; све ради њега!... па? — и, дрхтај горње уснице, сузбије јој ријеч.

— Спаси ми га Марко — напокон изусти и спусти се на столицу до дјететова узглавља.

А љечник види очито смрт пред собом, види је у

дјетињим разрокım очима и у тешком пригушеном дисању: очевидно трне се тај мали њежни живот.

— Марко! — опет се јави она подигнувши главу, коју бјаше пригнула к дјетету. — Како долази живот јадан, тежак...

— Ваља се у животу свему надати, — и треба се прегарати, и, посвема, поуздано, на ништа се не ослонити... — одврати он заокупљен својим мислима. Па се ко трже, осјетивши у себи сву тежину тих ријечи, и да их ублажи, настави: — Оздравиће можда, има још наде... Умири се...

— Оздравиће! — понови она бесвјесно ту ријеч, и ућута.

Доктор стоји тако над њом и над дјететом, али за њега нема сумње да је дијете на умору. Та слутња обузела је и цијелу породицу, јер пред сутон дођоше три госпође од родбине у походе, а и господин Марио тога дана пожурио из уреда.

Сви стоје окупљени око болесника; осјећају нешто тешко што ће сјегурно надоћи, и у томе ишчекивању, пребиру своје мисли, пратећ очима сваки крет умирућега. И неко вријеме нико ништа не говори; а блиједа сутонска свјетлост увлачи се у собу. Доктор примаче се к прозору и прислоњен уза засторе, гледа на море. Предзимњи сјеверац што је јутрос дунуо, разнио је облаке... Гледа смежурано помодрилу пучину и у непознате барке, што сврћу у луку да се у њој заклоне испред рђава времена, и на махове до њега доприје оштри фијук удара вјетра. Дође му само у памет: — какови све осјећаји будијаху се у њему за оваких дана у младости; гдје су она тиха снатрења и нада у мирни приморски живот, где је онај његов наивни бесвјесни идеал?

Све се мијења — поуздано помисли доктор.

Катинка се промијенила у стицајима свакидашњега живота. А и он сам се промијенио, ваљда утицајем великога свијета; заиста се промјенио, јер како да он сада прама њој нема других осјећаја осим — замилости.

И заборавивши за час на забринуту породицу по-

мисли: — што је тому узрок? Па упита неодлучно сам себе: — је ли тому узрок васпитање, наука, — што ли?

Па не нашавши у себи одговора, одмаче се од прозора. И наједанпут, гледајући у тужна лица оних госпођа и на њена супруга и на сатрвену изнемоглу мајку и на умируће чедо — дође му да побјегне од њих, да побјегне од — смрти...

Осјети у себи живот још у напону и пун чежње, и ту чежњу не може да савлада никакова замилост ни саучешће за другим. И лијепо осјећа како на замрлим успоменама из своје младости носи му живот сијасет нових радосних нада, и мишљу хрли им у сусрет...

А дијете умире. Доктор се отргне од својих мисли и приступи к њему. Оно лежи наузначице и полуотвореним разроким очима гледа у нешто неопредјељено. Сутонска јасна свјетлост не може да надомјести сјај његових празних очију, које се гасе. Пагне главу нада њ, да му чује дисање а ослушкујући лагане куцаје, осјети над собом мајку му.

— Тешко му је! — измаче му се, не могавши никако да се отме сопственоме увјерењу.

— Умире зар? — јави се очајно мајка и изненада спусти се, ко мртва, на кољена до дјетињих ногу.

— Катинко! — зовну господин Марио и похита жени; а и госпође пожурише.

Доктор стоји над дјететом и чека да смрт дође, и она сјегурно долази, а он ишчекујући је осјећа да и његове успомене из младости умиру, дијеле се од њега, и он има снаге и воље да их прати на вјечни починак...

Болесник је у посљедњим трзајима; мајка се изненада трже и погледавши дијете у очи, безнадно рече: — Марко, он умире! И то рекавши ухвати доктора за руку, ко да од њега помоћи тражи:

Он осјети дрхтај њене вреле руке — и погледавши у умрло дијете, одмаче се и пође према прозору.

Иво Ћипико.

УНДИНА.

(8.)

ГЛАВА ПЕТНАЕСТА.

Пут у Беч.

Од последњих догађаја живело се тихо и мирно у замку. Витез се све више и више уверавао о небесној доброти своје жене која се тако дивно обелоданила у журној потери и спасавању у Црној Дубодолини, где се поново била јавила Килеборнова моћ; Ундина пак осећала је мир и сигурност, у којима никад не оскудева душа докле разложно осећа да је на правоме путу, а осим тога, у наново пробуђеној љубави и уважењу свога мужа њој се указивала више пута искра наде и радост. Берталда се, међутим, показивала захвална, понизна и бојажљива, не тражећи никаква признања за ово. Колико год пута би јој једно или друго од супруга хтело казати штогод, у име објашњења, о затварању студенца или о чудним догађајима у Црној Дубодолини, она би замолила најсрдачније да је поштеде од тога, јер због студенца осећа и сувише велики стид а због Црне Дубодолине и сувише много страха. Отуда није ни дознала ништа више ни од једнога од њих двога; а и нашто је то било потребно? Тā у замку Рингштетену беху очигледно опет завладали мир и радост. О томе су они били потпуно уверени, и мишљаху да живот од сада не може доносити ништа друго до ли мило цвеће и плодове.

У тако пријатним околностима беше дошла на и прошла зима, и на веселе људе осмехну се пролеће својим јасно-зеленим изданцима и својим јасно-плавим небом. Њему је било пријатно као њима, а њима као њему. Отуда нимало чудно што су његове роде и ласте подстакле и у њима вољу за путовањем! Кад су се једном,

тако у шетњи, спустила до извора Дунава, стаде им Хулдбранд причати о дивотама ове племените реке и како, бујајући све јаче, протиче кроз благословене земље, како се дивотни Беч уздиже у сјају на његовим обалама и како уопште, са сваким кораком у своме току, добива у снази и љупкости. — Мора бити да је дивно спустити се њиме тако до Беча! повика Берталда, али одмах за тим, вратив се својој садашњој понизности и скромности, ућута и сва порумене. Али то баш дирну силно Ундину; и у живој жељи да учини својој драгој пријатељици једну радост, рече: Па ко нам смета да пођемо на пут? — Берталда поскочи од радости у вис, и обе жене стадоше одмах најлепшим бојама оцртавати себи пријатну вожњу Дунавом. И Хулдбранд изјави с радошћу да пристаје: само ће једном рећи забринуто Ундини на уво: Али, тамо доле Килеборн је опет у својој сили! — Нека га само нека дође, одговори она смејући се; тâ ја сам ту, и у мом присуству не сме он покушати никакво неваљалство. — Тиме је била уклоњена и последња сметња, стадоше се спремати за пут, и наскоро после тога па се кретоше на пут сасвим слободно и с највеселијим надама.

Али, немојте се чудити, људи, ако се после увек деси сасвим друкчије но што сте ви замишљали. Подмукла сила која вреба да нас упропасти, успављује своју изабрану жртву радо слатким песмама и златним бајкама. Насупрот томе, небесни гласник који доноси спас хоће често да закуца оштро на наша врата, као да би нас хтео заплашити.

Првих дана своје вожње Дунавом они су били необично задовољни. А и било је све боље и лепше што су даље одмицали на броду реком, која је поносито текла. Али у једном иначе необично дивном крају, чији им је љупки изглед обећавао велике радости, стаде необуздани Килеборн сасвим отворено показивати своју моћ коју имађаше овде. Истина, то беху само задиркивања, јер је Ундина често грдила узбуркане таласе или успорне

ветрове, те се онда сила непријатељева сместа обраћала у покорност; али су се напади изнова јављали, и понова је требало опомена од стране Ундинине тако да је веселост овога малог друштва била потпуно поремећена. Том приликом веслари су се дошаптавали један с другим страшљиво и с неповерењем поглѐдали у ово троје; па и саме слуге њихове стадоше све више наслућивати нешто тајанствено и праћаху чудним погледима своје господаре. Хулдбранд је, међутим, чешће говорио у себи тихо: Тако то бива кад човек не узме своју прилику, кад људски створ и водена вила склопе међу собом чудну свезу. — Извињавајући себе, као што то уопште ми волимо чинити, мислио је он, додуше, почешће: Па ја нисам ни знао да је она водена вила. То је мој зли удес који сваки мој корак спутава и ремети ћудима безумна сродства, али није моја кривица. — Овакве мисли су га унеколико крепиле, али је према Ундини ипак бивао све зловољнији, управо непријатељски расположен. Он је гледао у њу већ мргодним погледима, и јадна жена разумевала је добро њихов значај. Тиме, као и непрестаним усиљавањем да доскочи Килеборновим лукавствима изнурена, она паде пред вече у дубок сан, уљуљкивана пријатно лаганом вожњом у барци.

Али тек што је она била склопила очи, кад се свакоме у барци учини да види на оној страни на коју је баш тада погледао, неку ужасну људску главу која се издиже из таласа али не као глава каквог пливача већ сасвим усправно као да је усађена у водену површину, ну која је пливала с њима заједно онако како је и барка пловила. Свак хтеде казати један другоме од чега се препао и свак угледа на лицу другога исти ужас и како руком и очима показује у сасвим другом правцу, где му је изишло пред очи оно чудовиште које се у пола смејало у пола страхотно гледало. И док су се хтели једно с другим споразумети о томе и сви повикали: Гледни тамо! — не, тамо! — у тај мах свак је угледао јасно и све оне остале ужасне прилике, и читава гомила тих

страхотних прилика гамизаше око лађе. Од вриска који се због тога подиже, пробуди се Ундина. Чим је она отворила очи, нестаде помамног јата оних наказних лица. Али Хулдбранд беше чисто побеснео од гнева због оволиких гадних маштанија. Био је готов да оспе помамну грдњу да га само није Ундина, најпонизнијим погледима и сасвим тихо, замолила: Тако ти Бога, мужу мој, ми смо на води; не срди се сад на мене! — Витез ућута, седе и пусти се у дубоко премишљање. Ундина му рече на уво: Зар не би било боље, драги мој, да прекинемо безумно путовање, па да се на миру вратимо у замак Рингштетен? — Али Хулдбранд прогунђа чисто душмански: Дакле, да будем сужањ у своме рођеноме замку и да смем дисати само дотле док је студенац затворен? Онда боље да ово безумно сродство — Али му ту Ундина метну на уста своју лепу руку, чисто улагујући се. И он заћута и не учини ништа, већ остаде премишљајући о многоме чему што му је Ундина раније била казала.

За то време Берталда се предала свакојаким чудним мислима које су је обузимале Она је знала доста о Ундининном пореклу па ипак не све, а нарочито је за њу био страхотни Киленорн нека страшна али још једнако потпуна нејасна загонетка, тако да није пре тога чак ни за његово име никад чула. Размишљајући о свима овим чудним стварима, она одвеза, и не знајући управо како и зашто, једну златну огрлицу коју јој је био Хулдбранд купио последњих дана од неког продавца што путује са својом робом од једног места до другог, па је спусти баш изнад саме водене површине и, у пола снивајући, наслађиваше се јасним блистањем које огрлица бацаше на воду вечерњом светлошћу обасјану. У тај мах, одједанпут, помоли се из Дунава нека велика рука, зграби огрлицу па зарони с њом под воду. Берталда врисну на глас, а из дубине реке одјекну подругљиво кикотање. Сад витез не могаше више уздржати свој гњев. Он поскочи па стаде грдити воду, проклињаше све који хоће да се тискају у његово сродство и у његов живот, и

позва их све, духове или сирене, да изиђу пред његов блистави мач. За то време Берталда је плакала за изгубљеним, њој тако драгим накитом, те тако својим сузама доливала уље у витезов гнев; Ундина међутим, беше преко ивице од барке замочила своју руку у воду мрмљајући непрестано тихо преда се и само покаткад прекидајући своје чудно тајанствено шапутање, обраћајући се молбом на свога мужа: Мили и драги мој, немој мене овде грдити; грди кога год хоћеш, али само немој мене овде! Ти то већ знаш. — И збиља, његов језик, који је од гнева тепао, уздржа се те не изусти ни једну реч непосредно против ње. У том извади она мокром руком, коју је дотле држала у води, дивну огрлицу од корала која се тако дивно блистала да свима готово очи засенуше од ње. — Ево, узми ово, рече она пружив је љубазно Берталди, ја сам ти ово набавила као накнаду, па немој више туговати, сирото дете! — Али се сад витез умеша и поскочи. Он истрже лепи накит Ундини из руке, хитну га поново у воду па повика као бесан: Ти, дакле, имаш још једнако с њима везе? А ти онда остани, до сто ђавола, код њих са свима твојим поклонима а остави нас, људска створења, на миру, ти, вештице једна! — Јадна Ундина гледаше непомично у њега а из очију јој сузе потоком лију, држећи још једнако опружену руку којом је хтела додати Берталди тако љубазно свој лепи поклон. За тим стаде све усрдније плакати, као право безазлено и мило дете које су љуто увредили. Напослетку, рећи ће сасвим малаксала: Ах, мили пријатељу, ах, остај ми с Богом! Они не треба ништа да ти учине; само остани ми веран да их могу одагнати од тебе. Али, ах, ја морам поћи, морам отићи за навек и оставити све ово младо доба живота. Авај, ох авај, шта си урадио! Ох авај, авај!

Па се вину преко ивице баркине. Сиђе у воду и ту се расу у њој као да је талас, те човек не знађаше да ли је била то обоје или ни једно од тога. Ускоро, па је сасвим нестаде у Дунаву; само још малени таласи

шапутаху с јецањем око чуна, те се могло поготову чути њихово шапутање, као да су говорили: Ох авај, ох авај! Ах, остани ми веран! Ох авај!

Хулдбранд беше пао на кров од лађе лијући потоком сузе, а наскоро за тим дубока несвестица обави својим благим велом несрећника.

ГЛАВА ШЕСНАЕСТА.

Шта је било даље с Хулдбрандом.

Да ли да кажемо „нажалост“ или „на срећу“, што наша жалост не траје вечито! Мислим, наша сасвим дубока жалост која потиче из извора живота, која се с драгим покојником стапа у једно тако да није више за њу изгубљен, и да жуди да од његове слике створи за васколики живот освећено светилиште, докле судба која је њему допала и нас не смрви. Истина, добри људи и осећају одиста тако: али то није више она прва, права жалост. Ту су се уметнуле друге, стране слике; и напослетку, ми сазнајемо да су све земаљске ствари пролазне па чак и наш бол, због чега и морам рећи: Жалосно је што наша жалост није трајна!

И Господин од Рингштетена искусио је то на себи; да ли на своју корист, то ћемо чути у даљем излагању ове приче. У почетку није могао ништа до да непрекидно плаче, горко плаче, као што је плакала јадна умиљата Ундина, кад јој је истргао из руке сјајни накит којим је она хтела да све тако лепо поправи и заглади. И онда би испружио руку, као што је и она то учинила, па би изнова ударио у плач као и она. Мислио је у себи, не казујући никоме, да ће се најзад претворити сасвим у сузе; и зар није чак и по некоме од нас самих, у великоме болу, прошла кроз главу слична мисао с бо̂ним задовољством? И Берталда је плакала с њиме, и они су живели за дуго сасвим повучени у замку Рингштетену, сећајући се Ундине и заборавивши скоро сасвим на некадашњу своју узајамну наклоност. Поред тога, у то

време јављала се Хулдбранду у сну често и добра Ундина; она га је миловала благо и љубазно, па би онда опет отишла плачући тако да он, кад би се пробудио, често пута није знао управо од чега су му образи били тако влажни: да ли је то било од њених или само од његових суза?

Али временом, ова привиђења у сну постадоше ређа, жалост витезова све мања; па ипак, он не би, можда, у свом животу никад имао никакву другу жељу но да се тако у тишини сећа и на даље Ундине и о њој разговара, да се није стари рибар неочекивано појавио у замку и сад са свим озбиљно затражио натраг Берталду као своје дете. Он беше сазнао за Ундинин нестанак, па није хтео допустити више да се Берталда бави у замку код неожењена човека. — Јер, свеједно да ли ме моја кћи воли или не, говораше он, ја сад нећу ни да разбирам за то, али је у питању част, а где је реч о њој ту отпада све друго.

Ово мишљење старога рибара као и ужасна самоћа која очекиваше витеза из свих дворница и ходника опустела замка после Берталдина одласка, учинише да избије на површину оно што је дотле тињало и на шта се, у тузи за Ундином, било сасвим заборавило: љубав Хулдбрандова према лепој Берталди. Рибар је имао да много што шта замери предложеној удадби. Старац је необично волео Ундину, па је био мишљења да се управо још и не зна да ли је мила, нестала девојка управо и мртва. Али, ако њено мртво тело одиста почива укочено и хладно на дну Дунава или су га таласи однели у широко море, онда је Берталда крива за њену смрт те се њој и не пристоји да заузме место оне јаднице коју је она и потисла. Али је рибар волео врло јако и витеза; молбе његове кћери, која беше постала много блажа и послушнија, као и њене сузе за Ундином, учинише те он мораде напослетку дати свој пристанак, јер он остаде у замку без и једне речи; и један гласник би одаслат да доведе у замак оца Хајлмана, који је ранијих срећних

дана свезао брачном везом Ундину и Хулдбранда, те да по други пут венча витеза.

Тек што је побожни отац прочитао писмо Господина од Рингштетена, а он се крете на пут у замак са још већом журбом но што је гласник дошао к њему. Кад би се услед брзога идења задихао или би га старн удови заболели од умора, он би рекао тада у себи: Можда има још времена да се спречи зло; немој да се срушиш пре док не стигнеш до мете, ти трошно тело! — Па би се онда, с новом снагом, кренуо на пут, те је ишао и ишао без одмора и мира, док једнога вечера, под ноћ, не уђе у зеленилом обрасло двориште замка Рингштетена.

Вереници сеђаху, руку под руку, под дрвећем а крај њих стари рибар замишљен. Тек што су познали оца Хајлмана а они поскочише и похиташе к њему да га поздраве добродошлицом. Али он, не трошећи много речи, позва вереника да пође с њиме у замак. Али кад се овај, међутим, изненади томе и стаде устезати да на његов озбиљан миг пође за њим, рећи ће смирени духовник: Ама што се ја и устручавам толико па хоћу на само да разговарам с вама, Господине од Рингштетена? Оно што имам да кажем, тиче се исто толико и Берталде и рибара, па што морају једном сазнати, боље нека чују то одмах и што пре. Јесте ли ви, витеже Хулдбранде, баш тако сигурни да је ваша прва супруга одиста умрла? Мени то једва изгледа вероватно. Ја, додуше, нећу даље да говорим о томе какве су се то чудне ствари збиле с њоме, а и не знам ништа поуздано о томе. Али да је она била смерна, посве верна жена, то је ван сваке сумње. И ево већ четрнаест ноћи како ми је у сну стајала крај моје постеље, кршећи плашљиво своје нежне ручице и уздишући непрекидно: Ах, спречи га, драги оче! Ја сам још у животу! Ах, спаси му тело! Ах, спаси му душу! — Нисам могао разумети шта хоће ово ноћно привиђење; у том стиже ваш гласник, и ја ето похитах овамо не да венчам већ да раставим што не сме бити здружено. Остави, Хулдбранде, ову овде! Одреци се, Берталда,

њега! Он припада још другој; и зар не видиш на његовим бледим образима тугу за несталом супругом? Овако не изгледа ниједан младожења, и дух ми каже да никад нећеш имати радости ако га не будеш оставила.

Сви троје осећаху у души да је отац Хајлман говорио истину, али ипак не хтедоше веровати. Чак и сам рибар био је сад већ тако занет да је мислио да то не може друкчије ни бити но како су се они ових дана били већ више пута о томе споразумели. С тога су се и окомили сви, с неком дивљом, жалосном необузданошћу против духовникових опомена докле овај напослетку, вртећи главом и ожалошћен, не остави замак не хотећи примити чак ни понуђено му преноћиште, макар само за ту једну ноћ, нити окусити ма од кога јела и пића што му беху изнели. Хулдбранд пак мишљаше да су духовнику дошле бубе у главу, те кад свану а он посла да се доведе други један духовник из оближњег манастира који, одиста, без и једне речи обећа да ће их, за неки дан, венчати.

(Свршиће се.)

Фридрих де ла Мот Фуке.

(Превео с немачког Мих. Р. Поповић).

МЕЧКАРИ.

Још ми је врло јасно пред очима раскрсница где сам их срео, те скиталачке Цигане које код нас зову „летећи логори“ и који, као што је рекао Бодлер:

Подижу к небу своје отежале очи
Са суморним жаљењем за далеким химерама.

То је било у једном лоренском селу, врло простом, и које се препоручује путницима једино својом црквом сазиданом у Петнаестом Веку. Зграда је остала недовршена. Спољна архитектура је у чистом стилу Ренесанса

и подсећа мало на украсе дворишта Лувра. Изнад главног уласка извешенога лишћем налази се једна раван на којој су изрезана библијска лица: Адам, Ева, затим Смрт и Ускрс. Укупан изглед је елегантан, али има много мање дражи и осећања него бретонске цркве истога времена. — Једном речју, зграда нас је оставила хладне, и, да бисмо се огрејали, отишли смо да попијемо један грог у крчми преко пута.

Док смо, опкољени ројем мува, празнили наше чаше, лупање добоша са прапорцима и грлена песма привукоше нас прозору. О сећање на Хајнеа и *Ата-Трол!...* На тргу породица Цигана гонила је на игру једног олињалог медведа. — Са избледелим фесом на глави, са капутом у дроњцима, велика једна људина црна, дуге и зализане косе, бакарне боје лица, очију ватрених и живих, дрмаше ланац медведа који се тешко клатио пред њим држећи штап у својим предњим шапама. Човек је ударао у добош са прапорцима и мрмљао у исто време неку једнолику мелодију која подсећа на арабљанске песме.

Једно дете од осам година, боје као флорентинска бронза, лепих сјајних очију и насмејаних усана, скакаше босоного поред медведа са милосним и гипким покретима младе животиње. Леп магарац сребрнасто-сиве боје носио је на леђима у једној од двеју котарица пребачених са обе стране, друго дете од две године са плавом кудравом косом: и гледајући магарца, човека и дете, једна млада жена, доста округласта, са крупним црним очима, са изразом доброте, блиставим осмејком, пратила је ритам песме и клаћење медведа и њијала је на крају штапа на своме рамену једну врсту џака у коме је спавало полу наго последње врче од десет месеца.

Они нису изгледали као људи који су се обогатили; жена је носила на кајишу бедну кожну торбу сасвим спљоштену. Сељаци, људи који нерадо дају, искупљали су се око њих и загледали их полу-радознало полу-неповерљиво, али им нису давали ни паре. Ми бесмо спустили један сребрн новац у руке младе жене, затим други у руке дечку

који поче да скаче показујући све своје зубе. Требало је чути захваљивања којим су нас обасули са јужњачком експанзивношћу и покретима, у њином грленом језику помешаном са неколико француских речи.

Пославсмо матери грога и колача. Она даде да пије најпре њен човек, затим оба детета и за себе задржа једва неколико капи. Чак је и један колач дала последњем малом кога је заједно са џаком спустила на земљу, и ми одједном зачусмо како он поче да кричи као орлић, јер је магарац, хтевши и сам да учествује у гозби сагао главу да дочепа комад колача.

Били су из Србије и већ шест месеца путовали су по свету; сад су хтели идући од села до села да се упуте њиховој родној земљи, — „на ону страну одакле се сунце рађа!“ рече нам млада жена а очи јој се још јаче засјаше.

Ми их тада оставимо, да бисмо обишли село. То није трајало дуго: — две или три улице препуне сметлишта, ниске кућице са крововима покривеним мрком ћерамидом, поред њих снопови жита, а позади врт опкољен живом оградом у коме се опрано рубље суши на сунцу: — после тога није имало ништа више да се види. Враћајући се великом улицом поред куће поткивачеве, на подножју неког великог чардака где се деца беху нанизала једно на друго, ми нађосмо поново на наше Цигане, који су дали да се поткује једна нога њиховога магарца.

Јадни људи! Благодарећи нашим белим парама они су дозволили себи тај велики издатак, одлаган можда већ месецима. Врло често, без сумње, у вече, заустављајући се да начине логор крај каквог јарка, говорили су: „кад нам дође нека изненадна добит потковаћемо магарца...“ И изненадна добит је дошла. У магарца су сапи дрхтале, мрдао је ушима, бацао се ногама, и муж га је с тешком муком задржавао. Медвед, слободан за један тренутак, користио се тиме да потражи ма шта у гомили ђубрета; старији дечко играо се дахирама, жена је помагала своме човеку да придржава магарца и с вре-

мена на време трчала новорођенчету које се ваљало на земљи у своме џаку и полако стењало...

Кад смо се попели у кола, они нам послаше последњи осмех и последња захваљивања. Ми их изгубисмо из вида на завијутку пута. Они су без сумње продужили свој пут у земљу „одакле се сунце рађа“, али тај случајни сусрет у једном забаченом селу бацио је међу нас клицу пријатељства. Они су понели успомену на наше беле паре, а ми на њина живописна лица. Мирис живота је и начињен од те везе душа које се осете у пролазу као какав цвет.

Андре Терје.

(Превод с француског).

ЈЕСЕЊЕ ПЕСМЕ.

Госпођици К.

I.

О, не, ја нећу радити ко жена
Бусајући се безумно у груди
За некадашња заносна времена,
За слатке снове и за чедне жуди,
О, не, ја нећу радити ко жена!

Моја је мртва јесен дошла веће
Са низом кишних и мочарних дана,
И с ладним ветром што вије и креће
Увело лишће с оголелих грана
И моје жуто, увенуло цвеће.

Са жутим лишћем полагано труне
И моја слатка чежња, чедне жуди.
Мутне се очи горком сузом пуне
И болом љутим моје празне груди,
Док моје цвеће полагано труне.

О, како ми је тешко на дну срца!
Како ме боли душа, што би хтела
Да бризне у плач, да рида и грца
Крај свога цвећа расута и свела.
О, како ми је тешко на дну срца!

Али ја нећу ридати ко жена,
О, јадно драго; ја сам јак и кадар
Да живим, патим и умрем без речи,
Охол и бедан ко прогнани владар,
И мада душа вапије и јечи,
Да не заридам на глас као жена.

II.

О, како полако, како споро мили
Ово мутно подне јесењега дана,
С кишовитим небом што се над њим крили...
О, како полако, како споро мили!

О, како полако, како споро труне
Пожутело лишће с оголелих грана
Са којих се лено мутне капље круне...
О, како полако, како споро труне!

О, како полако, како споро слази
С мочарних небеса ноћ и мркло вече
Да закрили цвеће што труне у влази...
О, како полако, како споро слази

Моје лепо, мило и жуђено вече
Кишовито, мутно и препуно сете,
Кад ће смрт к'о добра мајка да ми рече:
Спавај, моје јадно измучено дете!

О, како полако, како споро слази!

Душан Симић.

У НОЋИ.

У мирној соби, у самоћи,
У глуво доба, у по ноћи,
Ја чујем, ил' се тако чини,
Јецају звона у даљини,
И неки тихи, плачан глас
К'о да се моли: спаси нас!

Ја мислим: то се Богу моле
Безбројна срца васионе,
И на висини и у дубини
То цвиле болно јади њини,
Јецају као звонâ глас,
И као уздах: спаси нас!

Пијетро Косорић.

НАШЕ УСТАВНО ПИТАЊЕ У XIX ВЕКУ.

(Крај.)

После своје рестаурације, Обреновићи су одмах стали помишљати на укидање Устава од 1838, али о томе се нису могли лако погодити с Портом. Порта је, истина, била готова да жртвује тај Устав, али је постављала услов да и нови Устав опет октроише она. У накнаду за то она нам је остављала пуну слободу да саставимо тај Устав како ми хоћемо. Међутим, Милош није никако пристајао на то, да се Порти, ма и само формално, призна право на октроисање нашег Устава: он је захтевао да се издавање уставних закона сасвим пренесе на наше домаће власти. По савету гарантних Сила, Михаило, који је убрзо заменио Милоша на престолу, решио је уставно питање овим заобилазним начином. Устав од 1838 он је изменио и допунио по својој вољи, али тим изменама и допунама није дао облик уставних закона, за чије се издавање Порта сматрала надлежном, већ је дао облик обичних закона, за чије издавање ни Порта није спорила надлежност нашим домаћим властима. У ствари Устав од 1838 био је подвргнут једној ревизији, која се само извршила обичним законодавним путем.

Михаилова промена Устава била је управљена противу саветске надмоћности. Саветници су, сада, били стављени у исти ред с осталим чиновницима: Кнез их је могао постављати без питања Савета, и стављати „у стање покоја“ без питања Порте. Што се тиче саветске надлежности, Савет се није више мешао у управу. Не само да се министри нису морали узимати из његове средине, него су и иначе у своме раду стајали само под Кнезом а не и под Саветом. Сва управа била је прешла у кнежеве руке, а Савет је само постојао као једно

тело које решава о законима и о буџету. Састављен од обичних чиновника, које је Кнез могао пенсионисати кад год би хтео, Савет није имао довољно ауторитета за вршење ових атрибуција. Због тога је била задржана Скупштина, која се саслушавала о свима важнијим законима, о којима је било потребно чути макар само мишљење једног одиста самосталног тела.

Михаило је хтео да Савет буде под Кнезом, а не, као за владе Кара-Ђорђевића, поред или шта више и изнад Кнеза. При том васпостављању владалачке власти он је, може бити, отишао далеко. Ако је раније та власт била одвећ слаба, сада је, на против, била одвећ јака. Владалац је био ограничен једним Саветом, чији је лични састав од њега зависио, и једном Скупштином, чије одлуке за њега нису биле обавезне. Да би се овај систем могао разумети, треба знати Михаилов план владавине. Михаило је био уверен да наш народ. својом масом сељак, с нешто мало праве интелигенције само у Београду, није у стању уздићи се сам собом на виши културни ниво. Њега је могао на тај виши културни ниво подићи само један владалац, који би, ради тога, организовао све интелигентне снаге у земљи као једну себи потчињену бирократију. Другим речима, Михаило је желео да код нас установи „полицијску државу“, и његов се апсолутизам разликовао од Милошевог апсолутизма управо онолико колико просвећени деспотизам од деспотизма патријархалног.

После Михаиловог убиства дошао је у питање и цео његов систем, који је поглавито био могућан због личног угледа тога владаоца. Намесништво малолетног Кнеза Милана Обреновића држало је да нема толико ауторитета да би могло владати с оне висине као Михаило. Сем тога, оно је налазило да династија Обреновића, сведена после Михаиловог убиства на једну мушку главу, не стоји више чврсто, и да у властитом интересу мора чинити уступке народу. У то време Порта је већ била напустила претенсије да нам она октроише Устав:

Намесништву с тога ништа није стајало на путу да те уступке народу учини у облику једног либералног Устава, и ето из тих разлога би издан Устав од 1869, — први Устав који смо сами себи дали, и у ствари најтрајнији од свих наших Устава до данас.

Устав од 1869 одузео је Савету свако учешће у законодавству, и сву законодавну власт поделио између Кнеза и Скупштине, која се сада сазивала сваке године. Али, и ако је Скупштина заузела оно место поред Кнеза које је раније Савет заузимао, она ипак зато није наследила Савет у свима његовим правима. Ни њена законодавна моћ ни њено буџетско право није било онако потпуно као законодавна моћ и као буџетско право Савета. (1) Савет је имао право законодавне иницијативе, а Скупштини је било изреком одречено право да подноси формалне законске предлоге. (2) Док је Савет решавао о буџету, никакво прекорачење нити продужење буџета није било могућно без његовог одобрења. На против, кад је буџетско право пренето на Скупштину, Влада је могла и без Скупштине отварати ванредне и накнадне кредите, и у недостатку новог буџета бесконачно продужавати стари буџет. (3) Што је главно, по Уставу од 1869, у критичним тренутцима, Кнез је могао, и без скупштинског овлашћења, узети сву власт у своје руке, обуставити уставне прописе о личној слободи и издавати привремене законе. Ова кнежева диктатура била је раније могућна само тако, ако би Савет нашао за потребно да привремено, пренесе своју власт на Кнеза. — По Михаиловом систему, владалац је стајао под надзором једног Савета, чији су чланови, истина, од њега зависили, али чије су атрибуције биле тако широко обележене, да би исто тело са независним члановима могло вршити озбиљан надзор над владаоцем. По Уставу од 1869, владалац је стајао под надзором једне Скупштине, чији су чланови, истина, били од њега независни, али чије су атрибуције толико биле сужене, да је ово тело и с тако независним члановима могло тек површно водити надзор над владаоцем.

Устав од 1869 изменио је у неколико и састав Народне Скупштине. Он је установио две врсте посланика: посланике које народ бира, и посланике које Влада поставља. (Ови су се имали узимати из реда чиновника и школованих људи.) Народни су посланици чинили три четвртине Скупштине, а владини посланици једну четвртину. Установа владиних посланика значила је враћање на оно стање ствари које је постојало пре 1858, кад се у Скупштину није долазило само по народном избору већ и по позиву власти. У исто време кад је надлежност Народне Скупштине проширена, појавила се зебња да Скупштина, састављена махом од сељака, не злоупотреби ту власт која јој се поверава, — и онда су посланицима из народа натурени као нека врста званичних саветодаваца посланици из кругова интелигенције.

Најзад, Устав од 1869 прогласио је у начелу слободу штампе. Први пут тада признало се обичним грађанима право на јавно критиковање поступака власти. По ранијим патриархалним појмовима, грађани су дуговали власти не само покорност већ и поштовање, као од прилике деца родитељима, или ђаци учитељу. Ауторитет власти, мислило се, пропао би коначно, ако би они којима власт има да заповеда могли да је по новинама грде. Али и у Уставу од 1869 слобода штампе остала је доста неодређена. За све појединости, Устав је упућивао на закон о штампи, тако да су се законодавним путем штампи могла натурити сва ограничења сем цензуре.

Уставу од 1869 није следовала никаква административна реформа. Полицијска је власт остала исто тако јака, и општина од ње исто тако зависна као и под Михаилом. С једне стране народ је управљао државним пословима заједно с владаоцем; с друге стране, он је у својој општини још једнако стајао под туторством полиције. Законодавна је власт била реорганизована на народној основи, а што се тиче организације управне власти, ту се и на даље био задржао бирократски дух.

Главни творац Устава од 1869 био је један од на-

месника, Јован Ристић. Васпитан у старој бирократској школи, Ристић је попуштао народу по политичкој нужди, а не из уверења. Он није веровао у политичку зрелост народа. Он је само држао да нико више не може управљати без народа, ако неће да једног дана буде убијен као Михаило. Тим његовим назорима треба објашњавати што је он пренео законодавну власт са Савета на Народну Скупштину, а опет зато управну власт задржао онако моћном као и у време Михаиловог просвећеног деспотизма. Као и под Михаилом, тако је и у будуће требало да се управља „озго“, — само је сада поред Владе постојала још и једна Скупштина, која је имала да за владину радњу прими сву одговорност на себе. Михаилов је режим био скопчан с великим личним ризиком, и Ристић, који ни тренутка није помишљао да тај режим мења у суштини, хтео је само да га учини мање опасним за његове носиоце, стварајући им у Скупштини подесан громобран.

Под Уставом од 1869 образују се наше прве странке, либерална, напредњачка и радикална. Либерална странка доводи, обично, своје порекло још од 1858, али како страначка борба постаје могућна тек после 1869, кад је добивена слобода штампе а законодавна власт пренета на Скупштину, то и либерална странка тек од тог тренутка почиње у правом смислу делати као странка. Од како су се у нас образовале странке, уставна се историја једнако приплиће с историјом странака и њихове међусобне борбе. О нашим странкама још није могућно говорити објективно, пошто све три у главноме још и данас постоје. Догађаји после 1869 у осталом нису тако далеко од нас да бисмо их могли видети у правој историјској перспективи. Последњих тридесет година прошлог века морамо с тога прећи сасвим у кратко.

Миланова влада била је један покушај да се Михаилов систем продужи под новим условима створеним Уставом од 1869. Сасвим као Михаило, и Милан је имао амбицију да Србију цивилизује озго; али док је Михаило

радио на том послу с једним чиновничким кадром који је искључиво од њега зависио, Милан се, услед већ развијене страначке борбе, морао послужити једном странком, која је као свака странка потребовала ослонца не само код њега него још и код Скупштине. Међутим, она странка с којом је Милану било најлакше да се споразуме, странка напредњачка, није имала већину у народу, а она странка, пак, која је имала већину у народу, странка радикална изгледала је, по свом програму бар, најудаљенија од њега. На тај начин Милан је морао гледати да с помоћу још једнако моћне полиције створи напредњацима ону већину у Скупштини коју они нису имали у народу. Од туда, његов сукоб с радикалном странком, који је трајао све до пред његову абдикацију (1889). Решен да абдицира, Милан се погодио с том странком о једном новом Уставу (1888), којим су њени главни захтеви били задовољени. Тим популарним Уставом Милан је рачунао да привеже народ за свог малолетног наследника Александра, — као што је, двадесет година раније, његово Намесништво рачунало да Уставом од 1869 привеже народ за њега.

На Уставу од 1888 одмах се познаје да га је правила једна странка, која се развила у борби с полицијом, и која је, тада још у опозицији, била пуна неповерења према управној власти у опште. Сва средства пропаганде која су опозицији тако корисна — слобода штампе, слобода зборова, слобода удружења — ујемчена су тим Уставом сасвим опширно. Изборни систем усвојен је онај који полицији оставља најмање могућности за мешање (непосредно и тајно гласање по листима, с потпуним укидањем владиних посланика). Скупштини је дана законодавна иницијатива, и њено буџетско право потпуно развијено. Али Влада није ограничена Скупштином само у области законодавства, већ је и њена чисто управна радња стављена под скупштински надзор. Први пут тада Скупштини су, неоспорним начином, обезбеђена права питања и интерпелације, анкете и истраге.

Први пут тада Државни Савет и Главна Контрола организовани су тако да одиста могу држати управну власт у границама закона и буџета, — и на лични састав ових тела Скупштини је дан готово пресудан утицај. Најзад, у начелу је проглашена не само самоуправа општинска, већ и самоуправа окружна и среска. Кроз цео Устав од 1848 опажа се тежња, да се управна власт као таква ослаби, ма на њеном челу стајала и једна Влада која има скупштинско поверење.

Историјски значај Устава од 1888 састоји се у томе што с тим Уставом настаје влада скупштинске већине. Влада скупштинске већине схватила се код нас готово буквално. Тамо где је и постао, у Енглеској, парламентаризам значи само то, да се министри морају узимати из скупштинске већине. Иначе, опет владају они, а не та већина, која само води надзор над њима. Код нас се, на против, узело да скупштинска већина треба сама да влада, и да су, према томе, и министри само њени извршни органи. У извођењу те идеје отишло се тако далеко, да се већина организовала независно од владе као клуб, — и тај клуб, после, стао захтевати да министри не предузимају ништа важније без његовог претходног одобрења. У својим првим данима наш парламентаризам личио је више на конвентовски систем него на парламентарни. Да ли је та сличност с конвентовским системом једна пролазна појава, или је нашем парламентаризму суђено да дефинитивно пређе у конвентовски систем, не може се знати без једног дужег огледа с Уставом од 1888.

У вези с овом владом скупштинске већине, под Уставом од 1888, министарски положај добија чисто политички карактер. Под Уставом од 1838 министарски се положај сматрао као највиши чин у државној служби, до кога може само један чиновник доћи, и то тек пошто кроз све ниже чинове прође. Од туда, и та идеја да само саветник, а никако мањи чиновник, може бити министар. Ова бирократска концепција министра траје и

под Михаилом. Али под Уставом од 1869, услед пада Савета и уздигнућа Скупштине, и услед страначке борбе која је томе следовала, — јавља се један нов тип кандидата за министра. То је политичар професионални, човек коме је политика искључиво занимање, који је ступио у једну странку у место у државну службу, и ту се одликовао новинарским, говорничким, агитаторским, партијско-организаторским способностима. Такав човек може уз то још имати и праве државничке способности, али за одликовање у страначкој борби оне му нису преко потребне. Под Уставом од 1869 професионални се политичар почиње такмичити с политичарем бирократом, и то са све већом успехом што је чиновницима све теже бавити се политиком. Ипак, тек под Уставом од 1888 политичар професионални побеђује политичара бирократу. Тада улази у обичај да се за министре узимају само посланици. Док су се пре министри врбовали из Савета, највише државне канцеларије, тада се почињу врбовати из Скупштине, највеће политичке арене.

Под Александром настаје одмах реакција овом стању ствари које се било утврдило под Уставом од 1888. Тај се Устав укида, и на место њега васпоставља Устав од 1869, — и то путем краљевске прокламације. Александров је план био да учини крај влади скупштинске већине, и да би то постигао, он је био решен да укине и саму скупштинску већину. На који начин? Просто тиме што би дезорганизовао све три странке. Скупштина, онда, не би била састављена из група, него из раздвојених појединаца, и поред једне такве Скупштине без политичког јединства парламентарни би режим био апсолутно немогућан. Александар је био успео да састави Скупштину од људи који нису били страначки кандидати него његови лични, али опет зато ти кандидати нису остали негруписани у Скупштини. Везани истим интересима ако не истим начелима, они су убрзо стали правити једну нову, четврту странку. При крају своје владе, Александар је стао помишљати да обустави борбу про-

тиву странака, која је у главноме значила борбу противу радикалне странке као најјаче. Он је био вољан да се с радикалима погоди на овој основи: он њима да остави Скупштину, а они њему да оставе Владу. Т.ј. он да не смета њима на изборима, а они, пошто добију већину, да не натурују њему за министре она лица која он не би хтео. Док је стари план био да се створи непартијска Скупштина, — нови је план био да се поред једне партијске Скупштине створи једна мање више непартијска Влада. Преговори између Александра и радикала завршени су Уставом од 1901. Као основа тога Устава послужио је један напредњачки пројект из осамдесетих година, противстављан у то доба Уставу од 1869. У уставном питању напредњаци су се разликовали и од Ристића и од радикала. На владу Народне Скупштине они нису пристајали без извесних предохрана, — и тиме су се разликовали од радикала, који нису хтели да се Народна Скупштина ограничава. Али те предохране противу скупштинске владе напредњаци нису тражили у полицијском систему управе већ у установи Горњег Дома, — и тиме су се разликовали од Ристића, који је био задржао полицијски систем управе из Михаилова доба, а Горњем Дому био противан као једном новом издању Савета, који је он, 1869, био оборио. Напредњачким пројектом из осамдесетих година, Народно је Представништво било подељено на Сенат и Скупштину, па је тај дводомни систем узет одатле и у Устав од 1901. Начелно, радикали су били противни Горњем Дому: ако су ипак пристали на Устав од 1901, то је било само стога што им је тај Устав обезбеђивао слободне изборе на основи непосредног и тајног гласања. Између њих и Александра био је постигнут овај компромис: он њима даје слободне изборе на којима могу добити већину, — они опет, пристају на један Сенат, који ће њихову већину држати у извесним границама. Али из овог компромиса још није излазило оно што је за Александра било главно, — а то је, да у избору министара Краљ

не мора водити рачуна о скупштинској већини. Да већ после првих избора не би био остављен на милост и немилост чисто радикалној већини, Александар је био настао да се претходно радикали удруже с напредњацима и да у изборе уђу са заједничким кандидатским листама. Тиме је дао разумети да он није вољан узимати министре ма из какве скупштинске већине, већ само из те напредњачко-радикалне групе, коју је сам био образовао да би се обезбедио од изборних изненађења.

Опозиција је, међутим, тврдила да уставном реформом од 1901 није добивена права парламентарност, пошто се и после те реформе скупштинска већина дотерује компромисима и фузијама према личном укусу Краљевом. Она је захтевала да се министри узимају из оне скупштинске већине која би се сама од себе, без Краљевог мешања, образовала; да се Краљ остави сваке „закулисне радње“, и да буде просто један Краљ који „влада, а не управља“. Између Александра, који је хтео да буде владалац по пруском обрасцу, и опозиције, која је хтела да га начини владаоцем по белгијском обрасцу, сукоб је био неизбежан. У том сукобу Александар је уједанпут прибегао новом државном удару, којим је мислио да поврати стање ствари пре Устава од 1901, и ако је тај Устав pro forma био задржао. О његовој трагичној смрти која је томе следовала, заједно с васпостављањем Устава од 1888 и избором Петра Кара-Ђорђевића за Краља, данас се још не може говорити с историјском објективношћу. Ми ћемо с тога рећи само толико, да се у нову уставну епоху ушло с том идејом, да владу Народне Скупштине треба организовати без икаквог ограничења. Не само да се није хтело чути за Горњи Дом, него се и Краљу спорило право да бар он, у недостатку Горњег Дома, зауставља Народну Скупштину. Он је имао да буде прост извршилац њених одлука, и да би се овом гледишту створила правна основа, Устав од 1888 био је васпостављен без учешћа новог Краља, Петра Кара-Ђорђевића. Као год што је 1842, после првог пада Обрено-

вића, дошла, место личног режима, влада саветска, тако је 1903, после другог пада Обреновића, имала, место личног режима, доћи влада скупштинска. Питање је само да ли ће се влада скупштинска моћи и онолико одржати колико се одржала влада саветска. Скупштина има да рачуна с једним политичким чиниоцем, који, у доба саветске владе, још није био постојао. Тај је чинилац војска. Чим се под Михаилом почео рад на модерној организацији војске, одмах се показало да ће та модерно организована војска бити од утицаја не само на нашу спољашњу већ и на нашу унутрашњу политику. Већ после Михаилове смрти, дешава се то да министар војни својим ауторитетом обара једну одлуку привременог Намесништва: док се ово било ставило на то гледиште да је после Михаила престо остао без наследника и да стога треба сазвати Велику Скупштину ради избора Кнеза, министар војни проглашава у београдским касарнама Милана Обреновића за наследника престола. За све време своје владе Милан је настојавао да веже војску за своју династију, и за њега се може рећи да је пре свега и више свега био „официрски Краљ“. Његов син Александар оборио је своје намеснике средством једне официрске завере, а после десет година једна друга официрска завера стала га је не само престола већ и главе. Од 1868 војска се стално меша у политику, кад више, кад мање. Да ли ће се, после Александрове смрти, вратити на своју праву улогу, те има тек да се види. Међутим, од тога, на првом месту, зависи успех парламентарног режима. Јер за успех тога режима има нешто важније и од скупштинске надмоћности над Краљем, а то је, надмоћност грађанске власти над војном.

Слободан Јовановић.

ХУМАНИЗАМ И РЕНЕСАНС У НЕМАЧКОЈ КЊИЖЕВНОСТИ.

(2.)

Треба међутим забележити да у ово време ни чисто књижевна дела класичне старине не остају неопажена; поред историчара и философа, римских и грчких, којима се обраћа највећа пажња, постоји н. пр. још при крају петнаестог века (1499) немачки превод свих шест Теренцијевих комедија, а већ се 1537 године јавља и прозни превод Одисеје („eltesten kunstreichsten Vatters aller Poeten Homeri“ „Odyssea“). Само ови преводи никако не сведоче о неком напретку и влади хуманизма; они напротив служе подмирењу књижевних потреба ниже врсте, у њима је главно фабула, садржај, који је по могућству прилагођен хоризонту и појмовима читалаца, те се они пре могу сматрати као продужење средњевековног правца у књижевности но као производ хуманистичког покрета. У Немачкој хуманистички покрет не захвата шире слојеве — за то је најбољи доказ Ханс Закс — он задржава стално карактер учености, и што се у књижевности јавља под његовим утицајем, то је на латинском језику. Улрих фон Хутен и Никодемус Фришлин на пример, врло истакнути својим радовима на латинском, не владају у довољној мери својим матерњим језиком, да би на њему могли оставити штогод од трајне вредности. Ренесанс немачке књижевности у шеснаестом веку постаје дакле немогућан; јер док с једне стране у целокупном духовном животу Немачке влада једнострано теолошки правац, заузетост за верска питања, дотле с друге стране матерњи језик напуштају најпозванији да у књижевности воде реч. Немачка у исти мах даје тиме леп пример, како се до јединства и чистоте књижевног језика може доћи само преко књижев-

ности и никако другим путевима. Лутер до душе поставља темељ данашњем књижевном језику својим преводом Библије и својим другим списима, али је питање о јединству књижевног језика коначно пречишћено тек крајем осамнаестог века, за време класичног периода, за време цветања књижевности. Нарочито католички делови Немачке, не хотећи да знају за Лутера, не примају ни његов језик, и не само у седамнаестом веку Опиц, већ и доцније у осамнаестом Готшед има да се бори с дијалектима. Осим тога ни следбеници Лутерови не остају верни његовом примеру, већ се враћају латинском, који и иначе не излази из употребе, и Опиц има не само да брани јединство књижевног језика према дијалектима, већ мора да води борбу и са онима који у опште неће да знају за матерњи језик; па ипак је и сам принуђен да своје немачке стихове преведе на латински, да би 1625 године примио у Бечу ловорику од Фердинанда II и постао poeta laureatus. Али не само у седамнаестом, већ и у осамнаестом веку латински језик још увек не напушта све своје позиције, и хамбуршки главни пастор Геце предлаже Лесингу да своју полемику воде на латинском.

Ово у неколико речи наговештено стање језика после хуманистичког покрета може донекле послужити и као огледало књижевности. У шеснаестом веку је у главноме свршен прекид с традицијом, а клице унете проучавањем класичне старине доносе, као што сам већ поменуо, једностран плод. Раздраженост и завађеност услед верских питања дају књижевности пре све свега сатирички и полемички карактер (Мурнер, Фишарт), а као остатак средњевековне традиције избија у њој јасно изражена тежња за поуком. Честити нирнбершки обућар Ханс Закс, који с новим покретом стоји у вези само у толико у колико, стајући на Лутерову страну, и он узима удела у општој верској борби, даје до душе почетке оригиналне немачке драме, али се ти почеци даље не развијају, и о неком успеху народне немачке драме у шеснаестом веку не може бити ни говора. У књижевности овога

времена има, једном речи, свега више но хуманизма, и она, својом необрађеношћу, неуглађеношћу облика и запуштеношћу језика, значи све друго пре но ренесанс. Једина књижевна врста која збиља цвета, црквена песма, служи у рукама ратоборног Лутера више као средство за борбу, а у колико је и израз правог песничког расположења, не стоји ни у каквој вези с хуманистичким покретом. Резултати хуманистичког покрета су у немачкој књижевности дакле чисто негативне природе: једнострана влада разума, која се јавља као његова битна одлика у Немачкој, ствара земљиште за реформацију, реформација апсорбује, било у директној било у књижевној борби, најбоље снаге, и уметничка страна остаје потпуно занемарена. Крајем шеснаестог века немачка књижевност је не само далеко иза талијанске, у којој је класичан период већ на измаку, већ и иза француске, у којој се у велике спрема земљиште за класичан период седамнаестог века.

Услед изукрштаних односа између Немачке и Француске поводом верских расправа долазе Немци крајем шеснаестог и нарочито почетком седамнаестог века у ближи и чешћи додир с Французима. Ма како да је покушај Плејаде у њеном главном предузећу остао без успеха, правилан облик њених уметничких производа, удружен са истинском инспирацијом у њеним мањим створовима, морао је импоновати Немцима, навикнутим на потпуно одсуство лепог облика и уметничких мотива у својој домаћој поезији, и препорођај немачке књижевности, који није наступио у додиру с класичном старином, покушава се извести под утицајем француске књижевности. Најважнији покрет у немачкој књижевности седамнаестог века, Опицова реформа, није у ствари ништа друго до безусловно наслањање на француску књижевност и пресађивање свега што у њој импонује. Почев од правила изнетих у „Martini Opitii Buch von der deutschen Poeterey“ и александринца, који препоручује место хексаметра, па до својих ода и лирских песама, *Опиц* је, поред свега указивања

на класичну књижевност, у првом реду француски, а нарочито Ронсаров ђак. Сви су услови међутим ту да Опицова реформа не уроди жељеним и очекиваним плодом. Ми смо већ видели, да је један од главних узрока неуспеху Плејаде лежао у томе што је она стварала по већ унапред утврђеним правилима, и тражила за већ спремљен облик садржај: тај исти узрок постоји и овде, и то још у већој мери. Али је овде неуспех морао бити још и много већи. Плејада је најзад имала пред собом најбоље класичне узоре, и ако и није ушла у суштину класичних дела, она је простим пресађивањем могла створити дела од извесне уметничке вредности; овде су међутим узори та несавршена дела Плејадина. Осим тога је за крупнију књижевну реформу, а нарочито за полет књижевности врло неповољно целокупно тадашње политичко стање у Немачкој. Триестогодишња војна, која је утаманила две трећине немачког становништва, и сва беда и невоља у коју западају немачке земље за време ње и после ње, изазивају сасвим природно општу утученост, и Опицови уметнички облици узалуд чекају кроз цео седамнаести век да их неко испуни истинском песничком садржином, јер инспирација не долази. Док сатире, памфлети, драме и песме шеснаестог века постају с тога што њихови писци имају нешто да кажу и осећају потребу да то кажу; док је њихов садржај по правилу израз општих тежња и општих идеја, те су им писци у непосредном додиру с публиком којој се обраћају: дотле је у седамнаестом веку књижевност без садржине, без икаква додира с народним осећањем, и састоји се поглавито у звучним речима и глатким стиховима. Опицу је поезија само део реторике. По њему задатак критике лежи у томе да дâ извесна правила и укаже на извесна средства, која згодно могу послужити при обради датог предмета, а песник има само да употребљава та средства и да се при том држи прописаних правила. То се најбоље види из његовог резоновања о трагедији и комедији. У трагедији, по Опицу, има места

само краљевским одлукама, убиствима, очајању, крвопролићу оца и деце, родооскврњењу, ратовима и бунама, јадиковању, узвицима, уздасима и другим сличним стварима, и према томе трагедија ретко допушта да у њој буде личности ниског порекла или обичног делања. Језик у њој, као и у опште у поезији вишега реда, треба да је звучан, снажан и духовит; ствари не треба просто називати њиховим именом, већ их треба парафразирати лепим и крупним речима. Комедији, која спада у нижу врсту поезије, предмет су обичне ствари и обичне личности; она говори о свадбама, гозбама, забавама, о подвалама и преварама слугу, о разметљивим војницима, о љубавним авантурама, о младићској непромишљености и лакоумности, о старачком тврдичлуку и у опште о стварима које се код обичног света дешавају посведневно. У комедији личности говоре просто и обично. — Као што се види, прави рецепти, и — што је врло карактеристично за Опицово време, као и за читав седамнаести век у Немачкој — рецепти који се примају без дискусије као поуздан пут ка успеху у песничком стварању.

И поред све заслуге Опицове за језик и углађеност облика, која нарочито одскаче од запуштености у шеснаестом веку, и поред његових заслуга за појачан углед књижевности и књижевника, рад његов и његових следбеника не може се сматрати као ренесанс немачке књижевности. Доцнији шлески песници фон Лоенштајн и фон Хофмансвалдау, који изреком признају Опица за свога учитеља, наслањају се на још сумњивије узоре но што су његови и уносе у књижевност познати маринизам, чинећи јој на тај начин још сумњивије услуге но што су Опицове. Грифиус, највећа немачка драмска снага у седамнаестом веку, не даје ни једно дело од трајне вредности, и то на сваки начин само зато што се слепо држи Опицових правила. Он пре свега не пише за позорницу, већ за читање, а одстојање између његових драма у александринцима, пуних учене реторике, и народне позорнице, на којој царује потпуна неправил-

ност и подивљалост, тако је велико, да је стварање националне драме још мање у изгледу но један век раније.

Уопште оно мало књижевних производа седамнаестога века, који би могли имати интереса и вредности и за данашњег читаоца, махом је изван домашаја Опицове реформе. Фридрих *фон Логау* н.пр. признаје до душе Опица за јединог немачког Виргилија, али се, следујући свом здравом инстинкту, не држи Опицових правила, и исповеда да слик, односно књижевни облик, треба да служи садржини. Он шта више оштро протествује против владе француских обичаја и француског језика, која је стајала у приличном складу с модерном струјом у књижевности, као што то лепо илуструју познате његове ствари:

> Franckreich hat es weit gebracht, Franckreich kan es schaffen,
> dass so manches Land vnd Volck wird zu seinen Affen[1].

или:

> Narrenkappen sam den Schellen, wenn ich ein Franzose wär,
> wollt' ich tragen, denn die Deutschen gingen stracks wie ich so her[2].

Колико је међутим несувремено такво држање и такво писање, види се најбоље по томе што фон Логау остаје у седамнаестом веку готово неопажен, и кад је један век доцније Лесинг издао епиграме свога претходника у борби против француског утицаја и утврдио његов значај у књижевности, он је тиме учинио у неку руку проналазак, јер је највећи немачки епиграматичар био у то време потпуно заборављен. — Тако исто и Паул *Герхарт*, у седамнаестом веку најјачи представник црквене песме, која је од Лутера код протестаната предмет сталне неге, нема у својим простим песмама, пуним истинског осећања, ничега заједничког с намештеношћу и усиљеношћу Опицових следбеника. Нарочито је писац Simplicissimus'а

[1] Француска је далеко дотерала, Француска уме да изведе и то, да јој понека земља и понеки народ подражавају као мајмуни.

[2] Кад бих био Француз, носио бих лудачку капу с прапорцима, јер би се Немци одмах угледали на мене.

Гримелсхаузен без икаква додира с Опицовом реформом и с књижевним правцем свога времена, и тиме се само и може објаснити сасвим природно излагање у његовом и за данашње време свежем роману. Али и Паул *Флеминг*, који се несумњиво наслања на Опица и назива га Пиндаром и Виргилијем свога времена, даје доказа да је прави песник само онда кад одступа од његових правила — наравно, нехотице и несвесно — казујући најдубља осећања без икаквог намештања и врло простим језиком, као у религиозним и понеким љубавним песмама.

Овим је уједно исцрпена листа најпознатијих имена у немачкој књижевности седамнаестог века. Као што се види, ниједно знатније дело, ниједна крупнија књижевна појава. И ако се у формалном погледу несумњиво коракнуло напред, целокупна књижевност не показује ни из далека полет који би се од обновљене књижевности с правом могао очекивати; и ако се и код писаца од извесне вредности може констатовати утицај класичне књижевности, оно што вреди по правилу је, више мање, независно од струје коју представља Опиц и која би требала да значи ренесанс. Било с тога што се у књижевности не јавља дух првога реда, било с тога што кроз седамнаести век целокупно друштвено стање у Немачкој није погодно за успешан рад на књижевности, тек немачка књижевност тога периода показује толико конвенционалности и толику стерилност, да о њеном ренесансу у правом смислу речи не може бити говора ни при крају седамнаестог века. Заосталост Немачке у књижевном погледу, јединствену скученост која у њој царује у то време илуструје врло лепо и та околност што су Вајзеови комади, поред све истакнутости свога писца, ограничени само на гимназију у Цитау, док се у исто време Молијерови комади с париске позорнице обраћају целом цивилизованом свету.

Почетком осамнаестог века опажа се у немачкој књижевности све већи утицај енглеских песника и енглеске књижевности у опште, али прву реч води још увек француски утицај. Опицовој поетици, која је још увек

најмеродавнији кодекс за све који претендују на добар укус, придружује се сада моћни утицај лајпцишког професора *Готшеда*. У своме трактату „Versuch einer critischen Dichtkunst vor die Deutschen“, штампаном први пут 1730 године, Готшед одсудно истиче као узор француску књижевност, налазећи да она одговара и захтевима разума и захтевима природе. Наравно, његов идеал није више Ронсар и Плејада, већ Боало и класична књижевност седамнаестог века, и у томе је пре свега његов напредак према Опицу. Али чему се он у француској књижевности највише диви, то је њена спољашња елеганција и правилност, а не жар и полет који се под њима крију; и ако теоријски у природи налази главни облик поетског израза и подражавање природи истиче као први услов за успех у поезији, он је од правилног схватања истинског уметничког осећања и његове моћи у најмању руку тако исто далеко као и један век раније Опиц. Готшед н.пр. озбиљно поставља питање: „Како треба да ради онај који хоће да створи песничко дело?“ Одговор који даје потпуно је достојан питања. „Прво треба да изабере какву поуку с моралном тенденцијом, која ће послужити за основу целом делу и бити у складу с намерама које хоће да оствари. Затим треба да нађе догађај у коме се дешава нека радња, која на опипљив начин износи изабрану поуку. Сад настаје питање, како песник све то хоће да употреби: да ли хоће од тога да направи басну, комедију, трагедију или епски спев. У том погледу све зависи од имена личности које ће се јавити у делу. У басни морају бити имена животиње. Ако од даног предмета хоће да направи комедију, личности морају бити грађани; јер јунаци и владаоци спадају у трагедију“. И тако даље. И Готшеду је дакле најзад поезија нешто што се по извесним правилима може изучити као и сваки други занат, и по својој поетици он би једва имао право на сећање доцнијих нараштаја. Случајно је међутим у овој прилици пракса била боља од теорије: истицањем и превођењем француских

класичних драма пружио је Готшед немачкој књижевности узоре, који су у времену подивљалости и запуштености немачког позоришта морали својом правилношћу бити најбоља школа, а нарочито му треба уписати у заслугу што је народну позорницу, која је била изгубила сваку везу с књижевношћу, поново довео у додир с њоме и подвео је под њен утицај. Само тај чисто спољашњи успех не значи, наравно, препорођај немачког позоришта односно немачке драмске књижевности, а нарочито не значи препорођај немачке књижевности у опште, и како је Готшеду изгледало сасвим обратно, то је он морао пасти много ниже но што је у ствари заслужио. Његов ауторитет и његову на хладном разуму засновану поетику поткопавају у првом реду *Бодмер* и *Брајтингер*. Навикнути у првом реду читањем Милтона на већу слободу и већи полет у појезији, они износе између 1740 и 1741 године нове, шире погледе на песништво, објављујући већу независност од разума при песничком стварању, и излазе као победиоци из полемике с Готшедом и његовим присталицама. Али је потпун пад Готшедовог ауторитета и његових правила о појезији дело Лесингово.

Наравно, *Лесинг* се позива поглавито на енглеско позориште, на Шекспира, кад устаје против Готшедове реформе и француске драме: он протествује поглавито с тога што за углед није узета енглеска драма, која је по свима својим особинама ближа немачком укусу и немачком темпераменту. Али он се већ у исти мах труди и да покаже, како је Шекспир и с гледишта класичне драме већи трагичар од Корнеља; јер док се Корнељ приближује античким писцима више спољашњим обликом, Шекспир им је ближи по ономе што је у драми битно, ближи им је по томе што и он представља људску природу на њеном врхунцу, без конвенционалности и без намештања. Лесинг, који је, и у својој младости и доцније, и сам под утицајем француске књижевности — познато је н.пр. да је он масу аргумената, употребљених у Хамбуршкој Драматургији

против француске драме седамнаестог и осамнаестог века, позајмио од Дидеро'а — иде дакле од самог почетка своје борбе античким писцима, да би показао разлику између француског класицизма и класичне старине. На тај начин су, после лутања од читава два столећа, најзад нађени обрасци, под чијим је утицајем у Италији и Француској наступио ренесанс књижевности, и под чијим је дејством народна књижевност у Шпанији и Енглеској оплођена новим клицама.

(Свршиће се.)

М. Трнвунац.

АНТОН ЧЕХОВ.

(3.)

II.

И Чехов је, као и велики његови претходници, стварао своје уметничке ликове под непосредним утицајем свога времена и идеја којима је живело савремено му поколење. Наравно, као и сваки крупан таленат, Чехов се није могао предати искључиво том утицају и бити песником само својих дана и савременог му друштва, но је често са земљишта свога времена и свога народа прелазио у област општечовечанску и вечну, и дао уметничке фигуре које су на први поглед своје и појмљиве и изван садашњости, изван Русије. Но ипак, одсудна већина његових производа носи отпечатак свога времена, с којим би добро било да се претходно ма и површно упознамо, ако смо ради да појмимо друштвено и књижевно-историјско значење Чехољевих дела.

Почетак делатности Чехољеве пада у време од 1880 до 1890 године. Као скоро сви деценији прошлог столећа, тако и тих десет година руског друштвеног, политичког и књижевног живота имају своју нарочиту садржину и облик. Док су ранији деценији, нарочито четрдесете, шездесете и седамдесете године обележене необичном духовном

свежином, енергијом, надом у бољу будућност и стварном личном делатношћу и беспримерним пожртвовањем појединаца за опште добро, — осамдесете су године доба духовне клонулости, скептицизма, разочарања и одрицања од идеала ранијих времена. Један руски писац, који је сам живео и радио у шездесетим годинама (доба Базарова, „реализма", природних наука, друштвених реформа) и дочекао увеле осамдесете године, овако обележава ту епоху разочарања:

> „Ново се поколење родило као скептик, и идеали очева и дедова показаше се немоћни за њега. Оно не осећа мржње ни презрења према свакидашњем човечанском животу, не признаје да човек треба да је јунак, не верује у могућност идеалних људи. Сви су ти идеали за њега сухи логички производи индивидуалне мисли и за ново поколење остала је само реалност у којој му је суђено да живи и коју је оно стога и признало (тј. пристало на њу, помирило се са њом). Оно је примило своју судбу спокојно и без роптања, оно је прожето сазнањем да све у животу извире из једног и истог извора — природе, да све представља собом једну и исту тајну бића — и враћа се к пантеистичког гледању на свет".

Или друкчије речено: идеали ранијих деценија о узвишености и светости човекове природе, о могућности да се напорима и самопрегоревањем појединаца поправи друштвени, морални и умни састав живота — изгубили су за људе осамдесетих година и последњу мрву реалности и вероватности. Друштво почиње да се мири са свима неугледним, одвратним, мрским појавама свакидашњег живота, признаје њихову фаталну неизбежност па чак и „разумност" (оправданост) и труди се да себи састави много нижи, мрачнији, неугледнији али схватљивији и остварљивији идеал о човеку и његовој моћи, о садржини и форми живота.

Ко је иоле познат са животом руског образованог друштва у времену од 1840—1870 веома ће се у први мах изненадити, зачувши горњу карактеристику времена и

поколења које дође за њим. Но изгледа да је разочараност осамдесетих година морала неизоставно наступити. Животни идеали, које беху израдиле раније епохе четрдесетих и шездесетих година и у које још чврсто вероваху седамдесете године, беху тако нереални и несразмерно високи, и стајаху у такој противности са садржином живота и са изгледима на њихово остварење, да је потпуно банкротство тих идеала морало наступити кад-тад. Јер те су раније епохе, идеално расположене, тражиле много, а прилике у којима се Русија налазила још од татарске најезде до данас не дозвољаваху скоро ништа. Четрдесете године прокламују, као француско XVIII столеће, право човека, указују на божанско порекло и на светост човекове природе, траже да се раскине са „стадним“ системом — т.ј. да се свакој појединој личности да могућност за свестрани развитак духовних наклоности и моћи. Оне наглашују потребу ослобођења сељака од вековног ужасног и срамног ропства[1], што је најпосле, благодарећи поразу владином у Кримском рату, и учињено (19 фебруара 1861 године).

После доба општег духовног застоја и непродуктивности педесетих година, јављају се, као директно, логичко продужење четрдесетих година — знамените шездесете године. „То време, — пише Евг. Соловјев[2], — имађаше једну особину веома драгоцену, а коју смо ми данас скоро изгубили, — особину, која је и на најобичније лице стављала нарочито, несумњиво лепо и поносно обележје. То беше нека савршена задовољеност животом, потпуно сазнање оправданости и потребности свог интелигентног положаја, беше нека увереност у себе, у своје силе, беше одушевљење за рад... Док су људи четрдесетих година више *у теорији* били за рад, шездесете су године пре свега — године *стварног*, личног рада... Човек је, — говораху људи шездесетих година, — пре

[1] Д. В. Григорович: Антон Горемика, Село; И. С. Тургењев: Ловчеви Записи.

[2] У цитираном делу.

и после свега радепик овде на земљи. Без посла није он ником и ничем потребан. Све се своди на рад, на делатност, и томе све треба да служи".

Поколење које је дошло на смену јавним радницима шездесетих година, настави рад својих вредних претходника са истим одушевљењем. Оно као да беше још и активније. Безброј образованих одушевљених људи одлази у народ, одриче се имања и привилегованог положаја, почиње да живи народним животом и залаже последњу снагу своју да помогне простом народу. У редовима интелигенције јавља се тип „кајућих се племића", чију савест тиште све вековне неправде, отимања, злостављања, силовања и бешчашћења, која су њихови оцеви и дедови вршили над јадним, обесправљеним, у ланце окованим народом. „Кајући се племићи" сазнаваху, да за своје лично високо образовање, за лепу културу свога ума, срца, укуса имају да захвале ропству и аргатовању своје рођене браће — сељака, и пробуђена савест, која је многе од њих фактички гризла и мучила, налагаше им да одмах оставе удобност и насладу свог интелигентног живота, да пођу у села међ народ и да ту испаштају „детињски разврат" својих предака, старајући се о судбини изнемоглог, изгладнелог, заглупелог сеоског становништва. По ту у селу, у непосредној близини народној, кад је дошло да се теорије четрдесетих и шездесетих година на делу примене, идеализам руских образованих људи претрпи неочекиван и страшан пораз. На делу се показа да је руски сељак, и материјално и духовно осакаћен татарском и затим руском, спахијском најездом, — савршено неспреман да појми значај новог грађанског живота, који му интелигенција спрема. У вековном ропству, он је постепено губио добре особине своје племените, религиозне, слободољубиве душе; он се мало по мало одучавао од мишљења — тако му лакше беше сносити ропство, и све што су му сад спремали и нудили његови нови интелигентни заштитници, њему беше непојмљиво, немило, непријатно. Сељак неће ни књигу, ни

парламенат — он само пије „земљице“, а кад га зову да донесе одлуку да се у селу зида школа (о трошку његових пријатеља, који су за његово добро дошли у село), он даје свој пристанак, тек кад му се изнесе — аковче ракије![1] Интелигентне људе, који долазе у села и тајно од власти развијају код сељака свест за грађански живот, сељаци с почетка исмевају, а после и власти пријављују (Тургењев, Новина).

„Куд си навалио!“ — вели један прост радник интелигентном човеку, који је дошао у радничку среду и покушава, да раднички свет обавести о неправедности његовог положаја. „Шта хоћеш међ нама? Ти ниси наш... одлази одавде.

— Ја сам ваш, — вели му образовани човек.

— Какав наш!... Погледај ти моје руке — како су црне. Смрде и на ђубре, и на катран, — а гле твоје како су беле. И на што ти то миришу?

— На гвожђе. Читавих сам шест година носио окове.

— А зашто? — пита радник.

— За то, вели „белоруки“ интелигентни господин, — што сам се бринуо за ваше добро, хтео сам да вас ослободим, јадне, необразоване људе; устајао сам противу ваших угњетача, бунио сам се... И за то ме ухватише и оковаше.

— Оковаше? А ко те је терао да бунтујеш? примећује му радник.

А кад после две године тај исти радник чује да ће да вешају његовог ономлањског „белорукогˮ познаника и прича то свом другу раднику, овај му вели:

— Знаш шта, брате Дмитре: да л' бисмо могли како добавити онај конопац, на ком ће га обесити. Кажу да он доноси у кућу ве-елику срећу.

— Право велиш, брат Петре, примећује Дмитар. Да покушамо, да га добавимо[2].

[1] Полное собраніе соч. А. П. Чехова, изд. А. Ф. Маркса Спб. 1903, т. XI, стр. 175 (»Мој Живот«).

[2] Полн. собр. соч. И. С. Тургенева, изд. 2, т. VIII, 375.

Ја не могу овде ређати даље примере из области руске уметничке литературе о сличном неповерењу а често и мржњи тадашњег руског сеоског становништва према интелигенцији, која са искреном љубављу беше поврвела у села, да обавештава, учи и помаже народ и да откајава вековне, тешке грехе својих предака. Само ћу још упутити читаоца на Толстојево „Васкрсење“, где је та ствар опширно и подробно изведена. На све могуће покушаје кнеза Нехљудова (тј. Лава Толстоја) да народу помогне, сељаци, подозревајући превару, одговарају: „Нећемо, не треба нам. Ми смо свет прост и таман, на што нам то твоје, нек остане по старом“[1]. Десет, петнаест година неке жалосне слободе (од ослобођења мужика, 1861 год.) не могоше од вековног, у главу утученог роба начинити савременог свесног грађанина, и сељак, који од „господе“ никад никаква добра није запамтио, не пристајаше ни на какав споразум са данашњом интелигенцијом, у којој је он гледао потомке својих немилосрдних угњетача, и у свему, што му она нуђаше, подозревао превару, подвалу, своју штету и срамоту.

И у то доба, кад је одушевљено поколење седамдесетих година дошло било до убеђења да народ неће да чује ни за њих, ни за њихову жртву, да се народ тако навикао на своје зло, на изумирање, на хронично гладовање, неписменост и необразованост итд., да све то сматра за нешто природно, разумно, — у то доба ступа у јавни живот поколење осамдесетих година... При таком стању ствари, шта је могла отпочети нова генерација? Она је нашла да се при тако очајним приликама, при неразумевању и неповерењу одоздо, при стешњавању и прогоњењу одозго, ништа не може учинити; да су, силом околности, идеали њихових отаца и дедова — четрдесетих, шездесетих и седамдесетих година — бесмислени и непотребни, и мало по мало, на место енергичних и

[1] *Васкрсеније.* Роман Лава Толстоја. Превод Ј. Максимовића Ср. Карловци, 1900, стр. 300 и след.

предузимљивих Базарова, Соломина (Тургењев: Очеви и деца, Новина) и Љовина, кнеза Нехљудова (Л. Н. Толстој: Ана Карењина и Јутро једног властелина) итд., сташе се у животу јављати разочарани, равнодушни и цинични људи, којима су испуњена дела Чеховљева (Иванов, Јонич и Орлов).

„Осамдесете су године епоха одрицања од наследства отаца, ужурбаног тражења нових речи и путева, године туге и понижења и у исти мах и дреског исмевања над светињама пређашњих идеала. — Поколењу осамдесетих година беше завештана унеколико фантаста, али велика идеја да се народ усрећи и да се заснује опште благостање. Та је задаћа била неизмерно тешка, морали су је се одрећи, или је, бар, тако сузити да се није могла познати; морали су је свести на рад око усавршавања и удаљења од живота или на — скупљање отпадака у корист угњетаваних и паћених. Сви се не могоше примирити са таким изласком, и код оних, чије су замисли биле шире, чија су осећања била живља, чија је пријемчивост била већа, разочарање остаде на свагда у души. То, приликама изазвато изневеравање младачких снова послужи као полазна тачка мрачног и незадовољног расположења, које растијаше све већма“.[1]

Не може се рећи да је Чехов сликар типова узетих само из тога времена и тог духовног састава, — доцније ће се видети да је он излазио из тог туробног круга незадовољних, безнадних осамдесетих година, али је очевидно да је он у њима и под непосредним њиховим утицајем и притиском почео писати своје портрете, који су дуго времена онако исто мрачни и мрзовољни као и саме осамдесете године. Чехов је и сам осећао и патио од мрачног тона свога времена и његовог одјека у својим производима, и у другој епохи свога стварања, од прилике од 1890 год., Чехов се, тако рећи, враћа у идеализам четрдесетих и шездесетих година и ствара свој идеал,

[1] Евг. Соловјев, наведено дело, стр. 501.

који је он сјајно оваплотио у низу неколико својих ремека. Тај нови, идеалистички елеменат почиње од приповетке „Досадна историја“, у којој први пут Чеховљеви јунаци осећају чежњу за идеалом и признају, да, кад у нашим помислима и осећањима нема опште идеје, нема бога живог човека, онда код нас и нема ничега, онда нема ни живота. Чежња за идеалом, за вишом, општом идејом, која би уједно везивала све наше оделите радње, јавља се у Чеховљевим производима после „Досадне историје“ све чешће, но прва половина његова делања сва је органски срасла са осамдесетим годинама и пуна је ликова клонулих, разочараних, животном прозом и вулгарношћу побеђених личности.

(Наставиће се.)

Јован Максимовић.

ПОЛИТИЧКИ ПРЕГЛЕД.

Нове реформе. — Свршетак патријаршијске кризе.

Страх од каквога европскога рата за који би дошао повод с обала Вардара, нагнао је пре две године европске силе да, споразумно, израде један пројекат реформама за вилајете битољски и солунски и скопљански санџак. Тај програм је у главним потезима, израђен од свих европских, сем немачкога, кабинета, а Аустрији и Русији дат је мандат да га детаљно разраде и изведу на практици. Програму је одређен рок од две године; то је био програм на пробу. Данас се видело да од њега није било велике користи. Око 15.000 бегунаца вратило се из Бугарске и из других страна на своја огњишта у битољски, солунски и једренски вилајет; за тридесет и више села у битољскоме вилајету утврђено је да се може изменити досадањи начин прикупљања десетка у Турској на корист немуслиманскога становништва и најзад, реорганизована је донекле турска жандармерија опет на неко.

и како тако, добро истога становништва. Али, за те две године утврђено је и то да те реформе нису никако довољне, и да се без финансијских реформама не може извршити не само мирцштегски, него у опште никакав програм. Неплаћано чиновништво, тако многобројно у Турској, коме се по читаве месеце не издаје плата, биће вечита сметња истинитим реформама и напретку.

Без здраве и поштене финансијске администрације не може бити ни каквих истинитих користи, ни поштења ни правде код турских судских и административних власти. Аустрија је нарочито уочила користи од добро уређених финансија и за горе поменуте области турске и за своје далеке планове, па је покушала придобити остале силе за један зајам о коме је овде било говора. Неповерљиве према њој, силе су доста категорички одбиле овај предлог и ако га је Аустрија само кроз новине изнела. Место њега Аустрија и Русија су израдиле један нов програм реформама чисто финансијски и поднели га Порти. По томе програму вилајети, на које се односи мирцштегски програм, имали би у финансијскоме погледу месну самоуправу. Вилајети битољски, солунски и косовски (од косовскога само скопаљски санџак) имали би своје засебне буџете. Ове буџете одобравао би Главни Инспектор за те области, Хилми-паша, Отоманска Банка и Аустрија и Русија преко својих цивилних Агената. Буџет за територију на којој се има извести мирцштегски програм имала би да изради сама Отоманска Банка. Она би имала да буде основа целоме систему. Сви приходи државни из ових области улазили би у банчине касе пошто се исплате нужне таксе и трошкови око администрације. Најзад, никакви нови намети и данци не би се могли установљавати без одобрења Аустрије и Русије. Овај програм би био добар, имало би од њега стварних користи, када му не би сметало то што би: 1) турски чиновници, могли, под разним изговорима, а пре него се унесу приходи у банчине касе, да одвајају од њих за „нужне таксе и трошкове око администрирања“ колико им је воља; и 2) што би

се мандат Аустрије и Русије, добивен од европских држава за две године, могао до бескрајности продужавати, па дакле и утицај Аустрије и Русије на балканске послове појачавати.

Турци којима се никако није могао допасти овај аустро-руски предлог, — тешко је примати нову контролу нарочито овакву, — спремили су један други пројекат за финансијске реформе. Отприлике овакав: „Министарство Финансија мора сваке године најдаље до 1-ог фебруара да преда Отоманској Банци у Цариграду препис детаљисанога буџета за вилајете солунски, косовски и битољски. Приходи из тих вилајета, сем оних којима се ујемчавају државни дугови и државне железнице, трошиће се на административне потребе вилајета, о чему би водили рачуна филијали Отоманске Банке у Скопљу, Солуну и Битољу. Издавање по буџету имале би да врше надлежне власти вилајетске. Непредвиђени трошкови могу се и без контроле Отоманске Банке чинити у границама буџета. Из прихода издржаваће се војена управа у вилајетима заједно с осталим чиновништвом административним и судским. Целокупни приходи из вилајета предаваће се филијалу Отоманске Банке у дотичноме месту, који ће одмах изузети 5% за јавне грађевине у вилајету. Ако би било вишка предаваће се Министарству Финансија. А ако буде мањка Отоманска Банка се обвезује да ће га попуњавати из својих каса до 100.000 турских лира а на то ће јој се плаћати 7% интереса. У свима овим финансијским пословима главни инспектор за три румелијска вилајета има удела и стара се о њихову извршењу“. — Оваквом уредбом финансијском не би се ништа изменило садање стање. Створили би се већи трошкови око нових чиновника, а контролу над издацима и приходима чинили би и даље Турци. Приходи би се трошили као и до сад, а турски би чиновници и даље вршили службу с истим навикама. И, што је најважније, буџети за обележене вилајете састављани би били онако како то жели влада турска. По својем нахођењу она би могла уносити у

будете веће расходе и приходе. Са приходима из њих могла би покривати своје трошкове за своје потребе, на пример у Малој Азији.

Поред ова два пројекта постоји и трећи. Тај трећи пројекат је потекао опет од Турске, која предлаже европским силама да даду свој пристанак да се царина у Турској попне од 8% на 11% на робу која се увози у Отоманску Империју. И тај нови 3% царински приход имао би да се употреби за трошкове око извођења утврђених, па дакле и финансијских, реформама у вилајетима битољскоме, солунскоме и скопљанскоме санџаку. Аустрија и Русија примиле би овај пројекат само кад би Порта примила њихов први пројекат — остале силе би биле за овај предлог кад би имале уверења да би се приход 3% трошио само на одређену сврху, али не и за аустроруску контролу. Оне траже једну општу европску контролу над извођењем ових реформама а нарочито над финансирањем за реформне вилајете. У овоме предњачи Енглеска, која тражи уз контролу, за реформне вилајете још и то да финансиски систем почива на чисто децентралистичкој основи, да се из прихода плаћају само грађанске али не и они силни војени гарнизони, доведени из Анатолије, да се, једном речи, не троше приходи на турске ненасите чиновнике и турске благајнице, већ само на извођење реформама. Овакво држање великих сила довело је Аустрију и Русију дотле да су обадве дале свој пристанак да и остале силе учествују у финансијској контроли у реченим областима. Друго се у осталом није могло ни очекивати. Свако наваљивање да се још за неко време причека са радом агената цивилних, аустријског и рускога, учврстило би сумњу у искреност намера њихових а у Порте уверење да од реформама неће бити ништа.

Сад ће доћи на ред нов пројекат у чијој ће изради суделовати све европске државе, сем Немачке. Чим овоме садањем реформноме пројекту истече рок нови ће се привести у дело. Макар какав он био он ће ваљати само

онда ако се о његову извршењу буду старале све велике силе, ако сви њихови представници буду имали иста права и исте дужности.

*

Криза у Цариградској Патријаршији је завршена. Из борбе с опозицијом у Св. Синоду Јоаким III је изашао победилац. Порта је, преко свога Министра Правде и Црквених Послова саопштила Патријарху да она неће имати ништа противу тога да он сâм реши кризу у крилу васељенске цркве. Тескере којим је саопштена ова одлука врло је интересно. Порта у њему утврђује да решење патријархово неће бити на закону основано, да је чак противно и Уставу саме васељенске патријаршије, али да не би у православној цркви постојало и даље незаконито стање, царска влада одобрава да се оно што пре отклони, утврђујући да ће оваква одлука бити прва и последња, да никада више неће, у поновљеноме случају, отоманска влада сличне одлуке доносити.

Решење овога питања, које је читавих шест месеца стојало отворено, а на општу срамоту православља, донеће у брзо решење и других питања. У првоме реду решење питања о удовој скопљанској митрополији, а у другоме реду питања о статуту босанско-херцеговачке црквене аутономије. Избором покојних митрополита Фирмилијана и Севастијана за катедру скопаљску, начелно је одлучено да ће у будућности моћи на њу долазити само Срби за митрополите. Никакви разлози не стоје на путу да ускоро Србин буде изабран за митрополита у Скопљу. Што се тиче босанско-херцеговачкога црквенога статута, он ће бити сигурно усвојен онако како жели бечка влада.

На повољно решење овога питања полажу се многе наде. Извојевавши себи црквену аутономију многи православни из Босне и Херцеговине рачунају да ће сви њихови народни послови ићи на боље. Има их који не мисле да је то питање о аутономији црквеној и школској, имајући пред собом пример са сличним установама у

Војводини, — од тако пресудне важности. Појава новога српскога листа у Сарајеву „Наш Живот“, поред „Српске Ријечи“, казује да се међу Србима у Босни и Херцеговини оцртавију две групе. Једна у којој су стари борци са својим конзервативним начелима, а друга млађа тек у стварању око које се прикупљају нови, на страни школовани. млађи људи, са напредним начелима. Ова млађа група имаће да се бори за једну важнију ствар него што је црквено школска аутономија, за уређење економско-привреднога стања у Босни и Херцеговини. На заједничкоме старању за добро својега народа ове две групе морају доћи у опреку — једна с другом. И ако једна и друга група у сукобу њихових добронамерних идеја буду водиле рачуна о изузетним политичким приликама у Босни и Херцеговини, биће користи за тамошњи српски народ.

И међу Србима мухамедове вере у Босни и Херцеговини опажа се живљи покрет. Питање о верској и школској аутономији ће бити по свој прилици поново покренуто у Цариграду и Бечу. Тога ради биће и држан онај скуп у Славонскоме Броду на коме су учествовали из Херцеговине и Босне представници и заступници исламскога народа.

⁂

У Далмацији се чине велике припреме за општинске изборе, који ће се обавити у најскоријем времену. Због важне улоге коју општине у Далмацији имају у политичкоме животу, на њих се увек највећа пажња обраћала и од стране власти и од стране самих политичара. Данас су се дале у агитацију све политичке странке, па међу њима хрватске и српска странка, због тих избора. Чине се у разним местима у Далмацији разне комбинације. Најважније су оне где се настојава да се Срби и Хрвати споразуму. На неким местима је међу њима и постигнут споразум. Али са разних страна исто тако се настојава да до тога споразума не дође, те да се Хрвати, подељени у странке, здруже противу Срба у

местима где су Хрвати и Срби измешани. Са много умешности, такта и попустљивости треба поступати и Србима и Хрватима па да на овим изборима продру људи којима ће слога бити руководно начело у народној политици. Њихова слога има много непријатеља и о њих се Срби и Хрвати у Далмацији сваки час спотичу. Пуно је примера о томе. Најлепши су они с привредним покретом. Ако се покрене какво паробродско друштво, каква штедионица, какво привредно друштво уопште, са домаћим далматинским капиталом, одмах се нађу страни капитали или друштва, који или ометају стварање или спрече сасвим постојање њихово. Поступања барона Хандла бив. управника Далмације и држање хрватскога посланика Бјанкинија у рајхстагу требало би да буде опомена онима који не радо гледају зближење Срба и Хрвата.

Иностранп.

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ.

Герхарт Хауптман: Утопљено Звоно, драмска бајка у пет чинова. С немачког превео Р. Ј. Одавић. Београд. 1905.

Поводом оцене нашега сарадника Г. Др. М. Ћурчина о преводу Хауптманова „Утопљена Звона“, Г. Р. Одавић послао нам је ову другу, своју оцену, којој ми дајемо места по оном: audiatur et altera pars. У овој оцени Г. Одавић одговара на замерке које је Г. Ћурчин учинио и читаоци ће видети ко од њих двојице има у појединим случајевима право. Ми овде хоћемо само да обратимо пажњу читаоцу на то да наш сарадник Г. Ћурчин има сасвим коректно гледиште на начин превођења песничких дела, и да, наиме, сматра да та дела треба преводити верно, што верније, одржавајући увек тачно мисао пишчеву, не кварећи је никаквим додацима ни изостављањем. Г. Одавић, напротив, допушта да се понешто „изостави или таутолошког дода“:

„У 101 броју (1 априла 1905 године) „Српског Књижевног Гласника“ штампан је приказ Г. Д-ра Милана Ћурчина о мојем преводу Хауптманова „Утопљеног Звона“. Желећи да исправим у њему све што ми је и сувише олако пребачено, молим Вас да изволите објавити овај мој одговор.

Г. Ћурчин одмах у почетку утврђује факт да сваки превод мора губити од лепоте „колико губи оно што је створено за „рођену груду“ кад се пресађује: *а још више код овог дела*“, јер су, вели, језик и музика половина лепоте „Утонулог Звона“. Поред овог несумњиво тачног суда, могло би се очекивати више предусретљивости (али нипошто милости) у оцењивању мојега превода, који, према мишљењу Г. Ћурчина, ваља зло да прође. Судбину свом преводу не могу ја одређивати, али га могу чувати од сваке неправде која му се наноси, каогод што ћу врло радо примати и сваку оправдану напомену.

Г. Ћурчин, на првом месту, замера преводу натписа. „Versinken“, вели, није „утопити“ него је „утонути“. Ту ми је напомену већ био саопштио (за времена, како би се рекло) Г. Д-р Фридрих С. Краус, али ја је нисам примио. Веровао сам (а и сада верујем) да „утонути“ показује радњу, у којој је подмет у исти мах и предмет, а „утопити“ показује радњу која тражи засебан подмет и засебан предмет. Пошто звоно није утонуло „својом вољом“, „само од себе“, него га је Шумски Фаун ринуо у језеро, мислим да нисам погрешио што сам „Versunkene Glocke“ превео са „Утопљено Звоно“.

Да Г. Ћурчин није био нестрпљив у читању, могао би запазити, баш на првој страни, једну напомену која би га сачувала од највећег броја неоправданих замерака, бар за ове прве стране колико је „стрпљиво могао прочитати“. Код „Лица“ унесена је, на дну, ова напомена: *„Певачки текст у овом делу преведен је према композицији Х. Целнера* (Breitkopf und Härtel, *Лајпциг)*“. Мислим да је сасвим излишно помињати, шта значи преводити компоноване текстове. Ако се Г. Ћурчин и о му-

зици бави — нека покуша сâм, па тек онда нека замера; ако ли му овакви послови нису познати — нека распита у оних који се и у том огледаше. Овако верујем да је само нестрпљивост узрок оном набрајању погрешака у преводу песме коју пева Раутенделајн. Дакле, да је Г. Ћурчин прочитао ону напомену, не би, доиста, имао прилике да највећи број замерака „са неколико првих страна“ цитира у овом свом приказу. Јер и ако се, како Г. Ћурчин вели, не може рећи да тражи длаку у јајету, излази, како ја мислим, да је тражио — јаје у длаци.

„Muhme“ је превођено „баба“ и „бака“, јер ми тако више личи на дух бајке; „nahe dem Waldrand“ преведено је „на шумској ивици“, јер та ивица није што и конац, па да баш на њему буде што (или је, можда, Г. Ћурчин мислио да нисам знао шта је „nahe“?!); „schmauchen“ преведено је „поду́хнути“ („поду́хни“), јер доиста димњак, као да је живи створ, и упути свој дим доле, ка насртљивој пчели, и одгони је; у сценичној напомени о стени и колиби „факта су на свом месту“, али је „промењена интерпункција“; замера се што је „Sing ich mir mein eignes Lied“ преведено елиптично „Хајд своју песму“... И ако Г. Ћурчин вели да су ово ситнице, ипак није пропустио прилике да их не помене.

Исто тако и за песму „Bocksbein! Zottelbein!“ („Козоноги, чупоноги...“) која је у први мах преведена за певање, али је после, у току штампања, прерађена (као и највећи део песама у слику). Г. Ћурчин не допушта ни једну циркумлокуцију, не допушта да се ради лепоте пренеза и карактера српског језика ма што изостави или таутолошког дода.

Што се тиче стôпа јамбских (у оригиналу) и трохејских (у мојем преводу) користим се напоменом Г. проф. В. Јагића („А. С. Пушкин въ южно-славянскихъ литературахъ“, Санктпетербургъ, 1901, стр. 205.): „У тексту руском стопе су карактера јамбског а у српском или хрватском — трохејског. Овој разлици, дабоме, узрок је карактерна црта данашњег српско-хрватског књижевног

језика, а у којему нема акцента на последњем слогу, дакле нема јамба, нема у ритму мушких завршетака, осим ако се вештачки не стварају дометањем једносложних речи било у почетку било у свршетку стиха". Другим речима: реметити природне особине српског изговора, силом уносити оно што није у духу нашег језика, избегавати од саопштавања најразумљивијег и најугоднијег српском уху — *нисам хтео.* И ако српској песми не кумујем као Г. Ћурчин а ја покадшто „кроз плот завирим", па сам уобразио (ваљда у духу „старинском") да је потребно покадшто и слогове бројити. кад сам се већ решио на десетерац (који Г. Ћурчин, не знам зашто и с каквим правом, назива „проблематичним") са преломом на петом слогу. За то и тврдим да нема ни једне погрешке у том бројењу. Дакле, као што се види, ја ово уписујем у добру страну свога превода, а нипошто у грех како би то хтео Г. Ћурчин.

Завршујући свој приказ, Г. Ћурчин замера зашто сам: „ich sag dir quorax, quorax! quak, quak, quak!!!" превео: „Прави си кворакс, кворакс! квак, квак, квак!!!" Узрок је у стиховима пре овога, јер Никелман овако грди малу Раутенделајн:

»Eidotter du! halb ausgeschlüpfter Kiebitz!
Grasmückeneierschale! nämlich: quak!
ich Sag dir quorax....«

Поред неколико повољних реферата о овом мом преводу, једини је г. Ћурчин којему се овај мој посао не допада. Немам разлога жалити што то није друкчије, јер катедарски тон Г. Ћурчина мени ни мало не импонује.

И ако мислим да је мој превод врло добар (јер сам га радио колико сам боље могао), ипак то не тврдим смело, јер ће бољи знаоци (и од мене и од Г. Ћурчина) наћи у њему и погрешака које ћу ја врло радо примати и уносити у прераду овог свог препева. Само сам дубоко уверен, да ће ми се те погрешке саопштавати једино из жеље, да српски превод буде што бољи, кад се већ и међу Србима нашао радник који ће преводити и

оно о чему би се, због уочљивих тешкоћа, „у принципу могло полемисати да ли овакве ствари треба уопће преводити“. Р. Ј. Одавић.

Хомерова Одисеја. Превео Т. Маретић. Државно издање. У Биограду штампано у државној штампарији Краљевине Србије 1904. — Цена 4 динара.

Ова је књига састављена од ових делова: „Приступ“ (стр. III—XVIII: „О Хомеру“ стр. III—XI, „О овом пријеводу“ стр. XII—XVIII), сам превод стр. 1—359, „Тумачење ријечи и имена“ стр. 361—65, „Шта је у којем пјевању“ стр. 367—77, „Поправци“ стр. 379.

Већ је 1882 године превео г. М. Одисеју и тај је превод штампала „Матица Хрватска“ у збирци „Prievodi grčkih i rimskih klasika“. У истој је збирци штампао г. М. и свој превод Илијаде 1883 године. Ово је дакле друго — знатно поправљено — издање Одисеје, а друго поправљено издање Илијаде штампа се сад у нашој државној штампарији. Овај ће превод бити знатна помоћ за ученике, који у гимназијама читају Одисеју, и онде где неуки професори забрањују ученицима, да при учењу језика употребљавају преводе, јер ће ученици то потајно радити. Овај је превод по мом мишљењу корисна ствар, и ако ја у учењу грчкога језика не тражим спасење човечанства, и ако се може сумњати, да је *свима* људима који тај језик данас уче потребито знање тога језика.

Не само што ја не верујем г. М., кад каже (стр. III) да је „Хомер највећи књижевни геније од свију, што их је генијима родни народ грчки икад имао“, него питам: којом је *мером измерио* г. М. све „књижевне геније“ грчкога народа и пронашао да је Хомер *највећи?* Је ли доиста г. М. *проучио* све грчке „књижевне геније“ и је ли *могао* исказати поуздано мишљење, да је Хомер *највећи?* По свој је прилици такво мишљење о Хомеру било главни узрок да се г. М. прихвати тешкога посла да у стиховима оригинала преведе његова дела.

Нећу говорити о том како овај превод с *песничке*

стране стоји према оригиналу, за то што се нисам тим послом нарочито бавио, да бих могао *поуздано* говорити (у колико се може) и што не волим да нагађам. Да би ипак читаоци сами видели какав је превод, исписаћу овде првих десет стихова:

„Казуј ми, Музо, о оном провртном човјеку, што се,
Свети тројански град разо̀ри̑вши, много налуго,
Граде је видио многе и спознао људске је ћуди,
Многе је на мору јаде претрпио у срцу својем
За свој се мучећи живот, за повратак својих друго́ва̑.
Ал' њих ни тако — спасти желе́ћи их — не спасе ипак,
Јер смрт нађоше сами због дрскога свога гријеха
Јести идући стадо, буда̀ле, Хипериjо́на
Хелија, који је дан повраће́ња узео њима.
И нама о том свему припозједи, Зеусова кћери!“

Погрешака у преводу има мало према тешкоћи при превођењу овакога рада. Треба и то имати на уму, да у Одисеји и у Илијади има доста речи којима ми управо значење и не знамо него само нагађамо шта значе. Тако се н.пр. из стихова (3, 382—3):

„Пак ћу ти јуницу заклат једнољетну широког чела,
Не упрегнух је још нит под јарам је доведе итко“

види да реч „једнољетну“ (ἦνιν) нема правога смисла, премда се тако обично преводи. Сад да споменем неке знатније погрешке: Кад је Киклоп бљувао, „из гркљана навали вино || И комадићи људски“. Кад човек повраћа, не иде јело и пиће *из гркљана*. Реч βοῦς (= говеда) преведена је речју „стадо“ (1, 8). Реч πολύρρηνος (11, 257) преводи г. М. „сточан“, али се из етимологије те речи[1] а особито из Илијаде (9, 154.296) види, да реч πολύρρηνος значи *који има много оваца*.

Реч νομεύς (= пастир) добро је преведена на шест места (16, 3. 27. 17, 214. 246. 20, 175. 21, 19)[2] а само на

[1] G. Meyer, Griech Gramm. (1896) стр. 237.

[2] Стихове цитујем свуда према грчком оригиналу, а у преводу се каткад реч налази у првом стиху испред цитованога или у првом после њега.

једном рђаво „чобан“ (4, 413). Реч *ποιμήν* (= овчар) трипут је рђаво преведена на два места (4, 85. 10, 82) и то речју *пастир*. Ова је реч (*ποιμήν*) рђаво преведена у врло многим граматикама и речницама и то је узрок погрешци г. М. Надам се да ћу о том на другом месту више говорити, а овде ћу само упутити на нека места у Платона из којих се очевидно види значење: Theaet. 174 d. Civ. I. p. 343 a. II. p. 370 d. Leg. V. p. 735 a. Могло би се поправити и значење речи *αἴγειρος* (5, 64. 239 : 6, 292. 7, 106. 9, 141. 10, 510. 17, 208), *κρόταφοι* (11, 319 : 18, 378. 22, 102), *στρωφᾶν* (6, 53. 306. 7, 105 : 17, 97) итд.

Какво значење има футур I. у старом грчком језику, у колико се то тиче трајања глаголске радње, слабо нам је познато. У школским се граматикама налазе о том обично којекаква лажна правила, а и у другим се граматикама, које су ми познате, казују или лажна правила или се казује тако да се готово ништа од тога не може практички употребити. Преводилац дакле мора у многим случајевима само нагађати право значење глагола у футуру. Пошто сам ја утврдио да у глагола на — *νυμι* и у неправилних глагола на — *άνω* (— *άνομαι*) и *σκω* (— *σκομαι*) футур I. има тренутно (моментано) значење, могу казати да г. М. нека места према томе није добро превео: „У души се надасмо тада || Дочекиват се још и дариват се дарима сјајним“ (24, 313-14) (место „Дочекиват се“ треба да стоји тренутни глагол као што је н.пр. *састати се)*. Тако и место глагола *пропиткивати* (1, 94. 2, 360), *питати* (15, 270) и *разбирати* (2, 256) треба да стоје глаголи, који значе тренутну радњу, као што је футур тога грчкога глагола на неколика места и преведен: „да дознам“ (2, 264) и „да чује“ (13, 415). Тако се може значење поправити и 7, 192. Мислим да ћу ову ствар на другом месту доказати, а овде ћу само поменути, да многи „научници“ изостављајући *основне*

[1] Правило о том стајаће први пут — колико ми је познато — у мојим Облицима старога грчкога језика, који ће скоро бити наштампани.

ствари из своје науке пишу којекаква *нагађања о сасма непотребним стварима* и још варају (хотимице или нехотице) друге неуке људе, како је та њихова „наука“ корисна за човечанство.[1]

Да је *језик* у преводу г. М. готово без изузетка правилан, знаће они људи који иначе познају рад тога филолога. Ево да поменем неколике ствари, које би се могле поправити: „И одијелом ћу тебе обући“ (5, 167) и „Одјећом он ће: струком и кошуљом тебе обући“ (15, 338). Боље је „у дроњке обући“ (13, 400). Незгодно је рећи „протегну трпезу глатку“ (пред гостом) (1, 138). Можда се неће разумети речи „повукуша ратна“ (14, 213 *φυγοπτόλεμος* т.ј. који бежи од рата, боји се рата).

Г. М. припада нашим знатнијим филолозима, за то неће бити сувишно да поменем, како он пише грчка властита имена:

Слово *σ* између два вокала пишу и изговарају неки наши писци као *з* према Немцима и Французима, који преносе тај изговор из свога језика на грчки. Г. М. пише у таким случајевима *с*, као што су Грци изговарали, н.пр. Асоп (11, 260), Сисиф (11, 593), Есон (11, 259) итд., само у речи *Муза* (1, 1. 8, 63. 73 итд.) пише *з*. Тако и после *р* пише *с*: Персеј (3, 414. 444), Перса (10, 139), Персефонеја (10, 491. 494 итд.). Као што у речи *Пелазги* (19, 177) г. М. пише *з*, тако је требало писати *з* и у речи *Лезб* (3, 169. 4, 342. 17, 177) место *Лесб* („Лесбу“). Реч *Измар* (*Ἴσμαρος*) г. М. пише Исмар (9, 198) и Исмарос (9, 40).

Слогове *ки*, *ке* пише г. М. према грчком изговору (неки пишу *ци*, *це*) н.пр. Алкипа (4, 124), Кимерани (11,

[1] Како данас многи „научници“ и не знају шта је управо онај посао којим се баве и како одговор на то питање (шта је наука?) иде у философију, поменућу овде дефиницију науке од Херберта Спенсера, који припада међу најзнатније философе новијега времена, који каже: „Наука је уређено знање“ (Erziehung 1881. стр. 122). Мало се од ове дефиниције разликује дефиниција Кантова (Metaph Anfangsgründe der Naturwiss., Vorr. S. IV. У Ајзлера стр. 907).

14), Кирка (11, 8. 22. 53 итд.), Китерка (8, 288. 18, 193.), Киклоп (9, 126. 316 итд.), Кипар (4, 83. 8, 362 итд.), Скила (12, 85. 108 итд.), Сикилци (20, 283), Сикељанка (24, 211. 366. 389), Кентаур (21, 295. 303), Океан (11, 13).

У речи II. грчке деклинације изоставља г. М. обично свршетак *-ος* те пише: Асоп (*Ἀσωπός* 11, 260), Сисиф (11, 593), Дел (6, 162), Амнис (19, 188) итд. Каткад свршетак *-ος* не изоставља него пише: Кносос (*Κνωσός* 19, 178), Лемнос (*Λῆμνος* 8, 283. 294) (8, 301: „оток лемноски"). Каткад пише оба облика од исте речи н.пр. Арг (3, 263. 4, 99. 174 итд.) и Аргос (3, 180. 251 итд.), Пил (1, 284. 2, 214. 308 итд.) и Пилос (1, 93. 3, 4. 182). Реч *Μίνως* пише он Минос (11, 322. 568 19, 178), али аджектив пише Минов (17, 523) а не Миносов, а реч *Εὖρος* пише Еуро (5, 295, 332. 19, 206) и *Νότος* Ното (3, 295. 5, 295. 331 итд.). Двојако писање (као Пил и Пилос) негде је због стиха (3, 4) а негде није (1, 93. 3. 182).

Г. М. не пише Ајант (ово је у грчком језику основа) него Ајас (ово је грчки номинатив) (3, 109. 4, 499 итд.). Тако он пише и Еуридамас (18, 297. 22, 283) и Лаодамас (7, 170. 8, 117. 119 итд.), а не Еуридамант, Лаодамант итд.. али ипак пише Гиганти (7, 59. 10, 120) и гигантски (7, 206). Исто тако г. М. не пише Медонт, Фаетонт него Медон (4, 677. 696. 711 итд.) Фаетон (23, 246). Реч *Φόρκυς* (gen. *Φόρκυνος*) пише г. М. Форкин (1, 72. 13, 96. 345).

Књига је штампана на доброј хартији и ја је могу свакоме препоручити, коме је потребита.

В. Ђерић.

Робинсон Крусе, превод са шведског од Јов. Милијевића. Београд, 1904.

„Има једна књига, која је најизврснија расправа о моралном васпитању. Она ће бити прва књига коју ће Емил читати. То је Робинсон Крусе."
Русо.

На српском језику изишло је ново издање „Робинсона". Људска душа бележи ову слатку књигу у своје

најмилије тековине, ретке по замисли, узвишене по садржини, просте по обради, необичне по примеру којим безусловно васпитају и срца и душе, и разум и осећања, и вољу и енергију и подстичу на честите мисли, на ваљане одлуке. Њена истина и простота грађе, верна слика људскога живота; нека пријатна блискост људскоме схватању и осећању; здрава и поштена идеја; узвишен пример који утиче на доброту нарави, на правилно појимање самога себе, на разумевање живота и света; најзад њен модеран, или још боље, вечито нов предмет, који диже рад људских руку на достојанство светиње, који људским напорима и истрајности плете венац и крунише поштене производе људске воље и снаге, поуздање у самога себе, вредноћу и енергију саморадње. Ето, то је оно благо које ова књига крије и којим је она засијала чим се појавила, и којим ће сијати вечно.

То је та драга књига, другарица наших младих дана, пријатна успомена из детињства, саставни делић прошлог живота, који својом свежином, својим здравим мирисом задахњује и разблажује сву суровост, оштрину и бол зрелих година; који се претвара у нешто што смо, канда, сами ми преживели, можда видели и осетили: јер и ми смо, сви без разлике, били, сваки на своју руку, у своме животу Робинсони, и ми смо трпели бродоломе, падали на пуста острва, бивали изгубљени и заборављени, постизали нешто тек напорима сила својих, напрезањем живаца својих.

Због свега тога, ми у тој књизи гледамо сами себе, гледамо сву своју простоту и немоћ и сву своју тежњу за нечим бољим, нечим савршенијим, чему јуримо неуморно, чисто помамно, сплићући се и посрћући, ломећи све пред собом и око себе, без милости, без сажаљења.

И још нешто. Робинсон симболише, представља културну историју човечанства. „Он је покушао да покаже, како се може човек подићи из првобитног стања до правога човечанског достојанства. Он нам износи пред очи све појаве суровога природног стања и постепено пре-

лажење из инокосног у друштвени живот“. Онако како се развијао Робинсон од његова изненадна пада на пусто острво па све до одласка кући, развијало се и човечанство, наравно у другим размерама, као колективна личност.

Та је књига апотеоза васпитању воље, химна енергији, ода радљивости. Она је песма личног пожртвовања, прегорења и саморадње.

То чини, те у том витлању, у том мраку изгрева сунце, обасјава ведра нада. Уморно се тело исправља, подиже. Клонуле се силе крепе. Малаксала се мишица миче снажно и успешно. Око се бистри и веселије гледа у будућност. Беда, патње, неизвесност, зло, препоне, — све то лежи скрхано, поломљено, и над свим тим се издигли: савладана природа, обуздани елементи, побеђена судбина, и све то само истрајним радом, гвозденом вољом.

Вечита прича људских напора и крајње победе!

„Робинсона“ је написао Енглез Данило Дифо (Daniel Defoe). Отац му је био месар и дисидент (противник званичној енглеској цркви) и звао се *Фо*. Аристократски члан „де“ додао је породичном имену његов син.

Дифо је рођен 1659 год. и образовање је добио у дисидентском заводу или академији. Необично развијени душевни дарови учинише, те је он правилно завршио своје образовање, научивши и пет језика.

Место да из академије оде у попове, он се ода трговини и књижевности. Учествовао је и у устанку својих једновераца и умало што не паде у ропство противника. Тада је морао бегати из земље. При повратку у Лондон отворио је радњу са чарапама, но у брзо банкротира. Кад је Виљем Орански дошао на престо у Енглеску, Дифо му постане ватрени присталица и волео га је неизмерно, ставивши му на услугу све своје способности. У том циљу, он изда читав ред списа у одбрану свога хероја од непријатељских клевета, као што су: „Оглед о пројектима“, где се говори о грешкама у политици, трговини, педагогији и економији; „Одбрана сиромаха“,

у коме брани мале и слабе и тражи од реформатора да се прво они сами поправе. „Прави Енглез“ који одговара на један памфлет противу краља. Све то обрати пажњу Виљему III на писца, те га зовне у двор, примајући му пријатељске савете и дајући му грађу за политичке памфлете.

Но са смрћу Виљемовом и доласком 1702 на престо краљице Ане, настане у Енглеској време клерикалне реакције. коју је Дифо добро осетио. Поводом једнога памфлета буде осуђен на срамни стуб у Њугетској тамници. Ту написа чувену „Химну стубу“, која му затвор претвори у светковину од силних овација које му прпреди светина. Ту у Њугету поче издавати новине „Преглед послова у Француској“ (A Review of the Affairs of France), које су излазиле и пошто је изашао из затвора до 1712. Њима је он постао први родоначалник енглеске периодичке штампе.

Но сад настаје код Дифоа један сраман обрт. Роберт Харлеј му изради милост и придобије га за торијевце пређашње његове противнике. Од тада Дифо „престаје живети“. Место смела и непоколебљива борца, јавља се у њему најамник који ће служити и торијевце и виговце, како је ко на власти. То је чинио и под Аном и затим под Ђорђем I. Служио им је и пером и делом, и агитацијом за изборе и доставама. Постао је сраман тајни агенат. Али он је умео, и услед навике, све то сакрити и замазати.

Ради своје одбране изда 1715 „Апел на част и правду“, и од тада издаје само белетристичне списе. Један његов биограф — Виљем Ли — откри 1864 шест писама у државном архиву, из којих се види да је Дифо био тајни агенат и после 1715 и то у главном у редакцијама опозиционих листова. Главном жртвом нечасне радње његове био је неки Мист, који му откри издају и нападе га оружјем. То му је убило славу, те оста до смрти заборављен. 1728 услед домаћих раздора побеже из куће и кроз две године умре, и то на туђим рукама.

Осим „Робинсона“ други му романи собом приказују замишљене аутобиографије фиктивних неваљалаца, лопова, јавних жена и пустолова. Ту су: „Ронсони“, „Пуковник Џек“, „Капетан Синглтон“, и други. Плодност му је невероватна. Он је написао 254 списа политичке, социјалне, теолошке, педагошке и белетристичне садржине.

Романе Дифоа одликује начин обраде. Сваки је од њих исповест, дневник каквог измишљеног јунака или авантуристе, који предаје читаоцима исписана своја збића и утиске. То су разна пустоловства и доживљаји. Тај књижевни род процветао је у Шпанији и отуд дошао у Енглеску пре Дифоа, који је знао и шпански језик. Право је што на те шпанске приче указују као на претходнике реалистичкога романа, који је Дифо пресађивао у Енглеску. Ну у његовим причама нема много реалистичкога и једва се може Дифо назвати, по неким критичарима, отац реалнога романа у Енглеској. У број таквих романа писаних по том шаблону фиктивних аутобиографија долази и „Робинсон“, који му је обесмртио име.

Од белетристичких радова Дифоа прославио се једини „Робинсон Крусе“, поставши дечјом књигом. Русо је први у „Емилу“ обратио пажњу на педагошки значај „Робинсона“. Међутим Дифо је о њему писао као о алегорији, и израдио га је у две половине, које су врло мало биле у међусобној вези. У њему је груба прича о проведеном путу и посети земаља, које писац није никад видео, и у којима је живео његов јунак на пусту острву.

Пре „Робинсона Крусе“ изашао је у Енглеској опис бављења неког Александра Селкирка, шкотског морнара на пусту острву. Његови су доживљаји били прва грађа за „Робинсона“, у који је унето скоро све осим завршетка. У њему Селкирк подивља, а Робинсон се морално препороди. То морално савршенство у осами, у општењу с природом, далеко од друштва и цивилизације чини главну философску идеју књиге, а сам процес буђења и препорађања њену главну лепоту и њено суверено право на васпитни значај.

Сама идеја стављена за основу „Робинсона" није нова. Она је проведена у чувеном философском роману арапскога писца Ибн-Тофаила, (умро 1190 у Севиљи), који се зове *„Хаји-ибн-Тогдан"* т.ј. „природан човек" а писан је у XII веку. Латински превод је изашао у Оксфорду 1671 г. а енглески у 1708 год. Он је и био од јаког утицаја на Дифоа при изради његова „Робинсона".

Роман или прича Дифоова изашла је 1719 године и носи назив у оригиналу *„Живот и чудновати догађаји Робинсона Крусе"* — Lite and strang surprising adventures of Robinson Crusoe of York, Mariner.

Са своје примамљивости и сензације обишао је убрзо сву Европу, изазвао силна подражавања и прераде и постао глава породице романа о Робинсону. Он је прерађиван и дотериван на свима језицима и познат је свакоме писменијем човеку. Он је остао најбоља дечја лектира. Ни једна књига не може јаче утицати на дечју машту и дечја осећања као описивање Робинсонових доживљаја.

Занимљиво је напоменути, да је „Робинсон" обогатио многе књижаре, док је писац оригинала добио свега 250 динара од свога издавача.

До краја 18 века изашло је у самој Немачкој 100 разних „Робинсона", а Дифоов је роман брзо преведен на скоро све европске језике.

„Робинсон" је и у нас више пута превођен и то готово увек са туђих прерада.

Први превод под именом „Живот и чрезвичајна приключенија славнога Англеза Робинсона Крусе от Јорка, собственом руком његовом списана" изашао је славеносрпским језиком са немачког преведен Николом Лазаревићем још 1799 године у Будиму. Штампан је „писмени краљевскаго всеучилишта", има 10 листова и 638 страна осмине и тако велики тек је први део целе приче. Други део није ни изашао. Други, под именом „Млађии Робинзон" „од Јована Поповића" изашао је опет у Будиму 1807 године. Трећи Робинсон под натписом „Шпеелхофен

младши" или „приключенија новаго Робинсона" изашао је опет у Будиму 1809 године. Преведен је с немачког. Мисли се да је и ово рад Јована Поповића.

Четврто издање: — „Млади Робинзон" превео је са немачкога „на наш матерни славено-сербски език" главом Јоаким Вујић и штампао га црквеним словима у Будиму 1810 године. То је превод из Кампеа. Ова су четири издања штампана доста убрзо једно за другим. Значи, да су радо читана и тражена.

У „Библиографији" Ст. Новаковића, из које ове податке узимамо, нема забележеног ни једног више штампаног „Робинсона" све до 1845 године. Тада је изашло опет једно издање и превела га је, опет с немачког, Емилија Лазићева, и штампала у Београду. 1873 године јавља се шесто издање, опет са немачког, коме се преводилац није потписао. Оно је лепо и укусно израђено и украшено са 100 слика и издао га је у Бечу Константин Мандровић. Новаковић му је забележио као преводиоца Стевана Петаковића. Седмо издање као „Робинсон млађи" по Кампеу, превео је с немачког Милорад П. Шапчанин 1874 године, а издало га је у Београду Министарство Просвете за децу. У години 1883 изашла су два издања прерађеног „Робинсона" за децу.

Прво је новосадско од браће М. Поповића у лошој преради и још горој опреми. Носи натпис: „Робинсон Крусе или чудновати догађаји из његова живота. По првом и правом Дифојевом „Робинсону" на ново прерадио Г. Менш, с немачког превео Сава Петровић. Са две слике. Штампао А. Фукс, у 8° стр. Цена 50 новч. Чини II. књигу. „Књига за поуку младежи". Прича је према оригиналу испричана у првом лицу, али много и неспретно скраћена. Друго је издање исте књиге панчевачко. Издали су га и штампали браћа Јовановићи у 1885. Оно је извод из приче, испричан на само седам страна у четвртини Додато му је четири слике у боји и спада у ред издања за малу децу из врсте „Црвенкапе" и „Мачка у чизмама".

Има једно издање од 1893 године. Оно носи натпис

„Робинсон Крусе или чудновати догађаји једног бродоломника“ од Г. Менша, превео Дим. Јосић, проф. учитељ. школе. Издао га је В. Валожић у Београду, а ту је и штампано. Има 120 страна средње 8° и стаје 1,50 дин. Превод је рђав.

Постоји и једно издање Браће Савића у Београду, отприлике из последњих година прошлог века. Оно је врло мало и као кратак извод такође преведено, чини нам се, с немачког. Има и једно издање за децу Браће М. Поповића у Новом Саду. Оно је у фолију, са 4 стране текста, 4 црне и 6 шарених слика из врсте „Црвенкапе“.

Најновије издање, које је изашло сад, децембра месеца пр. год. треба да важи као — *двачаесто*. И оно је прерада Дифоовог дела и као такво, преведено са шведскога[1]. Превео га је јагодински учитељ Јован Милијевић и штампао код Димитријевића у Београду. Књига је згодно подељена на главе, лепо је преведена и укусно штампана. Украшена је са 115 слика и има 326 страна мала осмине. Са лепа превода, добре техничке израде и јасних слика, радо ће се читати. Слике рађене у модерном маниру, обилате и везане уз карактеристичне моменте у причи чине пластику приче још изразитијом, живљом, утицајнијом.

За оцену „Робинсона“ као добре лектире важна је и та околност, што су сва ранија издања, чак до овога последњега, права — књижевна реткост. Значи, да су те књиге разграбљене, гутане, позајмљиване, прочитаване.

О нашим преводима не можемо много, па ни похвално казати. Сви су, сем два три последња, овлашно рађени и сви су преводи с немачкога, сем овога последњег. А то значи, да још нисмо добили превода са оригинала, него са туђих, незнатних прерада. Изгледа, да је ова последња, шведска, још најбоља.

Најновији превод „Робинсона“ са шведске прераде

[1] Значајно је да се забележи да је ово прва књига у нашој књижевности, која је преведена са — *шведског*. Преводилац је био 1899 г. неко време у Штокхолму на курсу ручнога рада.

одликује се извесном дидактичком методом за јасније схватање и интензивније утицање на машту и лепе емоционалне особине код младих читалаца. Распоред грађе изведен је по главама. У свакој је засебан моменат живота и рада, каква радња или догађај, што је објашњено и натписом над сваким одељком. Ти одељци или главе сувише су ситне, исцепкане. Као такве прегледније су за мале читаоце а за старије не, јер кваре мало илузију предмета сувишним рашчлањавањем. Ну ипак и то се може, без штете, обићи.

Кад се већ хтела правити за нарочите сврхе прерада ове књиге, то је ваљало израдити карактер јунака приче потпуно, да би поука и личност његова били што потпунији. Овако се у преради налази неколико органских мана у самој физиономији главнога лица. Није јасно истакнут карактер и темпераменат Робинсонов до пада на острво као што је то у неким прерадама. Није довољно разрађено његово морално држање у новоме друштву на острву. А изгледа да би најпотребније било живот Робинсонов завршити његовим радом и владањем код куће, па најзад описати и његове последње часове каквом исповешћу, која би могла бити од јачег утицаја на слушаоце.

Уопште кад се приступа прерађивању оваквих књига за децу, треба бити и сувише пажљив. Ваља је удесити потпуно према оригиналу, те да одржи онај свој класични литерарни тон, који, са одбацивањем извесних баналности, може да се прилагоди дечјем схватању много боље но каква тенденциозна прерада којом се нишани на „правоучење“, што деца одмах опазе и што их у знатној мери одбија од јачег интереса и интимније привезаности за само дело.

Кад се неће тако, него се ступа у потпуну прераду, онда и ту треба бити доследан! Треба правити прераду из основа. Допуњавати, као што рекосмо, личност јунакову и сценерију око њега што боље, што јаче, чувати се застрањености и неупутног србизирања (као што је код Шепчанина пошао Робинсон из Котора!)

Преводилац шведске прераде вели да је ово дело изашло пре четири године у „Дечјој библиотеци“, коју издаје и уређује Шведско Учитељско Удружење, под уредништвом неколико најбољих дечјих писаца и педагога. Обрада ове старе приче у овоме шведском издању савим је оригинална и знатно се разликује од досадашњих обрада у нашим издањима, како по садржини тако и по стилу и развојном начину излагања. Преводиоцу је ово дечја „књига над књигама“.

Ми верујемо да је преводилац уложио труда да дело преведе што боље и ако немамо могућности да оригиналну шведску прераду упоредимо са овим преводом. И ако она није сам, прави „Робинсон“ но његова прерада, ипак ће код нас као најновије издање остати и са доста лепа језика и спољне опреме као добра лектира за свакога.

Ова књига заслужује, да се о њој рекне бар оволико колико је на овом месту речено. Она је детињска успомена свију нас. Она је у склоп нашег живота унела свој део. Она је кроз читав век била пријатна и здрава дечја и омладинска читанка. Она се појављивала међу првим књигама те врсте у нашој новој књижевности. Она је, да опет поновимо, била и остала одличан материјал за васпитање добрих моралних склоности, за уздизање самосталности и енергије, за стварање лепих мисли о себи, о свету и људима, извор побуда за високо поштовање рада и истрајности. Она је чудан лек који отклања сумор и досаду, блажи горчину, лечи заспћеност живота, убија ружне мисли и ствара веру код људи, код изгубљених и остављених, да човек није бадава на земљи, да није свршио своју мисију, да овде има пуно посла до смрти, да никад није сувишан, залишан, узалудан. А то јој је заслуга првога реда. Она служи прогресивном васпитању и образовању воље. Била је и остала минијатурна слика културнога развића људског, свод и скуп

много чега доброг и научног, овде просто на живот примењеног.

Писана просто, антички просто и јасно, без тенденција, онако како је живот текао и стварао развој приче, топло и пуно, износећи голу истину, највероватнију могућност догађаја, нешто што се не оспорава, она као таква остаје увек мила за читање, необично згодна и погођена лектира, увек добра и увек за препоруку у навали књига, која нас плави.

„Робинсон“ има најзад и једну заслугу која му се мора високо ценити. Дечја лектира, по садржини, подељена је у два правца. Један, то је литература легенде, бајке, надприродних бића и хероја. Други је литература људскога живота, његове душе, његова напретка, литература истине, рада, јунака силних вољом за обичан друштвени живот.

Овој је другој „Робинсон“ дао плодан и корисан почетак за лектиру из врсте Жила Верна и писаца сличних њему. Кад „Робинсон“ има све те особине, онда није много рећи, да је он једна морална, благородна, високо васпитна књига, за све године живота, за сва времена, за све сталеже и за све народе.

Станиша С. Станишић.

БЕЛЕШКЕ.

КЊИЖЕВНОСТ.

Милица Стојадиновићева Српкиња. — У загребачком „Србобрану“, у бројевима 64—68 ове године, изишао је састав Г. Милана Секулића: „Милица Стојадиновићева Српкиња у књижевности и у животу“, говор држан лањске године на једном забавном вечеру у Будимпешти. Ми смо се надали да ће Г. Секулић што више проговорити и нешто ново казати о овој слабој списатељици али врло занимљивој жени, која необично верно представља цео наш романтични покрет, у свима његовим смешним и симпатичним странама. Писац се служио био-

графијом „Врдничке Виле“ коју је дао Ђорђе Рајковић и чланком Г. Милана Савића, али није употребио њену нарочито занимљиву и велику преписку, са Ђ. Рајковићем и Вуком Караџићем, од које је један део објављен у нашим старијим листовима. У осталом, намера предавачева је и била да истакне њу „као узор, племенити карактер једне праве Српкиње“, и у томе није био срећне руке. Милица Српкиња је била једна од најсимпатичнијих женскиња које су у нас писале, али није особито срећна истицати као узор идеја, њене старинске и романтичне сањарије, њен потпуно промашен и веома жалостан живот једне жртве литературе. С.

Старија српска и бугарска књижевност. — Г. А. Теодоров Балан штампао је у „Периодическо списание на блъгарското-книжовно дружество въ София“, књ. LXVI (стр. 126—129) своја истраживања о књизи бугарскога просветитеља Неофита Бозвелиа, архимандрита из Котела, „Мати Болгария“. Г. Теодоров Балан налази да је она подржавање српском делу: „Сербие плачевно паки поробощеніе лѣта 1813“, које је изишло у Млецима 1815, и за које се мисли да га је писао Павле Соларић. Неофит Бозвели је тридесетих година XIX века живео у Србији, и тамо је штампао своје бугарске уџбенике. При уређивању бугарских школских књига он се радо служио српским делима исте врсте и отуда србизми у његовом језику. Сличност између обе књиге је велика, и у облику и у језику, и у заједничкој против-грчкој тенденцији. То су разлози Г. Теодорова Балана. — По књизи „Българска литература“ Г. А. Теодорова (Пловдив, 1896) види се да је српски утицај био приличан на млађу бугарску књижевност. Јеромонах Пајсије, који се 1758 нашао у Хилендару са Јованом Рајићем, после тога виђења и утиска који је српски историк на њега учинио, решио се да пише бугарску историју, и ради тога силазио у „Нѣмска земља“, то јест међу аустријске Србе. Поп Стојко, доцније врачански епископ Софроније, један заслужан бугарски писац, стајао је под јаким утицајем Доситијевих списа. Кирил Пејчиновић, игуман једнога манастира близу Скопља, нагиње ка усвајању српскога правописа. Србин по рођењу, Константин Огњановић, учитељ у Враци, преводи Вићентија Ракића: „Пѣснь историческа о житіи святаго и праведнаго Алексія человѣка Божія“. Славејков се често инспирише српским делима. Душанов преводи „Злу Жену“

Ј. Ст. Поповића. Славејков и Грујев под утицајима су српске књижевности, тако је исто и код Даничићева ђака Прванова, са којим се сусрећемо у српским омладинским листовима седамдесетих година. — Поред тога што се даје видети у књизи Г. А. Теодорова, ваљало би проучити из близа бугарске књиге које су 1830—1850 излазиле у Будиму, Београду и Крагујевцу, листове „Българска Дневница“ 1857 у Новом Саду, где излазе чланци превођени из „Србског Дневника“ и „Дунавскогъ Лебеда“ 1861 у Београду, које је издавао Раковски, као и „Въсток“, који је 1865 излазио у Београду. По старијим нашим листовима види се да је око 1860 прилично превођено са српског на бугарски. Тако 1860, Сава Илијев Доброплодни преводи „Лахана“ и „Београд некад и сад“ Ј. Ст. Поповића. У то доба, у Београду, Владикин преводи са српског „Писма о служби божјој“, од Муравјева, која је на српски 1854 превео Ђ. Даничић, итд.

С друге стране, прву књигу наше новије књижевности „Стематографију“, штампану у Бечу 1741, издао је Бугарин Христифор Жефаровић, „илиреческо-расијански общчи зограф“. Исто тако, крајем шездесетих година прошлога века утицај Љубена Каравела био је осетан на нашу књижевност, упоредо са утицајем Светозара Марковића.

Тај међусобни утицај нове српске и бугарске књижевности може бити предмет једне лепе и корисне докторске дисертације на нашем младом Универзитету. С.

„Будућност угарских народа“. — Гроф Апоњи тврдио је у једном енглеском часопису да постоји само један хомогени угарски народ, и да су се остале расе у Угарској, у току векова, слиле са Мађарима. Наш пријатељ, Г. Д. Драгическо, професор Универзитета у Букурешту, један од оснивача „Union Danubienne“ српских, румунских и бугарских ђака у Паризу, одговора на та тврђења у једном документованом и озбиљном чланку који је изишао у априлској свесци великог лондонског часописа „Contemporary Review“. Г. Драгическо тврди да Мађари у току векова нису ништа друго радили, но кињили и прогањали остале народе у Угарској, гомилајући неправду за неправдом, и да тај против-културни систем доводи у питање опстанак целе земље. Мађарски елеменат, у првом реду милитаристички, не води рачуна о економској будућности земље, која све више припада јеврејском еле-

менту. Мађар је мегаломан, и његова мегаломанија га заслепљава: отуда његове велике претензије, парламентарна анархија и потпун хаос у политичким установама. Последица њиховога рада је да су изазвали против себе латинско-словенске народе Јужне Европе, који — хуманитарни и интелектуални — боре се против империјализма и немачког и руског и теже једном демократском идеалу друштвеном. С.

Нове књиге: — XIII коло Српске Књижевне Задруге, Београд, 1904: 86. „Избор поучних састава Доситија Обрадовића“, штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије, стр. I—XX, 240 у 8°. — 87. „Васкрс државе српске“, политичко-историјска студија о Првом Српском Устанку 1804—1813 написао Стојан Новаковић штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије, стр. 252 у 8°. — 89. „Приповетке Милована Ђ. Глишића“, књига прва, штампарија „Доситије Обрадовић“, стр. 232 у 8°. — 91. „Слике из живота“, написао Светолик П. Ранковић, штампарија „Доситије Обрадовић“, стр. I—XXX. 175 у 8°. — 92. „Холандска“ написао Е. де Амичис, превео с талијанскога Миодраг Ристић, штампарија „Доситије Обрадовић“, стр. 425 у 8°. — Мала Библиотека у Мостару, 1904, издање и штампа издавачке књижарнице Пахера и Кисића, 16°: св. 86 и 87. Светислав Стефановић „Песме оригиналне и преведене“, друга књига, цијена 60 потура (80 п. д.) — Св. 89. Јован Протић „У заветринцима“ цијена 30 потура (40 п. дин.) — Св. 90. Еврипид „Алкеста“, прерадио Ж. Риволе, превео Р. Ј. Одавић, цијена 30 потура (40 п. д.) — Јаша Томић, „Шта је било и шта треба да буде?“ (Реч после саборских избора). Написао —. У Новоме Саду, Српска штампарија Др. Св. Милетића, 1904, цена 4 потуре (2 новч.), стр. 15 у 8°. — Српска Краљевска Академија. Зборник за историју, језик и књижевност српског народа. Друго одељење, књига II. „Исписи из париских архива“ (грађа за историју првога српскога устанка), прикупио Др. Мих. Гавриловић. Награђено из задужбине Дра Љубомира Ривојевића. Београд, штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије, 1904, цена 6 динара, стр. I—XXIX, 842 у 8°. — Милош Ранковић, „О механизму душе“. Студија „Познај себе самог“, написао —. Београд, штампарија Бојовића и Мићића, 1904, цена књизи 2 дин. или 2 круне, стр. I—II, 221 у 8°. — „Рука руку мије, образ

обадвије". Друго издање попуњено. У Загребу, штампано у српској штампарији. 1905. стр. 112 у 8°. — Живојин М. Перић: „О народности у српском законодавству". с француског превео Никола Стапаревић правник. Оштампано из „Браника". Београд 1905. 8°. 39. — „Проституција у Београду и обавезна предохрана полних болести" од Др-а В. Кујунџића. Београд. 1905. Цена 60 пара или потура. 8°. 41. — „Научни дух и научни метод", написао Луј Фавр, директор „Библиотеке метода у експерименталним наукама". превео Милан Шевић. 107 издање Задужбине Илије М. Коларца. Београд. 1905. 8°. 83. Цена 50 пара.

ДРУШТВА И УСТАНОВЕ.

Српска Краљевска Академија. — 22 марта ове год. био је скуп Академије друштвених наука, и на њему је ово урађено: 1. Приказани су преписи из званичних и поверљивих извештаја енглеске амбасаде у Цариграду 1804—1814 године, које је преписао у енглеској државној архиви академик Г. Чед. Мијатовић и понудио Академији да их објави у својим издањима. Одлучено је да се ови преписи упуте одбору за Историјски Зборник, да их он прегледа могу ли ући у Историјски Зборник. — 2. Дописник Г. Јован Н. Томић приказао је ове своје радове: а) „Нови град Кладово", прилог испитивању историјске географије, који је примљен за „Глас" II разреда; б) „Грађа за културну историју Далмације"; в) „Писма Јована Кјаромани с пута преко Балканског Полуострва 1659 год."; г) „Један интересантан податак за питање о мегдану у Срба 1599", — сва три ова рада упућена су на преглед одбору за Историјски Зборник. — 3. Приказан је рад Г. Вида Вулетића Вукасовића: „Народни суд, судије итд. на острву Мљету с почетка XV века", (уз народни статут истог острва), па је одлучено: да овај рад прегледа и Академији о њему реферује академик Г. Љуб. Ковачевић. — 4. Прочитано је писмо Г. Драг. Костића, професора, којим спроводи Академији препис кореспонденције аустриског канцелара, грофа фон Коларедо. са интернунцијем у Цариграду. бароном фон Штурмером, о Првом Устанку, за целу 1804 и половину 1805; па је одлучено да се овај препис упути на преглед и оцену одбору за Историјски Зборник. — 5. Приказана је Синђелија попа Јована из Рибара, у Мачви, коју је издао митрополит ужички Герасим (Домнин). 1817 г., — и од-

лучено је да се иста заведе у архив Српске Краљевске Академије. М.

Главни Просветни Савет. — 901 састанак, 23 фебруара. Дати су на оцену радови: „Историја српскога народа од најстаријега доба до XV века“, од Јована Ђорђевића; „Основи физике“, од Пола Бера, превод Б. Ј. Јанковића; „Методика рачунице“ од Н. А. Бобровникова, превод Свет. Поповића. Примљен је „Речник за Корнелија Непота“ од Др. Ј. Туромана да се може употребљавати као уџбеник у средњим школама. Одлучено је: да се књига „Рачуница и геометријски облици“ за трећи и за четврти раз. основ. школа Илије Н. Ђукановића, могу употребљавати као стални уџбеници у основним школама.

902 састанак, 2 марта. Табела „Исхрана биљака“, од Дим. Ј. Путниковића, може се употребљавати само у учитељским школама. „Изабране песме П. Овида Назона“ (рукоп.) које је протумачио Г. Фр. Елезовић, упућене су на оцену. Одлучено је да се „Зборник за децу“ од Влад. Т. Спасојевића, може поклањати ученицима II, III и IV разреда основних школа и ученицима I разреда средњих школа и да се може набављати за ђачке и народне књижнице.

903 састанак, 16 марта. Дате су на оцену: „Корнелијева народна служба“ (рукоп.), од Милана А. Павловића. Одлучено је да се књига „Образовање воље“, од Ж. Пејо-а, у издању „Омладинског Гласника“, не може препоручити за књижнице народних и средњих школа. Г.

Стечај Дучићеве Задужбине. — Академија је расписала стечај за награду из књижевног фонда арх. Нић. Дучића за 1905 г. Према томе стечају ове године наградиће се са 800 динара у сребру најбољи спис из српске историје, политичке или војничке или црквене. Спис треба да износе најмање шест штампаних табака, а треба га поднети Академији до краја децембра ове године. Награђени је спис својина писчева, а награда ће се издати кад писац поднесе Академији 50 наштампаних примерака награђеног списа. Штампани списи не могу се подносити за награду. М.

Власник. Љубомир Стојановић. Уредници. Павле Поповић, и Др. Јован Скерлић.

СРПСКИ

КЊИЖЕВНИ ГЛАСНИК.

Књига XIV, број 9. — 1 мај, 1905.

НОВ ЂЕРДАН.

Кад први пијевци кукурпјекнуше, диже се искрај огњишта, са нагорјелог дрвеног кревета, стари Јуре Галибарда, висок, коштуњав, мршав сељак, и исправивши се колико је дуг, гласно поче зијевати и протезати се. Дугуљаста, јајолика глава, коју му је покривао масан чађави фес и падао му чак по великим оклемпљеним ушима, готово је додиривала до сухих пршута што су висили о па́нтама, а раширеним, дугачким, косматим рукама мало те није дохватао оба противна зида. Изгледало је, као да једним размахом хоће читаву кућу да обгрли... Јуре се протегну неколико пута, прокомеша мало раменима, очита *здраву Марију* у себи, па крупним корацима изађе пред кућу. Прохладан јутарњи вјетар дочека га на прагу и ми́лећи по раздрљеним мрким прсима обраслим густом длаком, поче му се завлачити под кошуљу; босе, жуљаве ноге оквасише му се у роси. а он се блесасто осмјехну и, кроз једва провидну полутаму, погледа на своје село, на нејасне силуете удаљених гуравих сеоских кућа и овећега маслинова гаја изнад кнежеве појате, који је сада изгледао као тежак, мрк облак, спуштен на земљу.

— Помози Госпе, блажена, свети Антуне и Јозипе драги, — поче се Јуре опет молити. — Погледајте сви

цилокупно на моју кућу и удилите здравља и срриће мени, мојој Иви и мом хајвану...

Па клецнувши побожно и прекрстивши се, лијено се упути малој, оронулој појати, што му се накривила иза куће као покисао пијевац кад опусти крило, и гдје му је заједно било затворено све *благо* његово: двије мршаве краве, четири козе, пет оваца и до тридесетеро кокошију и пилади.

— Аа јесте ли се пробудили, липи моји? — поче тепати Јуре, лагано отварајући појату и прилазећи им. — Јесте ли ми сви здраво свануле?... Јеси ли ме се ужелила моја Крилава? — запита прву краву чешукајући је по хрбату. — А ти моја ли́па Руменка?... А козице моје?... Пилићи мали?... Пи пи пи пи...

Силна, несносна граја подиже се у појати. На позив Јурин полетише му у сусрет све кокоши и пилићи са свих страна, квочући и пијучући: овце и козе заблејаше, краве почеше му́кати.

— Дра́го вам је што сам дош'о, а? — блажено се смијешећи тепао је Јуре даље, хватајући по неко пиле и милујући га. — Гладни сте шта ли?... Сад ће вас ваш Јуре пустити да тражите зр̑на и траве. Сад ћете се ви мало прошетати малишани моји... Пи пи пи пи...

Ухвативши неколика пилета и носећи их у наручју, Јуре поче обилазити буџаке појатине и по познатим му мјестима тражити јаја.

— Јесу ли ми шарене кокице оставиле које јаје? — питао је отежући. — Добре кокице не заборављају свога Јуру. Пи пи пи пи, липе моје... Аха, аха ево јаја!

Јуре покупи и неколика јаја и опет се крупним корацима врати пред кућу.

— Иве, Иве, јеси ли хазур? — викну из свега гласа, сједајући на један камен и тражећи по џеповима узице, којом би повезао ноге пиладима што их је похватао. — Иве, вријеме је да идеш.

— Са' ћу ја, бабо, са' ћу, — звонким гласом одазва се из куће, из своје собице, кћи му Ива. — Ето ме одма.

— Прихити, прихити, — опомену је Јуре поново. — Данас је недиља, па ако не прихитиш, закаснићеш на мису.

Док је он повезао пилад и наслагао јаја у мали, улупљени и зарђали бакрачић, дотле се и Ива спремила и указала на вратима. Била је то једра, стамена, кршна сеоска дјевојка, необично румена, сунцем опаљена липа, развијених кукова и снажних, дебелих мишица. Обучена у чисто бијело, празнично рухо, ведра и весела стајала је на прагу и играјући се са овећом торбом, у којој су тупо звекетале боце препуне млијека, гледала је оца.

— Триба ти брже поћ', — рече Јуре не гледајући је, једнако забављен јајима, — па да у шехер стигнеш прије осталих и да раније распродаш ова јаја, пилиће и млико.

— Не бој се, бабо, продаћу ја, — одговори она весело, са пуно самопоуздања. — Продаћу ја брже.

Јуре се подиже, узе бакрач и пилиће и пружи руку да јој их прода.

— Ахааа, шта је то? — запита погледавши је боље и, разјапивши крезубе вилице, устукну читав корак натраг. — Шта је то?... Шта је? — узвикну јаче и показа на овећи, стаклени ђердан, који јој је висио о грлу и падао по бујним прсима. — Оклен то, оклен ти?

Ива се збуни, обори очи и јаче поче махати торбом.

— Ето.... имам га.. — Замуца... — Ово је стари...

— Није, није, — осијече Јуре и љутито поче тапкати по трави, као да мијеси гњилу. — То си ти купила... Купила си!

— Нисам, бабо.

Јуре је погледа испод ока, не вјерујући јој. Свакога дана, кад се враћала из шехера, гдје је продавала пилиће, јаја и млијеко, морала му је полагати рачун и предавати све новце што их је добила. Ни новчића није смјела зауставити, јер је Јуре био тврдица и скапавао над сваком паром. Купио је новце и штедио их, само да би узмогао купити комад земље и с тога није хтио

знати ни за какве ванредне трошкове... И сад да види ђердан на грлу своје Иве, ђердан који је најмање вриједио (по Јурину ручуну) тридесет гроша! И толике паре да се издају за таку беспослицу!

— Ти... ти си ме поткрадала, — узвикну жешће и приближи јој се. — Ти си скупље продавала, а мени мање давала! Ти си ми лагала.

Ива подиже главу и погледа га.

— Нисам бабо, — прошапта слободније. — И како ћу ти лагати?... Друге су продавале пилиће по три гроша, а ја по четири; друге су продавале јаја по четири паре а ја по пет; друге продају млијко по вижлин, а ја по два гроша. Зар ти нисам тако казивала и тако давала паре?

Јуре побјесни. Опет спусти бакрач и пилиће на тле, па стиснутим шакама поче пријетити.

— А оклен ти ђердан? Оклен?Ниј' из неба пао... Оклен ти то, а?

Ива не одговори. Спусти и она торбу на тле и поче чупкати крај опрегљаче.

— Оклен? — повика Јуре као помаман и подиже јој руку изнад главе. — Да ме ниси у кући покрала?... Да ниси... Оклен?... Говори, ја' ли ћу те сад убити ка' мачку.

Ива покорно спусти главу, као да очекиваше ударац; затим принесе опрегачу очима и зајеца.

— Згријешила сам, бабо, — рече грцајући.

Јуре опусти обје руке низа се и застаде као окамењен.

— Ааа? — отегну неким туђим гласом, који је слично режању. — Аааа?

— Згријешила сам, згријешила! — заплака она на глас и диже руке да обгрли оца. — И ђердан је од гриха.

— Не примичи ми се! — викну Јуре, па јој отури руке и одскочи у страну. — Не крени ме руком, гришнице!... Тако ли ти? — зацича промукло и ухвати је за мишицу. — То ли ти радиш у шехеру?... Томе ли си се злу научила?

Ива је само плакала, а не одговараше ништа. Обла, снажна рамена тресла су јој се све чешће; ђердан на

грлу позвецкивао је. То још више распали Јуру. Он је притијесни уза зид, па стиснутом шаком поче је немилосно ударати по леђима, по глави, по прсима.

— А с ким си гријешила, гријешнице? — запита. — С ким си?... Говори!...

— Са бакалом Лазаром, — одговори Ива покорно, не трзајући се и не отимајући, — и са Ђуром ханџијом и са Митром кујунџијом...

— Ууу, то је читав табор! — отегну Јуре запрепашћен. — И све друга вира!... Па није један него тројица!... Тројица ти трибају! — настави, ударајући је. — Трибају ли, а?

Ива као да се осоколи мало, па се исправи.

— Они су ми све куповали и најбоље плаћали, — викну некако пркосно. — Никоме нису плаћали ка' мени. А Лазар ми је дао и ђердан и округу... Оклен би ти дошла толика пара, да они нису липо плаћали?

Тај тако јак разлог сасвим обезоружа Јуру. Он попусти пред њим. Остави Иву, престаде је тући и само што презриво отпљуну поред ње.

— Па шта си пара донила? — прогунђа полугласно. Јопетниј' пуно... Кад си тако радила, могла си и више... И још са другом виром!... Како ћеш на исповид вратру?.. Пӯ...

Ива не одговори. Само га погледа својим крупним, уплаканим очима, па се саге и хтједе узети торбу, да носи у шехер.

— Јок, јок!... Нêт ти више у шехер, — осијече Јуре и поново је одгурну. — Нêт више тако! Ако сам и стар, ја могу поћи...

— Не можеш ти, — прекиде га Ива.

— Могу, могу. Још има снаге у мени, — рече он поносито, па забаци торбу на леђа, а пилиће и бакрач понесе у руци. — Може Јуре још, — додаде полазећи.

Ива слегну раменима, стаде на кућњи праг и отра сузне очи.

— Свéдно. Јопет ти нећеш продат' ка' што сам ја продавала, — довикну за њим...

Јуре је, за неколико јутара, једнако носио млијеко, пилиће и јаја у шехер, али се свакога дана враћао све тужнији и забринутији. Једанпут чак није могао све ни продати, него је половицу вратио кући.

— Е 'вако се више не може, — рече осорно и погледа Иву. — Не може се, па ето. Неће нико ни да ме погледа, а камо ли да купи!... Пилиће продајем по три гроша, јаја по три паре, млико по вижлин, ка' што и други продају, па јопет неће нико.

— А мени су све скупље плаћали, — брзо дочека Ива и поносито се исправи.

Јуре се намргоди.

— И шјутра ћеш ти носити, — осјече. — Није липо да 'ваки поса' баталимо... Носи и продаји како знаш..

— Носвћу, — покорно одговори Ива, а лице јој се засвијетли.

— И... и кад си могла... — отегну Јуре, па запе. Прогута пљувачку, замисли се мало и љутито одмахну руком. — А кад си могла себи 'зарадит' ђердан, — поче брзо, — онда заради и мени један вёс и један шäл, да не купујем. Теби ђердан не триба, а мени ово триба...

— Хоћу, бабо...

— И... не причај ништа никоме... Има дивојака, које су и од тебе лйвше, па... ако им успричаш... Њихови ће се пилићи плаћат' по четири гроша а твоји по три...

Ива га погледа и побједоносно се осмјехну.

— Нећу, бабо...

Свет. Ћоровић.

УНДИНА.

(Крај.)

ГЛАВА СЕДАМНАЕСТА.

Витезов сан.

Било је то у сам расвитак, кад је витез лежао у својој постељи у пола будан у пола спавајући. Кад би покушао да заспи сасвим, њему је било као да излази пред њега нека страва па га тргне из сна, пошто у сну има авети. Појми ли пак сасвим озбиљно да се разбуди, а оно би стало око њега пиркати, као да су лабудова крила и умилни звуци. од чега би, пријатно занет, сваки пут поново пао у неизвесно стање. Али, најзад мора да је био сасвим заспао, јер му се учини као да га је лабудово ромореље подухватило истинским крилима па га носи далеко, преко сува и мора, певајући му непрекидно уз то што умилније. — Лабудови гласи, лабудова песма, мораде поновити неколико пута у себи, па то значи смрт. — Али је то имало, по свој прилици, још и друго значење. Наиме, њему беше одједном као да се лелуја над Средоземним Морем. Један лабуд му забруја сасвим звучно на уво да је то Средоземно Море. И кад он погледа наниже у таласе, а то се они претворише у све саме кристале тако да је могао сагледати до самога дна. Он се јако обрадова томе, јер је могао видети Ундину како седи под јасним кристалним сводовима. Истина, она је много плакала и изгледала је много тужнија но у она срећна времена што их једно с другим проживеше у замку Рингштетену, нарочито у почетку па и доцније: укратко: пре но што су предузели ону злосрећну вожњу Дунавом. Витез мораде помислити на све то сасвим подробно и усрдно, али не изгледаше да ће га Ундина опазити. У том тренутку беше јој пришао Килеборн и

хтеде је изгрдити због њеног плакања. Али се она прибра, па погледа у њега господски и заповеднички, да се он поготову препаде од тога. — И ако ја сад живим овде под водом, рече она, ја сам ипак донела са собом овамо и моју душу. Па зато смем зацело плакати, и ако ти не можеш ни из далека знати шта су то оваке сузе. И оне пружају блаженство, као што је сва срећа и блаженство у онога у коме живи верна душа. — Килеборн заврте главом, као у неверици, па ће рећи после краткот премишљања: Па ипак сте ви, синовице, потчињени нашим елементарним законима, и ипак га ви морате као судија лишити живота, пошто он хоће да ступи поново у брак а вас да изневери. — Он је још, до овога часа, удовац, рече Ундина, и воли ме тужним срцем. — Али је, у исто време, он и младожења, насмеја се подругљиво Килеборн, и пропустите ли само неколико дана, онда ће их свештеник венчати, и онда ћете ипак морати поћи горе да однесете смрт двоженцу. — Али, ја то не могу, осмехну се Ундина на то. Тä ја сам затворила студенац, и за себе и за све своје сроднике. — Али, кад се буде он удалио из свога замка, рече Килеборн, или ако буде кадгод наредио да се студенац опет отвори! Јер он, зацело, и не помишља на те ствари! — Баш зато, рече Ундина, и још се непрестано осмехиваше под својим сузама, баш зато он сад и лебди у духу над Средоземним Морем и снива, ради опомене, овај наш разговор. Ја сам намерно тако удесила. — Килеборн погледа тад љутито на више према витезу, сену очима и стаде ударати ногама, па одмах за тим полете као стрела испод таласа. Изгледаше као да се од злобе толико надуо да се преобрази у кита. Лабудови стадоше поново ромонити, размахивати крилима, летети: витезу се учини као да лебди и броди изнад Алпа и река, па напослетку да је долетео и у замак Рингштетен и ту се пробудио на својој постељи.

И збиља, он се беше пробудио у својој постељи, а у тај мах уђе унутра и његов момак те му саопшти да

се отац Хајлман бави још непрестано овде у околини; нашао га је синоћ у шуми под једном колибом коју је свио себи од грана са дрвећа и покрио је маховином и грањем. На питање: шта ту ради, пошто благослова за венчање неће дати као што је изјавио, добио је одговор: Па има и других благослова а не само о венчању; и ако нисам дошао за свадбу а оно може лако бити за какву другу свечаност. Треба све сачекати. Осим тога, од венчања па до смрти није тако далеко, и ко обесно не затвара очи, тај мора то увидети.

Витез премишљаше чудне и свакојаке мисли о овим речима, као и о своме сну. Али врло тешко иде да се одбаци једна ствар, коју је човек увртео себи једаред у главу као истину, и тако остаде све по староме.

ГЛАВА ОСАМНАЕСТА.

Како је витез Хулдбранд просветковао свадбу.

Ако бих вам хтео причати како је текла свадба у замку Рингштетену, вама би се морало учинити као да гледате гомилу сјајних и веселих ствари али преко којих је разастрт један црни вео из чијег је мрачног оквира цела велелепност личила мање на весеље но на подсмех ништавилу свеколиких земаљских радости. Није то, да кажете, због тога што је не знам какво аветињско чудовиште покварило свечано расположење, јер ми знамо већ да је замак био ослобођен и очишћен од враголија страхотних водених духова: али су и витез и рибар и сви гости осећали у души као да на овој светковини нема главне личности и као да та главна личност мора бити омиљена, мила Ундина. Кад год би се отворила која врата, сви би погледали и нехотице на ту страну, а кад после тога не би дошло ништа друго већ би се појавио двороуправитељ с новим чинијама или пехарник с кондиром још племенитија вина, сви би погледали ожалошћено преда се, и искре шале и радости, које би овде онде блеснуле, угасиле би се у роси тужнога сећања.

Мла̂да је била међу свима најлакомисленија, па с тога и најзадовољнија; али чак и њој самој изгледало је понекад чудновато што седи, са зеленим венцем и у златом протканој хаљини, у зачељу стола, док Ундина, као мртва, лежи хладна и непомична на дну Дунава или с таласима броди напоље у пространо море. Јер, од како је њен отац рекао нешто слично томе, од тада су јој ове речи непрекидно звониле у ушима, и баш данас нарочито не хтедоше никако да је оставе и изиђу из памети.

Друштво се разиђе тек што је пала ноћ, растурено не нестрпљивошћу младожењином, као што то иначе бива о свадбама, већ сасвим растужено и разбуцано тужном сетом и слутњама које су несрећу предсказивале. Берталда оде са својим женама а витез са својим служитељима да се свуку; о веселом праћењу мла̂де и младожење са задиркивањем, од стране девојака и момака, не беше ни помена на овој тужној светковини.

Берталда хтеде да се развесели; нареди да се донесе и метне пред њу диван накит, који јој је Хулдбранд поклонио, као год и богате хаљине и копрене, како би за своје сутрашње одело изабрала што буде најлепше и највеселије. Њене служавке беху радосне што им се даде прилика сада да младој госпођи кажу много лепих и веселих ствари, којом приликом нису пропустиле а да најживљим речима не похвале лепоту мла̂дину. Беху се упустиле све више и више у ова разматрања, док напослетку Берталда, огледајући се на огледалу, не уздахну: Ах, али видите ли ви како су ми се појавиле пеге овде са стране на врату? — Оне погледаше и нађоше одиста да је онако како је лепа госпођа рекла, али оне изјавише да је то дражесни младеж, малена пега која само још повећава белину нежне коже. Берталда заврте главом и рече да то ипак остаје те остаје мрља. — А ја бих се лако могла тога и опростити, уздахну она напослетку. Али је затворен студенац у дворишту из кога сам иначе свакад имала најлепшу воду, која чисти кожу. Кад бих могла данас имати од ње макар само једно

стакло! — Је ли само то? насмеја се хитра служавка и нестаде јс из собе. — Та̑ она неће бити ваљада толико луда, упита Берталда сасвим задовољно и зачуђено, да још вечерас подигне камен са студенца? — У том тренутку већ се чуло како људи прелазе преко дворишта, како их услужна служавка води управо ка студенцу пошто су ови понели на раменима мотке за издизање и друге справе. — То је истина и моја жеља, осмехну се Берталда; да само то дуго не траје! — И радосна у души што је сад и један њен миг довољан па да постигне оно што јој је пре тога тако немило ускраћено било, гледаше у људе и њихов рад доле у дворишту замковом које месец јасно обасјаваше.

Људи одизаху с тешком муком велики камен; по каткад би уздахнуо по неко од њих сећајући се како сад разоравају дело своје пређашње омиљене господарице. Него, посао је ишао у осталом много лакше но што се очекивало. Било је као да нека сила из самог студенца помаже да се камен одигне. — Ама ово изгледа, рекоше зачуђено радници једно другом, као да се вода унутра претворила у водоскок. — И камен се одизаше све више и више, и скоро и без припомоћи радника откотрља се лагано с потмулим јеком на калдрму. А из отвора на студенцу стаде се пети свечано на више нешто на лик белог воденог стуба; они помислише, у први мах, да ће то збиља бити водоскок, док не угледаше да то што се издизаше беше нека бледа женска прилика, обмотана белим велом. Она плакаше горко, руке беше подигла више главе кршећи их страшљиво, па се упути лаганим, озбиљним корацима правце у замак. Чељад се разбеже куд које од студенца: а на прозору стајала је, са својим служавкама, мла̑да сва бледа, престрављена и непомична. Кад је прилика, потом, прошла баш испод њених одаја, она погледа на више према Берталди цвилећи тужно, и Берталди се учини да је испод вела познала Ундинино бледо лице. Али тужна прилика прође, идући лагано, силом, с устезањем, као да полази на губилиште. Берталда

новика да дозову витеза; али се ниједна од слушкиња не смеде ни с места помаћи, па и сама млâда умуче згрозив се чисто од свога рођеног гласа.

И док су ове стајале још једнако крај прозора у страху, непомичне као кипови, чудновата похођанка беше стигла у замак па се крете на више уз добро познате степенице, кроз добро познате одаје, ронећи непрестано тихо сузе. Ах, како је некада друкчије пролазила она овуда! —

Дотле и витез беше отпустио своје млађе. У пола свучен, тужан и замишљен, стајао је он пред једним великим огледалом: крај њега гораше свећа бацајући тамну светлост. У тај мах зачу се на вратима лагано, лагано куцање. Тако је Ундина некад куцала, кад је хтела да га љупко задиркује. — Ама, ово је све само пусто уображење! рече он себи. Морам поћи у брачну постељу! — Дакако да мораш, али у хладну! чу где рече неки плачни глас напољу испред собе, а за тим угледа у огледалу како се врата отварају лагано, лагано, и како унутра ступи бела похођанка па онда опет лепо затвори врата за собом. Они су отворили студенац, рече она тихо, и ево мене сад ту, и ти мораш сад умрети. — Он осети у срцу, које му застаде, да друкчије никако и не може бити, али покри рукама очи и рече: Немој да на самртном часу полудим од страха! Ако испод вела скриваш ужасно лице, то га онда и не скидај и уништи ме а да ти и не сагледам лица. — Ах, одговори похађанка, а зар нећеш да ме видиш макар само још један једини пут? Ја сам лепа као и некада, кад си на језерском рту запросио моју руку. — Ох, кад би то било уздахну Хулдбранд, и кад бих смео умрети под пољупцем са твојих усана! — Од срца радо, драги мој, рече она. И она забаци свој вео, те се божанствено лепо-осмехну на њ њено умиљато лице. Дркћући од љубави и блиске смрти, витез се наже к њој, она га пољуби једним небесним пољупцем, али га више не пусти од себе: она га привлачаше све усрдније к себи и плакаше као да хоће своју душу да

оплаче. На очи витезове грунуше сузе и спустише се љупко и тужно у његове груди, док му напослетку душа не излете те он са дивних руку као леш паде у натраг благо на подглавник у својој постељи.

Ја сам га оплакала мртва, рече она неколиким служитељима, с којима се сусрете у предњој одаји, па изиђе посред запрепашћених лица и упути се лагано студенцу.

ГЛАВА ДЕВЕТНАЕСТА

Како је витез Хулдбранд сахрањен.

Отац Хајлман беше дошао у замак чим се сазнало у околини за смрт Господара од Рингштетена, и стиже баш у онај час кад је калуђер, који је несрећне младенце био венчао, обузет страхом и ужасом, измицао из замка. — Добро, добро, одговори Хајлман, кад су му за ово јавили; а сад настаје моја дужност, и мени није потребан нико као помагач. — После тога стаде тешити младу која беше постала удовицом, и ако је то слабо уродило плодом у њеној лакомисленој, живој души. Стари пак рибар помири се, и ако тужна срца, много боље са судбином која беше задесила му кћер и зета, и док се Берталда није могла уздржати а да Ундину не назове убилцем и врачаром, рећи ће стари рибар мирно: Друкчије никако није ни могло бити. Ја не видим у томе ништа друго до суд Божји, и смрт Хулдбрандова зацело није никога више уцвелила него ли ону која му је и морала задати: јадну, остављену Ундину! — И онда стаде помагати да се припреми све што треба за погреб какав приличи положају умрлога. Требало је да буде сахрањен у једном црњавору, у чијем су гробљу били гробови свих његових предака, и који су они, као год и он сâм, обилним слободама и даровима даривали. Штит и шлем беху већ намештени на мртвачком сандуку како би заједно били спуштени у раку, јер Господар Хулдбранд од Рингштетена беше последњи од свога племена; спроводници мртвачког похода пођоше напред пред тужним спро-

водом, певајући песме тужбалице које се разлегаху до ведро-мирнога небесног плаветнила, отац Хајлман иђаше напред с дугачким распећем а за њима Берталда неутешна, наслоњена на свога старога оца. — Одједанпут угледаше међу самим црним нарикачама, које иђаху за удовицом, једну као снег белу прилику с густим велом преко лица која, јадикујући од свег срца, ломљаше руке над главом. Жене, крај којих иђаше напоредо, обузе нека потајна гроза те се измакоше натраг или у страну, али се услед њиховог узмицања друге, поред којих је сад бела туђинка корачала, сад још више препадоше тако да управо због тога настаде პометња међу пратиоцима спровода. Неколицина ратника беше толико смела да ослови прилику и позове да се уклони из спровода, али би им се она измакла из шака па би се опет појавила међу спроводницима идући лагано и свечаним корацима с њима. Напослетку, услед непрекидног узмицања тужних жена, она беше доспела управо позади Берталде. Сад је успорила свој ход па је ишла сасвим лагано тако да је удовица није ни опазила, те је она, сасвим понизно и смерно, позади ње корачала спокојно.

То је трајало тако све док се није стигло на гробље и док се спровод није поређао у кругу око отворена гроба. Тада тек спази Берталда непозвану пратилицу па, пола у гневу пола у страху, подвикну јој да се одмакне од гроба витезова. Али прилика с велом преко лица заврте благо главом у знак одрицања и подиже руке ка Берталди, као да је хоће понизно молити за штогод, услед чега ову обузе јако узбуђење и са сузама у очима мораде се сетити тога како јој је Ундина на Дунаву хтела исто тако љубазно поклонити коралски ђердан. У исти мах отац Хајлман даде знак и нареди да буде тишина, пошто се у тихој молитви хтеде помолити Богу над мртвим телом, над којим се хумка стаде већ уздизати све већа и већа. Берталда ућута и клече, и сви остали клекоше, па и гробари кад су довршили затрпавање. Кад су се, после тога, подигли, беле ту-

ђинке беше нестало; на ономе месту, где је она клечала, извираше као сребро јасан мален студенац из траве: вода отицаше и једнако отицаше док није готово потпуно окружила витезов гроб. Од тада је протицала тако и изливала се у један рибњак који је био поред самог гробља. Још и у доцнија времена кажу, да су становници тога села показивали извор и били тврдо уверени, да је то јадна одбачена Ундина која на тај начин још једнако грли љубазно свога драгога.

Фридрих де ла Мот Фуке.

(Превео с немачког Мих. Р. Поповић).

ИЗ МЕМОАРА ПОЗНАЊСКОГА УЧИТЕЉА.

Светлост од лампе, и ако је ова била заслоњена, будила ме је, и често сам у два или три сахата по поноћи виђао малога Мишу како још ради. Онако мали и спеќушан, само у кошуљи, беше се погнуо над књигом, и у тишини ноћној сањиво и клонуло понављао конјугације латинске или грчке, монотоно као што се понављају молитве у цркви. Кад бих га зовнуо да легне, одговорио би ми: „Још не знам задатак, Господине Вавжинкјевичу!“ Међутим, радио сам с њиме задатке од 4—8, а затим од 9—12 сахата, и сâм нисам легао догод се нисам уверио да све зна; али, збиља, да зна све, требало је много. Свршивши последњу лекцију, дечак је заборављао прву, а конјугације латинске, грчке, немачке и називи разних срезова, правили су му такву збрку у глави да није могао спавати. Кад бих га псовао, молио би за опроштај и плакао би. Доцније сам се већ тако био навикао на та ноћна седења, на светлост од лампе, на мрмљање конјугација, да нисам могао спавати кад их не би било. Можда није требало допустити да се дете напреже, али шта сам знао чинити? Та лекцију је морао научити свакога дана бар како тако, јер би га

иначе отпустили из школе, а само Бог зна какав би то удар био за госпођу Марију, која је после смрти свога мужа, оставши с двоје сирочади, све своје наде полагала на Мишу. Положај је био скоро без излаза, јер с друге стране видео сам да прекомерна умна напрезања поткопавају здравље детиње и да му могу доћи главе. Требало га је снажити бар телесно, заповедити му да ради гимнастику, да много шета или да јаше, али за то није било времена. Дете је имало толико посла, толико да научи на памет, толико да напише свакога дана, да мирне савести могу рећи: није било времена. Сваки тренутак који је био потребан за забаву, здравље и живот детињи, заузимао је латински, грчки и... немачки језик. Ујутру, када сам му спремао књиге у торбу, и када сам видео како му се слаба плећа повијају под теретом тих великих књига, срце ми се цепало од жалости. Каткад сам молио да имају призрења и обзира према њему, али Немци професори одговорили би ми да ја дете кварим и мазим, да Миша по својој прилици не ради доста и да плаче за свашта.

Сам болујем од груди, самохран сам иједак, па су ми та пребацивања отровала многи тренутак. Ја сам најбоље знао да ли Миша ради доста! То је дете било средње способности, али тако истрајно и поред све нежности обдарено таквом чврстином карактера какве нисам нашао ни у којега другога детета. Јадни Миша је страсно и слепо волео своју мајку, и како су му рекли да му је мати врло несрећна, болесна и да је, ако се он буде рђаво учио, може свалити у гроб — то је дете стрепело од те помисли и по читаве ноћи капало над књигом, само да матер не ожалости. Кад је добио рђаву оцену, бризнуо би у плач, али никоме није ни падало на ум, зашто плаче и како се страшно осећа кривим у тим тренуцима. Дабогме! шта се то кога и тицало?... Ја га нисам кварио нити мазио, само сам га разумео боље од осталих; а што сам се трудио да га утешим, место да га псујем за неуспех, то је моја ствар. Са̑м сам се

у животу нарадио доста, натрпео глади и невоље, нисам био срећан, нити ћу бити срећан — и до сто врага! ни зубе већ не стискам, кад мислим о томе: не верујем да би било вредно живети, али можда сам баш због тога истински болећив према свачјој невољи.

Ја сам — бар у Мишиним годинама — кад сам трчао за голубима или се играо краља[1] код општинске куће, био здрав и весео. Кашаљ ме није мучио; кад су ме тукли, плакао сам за све време; у осталом био сам слободан као птица и нисам марио ни за шта. Миша ни тога чак није имао. Живот му је био после тога као да су га метнули на наковањ и ударали чекићем; али је бар толико био у добити, што се као малишан од свега срца насмејао оном што је децу забављало, и што се, задовољивши и с тим несташлуцима, до миле воље натрчао по пољу по светлости сунчаној. Али таквога склада између рада у школи и детињства овде није било. Напротив: видео сам како дете иде у школу под теретом књига, изнемогло, с борама око слепих очију; како изгледа као да ће сад да бризне у плач, па се успљава да то не учини, и ја сам с њим заједно осећао и хтео сам му бити уточиште.

И сам сам учитељ, и ако приватан, и не знам шта бих на свету радио, кад не бих више веровао у важност науке и у корист која потиче из ње. Али тек мислим да наука не треба да буде трагедија за децу, да латински не може заменити чист ваздух и здравље, да добар или рђав акценат не треба да решава о судбини и о животу малих створења.

Исто тако мислим да педагогија боље испуњава свој задатак, кад дете осећа руку која га води благо, а не ногу која му стаје на груди и гази све што су га код куће научили волети и поштовати... Ја сам вам такав мрачњак да по својој прилици нећу више ни променити мишљење о томе, јер се све већма уверавам да је тако,

[1] Једна дечја игра. Пр.

кад се само сетим на свога Мишу, кога сам волео од свега срца. Од његове шесте године био сам му учитељ, прво као васпитач, затим, кад је већ ступио у други разред, као инструктор, па сам и имао времена да га заволим. У осталом — зашто да тајим пред самим собом? — волео сам га, јер је био син створења које сам волео више од свега на свету... Никада она није знала за то, нити ће икада сазнати. Свестан сам да сам ја само домаћи учитељ, а уз то човек болестан: а она кћи имућне племићске породице, на просто госпођа на коју нисам смео ни погледати. Али с тога што самохрано срце, нагађено животом, мора најзад прионути уза што, као оно што пријања шкољка коју избаци талас, то је и моје прионуло уз њу. Па шта ја сад могу? У осталом, шта њој то смета? Ја од ње не тражим више светлости него од сунца, које ми у пролеће загрева моје слабе груди. Од шесте године Мишине био сам у њеној кући, био сам при смрти њена мужа, видео сам је несрећну, саму и увек добру као анђела, да воли децу у удовичком животу, скоро свету, па је дакле морало доћи до тога. Али то није љубав у мени, то је пре моја религија.

Миша је веома личио на своју мајку. Често ми се пута, кад ме погледа, чинило да гледам њу. Биле су то оне исте деликатне црте, оно исто чело, осенчено бујним власима, оне исте лепо повијене обрве, а нарочито глас, који је био готово исти. У нарави мајке и детета било је такође сличности, која се показивала у томе што обоје беху наклоњени егзалтацији у осећајима и погледима. Обоје су припадали оној врсти нервних, осетљивих, благородних створења, бићâ пуних љубави, која су способна за највеће жртве, али која у животу и у додиру са стварношћу мало налазе користи, дајући унапред више него што могу добити. Та врста људи изумире сад и мислим да би какав данашњи природњак могао рећи за њих, да су још унапред осуђени на смрт — да одвећ воле...

Мишина породица била је некада веома имућна, али је одвећ волела отаџбину, па зато им имање и по-

срнуло; а то што је остало, није била права невоља, није чак ни сиромаштина, већ према ономе што је некада било, осредње имање. Миша је био последњи у породици, па га је зато волела госпођа Марија не само као своје рођено дете, већ и као сву своју наду за будућност. На несрећу, заслепљена љубављу, што је обично код матере, гледала је она у њему ванредне способности. Опо истина дечко заиста није био глуп, али је припадао оној врсти људи код којих је умна способност испочетка средња, и тек се доцније развија упоредно с физичком снагом и са здрављем. У другим приликама могао би свршити школе и универзитет и постати користан радник на свакоме пољу; а у овима се само мучио и знајући како му је мајка врло много очекивала од њега, узалуд се напреза.

Ја сам много што шта видео на свету и одлучно сам да се ничему не чудим, али признајем да сам с тешком муком поверовао да може истрајати таква збрка појмова, која би детету била штетна по истрајност и јачину карактера и рада. Има у томе нечега нездравога; и кад би ми речи могле бити награда за тугу и јад, заиста бих рекао заједно с Хамлетом: да се на свету збивају ствари, о којима философ није ни снио...

Радио сам с Мишом, као да је од тих оцена које је он добијао за напредак у наукама, зависила моја лична будућност. Али и ја и мој драги дечак имали смо једно пред очима, да њу не жалостимо, да јој покажемо добре оцене, да изазовемо осмејак среће на њеним устима. Кад би му пошло за руком да добије добру оцену, малишан би дошао из школе зажарен и срећан. Чинило му се да је у таквим случајевима нагло порастао и да се исправио; његове обично сетне очи смејале су се тада безазлено и детињски весело, и светлиле се као две жеравице. Одмах би збацио са својих узаних леђа торбу, претоварену књигама, и трепћући на мене, говорио би још с прага.

— Господине Вавжинкјевичу, мама ће бити задовољна! Данас сам добио из географије... погодите шта?

Али, кад бих се направио да не могу погодити, притрчао би ми поносан и загрливши ме говорио би ми, тобож на ухо, али врло гласно:

— Петицу! Збиља петицу!

Били су то за нас обојицу срећни тренуци. У такве дане, у вече, Миша би се бацао у снове, уображавајући како ће то бити, ако добије све оцене одличне, и говорио је пола мени, пола самом себи:

— На Божић ићи ћемо у Залесиње: снег ће падати, као обично у зиму, дакле, ићи ћемо саоницама. Стићи ћемо у ноћ: али мати ће ме чекати, загрлиће ме, пољубиће ме, а затим ће питати за оцене. Ја ћу се нарочито начинити тужан, а у то мама чита: из веронауке — одличан; из немачкога — одличан; из латинскога — одличан;... све одличан! О, Господине Вавжинкјевичу!

И спротоме малишану биле су пуне очи суза, а ја, место да га одвратим, и сам сам јурио за њим с измученом маштом и сећао се куће у Залесињу, њена изгледа, тишине, онога вишега благороднога бића које је тамо било господар и које ће бити тако срећно кад јој се врати син с одличном сведоџбом.

Користио сам се таквим тренуцима, саветовао сам Мишу и тумачио му да је матери истина много стало до његова напретка у наукама, али да јој лежи на срцу и здравље његово, па дакле да не треба да плаче кад га изволим у шетњу, да треба да спава колико му наредим, да не треба да буде упоран па да ноћу седи. Малишан, до суза ганут, грлио ме је говорећи:

— Добро, мој драги господине, бићу здрав да те је страх, и порашћу тако велики да ме неће познати ни мама, ни мала Љоља.

А госпођа Марија ми је често писала, поручујући ми да пазим на здравље детиње, али ја сам се с очајањем уверавао свакога дана да је скоро немогућно сложити здравље с науком. Да је оно што се предавало у школи, било одвећ тешко, помогао бих се преместивши Мишу из старијега разреда у млађи: али он је те предмете, поред свега тога што беху некорисни, разумевао

одлично; није ту било у питању наука, већ оно време и онај несрећни немачки језик, којим дете није владало довољно. Ту нисам могао ништа помоћи и рачунао сам само да ће, кад дође распуст, одмор надокнадити порушено здравље детиње, које је изазвао прекомерни рад.

Да Миша није био тако осетљив, мање бих се бринуо за њ; али он је готово још јаче осећао сваки неуспех, него ли успех. Тренуци радости и ове петице, које поменух, на несрећу биле су веома ретке. Ја сам се већ тако био научио читати му с лица, да, готово чим уђе, одмах познам колико је сахата.

— Да ниси добио рђаву оцену? — питао сам.

— Јесам.

— Ниси знао?

По каткад би одговорио:

— Нисам знао, — али чешће: — знао сам, али нисам умео казати.

И заиста мали Овицки, први ђак другога реда, кога сам нарочито довео да би Миша с њим учио, казао је да Миша у главноме зато добија рђаве оцене што не уме... „да искаже“ оно што зна.

У колико дете осећаше све већи умор душевни и телесни, у толико се све чешће понављаху неуспеси. Приметио сам, да би, кад се добро исплаче, поново засео учити задатак; бивао је тада тих, привидно миран, али је у тој удвојеној енергији, каквом се лаћао задатка, било нечега очајнога и грозничавога уједно. По каткад би се завукао у који кут, снисиуо би главу обема рукама и ћутао: тада би занесени дечак уображавао да копа гроб под ногама драгој мајци, а није знао, како да доскочи томе, и осећао се у вртлогу из кога није било изласка.

Његова ноћна седења бивала су све чешћа; а како се бојао да се ја не пробудим и да му не наредим да легне, устајао је нечујно по мраку, износио је лампу у предсобље, где је заседао за рад. Пре него што сам га ухватио на томе, провео је он тако неколико ноћи у хладној соби. Нисам знао чинити друго, већ устати,

позвати га у собу и прећи с њим још једанпут свелекције, да бих га уверио, да их зна и да не треба да се излаже назебу. Али и он сам није најзад био свестан шта је знао а шта није. Дете је губило снагу, слабило, жутело и све већма постајало туробно. По каткад се дешавало по нешто, што ме је уверавало да ипак није само рад црпао његову снагу. Једанпут, кад сам му предавао историју Пољске по Љељеву, што сам по захтеву госпође Марије чинио свакога дана, дечку се очи зажагрише, скочи и ја се готово уплаших, кад сам спазио тај његов љуботљиви, готово сурови израз лица, с каквим је викнуо:

— Господине! дакле то доиста није бајка? јер...

— Јер шта, Мишо? — упитах га зачуђено.

Место одговора, дечко стисну зубе и најзад бризну у такав плач, да сам га једва могао умирити.

Испитивао сам Овицкога за узрок томе плачу; дете није знало, а можда и није хтело рећи, али ја сам се напослетку и сам досетио. Било је несумњиво да су се пољском детету у немачкој школи предавале многе ствари које су вређале његове осећаје.

Такво мишљење није црпањало за друге дечаке, већ је остављало само мржњу према учитељима и њиховој целој раси; али дете, као што је Миша, осећало је то горко, а није смело противуречити. Две силе, два гласа, које је дете имало да слуша по дужности, а који су баш имали да буду у складу, вукли су Мишу на две разне стране: што је један називао белим, честитим и драгим, други је жигосао све то само као смешан трулеж; што је један називао врлином, други махном. У тој супротности, дете је ишло за оним за чим га је срце вукло, а морало се претварати од јутра до мрака, проводити у томе несносноме душевноме насиљу дане, недеље, месеце... Да страшна положаја... и то за дете!

Судбина Мишина била је чудновата. Драме у животу почињу обично доцније, кад прво лишће опада с дрвета младости; код њега се то све од чега долази несрећа, т.ј. насиље над душом, тајни јед, брига, узалудно

напрезање, борба с тешкоћама, поступно губљење наде, зачело у једанаестој години живота. Ни његово слабо биће, ни његова слаба снага нису могле поднети тај терет. Пролазили су дани, недеље, јадник је удвајао напрезања, а резултат је био све жалоснији. Писма госпође Марије, поред свега тога што беху слатка, још су му више отежавала терет.

„Бог те је обдарио, Мишо, необичним способностима — писала му је мати — ја се, дакле, могу уздати да нећеш обманути наде које од тебе ишчекујем и да ћеш бити од користи и отаџбини и мени“.

Кад дечак доби први пут овакво писмо, ухвати ме грчевито за руке и гушећи се од плача понављаше:

— Шта да радим, Господине Вавжјенкјевичу! шта знам да радим?

И заиста, шта је знао да ради и шта је он био крив што се није родио с даром за језике и што се није умео изражавати немачки?

Дошло је време јесењем школском одмору. Оцене за прво тромесечје ни најмање нису биле сјајне; из три најважнија предмета имао је слабе. На његове превелике молбе и преклињања, нисам их послао госпођи Марији.

— Драги господине! — викао је склопивши руке — мама не зна да се на јесен добијају оцене, а до Божића можда ће се смиловати Бог на мене.

Јадно се дете варало надом да ће те рђаве оцене поправити, а, Бога ми, варао сам се и ја. Мислио сам да ће ући у тај школски ред, да ће се навићи на све, да ће се поправити у језику и дотерати у акценту, а највише, да ће му све мање требати времена за учење. Да није тога, давно бих писао госпођи Марији и преставио јој шта је и како је. И доиста, изгледало је да наде нису биле узалудне. Одмах по распусту, Миша доби три одличне оцене, од којих је једна била из латинскога. Од свих ученика само је он једини знао да је од gaudeo прошло време gavisus sum, а знао је зато што ме је пре тога, добивши две одличне оцене, питао како се каже латински: радујем се. Мислио сам да ће дечко по-

лудети од среће. Написао је одмах мајци писмо, које се почињало овим речима:

„Знате ли, мила мајчице, како је прошло време од gaudeo? сигурно не знате ни ви, ни мала Лоља, јер сам то у целом разреду само ја знао“.

Миша је просто обожавао своју мајку.

Од тога времена ме је свакога часа запиткивао за разна perfecta и participia. Одржати ове оцене, сматрао је сад за задатак свога живота. Али то је био кратак тренутак среће. Убрзо тај фатални пољски акценат сруши све што је напрезање подигло, а прекомерна множина предмета није допуштала да дете посвети свакоме посебице толико времена колико је то захтевао његов ослабели ум. Случај је хтео да његов неуспех буде још већи. Миша и Овицки заборавили су ми казати за један писмени задатак па га нису ни израдили. Овицки се спасао, јер га, као првога ђака, нису ни питали за њ, а Миша је добио јаван укор у школи заједно с претњом да ће га истерати из школе.

Мислило се да је намерно сакрио од мене да има задатак, само да га не би израдио, али дечак који није био способан ни за најмању лаж, није имао начина да их увери да није крив. Оно истина могао је рећи у своју одбрану да је и Овицки заборавио као и он, али то му није допуштала његова ђачка част. На моја уверавања, Немци, професори, напоменуше ми да ја дете подстичем на леност. То ме је много болело, али ме је још више бацао у бригу изглед Мишин. У вече истога дана видео сам га, како је стиснуо главу обема рукама и шапутао, мислећи да га ја не чујем: „боли! боли! боли!“ Мајчино писмо које је стигло сутрадан, у коме га обасипаше милошћу за петице, било је за њега нов удар.

— О, ала ћу обрадовати мајку! — говорио је, заклонивши лице рукама.

(Свршиће се.)

Хенрик Сјенкијевич.

(*Превела с пољског* Јованка Л. Лонткијевићева.)

ПЕСМЕ ИЗ КЊИГЕ „ДУША“.

НАПОР.

Када ме замори равнодушно, бедно
Време, у часима безбојним и сивим,
Рађа ми се жеља: ја бих да доживим
Или срећу или несрећу, свеједно.

И та тамна жеља негде у дну груди
Расте, ко силует неке мрачне сене.
И у свако јутро будна је пре мене;
И често загреје, и често застуди.

У души засветли... Које је то доба:
Зора или вече? Плам што је заблист'о,
Шта је? Мислим љубав, а оно је злоба —
А мени се тако чини једно исто.

САПУТНИЦИ.

За својијем путем, ја сам жудно хтео
За својијем путем! Али заман муке —
На раскршћу сваком свугда сам се срео
С кажипрстом кобним невидљиве руке.

Хтедох у свом срцу да глас себе чујем,
А ја чух у слуху глас ко зна од куда.
Хтедох да се отмем, да сневам, да снујем:
Друштво невидљивих пратило ме свуда.

Ја где сам? завапих. Моје дело где је?
Кога следим вечно, несвесно и страсно?
И у мени самом колико је мене?
Колико?... Све ћути. Ах! То је ужасно.

ЉУБАВ.

Је ли ово љубав или болна само
Потреба да љубим? Ова жеља плава
Је ли жеља срца моћнога и чедна,
Или напор душе која малаксава?

Је ли ово жена коју љубим, збиља?
Ил' сен на проласку преко мога пута,
Тумарање мисли без свести и циља
И све дело једног болнога минута?

Не знам; но на међи тога сна и јаве,
Видим моје срце да чезне, да пати.
И сузе кад дођу, ране закрваве,
Ја ни онда од тог ништа нећу знати.

СОНАТА.

Хтедох да ми љубав има лице сретно
Као речна нимфа, чије власи дуге
Радосно црвене; али беше сетно
И косе јој беху тамне, к'о у Туге.

Хтедох да запевам млад дитирамб среће,
А ја најтужнију испевах поему;
Почнем да се надам, а осетим веће.
Неку слутњу давну, заспалу и нему.

Тако нову жељу прати суза стара,
Тако нова љубав у часима холим
Неосетно ране старинске отвара,
Па ме страх да желим и ужас да волим.

ТАМА.

Иза јаблaнова још ни сад не жути
Задоцнели месец. Још са црних трава
Дува тамни ветрић. Како страшно ћути
Пролеће у ноћи, пролеће што спава.

А из бледог неба у тој немој тмини
Често ко да тихо црни снег поврви.
Какво кобно вече! У болној тишини
Чини ми се чујем хуку своје крви.

Чујем са дна душе глас некакав сетно,
Као из дубине ноћи. То је само
Нека мутна жеља прошла неосетно,
Ко би знао за чим, ко би знао камо.

ДОСАДА.

Цело после подне на мом прагу седи
Досада, и гледа налакћена, мене.
Очи су јој беле, челичне, студене,
А усне замрзле и образи бледи.

Не чује се никад да помути дахом
Ни тренут тишине за то цело доба,
Дан умире мирно; а моја је соба
Испуњена чудним слутњама и страхом.

И немо и споро ослушкујем тада
Неку тамну јесен у души, где тако
Дан гасне без туге, без свести, полако...
И чујем, у мени лист за листом пада.

ТУГА.

Опет сам те срео лепу, пуну сете,
С тугом што се смеши, с осмехом што плаче,
С гласом који стрепи да прозбори јаче
И не прене прошлост, к'о болесно дете.

Браниш невидљивој сузи да потече,
Патњи да се изда, уздаху да крене.
И кораком мрачне безнадежне сене
Међ нама си ишла цело једно вече.

И та болна патња безгласна и дуга,
Беше најзад блага и топла толико
Као сама срећа. Вај, јер не зна нико
Колика је радост кад се скрије туга.

J. Дучић.

ХУМАНИЗАМ И РЕНЕСАНС У НЕМАЧКОЈ КЊИЖЕВНОСТИ.

(Крај.)

Лесинг је међутим и сувише активна природа да би се задовољио само открићем класичне старине. Јављајући се као поборник независности и слободе у књижевном стварању на супрот стези Опицових и Готшедових правила, он, истина, не пада у погрешку да прописује нове рецепте на место оборених, али зато ипак не пропушта јасно и разговетно изнети свој идеал и своје схватање лепога. Још 1755 године изнео је Винкелман, у своме делу „Gedanken über die Nachahmung der griechischen Kunstwerke", суштину грчке уметности и њен прави однос према модерном свету, налазећи њен прави извор и прототип у грчком животу. Викелман је нарочито истакао тежњу грчке уметности према типичноме, према идеалу; она се не ограничава само на голо подражавање природи, већ се одабирањем онога што је у њој најлепше уздиже изнад ње. У своме *Лаокону*, који је изишао 1766 године, Лесинг се не задовољава само тиме да укаже на уметничку савршеност старих Грка, већ износи и на који су начин они дошли до ње. На Лаокону, кога је и Винкелман узимао за пример, показује Лесинг пре свега различне путеве у разним гранама уметности; док вајар из класичне старине даје Лаокону само израз човека који боно уздише, дотле Виргилије, који у другој књизи своје Енеиде потанко описује цео догађај с Лаоконом, износи као последњи моменат ужасну вику Лаоконову. По Лесингу вајар и песник поступају различно не с тога што су различно схватили Лаокона, већ с тога што вајар, који може да представи само један моменат из променљиве природе, мора да бира најлепши моменат,

а најлепши у овом случају не би без сумње био тренутак у коме Лаокон виче, пошто при викању лице добије нарочито ружан израз; на супрот томе песник сасвим умесно износи, као контраст ономе што је претходило и следовало, вику Лаоконову, пошто је она у таквом тренутку сасвим природна и живо представља врхунац бола. Али каогод што вајару није допуштено оно што и песнику, тако се исто, обратно, не може ни песник у своме стварању служити средствима вајаревим или сликаревим, пошто област поезије није у простору, већ у времену, и пошто њен предмет нису тела и ситуације у природи, већ радње и догађаји. Омир нпр. не описује Ахилов штит као готов, већ описује његово постајање; не анализе лепоту Јеленину, већ приповеда како је она својом лепотом направила дубок утисак чак и на старе људе у Троји; не описује одело Агамемноново, већ описује његово облачење. Ако дакле песник уноси у своје творевине и предмете, мртву природу, он их не представља као вајар или сликар, не ограничава се на просто описивање, већ их износи у виду догађаја и радње.

Тако потанко, тако вешто никад није анализана античка лепота, и, што је најглавније, резултати анализе никад нису били приступачнији и популарнији. После таквог објашњења није више потребно ропско подражавање облицима класичне старине, јер је могућно усвајање њених принципа при стварању, а то је за успех за обнову модерне немачке књижевности од врло великог значаја. Лесинг у *Лаокону* у исти мах потпуно кида са оним што му је претходило у књижевности. Каогод што је раније у својим писмима о најновијој немачкој књижевности (Briefe, die neueste Litteratur betreffend) устао против Готшеда и француског класицизма — чинећи у осталом донекле неправду и једном и другом — тако је исто овде, својим упућивањем поезије на радње и догађаје, објавио рат свима дугачким описима било природе било ситуација, дакле не само Халеровим „Алпима“ и Клајстовом „Пролећу“, већ и Клопштоковом „Месији“.

Најистакнутији производи енглеског утицаја у немачкој књижевности пролазе дакле трагом француске драме; ни они не задовољавају захтеве Лесингове, јер не одговарају начелима заступљеним у делима класичне књижевности.

Колики је био утицај *Лаокона* на савременике, казује нам најбоље сам Гете: „Треба бити младић па представити себи какво је дејство имао на нас Лесингов Лаокон који нас је из сфере скученог посматрања пренео у слободна поља мисли. „Ut pictura poesis“, које је тако дуго рђаво схватано, сад је наједанпут било уклоњено, разлика између вајарства и сликарства с једне стране, и песништва с друге стране била је јасна, показало се да су њихови врхови одвојени, ма како да су им основице блиске. Вајар и сликар треба да се крећу само у границама лепога и онда, кад је песнику, који не сме да занемари ништа што је значајно ма у ком погледу, допуштено да се креће и изван њих. Вајар и сликар раде за спољно чуло које се може задовољити само лепим, песник ради за машту, која уме да се нађе и с оним што је ружно. Као муњом биле су нам осветљене све последице ове дивне мисли, сва претходна критика би одбачена као изношен капут, ми смо сматрали да смо ослобођени од сваког зла, и мислили смо да смо у праву са сажаљењем погледати на иначе дивно шеснаесто столеће...“ — *Лаокон* дакле инаугурише нову еру у немачкој књижевности, и, као чисто естетички трактат о класичној старини, он се, и ако после читава три столећа, јавља као допуна првог хуманистичког покрета, који је почео тежњом ка истини и завршио потпуном владом разума на рачун естетичког осећања.

Као допуна реформе, која је у *Лаокону* добила највиднијег израза, следују у брзо *Хамбуршка Драматургија*, и драме: *Мина фон Барнхелм* и *Емилија Галоти*, у којима Лесинг коначно пречишћује и појмове о позоришту, остајући при том доследан погледима које је заступао још у писмима о најновијој књижевности. Најзад се дакле

јавља и подесан човек и у згодно време, и велики полет немачке књижевности крајем осамнаестог века, њен ренесанс, може се сматрати као директан резултат тог срећног стицаја прилика. Не смањујући ни најмање заслуге Лесингове, треба истаћи да је антична лепота откривена и објашњена у времену кад је за њу у Немачкој било најплодније земљиште, и узрок успеха лежи добрим делом у тој околности. Ратнички успеси Фридриха Великог, унутрашња политичка сређеност, готово неограничена слобода мишљења и поред аутократског облика владавине дају у ово време немачким мислиоцима могућности да се потпуно посвете својим идеалима, лепоти, истини и савршенству. С друге стране је већ и немачка књижевност тога времена на високом ступњу: енглески утицај је већ дао тако угледног песника као што је Клопшток, а француска књижевност и француски дух уопште имају тако угледног следбеника и представника као што је Виланд. И најзад и немачка философија, у којој је од самог почетка било много више везе с хуманистичким покретом но у књижевности, показује у другој половини осамнаестог века нарочити полет, у њој опште тежње добијају потпуно одређен израз, њен утицај на књижевност постаје много већи и, што је још важније, много срећнији но раније.

Па ипак, класичан период у ужем смислу не наслања се директно на Лесингову реформу. Њему претходи кратак период *„бујности и плаховитости“* (Sturm und Drang), који је највише хране и подстрека добио из Француске, од Русоа, али за који је опет, својим успехом у борби против ауторитета, у првом реду спремио земљиште Лесинг. „Sturm und Drang“, ма колико изгледао супротан класичном периоду и ма колико био по своме спољашњем изразу различан од њега, има у својим тежњама, у својој суштини много што шта заједничко с њим. Потпуно развиће своје индивидуалности, потпуни израз свога унутрашњег живота и тежња за потпуном слободом одликују период „бујности и плаховитости“

онако исто као и класичан период. Само, наравно, истичући људско савршенство као свој идеал, покрет „бујности и плаховитости" има на уму човека као сасвим изоловану јединку, без обзира на његов положај у друштву без обзира на целокупно друштво, и већ у томе лежи разлика између периода „бујности и плаховитости" и класичног периода, у коме се преко савршенства појединаца тежи само савршенству целокупног друштва. Али што овај период разликује и од класичног периода и од Лесинга, то је неправилност, нескладност и претераност његових књижевних производа. *Гете* и *Шилер* нпр., који у својој раној младости дају најјаче драме целог периода „бујности и плаховитости", не стоје у њима на оној висини до које се уздиже Лесинг у својој *Мини фон Барнхелм* или у својој *Емилији Галоти*. И Гетеов *Гец фон Берлихинген*, са својом слабом драмском техником, са претераним наслањањем на Шекспира и одсуством правог драмског мотива; и Шилерови *Разбојници*, са својим невероватним заплетом и личностима које на сваком кораку одају неискуство и наивност пишчеву — стоје ван сваке сумње иза Лесингових драма, и ако дају несумњивог доказа о генијалности својих писаца.

Период *„бујности и плаховитости"* не може се дакле сматрати као природно продужење Лесингове реформе и као природан претходник класичног периода, али, према ономе што је горе истакнуто као заједничко, он свакако не значи ни потпун прекид између та два важна одсека у немачкој књижевности. По ономе што је код Лесинга постало неодољиво, без чега се књижевност није више могла ни замислити, и овај се период наслања на Лесинга. *Омир* и, нарочито, *Шекспир* одушевљавају његове представнике онако исто као и Лесинга, а нарочито је песницима овога периода заједничко с Лесингом апсолутно кидање с традицијом и потпуно непризнавање ауторитета. Само је револуционарни дух већ толико отео маха, да су уске и најшире границе, па према томе и оне које поставља Лесинг, јер период *„бујности и плахо-*

витости" у ствари и није ништа друго до немачка револуција осамнаестог века, револуција која се, на супрот француској, ограничава само на књижевност, пошто је целокупан покрет у својој суштини више интелектуалне но социјалне природе, те није могао захватити шире слојеве.

Али ако класичан период није директно продужење Лесингове реформе по времену, он је то на сваки начин по својој садржини. Лесинг у својој борби против француске драме не устаје толико против ње саме колико против деспотске конвенционалности која је владала у немачкој књижевности и у опште у немачком животу за минулих сто година; он дакле устаје против примљених ауторитета и против стеге у уметничком стварању. Што одликује немачки класичан период у првом реду, то је апсолутна слобода од традиционалних ауторитета и потпуно одсуство свега што би личило на шаблон. Вајмарске песнике, носиоце класичног периода, не само не везују верске традиције, већ су они, као и Лесинг, потпуно слободни и од сваке националне предрасуде, слободни од свега што би личило на шовинизам. Они су у својим погледима на књижевност и уметност у опште слободни од свега што би личило на предрасуду, као што су слободни и од свега што би личило на случајност и одсуство мере, подсећајући и у томе на Лесинга. Даље. Лесинг није толико поборник гледишта грчке теорије о трагедији, колико му је стало до тога да у грчкој трагедији истакне прави хуманитет и здраву природу, дакле особине које су учиниле да је Шекспир тако исто велики као и антички драмски писци, и ако им је по спољашњем облику својих драма права супротност. Што нарочито одликује класичан период немачке књижевности, то је хуманизам у најширем смислу речи; све што се тиче човека, његов однос према другим људима, према природи, према вери, према језику постају главним проблемом књижевника и мислилаца у опште. И најзад грчку цивилизацију, грчку књижевност и уметност у опште, којима се одушевљавао Лесинг, обожавају

неограничено и вајмарски песници, а нарочито Гете и Шилер. Из свих њихових радова доцнијих година избија утицај грчке књижевности и грчких погледа на уметност, и то било непосредно, као у *Ифигенији* или *Месинској Невести*, било посредно, као код *Хермана и Доротеје* или *Јованке Орлеанке*. (Die Jungfrau von Orleans). — Духовно сродство између класичног периода и Лесингове реформе не подлежи дакле никаквој сумњи, и ако и Гете и Шилер својим првим радовима припадају периоду *„бујности и плаховитости“*.

Из горњих редова се у исти мах виде и главне одлике правог ренесанса у немачкој књижевности односно њеног класичног периода. Тежња да се људска природа представи у својој целокупности, да се изнесе идеалан тип човека; веровање да се само усавршавањем појединаца може усавршити целокупно друштво; вера у вечност и бољу будућност и једном речи, посвећеност највишим задацима и најширим проблемима могу се сматрати као нарочито обележје немачке књижевности при крају осамнаестог века. Према томе није потребно нарочито истицати висину на којој овај период стоји не само у немачкој књижевности, већ у књижевности уопште. Тешко је наћи један период ма у којој књижевности, који би за тако кратко време дао толико ремек-дела, и толико људи који су слободни од тесногрудог утицаја народности, предања и вере, који дакле посматрају са најшире тачке гледишта. И ако Немци можда с правом замерају својим класичним песницима због те апсолутне интелектуалне слободе која не пита ни за народност ни за веру; и ако они њихово неограничено обожавање грчке културе с правом објашњавају недовољном симпатијом према домаћој средини: човечанство се мора осећати захвално према људима који су највећи део свога рада и своју најбољу снагу посветили само моралном и естетичком савршенству, служећи на тај начин свима народима и свима временима.

Хуманизам и ренесанс у немачкој књижевности до-

стижу дакле врхунац тек крајем осамнаестог века, позније но у другим књижевностима, али, као у накнаду за то одоцњење, достижу много већу висину но ма у којој другој књижевности. Они се не могу сматрати као непосредно продужење првог хуманистичког покрета, али је баш с тога од интереса духовна сродност коју с њим показују. Наравно, два највећа песника класичног периода, два најјача представника хуманизма и ренесанса у немачкој књижевности, Гете и Шилер, показују поред заједничких тежња и идеала, које сам малочас истакао као обележје класичног периода, и извесне разлике, које се овде нарочито морају имати на уму. Код Гетеа су област проучавања претежно људска осећања и уопште унутрашњи живот, код Шилера људске тежње и спољна активност; Гете је више посматрач пун саучешћа, Шилер активан радник; за Гетеа је најпречи задатак човеков развити до краја све своје способности и помагати и друге да то постигну, — за Шилера је велики животни проблем победа духа над телом, победа воље над спољашњим условима. Гете се, једном речи, више бори за естетичку универзалност, Шилер за моралну слободу; Гетеу је више предмет целокупан човек у целокупној природи, док је Шилеру најпречи човек као израз своје воље и својих моралних особина. — Јасно је дакле, према ономе што сам истакао у почетку као главно обележје хуманистичког покрета у Италији, да пре свега у Гетеу треба видети оличење хуманизма, и то не само хуманизма у немачкој књижевности крајем осамнаестог века. већ хуманизма у опште.

М. Тривунац.

АНТОН ЧЕХОВ.

(4.)

Иванов, главна личност Чеховљеве драме истога имена, типска фигура увелих и клонулих људи осамдесетих година, овако обележава сам себе:

„Ја сам био млад, ватрен, искрен, не глуп; љубио сам, мрзио и веровао не као други, радио сам и надао сам се за десеторицу, борио сам се са ветрењачама, ударао сам челом о бедеме; не измеривши добро своју снагу, не расуђујући, не познавајући живота, ја сам натоварио на себе терет, од ког се наједаред сташе крхати леђа и жиле истезати... Узбуђивао сам се, заносио сам се, радио сам. Па да л' је и могло бити друкчије? Јер нас је мало, а посла много, много! Боже, како много! И ево како ми се немилосрдно свети живот, с којим сам се борио! Сасвим сам клонуо! Тридесет ми је година, а ја сам остарео, опустио сам се. С тешком главом, с лењом душом, уморен, клонуо, скрхан, без вере, без циља, као сенка се вучем кроз људе и не знам: ко сам ја, зашто живим, шта желим? И мени се већ чини да је љубав — будалаштина, да су милине бљутаве, *да у раду нема смисла*, да су песме и пламене речи — досадне и старе".

Свом пријатељу саветује Иванов да у животу не тражи ништа идеално, поетично, узвишено, но да се увек држи обичности, свакидашњости, да тражи оно што је без јарких боја, без сувишних звукова.

„Уопште, — вели Иванов, — *цео живот удешавајте по шаблону*. Што невеселији, туробнији „грунт", тим боље. Не рачујте ви један са хиљадама... нека вас Бог сачува свих могућих рационалних економија, необичних школа, ватрених говора... Завуците се у свој узани, скромни кутић *и радите свој мали, ситни, од Бога вам дани посао*. Тако је топлије, часније и здравије".

Тако сматрање на живот и на човекову улогу у њему налазимо кроз целу ту значајну драму и у својој првој епохи Чеховљева стварања. Но са истим ћемо се таким песимизмом срести и у делима Чехову савремених писаца, главних представника осамдесетих година — Гаршина и Надсона. Гаршинова палма,[1] која невероватним напорима пробија кров од стаклене баште, да би дошла до свежег зрака, до сунца и слободе, па се после, у суровој руској природи, разочарава и мртва пада на тле, алегорички представља безуспешну борбу руског друштва седамдесетих и осамдесетих за идеал. Други главни књижевни представник осамдесетих година, С. Ј. Надсон, овако обележава своје време:

„Уклоњена је копрена са очију: нема више ни нових заноса, ни примамљивих тајни, ни среће пред нама; настао је покој оправданих сумња, које се испунише; магла очајања у измученим грудима.. Како се мало доживело, а како много преживело! Светле наде и младост и љубав... све је то оплакано... исмејано... заборављено, закопано — и већ нигда неће ускрснути!...“

Други песник тог суморног времена, Н. М. Мински иде и даље, и овако завршује једну своју значајну песму:

„Добро се и зло слило и смешало. Опет је завладао хаос, но над њим не лебди дух божији, као некада...“

И ето у том времену напуштања ранијих светлих идеала, у добу разочараности и клонулости велике већине напреднијих и бољих руских људи — ступа Чехов као двадесетогодишњи младић у јавни живот и спрема се за будућег грађанина и јавног радника своје отаџбине. Остајући веран књижевно-уметничким заветима својих великих претходника, да песник пре свега мора бити грађанин своје земље и свога времена и не хотећи одвајати свога рада од свакидашњости на ма она како

[1] У причи »Attalea princeps«.

била бедна и неугледна, Чехов, подложан недољивој асимилационој сили околине у којој је живео — почиње и сам да се колеба, да се разочарава, да се скептички држи према наслеђеним идеалима. Отуд је он у читавој првој половини свога делања (до приповетке „Досадна историја“, око 1890 год.) осуђен на неку несређеност у погледима на свет, на неко духовно врење и збуњеност, на тражење и неналажење нових идеала. У том времену Чехов још нема одређеног погледа на смисао и сврху човека на свету и он дуго времена, стварајући своје производе, или бира ствари сасвим незначајне, старајући се само да буду занимљиве, шаљиве, довољно уметничке и „књижевне“, или је хладан, безучестан, неосетљив фотограф свега што види пред собом, или, најзад, дајући маха својој индивидуалности, изричући свој суд о описиваним предметима, није јасан и одређен, колеба се између одобравања и осуђивања извесних појава: једне и исте појаве у једној приповетци осуђује, у другој оправдава, налазећи да људи нису криви за своје поступке, да су они само слепа оруђа неког вишег разума, коме је потребно да људи раде час добро, час рђаво. Описујући неугледни, безидеални, себичњачки, материјалистички, у мраку, самозадовољству и вулгарности огрезли живот руске престонице, а још више руске паланке, руског спахијског, земљопоседничког дома, — Чехов се у свој првој половини своје делатности колеба између пантеистичког оптимизма и идеалистичког песимизма, док у другој половини његовог делања, од приповетке „Досадна историја“ (1890) не почне превлађивати идеализам у својим разним формама, коме, са незнатним изузетком, остаје веран до смрти.

Под пантеизмом, на који наилазимо у Чеховљевим делима, ваља разумети тако схватање на свет и на живот, по коме сав овај видљиви, духовни и материјални, свет није ништа друго до оваплоћење, начин јављања, остварења вечне идеје, Бога, Разума. Као што се мисао човекова јавља на свет речју, гласом, делом, уметничким

производом, покретом, тако се и вечна идеја, вечни разум, Бог, јавља у виду овог света, у виду свега онога што се у том свету садржи и дешава. На тај начин, сваки од нас, добар и рђав, паметан и глуп, леп и ружан; сваки наш поступак — моралан и неморалан; свако наше дело, благородно и прљаво — све су то делови, моменти Божијег — Разумовог — Идејиног јављања на овај свет. Иза свега тога стоји Бог, вечни разум, вечна идеја, праидеја, са својим узвишеним, нама за сад непојмљивим намерама. А како је Бог добар, разуман, савршен, то је и све и сва на овом свету, и добро и зло, и лепо и ружно, и тело и дух, као моменат у животу Бога, — лепо, добро и савршено.

У једној од најкарактеристичнијих приповедака Чехољевих, у „Палати бр. 6“ наилазимо на овако гледање на свет: „Разгледавши болницу, Андреј Ивановић (лекар, јунак приповетке) дође до закључка, да је та установа неморална и необично шкодљива по здравље становника. По његовом мишљењу, најпаметније што се могло учинити, било би — пустити болеснике на слободу, а болницу затворити.[1] Но он размисли, да је за тако што недовољна само његова воља и да би то било некорисно: ако ћеш физичку и моралну прљавштину прогнати са једног места, она ће прећи на друго; треба чекати, док се она сама по себи не изветри. Осим тога, кад је свет отворио болницу и трпи је код себе, мора да му је она потребна; предрасуде и све те животне гадности и одвратности потребне су, јер се оне, у току времена, прерађују у шта било паметно и честито, као ђубре у плодну земљу. На земљи нема ничега доброга што у свом праизвору не би имало нешто гадно“.

[1] Рад управе болничке био је скроз и скроз несавестан и непоштен. Стражар одељења за умоболне тукао је болеснике, а једнога је слао да за његов рачун проси по варошн. У болници се арало и ужасно лагало — болесници се купали у зараженим и непраним кадама, хранили се страшно рђаво и нехигијенски итд. — прилике, које веома подсећају на болницу у Гогољевом »Ревизору«.

У „Приповетци непознатог човека", понајважнијем производу Чеховљевом, написаном исте године кад и „Палата бр. 6" (1893), наилазимо на овако гледиште: „Ми смо ослабели, опустили се, пали; наше поколење, колико га је год, састоји се из самих неврастеника и млакоња; ми ништа друго и не знамо, но причати о клонулости и преморености, но за то нисмо криви ни ви, ни ја — ми смо сувише ситни, да би од наше воље могла зависити судба читавог поколења. Ту мора да има узрока великих, општих, који са биолошке тачке гледања имају свој raison d' être. Ми смо неврастеници, млакоње, одступници, но ко зна, можда је то и потребно и корисно за она поколења, која ће живети после нас? Ни једна влас с главе не спада без воље Оца Небеског, — другим речима, у природи и у човечијој средини, ништа не бива тек онако. Све је образложено и неопходно потребно..."[1]

И ако то малодушно, па чак и врло опасно гледање на свет не оставља Чехова скоро до конца његова живота и провлачи се као црвена нит кроз многа његова дела, ипак се смело може тврдити да то није његово коначно и стално сматрање на свет. То се види већ и по томе што те „пантеистичке" тираде често исказују личности или антипатичне Чехову (Орлов, Громов), или такве, према којима је он равнодушан и чије поступке једва може да оправда (Иванов). У исти мах, противно, идеалистичко, мишљење заступају већином личности, на чијој су страни симпатије Чеховљеве (Зинаида и лакеј у „Приповетци непознатог човека", студенат Васиљев у „Наступу" итд.)

Када цинични Орлов, који се боји мишљења и племенитих тежњи и дела у свету, износи свој пантеистички поглед на свет и прича, како су сва данашња зла и одступања од идеала потребна вишим смеровима вечнога разума и закључује да је у природи и људском животу све образложено и неопходно потребно, — примећује му јунак „Приповетке непознатог човека":

[1] Соч. т. IX, 91.

„Све је то лепо и красно. Ја верујем да ће идућим поколењима бити и лакше и видније; она ће се моћи користити нашим опитом. Ама ја хоћу да живим независно од будућих поколења и не само за њих. Живот се даје само једанпут, и ја хоћу да га проживим присебно, промишљено, лепо. Хоће ми се да ја лично играм угледну, самосталну, благородну улогу, да градим историју, да иста та потоња поколења не имаду права рећи за сваког појединог од нас: то је било једно ништавило или још горе... Ја верујем и у целисходност, и у неопходност тога, што се збива око мене, но шта се тиче мене та неопходност, *зашто да пропада моје „ја"?*[1]

Очевидно је да се Чехов очајно бори са таким штетним пантеистичким гледањем на свет и, не одобравајући га и не признавајући га коначно, он му прибегава само тада кад му се јава живота покаже сувише одвратна и безнадна и кад му је ма каква, ма и привидна, утеха пошто пото потребна.

Изузевши таке случајеве, кад Чехов, у часовима сумње, душевног терета и очајања, тражи утехе у пантеистичком гледању на свет, — Чехов је одушевљен, доследан етички идеалист. Он има своје израђене животне идеале, чврсто верује у њихову апсолутну важност, али се дуго време колеба у погледу остварљивости тих идеала. Сурове силе природе у којој живимо и слепа, безобзирна власт наших рођених страсти често су неодољиво јаки непријатељи нашим добрим намерама, и Чехов са болом у души, са сетним тоном у свом стилу, констатује, да идеали пропадају чим дођу у судар са прозом живота, која је јача од идеала.

Старцев, јунак приповетке „Јонич" довршио је школовање на универзитету и као млад лекар ступа у живот пун вере у важност и остварљивост идеалних захтева од живота. Но живот, у који је он ступио, а који је сав огрезао у вулгарности, себичлуку, расхлађује мало по мало његову пламениту веру у идеале, и он

[1] Соч. А. П. Чехова IX, 91.

се и сам, после неколико година борбе са околином, спушта до ниво-а своје непримамљиве околине, и све лепше црте његове душеишчезавају из њега, као да их никад није ни било. С почетка се он није давао и упорно је заподевао са својим познаницима разговоре, чије је градиво било захватано из виших животних сфера. По чим би с неким паланчанином заподео разговор ма о чем што се не једе и не пије, о политици или о науци, докторов би се суграђанин одмах унезверио, збунио и почео би тако тупо и пакосно философирати, да младом лекару не остајаше ништа друго, но да мане руком и да оде. Неколико се година на тај начин борио Старцев са ниским духовним расположењем своје околине, док најзад није коначно мануо руком, али сад не само на своју околину, но и на — идеале своје младости. Неодољива моћ простачлука и ниskости учинила је своје, — мало по мало, идеално расположени Старцев поче и сам да се клања негда презираним и нападаним кумирима — поче и сам да тече новац и да купује куће у вароши.

Места где се Чехов често с гнушањем и одвратношћу изражава о ниskости и вулгарности руског варошког, образованијег, често и такозваног вишег живота, — врло су честа у његовим делима. Боје којима он слика те негативне појаве тим су тамније и невеселије, у колико је светлији онај лепи и јасни идеал живота људског, који као неко небеско знамење стално лебди пред очима песниковим. И баш зато што је тај идеал сувише светао, срцу близак и сродан, песник не може стално да остане у онако мрачном расположењу, он бежи од тамних страна, којих је препун савремени руски живот и склања се у област светлију, топлију, утешнију. „Негде на овом свету, — читамо у приповетци „Валођа“, — неки људи живе животом чистим, благородним, топлим, лепим, пуним милинâ, љубави, весеља и слободе“. (VII, 13). „Живот је тежак“, вели потпуковник Вершињин у *Три Сестре*. „Он се многима од нас приказује као глух и безнадан, али ипак, мора се при-

знати, он бива све јаснији и лакши, и, очигледно, није далеко време кад ће живот постати сасвим јасан и светао... Досад је човечанство било заузето војнама, испуњујући сав свој живот походима, нападајима, победама, но сад се то све преживело, оставивши за собом огромно празно место, које у овај мах немамо чим да испунимо, но човечанство страсно тражи (нов лепши садржај живота) и, наравно, naћи ће га“[1].

Чехов је умро у најбољим годинама и није се коначно и јасно исказао, да ли сам пристаје на страну оптимистичког или песимистичког идеализма. Полазећи од погледа на свет, исказаних у његовим последњим делима, а нарочито у „Вишњевом Врту“, није тешко погодити коме би се гледишту Чехов приволео да му је суђено било и даље живети и стварати. Неоспорно је да Чехов чешће, радије и са више патоса обрађује она места где се износи вера у коначну победу добра и истине. Тако мнење исказују обично личности које уживају наклоност песникову. То се најбоље види из погледа на свет студента Трофимова у „Вишњевом врту“, који је као и доктор Астров близак срцу и духу песниковом и исказује очевидно Чеховљеве погледе на свет и на будућност руског вишег духовног живота.

„Душа моја, — вели Трофимов, — свагда, у сваком тренутку, и дању и ноћу, пуна је необјашњивих предосећања. Ја предосећам срећу... ја је видим... ето је где иде, приближује нам се све ближе, ја јој већ и кораке чујем. И, ако је ми не угледамо и не упознамо, то ништа не чини. Видеће је други!“

Када му, бедном студенту, богат трговац нуди новаца на зајам или на поклон, он му вели:

„Остави то, остави... Двеста хиљада да ми пружиш, ја нећу примити. Ја сам *слободан* човек. И све што ви сматрате за високо и драгоцено, сви ви, богати и сиромаси, нема над мном ни најмање власти. Све је то мени као ово перце што

[1] Соч., XIV, 138.

лети по ваздуху. Ја могу бити без вас, ја могу пролазити мимо вас, ја сам јак и поносит. Човечанство иде к вишој истини, ка највишој срећи, каква се само замислити може на земљи, и ја сам у првим редовима.

Лопахин (богати трговац). А хоћеш ли доћи?

Трофимов. Доћи ћу. (Пауза.) Доћи ћу, или ћу указати другима пут како да дођу. („Вишњеви врт", II чин.)

Тим речима, које је Чехов писао годину дана пред своју смрт, упознао нас је песник са најинтимнијим кутком своје душе. Он, исто као и његов Трофимов, верује у скору победу добра и истине на свету и стварајући своје чудно лепе слике, труди се да својим сународницима и савременом човечанству укаже пут који води — лепшој будућности.

III.

Градива за своје творевине узимао је Чехов из најразноврснијих сфера живота. У својој саразмерно краткој али врло плодној и систематичној делатности, дао је он поетичку слику скоро целог савременог друштвеног и народног живота. Разноврсношћу сфера из којих узима градива за своје старање, Чехов као да надмаша све важније писце руске од Пушкина до данас. У његовим свагда живахним и занимљивим производима сретамо се и са властелином и сељаком, маловарошким и престоничким грађанином, фабричким радником и поседником фабрике, сеоским или паланачким трговчићем и московским трговцем-милијунаром. Ту су нижи, виши и највиши чиновници, ту књижевници, уметници, студенти, учитељи, професори; ту проста сељанка са својом вековном тугом и варошка госпођа са својим нерадним, бесмисленим животом; ту су Толстојеви следбеници, који купују себи земље у селу и живе према животним идеалима свога првоучитеља, ту дубоко религиозни инок, становник скита, који саставља тропаре и стихире, пуне правог поетичког надахнућа и религиозне непосредности и топлине. И свим

тим моделима Чехов не прилази с каквим уским, ограниченим партијским или сектантским гледиштем — но, према разноврсности и многобројности спољњих утисака, располаже и сам свестрано развијеним поимањем живота, тако да свака животна појава налази у њему не само надахнутог сликара, но и стручног оцењивача њеног унутрашњег, духовног значаја. Чехов је сам рођен у сељачкој и радничкој средини, по позиву свом био је лекар, а доцније, као прослављени писац првог реда, био је близак вишим слојевима друштвеним, те је на тај начин био у могућности да боље но икоји белетрист руски проучи и позна најважније стране руског живота и да их уметничким путем обради.

Не губећи нигда из вида питања вишег духовног живота, Чехов не заборавља ни материјалну страну његову, те и ту последњу уноси у своје производе као битан, суштаствен елеменат. Чехова занима како руски народ чува своје шуме, своје реке и поља — колико се брине о дивљачи, о птицама и рибама у њима. Њега у великој мери занима и он са највећом пажњом и озбиљношћу описује, како се руски образовани и прости човек храни, одева, греје; како негује децу, како држи своје млађе, какав стан себи зида, какву воду пије, колико троши алкохола. И сав тај материјал, ушавши у основу Чеховљевих производа, не јавља се у готовим творевинама песниковим у свом сировом, прозаичном виду, но, не губећи ништа од своје реалности, претвара се под мајсторском кичицом уметниковом у необично занимљиве поетичке створове.

Симпатична фигура Чеховљева, лекар Астров у „Чича Вањи“, који очевидно увек говори у пишчево име, — долази ван себе од љутине, гледајући како се у Русији варварски поступа са пољем и шумом, за које је тако тесно везан сав наш физички и духовни живот.

> „Ја допуштам, — вели Астров, — сеци шуме из невоље, но нашто да их истребљујеш са лица земље? Руске шуме праште под секиром, опусто-

шавају се станови зверова и птица, сужују се и пресахњују реке, губе се у неповрат чудно лепи предели, и све то отуд, што лењи човек не може да се сети или неће да се сагне и да са земље дохвати гориво (торф)... Треба бити нерасудни варвар, па да сагореваш у својој пећи ту лепоту, да разораваш оно што ниси кадар створити. Човек је обдарен разумом и творачком снагом, да умножава оно што му је дато, но он досад није ништа стварао, но је само рушио. Шума је све мање и мање, реке пресахњују, дивљач се губи, климат исквaрен и земља из дана у дан бива све беднија и беднија."[1]

„Ево вам данашње слике нашег округа, — вели даље Астров, показујући карту округа, коју је сам израдио, — зелена боја шума лежи овде, онде, али не у маси, него у виду пега: нема више ни јелена, ни лабудова, ни тетребова... Од ранијих заселака, салашева, скитова поточара — нема више ни трага. Уопште — слика поступног и несумњивог изумирања, које ће, очигледно, за 10—15 година бити потпуно. Ви ћете можда рећи да су ту културни утицаји, да је стари живот, сасвим природно, морао уступити место новом. Да, ја разумем: да су се на место тих уништених шума појавили какви добри друмови, железнице, да су се на место њих појавиле фабрике, школе и да је народ постао здравији, паметнији, имућнији, — али од свега тога нема ни помена. У округу исте оне мочваре, комарци, исти они рђави путови, сиротиња, тифус, дифтерија, пожари... Ту се очигледно има посла са дегенерацијом услед неравне борбе са природом, неравне борбе за опстанак. А та је дегенерација од заосталости, од опште назадности, од незнања, од потпуног одсуства самосазнања, *када се озебао, гладан, болестан човек*, да би спасао остатке живота, да би спасао своју децу, инстинктивно, несвесно хвата свега чиме се само може утолити глад, загрејати се; руши све, не мислећи о сутрашњем дану... Разрушено је скоро све, но на место тога није створено ништа."[2]

[1] XIV, 13.
[2] XIV 31—32.

У такој опустошеној природи, у такој заосталости, општој назадности, у том потпуном одсуству самосазнања и осећању притиска, (о ком се говори у приповетци „Студенат“), није никакво чудо што се и сеоско становништво налази у исто тако јадном стању као и сама природа, са којом оно сачињава једну органску целину. Признајући на неколико места да је руски народ у основи својој снабдевен од природе високим духовним особинама, да је његова душа, онако како ју је Бог дао на свет, обдарена ретким умним и моралним талентима, Чехов налази да се руско сеоско становништво данас, услед вековне непажње према њему, налази у очајном стању, на рубу пропасти.

„Грчећи се од студени, студенат размишљаше о том како је исти таки ветар дувао и за време Рурика, за време Ивана Грозног и Петра Великог, како је и у њихово доба била иста овака љута сиротиња, глад; исти таки продрти сламни кровови, незнање, туга, иста така пустош свуд унаоколо, мрак, *осећање притиска*, — све су те страхоте биле, постоје и сад и биће, и с тога што ће проћи још хиљаду година, живот неће постати бољи...“[1]

(Наставиће се.)

Јован Максимовић.

ИЗ ШПАНИЈЕ.[1]

II. СЕВИЉА.

Јули, 1901.

Зло сам дошао у Севиљу! Неколико дана раније била је овде буна, која је почела са нападима на калуђере и манастире, продужена разбијањем уличних фењера и прозора на излозима дућанским, а напослетку завршена пљачком, пушкарањем и опсадним стањем!

При самом улазу у варош од Кордовске станице, опажала се ова пустош; на улици су још лежали остаци

[1] Види »Српски Књижевни Гласник«, XII, 698.

од разбијеног стакла и трагови од удараца камења и праћака по зидовима. Рањени и мртви — веле да је било доста и мртвих, само се не зна колико — све је у затвореним колима одвучено у болнице, калдрма је опрана од крви, цела варош сада изгледа мирна и озбиљна.

У хотелу сам брзо оставио своје ствари, одмах похитао у варош да се прошетам, и, док је још свеже, мало боље прегледам овај почетак пустоша. Вече је, и изглед је био доста жалостан. Гасне лампе, без стакла, изубијане и искривљене, изгледале су као у очима пијаног човека, смешне и подругљиве. Раздерана платна сенке и светлости, које су бацале на околне зидове, чиниле су утисак правих рушевина и пукотина, као да је цела варош претрпела ужасан трус. Улице су при свему том биле пуне света, и мада је полиција наредила да се више од двојице не смеју на улици састајати ни разговарати, ова је гомила више личила на литију но на уличне шетаче у време опсадног стања.

Први утисак који гомила шпанског сиромашног велико-варошког света чини на нас, тај је да она не личи на остале гомиле по великим варошима; она вам већ на први поглед изгледа да има у себи јединства. Она се скупља у само две три живе улице, ту се шета, врви, поздравља, договара, подвикује, звижди и даје све могуће знаке; ја бих ову гомилу назвао гомилом насиља и револуције, јер је она у свако доба спремна за то.

Шпанска је гомила у вечитом покрету и међусобном саобраћају. Сви се познају и имају свој незнани и прећутни чин у њој, у највећој гунгули одмах ћете распознати њене старешине, њих сви поздрављају кратким узвиком, а и по њиховом држању и поносном и презривом погледу који покадшто баце на бедног капутлију или странца (они сами носе кратке шпанске „чакете“), увидећете одмах да су то неограничени господари севиљске калдрме, и они су свирепи, без вере, неуљудни и подругљиви нападачи, кивни на све сем свога друштва. Између себе, одиста, они се неизмерно воле, онолико исто колико мрзе на све остало; и змија воли свој род.

То су људи који су рођени на улици, одгајени на улици, васпитани на улици и живе на улици, и због тога и јесу и морају бити природни господари улице и калдрме; све је остало у туђим рукама. Немајући ништа, они су упућени да отимају од других. У овоме погледу стоји Севиља готово на првом месту, само јој Барселона може у томе да буде достојан такмац, Мадрид је прилично заостао, мада је престоница.

За последњих педесет година било је у Шпанији около четрдесет револуција: „pronunciamento“ како то Шпањолци врло учтиво и прикладно зову. „Пронунсијаменто“ значи у ствари „изјава“, а то ће од прилике значити да један део Шпаније објави другом делу рат, који се после кратког времена претвори у један општи метеж у коме по десет врсти незадовољника и партија ратују међу собом. Влада пошље своју војску против побуњеника, друга партија употреби ту прилику те ту владу без довољно војске у престоници сметне, и пошље своју војску, као „нова влада“ да ратује противу војске „старе владе“ и противу осталих побуњеника против којих је стара влада ратовала, а и противу свију осталих незадовољника, итд. итд. После кратког времена дође и трећа „најновија влада“ и на исти начин, пошље војску да ратује противу свију дотадањих влада по разним крајевима Шпаније, а поврх тога никада не изостају, карлисте, републиканци, католици, баски, који у томе метежу траже своја права са мачем у руци. Такве су буне у Шпанији, а прави узрок и први почетак њихов у шпанској великоварошкој гомили у Барселони, Севиљи, Кадису и Мадриду. Сви су тај пронунсијаменто радосно и једнодушно прихватили. На послетку се сви бију у механи, где у највећој тучи удара ко кога дохвати, не зато да удари каког свог непријатеља, но из сасвим невиног задовољства да и он у том дармару некога поштено одалами и да се, у колико је могуће, наплати за све батине што је дотада у разним тучама незнано зашто и незнано од кога извукао.

Тако је било у старо добро време, кад су лако припремане револуције, харани дућани и државне касе, постављани генерали и адмирали; сто генерала на једну војску од неколико хиљада људи, и преко двадесет адмирала на пет убојних лађа. Тако је стајало у Шпанији кад је дошао на престо млади и слабуњави Алфонсо XII. При његовом доласку нешто се очекивало, одложена је борба за кратко време и то је био одмах готов добитак. Настаде мало боље време, мало мира, и револуције изађоше из обичаја. Алфонсо XII добио је име „El pacificador“ што ће рећи „помиритељ“.

Тако се говори и мисли, у ствари пак помиритељ није био добри краљ Алфонсо но бољи војни запт, а највише железнице, брзометно оружје, картечи и асфалт. Железнице су брзо превозиле војску на место првог метежа, брзометна пушка пробије данас шест људских телеса, картечи збришу чету људи за неколико тренутака, а од асфалта се не могу правити барикаде. Познато је да је ово последње изумео Наполеон III; он је видео да господарима калдрме треба „извући асуру испод ногу“ и претворити опасну и вратоломну калдрму у глатки асфалт, преко кога округли, тврди и клизави картеч никада не промаша свој циљ.

Ето зато крстари данас по улицама Севиље укроћена гомила рођених револуционара, гордо и смело, као обезоружана римска фаленга пред свемоћним сенатом, мислећи у себи: огледаћемо се другом приликом.

Буна противу владе сада је тешка ствар; влада је увек прилично јака. С тога су се револуционари окренули противу попова, калуђера и манастира, који су непрестано јоште и данас најситији становници шпански, истина и најслабији у садање време, те је и буна противу њих најпогоднија. Природно је да најгладнији ударају на пресите; тако је и било после кратког подбадања од стране новина, а на попове се у Шпанији вечито виче — прешли су одмах на дело, напад и пљачкање манастира и манастирских имања.

Севиља има близу осамдесет цркава и манастира, од којих су последњих La Cartuja (Картуха) и Капуцински манастир највећи. Некада их је било много више, али су или порушени, или претворени у болнице, касарне, фабрике и друге грађевине. Највећа и најлепша пијаца у Севиљи „Plaza nueva“ (која се званично зове „пијаца Светог Фернанда“) постала је од срушеног и узапћеног имања једног манастира. Од времена на време дизале су се буне противу манастира и држава је, притегнута са стране, а највише у своју корист, приступила такозваној „секуларизацији“ која се састојала у отимању и рушењу манастирских имања и протеривању калуђера.

Мени није до тога да браним попове и калуђере, а најмање шпанске, јер је на њих вековна повика; али данас, пошто сам их изближе видео у свој њиховој скромности и трудољубљу, мене сви напади против њих буне. Они данас негују болеснике, обучавају децу, нарочито најсиротију, књизи и занатима и имају поред манастира радионице, обрађују усеве и раде многе друге корисне послове. Све ово није их могло одбранити од напада, све су им пребацивали па чак и њихове врлине. Социјалисте су на њих дигли велику вику због тога што обучавају децу занатима и тиме праве утакмицу „правим и слободним занатлијама“, и много што шта друго, од чега би се честит човек требао да стиди и да се озбиљно запита: Какви су то јадни занати и занатлије којима могу да чине утакмицу сиромашна и напуштена деца! Данас ме шпански попови и калуђери побуђују на сажаљење, као све оно што је некада било велико и јако, а сада је слабо и бедно. Зар ми не пролазимо побожно поред старих рушевина бесних и силних великаша поштујући у њима своју некадању величину, и ако знамо да се некада у њима много више пута чуо јаук и клетва, но реч правде и истине? Калуђери, попови и манастири су још непрестано у свима устима; са свих страна их руже и грде; они су криви што у Шпанији иде рђаво, што је изгубљена Хавана и Филипини, што је година

сушна, што је наполеон двадесет и осам динара (песета) у сребру и све друго. При ручку је то био поглавити разговор и мој један сусед сматрао је моје ћутање за одобравање и упитао ме је да ли и ја тако мислим: да су попови криви што у свету нема поштења и новаца. Причао ми је да је и његов отац био слободни мислилац (libre penseur) и да ни до данас није њега, свога сина крстио, мада има скоро тридесет година и да нема никакве мешавине ни са вером, ни са поповима. Ја сам слегао раменима и кратко му одговорио: „Ни једна религија не учи човека непоштењу, нити сам икада из уста свештеника слушао какву рђаву поуку“. Ово је на младог господина био леден водени млаз по глави.

*

После вечере одем на пијацу Св. Фернанда да мало прошетам, ту је и мој хотел који носи име „Англо-амерички“, али од гостију има само један Енглез, мој десни сусед, сви су остали Шпањолци. Мало после изнеше и столице пред хотел и готово сви поседамо пред кућу да полудремљиво гледамо и слушамо шта се по пијаци збива.

Пијаца је била препуна света, чини ми се понајвише деце. Високе зграде по ивици пијаце, понајвише велики хотели, неколико приватних палата а највише лепа палата општинска — Ayuntamiento — давале су пијаци изглед великог једног салона. Топли ваздух који је долазио одозго и ведро небо, једва су наличили на отворен простор, пре је изгледало да овај салон има и своју таваницу одозго. Са свих страна чуло се весело звецкање: женска дечица од својих десетак дванаест година играла су около клупа шпанске игре уз звецкање кастањета, на танким и хитрим прстићима њиховим. Звук овај личио је из далека на крекетање мајушних жаба у тихој летњој ноћи. Родитељи и знанци седели су или стајали поред клупа и пратили пажљиво ребрења и чудновате покрете тих девојчица. Севиља је мајдан игра-

чина за цео свет и бораца са биковима за сву Шпанију. Играње је овде нерадан занат и у томе није нико надмашио Андалусце.

Андалусцу је игра највећа забава, а пошто је то једна врло тешка вештина, онда је мало оних који сами умеју да играју, изузевши децу, но више воле да гледају добре играче и играчице.

У Шпанији је од вајкада игра један занат, којим се многи занимају; они су то наследили од Римљана и Арапа, а може бити и од Финичана; јер су сви стари источни и јужни народи волели игру и сматрали је као велику вештину. Кад добро расмотримо борбу са биковима, и она нам се неће, на крају крајева, ништа друго учинити но једна игра, крвава игра између бика с једне стране и хитрих људи с друге. Све иде, рекао бих, у једном одређеном такту, по одмереним естетичким покретима и скоковима.

Колико је игра ушла у обичај Севиљанаца најбоље доказује једна ствар. Велика Недеља а нарочито Велики Петак, највећи и најозбиљнији, да речемо и најжалоснији католички празник, слави се у Севиљи на необичан начин. Најсвечанији тренутак слави се светом игром „baile santo“ у самој катедрали. Осам дечака од 9—10 год. у одећи пажа средњега века, уз пратњу свирке и потмуле песме играју пред великим олтаром игру налик на француски кадрил, само спорије и свечанијим корацима. Овај обичај не постоји нигде у хришћанском свету сем у Севиљи. Гомиле странаца из белога света долазе да виде овај чудновати обичај. Целе велике недеље носе се литије по улицама, од цркве до цркве и од манастира до манастира носећи Христа мртвог, Corpus domini, лутку која представља Христа: у старија времена, веле да су узимали и живе младиће, везивали на крст и обнашали кроз варош. Овај живи Corpus domini имао је доста муке да оваку шетњу издржи, а често се дешавало да га онесвешћена или полумртва скину с крста после свршене свечаности.

Прођите кроз најживљу и највијугавију улицу севиљску, Calle de las Sierpes, змијину улицу, и уђите у кафаницу где се највише виче и узвикује, одмах ћете опазити да се ту игра. Играчице и играчи од заната играју ту уз слаби глас гитара и јасно звекетање кастањета и дахира. Простор је тесан, пун дима, ваздух тежак и пун запаре од дувана, вина и ликера, несносни жагор и писка промуклих и прескамуканих грла, продире вам уши. Кад отворите врата требаће вам велика храброст и тврда воља да не стукнете натраг из овог пакла у маломе. Немојте се устручавати но уђите слободно. По овој пакленој вици и лудачком ђипању, могли бисте судити да су сви пијани; али ћете се љуто преварити, ту нема ни једног пијаног човека. Шпањолац се одушеви до лудила, али се врло ретко опија; умереност у јелу и пићу њихова је велика врлина, а неумереност у понашању, нарочито код ниже класе и на јавним местима, обична је појава.

Играч и играчица пењу се на ниску и узану позорницу, жагор се постепено утишава и они почињу лаганим покретима своју игру, он у молећем положају а она немарно подбочена руком на танки струк и заокругљене кукове. Играч доста има муке да скакутањем својим танким и сувим ногама приволи лепотицу да му она на његова мољакање са неколико скромних скокова одговори, или да се около свог витог стаса мазно прекрене. Мало по мало игра постаје све живља и живља, играчеве шиљкасте ножице почињу да се преплићу, играчица се осмехује и мало по мало почиње распаљивање код играча; појединн гледаоци већ су раздражени и почињу да подвикују и раздражују свираче и играче. За неколико тренутака цела је дворана заражена и доведена до усхићења; са свих страна лупају ногама као да и њих сврбе табани, пљескају, ударају штаповима у под. Olé! corre! anda! arre! подвикује се из свих грла, истим нагласком, истим речима и за исти циљ као што се подвикује коњима кад не могу да побегну од курјачке по-

тере. Играч и играчица изгубили су скоро дах, и обоје се превијају у месту као да у последњем обртљу кичме имају шарку; она додирује својим потиљком патос, а играч се около ње обавија као змија уз дрво познавања добра и зла у изгубљеном рају. Циганке из севиљског предграђа Тријане, одликују се својом ватреном игром, али им у томе ни праве Севиљанке не уступају. Ко ову игру није видео, он не може ни појмити шта је игра, уопште, и шта је игра у јужној Шпанији, колико она има у себи раздражљивог и пакленог. Оно што ми у Европи видимо, то је понашање укроћеног звера и није ни налик на ову вратоломну игру, ни по своме облику ни по својој живости ни утицају на човека. Севиљанске игре, било да је играју Андалусци, било Цигани, (које овде зову Flamencos), има у себи нечега дивљег и демонског, а њихов утицај на човека личи на утицај бунике и алкохола.

Шпањолци неизмерно воле свирку, песме и игре, а много мање позоришне представе. Сви се музички писци и критичари чуде, и сматрају као парадокс што један тако музикалан народ, као што је шпански, није дао ни једног чувеног композитора но само чувене свираче, нпр. као што је Сарасете. Шпанци немају ни своје народне опере, па чак има мало и оперских певача; опера је код њих италијанска, а свуда се пева и на италијанском језику, па и оперски су певачи обично Италијани. Одговор на ово питање врло је прост, и онај који је први пут видео шпанску игру и чуо шпанску песму и музику, наћи ће врло лако решење: у Шпанији су и музика и песма само слуга игри; а игра је главно и најстрасније уживање Шпањолаца. Једна вештина која је потчињена другој, не може се ни развити. Гитар је шпански народни инструменат а он је сувише прост и ограничен у своме обиму, те с тога може да послужи само као пратња песми а никако као инструменат из кога би се музичка вештина могла да усаврши до музичке драме, до оперске музике.

Слично је и код нас Срба. Наше гусле нису никакав инструменат који би био способан за даље развијање. Наше народне песме су нашле у гуслама само скромног пратиоца, или боље рећи слугу. Епске песме, а оне су најважније, нису трпеле да се поред њих уздигне ни гласна (вокална) ни инструментална музика; обе су јој биле излишне и само би могле да умање јачину и озбиљност епа.

(Наставиће се.)

С. Зорић.

ПОЗОРИШНИ ПРЕГЛЕД.

Под овим насловом навикли сте читати оцене о комадима и о глумачкој игри. Данас се о том не може говорити, јер се, на жалост, у Позоришту престало играти. Први дан Ускрса, за време представе после подне, одвалило се парче лепа са врха просценијума и пало крај суфлера и у оркестар. Како се није могло предвидети, да се то исто, или мало друкчије, опет неће десити и изазвати, осим панике, можда и несрећне случаје, којих, на срећу, том приликом није било, нађено је за најумесније, да се публика више не пушта у салу, јер би било и сувише тражити од доброг света, који је храбро пунио кућу баш тих дана, кад је она подупирана и с поља и изнутра, да остане миран, и ако нема никаквих опасности да се она сруши.

Да се ово догодило у којој великој вароши, ствар не би узела оволико размере. Свела би се можда на сентименталне уздахе за старом кућом и за старим навикама. Кад је Француска Комедија изгорела, глумци су се преселили у друго позориште и ту радили, док нова Комедија није довршена. Због наших прилика овај догађај изродио се у позоришну кризу. Пре свега наши глумци немају где наставити свој рад, а без њих нема

позоришта. Пошто је у питању издржање велике трупе и осталог персонала, могу се само из крајње невоље као каква таква моментана закрпа, узимати у комбинацију београдски орфеумски локали и путовања по унутрашњости (мада је ово друго иначе из пуно разлога за сваку препоруку), нарочито, ако би на њих пало да буду мост до редовног рада у редовном позоришту. Није дакле никакво чудо, што се у плановима зауставило на Београду и у Београду на новој привременој згради, која би се врло брзо могла подићи и осигурати Позоришту његове више мање обичне приходе. Ако би била чвршћа грађевина могла би послужити и као концертна сала које нема.

Кад бисмо имали ту арену да очувамо трупу, те да се не понови фатална 1873 година, могли бисмо се на тенане проразговарати о нашем Позоришту и унети у то расправљање и мање кућења првог сталног крова под којим је одиграла 30 октобра 1869 године прву представу прва српска стална дружина, и мање сентименталности за оним што, у осталом, још није пропало.

Наше Позориште, разуме се, не може издржати упоређење са модерним театром у Загребу, од пре неколико година, место оне фамозне страћаре на Марковом тргу, нити ће се моћи мерити са бугарским, које се диже у Софији на савршено празном месту. Али је наше прво, пре тридесет и шест година, подигнуто на Балкану, и што му даје јачину, то је најпре тај период историје, то је изворна драмска књижевност и најзад то су она многа чувена имена у српској глумачкој уметности. Оно је, нема сумње, технички застарело, тако исто, оно је далеко од угодности по оне који у њему раде, не даје потпуно уверење о сигурности онима који у њему седе, оно, напослетку, свакако, није мерило онога што би требало да буде у данашњем нашем развитку, али је све то разумљиво, кад се погледа, колико је утрошено на његово реновирање у том релативно дужем низу година. Оно данас по мало личи на стари капут који раскрупњае

човек више не може да обуче. Из свега тога закључак је, да му се сад оправкама и преправкама накнади што је пропуштено. Најглавнији би послови били, како ја мислим, подизање магацина, којих просто нема, и без којих се даље не може. Ма какву досетљивост развила управа са својим људима, више апсолутно није могуће пронаћи ни један буџак који већ није за штогод употребљен. Ту лежи и опасност од пожара, коју публика наравно не зна. С тога се онако јако удара на дрвене степенице. Пожар се у позориштима обично јавља на позорници, зато се у другом свету држи на њој само онолико декорација колико за три представе треба (ми држимо све ту, чак и оне које у опште никако не требају) и то импрегниране (наше су понеке старе колико и сама кућа, на избледелом, издртом, прашљивом платну). Ја не говорим о другим мерама обазривости, које бар не стају новаца.

У нашем позоришту, које је на најјачој београдској ветрометини, промаја је необично јака, нарочито на позорници. То је могао да види сваки, ако је случајно обратио пажњу, како се пламен свећа (када их у неком комаду упале) повија с лева на десно и да осети хладноћу која бије са позорнице, кад се дигне завеса. Ово би, на сваки начин, ваљало отклонити, најпре, што страда персонал (класичан пример стари капелник Јенко) и друго, што би се пожар, због те промаје, раширио по сали брже него иначе. Ваљало би дакле поставити гвоздену завесу или од азбеста. Могле би се најзад метнути степенице, с поља, с обе стране, за II и III галерију. То би било, по мом мишљењу, крупније оправке, не рачунајући потребу да се због ефеката продужи позорница у дубину. (У осталом, радовима који су већ почети позоришним људима, позорница се може модернисати донекле и иначе и пресећи стереотипност која свакако са похабаним костимима и с намештајем утиче на целокупни утисак преживелости). Имало би наравно још да се начини фоаје (у ком би било слика и биста

наших писаца и глумаца), да се удеси рационалан начин грејања, да се још повећа број глумачких гардероба, да се начине угодинја седишта за публику, канцеларије за чиновнике, итд. итд. итд.

Али све то остаје за ново позориште. Нека Бог дадне, да оно има само добре стране, и никакву ману. У дневној штампи и у разговорима много се помиње ново позориште. Као да се једва чекало да старо попуца, па да навалимо сви кривин на њега, да му се наплатимо. Доказивати потребу новог позоришта, савршено је излишно. Нико ко је о том мислио, не може том бити противан. Само ја, и ако по положају познајем и ситније ранице наше куће, ипак не држим да од ње треба одмах дићи руке. У осталом, ту су меродавни стручњаци и моје лајичко за и против не би ништа ни помогло ни одмогло. Ако се може, зашто не чувати брижљиво оно што смо једва скунаторили, чекајући да добијемо ново и боље. А за то ново требало би бар два милиона, узевши у рачун, осим зграде, и ново унутрашње уређење, и нове декорације (других димензија) и нову гардеробу (једно друго вуче) и нов намештај, итд. Што ја међутим видим у Београду, у врло кратком времену, то није ново народно, државно позориште за класичну трагедију и комедију, за народне комаде и за модерну драму, него приватно позориште са бечком или француском оперетом и са пештанским или енглеско-јапанским балетом. Кад то буде, а то ће бити, јер је за предузетника не знам колико процента на сто чист ћар, онда ће нам добро доћи и садашња зграда — ако дотле не имаднемо другу, јачу — да стане, овако на еро, спротица препукла, на брану за веома важне књижевне, уметничке и политичке интересе. Не треба никако заборавити, да је београдско позориште једино стално позориште целог српског племена.

Драгомир М. Јанковић.

ПОЛИТИЧКИ ПРЕГЛЕД.

Крит. — Млетачки састанак.

Још у тридесетим годинама XIX века јавља се на Криту покрет за ослобођењем. 1841 израђен је програм политички, са главним задатком: ослобођење и присаједињење Крита Грчкој. 1868 г. примењен је на Крит нарочити реформни програм. У Берлинскоме Уговору помиње се „да ће се на њему применити реформни програм из 1868 г. с изменама које Порта буде нашла за потребно да учини". Крићани, незадовољни, настављају устанак који је од 1841 г. био у латентноме стању на Криту. Алепска конвенција чини крај устанку и даје Крићанима привилегије у законодавној и извршној власти. Партијске зађевице доводе 1888 године до буне, у коју се умеша турска војска. 1889 године ферманом се укидају повластице дате у Алепу. Од те године се обнављају устанци на Криту, мењају се валије, Турци и Хришћани пишу меморандуми, све до 1896. Те године се диже озбиљан устанак, као одговор на онај покољ у Јерменској, и захвати цело острво, у чија пристаништа улазе европски ратни бродови ради заштите конзула европских у Канеји. После дугих преговора у Цариграду између Порте и амбасадора Европских Сила, Султан наименова за пет година гувернера Криту Беровића-пашу, поврати Алепску Конвенцију, приставши на две комисије за преустројство жандармерије и критске администрације и на европску контролу. Нешто неслога међу Великим Силама, нешто беда истрошених Крићана, нешто нетрпељивост турска изазваше у почетку 1897 године у Канеји праву вартоломејску ноћ. Многи Хришћани платише главом у Канеји, али се остали дигоше на оружје, прогласише сједињење Крита Грчкој. У Канеји се јавише грчки тор-

нињери и грчка сухоземна војска. Европа узеде у своје руке целу ствар. Докле су се кабинети саветовали хоће ли признати присаједињење, или status quo ante или аутономију Крита, дотле из убаха Грчка огласи рат Турској. За све време грчко-турскога рата Крит је био, противно међународноме праву, блокиран оклопницама европским. После грчко-турскога рата питање о Криту одвоји Немачку и Аустрију из концерта европскога. Енглеска, Италија, Русија и Француска израдише нарочити пројекат за аутономни Крит. Русија предложи Кнежевића Ђорђа, сина грчкога Краља, за гувернера критскога. 1898 године све Силе европске признају, заједно са Портом, Кнежевића Ђорђа за „превисокога Комесара и делегата Сила". Од те године Кнежевић Ђорђе управља Критом с помоћу скупштине критске а под контролом гарантних Сила, чији амбасадори у Риму држе своје седнице. И ако се Крит може од то доба сматрати као и Источна Румелија, ипак Крићани и њихова Скупштина нису престајали да различним путевима траже сједињење Крита Грчкој.

7 априла ове године Критска скупштина доноси ову једнодушну одлуку:

„Критска скупштина на своме трећем сазиву проглашава: I. Сједињење Крита са Мајком Грчком за навек под жезлом Ђорђа I краља свих Јелина. II. Моли Кнежевића Ђорђа да ову одлуку саопшти Гарантним Силама и Њ. В. Краљу Ђорђу". После ове одлуке у многим се државним надлештвима на Криту вршила служба у име Грчкога Краља. Консули страних држава дали су одговор на саопштену им одлуку, да Европске Силе не одобравају присаједињење, да је у данашњим приликама апсолутно немогућно мењати statu quo на Криту и да је Криту дато све што се могло дати. Скупштина критска заједно с устаницима-унионистима у Терису остали су и после овог одговора при својој ранијој одлуци сматрајући присаједињење као једино решење привременога стања на Криту које траје седам година. Скупштина је за тим закључила своје седнице.

Због данашњих прилика у Турској, није тешко погодити да ће се европски кабинети сагласити за одржање status quo ante на Криту. Разлога је доста. Да наведемо само неколико. Сједињење Крита Грчкој изазвало би озбиљне територијалне захтеве осталих балканских држава: Турска би могла променити своје држање, — може се и њој досадити да прима готове одлуке европских кабинета о њеним властитим провинцијама; неспоразум непосредно заинтересованих сила о сферама утицаја на Балкану; свима Европским државама не може се свидети да се одједном примене грчки фискални закони за Крит на коме трговина њихових поданика ужива сада пуно повластица. Европски кабинети ће се, дакле, сагласити за одржање стања пре 7 априла, и оне су у томе смислу предузимале већ и мере неке као што је замена грчких застава на јавним зградама са критским заставама, али је питање хоће ли пристати Крићани и Грчка, која се држи за сад врло умерено. И, ако не пристану да ли ће Велике Силе, као оно 1897 године, хтети да предузму принудне мере за повраћај у пређашње стање. Мучно је одговорити на то питање. И сад као и пређе Велике Силе несу сагласне у питању о Криту; и сад ће политика свршених факата играти пресудну улогу у решавању оваквих питања; и сад је, и то куд и камо већи, пријатељ Турске Немачка. И, најзад, Грчка је изабрала врло погодан моменат за своју акцију на Криту. Моменат је такав да Грчка може готово уцењивати Европу.

Састанак Голуховскога са талијанским министром спољних послова, Титонијем, који председава комисији амбасадора Енглеске, Русије и Француске у Риму, спречио је комисију те још није већала о критским пословима. Па то се неће дуго чекати. Сви су изгледи да ће се неко време путем дилаторних нота одложити решење питања о Криту и да се неће употребљавати репресалије противу Крићана и Грчке. Не треба се чудити ако се убрзо призна и свршени чин. Правично би било да се призна присаједињење. Крићани, од којих је само 8%

странац а све остало Грк, једнодушно желе сјединити се са браћом. Оправданост њихове жеље нико не спори, па зашто им је онда не испунити.

Присаједињењем Крита Грчкој мења се и statu quo и балканска равнотежа. Грчка се Краљевина повећава територијално са 8½ квадратних километара а бројно са 300.000 становника. Србија, Бугарска, Румунија и Црна Гора, са пуно разлога могу тражити да се и њима дадне каква накнада кад је већ дато Грчкој. Разлоге за то морала би и сама Европа примити, јер је она у Берлинскоме Уговору поставила основ балканској равнотежи. Она је у томе уговору дала свакој од балканских држава таман толико да ниједној од њих не крива ни тамо ни амо. Кад би било слоге међу овим државама Европа би чак и морала прихватити захтеве њихове; од њихова испуњења зависи хоће ли бити мира на Балкану обезбеђен или угрожен.

Какви би ти захтеви могли бити? Њих је много, али, изгледа, да би се могла наћи једна средња мера, а о томе би требало нарочито говорити.

⁂

У последње доба много се говорило да су односи између Италије и Аустроугарске, две савезнице, врло трошни. Састанак у Млецима грофа Голуховскога и Титонија, министара иностраних дела Аустро-Угарске и Италије, удешен је да се пред светом покаже срдачност аустро-италијанских односа, да умири духове у Аустрији, који се сваки час буне противу антисавезничких радњи Италије, које се стално понављају откако је Виктор Емануел ступио на талијански престо и vice-versa. Догађаји у Инсбруку, у Трсту, распоређивање војске на граници, путовање шефа главнога ђенералштаба аустријскога фон Бека дуж границе аустро-италијанске, накнадни и ванредни војени кредити аустријски и 200.000.000 ванредних кредита талијанских, све то казује да се овим састанцима хоће да напукли тројни савез стегне да се не распадне. Путовање у Италију и састанак немачкога

цара са талијанским краљем у Напуљу има исти задатак. Докле ће тај кпеж трајати? Дотле док се не реши питање о Јадранскоме мору и о Балканскоме полуострву између Аустрије и Италије. То нам казује и она одсудна борба између талијанскога и бечкога утицаја на јадранским обалама, и онај рад аустријски у Босни и Херцеговини, у новопазарскоме санџаку, и она борба између две савезнице у Албанији. Кад је Италија ступала у тројни савез она се надала да ће њеној трговини бити отворени пути на Балкану, да ће је Немачка и Аустрија чак и помагати, а није мислила да ће баш њене две савезнице урадити највише против њених интереса. У Европској Турској Италија се свуда спотиче било о Аустрију било о Немачку за ово последњих десет година. Немачка хоће Трст за своје ратно и трговачко пристаниште, Аустрија тражи за себе Солун. И то их траже за себе, без деобе, без обзира на свога слабијега савезника, без обзира на балканске државе. Италија не може то заборавити у своме садањем и будућем опредељавању у политици. Кад тако стоје односи савезнички, онда је састанак у Млецима могао имати само једну сврху да продуже садање стање на Балкану. Овај састанак може имати лепу поуку и за Италију и за балканске народе. Балкански народи сачуваће своју самосталност ако се искрено што пре међусобом споразуму да је чувају, а Италија ће моћи постићи своју сврху само уз припомоћ балканских тако сложних народа. Неће бити доста да Италија изјављује само своје симпатије за политику слоге међу балканским народима, него да је и активно подржава. Са балканским народима повратиће свој ранг међу Великим Силама, без њих имаће на Јадрану и Балкану споредну улогу.

Иностранн.

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ.

Капуцинова беседа из Шилерова „Валенштајнова табора“ у српском преводу г. Живојновића.

Читајте у Раду и Именику Матице Српске „Оцене члановâ књижевног одељења и одбора на придошле рукописе“, па ћете видети да онде има и „класичних“ ствари; — те оцене, које се ваљано наплаћују, показују најбоље, како је застарео и изнемогао гломазни књижевни апарат Матичин. У каку своју пропаст срља на пример песник, кад је сав изглед да ће му песме, ако их пошље, пасти оцењивачких шакâ г. г. Милана Савића, Милана Јовановића и других проблематичних књижевних капацитетâ. Научник који се бави о немачкој књижевности, а хтео би на Летопису да ради, зна поуздано шта га, управо ко га чека; јер за немачки језик и књижевност компетентан је у књижевном одбору Матичину само г. Св. Савковић. Госп. Савковић је један красан стар човек, пензијониран после пуних 35 годинâ тешке гимназиске службе, дакле, ако хоћемо тако, пун заслуга за млађе нараштаје: али историја немачке књижевности и германска филологија нису се пре 40 годинâ престале развијати, а критичка и књижевничка способност нису, колико је мени познато, никад биле јаке стране г. Савковића. Нека шаље, дакле, ко сме своје радове Матици.

Употребио сам ову прилику, да споменем ове ствари, које би требало једаред искрено, али без завијања у претрес узети. — Има у Раду и Именику Матичину за год. 1901, на странама 26—42 друге половине, оцена г. Савковића на г. Живојновића превод Шилерова „Валенштајна“. Изволте се уверити о оном што сам рекао. Само што је овде и за госп. Савковића био лак посао, јер да су онакав превод какав је г. Живојновић поднео књижевном одељењу, дали ма којем нашем образованијем трговцу на прочитање, он би исто онако исправио пен-

зум г. Живојновићу и дао му „недовољно“. Г. Савковић каже на крају своје оцене, да преводилац „није још дорастао да изврши овај задатак“, а други оцењивач, г. Тих. Остојић, каже да превод „није дозрео за штампу“, „али да не би ипак сва мука пропала“ — зашто да не пропадне? — предлаже да преводилац који згодан одломак преради, па наново преда за Летопис, „али тај одломак не би смео запремати више од 3—4 листа“. Г. Живојновић је на то у рецензијама наведене грубе погрешке исправио или заменио другима, а остало оставио као што је, и тако „прерађено“ имамо у најновијој свесци Летописа 20 пуних првих листи рђава превода из разних деловâ „Валенштајна“, „за спомен стогодишњице од смрти песникове“. Те „годишњице“ великих људи заводиле су већ често уреднике наших листовâ, да приме свакојаке ствари; као да и ми сваког баш морамо прославити, и кад немамо су чим. Ми знамо да је г. Живојновић ванредно плодан писац стиховâ и да их за последњих годинâ није нико више написао од њега; он је начинио у Новом Саду читаву фабрику стихова, а пронашао је и неке чудне начине за протуривање и за рекламу својих „радова“, тако на пр., да ко га више чита, јефтиније га добија, док онај што је највреднији у том погледу, не добије све скоро бадава. Него о тим новосадским књижевно-шпекулативним фирмама, којима на челу стоје књижари Браћа Поповићи, требало би такођер једанпут озбиљније повести реч. Шта је Шилеров „Валенштајн“ учинио, да дође у то друштво! Да не спсам из претију што кажем, показаћу; навешћу за пример превод славне капуцинове беседе.

Нико неће рећи да је капуцинову беседу лако преводити, с оним низом игра речи, испрекрштаних често немачким именима, у оном најслободнијем стиху (Knittelvers у) најслободније, али уметнички испевану. Али не треба „терати смеј“ с таком стварју. Волели бисмо игре речи и сасвим разрешене, него онако унакарађене. Један од најснажнијих „каламбура“ Шилерових:

„Und das römische R e i c h — dass Gott erbarm!
Sollte jetzt heissen römisch A r m,«

преведен је овако смешно:

„Римска д р ж а в а — Боже нас спаси! —
Римска сад м р ш а в а, рек' би, гласи.“

Друга једна лепа игра речи с именом јунаковим:

Lässt sich nennen den W a l l e n s t e i n;
Ja freilich ist er uns a l l e n ein S t e i n (des Anstosses etc.)«

замењена је овим срећним стиховима:

Па тај Валенштајн војсци з а п о в ѐ д н ӣ к?«
Да, свима нам је з а п' о у ј ё д н ӣ к,.

Ево још неколико цитата. Код стиха: „*Рајна река* сада јесте *река јада*“, за „D e r R h e i n s t r o m ist worden zu einem P e i n s t r o m“, види се у српском само по развученим словима да и то треба да је игра речи; а стих затим: „D i e K l ö s t e r sin ausgenommene Nester“, преведен је са: „*Манастири* су вама *нама стири*“! Да би ублажио незгодно преведен стих: „Пре ће ударит' на *свеца* него на *Швеца*“ (за: „Frisst den Ochsen lieber als den O x e n s t i r n“; Oxenstirn ном. propr.), обогатио је г. Живојновић Шилерову беседу још једном својом игром речи, јер је стих пред оним: „Hetzt sich lieber herum mit der Dirn“, превео је и попунио: „Радије гине за *цуре* нег за *цара*“. Још ћу, колико се тиче игра речи, једно за другим написати четир стиха из Шилера са преводом г. Живојновићевим:

Auf das Unrecht, da folgt das Uebel,
Wie die Thrän' auf den herben Zwiebel,
Hinter dem U kommt gleich das W e h,
Das ist die Ordnung im ABC.

У преводу оста у првим двама стиховима (донекле(смисао без игре речи, а у другим двама празне речи без игре и без смисла:

На неправду тик ево мука,
Као сузе на љутину лука,
Уф! лако буде од „ферте“ и „ука“!(!!)
Јер их баш тако рећа азбука. —

Него г. Живојновић се у свом преводу „Валенштајна“ и иначе, где нема игра речи, много игро, али и изигро, с речима и сликовима. Да узмем примере из исте те ка-

пуцинове беседе. За „Fluchmäuler“ смо добили лепу реч „запсивала“, за „Sündenvater und muffiger Ketzer“ — „родипорок и расколник осор“. „Ihr nehmt das Ei“ преведено је елегантно: „Ви хоп! коки јаје“, а „Stopft ihm keiner sein Lästermaul“: „Нико га (?!) не ће зачепити зар“? „Kniff“ се каже српски „штрикање“, да знамо. — Чудим се само да је г. Живојновић, који је већ толико стихова саградио, имао толико муке са сликовима; а то је очевидно, јер без невоље се не умећу кадикад невине али непотребне речи, а често бесмислице, нити се праве онако усиљене фразе. „Das will ich euch verkünden“: „том ево пророк“, јер је требало слик на „порока“; једно просто „sucht“ мора ради испомагања да се преводи са „упне вид, | а да тражи“, да би „стид“ имао слик;

„А где ћеш чут' хуле на белом дану
Више нег' у фридланђанском војничком стану“,

„на белом дану“ нема у Шилера, а и не треба да га има, јер у Валенштајнову „логору“ псовало се бар исто толико и у црној ноћи, — или можда мисли г. преводилац, да је капуцину била зазорна хула само „на белом дану“. Ту где капуцин укорава војнике што толико псују, те у слици каже да кад би им за сваку псовку испала длака из главе, постали би преко ноћ шишави до коже, све да имају перчин кô Авесалом, превео је г. Живојновић овако:

„А да за сваку молитава пусти',
Што из непраних изађе вам усти,
Из кике вам спадне по влас, не прâм —
Преко ноћ би вам опала сва,
Авесаломов да је перчин сâм.

„Böses Gebet“ (хоће да каже: погрда, псовка) је овде „пуста молитва“ само ради „усти“, а оно смешно „влас, не прâм“, чега у немачком наравно нема, морало је доћи ради слика на „сам.“ Доцније понавља калуђер Шилеров:

»Was sagt der Prediger? Contenti estote,
Begnügt euch mit eurem Commisbrote.“.

а г. Живојновићев:

„Contenti estote!“ — То ви испун'те,
Будите контени код своје профунте!“

Ону другу половину првог стиха „то ви испун'те“, г. Живојиновићу, ако можете, онако како је у оригиналу, али да, па „профунте“ су ретки сликови. — Трубач и новак г. Живојиновићеви додају Шилеровима читав стих да протумаче оно што су рекли:

„Два пута то да је нисмо чули!“,

ту Шилер стаје, а г. Живојиновић продужује:

„(Да се господар пред нама хули.)“

Нашто само она заграда, сем ако и преводилац сам није посумњао у потребитост такога коментара, па га оставио слика ради. Него зато је шест редп даље изостао један читав Шилеров стих: „Hat aber sein Pulver umsonst verschossen!“, па је чак остао стих пред њиме без слика. Нећу да застајем код сваког стиха. Има на пр. у тој једној беседи у три слика незгодно употребљена заменица „исти“, коју почетници-стихотворци у невољи тако радо умећу: ево два од тих примера:

„Проповеднику сред пустиње исте,
Као што читамо у еванђелисте, —“ и
„Такав брамарбас, небојша исти,
Све градове хоће да шчисти.“

Ипак је мени најсмешнији слик у целој беседи овај:

Contenti estote, контени будите,
Stipendiis vestris, својом платом
И прогоните све зле наваде ка том.
(Und verflucht jede böse Angewöhnung).

Један стих превода никако не разумем:

„А комету (Бог) претећ' провија бйва,
Кроз небески прозор као прут,...“
(Den Kometen steckt er, wie eine Ruthe,
Drohend am Himmelsfenster aus)

Може бити да је штета за толику муку, као што г. Остојић мисли, али рђаво је рђаво.

М. Ћурчин.

БЕЛЕШКЕ.

ЈУГОСЛОВЕНСКИ САСТАНАК У ЗАГРЕБУ.

18 априла. — Из Београда отишли су на састанак: Гђа J. Димитријевић, Гђца Н. Петровићева, Г.Г. Др. А. Белић, Богдан Поповић, Бор. Поповић, Д. Ђокић, Ђ. Јовановић, Ј. Продановић, Др. Ј. Скерлић, М. Мурат, М. Павловић, Др. Н. Вулић, П. Вучетић, П. Убавкић, Р. Вукановић, Р. Одавић, Ст. Тодоровић и изасланици српске академске омладине. Из Софије били су ови књижевници и уметници: Г.Г. Божинов, Васиљев, Вешин, Георгиев и Протич и као изасланик бугарске студентске омладине В'лчо Добрев.

Госте су у Загребу на станици дочекали хрватски уметници и књижевници, хрватска и српска омладина из Загреба, и не мали број грађанства.

У Грађанској Стрељани, госте хрватске омладине поздравио је *Г. Мишкулин. Г. Н. Станаревић* у име београдске омладине захваљује на пријатељском дочеку. *Г. Д. Ђукић* у име српске загребачке омладине поздравља госте. Најзад, *Г. Добрев* у име бугарских студената захваљује на дочеку.

То вече гости су се састали с хрватским књижевницима и уметницима у просторијама „Друштва хрватских књижевника“, где их је поздравио пријатељском добродошлицом Г. Ђалски. Око поноћи хрватско академско певачко друштво „Младост“ дошло је и певало под прозорима, потом се успело горе у собе и гости су с њима, пријатно расположени, остали дубоко у ноћ.

19 априла. — Гости су корпоративно дошли у *Југословенску Академију Знаности и Уметности*, где их је *Г. Врбанић* у име Југословенске Академије поздравио добродошлицом. Затим су српски уметници положили венац пред бистом Штросмајеровом, и Г. Бончев у име Бугарског Добротворног Друштва изјавио да Бугари нису великом бугарском пријатељу Штросмајеру донели венац као Срби, али да зато полажу 100 лева за његов споменик. Потом су гости разгледали и богату Штросмајерову галерију слика, затим, отишли да разгледају дворане Кр. Владиног Одјела за Богоштовље и Наставу, у којима је не мали број радова млађих хрватских уметника.

У 1 сат по подне био је *банкет* у хотелу „Роајал“

на коме су били југословенски уметници и књижевници и по један изасланик српске, бугарске и хрватске омладине. Прву поздравну реч гостима говорио је *Г. Франгеш*, а њему су одговорили *Г. Бопчев*, коме је Г. Вјешин уступио реч, у име бугарских, и *Г. Богдан Поповић*, у име српских уметника и књижевника. Г. Бопчев је нагласио у свом говору како је и прва бугарска књига штампана у Загребу, и истицао потребу што јаче везе међу југословенским књижевницима и уметницима. Г. Богдан Поповић, поменувши прво да су Срби дошли да врате Хрватима њихову посету и да заједно са њима светкују њихове велике успехе на уметничком и осталим просветним пољима, истакао је значајну околност да је овога пута мисао југословенске просветне заједнице прихватио и сам народ, без кога се ништа не може, „који нас све носи на својим моћним плећима“, и који једини даје здраву и довољно широку основу за велика предузећа. Пошто је, даље, захвалио на срдачном и сјајном дочеку који је гостима пао у део од стране уметника, књижевника, и целога народа, он се задржао на „последњој и главној“ тачци свога говора. По његовом мишљењу, напредовање југословенске заједнице може се данашњим даном сматрати као зајемчено; али под условом: ако буде истрајности и искрености. „Истрајност и искреност, истрајност и искреност, истрајност и искреност“, то је оно што води успеху. У животу се не напредује помоћу тако званих сјајних особина, помоћу дара, генијалности; у животу се поглавито напредује помоћу оних обичнијих, скромнијих, свакидашњих особина, као што су прегнуће, истрајност, рад. Сјајније особине бацају ове скромније у засенак, али се без ових последњих не би ни прве могле блистати. Није довољно само умење, треба времена и рада да се „дудов лист претвори у свилену хаљину...“ А што се искрености тиче, рекао је Г. Поповић да су Срби знали поуздано унапред да ће код своје хрватске браће наћи на искреност: џентлмен не може не бити искрен; искреност је битно обележје културнога човека и џентлмена.

За Г. Поповићем говорио је *Г. Ђалски* једну лепу, топлу и искрену реч гостима истичући старе везе и симпатије међу југословенским књижевницима и уметницима и све прилике и потребе које их нагоне на заједнички рад. У истом оквиру говорили су *Г.Г. Туцић* и *Протић*, и *Г. Скерлић*. Г. Скерлић је нагласио да је време да се изиђе из лепих жеља и општих места и приступи стварноме раду. Као почетке рада у томе правцу, он саоп-

штава да је „Српска Књижевна Задруга“ решила да изда једну књигу изабраних приповедака Г. Ђалскога; да Народно Позориште у Београду жели ове године да игра једну новију хрватску драму, и да „Српски Књижевни Гласник“, са највећим задовољством, широм отвара своје ступце хрватским, бугарским и словеначким писцима.

Г. Н. Андрић, у својој поздравној речи истакао је потребу што веће искрености међу Југословенима, и потом поименце поменуо све оне присутне госте који су радили за Позориште, и захвалио им што су помагали ту велику културну установу. *Г. Р. Одавић* наздравио је Словенцима, које су околности спречиле да дођу на овај братски састанак, али који опет духовно учествују у њему. *Г. Мишкулин* говорио је у име хрватских студената.

Најзад је Г. Ђалски узев поново реч изговорио једну од својих здравица пуних духа и доброга расположења „у част лепоти“, то јест *госпођама*.

У вече у великој сали „Грађанске Стрељане“ давали су студенти хрватског свеучилишта *комерс* у част гостима. Прво је госте поздравио у име хрватске напредне омладине *Г. Мишкулин*, потом у име бугарских студената у Загребу *Г. Сапунов*.

Г. Фатори у име Старчевићанске младости поздравља госте, рекавши да Срби треба прво да помогну Хрвате да се оснаже, те да тако добију јаког пријатеља. Помиње како се мали народи силно мрзе или силно воле, како смо се и ми силно мрзели и нада се да ћемо се после силно волети, а позвао је да мрзимо оне који су по команди из Беча или Пеште завађали или раздвајали два братска народа, Српски и Хрватски. Поздравља југословенску мисао и радује се што ће наши непријатељи морати јавити својим вођама у Бечу и Пешти да два браћа нису више „двије луде“.

У име српских загребачких студената поздравио је српску и бугарску омладину Г. *Д. Ђукић*, а у име Београдских Г. *Н. Стонаревић*.

Значајан је био говор Г. Др. Ивана *Лорковића*. Он најпре примећује да у југословенској идеји нема ничег револуционарног, као што тврде противници њени; њоме народ хоће само да осигура темеље свега живота и напретка. Затим додаје да се ова идеја јављала кад год су се јављали велики покрети; тако у години 1848, 1860, и прошлој и овој; колико је данас јака, види се по томе што јој се клањају и они који су јој до мало били противни. Прелази на анализу данашњег стања народа. На

лази да само слога може овом стању помоћи: „ми сви заједнички осећамо да само уједињеним силама можемо створити земљу која ће живети животом слободним“. Завршава указујући на једну слику руског сликара Рјепина; смисао њен гласи: „Треба се бацити у валове живота“ — а то је и девиза бораца за југословенску идеју.

После Г. Лорковића узео је реч Г. *Др. Јован Скерлић*. Пре свега, у име српских књижевника и уметника, он захваљује на лепоме и братском дочеку. Ако је омладина мислила да у књижевницима и уметницима ода признање скромним радницима на народноме зближењу, имала је пуно право. Као што је некада, у тамном Средњем Веку, била она духовна спона која је спајала више духове и благородне душе, тако је и данас, и у тренуцима највећих мржња и сурових борби, љубав према лепоти и истини оно што предигоше велику духовну везу човечанства. Говорник поздравља још хрватску напредну омладину, што је умела да види где је истина и да смело каже своју мисао. У данашње доба има не два схватања патриотизма, него по готову два патриотизма: један старински, романтични, који се ослања на историју и успомене, глeда у прошлост и гробове; други, модерни, реалистички, који води рачуна о садашњости, о стварним потребама народа, изнад свега истиче непосредно умни и материјални напредак широких слојева народних, разуман, широк, ослободилачки федералистички демократизам. Било је крајње време да се види како је страшно говорити о легендарним краљевима из Средњег Века, причати о старој слави и величини, препирати се ко је коме украо језик, док маса српског и хрватскога народа сиромаши, и тоне у пропаст, и у трагичним гомилама бежи у Америку, да тамо за навек пропадне. Исто је тако грешна међусобна борба у Маћедонији, где и Срби и Бугари нису нашли ништа за паметније но да се међусобно убијају, копају сами себи гроб и отварају путове другима. Хрватској напредној омладини припада част да је у Хрватској прихватиле и развиле те слободне и разумне идеје, што се пошло путем којим се свима нама може обезбедити не само напредак но и опстанак.

Најзад је у име бугарске студентске омладине говорио њен изасланик Г. *Влчо Добрев*, који је нагласио како је југословенство један ступањ ка даљем, крајњем циљу, савезу и конфедерацији балканских народа.

Потом је, у 12 часова ноћу, Г. *Мишкулин* закључио овај комерс и захвалио учасницима.

20 априла. — У подне, у просторијама „Друштва Хрватских Књижевника“, биле су *конференције* Савеза Југословенских Уметника „Лада“ и југословенских књижевника и публицисте.

На *конференцији југословенских књижевника и публициста* били су: Г-ђа Ј. Димитријевић, Г.Г. Др. А. Белић, А. Протич, Богдан Поповић, Бор. Поповић, Д. Ђокић. Др. И. Дежман, Др. Ј. Скерлић, Др. Ђ. Шурмин, Ј. Продановић, Др. И. Лорковић, Љ. Бабић Ђалски, М. Павловић, Др. Н. Андрић, Др. Н. Вулић, Р. Одавић, Др. Ф. Марковић, С. Бончев, Ивелић, Гудељ, Крњиц, Пасарић.

Конференцију је отворио *Г. Ђалски* и предложио за председника Г. Богдана Поповића и секретара Др. Ивелића, што конференција прима. Г. *Богдан Поповић* захваљује на почасти, моли Г. Бончева да прочита конференцији свој писмени предлог о савезу југословенских књижевника и уметника. *Г. С. Бончев*, после кратког увода, чита свој пројекат, који се у начелу прима. У појединостима, он је, после живље дискусије, мењан и поправљан, и најзад су усвојена ова:

Правила Савеза Југословенских Књижевника и Публициста.

I. Југословенски књижевници и публицисти удружују се ради узајамног упознавања и солидарног рада Јужних Словена на културном пољу.

II. Ради постигнућа те сврхе, југословенски књижевници и публицисти служиће се: 1) узајамном разменом радова међу члановима савеза и заменом периодичних издања; 2) упознавањем односних читалаца са радовима југословенских књижевника и публициста и, уопште, обавештавањем у области мисли. Свака је група дужна да, преко једног лица другим групама доставља све књиге које би јој поједини чланови осталих група затражили; 3) конгресима и састанцима књижевника и публициста југословенских земаља.

Одређени су за лица којима се ваља обраћати за обавештења: од стране Срба Др. А. Белић, од стране Хрвата Др. Ђ. Шурмин, од стране Бугара Г. А. Протич, а остављено је да се од стране Словенаца замоли Г. Ф. Говекар, да се тога прими.

III. Савезом руководи Управни Савет. Он има свој стални биро у једном граду, који ће одредити први општи конгрес југословенских књижевника и публициста. Биро састављa 12 лица. У њему је заступљен једнак број чланова сваке савезне народности изабраних на општем

збору. До избора тога бироа Савезом управљају групе појединих народности у споразуму.

IV. Збор се сазива сваке године месеца који је одређен на прошлом конгресу. Место је сазивања по реду град једне југословенске народности који локална група назначи.

V. Збор бира Управни Савет с једнаким бројем чланова из сваке групе, саслушава извештај Управног Савета, одређује и саслушава реферате о задацима Савеза, доноси решења која су обавезна за чланове Савеза.

VI. На збору могу бити и позвани гости.

VII. Сваки члан плаћа годишње по — дин. чланског улога.

VIII. Свака група, кад год зажели, може приређивати састанке или посете са осталим или са свим групама.

IX. Ова су правила примљена на конференцији југословенских књижевника и публициста, која је одржана 18, 19 и 20 априла (1, 2 и 3 маја, по новом) 1905. у Загребу, а биће предмет расматрања и примања на Првом Конгресу Југословенских Књижевника и Публициста који ће се одржати 28 и 29 августа (10 и 11 септембра, по новом) 1905. у Београду.

Пошто је овај пројекат овако примљен, Г. *Дежман* управља питање шта је с „Алманахом". Г. *Р. Одавић* одговара у име одбора.

Г. *Протич* вели да је узрок недоласку бугарских радова за „Алманах" тај што је на позив омладине за књижевничку конференцију одзив био врло слаб, те је онеа ствар предата тројици књижевника, који нису успели да прикупе радове, и вели како би најбоље било кад би који члан централног одбора упутио писма виђенијим редакцијама у Бугарској и молио их да или помогну одбор који је одређен да прикупи бугарске радове, или да саме редакције од својих сарадника прикупе радове и пошаљу одбору. Обећава да ће на тај начин моћи прикупљање бугарских радова бити завршено после два месеца.

На крају Г. *Н. Вулић* изнео је предлог да се сви присутни ту одмах обавежу да ће за годину дана послати у видније југословенске ревије по један свој прилог. — Решено је да то зависи од добре воље појединих радника или група.

У два часа по подне Г. *Б. Поповић* закључио је конфе-

ренцију, позвавши присутне да захвале Г. Бопчеву што је спремио писмени предлог.

Тог истог дана била је *конференција српске омладине из Србије и из Загреба и хрватске напредне омладине* у читаоници напредне омладине. Конференцији је председавао Г. Мишкулин, председник Хрватског Потпорног Друштва на загребачком Универзитету. Прво је Г. *Бабуновић* читао свој рад о слободној мисли и њеној победилачкој борби против верских догми, а потом је Г. *Ленац* дао неколико практичних примедаба како би се могао наставити рад Омладине према прошлогодишњем Југословенском Омладинском Конгресу у Београду. Две су тачке нашле на одобравање, и готово све дискусије те конференције бавиле се њима, а то је мисао о покретању једне југословенске омладинске ревије у којој би свака омладина уређивала свој део, и претресала и дискутовала поједина спорна питања, и о држању каквог другог омладинског југословенског конгреса. Г. *Н. Станаревић* је тражио да буде конгреса, јер се појавило питања која може само цела југословенска Омладина да реши. Напоменуо је, на пример, да су од последњег конгреса односи српске и бугарске омладине нешто охладнели. Најзад је решено да се други Југословенски Омладински конгрес држи ове године а где ће се и кад држати, да о томе међу собом преговарају групе. Најзад било је дискусије о томе колико конгреси имају уопште важности. Од интереса је било мишљење Г. *В. Добрева*, изасланика бугарске омладине, који није полагао на то много, порицао конгресима сваку већу важност, осим најобичније манифестације солидарности. Томе је потпуно био противан Г. *Бранко Поповић*, који је конгресима придавао већи значај, и чије је разлоге као тачне усвојила свечана цела конференција.

То вече била је у Хрв. Слав. Земаљском Казалишту престава „Хамлета“ у част гостију.

21 априла. — Кренули су се гости у 2 часа по подне из Загреба испраћени до железничке станице од својих пријатеља и познаника.

Н. Антула.

Власник, Љубомир Стојановић. Уредници, Павле Поповић, и Др. Јован Скерлић.

СРПСКИ
КЊИЖЕВНИ ГЛАСНИК.
Књига XIV, број 10. — 16 мај, 1905.

БАШЛУК.

И по новим мостарским улицама, просијеченим и уређеним по лацманском плану, и по старим уским и кривим сокачинама које су још од Турака заостале, између сабаља и шлепова, тока и долама, мидера и фереџа, капута и ћуркова, цилиндара и јеменија, фратарских конопа, поповских мантија и хоџинских хамедија, солдатских штилета и пустих бенсилахâ распасане раје, коња и кола, дворова и ћумеза, цркава и џамија, торњева и мунарета, жељезничке пруге и цеста, башта и теферича, вилâ и ковачница, дућана и прчварница — трчкарају несташна ђечина, српска, турска и латинска, и квошкају се између себе.

Предмет њихове је свађе ништа друго, ни више ни мање, но руско-јапански рат. Срби држе страну православној браћи Русима, а Турци и Латини заступају јапанске невјернике. Ријеч по ријеч, па се и кавга изроди. Подијелише се у два непријатељска табора, и осу каменица, а тојаге и ножићи стадоше чинити своје — јадан ти Порт-Артур а јаднији Лиаојанг и Мугден!

Трчи утегнута жандармерија с тесацима и раздваја убојице. Бадава. Само што се учини још виши урнебес, дрека, псовка, лупа, оргање и писка, промјетање рипа, укрштање батина, свјетлуцање окрвављених ножева, вијање српских тробојница, турских зелених барјака с цр-

веним полумјесецом и швапских црно-жутих застава, грозничаво комешање, кивно гушање, — пометња у којој само што видиш како понеког помлуши која зйпа у бок да дрекне као јарчић, док се други разбијене главе, или преломљене ноге јали руке, или просутих цријева простре по калдрми колико је дуг и широк.

На једвите јаде испаде за руком војском појачаној полицији да својим velemoћним посредовањем, послије доста подобро добијених боботака и ћотека да јој не крива ни тамо ни амо, не измири но удаљи зараћене стране једну од друге, и тек распаљени судар одложи на неизвјесно вријеме.

Таман се бој смирио и гомила се радозналаца најавила на бојиште па стала те зири и распитује се, док ето ти уза сокаче познатог Алаге Пузића. Јаше ро́до на магарцу, па, како га је Бог створио дугачка као какву стожину, додирују му ножетине до саме земље а оклембешене му папуче на њима гребу петама прашину, ђегда га прикуцкујући по табанима као влашка клепала штице на звонари на Велики Петак. Замотао, дедо, око главе читаву тканицу, па начинио по́шу као брљак сијена; отромбољио подшишане бркине низ згрежбано и мршаво лице, а пожућела, сиједа и проријеђена брада само што му се тресе при сваком кораку олињалог му магарца — баш као у јарца кад се попне уз јасен или лијеску те стане брстити ресу. Озада за пас упријечио једну тупу косјерину, па се поноси као негда с најскупљим хanџаром. Јадан му понос, а црн му вијек — као што му је!...

Овај исти Алага, док бјеше турско царство над Босном и Херцеговином, као млад и зелен, богат и поносит, бјеше виђен да га се два ока не могу нагледати. А сад стар, обогаљио, ођутурумио, оспромашио и појадио — па ти просто некуд и тешко да га на путу сретеш.

На њему шарена ђечерма и зелена јелечина — све иштриптано и са сијаством закрпа и конаца свакојаке боје. О њ се припиле плаве похабане чакшире с улијепљеним а крњавим копчама на ногама, — као једини

жалосни заостатак старе му моћи и величине. Припасао неки прастари бенсилах, за који му је можда чак и шукунђед кашике задијевао; а он му ухватио трбух од престрижи па до изнад самога пупка. Око њега опасао зелену одрпану пасину, а за њ затакао једне оштрбане машице и неку улупљену ножину и тиснуо некакве замотуљке с бозна чим у њима. О куку објесио дуванћесу, која — негда бог-зна како лијепо искићена, подрешена и напулата ђинђухама — сада више личи каквој искрпљеној врећи, и допире му чак до кољена те кад-и-кад треска магаре по сапима а каткад пак по слабини.

У лијевој му руци игра смотани урвак и фудљиков прут, којим наш серхатлија шиба по врату свог „хата“ — магарца и упућује га којом му страном ваља јездити. У десницу пак држи шарени чибук с улупљеним и начетим такумом и оштрбнутим пипцем од ћилибара; курњави из њега као ђаурски поп из кадионице; нешто крупно претура по глави, а кад-и-кад важно превали својим негда тако сјајним а сад већ изводњелим плавим очима на свијет и околину.

Јаше тако охоло на кењцу, као да је на најбољем арапском бенгиру, а тако сусилно одбија тутумтумбећију, као да је емир над Афганистаном а не биједни и срозани мостарски Алага Пузић! Разура, пропаст и спромаштина му исушише тијело, али му ни за цигли декик душу не могаше снуждити и помутити. — „Валај, Алах ми је дао зенђил-срце, и нâд на њ — све ће добро бит'!...“ рече једном приликом на лонџи међу кардашима — и тим је сам себе тако подесно окарактерисао, да га не би љепше ни најоштрије перо најдуховитијег приповједача оцртало.

Кад би поред ђечијег разбојишта, заустави магарца и стаде посматрати и распитивати око себе шта је било. Неколико му млађе турадије приђе с очитим поштовањем и објасни му ствар по свом схватању и са својим примједбама.

Алага махну главом знак, да му није мило што се и тако што дешава, па ће намрштен:

— Хм, кисмета! — заучиње — Види ти де шехитана, ђе је — аратос га било! — чак отудикарце дофатио репом до овдикана! Окле докле себи! Што се негди накрај дуњалука жене ђаволи, па зар баш ми одовле да хим спремамо принос и правимо зијафет — је ли? Мало нам је и наших јада и белаја!... Ајбо, то не ваља фиж-гина! Валај јок!...

— Куд си, бива, кренуо, хаџо? — запита га Хусо механџија, који се баш сад искобеља из гомиле и отирући с чела зној и хучући, приђе Алаги.

— А ето, бр'те — шћадијах ту до у Подвележ, да, џанум, дотирам мало дрва — а да шта ће се! — прогунђа наш хаси биљаџија преко чибука, кривећи врат и тромо жмиркајући као да сву ноћ није спавао.

— Да-ну, дина ти, сврати мало код мене у хан, да што проеглениш емо и попијемо по грчицу. Ужелио сам се, билај, твога мудрог дивана к'о мујезинова језана — да је кабил. А имаћеш кадекане и тамокана — дуг је дан;... све полако, па рано дома — к'о што веле пејгамберови ћитапи... понуди га Хусо молећиво.

— Сврни, дедо, болан! Сврни, курана ти, да нам што пրиђаш к'о што ти умиш!... повика још пет-шест турских хавазова; а једни, и не питајући и не чекајући одговора, окренуше Алагина магарца, и поведоше га за уши пут Хусова хана.

Час по не би, и наш ти Алага с читавом десечаријом балијâ отурписа на црвоточинастим ханским ћепенцима. Преда њих се обре врућа дагара, с успјаним каменим угљем, на којој домаћин Хусо тај час пријари кафу у бакарне ибрике и џезву од тенеће. Балије прекрстише ноге по простртој штури; старији затутумише на бојали чибуке а млађи на ћате, разрахатлехисаше се по мухамедански и отворише еглен... хај, чак од Кулина бана.

— Ма шта ти, хаџо, хесапиш, о овом рату између овога, бива, Москова и Џапоње? — Право нам кажи, тако ти турске вире и свећеве браде, — а знам да бели

знаш лившe но сви ђаурски вилозови што исписују ђеpиде на тенани!... заћи ће Хусо полугласно, налијевајући печену кафу у филџане, а први додајући Алаги.

Пузић истеже шију као пијевац испред шта ће да кукурijекне, зажмирка крмељавим капцима, набра гуку међу обрвама, затури некуд зорли умотану чалму и указа избријану чутуру баш као изгребану бундеву испод густе врijеже, исхрка се и опљуцну у дагару, извади машице иза паса те изрга симсију, па је понова напуњену и запаљену опрући до на таван а пипац обзину обланорно, присркну два-три пута кафу па, уздахнувши, обазре се око себе да га ко не прислушкује, и отпоче причати:

— Оно, ђанум, ви сви колико гођ вас је водикана и ћули сте и знате липо да је на дуњаду свега седам правих краљева и један цар — и то су хаки мулући што држе ципан-цио свит за перћин к'о ћобанин маказе овци у вуну. До послидњега рата је, бива, наш ћестити султан — патишах чок јаша!... био цар над царевима, и сви му мулући и потенци и вас дуњалук није био кадар једну циглу длаку из браде помирит'. А јаки је још и садекарце, јер салте нек ћепрљком од два прста понта пут макар каква инсана, оба ће му ока искоћит' на пет конака даљине.

— Али нам се, демек, има та' земан, поткопаше ови пексини ђаури — налет хи било!... а пред свима одвоји краљ од сивера, Москов. Задрто влашће — пас му мајку гонио!... а сами му шехитани с руке — к'о тамо њему ђенабету једноме, — и, билај, он је највише кабаест што је царски кара-казан у Стамболу поклек'о.

— Добри људи, ви сви знате — то није било давно, како је Москов с овим шареним Србима из Шумадије и Карадага дођилит'о на хату до пред саму капију патишахова Сараја. Тадекана нам московски краљ оте Бугарију а Босну и Херцеговину поклони од Беча ћесару. А да ондакаре све хоџе и мујезини по свој бутум Турћији не заокујисаше: „Не сједини, Боже, каурина!“ — те им Алах ђелешануху прими дову срцу и завади и помете

влахе између себе, валај-и-билај, садекане би Москов с Босфора судио ћитавом свиту пр'о свога ћибука — а друмови би пожелили Турака, но Турака нигди не би било!...

Ту Алаги као да нешто запе у грло; закашља се, потури чибук уза се, исхрка се као да је сачијав, па се натокљечи на мршаве џолане и замисли у нешто — оставај збогом!...

Хусо му прихвати чибук, насукија га налтом из своје тутумћесе и од више с тиме припали па га додаде Алаги, говорећи:

— Свака ти је, валај, та к'о из Мевлуда. Халал ти, хаџо, млико које си посис'о! Но да-ну, ћеће, шта си се закарио?... Што је било-било; било и батисало! Но да-ну ти нама прићај: шта с' ово сад куха и шта се све из овога може излећ'. А-ну, неће ли Бог јакосни навит' да с' и ми једном грашнемо по старом дидовском табијату!...

Алага се опет прихвати чибука и филџана, упиждри очима у таванице, и настави шушкајући кроз пожућеле и позелењеле крњетке и излизане шкрботине:

— Од како је, ефендум бенум, драги Алах јаратис'о дуњалук и пред'о га Османову хоџаку у прћију к'о златну јабуку на длан, мудрије царске главе није Турћија стицала од овог нашег садекашњега падише Гази-Абдул-Хамид-хана. И како га је Бог зорли паметна дао, тридесет се година та' божи' Муртат и калифа свих Муслимана довиј'о: како да с' освети Москову и јопе савре ђаурске крмке у њихову брложину. И сами му Пејгамбер притеће у индат.

— Далеко одовле, пр'о мора на триста конака има земља Транћувал. Он стоји к'о 'вудикана (при том начини лулом један круг у пепелу на дагари). На њ удари Инглитора к'о одовудикана (ту нашара други круг поред првога). Транћувал немади, бива, куд-и-камо но крпи на Ћинимаћун к'о тудикарце (начини трећи круг поред другога). Ћинимаћун се упрћио поред Џапоније к'о отудикарице (обиљежи четврти круг поред трећега) И саде-

кана ти се, ђанум. Џапонија сколоврћила озго и јохнула на Московију к'о одовудика (назначи пети круг изнад трећег и четвртог). И тако ти је бива све једно на друго насило, и поћупало се за вратове, — да пас пасу казује.

— Краљ од Џапоније је брат краљици Цуци од Ћипимаћуна, а наш им је девлетли патишах побратим. И он ти, к'о он и његова памет и хербаблук, при три ћетири године наговори своју посестриму краљицу од Ћипимаћуна те удари на Москова, неће ли му како-гођ сувратит' рогове у главу. Но се, слатка браћо моја, тадекана здружише власи сви к'о један, и сваки ти са своје банде крне на Ћипимаћун те га, бога ми, утефтиши и потхараћи. Бадијава, бр'те — Москов огули за себе највише псе — кажу, некакву Манђукарију у којој сами алемови расту по дрвећу и цр̂вени берићет пада из облака.

— Но се ћестити султан убрзо ћеврндиса, и некако ти по свом илуму јопе овога вакта натутека шаха од Џапоније на Москова, неће ли му отет' Манђукарију. Те тако ти се, побратимковићу мој свитли, изроди кавга између Москова и Џапоње. И ево вет дви године како се бију, и не може један другоме да дохака. К'о кад сê натирала сила на биса — и сами Бог зна шта од шта море најпотли изаћ'. Бели, било шта било, ми се досле Москову нагледасмо јада!

— Краљица од Ћипимаћупа не сми, демек, да притеће у индат своме буразеру, шаху од Џапоније; сметају јој ћафирски мулуђи, а и московски јој је краљ заћанг'о престе у перћин пр'о Манђукарије, те и не море. Зато из потаје шиље ћете и ћебехану, и отудикарце у Џапоње и више војске и више мухимата но у Москова. А шах ј' од Џапоније, бр'те, досле удар'о три тѐла: зврррр.... право султану, и тужио му се, к'о кад му је за невољу: што ћу, побратиме, — погибох!... А султан је у три пут оћатио за њ хаир-до̀ву, — и, билај, да није тога било, Москов би досле сплистио Џапоњу к'о главицу купуса — свега у перишан!

— А што ти је јопе наш ћеститп падиша некако запетљ'о ђаурске потенце између себе и завадио хи с Московом — е, то је за гусала! Нијеадн неће ни да га погледа, а камо ли да му притеће у помоћ. К'о њихова пасја вира и крмски сој! — Нека га, веле, шаров му мајку греб'о! доста с' и хасио,.. нек' и он повуће једном к'о ваља, па му неће више падат' на ум да нам гњеће тук на лук!... Тако диване, а не знају — кукала им јатка! — да ће потли Москова доћ' ред на њих, па тешко мећићима без мећке, ђанум!...

— Москов, бр'те, има војске к'о шљиве, ама му је пара мањкало, — к'о и није то шални пос'о бити се пр'о свита с немањим од себе. А иск'о је — да вам нешто кажем — досле три пут осталим влашким краљевима пара у зајам. Два пут су му дали, а кад је трећом зацск'о, питали су султана: хоће ли му дат'. А он је заповидио: не! И, валај, садекана Москов нема хич су ћим да се бије — ни тајина, ни ђебехане, а војска му далеко од девлета деведесет и пет и по конака, па више поумира од глади и зиме но што је Џапоње могу посатират' у боју. А Џапонија се, ђанум, потписала пред Аврону: да ће за три године ратит' о свом руху и круху, а да ни у ког неће бит' муктаћ ни за пребјену аспру. —

— Ама, амана ми, бр'те хаџо, збориш липо — баш к'о да си свршав'о све до најдубљих наутика по медресама у Шаму и Медини. И, ешхеду билај, све је тако, — и не мере никако ни бит' другојаће но тако! Но би ли ти мени зн'о казат' шта ћемо се ми користит' од свега тога и на што ово нишани дубоки илум нашег девлетли патишаха?!... упаде му у ријеч стари Џого, чешући се једном руком изнад крсти а другом принесећи бурмут к носу и кихајући из дугачке нахерене носине тако страшно да су се сви мишеви морали разбјећи по оцхрбаним чатмама грохнулога хана.

Алага се још једном окрену око себе, још јаче збора намргтено чело и избраздате јагодице, направи се важним као ћук на буништу, и додаде полугласно;

— Е, кад ме, бива, питате, да вам кажем без филана. Ма ово нек остане међу нас! Бога ми ће 'вако к'о што вам причам, наш свитли султан замутит' цио свит — и Вранцез, и Алеман с овим пексиним швапским милетом, и Талија и Омерика с ону банду мора, и све ће се што се не клања и у ђамију не иде поклат' између себе једнога дана — да ће се земља затрес' и пошенут' са свога миста од војника и коња и топа баљемеза, а из ње проврет' сама крв мисто воде. И гавранима ће перје на грани остат', и звирке ће се потроват', и удариће од Бога морија на све стране кудикарце живе ђаури и ћафири.

— Салте ће, брате си мој драговићу, тадекана наш цар у Стамболу бит' рахат и у миру с ципан-ципом паћи Турћијом. И ми ћемо сехирит' из прикрајка, к'о орлови благајлије с литица, како се невирници к'о кокотови ћерупају и ломе вратове једни другима. А кадекане султан види згоду, развиће Санџак-Шериф и пода њ окупит' све што у хаки пејгамбера Мухамеда и паћи дим вирује, и исукат' златајли ћорду из Алемли камзâ, па ћас по једном, ћас по другом каурину — док хи све не помлати к'о јастреб пилиће по авлији.

И, бели, што је право и Богу је драго. Стоји записато у књизи таксирата, да ћемо ми Турци јопе дођ' до под Беч, и ту ћемо се покрвит' с Власима баш к'о у стари земан. Они ће нас, бива, испрва надјаћат', и ми ћемо се, и како нам се нећe, суврнут' у Шам и Медину да се прикупимо и одморимо. И тадеканекаре ће гази падиша оћатит' једну хаир-дову из истог оног Курана, што га је сами Пророк својом руком исписо и наредио: да се салте у та' и та' земан ту и ту једном заздекана проући.

И тадекаре ће измилит' из земље нови правовирни милет, Хаџуџи и Маџуџи; то је мали иксан с крилима к'о у скакаваца, и стаће под султанов барјак. Цар пред нама а они за њим а ми ш њима, навриhемо на ћафире на све четири стране. И побиhемо хи, бели, хаметиле,

и истражит' к'о длаку на корњачи — да хи више никад нигди неће бит'. И тек тадекана ће наше право царство настат' до кихамета и потли кихамета. Иншалах!!!.... заврши Алага, гладећи сиједу бркаву брадурину и пријечајући уоколо очима да га какво пажљиво ухо не слуша или око не гледа.

— Бисмилах!!!.... узвикнуше остали пуни радости и наде на божје суђење и увјерени у истинитост пејгамберовских ћитапа.

⁂

Да би слика била потпунија, треба да се зна: да је Алагина ханума тога дана замркла без иједне палице дрва па и без хазуране — вечере; да Хусо ханџија није ћарио ни шупље мангуре; да су се истога дана пред вече опет потукла мостарска ђеца за Русе и Јапанце, унаточ једном језику којим сва говоре.

Невесињски.

КРЕНКЕБИЛ.

I.

Величанство правде лежи цело у свакој пресуди коју судија изрекне у име господара народа. Жером Кренкебил, торбар, увиде колико је закон узвишен, кад га предадоше суду због увреде нанете једном представнику власти. Пошто је, у величанственој и суморној сали, заузео место на оптуженичкој клупи, он виде судије, писаре, адвокате у званичној хаљини, пријавника са ланцем, жандарме и, иза једне преграде, голе главе ћутљивих гледалаца. Он затим виде да и сâм седи на уздигнутом седишту, као да излазећи пред судије и сâмом оптуженом указују неку злослутну част. На дну дворане између две судије заседавао је Г. преседник Бурин. Палмове гранчице официра академије биле су му на грудима. Једна биста Републике и Христос на крсту стајали су у врху суднице, тако да

су сада сви закони, божански и људски, висили над главом Кренкебиловом. У њему се од тога зачe оправдан страх. Немајући ни мало философског духа, он се не запита шта могу да значе та биста и то распеће; нити размисли да ли се Исус и Маријана[1] слажу једно с другим ту у судници. Међутим, то је била ствар за размишљање, јер најзад папско учење и црквено право у многоме су сасвим супротни Уставу Републике и Грађанском Законику. Нека се добро зна да Декреталије[2] нису никад биле поништене. Црква Христова и сада учи да су законите само оне власти којима она да инвеституру. А Француска Република још тврди да не зависи од папске власти. Кренкебил би са неким разлогом могао запитати:

— Господо судије, пошто председник Лубе није миропомазан, тај Христос изнад ваших глава, оптужује вас преко црквених сабора и папа. Он је ту, или да вас подсети на права цркве која поништавају ваша права, или његово присуство нема никаква разумна смисла.

На то би преседник Буриш можда одговорио:

— Оптужени Кренкебиле, краљеви француски су увек били у завади са Папом. Гијом де Ногаре је био искључен из цркве, али се за тако што није одрекао дужности. Христос у судници није Христос Глигорија VII и Бонифација VIII; то је, ако хоћете, Христос Јеванђеља, који није знао ни речи из црквенога права, нити је икада чуо што о светим Декреталијама.

Тада би Кренкебил слободно могао одговорити:

— Христос Јеванђеља био је превратник и претрпео осуду коју су за деветнаест стотина година сви хришћански народи сматрали као велику судску грешку. Ја вас дакле чикам, господине председниче, да ме, у ње-

[1] Маријаном се зове Република, по револуционарном друштву истог имена, које се образовало под Другим Царством. Пр.

[2] Збирке писама појединих папа, у којима су они према потреби прописивали по нека црквена правила, сами или у договору са саборима Пр.

гово име, осудите ма и на четрдесет и осам часова затвора.

Али се Кренкебил није упуштао ни у каква проматрања, историска, филозофска, ни друштвена. Он се само чудио. Декорације које је видео око себе улевале су му врло високо мишљење о правди. Прожет поштовањем, скрушен страхом, он је био готов да се обрати на судије за обавештење о сопственој кривици. У својој савести он није себе држао за крива, али је осећао колико је ситна савест једног продавца поврћа, пред симболима закона и извршитељима друштвене казне. Већ га је и његов адвокат био у пола уверио да није невин.

Кратка и брза истрага изнесе све доказе његове кривице.

II.

Случај са Кренкебилом.

Жером Кренкебил продавац воћа и поврћа, ишао је по вароши гурајући пред собом своја колица и вичући: *купуса, шаргарепе, келерабе*, а кад је имао лука, он је викао: *Ево свежњева шпаргле*; јер је зелени лук сиромашка шпаргла. Дакле, 20 октобра, око подне, кад је силазио низ улицу Монмартр, госпођа Бајар, обућарка, изађе из дућана и приближи се колима са поврћем. Подижући презриво један свежањ лука, она рече:

— Није вам баш тако добар лук. Пошто свежањ?

— Седамдесет и пет пара, мајсторице. Нема бољег лука.

— Седамдесет и пет пара три рђаве главице. И она баци свежањ у колица, са покретом пуним одвратности.

У тај мах позорник 64 приђе Кренкебилу и рече му:

— Пролазите даље.

Кренкебил је за читавих педесет година од јутра до вечери пролазио тамо амо и таква му је заповест изгледала потпуно законита и саобразна природи ствари. Потпуно склон да је испуни, он још навали на мајсторицу да се пожури да узме шта јој се допада.

— Треба да још одаберем, рече опоро обућарка.

И она поново опипа све свежњеве лука, па узе један који јој је изгледао најлепши и држаше га на прсима, као што светитељке на иконама, притискују на груди победну палмову гранчицу.

— Даћу вам седамдесет пара. Доста је. И то морам ићи у дућан да их узмем, јер их немам при себи.

И држећи свој лук у наручју, она уђе у обућарницу у коју једна муштерија, са једним дететом на рукама, бејаше ушла пре ње.

У том тренутку, позорник 64 по други пут рече Кренкебилу:

— Пролазите даље.

— Чекам мој новац, одговори Кренкебил.

— Ја вам не кажем да чекате ваш новац, него вам кажем да идете даље, одговори позорник оштро.

За то време обућарка је у свом дућану пробала плаве ципелице на ногу једног детета од осамнаест месеца, чија се мајка јако журила. А зелене главице лука мирно су се одмарале на тезги.

За читаво пола века, од како гура своја колица по улицама, Кренкебил је био навикао да се покорава представницима власти. Овога пута налазио се у необичном положају, између дужности и права. Он није имао правног духа. Он не увиде, да га уживање личнога права не може разрешити испуњавања дужности према друштву. Он је придавао и сувише важности своме праву да прими седамдесет пара и не потруди се довољно да испуни дужност која се састојала у томе, да гура даље своја колица и да иде напред, непрестано напред. Он остаде.

По трећи пут позорник 64, миран и без љутине, нареди му да иде даље. Противно обичају наредника Монтосјера, који непрестано прети, а никад не казни, позорник 64 је умерен у опоменама и готов да узме на протокол. Таква му је нарав. Мада је мало подмукао, то је ипак изврстан служитељ и частан војник. Лавовска храброст и детиња благост. Он само зна за своју дужност.

— Дакле не чујете кад вам кажем да идете даље.

Кренкебил је имао, за стајање на том месту, у његовим очима и сувише важан разлог да би га могао сматрати недовољним. Он га и исказа просто и без вештине!

— Па, до ђавола, кад вам кажем да чекам мој новац.

Позорник 64 задовољи се само да запита:

— Хоћете ли да вам бацим на врат кривицу? Ако хоћете, можете слободно казати.

Чувши те речи, Кренкебил слеже раменима и баци на позорника један жалостан поглед који затим диже ка небу. И тај је поглед говорио:

— Нека Бог види, да ли ја презирем законе, да ли се смејем заповестима и наредбама које се односе на моје скитачко занимање. Јутрос у пет часова сам био на плочама Пијаце, а од седам часова гором своје руке о рукунице мојих кола вичући: *купуса, шаргарепе, келерабе.* Напунио сам шездесет година. Уморан сам. А ви ме питате да ли дижем црну заставу побуне. Ви ме исмејавате и то је ваше исмејавање свирепо.

Било да није разумео израз овог погледа, било да он у њему није нашао извињења за непокорност. позорник га запита да ли га је разумео.

А баш у томе тренутку, збрка од кола у улици Монмартр била је огромна: фијакери, двоколице, кола са намештајем, омнибуси, колица, збијени једни уз друге изгледали су нераздвојно повезани и искупљени. А изнад те њихове језиве непомичности прелетале су псовке и узвици. Фијакеристи су добацивали из далека и лагано месарским момцима јуначке увреде, а кондуктери са омнибуса, сматрајући Кренкебила као узрок забуне, називаху га „погани лук“.

Међутим, на тротоару су се већ тискали радозналци, пратећи свађу. Позорник, видећи да се у њега гледа, мислио је сада само да покаже своју власт.

— Добро, рече он, и извуче из џепа један масан бележник и врло кратку писаљку.

Кренкебил се и даље држао своје идеје, покорава-

јући се некој унутарњој сили. У осталом сада је било немогуће маћи се напред или натраг. Точак његових колица био је по несрећи закачен о точак кола једнога млекара.

Он повика чупајући косе под качкетом:

— Али кад вам кажем да чекам мој новац. Зар то није несрећа. Каква је то беда! Сто му мука мукиних!

Ове речи које су међутим биле више израз очајања него противљења, увредише позорника 64. И, како се за њега свака увреда, по потреби, заодевала у редовни, традиционални, освећени, обредни, тако рећи литургијски облик: „смрт кравама“, он спонтано у том облику прими у уши речи очајникове.

— Ах! рекли сте „смрт кравама“. Добро. Хајдете за мном.

Кренкебил, у огромној запрепашћености и очајању, гледао је својим крупним и од сунца опаљеним очима, у позорника 64 и сломљеним гласом, који му је излазио час из главе а час из дна пета, он повика скрстивши руке на својој плавој блузи:

— Ја рекао „смрт кравама?“ Ја? Ох!

Ово хапшење пропрати смех трговачких помоћника и малих шегрта. У томе смеху је било оне веселости коју увек гомиле осећају при прљавим и бурним призорима. У тај мах, пошто је себи прокрчио пут кроз кругове народа, један старац обучен у црно, са цилиндром на глави, приближи се позорнику и рече му благо и тихим гласом, али одлучно:

— Ви сте се преварили: овај вас човек није увредио.

— Не мешајте се у оно што вас се не тиче, одговори му позорник, али без претњи, јер је говорио пристојно обученом човеку.

Старац је и даље наваљивао са пуно мирноће и упорности, и позорник га позва да се изјасни пред комесаром.

У то Кренкебил повика:

— И тако, ја да сам казао „смрт кравама!“ Ох!...

Он је баш изговарао у чуду ове речи кад госпођа Бајар, обућарка, дође к њему носећи му седамдесет пара. Али њега већ бејаше позорник дочепао за јаку, и госпођа Бајар, мислећи да се више ништа не дугује човеку кога терају у кварт, спусти новац у џеп од кецеље.

И видећи своја кола од један пут узапћена, слободу изгубљену, провалу пред ногама и угашено сунце, Кренкебил промрља:

— Па ипак!...

Пред комесаром, старац изјави: да је, заустављен на путу збрком кола, био сведок призора, да тврди: да позорник није био увређен, и да се потпуно преварио. Он каза и своје име и звања: доктор Давид Матје, главни лекар болнице Амброаз-Паре, официр ордена Почасне Легије. У другом времену, такво би сведочење довољно објаснило ствар Комесару. Али су тада у Француској научењаци били подозриви.

Кренкебил чије хапшење би одобрено, преноћи у стражари, па га сутра дан у затвореничким колима пренеше у главни затвор.

Затвор му није изгледао ни жалостан, нити га је понижавао. Изгледао му је и потребан. Кад је ушао необично га изненади чистота зидова и окана. Он рече:

— Ако је до чистог места, ово је чисто место. Што је истина, истина. Могло би се јести на земљу.

Оставши сам, он хтеде да повуче своју столичицу, али виде да је зазидана. Он гласно исказа своје изненађење.

— Каква ђаволска мисао! Тој се ствари ја свакако никад не бих досетио.

Седнувши, он окреташе палце и остаде у чуду. Тишина и самоћа су га замарале. Било му је досадно, и он је узнемирено помишљао на своја узапћена кола још пуна купуса, шаргарепе, целера, одољена и млечњака. И узнемирено се питао:

— Где ли су ми бацили моја колица?

Трећега дана посети га његов адвокат, Г. Лемерл,

један од најмлађих чланова париског адвокатског кора, председник једне секције „Савеза Отаџбине Француске".

Кренкебил покуша да му исприча своју ствар, што му није било тако лако, јер није навикао да говори. Ипак, можда би се извукао са мало помоћи, али је његов адвокат непрестано климао главом са изразом неверовања у све оно што му је он говорио, и прелиставајући хартије мрмљао:

— Хм! Хм! ништа од свега тога не видим у актима...

Затим са мало умора он рече засукујући свој плави брк:

— У вашем би можда интересу боље било да признате. Што се мене тиче, ја држим да су сва ваша порицања врло невешта.

Од тада би Кренкебил све признао да је само знао шта треба признати.

(Наставиће се.)

Анатол Франс.

(Превео с француског Мих. Ђорђевић).

ИЗ МЕМОАРА ПОЗНАЊСКОГА УЧИТЕЉА.

(Крај.)

Сутрадан, кад сам му затурио торбу с књигама на леђа, посрнуо је и у мало што није пао. Одвраћао сам га да не иде у школу, али ми он рече да му није ништа; молио ме је само, да га отпратим до школе, јер се бојао несвестице. У подне се врати с новом двојком. Добио ју је за лекцију, коју је одлично знао, али се, како каже Овицки, тако уплашио да није могао речи проговорити. Стекло се о њему одсудно мишљење да је то дете прожето „назадњачким[1] начелима и инстинктима", да је глупо и лено.

С двема последњим замеркама, за које је знао, борио се као утопљеник с таласом — очајнички, али узалуд.

[1] Ваља разумети: патриотским. Прев.

На послетку је изгубио сваку веру у себе, свако поуздање у своју снагу; дошао је до уверења да су напрезања и рад ствар узалудна, да се мора рђаво учити; а у исто време представљао је себи шта ће на то мати рећи, какав ће то за њу бити бол и како то може поткопати њено слабо здравље.

Свештеник из Залесиња, који му је по каткад писао, био му је врло наклоњен, али необазрив и свако му је писмо завршавао речима:

„Сећајте се дакле, Мишо, да од вашега напретка у наукама и владању зависи не само радост ваше мајке, већ и здравље њено“. Сећао се, сећао се и сувише, јер је чак и у сну понављао тужним гласом: „мамо! мамо!“ као да је молио за опроштај.

Али на јави добијао је све горе оцене. Међутим, Божић се брзо приближавао, а што се тицало оцена, већ није могло бити сумње да ће бити рђаве. Госпођи Марији писао сам да је припремим на то. Казао сам јој отворено и одсечно да је дете слабуњаво и преоптерећено, и да поред највећега рада не може савладати посао, да га по свој прилици по празнику треба извадити из школе, држати на селу и пре свега гледати да му се поправи здравље.

И ако сам из одговора осетио да је њено материнско самољубље било у неколико дарнуто, ипак ми је одговорила као разумна жена и нежна мати. Миши нисам ништа говорио о овоме писму, и о томе да је мати намерна извадити га из школе, јер сам се бојао за њ од свакога јачега потреса; спомињао сам му само да му мати зна да он ради и да ће бити у стању да разуме његов неуспех. Кад му то рекох, би му лакше, јер је плакао дуго и горко, чега од некога доба не беше код њега. Плачући понављао је: „О колико жалостим ја мајку!“ Па ипак на помисао, да ће скоро ићи у село, да ће видети мајку, малу Љољу, Залесиње и свештеника Машинскога, осмејкивао се кроз плач. И сам сам журио у Залесиње, јер већ нисам могао више гледати положај детињи. Тамо га је чекало срце мате-

рино, и наклоност људска, и тишина и мир. Тамо му је наука изгледала као нешто своје и наклоњено, а не као нешто туђе, што га је одбијало; тамо је могао удисати ваздух својски и чист.

Ишчекивао сам дакле празнике као спас за њега и бројао сам на прсте тренутке који су нас делили од њих, а који су сваки час доносили Миши нове јаде. Изгледало је као да се све заклело противу њега. Миша је поново добио јаван укор да квари друге. Било је то баш пред саме празнике, па је зато и било од већега значаја. Како је то морало дарнути частољубиво и осетљиво дете, то се не да описати; какав се хаос морао учинити у његовој глави! Све се кидало у тим детињим грудима, те му је у очима било све мрачно, за то се и повијао као клас на ветру. Најзад, изглед лица овога једанаестогодишњега детета поста просто трагичан; изгледаше као да га у грлу гуши непрестано плач, и као да се силом уздржава да не јеца; по каткад је гледао као преплашена птица, доцније би га опет савладала нека чудновата замишљеност и сањивост; покрети му беху као бесвесни, а глас чудновато тих. Постао је необично миран, тих и механички послушан. Кад сам му говорио да је време шетњи, није се противио као некада, већ је узимао капу и ишао са мном ћутећи. Био бих чак задовољан, кад би то била равнодушност, али сам видео да се под њом крила тешка резигнација. Учио је лекције, радио задатке као и пре, али већ више из навике. Видело се да понављајући механички конјугације, мисли о нечем другом или, боље рећи, не мисли ни о чем. Једанпут, кад сам га запитао да ли је све свршио, одговорио ми је полако и чисто сањиво: „Ја мислим, господине, да је све то узалуд“. Бојао сам се чак споменути пред њим име мајчино, да не бих препунио ту чашу горчине, из које су пиле његове детиње усне.

Све сам се већма бринуо за његово здравље, јер он је непрестано слабио и најзад постао сув као грана. Сплет деликатних жилица, који се раније показивао само

око слепих очију, сад се стално види. Тако се пролепшао, да је изгледао готово као лик на икони. Била је жалост гледати ту детињу главу у пола анђелску, која је чинила утисак цвета што вене. Рекао би човек да му није ништа, али он је бледео и губио снагу. Није већ више могао носити торбу са свима књигама, те сам му метао само неке, а остале сам му ја носио, јер сам га сада свакога дана водио и доводио из школе.

Најзад дођоше и празници; коњи из Залесиња чекаху већ два дана, а писмо од госпође Марије, које је дошло заједно с њима, наговештавало је да нас тамо сви ишчекују с нестрпљењем. „Чула сам, Мишо, да ти тешко иде, — свршавала је госпођа Марија — не надам се више петицама, само бих хтела, да и твоји учитељи мисле као и ја, да си све учинио што си могао и да си се добрим владањем трудио надокнадити недовољан напредак у наукама.“

Али су наставници мислили другојаче у свакоме погледу, па зато оцене обмануше и ту наду. Последњи јавни укор тицао се баш детињега владања, о коме је госпођа Марија такође имала другојаче мишљење. По мишљењу немачких професора само се оно дете добро владало, које се смешкало кад би се они подсмевали „пољској затупаности“, језику и прошлости. Услед таквих етичких појмова, Миша би отпуштен као ученик за кога није било изгледа да ће моћи слушати предавања и који узалуд заузима место другима.

Ту је пресуду донео увече. У стану беше готово мрак, јер је на пољу јако вејало, па нисам могао сагледати лице детиње. Видео сам само да је отишао прозору и бесмислено и ћутећи гледао у снежне пахуљице, које се витлаху по ваздуху. Нисам завидео јадничету на мислима, које су му се морале, као и ове пахуљице, витлати по глави, али сам волео не говорити о овој сведоџби и о томе да је отпуштен из школе. На тај начин проведосмо скоро четврт сахата у досадном ћутању; у том се беше већ смркло готово сасвим. Ја се латих пако-

вања ствари, а спазивши да Миша непрестано стоји крај прозора, рекох му најзад:

— Шта радиш тамо, Мишо?

— Је л' те, упита он уздрхталим гласом, запињући на свакоме слогу, да мама сада седи с Љољом у зеленоме кабинету пред камином и мисли на мене?

— Може бити. Зашто ти глас тако дрхти; да ниси болестан?

— Ништа ми није, господине, само ми је врло хладно.

Свукао сам га и одмах метнуо у постељу, а свлачећи га гледао сам с болом на његова омршавела колена и руке, тако танке као тр̀ске. Наредио сам да попије чај и покрио сам га чиме је год било могућно.

— Да ли ти је сада топлије?

— Да, само ме глава по мало боли.

Јадна глава имала се од чега и разболети. Напаћено дете заспа готово одмах и дисаше учестано у сну својим узаним грудићима; ја свр̀ших с паковањем његових и својих ствари, а затим, како се ни ја нисам осећао најбоље, одмах легнем. Угасивши свећу, заспао сам готово одмах.

Око три сахата по поноћи разбуди ме светлост и монотоно, добро ми познато мрмљање. Отворих очи, а срце ми закуца узнемирено. На столу је горела лампа, а за столом над књигом сеђаше Миша само у кошуљи; образи су му горели, а очи му беху притворене као да је хтео боље да напрегне мисли, глава мало завађена, а санани глас понављаше:

— Coniunctivus: Amem, ames, amet, amemus, ametis...

— Мишо!

— Coniunctivus: Amem, ames...

Повукох га за раме:

— Мишо!

Он се пробуди и поче трептати зачуђено, гледајући ме као да ме није познао.

— Шта радиш? Шта ти је, дете?

— Господине — одговори он, осмејкујући се — понављам све испочетка; морам сутра добити петицу...

Узмем га на руке и однесем у постељу; његово тело ме је пекло као ватра. Срећом је лекар становао у истој кући, те га доведох одмах. Није било потребно да се дуго предомишља. Један минут подржао је било детиње, а затим му метну руку на чело: Миша је имао запаљење мозга.

Ах, види се, да му много ствари није могло наћи места у глави!

Болест убрзо толико оте маха, да ми зададе страх. Послао сам депешу госпођи Марији, и сутрадан, кад сам чуо да неко силно трза звонце у предсобљу, помислио сам да је то она дошла. И доиста, кад сам отворио врата, угледао сам је бледу, под црним копреном, као смрт; руке јој се силно ослониле о моје раме, а сва јој се душа стекла у очима упртим у мене, кад ме кратко запита:

— Живи ли?

— Живи и лекар вели да му је боље.

Она збаци вео, на коме се нахватало иње од дисања, и отрча у детињу собу.

Лагао сам. Миша је до душе живео, али му није било боље. Није чак познао ни мајку, кад је села покрај њега и узела га за руку. Тек кад сам му метнуо свеж лед на главу, поче жмиркати и с напрезањем загледати у лице наднесено над њим. По свој прилици му се мисао напрезала, борећи се с ватруштином и бунилом, уста су му дрхтала, осмехнуо се једанпут, па и други пут, и најзад његове усне прошапташе:

— Мама!...

Она га ухвати за обе руке и тако је крај њега преседела неколико часова, не збацивши чак ни путничкога одела. Тек кад сам јој на то обратио пажњу рече:

— Збиља, заборавила сам скинути шешир.

Кад га скиде, срце ми стеже чудноват осећај: у плавој коси, која је негда красила ту дивну младу главу,

светлиле су се праменовима сребрнасте власи. Пре три дана можда их још није ни било.

Сад је сама детету мењала облоге и давала лекове. Миша ју је пратио очима, куд год би се макла, али је опет није познавао. У вече се повећала температура. У тој ватруштини декламовао је „думу“ о Жулкјевскоме из песама Њемцевича, час би стао говорити немачки, час опет мењати различите латинске речи. Ја сам свакога часа излазио из собе, јер то нисам могао слушати. Док је још био здрав, учио је кријући министрантуру, да би, кад оде у село, изненадио мајку, па ме је сад језа обузимала, слушајући у тишини ноћној ово једанаестогодишње дете, како понавља пред смрт монотоним и све слабијим гласом: Deus meus, quare me repulisti et quare tristis incedo dum affligit me inimicus![1]

Не умем казати, какав су трагичан утисак на мене чиниле ове речи. Било је Бадње вече. С улице је допирао жагор људски и звека звонцади са саона. Цела варош имала је изглед свечан и весео. Кад се сасвим смркло, кроз прозор преко пута од нас видело се божићње дрво, осветљено свећама, окићено златним и сребрним блиставим орасима, а око њега пуно плавих и црномањастих глава разигране деце с расперјаном косом. Прозори су блештали од силне светлости, а унутра се орило од усклика радости и изненађења. Међу гласовима, који долажаху с улице није било других до веселих, и радост је била општа: само наш малишан тужно понављаше: Deus meus, Deus meus, quare me repulisti? Пред капијом зауставише се дечаци с вертепом, и ми ускоро чусмо њихово певање:

»У јаслима лежи...«

Божићња се ноћ приближавала, а ми смо стрепели, да не буде ноћ смрти.

За тренутак чинило нам се да се дете освестило,

[1] Боже мој, зашто си ме одбио од себе и зашто идем жалостан, а непријатељ ме бије (упропашћује)?

јер поче звати мајку и малу Љољу, али то је кратко трајало. Његово је брзо дисање покаткад престајало сасвим. Ту се већ више није имало шта сумњати! Ова је мала душа била само још упола међу нама. Ум му је био већ одлетео, а сад је већ и сам одилазио у неку мрачну даљину и бесконачност и није видео више никога и није осећао ништа, па чак ни главу мајчину, која му лежаше као мртва на његовим ногама. Постао је равнодушан, па се више није ни освртао на нас. Сваки одисај његових слабих груди удаљавао га је и као да га је тискао у мрак. Болест је гасила искру по искру живота. Руке детиње, опуштене на покривачу, изгледаху као мртве; нос му биваше све оштрији, а лице постајаше хладно и озбиљно. Дисање му биваше све брже и најзад подсећаше на куцање сахата. Још један тренутак, још један уздисај — и последње зрно песка требало је да испадне из пешчанога сахата: требало је да буде крај.

Око поноћи учинило нам се доиста да већ издише, јер је почео хркати и јечати као човек коме се уста заливају водом, а затим на једанпут умукну. Али се замагли огледало, које му је лекар метнуо на уста. После једнога сахата температура нагло стаде: мислили смо да је спасен. Чак је и лекар имао неке наде, а јадна се госпођа Марија онесвестила.

За два сахата било му је све боље и боље. Пред зору, како је то била већ четврта ноћ коју проводим крај малишана не тренувши, и како ме је кашаљ мучио све јаче, изишао сам у предсобље, завалио се у наслоњачу и заспао. Пробудио ме је глас госпође Марије. Мислио сам да зове мене, али у тишини ноћној чух јасно: Мишо, Мишо! Коса ми се подиже на глави, кад сам разумео тај страшни нагласак којим је викала дете: пре него што сам и могао скочити, истрчала је у предсобље сама и заслањајући руком свећу дрктавим уснама прошапута:

— Миша... је... умро!

За тренутак сам се створио крај постеље детиње.

Да, тако је било. Глава заваљена у узглавље, отворена уста, очи непомично упрте у једну тачку и укоченост нису улевале ни најмање сумње: Миша је умро.

Покрио сам га покривачем, који му је мати, дигнувши се нагло с постеље, смакла с његовога мршавога мртвога тела, затворих му очи, а затим сам морао дуго повраћати госпођу Марију. Први дан Божића прошао ми је у спремању за погреб, што је било за мене страшно, јер се она није хтела маћи од мртва тела његова, а снага је непрестано издавала. Кад су дошли људи да узму меру за сандук, кад су га облачили и најзад метнули на катафалк, онесвестила се. Њено очајање непрестано је долазило у сукоб с равнодушношћу послуге око погреба, навикнуте на такве призоре, и прелазило је готово у бунило. Сама је метала струготину у сандук под атлас, бунцајући као у врућици да му је можда ниско. А Миша је међутим лежао на постељи, обучен већ у нов мундир, с белим рукавицама, укрућен, равнодушан и ведар. Најзад смо га наместили у сандук и метнули на катафалк, а у наоколо два реда свећа. Соба у којој се јадно дете толико намењало латинских глагола и нарадило задатака, претвори се у капелицу, јер затворени капци на прозорима не пуштаху ни зрачка дневне светлости, а жути, устрептали блесак свећа давао је овим зидовима свечани и црквени изглед. Никада још, од како је добио последњу петицу, нисам видео у Мише тако ведро лице. Његов фини профил, окренут таваници, осмејкивао се благо, као да му се свиђала та вечна реакција смрти и као да се осећао срећан у њој. Ово треперење свећа давало је његовом лицу и томе осмеху израз живота и сна. Почели су се лагано скупљати дечаци, његови другови, који нису отпутовали за празнике.

Деца зачуђено разрогачише очи, кад видеше свеће, катафалк и сандук. Можда су се ови мали мундури чудили изгледу и улози свога друга. До скора је био међу њима, савијао се као и они под теретом немачких књига, добивао је рђаве оцене и јавне укоре; сваки га је од

њих могао повући за косу или за уво; а сад је лежао толико узвишенији од њих, миран, достојанствен, окружен светлошћу; сви су му се приближавали с поштовањем и с неким страхом, па чак је и Овицки, и ако је први ђак, сад пред њим мало вредео. Дечаци, гуркајући се, шапутаху, да он сад ни за шта не мари — да се чак, баш кад би Herr Inspector дошао, не би померио нити уплашио, већ би се осмејкивао исто тако мирно — да он тамо може апсолутно радити шта хоће и шта се њему допада, лармати ако хоће и разговарати с малим анђелчићима с крилима испод врата.

Шапућући тако, приближавали су се свећама и говорили: Вечна ти памет...

Сутрадан покрише ковчег поклопцем, заковаше га клинцима и повезоше на гробље, где га грудве земље, помешане са снегом, брзо сакрише од мојих очију... за навек. Данас, кад ово пишем, прошло је од тога доба скоро годину дана, али ја те се сећам и жао ме те је, мој мали Мишо, мој цвете за рано увели. Не знам где си, да ли ме чујеш, знам само да твој негдашњи учитељ кашље све више и више, да му је све теже и теже, да се све више осећа усамљен, и да ће убрзо можда отићи као што си и ти отишао...

Хенрик Сјенкјевич.

(*Превела с пољског* Јованка Л. Лонткијевићева.)

ПЕСМЕ ИЗ КЊИГЕ „ДУША“.

ПУТИ.

Остаће далеко за мном ови пути,
Нестаће и ове сузе куд и друге,
Ја ћу нове жеље у свом срцу чути,
Као нове ласте. У вечери дуге

Прах сребрних звезда док лагано пада,
И с цвећа се диже свила, као косе,
Моја нова љубав родиће се тада,
Као нови листак и нова кап росе.

И крај друге жене ја ћу да се надам,
И да своје срце расипам и губим:
И опет мислећи да први пут страдам,
И први пут желим, и први пут љубим.

СТРАХ.

Зашто волим тако све оно што мине,
И радост, и боле? С каквом жељом тамном
Ја лакомо слушам тај глас из даљине,
И погледам на пут који оста за мном.

Каква је то веза између душе сада,
И тих дана што су протекли, к'о вода?
Зашто већма волим вече које пада,
Већ пурпурну кишу из јутрењег свода?

Често ми се чини да, ко ноћна плима,
Све шуми у мени од спомена сиви' —
И да ми је срце препуно, и има
Страх да иде даље и да што доживи.

ПРОШЛОСТ.

Хоћу у твом срцу после тамних јада
Да оставим једну носталгију дугу,
Па све када прође, да се сећаш тада
Са болом на срећу, с осмехом на тугу.

Хоћу моја љубав, кад све једном падне,
Да у теби умре, као у дан сиви
Што мре букет ружа: душа коју дадне,
То је болни мирис што још дуго живи.

И кад ови дани за свагда прохује,
И кад опет хтеднеш чути моје име —
Хоћу да се оно у твом срцу чује
К'о шапат пољупца и уздисај риме.

ВРАЋАЊЕ.

Кад ми опет дођеш, ти ми приђи тада
Али не ко жена што чезне и воли,
Него као сестра брату који страда,
Тражећ меком руком место где га боли.

Пуна носталгије безнадеждне, дуге,
Не сећај ме никад да би могла доћи
Задоцнела радост из дубине туге,
К'о поноћно сунце из дубине ноћи.

Већ кад проговориш, реч нек ти је тада
К'о глас из далека који само сећа:
Има успоменâ милијих од надâ,
Има горких суза лепших него срећа.

ОБМАНЕ.

Очи су ти данас пуне топле тајне,
По пољубац има у погледу сваком;
И има у гласу тужном, неједнаком,
Обећање среће чудне и бескрајне.

Како ме у вече мутно и застрто,
Радује тај предзнак таштих обећања —
Сад кад више не знам ни како се сања,
Кад ми је и срце већ постало шкрто.

Волим празне снове више од весеља,
Волим обећања него поклон; волим
Поезију чежње; и све што те молим —
Дај ми задовољство: да имаднем жеља.

СЛУТЊЕ.

Како време тече тромо и безлично,
И болна се сумња почиње да буди:
Да и осећаји старе, као људи,
И све једно друго да је тако слично.

Ове бесанице нове растрзане
Чине ми се исте као стари боли;
И све нове сузе што малочас проли'
Ко сузе од јуче, ко сузе од лане.

И сва ова љубав коју срце снује,
Што се чини тако и млада и нова,
То је можда фантом неких старих снова,
Само ехо речи изречених прије.

РЕФРЕН.

Севај, да увидиш да пролазни снови
Још најближе стоје постојаној срећи;
Да не питаш никад зашто јади ови,
А не који други, а не који трећи.

Љуби, љуби силно, увек истоветан,
У љубави само ти ћеш јасно знати:
Како мало треба да се буде сретан,
И сто пута мање да се вечно пати.

И умри, да спасеш веровање чисто
Да си некад стај'о пред истином голом:
И да у животу ниси једно исто
Једном звао срећом, а други пут болом.

Јован Дучић.

МИСЛИ О ФОНДУ ЗА ЗЕМЉОРАДНИЧКЕ ПЕНЗИЈЕ.

Брaћо Задругари.

I.

На досадашњим годишњим скуповима Земљорадничких Задруга изнето је врло много лепих мисли, учињено је доста добрих предлога и донето важних одлука о унапређењу земљорадничкога народа у Србији. Неке су од тих мисли већ остварене; на неким се предлозима ради, а већина ваших одлука саставља један опширан програм рада за привредни преображај нашег народа.

За извршење тога привреднога програма, који је поникао и израђен у кругу Земљорадничких Задруга, који се на сваком годишњем скупу нашем допуњује и поправља, потребно је и дуго време и велико наше прегнуће — и појединачно и Задружно — и жива сарадња других друштвених и државних органа, и помоћ државна, и законска регула тога рада.

Па и ако је досадашњи програм Задругарскога рада за снажење привредника већ довољно јасно обележен, и ако је већ прилично велико и наше привредно Законодавство, тако да се на њиховом остварењу може забавити и истрошити цело наше колено, — ипак држим да се не треба никад зауставити у излагању нових мисли и у критици предлога, којима се хоће да поправи стање и олакша живот највећем делу нашега народа.

С тога сам се и усудио да и ја изнесем пред вас једну мисао, чије би остварење олакшало живот остарелом и изнемоглом земљораднику и осигурало кору хлеба његовој удовици и сирочадма.

Истина је да сваки човек ради да одржи себе и своју породицу и још да заради и толико колико ће му

требати и кад немогне више радити, и да обезбеди породицу кад њега из ње нестане. Али је сигурно да то не може да постигне не само сваки радник, него ни огромна већина радника на ма како вредни да су. Сем вредноће, потребно је за то и „среће“, и врло повољних друштвених прилика, а често неправде и непоштења.

Па кад већина радника не може само својим личним радом своје имање толико да увећа, да оно обезбеђује живот раднику и његовој породици, онда се то обезбеђење морало тражити на друге начине.

Државним чиновницима, који своје радно време продају државн, те немају ни времена ни прилике да теку имање, држава даје пензију, и обвезује их да 6 од 100 од плате улажу у фонд за пензије чиновничких удовица и сирочади.

Пензије добијају и чиновници великих привредних, трговачких, индустриских, железничких и пољопривредних предузећа. Пензионе фондове основали су и поједини сталежи: занатлије, трговци, свештеници.

Пензиони фондови оснивају се по страним државама и за просте занатске и индустријске раднике, и то не само од њихових улога, већ и од улога њихових газда и од помоћи државне.

Само се за пензије земљорадничке ништа није учинило. Зашто то? Да ли је зато што би земљорадници били и без тога довољно обезбеђени? Можда би се тако смело мислити, кад би стање земљорадничкога сталежа било као што бејаше пре неколико десетина година. Врло је вероватно да ја не би данас тражио пензије за сељаке: да се код нас одржала некадашња прилично равномерна подела својине;

да су се очувале јаке породичне Задруге и патријархални живот у њима;

да је пореза остала ништавна а потреба новца малена;

да има онолико испуста, утрина, селских шума и приватних забрана;

да је онако ласно многу стоку запатити и одржати;

да су сеоски кошеви свуда обновљени и увек пуни одржани;

да се општина више брине о својој сиротињи и да је више љубави и узајамности међ људима.

Данас, на жалост, није више тако. Истина је да у многом погледу стојимо боље но некад. Истина је да је целокупна народна производња и потрошња јако увећана, што сведочи и јако увећани и извоз и увоз. Земља се не само више него и боље зрати; многе су ралице замењене плуговима не само дрвеним него и гвозденим; семе се боље одабира, усеви се боље плеве, гомиле на вршају боље извејавају: у народу има већ доста справа копачица, прилично жетелица, а знатан је број и вршалица. Стоке, и ако нема више, а оно је има лепше и боље. Живот је у многим земљорадничким кућама бољи и угоднији; има више постеља и сламњача, има бољих опанака, а чешће се и чизме виђају. Али су знаци благостања ограничени на мали број домова. Већина пак земљорадника осећа се данас несигурнија но некада.

На боље осигурање целог земљорадничког сталежа ја морам да помишљам данас:

када већина сељака на свом имању не може да заради ни колико је потребно за живот породице и за данције држави и општини, а камо ли да увећа имање и тиме обезбеди себе и породицу;

када су порези и прирези, монополски данци, кулуци, војне вежбе и коморе, постали већ теготни и за боље домаћине, (особито у оваким годинама као што је садашња), а од слабијих се све чешће наплаћује на рачун наслеђеног или стеченог имања;

када из многих округа народ иде јатомице у печалбу, а свуда се све више јавља сељака који би другоме радили за надницу;

када је трећина земљорадника без кола и волова, а друга је трећина волове у јарму кравицама заменила;

када половину зиратне земље у Србији држи једна

петина земљорадника, а друга се половина земље дели на све остале четири петине;

када 24.000 сеоских газдици имају сви скупа мање земље но њих осамдесет „трулих газда“ у Ваљевском и Подринском округу;

када већ имамо 35.000 сељака без земље и без стоке;

када од 300.000 земљорадника једва су њих 300 великим имањем толико обезбеђени да могу живети боље од већине занатлија и чиновника;

када су се општине толико издробиле и онеспособиле, да не могу испуњавати ни административне дужности, а камо ли задатке економске, културне и човекољубиве;

када је међ људима превладала саможивост, безобзирност, завист и злурадост.

Узрока оваквоме стању земљорадничкога сталежа има много тешких и дубоких, да се не могу лако уклонити и искоренити а има их и лакших и ситнијих, којима ће се моћи брзо доскочити. Али разматрање тога није предмет овога говора.

Сада има да се укаже само на немоћ земљорадње да већини својих радника обезбеди добар живот и добро имање. — Један од узрока те немоћи јесте што је земљорадња мање сигурна но ма које друго занимање, што су рачуни те радње критични и врло се често праве без крчмара. Никакав капитал и никакав рад не зависи тако од случаја као земљораднички. Њиве су често претерано мокре или сувише суве, те се не могу на време поорати, засејати, окопати. На усеве не пада увек киша кад је баш потребна, те нити ничу, нити расту нит рода доносе како би ваљало да је. Шта је суша кадра да нашкоди, то сви ове године добро видимо. Другда пак страдају нам њиве и ливаде од поводња. Један позни мраз уништи већ с пролећа све наде које имамо од воћњака и винограда, а један град омлати и жито и шљиве и грожђе, кад смо се већ спремили да плод зберемо. Од

тих несрећа које с неба на земљу силазе не страдају никад непосредно капитал и рад уложен у трговине, занате и фабрике. Па и сам громовник који с неба стреља најчешће погађа сељака и његово благо!

А колико сељачкога капитала пропада од заразних и напрасних сточних болести? А колико се сељачке имовине и зараде ништи од потрица намерних и нехотичних, од крађа и паљевина? На сељачку тековину навањују све але и вране, мечке и курјаци, јазавци и лисице, зечеви и мишеви, гусенице и гагрице, неке крваве вашп, филоксере. Па и нека зла ситнеж, која се оком угледати не може, згомила се и појави као: сњет, главица, тоња, бастра, пламењача.

А када се сељак од свију ових напасти мање више отео и са својим производима на пијацу дошао, — јер се сада већином за пијацу производи — дочекају га трговачки посредници, не само са кривим кантаром и по којим тантузом међ никлићима у фишеку, већ и са новостима како је тамо негде преко мора летина добро понела, па су и код нас цене мале. И збиља је данас тако да на пример цену стоке што пасе по Чемернику и Варденику обара довоз из Америке у Европу. И с тога је земљорадња несигурнија радња но нека друга.

Земљорадња је и најтежа радња. Радњи дан лети траје дуже но у икојој другој радњи. При жетви, вршидби и косидби ради се и дању и ноћу. Копња кукуруза зором почиње а у мрак престаје. У земљораду се најраније почиње привређивати. Пре но што пођу у основну школу, деца чувају ситну стоку и живину. Кад би требала да иду у продужну школу она већ раде српом и мотиком. Косом почињу радити многи већ у петнаестој и шеснаестој години, залажући се сада скробом и пројом, а не чорбом и гибаницом као некада.

Земљорадња није баш тако ни здраво занимање како се обично мисли. Прашина гуши радника при сувом копању, на вршају и вејању. На ветрењачи су многи очи покварили. — Ветар, киша, снег, лапавица и студен

бију земљорадника више но другог кога. — Рана му је слабија а и одело често лошије но у варошких радника. — Преобуке — све ређе; поњаве — све тање; губери — све краћи. — Болести су честе; заразе се тешко и споро сузбијају; лекари и лекови — ретко доступни. Сем тога и у земљораду се дешавају несрећни случајеви који доприносе да сељак делимично или сасвим за рад онеспособи.

II.

Дуготрајним тешким радом изнурени земљорадник, који је својим радом одржавао и своју породицу, и општину и срез и округ и државу, који је служио као главна подлога за зараде и трговаца и занатлија и чиновника, који је све своје дужности и спрам породице и спрам Отаџбине испунио — има права да остатак живота проведе са осигураним насушним хлебом, и ако га више зарађивати не може; — има права да умре са уверењем да је тај хлеб осигуран његовој удовици и нејакој деци, и ако га са свог имања не би могли добити. То је његово право, а и дужност му је да се за то састара. Људи се обично тој дужности одазивљу колико могу, јер је у људским срцима укорењена тежња да се породица што боље осигура. За децу се ради кад се очевина одржава и ново имање тече. Ради деце се сељак труди, зноји, од потрица и заватина брани, (па и сам по мало од туђега захвата). Ради њих он подноси многе жртве, а поднеће и нове ако устреба.

Па кад у пркос свију напора огромна већина не може да обезбеди довољан ужитак на случај немоћи, старости и смрти, онда се зато мора прибећи другим начинима. Њих има неколико. Прво су се јавила капиталистичка осигуравајућа друштва, која онима што из раније плаћају своје осигурање, на случај старости или смрти дају редовне пензије или накнаде од једном. Али су та друштва састављена поглавито за профит удружених капиталиста; а земљорадник треба да се клони што више може од свију који само за свој профит раде.

Много су повољније радничке задруге за узајамно помагање и осигурање на случај болести, смрти и немоћи. Те задруге у страном свету прилично напредују, али ипак не толико колико би требало па да могу одговарати своме задатку.

Оне су обично малога обима, те је и мален број чланова у њима; а тада улог појединаца мора бити велики да би се могло притећи у помоћ коме треба. А када је велики улог, онда је већини сиромашних људи тешко давати га, јер га од уста морају одвајати. Сем тога, за оснивање оваквих задруга, чија је корисна улога срачуната на подаљу будућност, за подубљу старост и посмртну невољу, у дому предувиђавности, претпоставља се много више свести и много више вере у трајност и исправност задружних предузећа, но што тога има у већине сиромашних грађана. С тога су осигурања код оваквих друштава и удружења ретка и појединачна. А ми желимо да се осигура цео земљораднички сталеж, јер у томе гледамо ублажење многих данашњих невоља у народу и оснажење најглавнијег дела народа на коме се издижу други делови и подиже држава. С тога мислим, да би било најцелисходније кад би се та ствар ставила у дужност државе, па кад би се извело опште обавезно осигурање земљорадника.

По моме мишљењу држава би требала да оснује *фонд за пензије земљорадничке*, у који би сви земљорадници редовно улагали извесне сумице.

Из тога би фонда они добијали пензице у старости, а по њиховој смрти пензице би добијала њихове удовице и деца док не одрасту. Ти би се улози наплаћивали као прирез уз порез и предавали Управи Фондова на руковање. Величину улога ја не могу сада да одредим, јер нити се зна тачно број сеоских домова без домаћина, ни број стараца преко шездесет година, када би можда сељаци требали да почну примати пензију. Свакојако тај прирез не би био велики ни врло осетан, јер би се

разрезао на врло велики број улагача за издржавање сразмерно малог броја стараца и удовица.

Прирез би био мали и зато што мислим да мале буду и пензије. Ја мислим да сваки и најбеднији српски земљорадник треба да има осигуран по један тајин и по један грош на дан. Свој тајин треба да осигура улагањем бар по две-три мерице хране у општински кош, одакле ће га у невољи и немоћи примати; а новчану помоћ добијао би од државе из фонда за земљорадничке пензије. Може ова маленкост бити излишна за старце и удовице, који уживају имање од педесет хектара и више, али за цело ни оволишну помоћ не би презирала огромна већина сиромашних земљорадника. Ако коме буде излишна ова помоћ може се ње одрећи у корист општинскога коша или земљорадничкога фонда, или нека поклања коме хоће. Можда ће такве газде захтевати да ништа и не улажу, али би их ја опоменуо да се и крупна имања лако дробе, да су се и велике задруге већином распале и да је срећа превртљива. Пре ће мислим они захтевати да спрам већег имања дају веће прирезе, па да временом имају права на веће пензије. То се може и допустити и удесити — ако се баш хоће, да и овде буде разних класа.

Нисам ја, браћо, уобразио да би се остварењем овога мога предлога искорениле све сељачке невоље и постигло благостање у сељачкоме сталежу. Али сам убеђен да би се ублажило зло стање немоћних невољника и да би се збринула прва брига сеоске удовице: да има дрва на огњишту и проје у црепуљи. Кад малолетна деца без оца буду добијала потпору у рани и у новцу, онда ће више остајати у своме дому, који ће их — ма како да је сиромашан — под окриљем мајке, од зла пута сачувати. Моћи ће се онда и школовати. Сада пак она обично иду у туђу службу, у којој брзо огрубљују, зловољом се и завишћу испуњавају и на зло навикавају. Има, истина, примера да су слуге код добрих домаћина добероме се земљораду научиле, али је много више при-

мера да се слуге баш код имућних газда на врло рђаве поступке навикавају. — Кад се бивше слуге и врате својој кући с намером да се жене и породицу оснују, тешко им се како ваља оженити. Они су обично упућени на сумњиве девојке, које ће бити лоше мајке, још горе домаћице.

Пензија која би се давала удовицама, није само израз човекољубља, већ је то нека извесна праведна накнада за претрпљену штету од смрти домаћина, који је у пензиони фонд целога живота улагао. То је и средство да се многе удовице, које би при навали невоље у моралу можда попустиле, одрже честите, како би се онда — ако су још младе — за друге честите домаћине преудале и нов пород рађале. Неморалним удовицима не треба давати пензију. Исто тако да не добијају пензију људи који би заслужили озбиљну судску осуду или оставили своју Отаџбину. Ако се честита удовица не преуда треба да има доживотну пензију, баш и кад јој деца стану сасвим на снагу. Мушка деца треба да примају пензију до шеснаесте године, а ако се школују до краја школовања; девојке пак док се не удаду. — Свочад и посвојчад ваља да имају иста права као и једнородна деца. — Ако би се мати преудала и човека у кућу довела, деца треба да имају пензију.

Пензија новчана била би једна за целу породицу, а помоћ у храни — по броју глава у породици. Оба ова примања ваљало би обезбедити од сваке забране за дуговање.

Ово су само неке поставке, а појединости би се, после дужег претреса имале законом и уредбама прописати.

III.

Ја сам убеђен да је опште обавезно осигурање најбољи начин да се дође до озбиљнога фонда за пензије земљорадничке, али морам признати да је оснивање тога фонда у садашњим приликама доста тешко и да ће руковање њиме бити доста заплетено.

Знам да ће ова мисао наћи на многе примедбе, сумње и неодобравања и да ће требати доста муке и времена за њено остварење. Прво ће се, можда, рећи да је нов прирез нов терет за сељака. Али тај нов терет по моме рачуну, биће врло мали. Сем тога, плаћање овога прирезa неће бити потпуно отуђење свога новца као што је обично са порезом и прирезом, већ је то штедња белих пара за црне дане; то је капиталисање једнога дела своје зараде за своје сопствено осигурање. С тога верујем да ће сељаци овај прирез давати с много већом вољом но све остале.

Чиновници ће ми приметити, да ће ово бити нов тежак посао за чиновнике пореске и у Управи Фондова. И то је истина. Али кад се тиче овако корисне службе као што је осигурање земљорадника, држава би дужна била и нарочите чиновнике да постави, кад би то било потребно. Међутим чиновника има доста, па би могли и овај нов посао поделити и савладати.

Биће политичара који ће замерити што се овим свакоме намеће државно старање о будућности. Па држава има и права и дужности, да се стара о садашњости и будућности свога народа. Где напор и увиђавност појединаца нису довољни да се постигне извесни циљ, држава треба да их својом снагом подстиче и циљу приводи. Држава је наша, с пуно разлога, завела опште основно школовање, обавезно пелцовање деце итд., а то није ништа друго до обавезно старање за здравље и напредак појединаца и целог народа.

Наћи ће се који варошанин који ће ми пребацити, да ће фонд за земљорадничке пензије охрабрити многе небриге, нераднике, ладолеже. Па можда ће се наћи и по која лепштина, која се на путу пропасти неће зауставити. Али и тај ће бити дужан да редовно у фонд улаже, па је правно оправдано да и његова сирочад пензију добију. Већина земљорадника неће у ревности попустити. Јер пензије ове неће бити толико велике да се с надом на њих и поред њих могу руке скрстити па ништа не

радити. Сем тога, свако имање подстиче на увећање; немаштина убија вољу и дух, а материјално осигурање подиже их.

Можда ће ме који варошки невољник запитати: зашто ја ову корисну ствар предлажем само за земљораднике? Зато: што сам ја овде на збору земљорадника, што је ова ствар само за њих сасвим нова, а у остале је сталеже већ ушла и по мало се остварује мисао о пензијама за старце, удовице и малолетнике. У осталом, ја ћу први врло радо прихватити сваки разумни предлог о општем осигурању свију појединаца и свију сталежа у Србији.

Кад се нешто ново предлаже обично искрсне питање: има ли тога још где у свету? Колико је мени познато обавезно опште осигурање земљорадника још није нигде потпуно заведено. У Аустрији, Немачкој и Француској обавезно је осигурање фабричких радника. На њих се прво помислило зато што су ти радници пали у врло бедно стање и постали „опасни по друштвени и државни поредак“. Земљорадници се тамо којекако држе, али се већ доста предузима и за њихово осигурање, јер и они почињу улазити у тако звано „социјално питање“. Код нас је земљораднички сталеж и највећи и најглавнији, он је највише изложен страдању од рђавих економских прилика, од болести и немоћи и других неприлика. И у нас се, брже но што се мисли, ствара социјално питање, и то баш у селу, где се никако не очекује, и у облику какав се на страни не виђа. У нас има већ много сељака без земље. Још више има сељака с тако мало земље да од ње не могу живети. Ми имамо сопственика којима сопственост не да ни мрети ни живети.

За тај и такав сталеж српског народа држава се мора непрестано бринути. Ја данас указујем само на једно средство за помоћ земљорадничком народу.

Па, — имаће сваки од вас право да ме запита, — кад ти, брате, верујеш да би користан био твој фонд за земљорадничке пензије, а посланик си у Народној Скуп-

штини, зашто тамо не учиниш предлог да се тај фонд оснује? — Зато што је ово први пут да се ова ствар покреће, што сваки предлог који се тиче живота народног треба да издржи свестрану критику, што бар један део народа треба да осети потребу новога закона, који се њега тиче. Сем тога, фонд за земљорадничке пензије треба да се оснива на тачноме познавању броја стараца од 60 или 70 година, броја сељака који ће за 5 до 10 година вероватно ту старост имати, броја удовица, и деце без родитеља и вероватног растења ових бројева: ваља израчунати, према целокупноме броју сеоских домаћина и њиховоме прираштају, колики треба да је улог с главе на главу, па да би се извесна пензија давати могла итд.

Установу фонда за земљорадничке пензије треба поставити на тачне рачунске основе, па ће он правилно почети и наставити да ради. Са законом не треба похитати, док се све прилике добро не оцене и сви могући случајеви у њему не предвиде. Ваља се чувати непромишљених покушаја, да се сама мисао не би упропастила. Ја држим да ова мисао није прерано изнета. Српска држава треба да се за масу народа побрине, док јој се још може помоћи, да не пропадне. Снаге треба одржавати докле их има; треба организовати привреду и штедњу у сваком правцу па и с погледом на старост и смрт земљорадника. Начин који ја предлажем то је организована самопомоћ, а не нека милостиња. И то је један разлог зашто ја ову мисао износим прво пред представнике земљорадничких задруга којима је начело: узајамност у самопомоћи.

Оснивање и множење земљорадничких задруга ја сматрам као један од најбољих знакова напреднога покрета у српском народу. Њихова је тежња да сузбију зле последице од неповољних економских прилика, од распарчетаности снага и имања, од превласти зеленаша интерешџија и несавесних посредника. Оне теже да добром организацијом и земљорадничкога кредита и про-

изводње и потрошње слабе оснаже, а добре још бољима учине. Оне удружују раднике да би их унапредиле у погледу и материјалном и моралном и умном и да би их поткрепиле за велику економску борбу која сада бесни међ појединцима, међ сталежима, међ државама. Али, докле на томе огромноме послу раде разне врсте земљорадничких задруга, дотле у животној борби падају мртви, рањени и за даљу борбу и рад онеспособљени радници. Ове инвалиде рада ваља да прихвати нарочита једна задруга. По моме мишљењу фонд за земљорадничке пензије био би једна огромна земљорадничка задруга која би удружила све земљораднике у Србији ради помагања остарелих и изнемоглих земљорадника, њихове деце и удовица. С тога ову мисао износим прво пред изасланике земљорадничких задруга.

Ја се надам да ћете ви ову мисао саопштити својим задругарима, да ћете је зимус претресати, да ћете сваки за своју општину правити приближан рачун: колико би требало давати ране у општински кош и приреза у фонд па да би старци, удовице и сирочад у општини имали неку пензију. Ви ћете разговарати и колико најмање треба да буде ова помоћ, да ли би прирез био по главама или по имању, да ли је праведно да се установе разне класе, а сетићете се и многих других стварчица, које ја нисам имао времена сада да излажем или ми нису на памет дошле.

После тога можете, ако баш хоћете, и какву резолуцију о овоме донети.

Јован М. Жујовић.

АНТОН ЧЕХОВ.

(.)

У приповеткама „Страх“ и „Жена“ и у драми „Чича Вања“ наилазимо на описе, у којима је живот сеоског становништва насликан необично мрачним бојама. Ево неколико карактеристичних одломака из тих описа:

„Мени је страшно гледати наше сељаке. Ја не знам зарад каквих се то виших сврха они пате и зашто живе. Ако је живот наслада, онда су они сувишни, непотребни људи; а ако је циљ и смисао живота — у нужди и у непрелазном, безнадном незнању, онда је мени непојмљиво, коме је и чему је потребна та инквизиција“[1].

„Село је исто, какво је било још за време Рурика, никако се није изменило, исти они Печенези и Половци. Друго ништа и не радимо, но горимо, гладујемо и на све могуће начине с природом ратујемо“[2].

„Сељаци су врло једнолики, неразвијени, живе у блату“. „Непрелазно блато по друмовима, мразеви, вејавице, растојања огромна, народ груб, дивљи, куд год бациш поглед — јад, оскудица, болести“[3].

Како се о поправљању тога зла не стара онај који је за то у првом реду позван и у чијој су власти моћна средства да се злу доскочи, сав рад у том правцу морају да узму на себе појединци, услед чега ствар не иде како треба напред. Јер снага је појединаца, крај све њихове саразмерне многобројности и прегалаштва, при огромности посла, недовољна, и рад њихов око поправљања народне судбине остаје безуспешан. Једној образованој девојци, која ради у народу, лечи га бесплатно,

1 Соч., т. IX, стр. 8.
2 Соч., т. VII, 201.
3 Соч., т. XIV, стр. 23, 26

учи га писму и даје му књиге на читање, вели њен пријатељ:

„Како се мени чини, те медицинске станице, школе, библиотечице, апотечице, *при постојећим условима*[1], служе само још већем поробоћењу народа. Он је *спутан, великим ланцем*, и ви не пресецате тај ланац, но само додајете нове карике — ето, то вам је моје убеђење... Није то важно, што је Ана умрла при порођају, но то што све те Ане, Мавре, Пелагије од ране зоре до мркла мрака грбе леђа, кидају се и изнуравају од превеликог рада, целог свог века дрхте и стрепе за живот своје *гладне и болесне деце*, целог се живота боје болести и смрти, целог се века лече, рано вену, рано остаре и умиру у прљавштини и смраду; њихова деца, кад поодрасту, почињу ту исту песму, и тако пролазе стотине година и *милијарди људи живе горе од животиња* — само ради залогаја хлеба, осећајући сталан страх. Сва је страхота њихова положаја у том, што немају кад да помисле о души, немају кад да се сете свог „образа и подобија“; глад, зима, животињски страх, маса рада и напора заградили су им, као снежни усови, све путеве ка духовној делатности, то јест, ка ономе, чим се човек и разликује од животиње и што једино представља оно рашта вреди живети... Треба им одлакшати њихов јарам, треба им дати да одахну, да не проводе баш сав живот само код пећи, код корита и на њиви, но да имају времена да помисле о души, о Богу, да могу мало јасније показати своје духовне способности. Прави је позив сваког човека у духовној делатности, — у непрестаном тражењу истине и смисла живота...“[2]

Не нашавши тако у животу сеоских становника скоро ниједне појаве којом би се човек могао одушевити, Чехов узима за предмет свог творачког рада живот у мањим и већим провинцијским варошима. Обрађујући ту животну среду, Чехов се труди да бар у њој нађе

[1] Сви курзиви у наведеним местима у целом овом огледу моји су. П.

[2] Т. XI, 33—35.

светлијих мотива и веселијих тонова, но, са малим изузетком, сви напори његови остају без успеха. Варошки становници имају на расположењу много и материјалних и духовних културних средстава, помоћу којих би свој живот могли довести до извесног савршенства, но они се тим средствима слабо користе, и њихов је живот онако исто далеко од добра, као и живот у селима. У значајној приповетци Чеховљевој „Мој Живот“, неименовани јунак, дотичући се живота руске провинцијалне вароши од 60.000 становника, вели:

„Срамота ме и да кажем како су живели ти људи! У вароши ни баште, ни позоришта, ни уредног оркестра; у варошку библиотеку и читаоницу долазиле су само јеврејске шипарице, тако, да су нове књиге и часописи месецима лежали неисечени; богати и интелигентни људи спавали су у загушним, тесним спаваћим собама, на дрвеним креветима, пуним стеница; децу су држали у одвратно прљавим одајама, које су звали дечијим собама, а слуге, чак старији и поштовања достојни људи, спавали су у кухињи на патосу и покривали се дроњцима. У мрсне дане сва кућа целог дана мирише на кисео купус, а кад је пост — на јесетрину, печену на олају. Јели су неукусна јела, пили нездраву воду. У општинском одбору, код губернатора, код архијереја и свуд под кућама говоре, већ толике године, како у нашој вароши нема добре и јефтине воде и да се мора узајмити од државе двеста хиљада да се доведе вода; врло богати људи, којих је у нашој вароши било преко тридесет, и који су знали губити на картама по читава имања, такођер су пили рђаву воду и целог су века са одушевљењем говорили о зајму — и ја то нисам могао да појмим; мени се све чинило да би много простије било узети и дати тај новац из свог шпага.“

Истог се предмета Чехов дотиче у многим својим производима. Ко би хтео да се упозна са материјалном културом савременог руског живота, тај би са великом коришћу прочитао дела Чеховљева. Описујући ту страну живота и износећи своје примедбе, по којима често по-

знајете да потичу од лекара, — Чехов уочава један недостатак својих земљака, који га узнемирује и љути више но икоји други. То је оно не само руско, но и општечовечанско претерано угађање своме стомаку, које код Чехова изазива не само хумор и иронију, но и неку притајену срџбу, неко инстинктивно гађење. У приповетци „Женско царство“ (IX, 127) дао је Чехов веран портрет тог недостатка који тако понижава човеково достојанство.

„Осим ручка, који се састојао из слатког купуса с месом, прасета, гуске са јабукама и осталога, у кујни се, о великим празницима, готовио још и такозвани француски или куварски ручак, за случај, ако би ко од гостију на горњем боју зажелео да руча. Кад у трпезарији сташе звецкати тањири и прибор за јело, на Лисевићу се поче опажати приметно узбуђење; он поче трљати рукама, istурати и смицати плећа, жмиркаше и са осећањем причаше, какав су некад обед спремали домаћичини старији и какав чудан матлот од манића уме да готови овдашњи кувар, — не матлот, но откровење! Он већ унапред кушаше сласт од ручка, већ га је јео у мислима и топио се од милине. А кад га домаћица узе под руку и поведе у трпезарију и он, најзад, попи чашицу ракије и стави себи у уста залогајић моруне, он чак застења од задовољства. Жватао је гласно, одвратно, пуштајући кроз нос некакве звуке, а очи му при том добијаху изглед маслен и грамжљив“.

Истим се стилом представља и руско претеривање у пићу, при чем код овог последњег има управо одвратних слика. У малочас поменутој приповетци (IX, 118) налазимо оваку слику руског алкохолизма:

„Насред кујне клечаше кочијаш Панћељеј, који је још у новембру отпуштен због пијанства. То беше добар човек, но у пићу је бивао необуздан и никако не би могао заспати, но је све ишао из корпуса у корпус (радња се збива у кући богатих фабриканата) и онде викао претећим гласом: „Знам ја све!“ Сад се по његовом дебелоуснатом, отеклом лицу и по закрвављеним очима видело да је од новембра до сад (до Божића) пио без престанка...“

Те и многе друге слике, које су црпене из области руског угађања својим телесним прохтевима имају, истина, и општечовечански карактер, али се не може не опазити да су у исти мах снабдевене и неким специјално руским цртама.

Упознавши се тако у главном са Чеховљевим погледима на материјалну страну живота његових земљака, да видимо каквог је мишљења песник о духовној култури савремене Русије, а нарочито руске провинције, којој он посвећује највећи део својих производа. Разгледавши пажљиво и исцрпно ту страну руског живота, Чехов остаје онако исто разочаран и незадовољан, као и кад је описивао материјалну страну сеоског и варошког живота. Чехов налази да је духовни живот руске интелигенције далеко заостао иза оног светлог и јасног идеала који је о духовној страни живота израдила религија, практична филозофија и домаћа, идеалистички расположена, довољно распрострањена лепа књижевност. Наклоност ка чулном животу, угађање страстима, нека урођена духовна непомичност, одсуство воље за кретањем (обломовштина), учинили су те руски човек или и не почиње да слаби у себи снагу животињских инстинката, или, ако је у младости и покушавао тако што и дошао до неког успеха, он, чим ступи у практички живот, брзо напушта завете младих дана, одриче се учешћа у идеалним сферама живота и губи се у вулгарној свакидашњости.

Срески лекар Старцев (јунак Чеховљеве приповетке „Јонич") дошао је у свој срез пун вере у важност и остварљивост идеалних захтева од живота. Као и многи млади образовани људи његова времена, Старцев хоће да заснује живот леп, раден, користан, поетичан. Вршећи свој лекарски позив, — прича Чехов, — „Старцев је бивао у разним кућама, виђао се са многим људима, али се ни с ким није зближавао. Паланчани су га својим разговорима, својим погледима на живот, па чак и својом

спољашњошћу — раздраживали. Искуство га беше мало по мало научило да, док са паланчанима играш карата или пијеш пиво, то ти је миран, добродушан, па чак донекле и паметан човек. Но покушај да заподенеш са њим разговор ма о чем што се не једе, на пример о политици или о науци, он се одмах унезвери, збуни или почне тако тупо и пакосно филозофирати, да ти не остаје ништа друго но да манеш руком и да одеш... Кад би Старцев покушао да говори чак и са либералним паланчанином на прилику о том, како човечанство, хвала Богу, иде напред и да ће доћи време кад неће бити пасоша[1] и смртне казни, паланчанин би га попреко и неповерљиво погледао и запитао: „Па то онда сваки може клати на улици кога хоће?“ А кад би Старцев у друштву, при вечери или за чајем говорио како треба радити, да се без рада не може и не сме живети, то је свако схватао као неко пребацивање, почео се љутити и насртљиво препирати. Но крај свега тога, паланчани нису радили савршено ништа, нису се интересовали ничим и никако се није могло ништа измислити о чем би се с њима могло говорити“.[2]

Јунак „Мог живота“ упознаје се у провинцијској вароши са лекаром, на коме је нашао доста симпатичних црта. Но крај свега тога, тај најобразованији човек у вароши ни из далека није онакав какав би морао бити савремени образовани човек. „У његовим манирима, у навици да разговор сваки пут своди на препирку, у његовом пријатном тенору па чак и у љубазности било је нешто грубо, семинарско, и кад је скидао капут и остајао у самој свиленој кошуљи или бацао келнеру напојницу, мени се увек чинило, да је то све лепо и красно што је он културан човек, *но Татарин још ври и кипи у њему*“.[3]

Доктор Астров (у драми „Чича Вања“), који у многом

[1] У Русији свако одрасло лице, ма се оно никад свог века не мицало из родног места мора имати свој уредан пасош, који се периодично обнавља.

[2] Соч., т. XII, 54.

[3] Соч., т. XI, 158.

подсећа на самог Чехова и на његове погледе на свет, вели једном приликом: „Ја уопште волим живот, но наш живот, провинцијски, руски, паланачки — не могу очима да видим и презирем га из дна душе моје“. (XIV, 22).

На другим местима читамо о истом предмету: „Живот потече као и пре, исто онако суров, досадан, бесмислен живот, који нит је „расписом забрањен, нит одобрен“. (XII, 141). „Културни се живот код нас још није ни почео. Исто оно дивљаштво, иста подлост на све стране, исто оно ништавило, као и пре пет стотина година“. (XI, 156). „Мени дође непојмљиво, зашто они (становници провинцијалне вароши од 60.000 становника) читају јеванђелије, зашто се моле Богу, зашто читају књиге и часописе. Какву им је корист донело све оно што се досад писало и говорило, кад је код њих још увек она иста душевна тама и иста она одвратност према слободи што је била пре сто па и пре триста година? Предузимач дунђерин целог свог века зида у вароши куће, па ипак до своје смрти, место „галерија“, говори „галдареја“, тако и ових 60.000 становника већ неколико људских векова чита и слуша о истини, о милосрђу и о слободи, па ипак до самртног часа лажу од јутра до мрака, муче једно друго, а слободе се боје и мрзе је, као ђавола![1]“

Ограничени обим овога чланка не допушта ми да пред читаоце изнесем још коју од Чеховљевих духовитих, оштрих и свагда верних карактеристика савременог интелигентног паланчанина. Њих има врло много у производима Чеховљевих, оне управо сачињавају главну садржину њихову и све се своде на то, да се прави културни живот у руској провинцији још није озбиљно ни почео, те да у великој већини руских људи још „врли и кипи Татарин“. „Почетак је Русије, вели једна личност Чеховљева, био 862 године, а почетка културне Русије, како се мени чини, још није било“.

(Наставиће се.)

Јован Максимовић.

---

[1] Соч., т. XI, 196 („Мој живот“).

ИЗ ШПАНИЈЕ.

II. СЕВИЉА.

(2.)

Замериће ми се, може бити, што у место Севиље почнњем да говорим о севиљанцима. Мене од свега на свету највише занимају људи. Мада један човек много личи на другог човека, опет, чини ми се, као што у свету нема два човека потпуно једнака, исто тако нема ни два народа једнака. Кад дођем у ново неко место по мене, ја прво видим људе, како се крећу, гамижу, беспосличе, терајући дане пред собом до последњег часа и очекујући да своје место уступе неком другом који ће исто тако несвесно живети и кретати се као и његов претходник, очекујући свој ред. Али нису само људи занимљиви, занимљиво је и оно што су, сплазећи с колена на колено, саградили, запустили, или порушили; и као пуж са својом нераздвојном љуском, изгледа ми човек са његовим творевинама.

Као дечко, чезнуо сам и желео да видим швајцарске Алпе, покривене вечним снегом. Био сам срећан да их гледам и насликане, кад их у природи нисам могао да сагледам. Прво моје путовање по Швајцарској изненадило ме је, и то наопако ме је изненадило: све је изгледало као насликано. Немац вели: лепо као насликано; али је то скроз погрешно, боље је рећи: мртво као насликано. Од тога доба отурио сам природне лепоте на последње место; сада чезнем за Толедом, његовим опалим зидинама између којих се вијуга Тахо кроз огоњело стење; чезнем за Саламанком, коју гледам двогубо, једну са стотину кула и кубета усправљену ка вечито ведром небу, а другу чију слику пресеца римски мост на Тормесу као нека пречага између лепога сна и јоште

лепше јаве; чезнем на послетку и за Севиљом, њеним вијугавитим улицама, и њеним огледом у Гвадалквиру.

⁂

Севиља лежи у пространој равници средње Андалусије, на једино пловној реци Гвадалквиру. У срећније време, кад је Шпанија била силнија и богатија, било је и више пловних река, али су шуме сатрвене, реке остале без воде, а и оно мало воде што је у њима било, одведено је за заливање градина.

Ова лепа варош мењала је често имена и господаре. Била је редом: иберска, фипичанска, римска, аланска, готска, вандалска, арапска и напослетку од 1248 године шпанска; звала се редом: Хиспалис, Сибила, Јулија Ромула, Ишбиља, Себила и напослетку Севиља. Сви су се о њу отимали, јер она лежи у једном од најплоднијих покрајина шпанских. И ако је Мадрид званична престоница, Севиља је народна престоница и поноси се својим лепотицама, својим играчицама, борцима са биковима, својим Алкасаром и својом катедралом. „Који није видео Севиљу, није видео чудо“ — ову пословицу знају сви Шпањолци, и што је најглавније верују у њу.

Quien no ha visto Sevilla,
No ha visto maravilla.

Најмање су Севиљом владали Вандали, али је опет зато цела покрајина добила од њих име, Андалусија. Како многи научењаци пишу и мисле, добила је то име од „Вандалусија“ — као станиште Вандала, мада су се они у њој најкраће време скрасили, а то је тешко и ишло, јер су Вандали, као што је и у причи и узречици познато, само рушили, а у порушеној вароши се нико и не може забавити, најмање они који су је опустошили и уништили.

Вероватније је, међутим, да име Андалусија долази од арапског „андалос“, а то веле да значи „западна покрајина“. Арапи су држали Андалусију више од пет стотина година.

Данашња Андалусија обухвата четири старе ма-

врске краљевине: Кордовску, Севиљску, Гранадску и краљевину Хаен. Ове четири краљевине биле су у готово непрекидном међусобном ратовању, те је тешко и у најкрупнијим потезима оцртати историју Севиље до арапског освајања у 1248 години. У то доба, под владом султана из племена Алмохада, била је Севиља за пуних сто година највећа и најлепша престоница у Шпанији, а по свој прилици и у целој западној Европи, јер је бројала близу пола милиона становника. После предаје града Шпањолцима, више од три четвртине становника Мохамеданаца пресели се у Гранаду, и од тог доба почиње цветање Гранаде и прво доба њенога сјаја.

После пресељења Арапа, Севиља је постала престоница њеног освајача Фердинанда III названог „свети“, који ју је на дан Светог Климентија 1248 године и освојио од Арапа. Он је краљевину севиљанску по честом старом обичају поделио међу своје наследнике, због чега је унутрашњим завађама цела земља а највише Севиља много страдала. Од свих владалаца севиљских све до 1350 године вредно је напоменути само Петра I који је владао од 1350 до 1369 године. Он је носио два имена „El cruel“, грозни, и „El justiciero“, праведни, и за његово име везане су многе народне приче и пословице О њему ће бити речи јоште једном кад буде реч о Алкасару севиљском.

Проналаском Америке Севиља се прва и највише и користила. Овде је Колумбо на Цвети 1493 године био први пут дочекан по своме повратку из Новога Света, што је може бити било и судбоносно по ову варош. У Севиљи се установи „Суд за Индије“ и указом од 1501 год. Фердинанд и Изабела од Кастиље нареде да се сва трговина са Новим Светом сме водити само преко Севиље.

Златна кула (torre del oro) била је стовариште такозване сребрне флоте, која је довозила злато и сребро из Новога Света. Дванаест галија било је одређено да овај пренос врше, нешто за сам пренос, а нешто за одбрану драгоценог товара. Тако је трајало јоште дуго

време. Са назатком Шпаније, флота је бивала све мања а товари све мршавији, Гвадалкивир је занемарен и засипао се поступно песком, те су остарели и опали галијони једва могли да прокрче себи пута до Севиље. У години 1726 прогласе Бурбонци, који су тада у Шпанији владали, Кадис као обавезно трговачко пристаниште за целу прекоморску трговину са Америком; те тако Севиља доживи поновну своју пропаст и занемареност. Тек у најновије доба, грађењем железничких пруга, раскрчавањем и исправљањем Гвадалкивира, отпочело је најновије доба цветања за Севиљу.

Некада је Севиља била утврђена једним појасом од шесет и шест кула мавриског кроја, оне су временом порушене а само се код Гранадских вратница виде остатци од дванаест кула; неколико кула је узидало у дворишту манастира Мајке Божије од Вале (Nuesta Senora Valle).

Ако изузмемо неколико јавних зграда зиданих у лепом и доста чистом ренесанском стилу и неколико у готском, остале су приватне зграде без велике лепоте и спољњег сјаја. Међутим, севиљанске грађевине имају нешто што је јединствено у целој Шпанији и што нигде тако лепо није развијено као ту, а то је: патио. Патио севиљански, то је окићено и уређено двориште, засађено цвећем, украшено водоскоцима; по који пут находи се ту и по која палма, лимуново или наранџино дрво, а ретко ће кад бити без ружа које у Севиљи цветају преко целе године. Патио није двориште, јер се у њему проводи већи део дана, није салон, јер је одозго покривено ведрим небом, но је све ово уједно. Покаткад видећете у патиу и гласовир, па и друге инструменте склоњене уз крај. Увече се скупља у патиу повеће друштво „tertulia“, како га шпањолски зову; ту се свира, пева, ћаска, удвара, части и одмара, сваки по своме нахођењу и по својој вољи. Севиљанци су отвореног понашања, милостиви и учтиви према свакоме и скоро сваки патио отворен је са улице; јер кроз гвоздена решеткаста врата

може се до миле воље посматрати шта се унутра догађа и ради, што многи више или мање љубопитљиви и чине, слушајући свирку и певање па и разговор што се унутра води. Ова љубопитљивост од стране непозватих ни најмање не досађује домаћине; они ће чак у много случајева, нарочито, ако се свира, и ако се добро свира, позвати уљудног странца да и он уђе унутра и саслуша њихову забаву; ни у ком пак случају неће одбити нечију скромну молбу за улазак. Незвана спољна посета узима себи право и да пљеска певачицама или певачима, ако им се њихово певање допада, и сви који су унутра, налазе да је то природно и примају ту похвалу са усхићењем и благодарношћу, мислећи и сами да ова хвала није изнуђена учтивошћу према домаћима или пријатељима. Преко пута од улаза у патио, налазе се у првом спрату одаје за становање, а у другом одаје за спавање и облачење. Често се и са обе стране патиа, лево и десно, налазе омање одаје или салони за потребу при ружном времену. Као што смо већ напоменули, сиротиња живи на улици а богатији у своме дворишту, у патиу, исто тако под ведрим небом.

Патиа има само у јужној Шпанији, а поглавито у већим варошима, у многим местима постоје и клубови, а што је најзанимљивије у њихове клубове иду и женске. У Мурсији сам, по наговору кочијаша који ме је провозао кроз варош, искао дозволу да посетим један клуб; дозволу сам одмах добио, и један од чланова клубских провео ме је кроз све салоне, за картање, билијарење, свирање, салу за концерат, представе, итд., обишао сам може бити преко двадесет разних салона, богато украшених, пуних гостију, међу којима је било доста и дама. Овај развијени друштвени живот у Шпанији по патиу, клубовима, и нарочито у вечерње часове, може се најбоље објаснити топлом климом, јер је дневна врућина несносна. Сем тога, преко целе топлије сезоне, од марта до октобра, не раде ни позоришта, ни опере, па и концерти су ретки уопште, а и за време од пет зимских

месеци нису преставе тако честе као у другом свету, те је услед тога свет упућен да се сам забавља како најбоље може, а за тај посао патио је створен.

Севиљски патио је без сумње арапског порекла, само је арапски патио био сасвим затворен од стране улице. Да је то тако, најбоље нам сведоче два величанствена патиа у Аламбри у Гранади: патио лавовски, који је у целом свету познат, и од њега већи, али незнатнији патио Албарка.

Гледајући на украшена севиљска патиа и китњасте одаје које га окружавају, сетио сам се нехотице на џебрачки живот већине нашега друштва и имућнијих породица у Београду. Шпањолац дочекује госте и пријатеље у својим најлепшим одајама, а у истим одајама и сâм у цвећу и накиту живи и борави; наше друштво и породице, међутим, ручавају и бораве по сутеренима, кујнама, предсобљима и ходницима, спавају по најмрачнијим буџацима своје куће, а намештене и украшене собе чувају од људског додира као Далај Ламине одаје. Једног јединог дана дочекују у њима о слави своје госте, који им истог дана и једини пут у години врата кућна отворе, да неколико минута као на иглама пробаве, вајкајући се како имају јоште двадесет и пет других слава, и ратосиљајући се тога неизбежног кулука. Човек се напослетку мора најозбиљније упитати: нашто све то, кад траје само један дан у години?

Како су Шпањолци умели да удесе своја патиа за пријатан друштвени и породични живот, тако су исто добро удесили и улице према клими и великој летњој топлоти и припеци: улице нису ни праве ни широке, но криве и узане, тако да их сунце тешко може да дохвати. Живље улице прекривене су одозго у висини над другим спратом платном, које се на поветарцу лепрша и тиме промају у хладу повећава. Шетња на жарком сунцу испод ових широких платна веома је пријатна; сунце на шетача и не допире. Ако су улице шире, оне су увек засађене дрвима и имају довољно хлада и промаје. Игде

нисам могао да видим ни трага од траве по улицама; јер ако су улице тако широке за мали саобраћај, да трава кроз калдрму пробија (као што је на жалост у Београду), онда је та прекомерна ширина нарочито засађена дрвима, цвећем и травом, а није остављено ветру да он сеје и пресађује коров из околине, као код нас.

Шетњу кроз узане и живе улице чини угодном поред свега напоменутог још и то што је у њима забрањен саобраћај колима; ово је нарочито угодно и заходање слепаца, којих има необично много у Севиљи и у целој јужној Шпанији, тако да се виђају у гомилама по неколико као свирачи, без икаквог окатог вође, а срешћете многе слепце који мирно и безбрижно пролазе улицама као и њихови окати садругови.

Кад смо већ споменули севиљске слепце, ваља да проговоримо мало више о њима, јер их заиста има толико у срећној Андалусији, да сам се изближе разбирао о узроцима овог честог слепила и о њиховој злој судбини. Бити слепац уопште, велика је несрећа, али бити слепац у Шпанији, и невидети њене лепоте, јоште је већа. Има много слепаца, као што напоменусмо, толико много да им је, чини ми се, тешко наћи довољно слепчовођа, већ морају самохрани или у друштву да крстаре по таким улицама, просећи милостињу. Њихова појава толико је обично да људи равнодушно пролазе поред њих, сматрајући их као неку нарочиту касту, неку господску касту људи, којој се учтиво ваља уклонити с пута. Видећете гомилу слепаца, њих десет до дванаест, без вође, где са музичким инструментима застају овде онде на улици, свирају у недоглед, очекујући мирно, е да ли ће им ко што год пружити у усахлу и згрчену руку. Они не досађују никоме, према њима су сви нажљиви, уклањајући им се понизно с пута; ретко сам међутим видео да им што год пруже: у Шпанији је новац уопште скуп, нарочито ове године када је неродица, после оштре зиме и сушног лета. Гледајући ове бедне створове, сетих се нехотице на цариградске псе, које сваки прескаче да их не

прегази, јер је то грехота, а оставља их да се слободно и са великим повластицама крећу и крстаре по улицама хранећи се отпадцима и ђубретом.

Ако је гомила слепаца чувена као добри свирачи, онда се могу надати да ће им се обилато уделити, али не зато што су слепи, но зато што добро умеју да свирају; милостиња која им се даје мања је од поклона датих окатим свирачима. Ја сам често изближе посматрао овакe беднике у свету, нарочито на Истоку, и видео сам да сажаљење које свет према њима има није право сажаљење: оно више личи на завист. Фаталисте и незадовољници којима је насељен Исток, а нарочито мусломански Исток, сматра овај свет као неку беду и привремену невољу, ишчекујући вечито нешто друго и нешто боље на овоме и ономе свету; такви људи сматрају слепе као неке изабранике божије: „који нису осуђени да очима гледају беде овога света“. Зато источни народи и сматрају луде и слепе као Богом изабране и шта више и завиде им.

Узрок слепилу у Јужној Шпанији је тако звана египатска очна болест, — трахома, како је научењаци називају. Она је прилепчива и врло се тешко лечи, нарочито у местима где многи од ње болују и увек су изложени непрестаној опасности да је поново добију. Ништа лепше није видети у свету но лепо женско лице, а на лицу су најлепше очи. Нема ничега лепшег од створа божјег од очију севиљанке; али, нажалост, на ове најлепше и најкрупније очи напада ужасна болест која их унакази до слепила! И овде се обистињава она безумна и очајна Отелова клетва

It strikes where it doth love: —
Убија оно што би требало да љуби!

У многим тренутцима ми је изгледало да ретко ко и има здраве очи. Кад дубље погледаш у тамне севиљанске очи, видећеш у њима нечега болешљивог и болећивог, видећеш очи које вечито чезну за нечим непознатим, и та се чежња види из њих и побуђује те на са-

учешће: чини ти се да у њима читаш и видиш да јоште мало па ће те очи бити слепе за овај лепи свет!

Тако сам премишљао кад је у трпезарију ушла седамнаестогодишња кћи моје газдарице; једно јој је око било замућено и близу слепила, а друго болесно. Корачала је тихо и са немим осмејком, осмејком давних хришћанских мученица кад улазе у арену, на сусрет гладним зверовима.

Овде се мисли да су овој ужасној очној болести узроци прашина, сунчани одблесак и бело окречене куће које зло утичу на вид. Међутим, све је ово претерано, готово неистинито; прашине нема скоро нимало; а нема ни ветра који би дизао оно мало прашине по глаткој и равној калдрми; Севиљске су улице у хладу, а бело окречених кућа има врло мало. Најчудноватије је то да сви у горње тврђење верују и мисле да се не да ова болест избећи, а кад кога нападне, тешко се може од ње опростити. Тако је тврдила и моја газдарица, на моје питање зашто своју кћер озбиљније не лечи, јер све то што она тврди није прави узрок нити могућно. Напослетку, за доказ мога тврђења навео сам јој и нашу лепу престолницу Београд, где је толика прашина да човека угуши, толика припека да човеку проври мозак а бело и жуто окречене куће блеште као усијано гвожђе, па поред свега тога нема ни једног урођеног слепца, но је, напротив, Београд састанак свију слепаца из далеког и блиског оријента, да се о њих спотичеш. Самим београђанима пак, ова несносна прашина, припека и блештање не само да не худи, но шта више они имају тако добре очи и тако добро виде да виде чак и оне ствари које и не постоје.

*

Вечерас је Пласа Нуева добила нов и чудноват облик: престало је весело клепетање кастањета и подвикивање девојчица у њиховој лакој игри, сада се друга битка бије; продају се са свих страна срећке неке, по свој прилици државне лутрије. До мркле ноћи чуо се само глас потркуша за продају срећака; гласови су с по-

четка били обични и кораци умерени, али мало по мало, како је се приближавала поноћ, као последњи рок продаје, (сутра дан је вучење) тако су и гласови расли у јачини. Од узвика је постала права дрека сумануших, који су изговарали своје бројеве који су продавани да на њих намаме празноверне купце: сваки фаталист има своје срећне и несрећне бројеве, а њима је, т.ј. фаталистама, насељена лепа Севиља. Мало по мало гласови су се поступно утишавали, али не тиме што је вика престајала, но зато што су сви продавци прескамукали; њихова немоћна вика личила је сада на последњу промуклу лавеж побеснелих паса. Ово ђипање и ова бесомучна трка за срећом била ми је у први мах смешна и загонетна, али ме је после првог размишљања сневеселила. За срећом трче само несрећни људи, а њих има много у Севиљи: та је срећна и лепа варош насељена многим несрећним људима.

(Наставиће се.)

С. Зорић.

КЊИЖЕВНИ ПРЕГЛЕД.

Никанор Грујић.

Ђорђе Магарашевић: „Живот и књижевни рад Никанора Грујића пакрачког владике. Rad Jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti, Knjiga 156 U Zagrebu 1904.] — „Автобиографија Никанора Грујића, некад. епископа пакрачког.“ [„Богословски Гласник“, 1904—1905.]

Г. Ђорђу Магарашевићу, професору гимназије карловачке, указала се ретко повољна прилика да напише потпуну монографију о једном крупном јавном раднику нашем, човеку врло одређене физиономије, песнику који није био без таланта и заслуга, и говорнику каквога Српска Црква ни пре ни после њега није имала. Он је имао у рукама „Автобиографију“ Никанора Грујића, његове нештампане рукописе, његову преписку са сувреме-

ницима, лично га познавао, као и људе који су били у вези са њиме. Још ни један наш књижевни историчар није имао тако поузданога и потпунога материјала за писање једне исцрпне и добре монографије. У рукама човека који је имао историјска смисла, књижевнога осећања и метода, из тога материјала могао је изаћи најбољи рад те врсте у целој српској књижевности.

Никанор Грујић сам по себи једна је жива и занимљива личност наше књижевности и историје. Он припада поколењу Јоксима Новића Оточанина, Његоша, Ђорђа Малетића, Јована Суботића, Матије Бана, Огњеслава Утјешеновића Остројинскога и Васе Живковића, поколењу које је пропевало око 1840 године и дало сву своју меру око 1848. Никанор Грујић и Васа Живковић су пре Бранка Радичевића певали врло добрим српским језиком, и са талентом који им се не може спорити. Поводом њих, Г. Магарашевић је могао показати колико има нетачнога у познатој филолошкој легенди о знаменитој 1847 и чаробном значају Бранка Радичевића, према којој се почело веровати да се до 1 јануара 1847 певало само „алкаическим метрумом“ и „славјаносербским“ језиком, и да је после Радичевићевих „Песама“ цео свет отпочео певати језиком Змаја и Ђуре Јакшића.

Грујић, који је као млад карловачки богословац и печујски правник почео писати на „Српском Народном Листу“ није био ма ко, у гомили „стихокресатеља“ онога доба, и Теодор Павловић је још из рана скретао пажњу на „виспрено“ писање његово. Било је од интереса показати Грујића, доброга латиниста, који је умешно руковао класичним размером, који се до гроба, нешто детињасто, хвалио својим ђачким успесима у латинским орацијама и еглогама, писца старинске и сентименталне „Где Фрушка Гора у Дунав сплази“, насторала са „Милком проста стаса“, како лепо разуме и осећа народну поезију, и још 1846 пева:

На оној гори високој,
На овом пољу широком
Босиље расте китњасто...

Вреди видети овога Србина, из српских оаза из Барање, где је Срба 10—12000 душа, како пише језиком као да је из Јадра или из Херцеговине:

И горе су данас наше пуне радости;
И у гори данас тице лепше певају;
И тицама с' одзивају брда јасније;
И потоци данас долом лепше жуборе;
И стада су веселија данас по пољу.

И доцније, на њега се у своје доба толико обраћало пажње да му је Ђорђе Малетић писао[1]: „Буди достојан пријемник Мушицкога. С Мушицким паде наша дидактичка поезија, коју се залуд трудио оживети покојни Поповић у његову „Даворју“. Поврати нам дакле ти дидактичну поезију у целој њеној красоти. Витештва за тебе доста, кудгод се окренеш“. И сва песничка еволуција Грујића ишла је путем ка дидактици, најзад прози, педагогији и богословљу. После ђачких љубавних и веселих песама о драгој, лули и вину, дошле су песме родољубиве које су предсказивале буру од 1848, после њих политичке алегорије у „Седмици“, где се жалила судбина Војводине и жигосали „европски драматурги“ који су је саранили; затим патриотско-религиозни спев „Св. Сава“, један од ретких епа наше књижевности, пун моралних рефлексија и националнога осећања, писан тромим стилом, али искићен лепим народним речима, док најзад није песник завршио преводима моралних прича за младе девојке и пастирским поукама повереном му стаду из живота светих угодника божјих.

Исто тако као песник, Грујић би се дао истаћи и као говорник. Треба читати његове говоре из 1848, на мајској скупштини у Карловцима и на Словенском Конгресу у Прагу, његов чувени панегирик патријарху Јосифу Ра-

[1] »Rad Jugoslavenske Akademije«, стр. 107. навод Г. Магарашевића. Само, ту стоји да је то Ђ. Малетић писао из Београда 1851 године, пошто се примио уређивања »Подунавке«. Ту је очевидна грешка. Ј. Ст. Поповић је умро 1856, и његова се смрт није могла оглашавати 1851. Сама »Подунавка« кренута је тек 1856 године.

јачиђу, па видети колико је ту речитости, полета и богатства речи и осећања. Има ту ораторства у староме смислу; он се много држи „златних правила“ и процедура класичне речитости, има ту и обрта и идеја из црквене омилитике, али има и нечега оригиналног, бујнога, и даха, ширине, једне ретке способности да се говори језиком датога тренутка и на висини коју предмет захтева.

У место да истакне песника из младих дана, ученога и речитога архимандрита крушедолског, који је одскакао од гомила својих савременика, Г. Магарашевић, потпуно промашив свој природан задатак, сликао нам је пакрачког владику, личност споредног значаја по српску књижевност. Г. Магарашевић је говорио и о његовом песничком и говорничком дару, али очигледно му је Никанор Грујић изгледао важнији као митроносан члан Синода, и кандидат за патријарха, но као печујски лицејац, пријатељ Штуров, сарадник Теодора Павловића и говорник из Буне. Наслов је сам по себи јасан: „Живот и рад Никанора Грујића *пакрачког владике*“. Он је хтео само да пише „о његовом животу и његовом јавном раду и у нашем црквено народном животу“ (стр. 35). А на другом месту (стр. 134) он вели: „....ова моја радња нека послужи као мален прилог за решавање и овог питања, за које је везана непрекидна борба наша на нашем црквено-народном пољу, а с том борбом је везана и судбина нашега народа црквено-народнога живота у Угарској и Хрватској“.

Треба бити правичан, и не бацати сву одговорност на Г. Магарашевића. Он је у овој прилици био жртва опште предрасуде аустро-угарских Срба, који непрестано воде борбу на том црквеном пољу, уверени да је црквено питање њино животно питање, према коме су сва друга споредна, чак и ништавна. Цели су нараштаји васпитавани у томе правцу, и трошили сву своју снагу у борбама око својих верских привилегија и са црквеном јерархијом. Додајте томе да Г. Магарашевић живи у једном малом црквеном месту, „Спону“ српскога народа,

где се тим стварима придаје још већи значај. И отуда је он Никанора Грујића видео непрестано у околини патријарха и гомили владика, у конзисторијама и црквеним конгресима, наоружаног канонима и у пуној црквеној јурисдикцији, како пише адресе, реплике и протесте.

На то поље, и у тако схватање могла га је нагнати и сама аутобиографија Грујићева, која од 1904 још излази у карловачком „Богословском Гласнику“. Грујић је био човек од талента, али занат који је имао сасвим га је преобразио. Његова автобиографија је дело једног незадовољнога калуђера. У његовим успоменама он се задржава на данима своје прве младости, и опис његових дечјих игара тако је леп, жив и богато казан, са тако чистим језиком — где има нешто афектације знања народнога говора — да иде у обрасце најбоље старије српске прозе и заслужује да уђе у антологије наше књижевности. Али он пролази доста брзо преко свога књижевнога и, бар шпрега, политичкога говорничкога рада. Утисак који остаје после читања његове аутобиографије врло је одређен: „Срб-Милутин“ је под црном ризом стекао сасвим калуђерску душу; успомене његове није писао човек који се разнежио и пише да користи другима, но неизабрани кандидат за патријаршијску столицу, озлобљен на цео свет после личнога неуспеха од 1869. Он пише апологију целог свог живота: Као ђак био је увек „еминенс“ и добијао оцену „praeclarum“ и бацао у засенак све остале своје „коншколарце“; Митрополит Станковић му вели: „Немој мислити, да ти ласкам, али ја ти кажем да још нисам познавао до сада ни једнога младића, који би се могао с тобом мерити, по лепим својствима, које красе младог ученог човека“; а Бан Коронини исто тако: „Ви сте без поговора и без ласкања најженијалнија особа у вашој цркви...“ И поред свега тога, он није био патријарх! Тај панегирик сама себе он је радио без много скромности, износио како је био одскочио над свима око њега и како ипак није признат и награђен колико заслужује. И на заходу

свога живота он је имао горко осећање да је промашио: био је оставио и књижевност и радост света, и свом својом јаком душом предао се Цркви. У почетку каријере сметало му је што су га аустријске власти држале за панслависта, русофила и „претераног Србина", доцније, после сукоба народа са клерикалном странком, он је народним вођама изгледао и сувише калуђер и неприступачан модерним идејама.

Његове „Примѣтве" против личнога му пријатеља Вука Караџића, који се свештенству замерио својим преводом „Новога Завјета", не служе му на част. Попови нису праштали Вуку што је своје дело штампао без благослова патријарха; Грујић га отворено сумњичи „да је био *и овога пута* оруђе у рукама оних духова, који раде и на политичком и на црквеном и на књижевном пољу око тога да се не консолидира ни у црквеном ни у народном животу нашем оно, што њиховим тежњама не иде у рачун". Грујић, у своме конзерватизму, свуда виђа „оруђа": „оруђе у туђим рукама и они су српски књижевници, који замењују име *славенско словенским* тј. крањским, и *славенство*, које обузима све гране славенског народа, *словенством*, у које спадају Крањци и Словаци". [„Богословски Гласник" 1905, књига VII, свезак 1, страна 35]. И Вук, гоњен, недостојно клеветан, овако је 1848 писао једном пријатељу у своју одбрану од сумњичења да је у служби римске пропаганде: „Ово су измислили и по народу говоре моји луди и подли непријатељи: луди су они, који мисле, да то може бити, а подли су они, који знаду да то није истина, него само од пакости тако говоре..."

Исто тако нелагодан утисак остављају страсна и опширна причања Никаноре Грујића о благим и питомим наравима у калуђерском свету, о оним силним интригама у ближој и даљој околини патријарховој, о борбама око столица, о међусобном подметању ноге и крхању врата, о сукобу болесних амбиција људи који су се одрекли свега другог и сву своју душу сконцентрисали

да се што више попну, владају и свете. Какве свирепе мржње! Како све то подсећа на ону средњевековну латинску пословицу: Homo homini lupus, femina feminae lupior, clericus clerico lupissimus! Човек добија вртоглавицу када чита историје тих византијских сплетака и то врзино коло од завада, сумњичења, тужба, денунцијација, неумољивих гоњења све док жртва очи не склопи. И како су тада појмљиве речи претече Вукова, Саве Мркаља, у калуђерству брата Јулијана, којега су браћа гонила и кињила, мучила глађу док није полудео, оне његове речи, када није хтео да иде ни код просвећенога Мушицкога: „Недам се ни једноме попу жив у шаке!“ У томе погледу „Автобиографија“ баца чудну светлост на нарави манастирске и братску љубав међу служитељима једнога истога Бога, и то у толикој мери да је слободно запитати се да ли је било у интересу Цркве да Грујић све то врло отворено каже и да богословски лист то донесе на својим страницама.

И та главна преокупација Никанора Грујића да говори о својим заслугама на црквеном пољу, да место аутобиографије пише своју апологију и одбрану свога држања у сукобу народа са јерархијом, и општа навика Војвођанских Срба да питању црквених борби дају важност коју оно не могу имати, учиниле су да је рад Г. Магарашевића сасвим једностран и скучен, да има више богословски и историјски карактер но књижеван, да му је место пре у „Српском Сиону“ и „Богословском Гласнику“ но у Radu Jugoslavenske Akademije.

Тек мањи део књиге посвећен је Никанору Грујићу као песнику и говорнику. И то су махом дуги, много дуги, и невешто пробрани наводи, каткада још са несрећним коментарима: где у говору почиње captatio benevolentiae а где наступају градације. Та манија за навођењем могла је бити узрок што се сусрећемо са једним истим пасусом, наведеним у истом циљу, на два разна места (страна 21 и 106).

Г. Магарашевић нити је имао књижевне културе

нити метода да изведе један овакав посао, који, у осталом, и није био лак. Он је Грујића потпуно истргао из средине у којој је овај живео, апстраховао га, и говорио само о њему као о једном аутомату који служи литургију, говори са амвона, долази на црквене конгресе и потписује адресе. Он је брижљиво ређао имена, године, датуме, механично слепљивао чињенице без ичега налик на синтезу. Све оно друго, то су млитава, безбојна причања, општа места, препричавања, поабане патриотске фразе, бледе похвале без уверења, усклици дивљења који не иду са срца. Најзад, све то писано је са толико невештине, са толиким одсуством стила како се ни у ком случају не сме писати. О књижевним стварима мора се и књижевно писати, и тако слабо писани састави не иду у књижевност. Уживање је читати стару прозу Грујићеву, када поред ње читамо овакву једну реченицу његовога биографа: „Никанор је певао у сва три доба свога живота. Свако доба имало је своју песничку жицу. Поред ове песничке природе задахнут је био Никанор и филологијским радом, који нам објашњују моменти из живота његова, а на неке ћу се осврнути и у овом другом делу своје књижевне радње“ (страна 55). Исто тако, како су коректни стихови Грујићеви, које је као ђак певао пре неких седамдесетих година, према недопуштеним аљкавостима које допушта себи, у једном академијском издању, један данашњи гимназијски професор. Јер, онај који пише „лат. ода“, „нем. лист“, „цркв. савест“, „хрв. влада“, „срп. нар. школа“ — ни у ком случају не зове се Никанор Грујић.

Г. Ђорђе Магарашевић нам је дао место синтезе низ простих и површних анализа онога што је спољно, и у човеку и у писцу, прошао мимо цео тај посао, и не сањајући како се такве ствари раде, и не слутећи шта је, са материјалом који је имао, требао дати, не разумев доба о којем је говору, ни дела која је проучавао, ни човека чији је живот описивао. Једино као материјал ова књига може користити. — Ј. Скерлић.

ПОЛИТИЧКИ ПРЕГЛЕД.

Угарска криза. — У Црној Гори.

Прагматичном Санкцијом од 1723 године утврђено је да ће Аустријом и Угарском нераздељиво и нераздвојно управљати владари из Хабсбургова дома. Од тога доба па до наших дана тешко су у томе успевали аустријски владари. Њихови министри, по традицијама окорели конзервативци, старали су се да Угрима наметну своја начела. Оваквим, прикривеним или отвореним поступцима, аустријски су државници врло често наносили повреде угарској уставности, коју су Угри срчано бранили. Сукоби око тога између Аустрије и Угарске довели су 1848 године до револуције, која је, више мање, била од штете само по Србе и Хрвате. После само неколико година Угри се дигоше. 1867 године они постижу с Аустријанцима споразум, који доноси и једним и другима велике користи. Угри су све више јачали од то доба привредно. Они повратише и подигоше углед Аустрији који бејаше после Солферина и Садове знатно пао. Угарска постаде и унутра, у монархији, јак чинилац. Она је била она снага која је служила Аустрији као средство за одржавање равнотеже у међу-народностима које састављају становништво њено. Угарска је служила Аустрији на једној страни против Талијана, а на другој противу Срба, Румуна и Хрвата. Без ње ко зна шта би било од Трста и јужне Тиролске, од Војводине и Ердеља. Снага угарска и потпора осећала се у Бечу. Везе расллабљене појачале су. Велика либерална партија у Угарској имала је у своме програму као основно начело учвршћивање свеза између Угарске и Аустрије, као једину погодбу за напредовање угарскога народа. Последњих година прошлога века врло је тешко

било одржати то начело. Прво се истакло питање о проценту заједничких државних трошкова у буџету расхода, затим питање о царинском одвајању, а сад питање о командовању у војсци на мађарскоме језику у Угарској — а не као до сада на немачкоме. Ово последње питање доводило је дотле да су министри у Угарској, због опструкције у Сабору, морали владати неуставно, без изгласанога буџета. У јануару ове године удружена опозиција (Кошутовци, независни, племићи, Банфијевци и клерикалци) нагнала је владу да распусти Сабор и распише нове изборе. Избори су, преко очекивања у Бечу, у Пешти и у опозицији, довели у Сабор већину опозиционара. Али како ниједна фракција из опозиције нема већину, нити може да ступи у коалицију с другом па да узме владу у своје руке, то је настала криза, која траје више од три месеца и која се може с правом назвати аустро-угарском кризом. Све ове групе не могу да се сложе за један политички програм, али све траже да се у угарским гарнизонима командује мађарским језиком. Владар то не да; јер двојство у језику, двојство и у војсци. Владар хоће јединство и не попушта. Отуда сад оштар сукоб између Круне и Народа. Сукоб ће се решити свакојако пре како Круна хоће, — то је у природи ствари у Аустрији, — него ли како тражи удружена опозиција. Решио се овако или онако, за немађарске народности неће бити добра. Либерална Тисина влада спремила је познати Берзевицијев закон о јавној настави за помађаривање. Удружена опозиција тражи данас искључиву употребу мађарскога језика у касарнама у Угарској. Дакле, готово то исто што и либерали. И једни и други заборављају да Румуни у Ердељу, Срби у Војводини, Хрвати у својој домовини састављају добар део становништва у земљама круне Св. Стевана. Они истичу принцип једнакости и правичности у својој борби против Аустрије, а смећу с ума да Србима, Румунима и Хрватима то исто начело признаду. Па не само да га не признају него сто и једни и други чине да се оно уништи.

И Кошут и Андраши и Апоњи, — чије је раније начело било једнакост за све народности у Угарској, — пред јануарске изборе обећавали су много не надајући се сигурно да ће на изборима победити либерале. Кад су победили, они, приликом дебате о адреси, развијају политичке програме који се у суштини не разликују од програма либералне странке: мађаризација немађарских народности. Ови програми неће наћи на Западу одобравања нешто због конзерватизма, а више због тога што борба угарске опозиције иде за тим да неправедно тлачи немађарске народности. Дебата у угарскоме Сабору приликом израде адресе отвориће очи, не зна се који пут, онима што воде Србе, Хрвате и Румуне у суседној монархији. Они у Загребу нека се нарочито не варају. Нека се сећају увек како је Сабор дочекао хрватскога посланика Јосиповића кад је почео хрватским језиком говорити, и ако је на то по закону имао право, и то не по неком јучерањем закону. Тај инцидент нека буде опомена Томашићу, хрватским клерикалцима и присталицама странке права колико им треба бити смотрен данас. И Беч и Пешта нудиће много; нужда законе мења. Кад не буде ње, одузеће и оно што сад дају и што су раније дали. Нема разлике између пангерманизма и панунгаризма.

Везивање Бара с Италијом путем Марконијева телеграфа без жица, трасирање железника Бар-Скадар (које наилази на турској граници на толике сметње од стране Арбанаса), проширење барскога пристаништа, евентуална свеза Бара железничком пругом са Никшићем, концесије неке што је црногорска влада уступила неким талијанским акционарским друштвима, — изазвали су јаку узнемиреност у бечким политичким круговима. Земља која је родбинским свезама добијала земље и градове, с правом се може бојати родбинских свеза црногорскога двора са талијанским. Родбинске свезе претварају се често у присне политичке свезе; рођачки односи међу дворовима имали су увек знатног утицаја у политици народа, они

га и данас имају. Непосредно суседство Црне Горе с Албанијом и несакривене претенсије Италије на албанске обале, тешко да могу разуверити Аустрију да Црна Гора не постаје предстражом Италије на Балкану, и да се ови велики радови са талијанским капиталима предузимају једино ради унапређења привреднога благостања у Црној Гори. Пут садашњега црногорскога министра финансија у Беч и у Пешту имао би, тако се чини, задатак да разуверава аустриске и угарске државнике о томе. Мисија ће му у толико више бити отежана што ће водити преговоре о измени царинске тарифе с Аустро-угарском, која је до сада уживала такве царинске привилегије какве остале државе нису имале. (Роба из Црне Горе, на пример, плаћала је при увозу у Аустрију царину по општој тарифи и највећој стопи, а роба увезена из Аустрије у Црну Гору плаћала је царину по најнижој стопи.) Уз те преговоре биће по свој прилици речи о грађењу железника Бар-Никшић (Берлински уговор чини Црну Гору обавезном да договорно с Аустријом гради железнике, који би се имали свезати са каком железничком пругом аустријском).

Овај покушај Црне Горе за своје економско еманциповање не може се у Аустро-Угарској гледати радо. Економско развијање балканским државицама спутано је на Берлинском Конгресу. Србија, Бугарска и Црна Гора то најбоље и највише осећају. Могућно је, ипак, да ће у овоме добу трговачких уговора Аустрије са Балканским државама, који су подједнако важни за обе стране, Црна Гора у овоме покушају и успети.

Иностранц.

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ.

Ги де Мопасан, Приповетке. I. Превео с францускога Душан Л. Ђокић. Издање штампарије Талетова. Цена 1 динар.

Откако су, 1884, на три године пошто се појавила прва свеска Мопасанових новела, у „Новом Београдском Дневнику“ изишле његове приповетке „Исповест“ и „Сраман Хлеб“, Мопасан се код нас преводио релативно врло много и био читан врло радо. Неколико његових романа и добра трећина његових приповедака пружени су досад у српском преводу. Ипак зато, данас, после читавих двадесет година тако живог превођења, једна збирка његових приповедака као што је ова у редакцији Г. Ђокића била је врло потребна. Јер је Мопасан био превођен готово искључиво у ефемерним политичким листовима, и српски читалац у ствари као да га није ни имао, и није га могао ни познати.

И што је још сметало да се овај велики писац позна, то су били невешти и нетачни преводи, преводи, већином, ђака из гимназије и девојака, који су, и не слутећи да постоји нека вештина превођења, фина и компликована, намамљени и преварени Мопасановом класичном формом, његовим простим и јасним језиком, примењивали на њему своја оскудна знања у францускоме и српском језику.

И због тога је Г. Ђокић дошао на врло добру мисао кад се решио да да̂ у неколико књига један избор онога што је најбоље у моћном Мопасановом делу.

Преводилац мора имати грдно велику забуну избора да од двеста и петнаест Мопасанових прича и новела, готово подједнако савршених, изабере пет или шест за свој превод. Г. Ђокић је срећно изишао из те забуне;

и ако можда неке од приповедака које је он одабрао нису оно што је Мопасан дао најсолиднијег, оне су ипак врло добре, и показују, још, разне стране Мопасановог сликања живота.

Ту је, најпре, „Госпођица Фифи“, са својим енергичним и бруталним реализмом, али врло јака. једно мало кондензовано ремек-дело; ту је, затим, „Кајање“, тужна и дирљива историја једног промашеног живота; онда „Симонов Тата“, који је већ познат нашим читаоцима, „Проклет Хлеб“, с опором иронијом, и „Заштитник“, веселији; и најзад „Покојница“, једна болесна прича, скоро у роду Едгара Поа.

Свесрдно препоручујемо ову књигу. Р.

БЕЛЕШКЕ.

КЊИЖЕВНОСТ.

„Мисли о Фонду за земљорадничке пензије“. — У овоме броју доносимо мисли нашега сарадника Г. Јована Жујовића о Фонду за земљорадничке пензије. То је говор који је требао бити држан на конгресу српских земљорадничких задруга у Врању 1904 године. Г. Жујовић је први кренуо једну мисао, која је можда смела али у сваком случају важна и актуална. Социјално питање уопште данас се намеће свима озбиљним духовима у целом свету, а питање о поправљању стања сељачког сталежа у Србији, огромне већине народа у нашој земљи, двојином је значајно и вредно да се о њему пише и говори. „Мисли“ Г Жујовића прожете су широким хуманитарним надахнућем и живим осећањем социјалне правде, али оно што им даје нарочито цену, то је што нису кабинетски рад и собне сањарије, но резултат непосредних проматрања сеоских прилика, живота на селу, услова у којима наш сељак живи. Из тих разлога ми доносимо овај говор, задржавши му његов првобитан, јасан и популаран начин излагања, у каквом је облику био спремљен за сељачке делегате на Конгресу Земљорадничких Задруга.

Ускршњи књижевни додаци. — Овогодишњи ускршњи књижевни додаци политичких листова били су уређени с доста добре воље и прилично укуса („Дневни лист“, „Одјек“, „Самоуправа“, „Политика“), и донели су неколико ваљаних ствари.

Од песника, Г. Милорад Митровић штампао је у „Дн. листу“ јаку, али мало одвећ горку песму „Анђео сам и ја био“; Г. Алекса Шантић, такође у „Дн. листу“, једну мелодичну елегију; Г. Милорад Петровић, у „Самоуправи“, ритмично, живахно и свеже „Пролетње јутро“, и у „Одјеку“ и „Политици“ неколико мање добрих одломака из „Чучук Стане“; Г. Милутин Јовановић, у „Политици“, неколико лепих меланхоличних стихова; Г. Душан Симић, у истом листу, песму „Дубровнику“, с коректним, елегантним и благо узбуђеним стиховима, једну од најлепших што се о Ускрсу јавила; Г. Велимир Рајић, у „Дн. листу“, тако исто добар „Васкрс“; Г. Соколанин, у „Дн. листу“, „Штампи“ и „Правди“ три-четири простодушне и невеште песмице; Г. Dis, у „Самоуправи“, „Посету“, песму тамну и с разбарушеним смислом; Г. Данило Јанковић, у „Одјеку“ и „Дн. листу“, неколико симпатичних песмица и један посрбљен превод Игове песме „После боја“; Г.Г. Милорад Павловић, Владимир Станимировић и Авдо Карабеговић по једну песму у „Одјеку“, „Политици“ и „Дн. листу“. Г. Павловић у „Штампи“ и Г. Станимировић у „Одјеку“ имају, још, неколико добрих превода из Хајнеа. Класични Арверов сонет, један од најлепших што су икад написани, у преводу Г. Dis-a, у „Дн. листу“, испао је врло тврд.

Приповедачи су били мање дарежљиве и мање срећне руке од песника. Г.Г. Стеван Сремац и Радоје Домановић, у „Срп. застави“ („Аца Грозница“) и „Дн. листу“ („Увели цветак“), дали су две без великога интереса приповетке; Г. Невесињски, живим, једрим и колорисаним стилом, који је његова најлепша особина, испричао је у „Штампи“ „Невјесту и по“ и у „Самоуправи“ „Добром срцу добар Бог“; Г. М. М. Ускоковић има у „Самоуправи“ лепу фантазију „Недирнуто срце“ и у „Борби“ „Врбицу рабаџиског сина“; Г. Бор. А. Ник. дао је, у „Политици“, неколико искрених и топлих „Успомена“; Г. Иван Иванић прилично је забаван са својом „Изложбом грожђа“, у „Одјеку“; Г. Михаило Сретеновић, у „Самоуправи“, „Штампи“ и „Правди“, има три плитке, наивне и безначајне приповетке. Треба још споменути „Васкрс једног

устаника", од Г. М. Павловића, у „Одјеку", „Добошара", од Г. Милутина Јовановића, у „Политици" и „Бригу", од Г. Николе Јанковића, у „Дн. Листу".

Од страних приповедака, о Ускрсу су се јавиле, у преводима врло често рђавим, неписменим и неинтелигентним, „Нашли јади и јадника", од Јана Неруде, у „Самоуправи", „На моме прозору", од Андреа Терјеа, у „Дневном листу", „Оговарало", од Антона Чехова, у „Штампи", „Песма слепих", од Максима Горког, у „Борби", „Исповест", од Ги де Мопасана, у „Народном Листу", и његова „Идила" у „Трговинском гласнику", „Фотограф", од Алфонза Додеа, у „Вечерњим новостима", „Априлска ружа", од Анрија Лаведана, у „Вечерњим новостима" и „Опозицији", „Ускршњи поклон", од Марка Твена, и „Отац", од Б. Бјернсона, у „Малом журналу".

Што се тиче чланака, „Одјек" је донео једну речиту студију Г. Др. Јована Скерлића о Огисту Барбјеу, поводом стогодишњице песника Јулске Револуције; „Самоуправа" има козерију Г. Нор Frog-а „Ускрс", написану с великим и смешним претенсијама на ученост; и у „Трговинском Гласнику" штампано је неколико занимљивих одломака из мемоара мајора Јована Стевановића Виловског о ђенералу Стевану Шупљикцу, војводи српском.

Р.

Кића. — У Нишу је почео да излази почев од 17 пр. м. један недељни лист „лист за шалу, забаву и прикупљање народних умотворина" под чудним насловом „Кића" а у формату и посве неугледном облику наших обичних назови-шаљивих листова са њиховим илустрацијама. Његов је циљ „доносити све занимљивије (народне) умотворине" и тиме „подстицати све писменије и разборитије људе у народу да стално прибирају ове ствари". Циљ је леп, ван сваке сумње, само је овај наш „Кића" сувише мали за њ. У нас је било доста листова који су прибирали народне умотворине (Вила, Матица, и др.), као што их има и сад (Босанска Вила, Врач Погађач); и има доста народних умотворина прикупљених у њима, али није сва ствар у томе да се оне прикупе него да се лепо прикупе. А каква нам је гаранција да ће се оне лепо прикупљати у овом десетпарачком листу којем је уредник Мијаило Оцокољић, у којем се народне приче стављају упоредо са преведеним „шалама", у којем се те приче доносе без икакве напомене ко их је забе-

лежно и где су забележене, итд.? Неке приче изгледају да су само препричане по већ готовим збиркама: тако, она прва у 1 броју „Турчин и Гуслар“ коју сви познајемо по Врчевићу; или она о „Баби и Ђацима“, и „Иже, иже, али сира ниже“ (бр. 4), које су исто тако одавна познате. Н.

ДРУШТВА И УСТАНОВЕ.

Матица Српска. — Књижевни Одбор Матице Српске имао је у четвртак 31 марта (13 априла) свој редовни састанак, под председништвом А. Хаџића, председника друштвеног. — Југословенска Академија знаности и уметности у Загребу јавља, да је 8 априла (26 марта) у Ђакову преминуо њезин утемељитељ и први покровитељ Јосип Јурај Штросмајер, бискуп сремски итд. Чланови, одајући устајањем са својих места почаст, узимају на знање, да је председништво Матично Академији послало ову депешу: „Дубоко тронути смрћу великога добротвора народа хрватског, велеумнога бискупа Јосипа Јурја, част нам је изразити своје искрено саучешће и дубоко поштовање сени покојниковој“. — Југославенска Академија у Загребу захваљује на израженом саучешћу поводом смрти академика дра Миливоја Шрепла. — На место члана Радивоја Врховца, који је, послом оптерећен, захвалио на чланству Редакционог Одбора, бира се једногласно потпредседник Светозар Савковић. — Решава се, да се услед великих трошкова, те тако и велике штете, засад обустави издавање Календара Матице Српске. — На понуду дра Јосифа Караска у Бечу, да му се у Књигама Матице Српске штампа „Историја Словенских Књижевности“, решава се да се позове да пошље свој рукопис, који се после има издати на преглед. — Предлог Г. Исидора Бајића, да Књижевни Одбор у Књигама Матице Српске изда опсежно дело о музици, које би обухватило све гране музичке с особитим обзиром на српске прилике, није се могао примити, пошто би дело у том облику било и сувише специјално а уједно и превелико. — Прерађен саставак Г. Нике Николајевића „Грчки мудрац Диjоген“, удешен по руском оригиналу Н. Н. Бирјукова, издаје се Редакционом Одбору. — Рукопис „Књиговодство за пољопривреднике“, послан за Књиге за народ, није се примио, пошто је за народне прилике врло специјалан и теоријски удешен. — Ни рукопис „О приповедној уметности“, послан за Летопис, није примљен;

оцењивач није могао стећи уверење да је дело самостално израђено. — Примљена су за Летопис дела „Стјепан Митров Љубиша“ од Марка Цара и „Узалудна љубав“ новела Дамјана Омчикуса. — Тако исто је примљена за Летопис расправа Јакова Барта Ћишинског „Савремена књижевност Лужичких Срба“. На оцену се издаје рукопис „О шљиви“, који је непознати писац послао за Књиге за народ.

Књижевни одбор држао је у четвртак 5 (18) маја свој редовни састанак. Од предмета наводимо: Југословенска Академија знаности и уметности у Загребу захваљује на израженом саучешћу поводом смрти бискупа Јосифа Јурја Штросмајера, и јавља о смрти академика Ивана Ткалчића. — Узима се на знање да српско акад. друштво „Зора“ у Бечу приређује 7 (20) о.м. комерс упокојеном члану свом Антуну Фабрису. — На молбу „Кола младих Срба“ у Будимпешти ради прославе стогодишњице од рођења и педесето-годишњице од смрти песника српског Јована Стерије Поповића, ставиће се Матица Српска у споразум са Српском Краљевском Академијом у Београду. — Утврђује се нацрт правила за издавање награда заслужним и сиротним књижевницима српским из задужбине Атанасија П. Гереског, и подноси се Књижевном Одељењу на одобрење. — Узима се на повољно знање да је руски књижевник Николај Ив. Коробка у Петрограду за Летопис послао почетак својих студија о новијој књижевности руској. За сад је послао расправе о Вс. Гаршину и Ан. Чехову, а послаће још о Горком, Короленку и Андрејеву. — Не примају се за издања Матичина рукописи: „Радослав Павловић, велики војвода босански“ и превод Љермонтовљеве трагедије „Људи и страсти“. — Издају се на оцену рукописи: „Смрт Смаjил-аге Ченгића“ расправа, превод Арањеве песме „Дозивање на лешину“ и позоришна игра „Шваља“.

О.

Власник, Љубомир Стојановић. Уредници, Павле Поповић, и Др. Јован Скерлић.

С Р П С К И

КЊИЖЕВНИ ГЛАСНИК.

Књига XIV, број 11. — 1 јун, 1905.

ИЗ БЕЛЕЖАКА СА СЕЛА:

ДОБРА ДУША.

Неко се бори за власт, неко за господство, неко за богатство, неко да придобије љубав, неко за положај, неко за престо, неко за славу, а она се јадница борила целог века за сапун. И то не какав скупоцени сапун, већ сапун за прање рубља, перађи, како га сељаци зову *погани сапун*. Ето за тај сапун борећи се, провела је век.

Памтим је још док бејах дете. Малена, крупна, мало нарамкује из десног кука. Глава повећа, лице црно-жуто, грубо, увек исперутано због многе употребе сапуна; танка, влажна, широка уста; очице мале, симпатичне, жалосне, вире испод чисте шамије, коју готово на очи навуче. Од кад је памтим она је удовица. Живела је с браћом у задрузи, и вршила је дужност дечјег команданта.

Она их рани, нева им, тепа; она их, како она стручно вели, „полаже" да спавају, она их буди, она све. И она је ручала, вечерала и спавала у том дечјем логору, и ако је имала своју клету.

Ту тек да човек уђе па да види да се она не бори узалуд целог века за сапун. Мирише чистота и босиљак, а и на њој све чисто од главе до пете. Свака крпица, коју и у дворишту нађе (и то је радила), опрана и лепо сложена.

— Што? Требаће и ово за закрпу, а они бацили! говори и дигне крпицу, али је не остави прљаву. Одмах сапун и воду, па то опере у три воде и три пут трља сапуном.

Седи у сред дечје војске, жваће леб, а деца по двоје троје на групице једу млеко, па се и заваде, побију се кашикама па им косице све беле од млека. Она се умеша, расправља, деца је се не боје, не слушају, а она удари у плач, и узме клети судбину, а деца у смеј. Тада у крајњем моменту тражи интервенцију страних сила и зове у помоћ мајке и очеве. Кад успостави ред, она опет певуши деци нека тепања на свој особити начин.

Нико никад с њом озбиљно није разговарао. Све што је, то се нашале на рачун њеног сапуна. Једнако с децом, па и она годинама постала право дете. Час плаче ни за шта, час се смеје до суза.

Њене се жеље каткад простирале и на шамије и на по коју памуклију и ако је у сандуку имала неупотребљених нових шамија, које је на свадбама добијала пре толико и толико година, али она то чува, слаже. Сваки дан по десет ће пута повадити све из сандука и наново сложити.

Али сапун, пусти сапун! Мисао о сапуну је испунила целу њену егзистенцију, и ум и срце и душу њену.

Као год што је Наполеон рекао: „три су ствари потребне за рат: прво — новац, друго — новац и треће — опет новац; тако би и она, попут овог великог ратника, да је за ову фразу знала, узвикнула с пуним убеђењем: „три су ствари потребне за живот: прво — сапун, друго — сапун и треће — опет сапун!“

Сељаци су се често смејали и дирали је за ову њену манију за чистотом, али мени је то било симпатично. Сваки час се купа. А кад се умива, стани па гледај. По читав сат се умива. Десет пута ће се мазати сапуном и спирати га. Зато јој је лице и исперутано.

Чим ко из куће пође у варош, она одмах за њим:
— Купи, брале, мало сапуна.

— Какав сапун! не може то једнако да се троше паре.

— Купи вала сад, па после, еј чак там' за дуго нећу тражити.

Очајна је кад се онај што иде врати без сапуна. Онда иде у своју клетицу па плаче као да је све покопала. А имала је увек у резерви бар два килограма, ал' то не би утрошила до жива јада, тако рећи никад, па ма надничилаваздан за најмање сликче сапуна.

Ако дође ко од зетова или родбине у госте, а она одмах пред њега на место поздрава:

— Аха, сто мени мога зета, купиће он мени сапуна.

Доцније се браћа поделила. Њој су дали једну краву и 300 килограма жита као храну за годину. Она остаде код настаријег брата. И даље се бавила око деце и даље је молила и кукала за сапун.

Чим чује да је ко испросио, одмах она иде њему.

— А, жениш се, дан ти твој, а иси мени купио сапуна.

Њој је то тражење прешло у страст, и у последње време она је људе делила у две групе: добри, који јој купе сапуна, и пропала бића, одроди, који јој никад нису купили сапуна.

Говорите ви њој о неком и истичете све врлине овог света да докажете да је добар, то све за њу не вреди ништа. Слушала је једном како њен брат разговара са сељацима да је за председника најбољи Павле...

— Их, што га погоди! И сина женио и ћер удавао, па никад да ми је купио сапуна! добацила је она жучно.

Она је чак на неки начин сматрала да је то куповање њој сапуна обавезније за сваког српског грађанина него плаћање пореза.

Прошло је било десет година, а ја је нисам видео. Тад кад сам походио њину кућу, брат јој бејаше умро неколико месеци раније.

Седи на постељи где јој је брат спавао па плаче и нариче:

— Јаој, слатки брале, ко ће мени сапуна да купи? А ти купиш, па кажеш: ево сапуна. Јаој, добро моје... А, сеја теби дала њене даске, а не жали сеја за тебе... У моје те даске саранили, добро моје...

— Ћути, будало! Шта ту пренемажеш? обрецну се на њу један од братанића.

— Но, ћути! Ваљад' ми купујете сапун, па да не жалим!

— А какве даске? упитам.

— Па, знаш, она дала њене даске те смо јадног оцу саранили, рече њен братанић.

— Па зар сваки има спремљене своје даске за мртвачки сандук?! упитам зачуђен.

— Има, но! Кад су се из задруге поделили, они су из заједничког забрана узели јапију и отесали свáком даске.

— А где су његове?

— Па није имао Нико покојни, па јадан оца дао њему своје.

— Сејине даске, брале слатки, у њима да лежиш! Суве, брале, како су добре биле, сад онаке јапије нема, ал' не жали сеја! нариче она.

— Па отесаће и теби друге! тешим је.

Она уздахну, па ће тихо кроз плач.

— Нема сад онаке. Оно је знаш сува јапија била, па ми не би за двасс година у земљи иструлеле.

Купио сам јој килограм сапуна. Њена се туга мало ублажи од толике изненадне радости.

Јадница! Волела је „кило“ сапуна него престо руског цара. Рад. Домановић.

КРЕНКЕБИЛ.

(2.)

III.

Кренкебил пред судом.

Председник Буриш је посветио читавих шест минути испитивању Кренкебилову. То би испитивање више расветлило ствар да је оптужени одговарао на постављена питања. Али Кренкебил није био навикнут на расправљања, а у таквоме друштву су му страх и поштовање затварали уста. Тако је он ћутао, а председник сам давао одговоре; они су теретили оптуженога.

— Најзад, ви признајете да сте рекли: „смрт кравама“.

Тек тада из старог грла оптуженог Кренкебила изби неки глас -- сличан звеку гвожђа и разбијеног стакла.

— Ја сам рекао „смрт кравама“ зато што је позорник казао „смрт кравама“. Тада сам ја казао „смрт кравама“.

Он је хтео да каже како је, зачуђен сасвим изненадним окривљењем, у своме запрепашћењу, само поновио чудновате речи које се сада њему лажно потурају, а које он извесно није изговорио. Он је рекао „смрт кравама“, као што би рекао: „зар ја да говорим увредљиве речи, — можете ли веровати“.

Г. председник Буриш не разумеде ствар тако.

— Тврдите ли ви, да је позорник први узвикнуо?

Кренкебил не хтеде да се изјасни.

То је било сувише тешко.

— Не тврдите дакле; имате и право, рече председник и нареди да се позову сведоци.

Позорник 64, по имену Бастијен Матра, закле се да ће говорити само истину, и ништа друго до истину. И каза у овим речима;

— Кад сам 20 октобра био на служби, приметих, око подне, у улицу Монмартр једну личност коју држах за каквог торбара и која је преко правила задржавала своја колица пред бројем 328, што је проузроковало збрку међу колима. Ја му три пута дадох наредбу да иде даље, али је он не хтеде испунити. И кад му ја дадох на знање да ћу га узети на протокол, он ми одговори вичући: „смрт кравама“, што ми се учини увредљиво.

Ова одлучна и одмерена доставка би од стране суда саслушана са очевидном наклоношћу. Адвокат је био као сведоке навео г-ђу Бајар, обућарку и Г. Давида Матје, главнога лекара болнице Амброаз-Паре, официра Почасне Легије. Г-ђа Бајар, не бејаше ништа чула ни видела. Доктор Матје се налазио у гомили скупљеној око позорника, који је опомињао продавца да тера даље. Његово сведочанство изазва мали сукоб.

— Ја сам био сведок призора, рече он. Видео сам да се позорник преварио: није био увређен. Ја му приђох и рекох му то. Он задржа кривца ухваћеног, а мене позва за собом у комесарову канцеларију. Ја то учиних, понових своју изјаву пред Комесаром.

— Можете сести, рече председник. Пријавниче, зовите натраг сведока Матру.

— Матра, кад сте приступили хапшењу оптуженога, није ли вам Г. доктор Матје приметио да сте се преварили?

— То јест да ме је увредио, господине председниче.

— Шта вам је казао?

— Казао ми је: „смрт кравама“.

Међу слушаоцима се диже граја и смех.

— Можете ићи, рече председник журно. И извести публику да ће, ако се те непристојне манифестације буду поновиле, наредити да се сала испразни. Међутим, одбрана је победоносно тресла рукаве своје хаљине, и већ се мислило да ће Кренкебил бити ослобођен.

Пошто се мир био васпоставио, Г. Лемерл устаде. Он своју одбрану започе хвалом службеника префектуре,

„ти скромни служитељи друштва, који, за ништавну награду, трпе умор, излажу се непрестано опасностима и врше сваког дана јунаштва. То су бивши војници који су и даље остали војници. Војник, та реч каже све...“

И Г. Лемерл се без икаква успљавања уздиже до врло високих погледа о војничким врлинама. Он је од оних, рече, „који не допуштају да се дира у војску, у ону народну војску којој је и он на свој велики понос припадао“.

Председник климну главом.

Г. Лемерл је заиста био резервни поручник. Он је и кандидат националистички у кварту Вијеј-Ходријет.

Он продужи:

— Не, извесно; ја добро знам скромне и драгоцене услуге које чувари мира свакодневно чине честитом становништву париском. И ја не бих, господо, устао у одбрану Кренкебила, кад бих у њему видео човека који је увредио једног старог војника. Мој се клијенат оптужује да је рекао: „смрт кравама“. Смисао ове реченице није ни мало сумњив. Ако прелистате *Речник простог шатровачког говора* прочитаћете: „*Крава:* беспосличар, лењштина; који се протеже лењо као каква крава, у место да ради. *Крава*, ко се продаје полицији: шпијун. „Смрт кравама“ се каже у извесном сталежу.“ Али све се то питање састоји у овоме: како је то Кренкебил казао? и чак, да ли је казао? Допустите ми господо да у то посумњам.

„Ја не сумњичим позорника Матру никаквом рђавом мишљу. Али он врши, као што смо напред казали, један врло тежак посао. Он је по каткад уморан, изнурен. У таквом стању он је могао бити жртва једне врсте халуцинације слуха, и кад вам још, Господо, каже да је и Давид Матје, официр Почасне Легије, главни лекар болнице Амброаз-Паре, један кнез науке и светски човек, тако исто викао: „смрт кравама“, ми смо сасвим принорани да признамо да је Матра изложен болести опсесије и, ако израз није сувише јак, жртва лудила гоњења.

„Па чак и да је Кренкебил викао: „смрт кравама“, остаје да се дозна да ли та реч у његовим устима има преступнички карактер. Кренкебил је незаконито дете једне торбарке, која је пропала због покварена живота и пића. Он је рођен алкохоличар. Ви ево видите каквом су га животињом учиниле читавих шездесет година бедна живота и потпуно можете рећи, господо, да је неодговоран.“

Г. Лемерл седе, а Г. председник Буриш процеди кроз зубе пресуду, којом се Жером Кренкебил осуђује на петнаест дана затвора и педесет динара новчане казне. Суд је своје убеђење основао на сведочењу позорника Матре.

Кад га проведоше кроз дуге мрачне ходнике судске куће, Кренкебил осети велику потребу за симпатијом. Он се окрете општинском гардисту и зовну га три пут:

— Војниче!... Војниче! Хеј! Војниче! И уздахну.

— Да ми је ко пре петнаест дана само казао да ће ми се десити ово што ми се дешава!...

Затим му дође ова мисао:

— Брзо говоре ова господа. Говоре добро али говоре сувише брзо. Не може човек да се са њима објасни... Војниче, чини ли се вама да они говоре сувише брзо?

Али је војник корачао не одговарајући и не окрећући главе.

— Што ми не одговарате?

Војник је ћутао. И Кренкебил му горко рече.

— Та говори се и једном псету. Зашто ви мени не одговарате? Нећете ни уста да отворите као да се бојите да не засмрде.

IV.

Аполог за Г. председника Буриша.

Неколико радозналаца и два три адвоката напустише седницу, пошто се прочита пресуда, и кад већ писар позва за друго суђење. Они који су излазили нису размишљали о Кренкебиловој ствари, која их није ни

интересовала толико и на коју чак нису више ни помишљали. Једини Г. Жан Лермит, бакрорезац, који случајно бејаше дошао у судницу, размишљаше о ономе што мало час чу и виде.

Наслањајући руку на раме адвоката Жозефа Обареа, он поче:

— Треба хвалити председника Буриша што је умео да се отресе ништавне радозналости духа, и да се сачува од оне духовне гордости која хоће све да зна. Стављајући једну против друге, противречне доставке позорника Матре и доктора Давида Матјеа, судија би пошао оним путем на коме се налази само на сумњу и неизвесност. Метода која се састоји у испитивању факата по правилима критике, не може се помирити са добром судском администрацијом. Да је судија био толико неразуман те да се управља по тој методи, његова би суђења зависила од личне проницљивости, која је врло често мала, и од слабости људске, која је стална. Каква би им онда била важност? Не може се порицати да је историјска метода сасвим незгодна за прибављање извесности која је њему потребна. Довољно је сетити се случаја са Валтером Ралегом.

„Једнога дана, кад је Валтер Ралег, затворен у Лондонској Кули, радио, по свом обичају, на другом делу своје *Историје света*, нека свађа зачу се под његовим прозором. Он оде да гледа те људе који су се свађали, и кад се опет вратио раду, он је мислио да их је добро видео. Али сутра дан, кад је о тој ствари говорио са једним пријатељем који је такође био присутан свађи и у њу се умешао, пријатељ му доказа да ништа није тачно видео. Размишљајући после о тешкоћи дознавања истине о далеким догађајима, кад се могао преварити у ономе што се дешавало пред његовим очима, он баци у ватру рукопис своје историје.

„Кад би и судије имале исте скрупуле које и сир Валтер Ралег, они би побацали у ватру све своје истраге. Али они немају на то права; то би са њихове стране

значило одрицање правде, то би био злочин. Треба се одрећи сазнања, али се не треба одрећи суђења. Они који хоће да пресуде судова буду основане на методичном истраживању чињеница, јесу опасни софисти и лукави непријатељи правде, грађанске и војничке. Председник Буриш има и сувише правнички дух и своје пресуде не доводи у зависност од разума и науке, чији су закључци подложни вечитим оспоравањима. Он их оснива на догмама и ставља их на традиције, тако да се његове пресуде по важности равнају са наредбама Цркве. Његове су пресуде канонске. Ја мислим да их он извлачи из извесног броја светих канона. Видите, на пример, да он сведочења класификује, не по неизвесним и варљивим одликама вероватности и људске истине, већ по битним, сталним и очигледним одликама. Он их мери према тежини оружја. Има ли што простије и у исто време што паметније? Он држи за непобитно сведочење једног чувара реда, издвојивши га од свега што је у њему човечанског и замисливши га метафизички, као један број из списка и према категоријама идеалне полиције. Није му се чинило да Матра (Бастијен) рођен у Чинто-Монте (Корзика), не може пасти у заблуду, нити је икада држао, да је Бастијен Матра обдарен каквим великим посматрачким духом, нити пак да се при испитивању чињеница служи каквом тачном и строгом методом. У ствари, он и не зна за Бастијена Матру већ за позорника 64. — Човек је погрешим, мисли он. Петар и Павле се могу варати. Декарт и Гасанди, Лајбниц и Њутн, Биша и Клод Бернар могли су се варати. И ми се варамо сви, и свакога тренутка. Наши узроци за грешење су многобројни. Опажања чула и расуђивања разума јесу извори илузија и узроци неизвесности. Не треба се поуздати у сведочење једног човека: Testis unus, testis nulus; али се може поуздати у један број. Бастиен Матра из Чинто-Монте може грешити, али позорник 64, одвојен од свега што је у њему човечанско, не вара се. То је једно суштаство, а суштаство нема у себи ничега онога

што је у људима и што их узнемирава, квари, гони на злоупотребу. Оно је чисто, *ненарушиво* и без ичега другог. С тога се суд није ни мало устезао да одбаци сведочење доктора Давида Матјеа, који је само човек, да би примио сведочење позорника 64, који је чиста идеја и као зрак Божји који је обасјао судијски сто.

„Поступајући на тај начин, председник Буриш је обезбедио себи једну врсту непогрешивости, једину којој судије могу тежити. Кад је човек који сведочи наоружан сабљом, онда треба слушати сабљу а не човека. Човек је достојан презрења и може се варати, а сабља није за презирање и има увек право. Председник Буриш је дубоко продро у дух закона. Друштво почива на сили, и сила се мора поштовати као величанствени темељ друштава. Правда је управљање силе. Председник Буриш зна да је позорник 64 један делић владаоца. Владалац пребива у сваком од својих чиновника. Порушити углед позорника 64 значи ослабити државу. Појести један лист артишоке, значи појести артишоку као што каже Боспе својим узвишеним језиком. (Politique tireé de l'Ecriture sainte, passim)[1]

„Сви мачеви једне државе окренути су у истом правцу. Кад се они окрену једни против других руши се држава. Због тога је оптужени Кренкебил осуђен баш на петнаест дана затвора и педесет динара новчане казне, на основу сведочења позорника 64. Причињава ми се да чујем како председник Буриш сâм објашњава лепе и узвишене разлоге који су му улили пресуду. Чисто ми се чини да га чујем како каже:

— Осудио сам ту личност према исказу позорника 64, с тога што је у позорнику оличена друштвена сила. И да бисте увидели моју мудрост, довољно вам је да замислите шта би било да сам радио противно. Видели

[1] Боспе-ово дело, издано после његове смрти 1709, у коме он развија теорију апсолутне власти краљеве и његове одговорности само пред Богом, оправдавајући своје закључке речима из Св. Писма. Пр.

бисте одмах, да би то била бесмислица; јер да сам судио противно сили, моја пресуда не би била извршена. Памтите, господо, да се судије слушају само док имају силу уза себе. Без жандарма судија би био само једно бедно сањало. Ја бих сам себи шкодио да нисам дао право једном жандарму. Уосталом, и дух закона се томе противи. Разоружати силне, па наоружати слабе, значило би изменити друштвени поредак, који сам ја дужан чувати. Правда је освећење утврђених неправди. Је ли ко икада њу видео против освајача и отимача? Кад се уздигне каква незаконита власт, она има само да је призна да би је учинила законитом. Све се састоји у облику, а између злочина и невиности нема разлике веће од дебљине листа хартије са таксеном марком.

— До вас је стајало, Кренкебиле, да ви будете јачи. Да сте се пошто сте узвикнули: „смрт кравама“, прогласили за императора, диктатора, председника Републике, или макар само за општинског одборника, уверавам вас да вас не бих осудио на петнаест дана затвора и педесет динара новчане казне. Ослободио бих вас сваке казне. Можете ми веровати.

„Тако би без сумње говорио председник Буриш, јер он има правни дух и зна шта један судија дугује друштву. Он брани друштвена начела уредно и правилно. Правда је друштвена. Само рђави духови могу од ње тражити да буде човечна и осетљива.

Управља се по учвршћеним правилима, а не дрхтању меса и бистрини ума. Нарочито не тражите од ње да буде правична, она нема за то потребе пошто је правда, и ја ћу вам шта више рећи да је мисао о правичној правди могла нићи само у глави каквог анархиста. Председник Мањо[1] истина изриче правичне пресуде, али му оно поништавају, и то је право.

[1] Le président Magnaud, председник суда у Шато-Тјери, у Француској, познат са својих човечних пресуда, којима не суди људе баш по слову закона но духу правде, са хумане и социјалне тачке гледишта. Пр.

„Прави судија мери сведочења по тежини оружја. То се видело у Кренкебиловој и многим другим још чувенијим суђењима.“

Тако је говорио Г. Жан Лермит прелазећи с краја на крај салу Па-Перди.

Адвокат Жозеф-Обаре, који је познавао суд, одговори му трљајући врх свога носа:

— Ако хоћете да знате моје мишљење, ја не верујем да је се председник Бурпш уздигао до тако високе метафизике. По моме мишљењу, примајући сведочење позорника 64 као израз истине, он је просто урадио оно што је увек видео да други раде. У подражавању треба тражити узрок многим људским радњама. Ко се саображава обичајима, увек ће проћи као поштен човек. Добрим људима се зову они који раде оно што и други.

(Наставиће се.)

Анатол Франс.

(Превео с француског Мих. Ђорђевић).

ИЛСКА ВЕНЕРА.

Ἵλεως ἦν δ' ἐγώ, ἔστω ὁ ἀνδριάς καὶ ἤπιος, οὕτως ἀνδρεῖος ὤν.[1]

ΛΟΥΚΙΑΝΟΣ ΦΙΛΟΨΕΥΔΗΣ.

Силазио сам низ последњу кӧсу на Канигуу, и мада је сунце било већ зашло, разазнавао сам у равници куће варошице Ила, у коју сам ишао.

— Ви знате, рекох Каталонцу који ми је од синоћ служио као вођ, ви знате зацело где станује Г. од Пејрехорада?

— Како не бих знао, викну он, знам му кућу као своју; и да није тако мрак, показао бих вам је. То је најлепша кућа у Илу. Има пара тај Г. од Пејрехорада; а за сина узима девојку од још већег богаташа.

— А да ли ће скоро бити то венчање? запитах га.

— Како скоро! та можда су већ и свираче пого-

[1] Био сам милостив премда сам био храбар, нека и статуа буде блага. Пр.

дили за свадбу. Вечерас, може бити, сутра, прекосутра, шта га ја знам! Весеље ће бити у Пијгаригу; јер господин син узима госпођицу од Пијгарига. То ће бити сватови!

Мене је препоручио Господину од Пејрехорада мој пријатељ Г. од П. То је, рекао ми је он, један врло учеван познавалац старих споменика и сушта љубазност од човека. Њему ће бити право задовољство да ми покаже све рушевине на десет миља унаоколо. Ја сам тако рачунао да с њим обиђем околину илску, за коју сам знао да је богата античким и средњевековним споменицима. Ова свадба, о којој сам сад био чуо први пут, реметила ми је све планове.

Ја ћу им бити на незгоди, рекох себи. Али се чекало на мене; Г. од П. био је јавио за мој долазак, и сад се није имало куд.

— Да се кладимо, Господине, рећи ће ми мој вођ, кад смо већ били у равници, да се кладимо у цигару дувана да ћу погодити шта ћете радити код Г. од Пејрехорада.

— Па, одговорих ја пружајући му цигару, то није вдраво тешко погодити. У ово доба дана, и после шест миља путовања преко Канигуа, најважнија ствар је вечера.

— Јест, али сутра?... Ето, кладио бих се да идете у Ил да видите идола. Погодио сам чим сам вас видео како пресликавате свеце серабонске.

— Идола! каквог идола? Та је реч пробудила радозналост у мени.

— Шта! зар вам нису причали, у Перпињану, како је Г. од Пејрехорада нашао једног идола у земљи?

— Хоћете да кажете кип од печене земље, од иловаче?

— Није, него баш од бакра; могло би из њега да се излије пуно дваесгука. Тежак вам је као црквено звоно. Нашли смо га дубоко у земљи, испод једне маслине.

— Дакле сте и ви били ту кад су га нашли?

— Јесам, Господине. Г. од Пејрехорада рекао је,

пре две недеље, Јовану Колу и мени да пичупамо једну стару маслину која је била промрзла лани, а лањска година није ваљала баш низашта, знате и сами. И тако радећи, Јован Кол, који се својски био предао послу, заману једанпут будаком, и ја чух дâн... као да је ударио у звоно. Шта ли је то? рекох ја. И ми онда копај, копај, и најзад се помоли једна црна рука, налик на руку мртваца који устаје из земље. Мене стаде хватати страх. Отидем господину и кажем му: Да ви'те, господару, мртваци под маслином! Да зовнемо попа. — Какви те мртваци напали? рече ми он. Онда дође сâм, и тек што је сагледао руку повика: — Антика! антика! — Помислио би човек да је нашао какво благо. Затим стаде лепо да копа будаком, рукама, и радио је готово толико колико ми обојица.

— А шта сте нашли најпосле?

— Једну велику црну жену, више од пола, да 'простите, господине, голу, сву од бакра, и Г. од Пејрехорада нам је рекао да је то неки идол из незнабожачких времена... из времена Карла Великог, тако нешто.

— Видим шта је... Каква бронзана Богородица из неког порушеног манастира.

— Богородица! јест ја!... Познао бих је ја одмах да је то била Богородица. Идол, кад вам кажем; то се лепо види и по лицу. Упро у вас своје велике беле очи... Рекли бисте да вас мери. Бог и душа, мора човек да обори очи кад га гледа.

— Беле очи? Без сумње су уметнуте у бронзу. То ће можда бити каква римска статуа.

— Римска! тако је. Г. од Пејрехорада каже да је то Римљанка. А, видим ја добро да сте и ви научењак као и он.

— Да ли је цела, добро очувана?

— О, господине, не фали јој ништа. Још је лепша и дотеранија него попрсје Луја Филипа од обојеног гипса, у општини. Али опет-опет, не допада ми се лице овог идола. Изгледа пакосно... а и идол је пакостан.

— Пакостан? Какву вам је пакост учинио?

— Оно, мени и није; али видећете. Запели смо били из петних жила да га усправимо; и Г. од Пејрехорада је вукао за уже, и ако је слаб као пиле, честити човек! На једвите јаде га усправимо. Ја сам се био сагао да узмем парче ћерамиде да подметнем под њега, кад наједанпут, рррр, идол паде наузнако целим телом. Ја рекох: чувај. Ипак, нисам рекао доста брзо, јер Јован Кол није имао кад да склони ногу...

— И рањен је?

— Сирота његова нога, сломљена је цела као притка. Јао мене! кад видех то, ја се помамих. Хтео сам да разлупам идол будаком, али ме Г. од Пејрехорада задржа. Он је дао новаца Јовану Колу, али овај опет лежи у постељи од пре две недеље како му се то десило, и лекар каже да никад неће моћи ићи овом ногом као оном другом. Баш штета; он је био наш најбољи тркач и, после господина сина, највештији лопташ. Г. Алфонсу од Пејрехорада било је много жао, јер је Кол увек играо с њим. Милина је било видети како они одбијају један другом лопте. Буп! буп! Никад нису додиривале земљу.

Разговарајући тако, ми уђемо у Ил, и мало затим ја се обрех пред Господина од Пејрехорада. То је био један још држећ и жив старчић, с напрашеном косом, с црвеним носем, весео и шаљивчина. Пре него што је отворио писмо Г. од П., он ме је посадио за пун сто, и представио ме својој жени и сину као једног славног археолога, који ће истргнути Русиљон из заборава у коме га је остављала равнодушност научењака.

Једући врло слатко, јер ништа не отвара већу вољу за јелом него свеж плањински ваздух, ја сам пажљиво посматрао своје домаћине. Рекао сам већ реч две о Г. од Пејрехорада; треба да додам да је он био сушта живост. Говорио је, јео, устајао, трчао у своју библиотеку, доносио ми књиге, показивао ми естампе, уливао ми вина у чашу, никад није био миран два минута. Његова жена, угојена мало више но што треба, као већина Ка-

талонки кад пређу четрдесету, учинила ми се права правцата паланчанка, заузета једино својим домаћим пословима. Мада је вечере било доста бар за шесторо, она је трчала у кујну, клала голубе, правила неке каше, отворила не знам колико тегли с компотима. За трен ока сто је био претрпан чинијама и флашама, и ја бих сигурно тако покварио стомак да бих умро да сам само окусио од свачега чим су ме понудили. Међутим, кад год бих одбио које јело, настала би нова извињавања. Бојали су се да ми неће бити добро у Илу. По паланкама се, знате, има тако мало средстава, а Парижане је тако тешко задовољити!

Док су његови родитељи излазили и улазили, Г. Алфонс од Пејрехорада није се мицао с места, као гранични бог Термин. То је био висок младић од двадесет и шест година, лепих и правилних црта, али без израза. Његов стас и његове атлетске облине потврђивали су речито глас неуморног лопташа који је уживао у том крају. Тог вечера био је обучен елегантно, тачно према слици у последњем броју Модног Журнала. Али ми је изгледало да се незгодно осећа у том оделу; био је укочен као проштац у својој кадифеној јаци, и окретао се само целим телом изједна. Његове велике и од сунца поцрнеле руке, његови кратки нокти били су у необичној супротности с његовим оделом. То су биле сељачке руке које вире из рукава једнога кицоша. Узгред буди речено, и ако ме је мерио врло радознало од главе до пете, као Парижанина, целог вечераословио ме је свега једанпут, и то ме је запитао где сам купио ланац од сата.

— Тако, драги мој госте, рече ми Г. од Пејрехорада, кад се вечера приближила крају, ви сте сад моји и остаћете код мене. Ја вас нећу пустити док не будете видели све што је год занимљиво по нашим планинама. Треба да познате наш Русиљон, и да му досудите оно што му се дугује. Ви немате ни појма шта ћемо вам ми све показати. Споменике феничанске, келтске,

римске, арабљанске, византијске, ви ћете видети све, и најважније и најситније. Ја ћу вас водити свуда, и нећу пропустити ни једну циглу а да вам је не покажем.

Он се закашља и мораде да стане. Ја се користих тиме да му кажем како ће ми бити необично криво што ћу га узнемирити у околностима тако важним за његову породицу. Ако хоће да буде добар да ми дâ неколико својих драгоцених савета о излетима које ћу имати да правим, ја бих могао, а да се он и не мучи да ме прати...

— А, ви то мислите на свадбу овога младића, узвикну он прекинувши ме. Није то ништа, правићемо је прекосутра. Ви ћете се провеселити заједно с нама, у породичном кругу, јер је млада у жалости за једном тетком коју је наследила. Због тога неће бити ни весеља ни игранке... Баш штета... видели бисте наше Каталонке како играју... Оне су лепе, и можда би вам дошла жеља да се угледате на мог Алфонса. Једна женидба, кажу, повлачи за собом друге... У суботу, кад се младенци буду венчали, ја ћу бити слободан, и онда ћемо се дати у трку. Ја вас молим за опроштај што ћемо вас намучити да присуствујете једној паланчанској свадби. За Парижанина који је сит и пресит светковина... па свадба и то још без игранке! Ипак, видећете младу... младу... казаћете ми већ да ли имам право... Али ви сте озбиљан човек и не гледате више жене. Имам ја да покажем вама нешто боље од тог. Што ћете видети нешто!... За сутра вам остављам једно велико изненађење.

— Боже мој, рекох му ја, тешко је имати какво благо у својој кући, а да свет за то не дозна. Ја мислим да погађам изненађење које ми ви спремате. Али ако је то реч о вашој статуи, опис који ми је дао о њој мој вођ само је распалио моју радозналост и припремио ме на дивљење.

— А, он вам је говорио о идолу, јер они тако зову моју лепу Венеру Тур... али ја нећу ништа да вам кажем. Сутра, усред бела дана, ви ћете је видети, и рећи ћете ми да ли имам разлога што је сматрам за једно ремек-

дело. Бог и вера, нисте могли доћи у згоднији час. Има натписа које ја, бедни незналица, објашњавам на свој начин... али један париски научењак!... Ви ћете се можда смејати мом тумачењу... јер ја сам написао једну расправу... ја исти који сад с вама говорим... стари паланчански старудијар, ја сам се бацио... Хоћу да задрмам штампарску машину... Кад бисте хтели да будете добри да ме прочитате и исправите, ја бих се могао надати... На пример, ја сам врло радознао да чујем како ћете ви превести онај натпис на цоклу: Cave... Али нећу још ништа да вас питам. Нек остане за сутра, за сутра! Ни речи више данас о Венери!

— Имаш право, Пејрехораде, рече му жена, што си се окануо једном твог идола. Зар не видиш да господин не може да једе? Ех, господин је видео у Паризу много лепших статуа од твоје. У Тиљеријама има их на туцета, и тако исто бронзаних.

— Какво незнање, блажено незнање паланчанско! прекиде је Г. од Пејрехорада. Поредити један диван антички споменик са ништавним ликовима Кустувим.

О како с непоштовањем
О боговима говори жена ми!

Знате ли да је моја жена хтела да претопим статуу у звоно за нашу цркву? Она би му наденула име. Једно узор-дело Mиронoвo, господине!

— Узор-дело! узор-дело! лепо је узор-дело учинила! сломила ногу човеку!

— Жено, видиш ли? рече Г. од Пејрехорада одлучним гласом, и испруживши к њој своју десну ногу у чарапи од шарене свиле. да ми је моја Венера сломила ову ногу, ја не бих жалио.

— Боже, Пејрехораде, како можеш да говориш тако! Срећа што је оном човеку боље... Ја још не могу да се помирим с мишљу да гледам статуу која чини таке несреће. Сирома Јован Кол!

— Ранила га Венера, господине, рече Г. од Пејре-

хорада смејући се грôтом, ранила га Венера, и он се жали, угурсуз један:

Veneris nec praemia nôris[1]

Кога није ранила Венера?

Г. Алфонс, који је боље разумевао француски него латински, намигну у знак да разуме, и погледа ме као да хоће да ме пита: А ви, Парижане, разумете ли ви?

Вечера се сврши. Прошао је био читав сат како сам ја престао да једем. Био сам уморан, и нисам могао успети да прикријем зевање које ме је сваки час спопадало. Госпођа од Пејрехорада спази то прва, и рече да је време да се иде спавати. Онда настадоше нова извињавања због рђавог преноћишта које ћу имати. Нећу се осећати као у Паризу. По паланкама је тако рђаво! Треба прогледати кроз прсте Русиљонцима. Узалуд сам ја тврдио да би ми, после јурења кроз планине, и свежањ сламе био прекрасна постеља, они су ме непрестано молили да опростим сиротим „сељацима" што ме не могу угостити онако како би желели. Ја се најзад попех у собу која је била спремљена за мене, заједно с Г. од Пејрехорада. Степенице, на којима су горњи степени били древни, излазиле су усред једног ходника, из кога се улазило у неколико соба.

— Ове собе десно, рече ми мој домаћин, наменио сам будућој госпођи Алфонсовици. Ваша је соба на супротном крају ходника. Ви знате и сами, додаде он, хтевши да се направи обешењак, ви знате и сами да младенце треба оставити на само. Ви сте на једном крају куће, они на другом.

Уђосмо у једну собу лепо намештену, где је први предмет на који сам управио поглед била једна постеља седам стопа дугачка, шест широка, и тако висока да се без клупице није могло попети на њу. Мој домаћин показа ми где је звонце, увери се сам собом да је шећер-

[1] Ваљада не познајеш дарове Венерине. Пр.

ница пуна и да су стаклад с колоњском водицом као што треба остављена на сточић за тоалету, запита ме неколико пута да ли имам свега, онда ми пожеле лаку ноћ и остави ме самог.

Прозори су били затворени. Пре него што ћу се свући, ја отворих један, да удахнем свежег ноћног ваздуха који је тако пријатан после дуге вечере. Преко се дизао Канигу, који изгледа диван у свако доба, али који ми се то вече учинио најлепша планина на свету, онако осветљен блиставом месечином. Неколико тренутака стајао сам и посматрао његову ванредну слику, и баш сам хтео да затворим прозор, кад, оборивши очи, угледах статуу на једном пједесталу на дваестину хвати од куће. Стајала је на углу живе ограде што је одвајала вртић од једног великог и потпуно уравњеног четвороугаоног простора, који је, као што сам доцније дознао, служио као варошко лоптиште. То земљиште, које је било својина Г. од Пејрехорада, уступио је он општини, на наваљивања свога сина.

С даљине на којој сам био, било ми је тешко да распознам положај статуе; могао сам да оценим само њену висину, и учинило ми се да је висока до шест стопа. У том тренутку, два варошка мангупа пролазили су лоптиштем, доста близу поред ограде, звиждућући једну лепу русиљонску арију. Они застадоше да погледају статуу; један од њих је чак гласноослови. Говорио је каталонски; али ја сам био већ од поодавна у Русиљону, и могао сам да разумем отприлике шта је говорио.

— Ту ли си, неваљалице! (Каталонски израз био је јачи.) Ту ли си! говорио је он. Ти си то сломила ногу Јовану Колу! Да си ти моја, заврнуо бих ја теби шију.

— Хоћеш јест! али чиме? рече му онај други. Она је бакарна, и тако тврда да је Стеван сломио турпију о њу кад је пробао да је засече. То је бакар још из незнабожачких времена; то је тврђе него не знам шта.

— Да ми је ту калауз (изгледа да је то био неки браварски шегрт), ја бих јој ископао ове велике беле

очи, као што бих извадио бадем из љуске. Има ту пара за више од пет динара.

Они одмакоше неколико корачаји.

— Треба да пожелим лаку ноћ идолу, рећи ће већи шегрт, заставши наједанпут.

Он се саже, и вероватно узе једну каменицу. Ја га видех кад заману и баци нешто, и одмах затим звучан ударац одјекну на бронзи. У истом тренутку шегрт принесе руку глави јаукнувши од бола.

— Одби камен, викну он.

И ова два мангупчића утекоше главом без обзира. Било је очевидно да је камен одскочио од метала, и казнио овог обешењака за увреду коју је нанео богињи.

Ја затворих прозор смејући се од свег срца.

— Још један Вандал кажњен од Венере! Камо да хоће сви рушитељи наших старих споменика да поразбијају тако главе!

После те милосрдне жеље, ја заспах.

(Наставиће се.)

Проспер Мериме.

(Превео с француског Свет. А. Петровић.)

ПЕНЕЛОПА.[1]

ТРЕЋА ПЕСМА.

А када утону сунце у морске таласе плаве,
И Морфеј нипоспла снове на сêде птачке главе, —
У двору замрлом давно престаде тишина трома,
И сада љубавник сваки као код свога дома
Постаде свој и смеон. И док њих неколко клаше
Дебеле волове дворске, што беху догнати с паше,
Дотле се остали опет на коцку бејаху дали,
А опет неколки од њих у смеху, и у шали,
Почеше кратити време. А после вечере дуге
Кад слатко самоско вино изнеше трећи пут слуге,
И чаше налише празне, тада се дружина цела
На мање издвоји групе, и разна љубавна дела
Почеше причати у глас... И све то трајаше тако
Док је Писандар ћут'о. Ал' одмах замуче свако
Кад старац причати поче. И срца опише њи'на
Његова причања лепа више од самог вина,
А Лијод опета млади како је једанпут зин'о
Још уста склопио није, ни с њега очију скин'о.

Ал' сада зазвони лира и гласи јекнуше лаки,
И кличе Фимије певач: „Будала онај је сваки,
„Ко жену остави своју, а сам се безбрижно крене
„Да туђе ограде ломи и туђе да љуби жене,
„Јер како опусти гнездо не прођу неколки дани
„А тица долети друга и ту се у њему стани.“

И громки грохот се расу. Ни Бахус некада давно
Из даљне Индије кад се с победом враћао славно,
Ни оне баханте пјане, што тада са њиме бише,

[1] В. „С. К. Гласник“, IX, 42.

И више целога пута, нису се смејали више
Но сада дружина ова... И гласе смејања тога
Зачу и Пенелопа. И сумња некаква многа
Обузе њезино срце, где чуства љубавна беху,
И она помисли брижно да узрок овоме смеху
Не буде порука њена. Од смеха тресу се двори,
А тада Меланта верна љутито поче да збори:
„Ја сам већ вид'ла, госпо, шта они онамо чине,
„И дрскост варварску њи'ну, и грдне прохтеве њи'не,
„И ако потраје тако још време најкраће неко,
„Они ће сраћити, веруј, све што је Одисеј стек'о;
„И ти ћеш једнога дана, и ово ређи ти треба,
„Код свога толиког мâла желети корицу хлеба...
„Него да спречиш ово ти једног изабери ома
„А оне остале друге отерај нек иду дома.
„И најзад шта ће ти тол'ки? Чак старац што труо клеца
„И неке жењене луде, и нека нејака деца.“
А за се додаде опет: „А после избора тога
„И за ме прилика биће да и ја изберем кога.“

„Ти мудро, девојко, збориш“, на то јој госпођа рече,
„Ал' од те мудрости твоје имаде и нешто прече.
„Код тол'ких такма̂ца тамо, све снажних и лепих људи,
„Да ли је бирати лако, хајде ти сама суди?
„Јер док ти помис'о створи за једним осећај већи,
„Ни другог презрела не би, а одмах јави се трећи,
„И та се забуна тако једнако плете и множи, —
„Ни једној не желим жени да буде у мојој кожи“.

(Свршиће се.)

Милорад Ј. Митровић.

ПОВОДОМ ПРОСЛАВЕ ШИЛЕРОВЕ СТОГОДИШЊИЦЕ.

Пре четрдесет и шест година прославили су Немци стогодишњицу Шилеровог рођења онако како дотле није прослављена успомена ни на једног великог Немца, дакле ни стогодишњица Гетеовог рођења, која је падала десет година раније. Пре неколико дана прослављена је, опет на врло свечан начин, стогодишњица Шилерове смрти; светковине су узеле размере од којих је збиља тешко замислити веће и, што је још важније, учешће у њима било је врло живо и врло срдачно. Кад су се 1859 године Немци одушевљавали за Шилера, они су поглавито имали на уму писца „Виљема Тела“ и „Јованке Орлеанке“, у коме су налазили песника народног јединства и политичке слободе, песника својих жеља и својих идеала. Споредна је ствар да ли је Шилер одиста био песник немачког народног јединства и немачке политичке моћи кад је реч о тој прослави; главно је да је он као такав сматран и да се онда одушевљење за њега може потпуно разумети у времену кад су народно јединство и политичка слобода, управо политичка моћ, били општи идеал. Али данас је тај идеал немачког народа у главноме остварен, и Шилер с те стране не би могао бити на дневном реду. С друге стране опет често избијају у јавност питања: да ли Шилер као песник још живи, да ли се он још увек радо чита и радо гледа, или, као и толике друге књижевне величине из прошлости, припада историји. Одговори на та питања не гласе, наравно, подједнако, али сама та околност да се она у опште постављају не иде Шилеру у прилог; за Гетеа је на пример ван сваке сумње да још увек живи, да је још увек модеран. И онда се човек мора питати: Од куда толико срдачности и толико топлине у овој

прослави, кад се зна да само обично вршење дужности, да сама захвалност према песнику чије заслуге припадају прошлости по правилу не избија у том облику?

Шилер је из више разлога немачка симпатија.

Интелигентнији део немачке публике несумњиво радије чита „Фауста“ и „Таса“, у којима добрим делом налази себе, но Шилерове драме; али је с друге стране тако исто ван сваке сумње да Шилерове драме још увек врло добро стоје код шире публике, код народа, и да спадају у његове омиљене ствари. „Немац воли Шилера баш с тога што не налази себе код њега. Колиба је преко њега упознала палату, обичан грађанин крупне државне догађаје“, вели Гуцков о своме времену. И збиља, као некад и данас ресторски стил и патос Шилерових драма стално постиже исти успех код шире публике, а његови јунаци остављају дубок утисак. На тај начин Шилер је још увек један од најистакнутијих васпитача немачког народа, јер крупни догађаји и велике личности, пуне племенитих страсти, које уздижу изнад стварности, много јаче утичу на народ но верна слика његових слабих страна и његове заосталости. — Што вреди за Шилерове драме, вреди и за његову појезију уопште. У њој нема оне детињске простоте, нема оних непосредних излива унутрашњег живота, који карактеришу инстинктивно стварање; код њега све има, више мање, обележје свесног рада, рада у извесној намери, обично у поучној намери. Хајнеове речи: „Природа је хтела да зна како изгледа и створила је Гетеа“ не би се могле применити на Шилера; о њему напротив важи реченица коју он меће у уста Валенштајну:

Es ist der Geist, der sich den Körper baut.

Код њега збиља дух ствара себи тело, полазна је тачка увек мисао, а све остало је само зато ту да мисли послужи као одећа, да је учини што приступачнојом и што примамљивијом. Шилер је песник идеала. У своме спису о наивној и сентименталној појезији он свој идеализам објашњава овим речима: „У борби сами са собом и не-

срећни у својим искуствима о свету, ми модерни немамо веће жеље но да побегнемо из њега и да склонимо испред својих погледа тако онакажен облик човечанства". Али баш с тога што његова поезија има стално идеалан карактер, што се по правилу разликује од јаве, од стварности, она је онако исто мила народу и младом нараштају као што је Гетеова поезија омиљена код људи развијеннијег књижевног укуса. Шилер дакле живи као песник, он се и радо чита и радо гледа, само није песник свих слојева, а нарочито није љубимац књижевнијих редова немачког друштва, који му готово увек претпостављају Гетеа. Али, осећајући да је он за учитеља омладине и учитеља народног много подеснији од Гетеа, представници књижевности одају му сву пошту која припада песнику његове врсте, и приликом прославе се и с њихове стране чуло само узношење и величање „немачког Шекспира" и „васпитача немачког народа".

Шилер је, даље, немачка симпатија као песник слободе. Наравно, слобода коју Шилер проповеда у својој раној младости знатно се разликује од оне која му је идеал у доцнијим годинама. У „Разбојницима", његовој првој драми, узвикује Карло Мор: „Стави ме на чело војске састављене из људи као што сам ја, па ће од Немачке постати република, према којој би Рим и Шпарта изгледали као женски манастири". Што дакле одушевљава младога Шилера, то је политичка слобода, и то слобода у револуционарном смислу: треба срушити стање које влада, уклонити уредбе и законе, јер они само коче напредак и сметају полету појединаца, а уместо њих треба завести неограничену слободу, јер само „слобода ствара колосе и екстремитете". Али је француска револуција показала песнику да из рушевина државног уређења не мора нићи она слобода која је њему лебдела пред очима, и он на дванаест година после појаве „Разбојника" овако резонује о своме времену: „Човек се пробудио из дугог немара и самообмане, и одсудно захтева да се поврати у своја права. Али не само да захтева; он устаје на све стране

да силом узме за се оно што му се по његовом мишљењу неправедно закраћује. Зграда природне државе љуља се, њени трули темељи попуштају, и изгледа да је дата физичка могућност да се закон постави на престо, да се најзад поштује човек као створење које је себи циљ и да се права слобода узме за подлогу политичке заједнице. Узалудна нада! За то нема моралне могућности и издашан тренутак налази неспремно покољење" („О естетичком васпитању човека", писмо пето). Из тога Шилер изводи да је сваки покушај државног преображаја преран и узалудан све дотле док појединци не постану морално слободни. Слобода не може доћи споља, као поклон, већ изнутра, из самог човека. Само унутрашња слобода, самосталност и осећање човечанског достојанства, може сачувати и од насиља озго и од злоупотребе слободе оздо. Морална слобода је дакле једина права слобода: али се она може стећи само борбом између духа и тела, између моралне и чулне стране човекове. Сличне изјаве о слободи налазе се и у његовим производима још познијег датума, а нарочито у песмама: der Spaziergang, das Eleusische Fest и das Lied von der Glocke. Шилеру је дакле слобода идеал и у доцнијим годинама, само је тај идеал знатно измењен, каогод што је знатно другачији и начин на који се, по његовом доцнијем мишљењу, може доћи до слободе. Али да би се могло потпуно разумети одушевљење за Шилера као песника слободе, треба имати на уму и његову силну химну политичком ослобођењу од спољног угњетача у „Виљему Телу", којим је постао и песник слободе у патриотском смислу. — Колико Шилер одскаче као песник слободе, види се најбоље кад се упореди с Гетеом, који као песник има за слободу мало одушевљења. У „Гецу фон Берлихинген", првој Гетеовој драми, чују се до душе узвици: слобода! живела слобода!, али главном јунаку није стало до тога да садашњост замени нечим новим, он не тежи да заведе неко идеално стање, већ само хоће да одржи старо добро време. Он је одан цару и бори се само против великаша;

код њега дакле нема ничега револуционарног. Али је осим тога Гете у последњој преради свога „Геца“ изоставио и узвике „живела слобода“, као и све алузије на тиранију кнежева. Политичка слобода није дакле Гетеов омиљен предмет. Али и за Шилерову моралну слободу показује Гете мало одушевљења: „Ја ценим категорички императив, али се с њим не сме терати сувише далеко; иначе мисао о духовној слободи не води извесно ничему добром“. Човек који никад није потцењивао тело и чулну страну човекову, који је свој живот и своје погледе увек умео да доведе у склад са стварношћу, није се ни могао другачије изразити. Као песник слободе Гете је према свему томе несумњиво далеко иза Шилера.

Уз Шилера су симпатије потомства и због његовог наћеничког живота. Према њему се судбина показује од самог почетка као маћеха и срећа му се не осмехује ни после ретког књижевничког успеха. Својом првом драмом, својим „Разбојницима“ навукао је Шилер, који је у то време био војни лекар, у толикој мери гнев виртембершког херцога, да му је он забранио писање о сваком предмету који не би спадао у медецину. Песник се међутим никако није могао помирити с тим да се сав посвети својој струци и да сасвим напусти рад на књижевности, те је 1782 године морао побећи из Штутгарта. Тако је Шилер већ због свог првог дела морао напустити и родитеље и пријатеље и своју ужу домовину. Али то још није цело испаштање. Готово читава прва година по одласку из Штутгарта само је жалосна историја једне ретке оскудице, јер се нада да ће му већ готов „Фиjеско“ бити примљен у Манхајму овога пута није остварила; пошто је била утрошена и последња крајцара, прослављени писац „Разбојника“ морао је најзад примити милостињу од мајке једнога свога школског друга, пристајући да живи на њеном добру. И даљи је живот Шилеров проткан горком борбом са оскудицом. Као универзитетски професор у Јени на пример он је у тако бедном материјалном положају да је принуђен да прима

помоћ добрих људи, јер је, поред мршаве плате, и ожењен и слабога здравља. Могло би се помислити да је песник најзад нашао тихо и безбрижно прибежиште у Вајмару за време последњих година свога живота; али је он у ствари и ту био само у пола заштићен од беде. Од вајмарског херцога имао је свега хиљаду талира годишње, дакле ни приближно онолико колико му је требало и због увећане породице и због оронулог здравља и због видног места које је заузимао у малој престоници. Херцог је до душе понудио да му даје још толико, ако због болести не би могао радити, али Шилер није могао примити такву понуду, пошто још није био сасвим изнемогао. Тако се трошно тело морало трошити још више, Шилер је ради зараде морао радити и онда кад се није осећао добро, и са здрављем је неминовно морало бити све горе. „Он никад није много пио, био је врло умерен, вели Гете; али је у тренуцима телесне слабости гледао да појача своју стваралачку моћ алкохолом. Ну то му је поткопавало здравље, а било је штетно и по саме производе. Јер замеркама које паметне главе чине његовим стварима ја у томе налазим извор. Сва она места за која кажу да нису као што би требало назвао бих ја патолошким местима, јер их је писао у данима кад није имао довољно снаге да нађе праве и истинске мотиве“. Још 1790 године, кад је био у 31 години, појавила се код Шилера грудна болест; толико напрезање могло је само убрзати њен ток, и већ 1805 године угасио се тај живот пун беде и патње. Колика разлика и у том погледу између њега и Гетеа, који никад није знао за материјалне незгоде и коме је све, не изузимајући и понеке непријатности, ишло на руку да што складније развије своје способности. Далеко од тога да изазива сажаљење као Шилер, Гете својом ретком срећом може да пробуди само неку врсту зависти код свакога који у његовом животу, у тој лепој хармоничној целини, не уме да види једно нарочито уметничко дело.

Најзад, свима Немцима без разлике импонује Шилер као човек. По његовом учењу, дужност не стоји у супротности са инстинктом као код Канта, већ треба да се поклапа с њим; за морално делање није дакле потребно угушивање инстинкта, већ његово неговање, пошто врлина није ништа друго до инстинкат за дужност. Целог свога века трудио се Шилер да остане доследан овом свом учењу, и у његовом животу збиља нема ниједног поступка ради којега би га требало узимати у одбрану. И у том погледу је Шилер права супротност Гетеу, који је попуштао својим слабостима и могао да се заборави ради тренутне пријатности. — Шилер је, даље, нарочито велика душа. Његова очајна борба с материјалним неприликама, са болесним телом није му измамила ни једну једину жалбу у његовим књижевним производима. При читању његових дела може се много пре помислити да човек који се у толикој мери баца у царство идеала није никаквом бригом везан за свакидашњи прозаични живот, но да је с њим у најљућој борби. — У Шилеру је, осим тога, оличена ретка воља и ретка марљивост, особине које су тако карактеристичне за његове земљаке. Поред факта да је он само силом своје јаке воље, вршећи притисак на свој слаб организам, створио своје најбоље трагедије, почев од „Валенштајна“, њега у том погледу врло лепо илуструје и свестан, напоран рад на своме усавршавању. И ако му је на пример 1780 године непријатно да напусти Кернерову породицу у Дрезди, код које се осећао врло пријатно, он ипак прима понуду да буде позоришни песник у Хамбургу, у сасвим новој и туђој средини, да би се само могао изложити утицају „отаџбине и света“. „Сваких осам дана је други и савршенији, вели Гете. Кадгод сам га поново видео, изгледало ми је да је одмакао у начитаности, учености и суђењу“. Осим јаке воље, у земљи марљивости и вредноће као што је Немачка мора Шилеров неуморан рад, н. пр. његово скрупулозно прибирање грађе за „Валенштајна“, налазити нарочито признање и нарочити одјек. У другој би земљи

симпатије у том погледу биле вероватно на страни Гетеа, који је по сопственом признању своје најпознатије дело, свога „Вертера“ написао за цигло четири недеље; али Немцима мора бити ближи песник који и делом потврђује своје стихове:

Von der Stirne heiss
Rinnen muss der Schweiss,
Soll das Werk den Meister loben.[1]

Све особине које Шилера чине великим и симпатичним приступачне су дакле и најширим круговима у Немачкој, те према томе није никакво чудо што је стогодишњица Шилеровог рођења прослављена свечаније од стогодишњице несумњиво даровитијег Гетеа, каогод што неће бити никакво чудо ако 1932 године прослава стогодишњице Гетеове смрти не буде овако свечана како је пре неколико дана испала Шилерова прослава.

М. Тривунац.

ЂУРА ЈАКШИЋ У 1870 И 1871.

Вуловићево издање „Дела“ Ђуре Јакшића, поред осталих својих озбиљних недостатака има и тај што ту нису унете све песме и приповетке које је песник написао и расејао по разним листовима и часописима. Забележен је до сада приличан број његових песама, из „Седмице“, „Подунавке“, и из других листова, које нису ушле у његова „Дела“.

Али исто тако, Вуловић није унео у своје издање и пет Јакшићевих прозних састава, који су изишли у „Србији“ Љубомира Каљевића за 1870. Ти су радови: „Једно писмо баба Р..и“ (у броју 23), „Друго писмо баба Р...*“ (у броју 40—42), „Предпостављени“ (у бројевима 67 и 68), „Мисли једног пензионера“ (у броју

[1] Са врелог чела мора цурити зној, ако се хоће да посао хвали мајстора.

139) и „Покојној цензури“ (у броју 164). На прва два рада потписан је „Учитељ цртања у некој вароши“, а на друга три — „Теорин“, као на првим песмама у „Седмици“ и у политичким причама у „Младој Србадији“.

„Србија, лист за политику, трговину и просвету“, тада је за Србију била оно исто што и „Застава“ Светозара Милетића за прекосавске крајеве: гласило либерализма и Омладине. Све што је у Србији било незадовољно бирократском политиком угњетавања унутра и попуштања према Турској споља, почев од Панте Срећковића па до Светозара Марковића и Живојина Жујовића, сустицало се у томе широкогрудом и добро уређиваном листу. Ништа није природније што је слободољубиви и увек незадовољни и гоњени Јакшић био међу његовим сарадницима и пријатељима[1].

У 10 броју, од 6 фебруара 1870, саопштава „Србија“ из Јагодине да су чланови читаонице већином гласова решили да се омрзнути реакционарни шаљиви лист „Ружа“ Михаила Ћелешевића избаци из читаонице. „То је решење с многогласним „ура!“ примљено; а наше школе големи ходници одјекиваху „ура! ура!““. „Ружа“, да се освети дописнику „Србије“, донесе шалу како Срезоје тражи од Милоја рубљу на зајам да је попије код Уроша на Теразијама, и, како не добија рубљу, он прети: „Та постаћу и ја у некој вароши учитељ цртања, па ћу истиснути „Ружу“ из читаонице“.

Јакшић није оћутао на ову тупу досетку злосрећнога Ћелешевића, који је са Ђорђем Малетићем, Матијом

[1] У допису из Јагодине од 4 фебруара (број 22) вели се о беседи у Јагодини, држаној 1 фебруара: »Нарочито нам је добро дошао говор од Ђуре Јакшића „о кућевном васпитању« где је лепу лекцију очитао родитељима, што се слабо, или боље рећи никако не брину, да на понос себи и свету одгоје „мио пород крви своје“. Још нешто беше што је благо прионуло за наша срца. То беше „сељачко ђаче“, песма од Ђуре Јакшића, коју је једно ђаче декламовало. Заиста није било човека, којега није дирнула ова песмица, пуна лепог осећања и наивности“. Ни говор ни песма нису сачувани.

Баном, Миловуком и Др. Розеном спадао у најомрзнутије људе онога доба. „Учитељ цртања у некој вароши“ обраћа се „мисирској баби“ и „маторој блебетуши“ „Ружи“. Он изјављује задовољство што се читаоница опростила те нечистоте, само жали што чланови нису исто тако поступили са „Видовданом“ и „Световидом“, јавно жигосали све оне који „носе у једној руци злато, у другој штап“. И „у албум“ шаљивој „Ружи“ он пружа ову китицу:

Са златом те глупи росе,
А ти опет гад —
У недри те људи носе,
А ти сама смрад...
Ни мириса ни бодљика
То је чудан рад!
Од „личине“ бар је лика
А од тебе смрад.

„О знам вас ја!... узвикује Јакшић својим политичким и личним противницима. Има томе дванајест година од како вас све познајем, и морам вам благодарити: јер сам на вама и вама равним, лепу психолошку штудију научио: да као што љубав може до највећег врхка доспети, да тако исто и мрзост до највишег степена допире... Ја вас све мрзим, ја вас све презирем... Ви сте голи скелети, на којима је ко оно на луткама пришивено нешто мало трула месишта и пабушине.“

Сукоб између „Руже“ и песника није тиме био довршен. И „Световид“, и „Видовдан“ прискочили су у помоћ својој једномишљеници. Јакшић им је по други пут одговорио подписом „Друго писмо баба Р...*“ У писму уреднику он се извињава што се хвата у коштац још и са таквим људима и говори врло паметне речи, које као да су за данашњицу писане: „...Како ја познајем наш свет, наше нерашчишћене појме о начелима и људима, а особито ону публику која је по лакој обмањивости понета за затуцанством и лажним пророцима — није баш најпробитачније бити равнодушан према радњи

оних који већ одавна просипљу политичке и друштвене мијазме по нашем народу, трују му живот, одводе га са пута који је једини спасоносан по нашу малу земљицу и цело српство... Ја држим да је задатак сваког свесног и поштеног Србина да овоме на пут стане, да не да дићи главе себичњаштву и прљавству које се протура под фирмом патриотизма и које је скоро налазило заштите на високим местима, те је толико безбедније могло шприти своје конце и кужити нашу атмосферу".

„Учитељ цртања" пушта да говоре две куме, „Ружа" и „фрау Кри...ка", да се вајкају и оговарају, новосадско-српским језиком, да нападају на „црвењаке", а нарочито на „цртара" из Јагодине, који са дебелим телеграфистом тамани црно неготинско вино код Леше. После шале, Јакшић се пушта у збиљу. Свима назадњачким листовима онога доба последњи разлог у борби против Омладине био је клевета, оптуживање је да је она учествовала у убиству Кнеза Михаила. „Ружа" није заборавила да и то подметне „учитељу цртања", и Јакшић мора да се позива на своје династичне песме из 1858, поздраве Кнезу Милошу, Кнезу Михаилу и Кнегињи Јулији. За себе вели: „нисам тражио звања, не тражих награде, — и то не зато што ми не би требало, та ја умем прилично трошити — него само због тога: што сам рад био да покажем, да оно што радим, *радим из сопственог побуђења и уверења...*" На једну реч непријатељску, он овако довикује: „„Бог да ме спасе!..." а што?... шта има да ме спасе? шта има да ми опрости? *Ако је грех за свој народ без користи радити* — нека ми опрости!... *Ако је грешно из срца мрзити непријатеља свога народа?...* нека ми опрости!... *Ако је грехота презирати труле стубове назадњаштва?...* нека ми опрости!... *Ако је злочинство свим срцем љубити „слободу златну?"* онда бог нека ме спасе, и бог нека ми опрости!" И на крају овога другог и последњег разговора са „Ружом" песник ставља ове стихове:

...Јер не желим да се тужи
На В .....и [„Видовдан"] С....... [„Световид"]

Но да баба бабу Ружи
Још би грђи био стид!..
Него лепше ј' да продужи
Назадњаштва прљав гред;
Брука с' бруком нек се служи
То је правда! то је ред!..
Само с собом нек се дружи
Малог ума — голем гад —
Нек се гуши, нек се кужи!
У сопственом смраду смрад!

У овој препирци са „Ружом" Јакшић је показао више страсти и гњева но свога обичнога књижевнога талента, и та два писма „Ружи" исте су вредности које и његови паланачки епиграми „Г. Гркињи", „Једној васпитатељици", „Стара Госпођа", борбе са ситним људима о ситним људима и о ситним стварима, све ситничарство маловарошкога живота у коме је живео. Та два писма могу послужити само као прилог за његову биографију и моралну карактеристику; књижевне вредности немају.

Али други је случај са остала три, добро написана прозна састава, где је сатира виша, израз књижевнији, и од трајније вредности. Те три ствари иду напоредо са „Комадићем швајцарскога сира" и „Мојом љубави", писаним 1871, такође у Јагодини.

„Предпостављени" је снажан и срчан напад на чиновничку јерархију, на „старије", на неправду коју мали трпе од великих, у духу антибирократских идеја онога доба. Има ту неколико речи које објашњавају многи тренутак у немирном животу овога непокорнога и поноситога човека: „Сирото срце *потчињенога!* То је камен који се храпавим ђоном претпостављенога донде гази: докле не севну варнице или док се не распрсне... О благо вама који не зависите од добре или зле воље *претпостављенога!...* Ваша ће дужност остати мирна, срце кротко и благо, вашу крв неће тровати прекорни погледи и немиле увреде *претпостављенога*". И онда долази ова занимљива и значајна исповест песникова: „Ја сам обично добро расположен; али бива падне ми по некад неки

терет на срце, у души ми се ражали, тешко ми је, чисто бих плакао; а знате ли откуда долази то тужно моје расположење?... просто отуда што нисам богат... То није тако смешно као што се вама чини: ја онда не бих имао *претпостављенога*... снивам каткада да сам независан; ала су то лепи снови! ала је то рајско уживање". И он казује свој сан чисте куће, веселе жене, одевене деце, цвећем засађене баште. Али зора разбије те снове, стварност доноси „грозна претећа лица" „претпостављених у потпуној униформи, са белим випушкама и златним крогнама".

„Ја вид'те нисам створен за *претпостављенога* — а и пријатељи моји постарали су се већ у напред да то никад не будем — а од моје стране хвала им! искрена хвала! и морам им признати да су ваљани психолози, мудри људи! познају они мене, знају они да бих ја моје млађе размазио, баш као што сам и децу... Одкуда бих ја могао н.пр. предати суду некога што се усудио од таксе узети неколико гроша да зарани своју гладну дечицу?... како бих опет могао другоме кроз прсте гледати што стотинама дуката краде из касе, да може своје ћевове терати?..."

„Мисли једног пензијонара" су монолог једног угојеног и задовољнога човека, који има чибук са фином ћилибаром и двокатницу у вароши, грди „практикантерију" што не „чествује" више власт, „црвењаке и слободњаке" што све критикују, сиротињу која не може да појми да је она зато да плаче, а да су чиновник и газда дошли на овај свет да уживају. Цео комад пун локалних алузија, у овоме је тону: „И они се још хвале да су слободњаци! но красна слобода! да човек и то господин човек мора за свако дело одговарати!... Но, јесте чули ако то није глупост онда и нема глупости. Та ја и још много њих да смо за сва наша јуначка дела, за време великашко почињена одговарали, до сад би били сви повешани... Ал хвала богу и суду, одговорност на њих, на.... сиротињу".

„Покојној цензури" је пандан једну годину старијем „писму покојној цензури" „Мојој љубави". Обе ствари су писане у тону Хајнеових политичких сатира, а нарочито његових „Идеја". Јакшић, и да није читао немачког песника у оригиналу, морао је читати „Хајнеове мисли", које је, баш у самој „Србији", 1869. преводио Мита Ракић. Те мисли нису ништа друго но „Jdeen. Das Buch Le Grand", коју је 1877 Ракић издао у засебној књизи под насловом „Идеје или књига Ле Гран". Та је књига очевидно утицала и својим тоном и самим мислима на Јакшића када је писао оба своја писма цензури, и он је у корист Младе Србадије писао исто оно што и Хајне у корист Младе Немачке.

„Ви сте проклети, вели цензури Јакшић, људи и народи, и векови проклели су вас; сви су вас мрзели, само по неки плаћен слуга тираније и самовоље што ропски пузаше пред вама; јест, госпо, таки плаћени робови усуђиваху се вечито ласкавим одама, уводним чланцима, благодарительним адресама, доказивати да сте ви баш најлепша од свију богиња".

„Ви знате — где жабе крекећу ту славуј ћути; то је стара пословица не знам дал' је истинита, али је света истина, да у земљи где подли плаћеници поштење газе, да ту озбиљан патриота занеми; а кад би пустио гласа, био би то горак излив стида и бола: тужан осмех од кога би се гонитељима правде и слободе срце следило... Неми да говоре, речити да ћуте. Синовима слободе изломисте гвоздена пера, да не могу писати у корист домовине и драге слободе, а плаћеним слугама неправде и насиља додадосте златна да пишу химне султанима..." И он завршује ову своју „незнатну елегију", ово опојавање мртве цензуре обећањем, које је у скоро одржао, да ће још једно писмо „адресовати".

У опште, узев, у његовим полемичним саставима и сатирама писаним у Јагодини, а штампаним у „Србији" за 1870, а којих нема у његовим „Делима", Јакшић уноси

много личнога, локалног и пролазног елемента, али има ипак ту радова које ће не само допринети да се боље схвати и његов живот и његова плаха душа, да се боље види како се осећао 1870 године, но и таквих који иду у боље производе његове политичке и социјалне сатире, којој се последњих година свога живота све више и страсније одавао.

Важно је да су готово све политичке приповетке и сатире Ђуре Јакшића писане у Јагодини 1870 и 1871 године. И то није случајно. Песник никада више није долазио у сукоб са влашћу но за време своје службе у Јагодини. Из тога су доба, сем поменутих пет сатира, и политичке сатире у „Младој Србадији“: „Моја љубав“ (број 1, 10 фебруара 1871), „Успомене другу Јови Јовановићу. Година 1848“ (бројеви 5 и 6, 20 и 31 март 1871) и „Комадић швајцарскога сира“ (број 17, 20 јула, 1871). Између тих горких и незадовољничких састава и његовога тадашњег живота у Јагодини постаје блиска веза. У то доба он је имао један врло немио сукоб са влашћу које показује каквим је тада животом живео, и зашто је постајао све огорченији на политичке противнике. По службеним актима, која се сада находе у Државној Архиви, та је ствар овако текла.

14 јануара 1871, у 9 часова у вече, седео је Јакшић, у трпезарији механе браће Вукићевића у Јагодини, у друштву неколико млађих чиновника и трговаца. Јакшић, који није могао да сноси јагодинског кмета Јованчу Цветановића, затражи да наздрави банатским кметовима, диже чашу, и отпоче овако: „Банатски је кмет сув као трска, лаје као пас, а кад у кметству буде годину дана, он се угоји као свиња. Кад га истерају, опет смрша“. Јованча, који је био мршав као трска, осетио је кога се тичу те љубазне речи, и прекине га. Јакшић настави „своје приче“ и запева,

Бојишићу, бојиш ли се кога?

Кмет узме артију да запише страшне речи којима се „опорочава власт“, а развесељени Јакшић стане му хартију поливати вином. „Нашта је Јованча рекао, вели пресуда Начелства округа јагодинског: видите ли браћо да треба да се пушкара, па потегне штапом те тужитеља Ђуру по глави 3—4 удара, штап преломио и по глави искрвавио па отишао“.

Јакшић тужи кмета, тражећи да се законски казни и да му се на име претрпљених болова плати накнаду од 100 дуката. Лекарска сведоџба гласила је да је повреда лаке природе, и он не добије пуно задовољење код власти. Начелство округа јагодинског осудило је 9 фебруара 1871 кмета Јованчу Цветановића на 12 дана простога затвора, који може заменити са 8 талира „у ползу касе државне“, сведоцима дангубу, а тужитељу за лекарску сведоџбу да плати 12 гроша. Накнаду коју је тужилац тражио није добио.

Јакшић одбије тих дванаест гроша за разбијену главу, и упути оваку жалбу:

„Касацијоном суду

„Ја сам тужио начелству округа јагодинскога господина Јованчу Цветановића кмета вароши Јагодине за јавну безчаст: јер ми је јавно у кавани казао да ме ваља пушкарати, после ме је опет јавно са својим штапом донде по глави био, док није сав свој штап о моју главу изкршио.

„Начелство је ову ствар изследило као „преступ“ па и не обзирући се на то: што су на тај начин ствари изслеђивали и што сви сведоци потврдише тужбу моју као по све истиниту. — Начелство је кривицу Јованча као мали *иступ* а не као *голем преступ* пресудом својом окачествовало.

„Ја сам у животу видио људе који су више и строже казнили, што су се усудили чобанско или ловачко псето избити. — Опростите моме сравнењу, али ме то решење начелства више боли него и сами ударци господина кмета. И ја апелујем касацијоном суду противу овака поступка овдашње полицијске

власти, и молим да касација пресуди: дал' се кривице овога рода суде као иступи или као преступ.

у Јагодини
12 фебруара 871.

Покорни
Ђура Јакшић,
учит. цртања.«

Начелство је нашло начина и изговора да ову жалбу и не упути Касационом Суду. Шта више, два пријатеља Јакшићева, практиканти Начелства Димитрије Димитријевић и Антоније Мајсторовић, буду окривљени да су уништили нека акта која су у горњем спору била неповољна по Јакшића и буду премештени без права на селидбене трошкове. Исте године, и сам Јакшић је отпуштен из државне службе, — и то „због непристојног владања“, да са породицом гладује у сред зиме пешачи по снегу и за комад хлеба слика иконе по моравским манастирама.

J. Скерлић.

АНТОН ЧЕХОВ.

(6.)

IV.

Свршивши на тај начин са селом, са варошицом и са већом провинцијалном вароши, песник преноси своју делатност у обе престонице и упознаје нас са животом личности које треба да представљају највиши ступањ културе ума и срца. Но подробнија анализа ове друштвене средине доводи Чехова до истих неповољних резултата: престонички грађани приказују му се у исто тако мрачној и непримамљивој боји, као и маловарошки, и приповетке и драме, у којима се описује живот виших, најобразованијих престоничких кругова, пуне су типова негативнога карактера.

Духовна култура престоничког друштва најбоље је представљена у производима „Досадна историја“ и „При-

повестка непознатог човека". У „Досадној историји" се упознајемо са породицом професора медицинског факултета, једног од највећих научењака руских, који је признат и изван Русије. Чланови професорове породице, жена и деца му, нису далеко измакли од оне ниskости и вулгарности, коју смо видели код маловарошких становника. Жена се професорова љути на мужа, што не пише школске књиге и не бави се практиком, јер се то боље и исплаћује но изналажење научних истина. А о кћери се сам отац, учени професор, овако изражава:

> „Она види, како ме често брига о ситним дуговима нагони да напуштам свој посао и да по читаве сате ходам по соби из угла у угао и мислим; па што она ниједаред, потајно од матере, није дошла к мени и шапнула ми: Отац, ево ти мој сат, гривна, минђуше, хаљине... Заложи то све, теби је потребан новац...? Зашто она, кад види, како се ја и мати, подавши се лажном осећању, мучимо да сакријемо од људи своју сиротињу — зашто се она не одрече скупог задовољства да се бави музиком?"

Исто је тако према оцу неосетљив и син, официр у провинцијској вароши, који од презадуженог оца добија велики месечни додатак, да би могао „излазити у свет" и живети раскошним, лакомисленим животом.

По усамивши се једном и размишљајући о себи самом, о садржини и облику свог духовног живота, учени професор долази до закључка, да је и његов лични живот празан, јер је састављен без учешћа најсуштаственијег елемента, више животне идеје, која би све појединe стране духовног живота сједињавала и осветљавала их оживљавајућом светлошћу.

> „Ма колико да мислим, — вели учени професор, осећајући да му је смрт на прагу, — ма колико да се растрзају моје мисли, за мене је јасно, да у мојим жељама нема нечега главног, нечега врло важног. У мојој страсној оданости према науци, у мојој жељи да живим и у овој тежњи да познам себе сама, у свим мислима, осећањима и

појмовима, које ја састављам о свему, нема нечега општег, што би све то везивало у једну целину. Свако осећање и свака мисао живе у мени одвојено. и у свим мојим суђењима о науци, о позоришту, књижевности, ученицима и у свим сличицама, које слика моја уобразиља, ни највештији аналитичар не би могао наћи оно што се назива општом идејом или богом живог човека. А кад тога нема, онда, мислим, и нема ничега". (VII, 115).

У другој од поменутих приповедака упознаје нас писац са читавим низом типова узетих из круга петроградског вишег чиновничког света. У једног од њих, Орлова, заљубљује се чиста, идеална, искрена Зинаида Фјодоровна, један између најлепших женских ликова Чеховљевих. Она оставља нељубљеног мужа и, не страшећи се осуђивања и оговарања света, прелази у стан Орлову, о коме она има најлепше мишљење. Но она се љуто преварила. Кад је једном пребацивала Орлову, што је према њој постао хладан, он јој цинички и немилосрдно вели:

„Сва је ствар у томе што сте се ви у мени преварили и нећете то сад да признате. Ви сте уобразили да сам ја јунак и да имам неких необичних идеја и идеала, а кад се ствар боље разгледала, показало се да сам ја најобичнији чиновник, картаџија и да немам прохтева ни за какве идеје. Ја сам достојан изданак оног истог трулог света, из кога сте ви побегли, озлојеђена на његову празнину и ниског".

И то говори о себи човек, који је рођен с тако лепим духовним талентима, у таким приликама, да је требало само мало напора и храбрости у животној борби, па да од њега изађе човек, с којим би песник могао потпуно бити задовољан.

„Какви су то кобни, ђаволски узроци, — вели му јунак приповетке, — посметали вашем животу да се развије у савршен пролетњи цвет; зашто сте се ви, пре но што сте и почели живети, пожурили да збаците са себе образ и подобије божије и пре-

творили се у бојажљиву животињу, која лаје и тим лајањем плаши друге с тога, што се и сама боји? Ви се бојите живота, бојите га се као Азијат, онај, што по читаве дане седи на душеку и пуши на наргилу... Да, ви много читате и вама врло лепо стоји европски фрак, но, крај свега тога, са каквом разнеженом, чисто азијатском, султанском брижљивошћу чувате ви себе од глади, зиме, физичких напора, — од бола и узнемирења; како се рано душа ваша сакрила у шлафрок, какву кукавицу изигравате ви пред фактичким животом и природом, са којом се бори сваки здрав и нормалан човек. Како вам је меко, склонито, топло, згодно — и како досадно! Да, вама бива убиствено, страшно досадно, као у појединачном затвору, но ви се трудите да се сакријете од тог непријатеља: ви се по осам сати дневно — картате...

Па ваша иронија? О, како је добро ја разумем! Жива, слободна, бадра мисао кадра је да мучи човека и да господари над њим; за лен, пуст ум она је неиздржљива. Да не би узнемиравали вашег спокојства, ви сте, као и хиљаде вама равних, похитали да је још од детињства ставите у кврге и окове; *ви сте се наоружали ироничним држањем према животу*, и спутана, застрашена мисао не сме да прескочи преко тог плота, којим сте је оградили, и кад се ви исмевате и бенавите са идејама, које су вам, тобоже, *све* познате, ви сте слични дезертеру, који срамно бежи са бојног поља, но, да би ућуткао свој стид, он исмева рат и храброст. Цинизам заглушује бол. У једној приповетци Достојевскога један старац гази ногама слику своје миле кћери, јер је крив пред њом, а ви се гадно и сокачки смејете идејама добра и истине, јер већ нисте кадри да им се вратите...“ (IX, 67—68).

У истом се смислу о животу руске интелигенције изражава Чехов и у својим драмама. Свуда он налази да је руски друштвени живот далеко заостао за идеалом, који је исписан у осећању, у савести, у уму свакога и који се у Русији већ читаво столеће интензивно и страсно проповеда путем живе речи, путем књижевних производа и путем ретких али узвишених примера у свакидашњем животу.

V.

После свега што је до сад, на основу Чеховљевих творевина, речено о целокупној физиономији савременог руског народа и друштва, читалац би био у праву запитати, с да ли је могуће и вероватно, да је народ, о коме се на почетку овога огледа тако лепо говорило, данас толико заостао да песник, куд год се макне кроз његову среду, наилази на тако много негативних, неутешних појава? Да не буде можда Чехов једностран посматралац руског друштва, да то није под видом мирног објективног новелисте скривени сатирик, који навлаш тражи негативне, наказне појаве и који у сликању претерује зарад својих нарочитих сатиричких сврха? Но тако пребацивање Чехову било би сасвим неоправдано. Ако код њега уопште може бити говора о једностраности, онда би му се пре могло пребацити за његов оптимизам, који је код њега, истина, ређи, али основнији, ближи његовој природи. Оптимистички идеализам, и ако је он ређи код Чехова но песимистички, ипак се с правом може назвати руководним мотивом и основним тоном читаве његове поетичне делатности. Гдегод се може уочити лепа, примамљива појава живота, Чехов је не мимоиђе, но је са љубављу и брижљиво обради; он се често и онде где би други песници „невремена" осамдесетих година клонули, труди да нађе излаза и теши нас да се ствари, и ако сад врло рђаво стоје, још даду поправити. „Живот је тежак, — читамо у драми „Три сестре", — и он се многима од нас приказује као глух и безнадан, али ипак мора се признати, он бива све јаснији и лакши, и, очигледно, није далеко време, кад ће живот постати сасвим јасан и светао".[1] Сличан поглед на свет и на живот у будућности имају врло многе Чеховљеве личности.

Није, дакле, Чеховљев суд о животу савремене интелигенције руске испао неповољан с тога што је песник, као маскирани сатирик, навалице бирао непримамљиве,

[1] Соч., т. XIV, 138.

мрачне појаве из живота, но томе треба тражити дубљих, стварнијих узрока. За многе и многе негативне појаве у духовном животу својих личности криви Чехов с једне стране саму човекову природу која је својим често грубим, животињским инстинктима и наклоностима непријатељ свему духовном, идеалном и моралном. С друге пак стране песник налази да је за неугледну слику савременог живота у Русији још у већој мери крив један недостатак вишег реда, оно велико, опште, историјско зло од кога у главном зависе сви моменти савременог руског живота, а наиме: државно уређење у ком живи руски народ од средњег века до данас.

Главна су обележја тог уређења: установа ропства, која је трајала од XVI века до 1861 године и која је из темеља кварила и наказила основни карактер руског народа — и неуставни облик државног живота, који траје од средњег века до данас а који није пружао могућности за свестрани, хармонични културни развитак и који је од увек искључивао сваку личну, дружинску и сталешку иницијативу ма на ком пољу живота. Даровити, слободољубиви и за рад способни руски народ, оставши три столећа у срамном ропству (установа „крепосног права“) дошао је дотле да је погубио скоро све своје негдашње лепе особине и дошао у данашње стање које ни благи и меки Чехов не уме друкчије да обележи до грубошћу и дивљаштвом. Да, негдашњи ведри, даровити и енергични руски народ, из чије су средине изашли Козма Минин-Сухорук, јуначки и енергички новгородски месар и Арина Родионовна, Пушкинова дадиља — тај исти народ данас, по речима Њекрасова: „иде животним путем у дубокој ноћи без сванућа, без појма о праву, о Богу, као у подземној тамници без светиљке...“ Чеховљева блага и мека природа, његова доброћудна и у основи својој весела нарав није сама по себи била наклоњена оштрим изразима и сувише мрачним, сурим бојама, али, говорећи о руском селу и његовим становницима, он је узнемирен, озлојеђен, љут, и изрази којима село описује свагда су

небирани, оштри, необично мрачни. Живот га сељачки подсећа на инквизицију (IX, 8); народ је „груб, дивљи" (XIV, 26), — „спутан великим ланцем" (XI, 33); у Русији од памтивека „милијарде људи живе горе од животиња" (XI, 35)... А у приповетци која је искључиво посвећена сеоском животу, у „Сељацима"[1], Чехов се овако изражава о данашњем животу руског сеоског становништва:

> „Бивали су таки часови и дани, кад ми се чинило да ови људи живе горе од скотова. Страшно је било живети међ њима. Они су груби, непоштени, прљави, пијанице, живе несложно, непрестано се свађају, јер не уважавају један другог, боје се и подозревају. Ко држи меану и опија народ? Сељак. Ко упропашћује и пропија сеоске, школске и црквене новце? Сељак. Ко је украо од суседа, ко је запалио, ко је лажно сведочио на суду за оканицу ракије? Сељак. Да, живети је с њима страшно... Тежак рад, од кога по читаве ноћи боли све тело, страшне зиме, слабе летине, тескоба (народ је без земље), *а помоћи нема и немате јој се ни од куд ни надати*".

У истим су таким приликама и образованији слојеви народа, варошко становништво. Несувременост државног облика и његових стешњавајућих установа као мора притискују сва могућа поља националног, културног и друштвеног живота. Мисао је спутана у ланце цензуре, науци су везане руке, о вредности државног уређења, државних установа и административних органа не сме се нигде ништа говорити. У Русији се, по речима једне Чеховљеве личности, „боје гласно говорити, писати писма, упознавати се, читати књиге, боје се помагати сиротињи, учити неписмене писању и читању". У својој званичној, народном духу натуреној форми, Русија је земља у којој се једном Пушкину није допустило да оде у Европу да види њену културу, науку и уметност; у њој се Достојевски најпре осуђује на смрт, а затим прогони у Сибирске руднике, што је „читао слободоумне књиге"; Тургењев се протерује у село и ставља под надзор полиције, што је

[1] У српском преводу од Вељка М. Лукића.

Гогоља назвао великим човеком; Бјелинскога само болест и смрт спасавају од Сибирије, камо наскоро затим доспева Чернишевски. Сви могући начини којима би појединац и друштво могли исказати своје погледе на јавни живот уништени су — трпи се само уметничка књижевност и то не с тога што би државна управа хтела да друштву остави макар ту једну одушку за исказивање мисли, но зато што се влада кадгод надала да ће литература моћи добро доћи њеним сврхама (Греч, Булгарин, Сенковски).

И онда није чудо што се у руском народу, који воли и уме да мисли, јављају у врло великом броју личности које се боје мисли и свега што расписом није одобрено (Бјеликов у „Човеку у футроли“) и беже од борбе у животу, као даровити али цинични Орлов у „Приповетци непознатог човека“, Лајевски у „Двобоју“, доктор Громов у „Палати бр. 6“, итд.

Политичким приликама у Русији Чехов није посвећивао засебне производе, али их се дотицао свагда кадгод би му се за то указала прилика. Штетност постојећег политичког стања у Русији свагда је Чехову на уму, и кад би се из његових дела покупили сви одломци у којима се он дотиче тога питања, имали бисмо пред собом смео, силан и јасан протест противу тог основног зла руског народног развитка.

Обим овога чланка не допушта ми да читаоце упознајем са карактеристичним и занимљивим местима из Чеховљевих дела у којима се представљају зле стране руског политичког, друштвеног, економског, духовног, итд. живота, које су само последица апсолутистичког, убитачног принципа, који је основа данашњем државном уређењу руском. Говорећи о томе Чехов у главном указује на ове мниле појаве: чиновништво је покварено и несавесно (Мој живот, Хладна крв); врховна управа земаљска и њени органи ни мало се не старају о материјалној и моралној култури сеоског становништва (Кућа с међуспратом, Сељаци, Жена итд.); уобичајени и неми-

лосрдни притисак и угушивање сваког слободнијег кретања човекова духа утиче на друштвени развитак тако штетно, да се мало по мало губе сви лепши и бољи састојци народне душе, а прави културни живот још се никако и не почиње (Човек у футроли, Мој живот, Чича Вања, Студенат, Жена).

Мисао, како савремени политички систем уништава лепше клице националног духа и од руског племена ствара племе „ропско и лукаво“ — послужила је као основни мотив Чеховљевој значајној приповетци „Човек у футроли“. Њоме песник казује, како се у Русији, под егидом апсолутизма, бирократског режима и угушивања сваког слободног кретања духа, развила нарочита класа људи, чији је сав живот као у некој футроли Главна је личност те значајне приповетке неки Бјељиков, учитељ грчког језика у провинцијској гимназији. Он је једна од оних небројених личности руског друштва, која све појаве живота, сваки свој и туђ корак оцењује са становишта полицијских прописа и министарских наредаба. Што је министров распис одобрио, добро је, што је расписом забрањено или о чем се у расписима уопште не говори, то је рђаво, бесмислено, непотребно. Он не може ниједан корак у животу да учини док најпре не размисли слаже ли се оно што он чини са прописаним моралом, и доводи себе на тај начин дотле да живи у непрестаном страху да се како не огреши о прописе виших власти. Кад је једном видео да његов друг, гимназијски наставник историје и географије, иде на велосипеду, он се пренеразио и обележио тако „понашање“ свога друга као врло штетно за поредак који је потребан у школи. „Ви идете на велосипеду, а та забава нимало не приличи васпитачу омладине.“ — А што? — запита га другар — велосипедист. — „Па зар још то треба објашњавати, — рече Бјељиков, — зар то није јасно? Ако ће учитељ трчати на велосипеду, онда шта остаје ученицима? Њима не остаје друго но да иду на глави! А после, пошто то није циркуларом одобрено, онда се и не може...“

И тако је човек у футроли дотле досађивао и додијавао свему и свакоме, док његова бојазан и ускост гледишта, његово кукање и ономињање нису укочили живот најпре његове околине на мало по мало и свих његових суграђана.

„Својим уздасима, — вели један његов познаник, — својим тамним наочарима на свом бледом, маленом лицу... он нас је све давно и ми смо устунали... Ми, учитељи, бојали смо га се. Бојао га се чак и директор. Видите л' молим вас, наши су учитељи људи мисаони, људи на свом месту, васпитани делима Тургењева и Шчедрина, но тај човечуљак, који је увек ишао у каљачама и са кишобраном, држао је у рукама сву гимназију читавих петнаест година! Та какву гимназију? Сву варош. Наше даме беху престале да дају суботама дилетантске представе, бојале се да како он не дозна; и свештенство се није смело пред њим никад омрсити, ни играти карата. Под утицајем таких људи, као Бјељиков, за последњих десет, петнаест година почео се свет у нашој вароши свега бојати. *Бојали се гласно говорити, слати писма, познавати се, читати књиге, боје се помагати сиромашне, учити неписмене читању...*“

Свршетак ове тираде врло је значајан. Њиме Чехов напушта своју полазну тачку, престаје описивати учитеља грчког језика и асоцијацијом представа прелази на друго поље. У Бјељикову он већ не гледа самог учитеља провинцијске гимназије, но једну општу типску појаву која представља читав систем, читав државни принцип. „Бојали се гласно говорити, слати писма, познавати се, читати књиге, боје се помагати сиромашне, учити неписмене књизи...“ те се речи већ не односе само на Бјељикова и на паланку у којој он учитељује, но на Бјељикова коме је име руски политички систем и који држи у футроли не један провинцијски учитељски колегијум и једну варош, но целу Русију, цео њен културни живот већ толике векове. Треба провести у Русији само неколико дана, посматрати живот на улицама, ући у државна надлештва, у школе, у универзитете, узети у руке

руске новине, руске књиге, погледати лица руских мужика, грађана — па да човек на брзо дође до уверења да је у тој земљи све и сва у футроли. Та је футрола несувремени, средњевековни облик владавине, који је вековима давао правац развитку живота, тако да данас као футрола, као стега и окови, делује не само државно уређење са својим органима. но и добровољни, неплаћени проповедници „футрола“, којих је у животу много више но што би их слободни и полетни руски дух дао да је досадашње векове провео у човечнијим приликама.

„Племе ропско и лукаво, — вели Чеховљев фон Корен у „Двобоју“, — већ десет поколења бичем и тамницом заплашено; оно дрхти, умиљава се и кади тамјаном само пред насиљем.“

Дотакавши се питања о начину којим се у Русији управља земљом и народом, природно је да Чехов не заборавља ни органа државне управе, државних установа и чиновника. Са јавним установама, надлештвима Чехов је онако исто незадовољан као и Гогољ у свом „Ревизору“, као и Љесков у својим „Инжињерима бессребреницима“. Болесници се у болницама прегледају крајње несавесно а често и никако („Палата бр. 6“), гимназијски учитељи тргују са ђачким сведочанствима („Мој живот“), инжињери намерно удаљују железничку станицу од вароши зато што им је *општински одбор, место захтеваних 50.000 рубаља мита нудио, само — 40.000!* („Мој живот“.)

Марвени трговац Малахин („Хладна крв“), који гони стоку у Москву, мора целим дугим путем да подмићује шефове станица, више кондуктере и кондуктере, машинисте па чак и ону двојицу што мажу точкове и испитују да ли су на вагонима здрави точкови. — Једаред кад је воз стајао, Малахин излази на платформу, приступа вишем кондуктеру и машинисту и очајним им гласом говори, како је до сад већ тридесет и четири сата без праве потребе продангубио на путу.

„Довешћете ме, — вели им Малахин, — господо, дотле да ће ми или волови поскапати, или кад дођем

на лице места, нећу добити ни два рубља за пуд. Та то није вожња, но чиста пропаст!"

„Виши кондуктер диже обрве и уздише са таким изразом, као да хоће да каже: „На жалост, све је то истина". Машиниста ћути и замишљено разгледа своју капу. По лицу обојице њих види се да имају некакву заједничку потајну мисао, коју они не исказују не с тога што су ради да је сакрију, но с тога што се сличне мисли саопштавају далеко боље ћутањем, но говором. И старац (Малахин) их поима. Он тура руку у џпаг, вади из њега банку од десет рубаља и, без предговора, не мењајући ни тона гласа, ни израза лица, но са убеђењем и отвореношћу, *с којима дају и примају мито валда само Руси* — даје банку вишем кондуктеру. Овај је ћутећки прима, савија је на четворо и, не журећи се, меће је у џпаг..."

Старац се враћа у вагон, умирен и у слаткој нади да ће се вагони с огромном и драгоценом робом кренути за тренутак. И доиста... Чује се прво звоно, за њим одмах брзо звони друго, затим треће и звиждалица вишег кондуктера. Но воз се ипак не креће. Старац истрчава да види шта је, нико му ништа не говори, док се сам на једвине јаде не досети да виши кондуктер добијено мито није поделио с ким је требало! Старац наново подмићује — подмићује од најстаријег до најмлађег, мито се исто онако флегматично прима и ставља у џпаг, и изгладнели и измршавели волови стижу најзад у Москву и продају се у бесцење...

С таком истом реалношћу, пластичношћу и занимљивошћу описује Чехов читав низ јавних злоупотреба у Русији, но његов поглед на задатак књижевности не дозвољава му да остане при самом указивању на ружну свакидашњост. Он иде и даље, наглашује потребу да се тражи излаза из таког рђавих животних прилика и указује пут и начин, како би се тај излаз нашао.

(Наставиће се.)

Јован Максимовић.

ФОЛКЛОРНЕ БЕЛЕШКЕ.[1]

4.

Грчки духовници у српским народним приповеткама.

У многим нашим народним приповеткама приповедају се ствари које се односе на калуђере и свештенике. Пада у очи што у многим таквим приповеткама калуђери и свештеници не могу да изговарају српске речи онако како треба, нарочито не могу да изговарају неке гласове. Примера ради наводим овде народну приповетку „Турчин и калуђер“ из збирке народних приповедака што их је скупио Вук Врчевић[2], која гласи:

„Једном срете некакав бијесан Турчин калуђера на путу, па наћеравши к њему коња повиче: Шербеташче, попе, закон ти! Калуђер као уплашен одговори: *Хоцу, господарс, хоцу.* Пак се обрне као да ће нешто извадити да му дарује, али мјесто чарапа или чега другога извади из бисага буздован на синџиру, те онако изненада звекне Турчина у плећи те га обори с коња, па замахне да га опет удари, а Турчин од страха подигао на више обје руке и ноге па виче: Аман, калуђере! медет-медет! А калуђер бијући га опет кудијер је могао одговори: *Б.-законице један! Ко це ти угодити? Сад истес сербета, а сад медовине*“.

На сваки начин овакве се приповетке са поквареним српским језиком у устима духовника односе на грчке

[1] Види „С. К. Гласник“, XIV, 7.

[2] Српске народне приповијетке, понајвише кратке и шаљиве, скупио Вук Врчевић, Београд, 1868, стр. 29. Исту приповетку има и Вук Караџић (Српске нар. прип. 1897 стр. 329—330) са истим особинама говора калуђеровог. Караџић има ову приповетку и код пословице: Шербеташче, попе, закон ти! али ту је без таквих особина калуђеровог говора (Срп. нар. пословице, 1900, стр. 414).

духовнике, који не могу добро да говоре српски, нарочито не могу да изговарају оне сугласнике којих нема у грчкоме језику.

Но није само то. Из овога ја изводим још нешто.

Маса наших народних приповедака које се односе на свештенике и калуђере такве је садржине да се не могу писати у књиге, већ се само у најужем и најинтимнијем кругу, где се много не пази на зазор, причају и од уста на уста преносе. Што је значајно, баш у тим приповеткама готово увек су у устима свештеника и калуђера покварене српске речи у оном смислу у коме поменух. Због тога ја мислим да се и саблажњиви и обсцени карактер тих приповедака односи на *грчке* свештенике и калуђере, којих, као што је познато, беше некада доста у српскоме народу и чија су дела и иначе по злу добро позната.

Ако би се ове приповетке односиле на српске свештенике и калуђере, тешко би се дало објаснити откуда да се обсцени карактер привеже за њих, за чија дела и рад од Светога Саве па до најновијег доба тешко да би се нашло потврда у рђавом правцу, а још би се теже дало објаснити откуда у устима српских свештеника покварено казаних српских речи, кад су им то речи матерњег језика.

Могућно је да баш целокупно градиво за овакве приповетке није дао само живот и рад грчких духовника, већ да су га неке приповетке позајмиле из таквих приповедака суседних усмених литература, у којима често царује ова врста приповедака (н.пр. од Талијана). На сваки начин да је било и тога. Али грчки карактер изговарања српских речи и гласова, који је у таквим приповеткама карактеристичан, показује да народ и те позајмљене приповетке није подешавао за своје већ за грчко духовништво, које је позадуго играло знатну улогу у нашој цркви, и својим животом и радом већ постало предмет таквих приповедака.

До душе неке се приповетке о свештеницима и ка-

луђерима са обсценом садржином причају и без покварено казаних српских речи, али ја мислим да су се оне временом преобразиле и да им се заборавио тај првобитни грчки елеменат у речима, а извор им и повод ипак остају у грчком духовништву.

5.

Веровање у премештање непокретних предмета.

У једном немачком фолклорном часопису, а у чланку „Чудновато премештање непокретних предмета“, од Виктора Шовена вели се у почетку[1]: „Сваки је чуо о Casa santa у Лорету. Како легенда тврди, то је кућа у којој је у Назарету становала Дева Марија. Њу је, по легенди, 1291 год. пренео анђео из Галилеје у Терзат у Далмацији, а одатле 1294 г. у једну шумицу од ловоровог дрвета (laureto) код Реканати, и најзад 1295 г. пренесе је одатле на место где је сад. И на истоку има прича о премештању непокретних предмета. Пошто овај мотив још није испитан, неће бити сувишно да све приповетке такве врсте, које сам могао скупити, овде саопштим, те да тиме скренем пажњу оних који би били у стању да даду прилога за ово питање“. За овим се саопштавају из литературе шест прилога о покретању и премештању непокретних предмета.

Мотив о покретању непокретних предмета с места на место у нас је врло чест. Још кад сам 1899 г. саопштио у „Караџићу“ (стр. 66) народно предање о ***Милетиној цркви*** близу Књажевца, за коју се прича да се преместила с једнога брега на други, што је на месту забележио Ђ. Медурић, ја сам у напомени испод тога рекао да „наш народ на много места прича да се цркве могу саме премештати с једнога места на друго“.

Прилози В. Шовена дадоше ми повода да саопштим овде неколико прилога из нашег народног припо-

[1] Victor Chauvin, Wunderbare Versetzung unbeweglicher Dinge (Zeitschrift des Vereins für Volkskunde, 1904, стр. 316—320).

ведања. Сем онога што је можда овде онде о овоме у нас забележено, ја саопштавам још ово:

О манастиру Рачи прича се ово. Још кад су Турци први пут заузели Србију била је под планином Таром црква у којој је лежао ћивот некаквога свеца. Једнога дана нападну Турци на ову цркву, али чим су јој се приближили, она побегне на ону страну Дрине. Турци навале преко воде да је стигну, али чим пређу на ону страну, црква се врати. Турци опет пређу овамо, а црква опет побегне, и тако је неколико пута прелазила, и Турци идући за њом у свакоме прелазу су се давили у Дрини а оно што их остане окане се даљег гоњења. Црква се међутим сакрије у густом борју на Тари па ту и остане, те је то сад манастир Рача.

У селу Калии (срез нишавски, округ пиротски) прича се да је била црква која се једне недеље за време службе Божје, заједно са свештеником и народом који је био у њој, подигла у вис и прешла на другу страну Трговишког Тимока и ту се заронила у земљу. Верује се да је народ који је био у њој, још и сад жив и да се чешће чују људски гласови на томе месту.

Црква у Трнавцима (округ крушевачки, срез жупски) прича се да је била онде где је сад мала црквица у Варини. Код те је цркве становао црквењак са својом женом. Једном опере његова жена детиње пелене и како је нaдала киша распростре их под црквеном стрејом. Овим је црква опогањена, те побегне на данашње место, а на старој црквини на Варини подигне неки сељак данашњу црквицу.

У близини села Чечине у срезу моравичком има брдо што се зове Витлиште. На Витлишту се по веровању сељака јављају духови. Ту је некада била црква, па пошто је нека жена опогани, она се премести на супротно брдо, где се сада познају неке развалине као да су од цркве.

Врмџанска црква у Црковцу (срез бањски, округ нишки) прича се да је првобитно била на месту које се

зове Селиште и где и данас стоји древни крст, као знак да је ту била црква, па се преместила онде где је сад.

Црква Св. Богородице у Тешици (срез моравски округ нишки) сама је дошла на место где је сад.

Икона Св. Богородице из цркве у селу Велики Крупац (у срезу нишавском, окр. пиротском) сама је отишла на место где је сад Суковски Манастир[1].

Оваквих приповедања о премештању непокретних предмета има још много у нашем народу.

6.

Снит.

У „Српском Рјечнику" Вука С. Караџића, код речи *сниjет* има овакво објашњење: „f und m. (југ.) der Brand im Getreide, uredo, cf [vide 2] главница [1]: Од шенице се може *сниjет* претворити, а од *сниjети* шеница".

Код речи *снêт* (ист.) и *снит* (зап.) упућује Вук на реч *сниjет*.

У Вуковим „Српским народним пословицама"[2] налази се под бр. 6812 пословица из Црне Горе: „У свакој шеници има *сниjети* (љуља)".

Но сем овога, реч снит има још једно значење. Др. Милан Јовановић-Батут наводи ово значење њезино: „*Дете у сниjет* (Црна Гора), т.ј. бреме које је за време пошења угинуло или се у наказу претурило; заметак који се није лепо развио".[3]

Ја сам у Нишу забележио слично значење речи *снит*. Тамо се верује и тврди да има чудноватих порођаја при којима породиље, уместо да роде дете, роде нешто налик на миша или јежа са чупавом или крутом длаком, што чим изађе из породиље почне да скаче и хоће да се врати у породиљу. Због тога бабица и при-

[1] М. Ђ. Милићевић, С Дунава над Пчињу, Београд, 1882. стр. 50—51.

[2] Издање од 1900 г.

[3] Грађа за медицинску терминологију, Нови Сад. 1887 год. стр. 122.

сутне жене изму метле па га њима туку докле га не убију. Тако рођени предмет зове се у Нишу *снит*.

Веровање у овакво рађање у Нишу је врло укорењено, па се чак тврди да и данас бива таквих порођаја и именују се особе код којих их је било. Нарочито су, веле, код була чести овакви порођаји, те код њих чим жена привреми да роди, друге буле спреме метле, па ако се роди снит, оне га метлама убијају.[1]

Чудновато је да се у Нишу ова реч чује по западном изговору — *снит*.

Још је чудноватије овакво веровање у рађање снита, које није усамљено нити само на Ниш ограничено.

У Алексинцу се трудноћа, кад није обична већ траје знатно више или знатно мање него нормална, назива *потајница*[2]. Од такве трудноће жена рађа *усплавчину*. Усплавчина може бити прост *олот*[3] или може бити жива усплавчина иста онаква какав рекох да је снит у Нишу. Кад је жива скаче и хоће да се врати у породиљу. Живој се усплавчини ништа не може учинити, док бабица не угреје сач (вршник) па је врелим сачем поклопи и тако убије. Пре од прилике двадесет година овако је родила у Алексинцу нека жена по имену Наста.

Ја имам забележен још један овакав случај. Од прилике пре четрдесет година, једна жена родом из села Боровца (стари округ књажевачки, срез тимочки), удата у Извору (исти округ и срез), дуго је боловала па је муж натовари на коња да је води лекару у Књажевац. Кад су били близу Књажевца на месту што се зове Аџијин

[1] У „Учитељу“ за септембар 1897 год. саопштио сам на страни 32 и то да је у Турака обичај да се око породиље скупи по неколико була, те је за време порођаја чувају и метлама бране од злих бића, која се скупљају да јој дете уморе.

[2] У Вукову Срп. Рјечнику пòта̑јница (у Срему) значи Molageburt, mola. — У Др. М. Јовановића Батута Грађи за медицинску терминологију, стр. 103. потајница је Molaschwangerschaft, Molageburt, mola (Срем).

[3] *Олот* се у Алексинцу зове сва она нечистоћа која за време порођаја изађе из жене.

Кованлук, њу савију такви болови и мука да је мислила издануће, те замоли мужа да је скине с коња. Он је скине и уведе у браник поред пута. Не потраја много а из жене изађе нешто живо, округло, пљоснато, налик на сељачке земљане пљоске за ракију, и почне да скаче око жене и уз њу као да хоће да се врати у њу. Муж узме дрво па убије оно живо и тако жену спасе. Жени је пак одмах било добро те натера мужа да је врати кући.

Наука зна за молу, потајницу, уображену трудноћу (eingebildete Schwangerschaft) и слично, али ми није познато да се што зна о чудноватом рађању каквих живих предмета као што је *снит* и *усилавчина*. Да ли је овакво народно веровање и тврђење, које је као што се види у народу доста раширено, и оправдано и колико, ја не знам, али би било вредно и даље у народу разбирати о овој ствари и о разлогу који је дао повода оваквом казивању.

Тих. Р. Ђорђевић.

УМЕТНИЧКИ ПРЕГЛЕД.

Јубиларна Изложба „Друштва Умјетности" у Загребу.

Тек пола године ако је било протекло од Прве Југословенске Уметничке Изложбе а ми смо имали и другу посебну, домаћу уметничку изложбу на Словенском Југу. Најпре бугарски уметници, у Софији, а недуго после њих и хрватски, у Загребу, приредише по једну. И као што се могло очекивати, ове су изложбе, с обзиром на кратковремено растојање њихово од Прве Југословенске, биле од особитог интереса како у погледу општег стања уметности код Бугара и Хрвата тако и у погледу чисто уметничке, стваралачке снаге појединих уметника њихових. Жалећи што нисмо били у стању да у своје време проговоримо што о првој, користићемо се приликом да се позабавимо овом другом.

У претпрошлом месецу, о католичком Ускрсу, отво-

рена је ова изложба с изузетним задатком да прослави двадесетпетогодишњицу Хрватског Друштва Умјетности. Према томе могли смо се надати, да ћемо, нарочито овога пута, у главном гледати радове старијих, признатих уметника и чланова друштвених. Међутим, то се није и догодило. Јамачно с тога да би се избегло понављање које би у горњем случају морало наступити, с обзиром на недавну Југословенску Изложбу која је постављала такође велике захтеве, старији уметници, моментално исцрпени, пустили су младе да говоре за хрватску уметност. И ми, посматраоци, имамо разлога да будемо задовољни што се овако десило. Нама је, наравно, жао што се на овој изложби никако не сретосмо с прослављеним маестром Буковцем и симпатичним Тишовом, што је Бела Чикош-Стојадиновић био изложио само неколико незнатнијих радова који га ни у ком случају нису могли достојно представити, што је Медовић, кад се изузме његова позната старија слика „Крунисање Владислава Напуљца“, био слабији на овој изложби него на Првој Југословенској, што Отон Ивековић није имао ни једне слике која би се могла мерити с оном ранијом његовом сликом „На кордуну“. Али, појава младих хрватских уметника на овој изложби у већем броју и с више радова него што је то бивало раније, па онда карактер неког нарочитог, грозничавог полета и обнове што дадоше ови млади људи целој изложби, то је оно што нас је овога пута занимало и што нам је пружило пуног, правог уживања. У томе је, поглавито, и вредност ове изложбе, која је у ствари више повремена него јубиларна, која нам је и нехотице више указивала на лепу будућност хрватске уметности него на лепу прошлост њену. С тога ћемо и ми овом приликом почети своју критику с младом уметношћу хрватском.

Млади уметници хрватски — „дечки“, како би то поносито казао Хрват, — ступили су овога пута пред дивну Ладу као нови, млади љубавници пуни снаге и лепоте, пуни жудњи. То је даровит, озбиљан, вредан

нараштај двадесетогодишњака који већ даје замашна уметничка дела. Вајар Мештровић и сликари Видовић, Кризман и Рачки Мирко јесу главни јунаци ове јубиларне изложбе. Њих ћемо понајпре и разгледати. Почнимо са сликарима.

Емануел Видовић је несумњиво учинио најјачи утисак. Што се мене тиче, ја се не устручавам рећи да је он после ове изложбе стекао право на једно од првих места у хрватској уметности. То је сликар оне одличне, сеновите марине „Сплетска лука“, што је на Првој Југословенској Изложби важила као један од најбољих пејзажа у хрватском одељењу. Овога пута Видовић је изложио десет радова, међу којима се налази неколико особито добрих, мада нас ни један није оставио равнодушним. На против, Видовићеви су радови толико лични, његови, да и најмањи оличава свога творца као и највећи, а сви заједно чине једну нераздвојну пријатну целину. У ствари, то је низ хармоничних, широких душевних излива у којима истиче један интиман, узбудљив, дубок живот.

Видовић има ретких способности за више уметничко усавршавање. Он осећа искрено, дубоко, али као човек с вишом културом, нешто пригушено, утанчано, често уз поворку појетских мисли. Он је уз то обдарен једним веома пространим техничким талентом. Он је, најзад, врло марљив.

Видовић је по многим особинама прави Далматинац. Он воли море, мирно плаветно море с оним влажним, прозирним ваздухом што га застире, са оним бескрајним, дубоким небом, море величанствено и недогледно у коме се огледају и лелујају барке и једрила, и силуете обала с високим тананим кућама и бродовљем, и вечито небо с једноставним, протегнутим, влажним облацима. Видовић воли море као онај који се родио на њему, који га се као дете бојао, који је као дечак слушао о њему најчудније и најлепше бајке и сневао га, који га је као младић страсно заволео, његову ширину и небо, његову модру дубину и таласе, и оно тихо, потмуло ноћно је-

цање. Море се уткива у све мисли његове и сва расположења. Као вековни Приморац који је с његових обала очекивао сунце и пратио месечев пут, који је на њему први пут заволео, који је годинама слушао како с њега допире мирна, отегнута песма сентименталног земљака што иде за својим послом — у рибање, или преноси тешки товар — Видовић је у мору видео свој свет. У већини његових радова главни предео је море.

Најбољи му од свију на овој изложби јесте она особито лепа, јутарња марина „Град се буди“. Кроз свежу, провидну ноћ што нестаје у мору пробија се бледа полусветлост јутарња с недогледног зреника, и својом танком, срмастом измаглицом облива обале и град. Један снажан, светао трак потонуо у море и прелива се. Кроз прозирну полутаму осећа се свежи дах живота. Узнемирене барке и бродови с димњацима већ остављају своје лепезасте трагове по површини морској. И на обалама се назире неки покрет. Свакако „град се буди“. Ова слика, поред одличног цртежа и пуног, хармоничног колорита у једном особито пријатном, дискретном тону, има нешто што се не може описати, нити довољно похвалити. То је оно пробијање светлости, онај покрет боја кроз јутарњу, влажну полутаму — фантастична борба у ваздуху, борба светлог и тамног етра, борба најфинија и најнежнија која до човека у опште допире, и која га буди из ноћног заноса. То, и особита утанчаност у оном лаком, ваздушастом нијансовању боја, интиман и искрен акценат на овој слици, поред осталих врлина, чине је једном од најбољих на овој изложби.

С оваквим су особинама, у већој или мањој мери, и остали Видовићеви пејзажи с мора. „Requies“, „Иза кише“, „Послије рибарења“, „Јесени“ и „На западу сунца у Спљету“, све су то особито добре слике. Свуда оно тужно, суро, кишно небо. Свуда онај влажни прозирни ваздух морски и оно интимно лелујање, огледање, преливање боја до најфинијих нијанса.

„Requies“ и „Опустјели двори“, две слике с јачом

концепцијом, рађене су у једном ладном, врло дубоком тону. „Requies“ представља приморско гробље у ноћи с витким, тавним чемпресима и затрављеним плочама у некој влажној, провидној измаглици модрих и плаветних боја. Предео крај мора и мирна морска површина необично се дискретно назиру и губе у перспективи ових угашених боја. „Опустјели двори“ дају утисак дубоког, мртвог мира и тишине. То је читава композиција. На вратима опале грађевине лебди једна тавна сен, улази посрнула, можда за увек; или то дух господара пробуђен обилази миле зидине. Дубок, очуван тон с бојама које су врло лепо прилагођене замисли, чини главну вредност на овој слици.

Важно је приметити колико душе уноси Видовић у пејзаж. „Град се буди“ и „Requies“ већ престају бити само слике из природе, то су без мало композиције. Нарочито „Requies“. Онај дрхтави, бледи рефлекс плаветне светлости што се разлива по гробљанским плочама и зидинама тако живо довлачи пред вас успомену на мртве, успомену која се стварала онда кад сте гледали њихова бледа лица, њихове усахнуле очи и навучене веђе.

Сеоски лепи пејзаж „Месец излази“ такође је веома осећајна слика. То је у ствари једна особито пријатна хармонична, топла песма ноћних боја што се назиру у јесењем пределу када месец излази. Ту је на слици и крајичак језера у коме се огледа и прелива сјајно румени месец, и чун, и сеновита обала. А на врху брежуљка иза кога се месец уздиже, неколико колиба и пластова, и једна ограда. Изузев светлости којом сија сама кугла месечева и његова одсева у води, цела је слика одржана у једном дубоком тону необично богатом бојама. Ова нам слика износи сву мекоту и благост топле, мирне вечери.

Видовић је покушао да ради и јасним, светлим бојама, у духу Сегантинијевом, и успео је, мада се примећује да му такав начин рада није својствен, присан, да није његов. Плод овог покушаја је диптик „Мали сви-

јет". Једна слика представља једно запуштено двориште, ограђено високим зидинама и кућама, а друга, једну улицу у перспективи, с малим, ниским кућицама и понеким чемпресом. Свеже и јаке, светле боје на овим сликама, њихова перспектива, и она утанчана хармонија показују да Видовић има веома развијен осећај за боје уопште. После, цртеж је на овим сликама одличан. Али, ипак смо осетили да је и сам уметник радећи ове ствари био мање загрејан. Није чудо што смо и ми код њих у главном посматрали манир.

Техника Видовићева коју је применио на свима осталим радовима, много је природнија за њега и оригиналнија. То управо и није нека нарочита техника. Неусиљено и непосредно метање боја у облику веома финих, провидних млазова и мрљица, јако осећајно уједначавање њихово и сливање у један природно елегантан, повучен тон, ето то је тајна Видовићеве примамљиве технике. Скуп лаких потеза кичице једног искреног и озбиљног уметника, које у први мах и не опажамо а који нам откривају најтананије покрете душевне.

Видовић је поново успео да нас подсети на високу културу која је негда обасјавала лепе далматинске обале.

Други млади уметник који нас је својим брзим напредовањем и успехом изненадио. *Томислав Кризман*, изложио је овога пута прилично знатан број радова. Поред веће слике „Зима", коју је био изложио и на Првој Југословенској Изложби, и поред готово свију оних пејзажа и литографија које смо онда видели, сада је послао још две веће, замашније ствари, „Мртво лишће" и „Последње сунце", уз велики број нових пејзажа и студија. Кризман је, понављамо, овога пута био врло богат.

Но значајније од тога јесте што је он за ово време веома осетно отишао напред. „Последње сунце" а нарочито она друга лепа фантазија, „Мртво лишће", дали су нам повода да донекле променимо своје мишљење о Кризману, мишљење које смо стекли приликом Прве Ју-

гословенске Изложбе[1] а које није било непохвално. Ипак нисмо тада довољно лепо мислили о овом особито симпатичном, младом уметнику.

„Мртво лишће“ је учинило на мене за чудо јак и пријатан утисак. Ова алегорија позне јесени, кад лишће пада под последњим благим поветарцем, још је боља, доста боља, од његове добре раније алегорије „Зима“, о којој смо говорили у критици на Прву Југословенску Изложбу[2]. Није ту цртеж оно што је добро, или богатство колорита. На против, цртеж би могао бити и бољи а колорит пунији, форме на лицу и рукама оне фине, лаке женске фигуре, што се носи кроз лишће које пада, могле би бити израђеније; и тада би слика изгледала мање декоративна. Оно што вреди на овој врло импресивној слици то је покрет поменуте женске која треба да представи на човеку ону појаву што у природи одговара појави „мртвог“, пожутелог лишћа које пада. Овај изнемогли, сањиви покрет женске ваздухом понесене, па израз оног последњег, пријатног, мртвачког заноса на њеном просушеном, пожутелом лицу, и оно лелујање њеног тела под жутим гранама с којих отпада суво лишће, све је то тако осећајно, тако искрено урађено да сам остао пред овом сликом дубоко дирнут. Чак и онај мало неприродни покрет леве шаке, која је, очевидно, слабо нацртана, јако доприноси општем изразу ове фигуре. Њена забачена глава с оштрим цртама и танким формама, као да су од сува лишћа, с великим, затвореним очима и бледим уснама на којима лебди неко самртничко усхићење, представља главну вредност на овој слици. Над овом фигуром, у црној, лакој хаљини, и око ње, повија се и пада суво „мртво лишће“.

Колорит је на овој слици топал, пријатан, и ако мало једноставан. Међутим је композиција, као што смо видели, одлична. А замисао, — она пуна, алегорична

[1] Потписани је писао о Првој Југословенској Изложби у »Словенском Југу« бр. 38, 39, 41—44 за год. 1904 и бр. 5, 6 и 7 за год. 1905.

[2] „Словенски Југ“, број 1 (од 1 јануара) за ову годину.

представа позне јесени у животу уопште, — и ако је према „Зими" једно мало понављање, као Балестријеријев „Шопен" према „Бетовену" од прилике, ипак је остала особито фина и успешна.

Друга Кризманова нова слика јесте она колоритна психолошка фантазија „Последње сунце". Опет једна женска фигура, нага, леђима окренута, клекла уз подножје високе, праве камените литице и плаче очајна, а тамо у задњем плану слике запада њено „последње сунце"; лево простире се леп предео. Овај заход сунца са свима нпансама дугиних боја, од чисто црвене до чисто модре у контрасту с оним дубоким тоном што носи на себи ова страна литице што је у сенци, нама окренута, чини веома јаку светлосну импресију. Сам женски „акт" који је такође у сенци лепо је постављен и доста добро нацртан. Из покрета његових леђа може се разумети да тужи за нечим. У осталом на овој слици преовлађује сам пејзаж. Колико пажљиво Кризман студује светлост и боју, видеће се из овога. На одвесној ивици каменог брега што се диже а на извесној висини примећујемо један врло танак, не одвећ дуг, млаз зелене боје. Он је постао транспаренцијом модре боје коју носи литица и жуте што допире с неба из одговарајуће перспективне висине. То је мешање боја веома добро, мајсторски запажено и забележено, што свакако служи на част младом уметнику.

И остали радови Кризманови, већином пејзажи и студије, носе на себи, у већој или мањој мери, благородан отисак меке душе и солидне, марљиве кичице. Међу овима се нарочито истиче пријатни „Вечер на мору" са својим чистим бојама и занимљивим месечевим огледањем у води, затим пун боје „Запад сунца на Срђу" и „Студија Срђ II", па она врло добра алграфија у четири боје „Са Лапада (135)" и најзад већи део његових лепих литографија.

(Наставиће се.)

Бранко Поповић.

ПОЛИТИЧКИ ПРЕГЛЕД.

Румунско-Турски спор. — Арбанашки вилајет.

Између Румуније и Турске јавио се био оштар сукоб. Повод је дао јањински валија, у чијем вилајету Власи имају своје основне школе. Још од 1904 године, кад је први пут отворен румунски консулат у Јањини, што је изазвало силне нереде у Јањини, овај валија је био врло нерасположен према присталицама румунским. И, кад ове године дођоше из Румуније школски надзорници да обиђу влашке школе у јањинскоме вилајету, валија их, и ако су имали уредне путне исправе и допуштења од великога везира и министра правде и Вера, не хтеде као такве признати. Под изговором да су, у једноме селу близу Јањине, правили о Ускрсу неред у цркви вовуској потукавши се са Грцима и позивали народ на буну, он их затвори. На протесте који су чињени у Јањини и Цариграду од стране румунских представника, и на изричне наредбе из Цариграда, валија је одговорио протеривањем румунских надзорника из отоманске империје, најкраћим путем. Румунска влада је одмах због оваквога поступања јањинскога валије упутила енергичан протест Порти, а за тим убрзо и једну ноту. Користећи се овим догађајем румунска влада је хтела да изведе на чисто у Турској сва питања која су годину и више дана остајала нерешена. У ноти су, сем тражења да се валија јањински извини консулу румунскоме у Јањини, што је у обичају да се чини у оваким приликама, — изложени захтеви: признање румунске народности; повратак румунских прогнаних надзорника; признање свих права власима, која имају и остале народности у Турској. За ово своје тражење румунска је дипломација обезбедила себи одлучну потпору Немачке и Италије — те је могла поставити

Порти и ултиматум: или примити све захтеве или прекидати дипломатске односе. Турци су попустили. Валија се извинио, школски надзорници ће се вратити кад буду хтели у Јањину, а Султан је потписао праде којим се: 1. признаје румунска народност; 2. дају сва грађанска права румунским присталицама у Турској — која имају и остале народности немуслиманске (та су права: служити се румунским језиком у школи и у цркви; постављати у румунским општинама сеоске мухтаре, кметове: слати у меџлис-идарета, административне савете, своје представнике; именовати школске надзорнике за садање и будуће влашке школе).

Румунска је дипломација постигла један осетан успех, и ако му не треба преувеличавати значај. У Турској се не поштују ни уговори, ни конвенције, а камо ли султанска прадета. Небројено је султанских прадета добијала Француска, Енглеска, Србија, и друге државе за разне послове, па су се она показала јалова. У нужди давана прадета треба са неповерењем примати.

Спор је свршен, да ли је што добијено? Немачка и Италија пожуриле су се да енергично помогну одлучне захтеве Румуније, уверене да ће испуњење тих захтева само ојачати погодбе за одржање мира на Балкану. Обе су ове државе у заблуди. Признање румунске народности и права која из тога признања потичу неће ни у колико изменити данашње стање Хришћана у румелијским вилајетима отоманске царевине. Признавата је и призната народност и другим турским поданицима немуслиманима, па је политичко, културно и економско стање хришћана бивало само горе. Признање румунске народности, — макар колико оно оправдано и правично било, — у данашње доба само ће замрсити ствари. Нарочито ће погоршати стање у вилајетима битољскоме и солунскоме, т.ј. у Маћедонији. Овим чином признају се и једној новој народности права да се бори противу других народности у истој области и једној независној држави да се заузима свима силама за ту народност и њено јачање. У

борбу, која је и иначе врло оштра, уноси се, дакле, нов елеменат који се у националној борби до сада није трошио. Ово може само ту борбу пооштрити. И тако, овај позитивни дипломатски успех Румуније донео је за Немачку и Италију негативан успех. У место да се побољшају погодбе за мир на балканскоме полуострву, оне ће се само погоршати. Турска ће наставити што је и до сада чинила; Балканске државе ће се још мање слагати међу собом; а питање о истинитоме побољшању стања Хришћана у европској Турској одложиће се може бити још за коју годину. О финансијским реформама и европској контроли, у вилајетима реформним нико више не говори. Десетак се купи по староме, чиновници раде по староме, а Хришћани страдају по староме и од старих зала турске администрације.

У обичају је у западним државама да, приликом дебатовања о буџету министарства иностраних дела у Народноме Представништву, министар иностраних дела износи владин програм о спољној политици или о каквом важнијем питању које се јавило у току прошле године а тицало би се интереса државе. Талијански министар иностраних дела, Титони, учинио је талијанском Народноме Представништву, приликом дебате о буџету његова министарства, једну изјаву о његову састанку са грофом Голуховским у Млецима. Из те изјаве се сазнаје много што шта. Тако сазнаје се: 1. да је главни предмет разговора на томе састанку био Балкан и стање на њему; 2. да Аустрија има доста завојевачких намера на Балкану и да изјаве грофа Голуховскога, чињене толико пута на разним местима, у разним приликама и временима, а нарочито од почетка руско-јапанскога рата па до данас, — о миролубивим намерама Аустрије на Балкану, — нису никако искрене; 3. да су обележене главне линије балканске политике Италије и Аустрије („од Арбаније створиће се један нов вилајет, арбанашки, коме ће се придружити сви они окрузи Македоније где су Арбанаси у

већини“); 4. да су се оба министра сагласили да се за сада одржи на Балкану status quo. Другим речима на овоме састанку је утврђено да су постојале несугласице између два савезника због јадранскога приморја и Арбаније, да су те несугласице сада изравнате, да се Италији од савезника Аустрије сад први пут признаје право на један део турскога царства кад време деобе дође, да то време још није дошло и да ће се утврдити детаљан деобни план до дана када ће се приступити дефинитивној ликвидацији. Од овога привременога споразума има за балканске државе више погибли него користи. Добит је у томе што ће балкански народи имати времена да пораде на своме споразуму и чувању својих права на Балкану. Образовање т.зв. арбанаскога вилајета, за што ће већ Порта дати свој пристанак; присаједињење томе новоме вилајету оних крајева Ст. Србије и Маћедоније у којима живе у већини Арбанаси, нове су погибли за Хришћане у Турској, а за Србе нарочито. Врло је вероватно да ће и Италија и Аустрија сада настојавати да у ту нову административну јединицу уђу што већи делови Старе Србије и Маћедоније. Тај нови вилајет биће онај крај турске царевине на који ће се вршити културни утицај њихов, у њему ће оне потражити места за себе, и зато треба он да буде што пространији. Нису Турци ти који ће се томе противити, који на основу изукрштаности интереса и замршених националних претенсија само и одржавају да се не раскомада царство њихово. Турци ће, као што горе рекосмо, помагати то, јер ће се на тај начин окрњити нешто и од оних народности које јој данас највише задају мука. Окрњени делови убројаће се у чисто арбанаске, па и мусломанске, те ће се утврдити оно што Хилми-паша непрестано тврди, да је мухамеданство у румелијским вилајетима у превласти над Хришћанством.

Интереси Срба ће бити у првоме реду и највише окрњени. Између Турске, Италије и Аустроугарске најлакше ће доћи до споразума да у тај пројектовани ар-

банаски вилајет уђу велики део скадарскога вилајета, као и велики делови, ако не и цели, призренскога, пећкога и добар део приштевског санџака. Посигурно ће се настојавати да се овим областима додаду тетовска каза са Гостиваром, добар део дебарскога краја, охридска каза и Дримкол. У свима овим крајевима Срби су у јакој већини а измешани су с Арбанасима и с Арнаутима; много је у њима потурчених и поарнаућених Срба. Интереси Румуна и Грка у јањинскоме вилајету биће знатно окрњени, јер ће више од две трећине тога вилајетаући у састав новога вилајета који ће по простору представљати читаву једну државицу балканску. Бугарима ће то све можда бити равнодушно, јер оно на што они претендирају неће бити дирано. Осталим европским државама, које ће имати да кажу још нешто у овоме питању, — у Турској се више ништа без Европе не може решавати, — стало је много, бар за сада, до мира, па ће радо благословити оне балканске комбинације које иду на то да га одрже. Из овога вилајета може се ишчаурити нова аутономна област, можда нова државица, још једна нова чињеница у решавању турскога проблема, и то таква која ће га само још тежим учинити.

Комисија сила заштитница Крита имала је свој састанак у Риму. На њему је одлучено да се за сада „због евентуалних компликација и покрета на Балкану који би били сигурно изазвани, одложи питање о присаједињењу Крита Грчкој. Ово тим пре што се Грци немају право жалити на досадањи режим на острву Криту“. Овакво становиште прихватили су и у Атини и у Канеји. Народна Представништва обе земље показале су ретку попустљивост. Критска Скупштина је чак упутила један позив устаницима у Терису, — мада они чине знатне изгреде против европске жандармерије, — преклињући их да положе оружје и мирно се разиђу пошто сад није време да се дефинитивно присаједињење изврши.

Под притиском разложних Савета четири силе, Фран-

пуске, Русије, Енглеске и Италије. Делијанисова је влада попустила у овоме питању, које је овога пута по свој прилици дефинитивно свезано за питање о маћедонскоме проблему. Без решења његова неће се моћи више решавати ни питање о присаједињењу Крита Грчкој, ни Источне Румелије Бугарској, ни анектовање Босне и Херцеговине Аустрији. Иностранп.

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ.

Књиге о маћедонским пословима.

У последње доба брошуре и књиге о т. зв. маћедонским пословима ничу, овде се то може рећи, као печурке. Изукрштани интереси балканских народа, европских држава и Турске помажу стварање нове врсте књижевности о источноме питању, која се може назвати научно-памфлетском, књижевност где се навијају историјска факта, изврће наука, анатемишу народи исте вере, истога језика, истог културнога нивоа. Страноме је тешко издвојити, у овоме хаосу од сумњивих претенсија, неискрених мисли и насилних разлагања, оно што је истина. Ако он узме, на пример, књигу „Истина о Маћедонскоме питању“ (La verité sur la question Macédonienne. Paris, Eitel, 1905) и прелиста ову врло скупу књигу заједно са књигом „Маћедонске свирепости“ (Bluff Macédonien, Al. van den Brule, Paris, Juven, 1905) помислиће да су Турци један културан, миран народ, а хришћани у Европској Турској а нарочито Бугари, прави зверови од којих пропишта турско племе. Дође ли му до руке књига „Балканско питање“ (The Balkan Question, Luigi Villari, London, J. Murray, 1905) или књига „Критичка времена у Турској и енглеска одговорност“ (Critical Times in Turkey and England's responsability, London, 1905) или књига Ф. Е. Војнова „Маћедонско питање и реформе у Турској“ (La question macédonienne et les réformes en Turquie,

Paris, 1905, Lecène, Oudin et C-ie), или дело Х. М. Бурова „Македонија" (H. A. Bouroff. Makédonia! Bruxelles, Paris. 1905), или спис Д. М. Бранкова „Маћедонија и њено хришћанско становништво (D. M. Brancoff. La Macédoine et sa population chrétienne. Paris. 1905), онда може лако помислити да у састав Маћедоније улази сем вилајета солунскога и битољскога и скопљански санџак и да у тим областима живи све сам овејани Бугарин, да Бугарин страда туда од Турака, а да Срби, Грци и Куцо-Власи у тим странама живе као њихови сународници у слободним им краљевинама. — Кад пак загледа у књигу „Маћедонски народ" (The population of Macedonia, London, Ede, Allom & C-ie, 1905), или „Хришћанске школе у Маћедонији" (Les écoles chrétiennes de Macédoine, revue générale de droit international public, avril, 1905) видеће да по подацима у њој, у вилајетима солунскоме и битољскоме, дакле у Маћедонији, нема друге народности до грчке, да оно мало других хришћана што има да су то заведени људи од стране туђих пропаганди. — Узме ли да прегледа књиге „Румуни у Турској" (Le Roumains de Turquie, N. Papahagi, Bucarest, 1905) или „Историју Маћедонских Румуна" (Istoria Românilor Macédoneni I. Arginteanu Bucarest, 1904), зачудиће се кад из њих види да је већина становништва у битољскоме вилајету па и у солунскоме, румунска, која је до сада мирно трпела да се меша с Грцима и назива Грцима-Урумима, и то трпела само зато што није имала своје цркве. — Узме ли у своје руке књигу „Терет Балкански" (The Burden of the Balcans, Edith Durham, London, 1905) или „Румуни према Србима и Бугарима" (Românii fata de Sârbi si Bulgari, Ilie Barbulescu, Bucaresti. 1904), могао би с правом веровати да су битољски и солунски вилајет насељени само Србима, којима је егзархија бугарска и патријаршија Грчка силом наметнула своје национално обележје.

Сва ова литература, уз другу која се јавља по многим европским књижевним прегледима и дневним листовима, казује колико је тешко сложити интересе бал-

канских народа, какав је дубок јаз створен између њих и колико погибли због тога може имати за њих. Стара историја са њеним страшним примерима, нова са тешким поукама, искрени савети незаинтересованих, убеђеност данашњих државника балканских у потребу зближења њихових отаџбина, слабији су од националистичког шовинизма. Балкански народи се данас међу собом мрзе. Заборављају у неразумноме мегаломанству на тешке патње народа у Старој Србији и Маћедонији, који истински пропада. Затварају се очи пред стварношћу која се може лако јавити у виду какве страначке војне интервенције или окупације. — Књиге као што су ове горе поменуте, повећаће само патње народа о којем се баве и ускориће интервенцију на помолу.

J. М. Јовановић.

БЕЛЕШКЕ.

КЊИЖЕВНОСТ.

Хајдук-Вељко највећи српски јунак новијега доба, од Ср. Ј. Стојковића, штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије, 1905. Цена 0,80. Стр. 93 у 8°. — Г. Стојковић је у овом свом раду, отштампаном из „Нове Искре“, прикупио све до данас познате податке о Вељковој биографији, не упуштајући се сам даље, и не дајући ничег новијег о животу Хајдук Вељковом. У другом делу књиге штампане су народне песме које говоре о Хајдук Вељку. Г. Стојковић је те песме поправљао и проширивао, каткад са више каткад са мање среће.

А.

Таковски Устанак. — Г. Коста Миленовић, професор, писац „Истинитог Огледала прошастога века“ (Београд, 1904), издао је ових дана свој састав „Таковски устанак“ (39 стр., in 8°), са уверењем да ће читалац после његових излагања доћи до закључка „да Солиман-паша није био толико крволок српски колико његов посинак Милош“. И кад би се некоме који нема ни појма о срп-

ској историји, казало да је Таковским Устанком српски народ имао да реши између Милоша и Сулејман-паше, онда би тај човек извео, као позитиван факт према ономе што је господин професор горе казао, да је у Таковском Устанку народ устао са Сулејман-пашом противу Милоша, да су Стојан Чупић, Милентије Никшић, Петар Молер, Павле Цукић, прота Матија Ненадовић и многи други емигранти из 1813 године, који су до тога устанка живели у Аустрији, полетели у помоћ Сулејману а не Милошу!... Очевидно је да је писац у горњем пасусу ставио логику изван заштите закона.

То је о основи тезе коју брани г. професор.

Сем тога, он је у овој малој књижици начинио масу погрешних закључака због непознавања библиографије свога предмета или због површног или недовољног проучавања извора. Тако још у „Огледалу“ (стр. 63), он се озбиљно жали, како није нигде нашао ма и површно назначење где је и како је Милош издавао скупљену порезу. Ово пак није погрешка Милошева. Писац и не сања о огромном материјалу који му за ово пружају „Финансије и Установе Обновљене Србије“ у три дебеле књиге од Мите Петровића, где су штампани било изводи било читави оригинални протоколи расхода и прихода под Милошевом владавином, протоколи који се и данас чувају у Главној Државној Благајни. Кад писац проучи цифре у тим књигама, онда ће видети, између осталог, колико је наивно оно његово исправљање цифара односно плата војводских (стр. 31 Таковског Устанка). На стр. XX увода у I књ. „Финансија и Установа“ писац ће наћи праву суму коју је Карађорђе оставио код Мелентија Никшића итд., итд.

Пре него што г. професор настави да прича „Кикаидонцима“ њихову праву историју, они имају право да траже од њега да добро проучи све изворе. Г.

Стота свеска Мале Библиотеке. — Изашла је стота, јубиларна свеска „Мале Библиотеке“. У њој су два мала драмата Г. Б. Нушића: „Грех за грех“ и „Под облацима“. Уз ту своју стоту свеску у нарочитим корицама уредништво је издало свој добро уређен каталог првих сто свезака „Мале Библиотеке“. Каталог је уређен најпре, по азбучном реду писаца, затим по редном броју свезака; на крају, додата су имена писаца и преводилаца по азбучном реду. Уз стоту свеску и каталог уредништво

је послало својим претплатницима раније издану „Љубав према књизи“. А.

Memento... две приповетке Милене Миладиновић. Превео М. П. Београд, штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије, 1905. Цена 30 пр. дин. Стр. 31 у 8°. — Прва прича, „Memento“..., је једно нимало Хамлетовско размишљање о једној мртвачкој глави, а друга „Привид“, је једна прича о несрећној и трагичној љубави сиротог студента који има обичај да дави богате девојке кад се не удају за њега. Госпођа М. Миладиновић, која је, преводећи Ненадовићева писма, врло брзо ушла у књижевност, сад је, пишући овакве ствари које други преводе, тако исто брзо изишла из књижевности. X.

Josip Kosor Optužba. Pripovijesti. „Sve je u čovjeku — sve za čovjeka“, Maksim Gorki. Cijena 1 kruna. Zagreb. 1905. Nakladom pisca — Tiskara Braće Kralj, Duga Ulica, 9. Zagreb. Стр. 106 у 8°. — У овој књизи младог приповедача Јосипа Косора, ове су приповетке: „Убијање душа“, „Зора“, „Борба за крух“, „Из живота“, „Под голим модрим небом“, „Трговац Ибрахимага“, „На салашу“ и „Наметник“. То су свеже приче једног младог и осећајног приповедача, писане лако и лепо, можда с недовољно локалне боје и с мало нетачности у дијалогу, али оно што у овој књизи вреди то је извесна тиха, дискретна и дубока љубав према народу који пропада, извесна доста јака и не мала мржња на оне што тај народ потискују и, најзад, извесна чежња млада човека за пунијим и интензивнијим животом. Најбоље су приче „Наметник“ и „Из живота“. А.

Авда Карабеговић, Пјесме. Београд, штампа Ч. Стефановића преко од „Руског Цара“, 1905. — У овој маленој књизи има известан искрени тон, који се покадшто осети, јаче или слабије, и то је што чини симпатичном ову збирку песама нашег младог Србина Мухамедовца. Бољи стихови у овој књизи изгледају, од прилике, овако:

Доћи ћу ти, драга, доћ!
Кад се небо звјездам' оспе,
Кад се мирис ружа проспе
Кроз ту благу ноћ.
Доћи ћу ти, драга, доћ.

Дон'јећу ти златан прстен
У прстену алем камен
Као мајске зоре пламен
Нек се св'јетли ноћ.
Дођи ћу ти, драга, дођ.

Само, као што се донекле види већ и по овим стиховима, све је у главном vieux jeu. Идеје нису врло оригиналне, а и фразеологија је стара и позната. Ту су још непрестано: мрачне таме, страшне мемле, сјајне очи, зраци жића, символи снова, цвеће које мири. бујне песме, златна срећа, ледне груди, умрло жиће; ту се стално драгана пореди с Венером, помиње Љељо, и говори о лазуру и зефиру. Стихови покадшто немају ритма; в. песме „Сусрет“, „Сироче“, итд. А.

Нове књиге: Павле Аршинов, „Има ли злу лека?“ Разговор Срба ратара о земљорадничким задругама чуо и прибележио —. „Рука руку мије, образ обадвије“. Друго издање попуњено. У Загребу. штампано у српској штампарији. 1905. Стр. 112 у 8°. — Павле Поповић. „Нештампане драме Јоакима Вујића“. Из „Годишњице“ XXIV. Београд, штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије, 1905. Стр. 167—219 у 8°. — „Стогодишњица Српскога Устанка“. Свечани скуп С. К. Академије 7 септембра 1904. Београд. штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије, 1904. Цена 1 динар. Стр. 63 у 8°. — „Narodna zastava ujedinjenja Hrvata i Srba“. Izdavatelj Cavstatsko i konavosko bratstvo. 500 primjeraka. — Sadržaj: 1. Slika „Narodne zastave“ ujedinjenih Hrvata i Srba. 2. Statut društva „Hrvatski i Srpski Dom“. 3. Imenik prvih članova. 4. Svečano zasagjenje narodne zastave na „Markovu Kamenu“, na brdu izmegju Cavtata i Konavla“. 5. Molba rodoljubima. Dubrovnik, Srpska Dubrovačka Štamparija A. Pasarića, 1905. Стр. 36 у 8°. — Библиотека антиалкохолског удружења српских учитељских приправника сомборских „Спас“. Свеска прва. „Рат алкохолизму!...“ „Циљ нам блиста у даљини, — кренимо му брже, ој! — Само сложно, само вољно — Хајд, Србине роде мој!... — А будућност чека нас, — Пригрлимо млади „Спас“.“ Цена 20 потура. Српска штампарија Влад. А. Бојића у Сомбору, 1905. Стр. 48 у 8°. — Бачка књижница. Издаје Др. Лаза Поповић у Ср. Карловцима. Свеска прва. „Сексуална хигијена“. Др. Лаза Поповић год. 1905. месец фебруар. Цена 1 круна (1 динар). — „Идеали и идеализам у праву мисли и захтева ради унапређења правосуђа

и судијског сталежа“ од Др. Павла Шелеаса, превео Др. Драг. Аранђеловић. Београд, штампано у штампарији Доситија Обрадовића, 1905. Цена 1 динар. Стр. I—IX, 91 у 8⁰. — Павле Станков Кукић, „Осветници“ приповијетка с личко-босанске међе, написао —. У Загребу, штампарија К. Албрехта (Маравић и Дечак), 1905. Стр. 158 у 8⁰. — Милан Недељковић „Извештај опсерваторије Велике Школе и њених метереолошких станица“. 1899—1903. од проф. — директора опсерваторије. Београд, штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије. 1904. Стр. I—XV, 223 у 8⁰. — Јела П. Спасић и Пет. М. Стојановић „Материнска читанка“ за српске кћери и матере. Београд, штампарија Савића и Комп., 1905. Цена 1,50. Стр. 318, I—II у 8⁰. — Балашчев, „Неиздати турски документи о српском устанку 1805 и 1813“. Из „Српског Књижевног Гласника“ (књ. XIV). Београд, штампарија Св. Николића, Обилићев Венац бр. 2, 1905. Стр. 33 у 8⁰. — Стеван Радосављевић-Бдин „Потпун слом наше националне политике“. Цена: пола динара или педесет потура. Београд, штампарија „Талетова“ Краља Петра улица бр. 9, 1905. Стр. 62 у 8⁰.

ДРУШТВА И УСТАНОВЕ.

Српско Књижевничко Друштво. — Иницијативом редакција „Српског Књижевног Гласника“, „Дела“ и „Нове Искре“ сазвата је 22 о. м. једна књижевничка конференција на којој је основано ово друштво, на чијем је оснивању неколико пута било рађено последњих година. На тој су конференцији донесена ова правила:

Чл. 1. Српски књижевници оснивају *Српско Књижевничко Друштво*. Седиште је Друштва у Београду. — Чл. 2. Друштву је *циљ:* да српске књижевнике прикупи у једну заједницу; да штити професионалне интересе својих чланова: да уређује њихове међусобне односе, као и односе према издавачима и публици; да олакшава услове њихова књижевна рада; да помаже оне своје чланове или њихове породице, који би запали у рђаве материјалне прилике. — Чл. 3. За остварење свога циља Друштво има ова *средства:* а) улоге својих чланова; б) легате и добровољне прилоге (које Друштво прими); и в) разне ванредне приходе. — Чл. 4. *Чланови* су: а) редовни; и б) почасни. — Чл. 5. Редовни члан може бити сваки српски књижевник којега Друштву препоруче два редовна члана и који добије у тајном гласању (на редовном друштвеном састанку) већину гласова. Чл. — 6.

Почасни су чланови она лица која су нарочито помогла Друштву у остварењу његових циљева; а поред њих и сви они српски, словенски и туђи књижевници који су својим радом заслужили да им Друштвена Скупштина укаже ту пажњу. — Чл. 7. Редовни чланови долазе на друштвене састанке и својим гласом утичу на решавање друштвених питања; бирају и могу бити бирани за чланове управе, за чланове Суда Части, за представнике друштвене при појединим пригодама у месту или у туђини; имају права на пуну моралну и материјалну помоћ у својим књижевничким односима. Редовни чланови плаћају: при упису 5 динара, и годишњи улог у 12 динара. — Чл. 8. У *Управном Одбору* су: а) председник, б) секретар, в) благајник, г) књижничар, д) домаћин. — Чл. 9. Управу бира годишња Скупштина. Управа ради послове годину дана. У месецу јануару Управа подноси извештај годишњој скупштини, када се бира и нова Управа. Управа одређује свој рад једино према друштвеним правилима и према нарочитом пословнику, који ће прва Управа спремити у току три месеца и поднети га друштвеном редовном састанку на привремено, а првој скупштини на дефинитивно одобрење. — Чл. 10. Годишња скупштина тајним гласањем бира из своје средине три редовна члана за *Надзорни Одбор* који ће прегледати, крајем године, имовно стање друштвено и скупштини поднети извештај. Примањем извештаја разрешава се Управа сваке материјалне одговорности. — Чл. 11. У случају потребе редовни друштвени састанак тајним гласањем бира из своје средине три редовна члана за *Суд Части*, који ће решавати спорове између Друштвених чланова. — Чл. 12. У случају престанка, сва Друштвена имовина предаје се на чување Српској Књижевној Задрузи, да га преда Друштву када се буде основало.

На истој конференцији изабрана је и ова управа: председник С. Матавуљ, секретар Ј. Скерлић, благајник Д. Ружић, књижничар Ж. Дачић, домаћин Р. Одавић.

X.

Друштво „Змај". — У Ср. Карловцима је основано и влада је потврдила правила „Змаја", друштва српских књижевника, новинара и уметника из Аустро-Угарске. Друштву је задатак: да прикупља око себе српске књижевнике, новинаре и уметнике, те да подиже и чува њихов углед; да покреће питања која се тичу књижевности, новинарства и уметности; да у случају потребе помаже материјално своје чланове, удовице и сирочад

њихову; да се стара да „у крилу овог друштва“ створи пензиони фонд. Друштво се не бави политиком, члан редован прима се тајним гласањем. Старешина друштва је Г. П. Марковић-Адамов, а тајник Г. М. Недељковић. А.

Српска Краљевска Академија. — *2 маја* о. г. био је скуп ***Академије природних наука*** и на њему је, према реферату академика Г. Ј. М. Жујовића, одлучено да се рад Г. Јеленка Михаиловића: „Земљотреси у Србији у 1904“ штампа у „Споменику“. — Истога дана био је скуп и ***Академије друштвених наука*** и на њему је: 1. према реферату академика Г. Љ. Ковачевића о раду Г. Вида Вулетића Вукасовића: „Народни суд, судије итд. на острву Мљету с почетка XV века“, одлучено да се исти може штампати у „Споменику“ II разр., сем статута који је раније наштампан и без превода листина; 2. рад Г. Антонија Вучетића: „Правилник 1668 г. за ново зидање града Дубровника иза велике трешње“ упућен је на оцену академику Г. Љ. Јовановићу. — На скупу Академијина председништва *9 маја* о.г. приказани су и са захвалношћу примљени преписи из хашких архива који се тичу Србије и њене историје а које су Академији за њену Архиву послали Г.Г. Др. Мил. Р. Веснић и Љуб. Кремановић. — *23 маја* о. г. био је скуп ***Академије друштвених наука*** и на истом је ово урађено: 1. према реферату академика Г. Љ. Јовановића одлучено је да се рад „Правилник 1668 г. за ново зидање града Дубровника иза велике трешње“ штампа у „Споменику“, пошто се из њега изоставе извесне ствари које по закону Академијином не могу ући у издања Академијина; 2. приказан је рукопис Г. Боже Прокића: „Постанак једне словенске царевине у Маћедонији у X веку“ и упућен на оцену Г.Г. Љ. Јовановићу, и Др. Ст. Станојевићу; 3. приказан је рукопис Г. Др. Мил. Васића: „Прилози ка решавању тројанских проблема“ и упућен на реферовање академицима Г.Г. Ј. М. Жујовићу и Мих. Валтровићу.

На расписани стечај за награду из задужбине Николе Ј. Мариновића Академија је до одређеног рока примила од једанаесторице писаца седамнаест поетских састава. Сви су ови радови на прегледу код чланова одбора ове задужбине. М.

Власник, Др. Војислав Вељковић.
Уредници, Павле Поповић, и Др. Јован Скерлић.

С Р П С К И

КЊИЖЕВНИ ГЛАСНИК.

Књига XIV, број 12. — 16 јун, 1905.

Р А Т.

Рат! Хоћете ли да знате шта је рат? Ево слушајте.

*
* *

Били смо у — шта вас се тиче име земље! — били смо у непознатој земљи, под непознатим небом. Дању и ноћу корачали смо у дугим и широким редовима, прозебли до сржи у костима, изнурени глађу, окужени прљавштином. Пустош је владала свуда. И велика црна гомила, коју смо ми сачињавали, пролазила је кроз мочарну зимску ноћ, брзо, нечујно, као смртоносан дах. Све су то била уморна тела, чији је труп био у напред погнут, чије се ноге нису потпуно опружале при корачању. А очи? Страшне беху њихове очи! Као у утопљеника: надувене. жуте, белих непровидних зеница, као скуване очи. Поглед им је био упрт, непрестано напрегнут, одељен од свести: он је неуморно гледао кроз ноћну тмину, кроз маглу зимског праскозорја која се дизала са орања где су стојали зарђали плугови. И сви су ишли једнако напред, нечујно као ноћне тице, тајанствено као месечари, остављајући за собом као неки задах трулежи и неизмерну тугу оних који одлазе да се никад више не врате.

Ах! како би срећни били ти људи да су ма под кровом који прокишњава, с комадом тврда хлеба у окорелим рукама, поред огњишта с хладним пепелом, с мокром

крпином на мршавим леђима! А они, међутим, трче у крило смрти која има руке као гвоздене полуге што су биле на мразу! И ти ће бедници прилепити своје мршавило на ледне полуге, и сва ће се кожа одрати. Остаће живо месо.

Једино су ми усне мога брата шаптале.. Био је као костур. Није више имао ни даха у грудима, ни косе на глави, ни мишића на костима. Све је било упропашћено, хладно, труло. Одавно није био хлеба окусио.

Са сузама на утопљеничким очима, гласом дотле непознатим, он прошапта:

— Осећам се добро као никад досад. Хладно ми је, али осећам да ће ускоро пасти на нас топла светлост и угрејати нас.

Ја му рекох:

— Бојим се смрти.

— Не треба да је се бојиш. Немој да се бојиш, молим те; то је можда моја последња молба.

— Али ја је се бојим, прошаптах пун страха.

Његове се очи тада за тренут смањише, неколико капљица жуте течности изиђоше из њих, и тада први пут имадох страшну визију да гледам брата мртва.

И он прошапта тихо, из дубине, као да његова душа говори:

— Ти знаш!... Живот по себи није ништа. То је нешто празно, без дна.... Човек треба да жртвује свој живот да побољша живот својих ближњих...

Као што дијамант у невештој руци клизи по стаклу и не може да га запара, тако су те речи клизиле по моме мозгу. А од тога је дрхтало моје тело и живци се кидали из мишићâ.

Знао сам да ће доћи тај тренутак. И ја сам стајао ужаснут, претрнуо, не могући да верујем да је једном дошао.

У даљини је севало. И тада сам опажао хиљаде, хиљаде црних људских обличја како гамижу као мрави у мравињаку.

Све је то имало свој циљ. И свима је био тај циљ јасан, разумљив, и сви су хитали њему, бацали му се под ноге, давали му свој живот... О! проклетства! само је за мене тај циљ био тајанствен!...

У даљини је севало. Гвожђе је рило земљу око мене, вода је прскала. Гвожђе се забадало у главе, трбухе, удове, разносило је људе у парчад. А рањеници су урликали, превијали се од болова, вукли се по блату. Урликали су, и давали свој живот да побољшају живот својих ближњих...

* * *

Зид се сруши и претвори се у прашину. Са плота полетеше даске. Сенке су се дизале, провлачиле. И све су те сенке биле исте, потпуно исте.

Опазих да ме оне вребају. Нисам у први мах могао то да појмим. Вребају ме. Па још да знам шта хоће... За мене сада ништа друго није постојало, до смрт која вреба и живот који хоће да јој умакне.

Из далека ме је опазила и право се мени упутила. Видех је лице у лице. Страшна је! Каква разлика са смрћу коју виђамо на другима!

Осетих јој дах на лицу и — поред мене био је мој брат — викнух брату: „чувај се“; и у истом тренутку, несвесно, не знам ни сам како, тргох главу у страну и заклоних се иза брата.

Олово му проби обе слепочнице, крв његова просу се на моје лице, а мртва кугла олова која је сву своју силу била утрошила да разори мисао мога брата, скотрља ми се за врат.

И ја тада утекох.

* * *

Врата су била закључана. Лупао сам, викао, преклињао; нико не отвара. Најпосле зашкрипи брава.

Преда мном је стајао згурен старац од деведесет година од прилике, раздрљених груди.

— Лепо! лепо! поче старац, спремно сам ја... нико ти се неће противити. Али бар учини по вољи и мени и баби, па нам немој главе наказати, већ удри право овде испод сисе... Богу ћемо се горе молити...

Баба је плакала у једном куту собе. Она поче:

— Да ниси ти нашег јединца убио? Он је отишао да брани нас старе, јер ви хоћете баш све да нам отмете... Можда је он мртав и можда си га ти убио...

— Не! не! ја сам убио само брата свога и никог више!

⁂

У подруму где ме ово двоје старих беху сакрили, чух поодавна тутњаву која допираше из даљине.

Тутњава је сад тако нарасла да се земља тресла. Песак је падао између цигаља и котрљао се низ зид; бубе су извиривале и махале својим пипцима. Окна су пуштала. Убрзо чуше се уз кућу тешки кораци, звекет сабаља и мамуза, топот коња. Неко залупа на врата; кључ се окрену у брави и ја чух старчев глас:

— Лепо! лепо! спремно сам ја...

Али одмах настадоше неколико тренутака гробне тишине.

— Пали! чух глас из грла изгорела од ракије.

Кућа задрхта и одмах за тим нешто пљесну као кад се комадином меса удари у гладак зид.

⁂

Ето то вам је рат, ако нисте знали!

Иван Б. Ђаја.

КРЕНКЕБИЛ.

(Крај.)

V.

О Кренкебилову потчињавању државним законима.

Кренкебил, кад га поново одведоше у затвор, седе на своју привезану клупицу сасвим зачуђен и задивљен. Он ни сам није поуздано знао да су се судије превариле. Суд је од њега сакрио своје унутрашње слабости под величанством форми. Он није могао веровати да он има право, противно судијама чије он разлоге није разумео: било му је немогуће да замисли да може што нетачно бити у једној тако лепој церемонији. Јер како није ишао ни у цркву, ни у Елизе, он није за свога живота видео ништа тако лепо као ово суђење. Он је добро знао да није казао: „Смрт кравама“, а што је био осуђен на петнаест дана затвора што је то викао, то је, по његову мишљењу, била једна узвишена тајна, један од оних предмета вере, које верни усвајају не разумевајући их, једно откровење нејасно, сјајно, божанствено, достојно обожавања и страховито.

Овај је сиромах старац признавао да је крив што је на неки тајанствен начин увредио позорника 64, као што дечко који учи катихизис признаје да је грешан због Евиног греха. Пресудом му је казано да је викао: „Смрт кравама!“ Значи дакле да је викао: „Смрт краавма“, али, на неки тајанствен и њему самом непознат начин. Био је пренесен у натприродни свет. Његово суђење је било за њега његов апокалипс.

Као год што није схватио преступ исто тако није имао ни јасно мишљење о казни. Његова осуда изгледала му је као какав свечан и величанствен обред, засењујућа ствар која се не може разумети, која се не

претреса и којом се човек не може ни хвалити ни тужити. И да је у том часу видео како председник Буриш са ореолом на челу и на белим крилима слеће кроз отворен таван, он се не би изненадио овим новим испољавањем судске славе. Он би само рекао у себи: „Ево моја се ствар продужује“.

Сутрадан његов адвокат дође да га види:

— Како је, старче, није ли вам сувише тешко. Храбро само, две недеље ће брзо проћи. Немате много да се жалите.

— Оно, може се рећи да су господа била врло блага, врло учтива; ниједне крупне речи. Не бих веровао. Па и чувар назукао беле рукавице. Јесте ли видели?

— Када се све одмери, добро смо учинили што смо признали.

— Могуће.

— Кренкебиле, имам да вам јавим једну добру вест. Једна милостива личност коју сам ја заинтересовао за ваше стање, дала ми је суму од педесет динара, која ће отићи на плаћање глобе на коју сте осуђени.

— Кад ћете ми онда дати тих педесет динара.

— Ја ћу их положити у писарници, не брините се ви.

— Све ми је једно. Ипак захваљујем тој личности. И замишљен Кренкебил промрмља:

— Ово није обична ствар што се мени дешава.

— Не претерујте, Кренкебиле, случајеви као ваш нису ретки.

— Бисте ли ми могли казати шта су учинили са колима?

VI.

Кренкебил пред јавним мњењем.

Кренкебил је, изашавши из затвора, опет гурао своја колица улицом Монмартр и викао: *купуса, шаргарепе, келерабе!* Он се није ни поносио ни стидео случаја који му се десио. Није му остала рђава успомена. То је у његовом духу замењивало позориште, путовање и снове.

Нарочито је био задовољан што опет корача по блату, по варошкој калдрми и што опет види над својом главом небо пуно воде и прљаво као какав поток, добро небо своје вароши. Заустављао се на сваком углу улице да попије једну чашу, па би затим слободан и весео, пошто опљуне руке да би им овлажио жуљевите дланове, дочепао рукунице и гурао своја колица, док су испред њега врапци, као и он раниоци и сиромаси који су по путу тражили храну, полетали јатимице са његовим уобичајеним узвиком: *купуса, шаргарепе, келерабе.* Једна стара домаћица која му бијаше пришла, питаше га, прегледајући целер:

— Шта је с вама било, чича Кренкебиле? Има читаве три недеље како се не виђате. Јесте ли били болесни? Изгледате мало бледи.

— Казаћу вам, госпођо Мајош: изигравао сам рентјера.

Ништа се није изменило у његову животу осим што чешће него обично свраћа да попије коју, јер му изгледа да је празник и што се упознао са милосрдним личностима. Те вечери се мало веселије враћа у своју страћару. Опружен на постељи, покривајући се џаковима које му је позајмио продавац кестења са угла улице, он мисли:

— Не може се човек потужити на затвор; ту се има све што треба. Али је ипак боље код своје куће.

— Његово задовољство му би кратка века. Он брзо примети да га муштерије попреко гледају.

— Ево лепа целера, госпођо Коантро!

— Не треба ми ништа.

— Како то да вам ништа не треба? Не живите ваљда од ваздуха.

А госпођа Коантро, и не одговарајући му, улази гордо у своју велику пекарницу. Дућанџике и вратарке које су се пре тако тискале око његових зелених и цветних колица сада окрећу главу од њега. Дошавши пред обућарницу код „Анђела Чувара“, која је била почетна тачка његових судских доживљаја, он зовну:

— Госпођо Бајар, госпођо Бајар, ви ми дугујете седамдесет и пет пара од прошлог пута.

Али госпођа Бајар која је седела за својом тезгом не изволе ни главе окренути.

Сва је улица Монмартр знала да је чича Кренкебил тек изашао из затвора и нико га у улици Монмартр није више познавао. Глас о његовој осуди био је допро и до предграђа и живог угла улице Рише. Ту он око подне виде госпођу Лауру, своју добру и верну муштерију нагнуту над колима малога Мартина. Она је загледала једну велику главицу купуса. Њене косе се на сунцу сијале као бујне, лепо исплетене златне жице. А мали Мартин, један лупеж и угурсуз, клео јој се руком на срцу да нема лепше робе од његове. При томе призору Кренкебилу се срце цепало. Он пригура своја колица до колица малога Мартина и рече госпођи Лаури жалосним и сломљеним гласом:

— То није лепо што ме изневеравате.

Госпођа Лаура, као што је сама признавала, није била војвоткиња. Она није у отменом свету стекла мишљење о затвореничким колима и Главном Затвору. Али се може бити поштен у сваком положају, зар није истина? Сваки има своје самољубље и не воли да има посла са личношћу која излази из затвора. С тога му она одговори са неке висине. А стари торбар, осећајући увреду, рикну:

— Гадуро!

Госпођа Лаура испусти главицу зелена купуса и цикну:

— Ах! торњај се, стара раго! Тек што је изашло из затвора, па још вређа људе.

Да је Кренкебил имао ма и мало хладнокрвности, он никад не би госпођи Лаури пребацио за њен положај. Он је добро знао да се у животу не ради оно што се хоће, да се занат не бира и да свуда има добрих људи. Он је имао мудар обичај да се чини да не зна шта његове муштерије раде код своје куће, и да не презире никога. Али је сада био изван себе. Он по три пута

назва госпођу Лауру гадуром, стрвином и лоћом. Круг радозналаца био се образовао око госпође Лауре и Кренкебила, који изменише још неколико увреда исто онако свечаних као и прве, и који би их нанизали читав низ, да их један позорник који се изненада појави, својим ћутањем и непомичношћу, не учини исто тако немима и непомичнима као и он што је. Они се раздвојише. Али ова сцена упропасти потпуно Кренкебила у очима предграђа Монмартр и улице Рише.

VII.

Последице.

А стари је човек ишао мрмљајући:

— То је лоћа. И горе по лоћа.

Али ипак он је у дну срца није за то прекоревао. Није презирао што је оно што је била. Чак ју је и поштовао, знајући да је штедљива и уредна. Некада су њих двоје радо разговарали. Она му је говорила о својим родитељима који су живели на селу, и обоје су изражавали исту жељу да обделавају једну малу башту и да гаје кокоши. То је била добра муштерија. И кад је видео да она купује купус од малога Мартина, једног угурсуза, једног ниткова, он осети неки удар у желудцу; па још кад је виде како се прави да га презире, њему је превршило и до ђавола све!

Најгоре је било што она није била једина која је с њим поступала као са шугавим. Нико више није хтео да зна за њега. Сви су га, као госпођа Лаура, госпођа Коантро пекарка, госпођа Бајар код „Анђела Чувара“, презирали и одбијали. Цело друштво, да!

Дакле тако! Зар ако је човек био у ладовини само петнаест дана, не може више ни лук продавати! Зар је то право? Зар има смисла натерати једног поштеног човека да умре од глади, јер је имао незгоде са полицијом? Ако више не може да продаје поврће, не остаје му ништа друго до да скапа.

Као рђаво исцеђено вино, он је постајао све опо-

рији. Пошто је имао „речи“ са госпођом Лауром он је сад то радио са свима. Ни зашта, он је муштеријама набрајао њихове мане, и то без устручавања, верујте ми. Ако су само дуже загледале робу, он их је називао бубама и лоћама исто тако и у крчми напаствовао је другове. Његов пријатељ, продавац кестења, који више није хтео да зна за њега, говорио је да је овај проклети чича Кренкебил постао право бодљикаво свињче. И мора се признати, он је био постао право џангризало, груб, насртљив, без престанка разјапљених уста. То је с тога што је увиђао да је друштво несавршено, и није могао онако лако као какав професор у школи моралних и политичких наука да искаже своје мисли о недостацима система и потребним реформама, и мисли у његовој глави нису се развијале редом и одмерено.

Несрећа га је чинила неправичним. Он се светио на онима који му нису желели зла, а покаткад и на слабијима од себе. Једнога дана је ошамарио Алфонса синчића крчмаревог, што га је запитао да ли је добро било у ладовини. Он му је ударио шамар и рекао:

— Гадно дериште! Твој би отац требао да буде у ладовини, у место што се богати продајући отров.

Ни дело ни реч му нису чинили част, јер, као што му продавац кестења тачно доказа, не треба тући дете, нити га прекоревати оцем кога оно не бира.

Он се одаде пићу. Што је мање зарађивао, све је више пио ракије. Како је од пре био штедљив и умерен он се и сам чудио овој промени:

— Ја никад нисам био испичутура, говорио је. Бог и душа, човек губи памет када стари.

Понекада је врло строго осуђивао ту своју рђаву навику и своју лењост:

— Мој стари Кренкебиле, ни зашта више не ваљаш до да празниш чаше.

Некад је опет сам себе варао и уверавао да пије из потребе:

— Треба овако с времена на време да попијем по

једну чашу да бих се освежио и оснажио. Сигурно је нешто сагорело у мени. А за освежавање ништа није боље но пиће.

Често му се дешавало да не добије робе за јутарњу продају и снабдевао се само укавареним поврћем које је добијао на вересију. Једнога дана осећајући под собом млитаве ноге и уморно срце, он остави своја кола у шупу и проведе цео боговетни дан вртећи се око тезге госпође Розе прчварке и свих крчама на Пијаци. Кад је те вечери седео на једној котарици и размишљао, он увиде своју пропаст. Он се сети своје некадање снаге и старог рада, дугих умора и срећне добити, својих небројених дана једнаких и испуњених радом, корачања ноћу, по плочама Пијаце, док је чекао време продаји; поврћа које је гртао по пуна наручја и вешто га слагао у колица, чашица код баба Теодоре, које је још вруће гутао од један пут, с ногу, снажно шчепаних рукуница; свога узвика, снажног као петлова песма која пролама јутарњи ваздух, свога јурења кроз живе улице: целог свог невиног и тешког живота људскога коња, који је за читаво пола века на својој покретној тезги доносио грађанима изнуреним од неспавања и брига, свеже плодове зелених вртова. И климајући главом он уздахну:

— Не ја више немам оне храбрости. Свршено је са мном. Крчаг који иде на воду мора се кад тад разбити. И затим од мога случаја са судом, ја више немам исту нарав. Нисам више онај исти човек, до врага!

Већ је био изгубљен. Човек у томе стању је исто што и човек на земљи и неспособан да устане. Сви људи који пролазе нагазе га по мало.

VIII.

Последње последице.

Дође беда, црна беда. Стари торбар који је некад из предграђе Монмартр доносио петодинарце, сада није имао ни пребијене паре. Била је зима. Истеран из своје избице, сада је лежао под колима, у једној шупи. Како

је киша падала за двадесет и четири дана, канали се излише и преплавише шупу.

Шћућурен у својим колима, изнад отроване баре, у друштву паукова, пацова и гладних мачака, он је размишљао у помрчини. Целог дана није био ништа јео, и није више имао за покривање џакове продавца кестења, и он се сети оне две недеље када му је влада давала храну и покривач. Он позавиде судбини затвореника, који не пате ни од студи ни од глади и дође му ова мисао:

— Пошто знам начин, зашто се не бих њиме послужио?

Он се диже и изађе на улицу. Није било више од једанаест часова. Време је било непријатно и црно. Ситна измаглица сипила је, много хладнија, много продирнија него киша. Ретки пролазници су се чешали уза саме зидове.

Кренкебил пође поред цркве Св. Евстахија, па скрену у улицу Монмартр. Она је била пуста. Један полицајац стајао је укочено на тротоару, иза цркве, под једном гасном сијалицом, а око пламена се видело како пада ситна сива киша. Она је падала на његову капуљачу и он је изгледао као укочен од зиме. Али, било да је више волео светлост од помрчине, или да је био уморан од ходања, он је стајао под лампом, и можда налазио у њој друга, пријатеља. Тај дрхтави пламен био је његов једини ослонац у усамљеној ноћи. Та непомичност није изгледала обична; одблесак његових чизама у преплављеном тротоару, који је личио на језеро, продужавао га је у дубину и издалека му давало изглед каког водоземског чудовишта, упола изишлог из воде. Из близа пак, под капуљачом и наоружан он је имао изглед калуђерски и војнички. Оштре црте његовога лица, појачане сенком од капуљаче, биле су мирне и тужне. Имао је густе, кратке и проседе бркове. То је био неки стари позорник, човек од четрдесет година.

Кренкебил му се лагано приближи и несигурним и слабим гласом рече му:

„Смрт кравама“!
Затим очекиваше утисак ове чудесне речи. Али она не учини никакав утисак. Позорник остаде непомичан и нем, скрштених руку под својим кратким огртачем. Његове широм отворене очи, које су у помрчини сијале, гледале су Кренкебила са изразом туге, будноће и презирања.

Кренкебил зачуђен, али чувајући још мало одлучности, промуца:

— „Смрт кравама!“ казао сам вам.

Настаде дуго ћутање, а за то време и даље је сипила ладна и сива киша и владала ледена помрчина. Најзад позорник проговори:

— То не треба говорити... сигурно и извесно да то не треба говорити. Бар човек у вашим годинама треба да зна што више... Продужите ваш пут.

— Зашто ме не хапсите? упита Кренкебил.

Позорник ману главом под својом влажном капуљачом:

— Имало би се посла кад би се апсио сваки пијаница који говори оно што не треба говорити!... А на шта би то било?

Кренкебил поражен овим великодушним презрењем, стајаше дуго забезекнут и нем с ногама у потоку. Пре него што пође, он покуша да се објасни:

— Нисам ја ради вас рекао: „Смрт кравама!“ Нисам ја то рекао ради кога другога. То је било из једне намере.

— Било то из какве намере, или ради чега другог, то није требало рећи; јер кад један човек врши своју дужност и трпи многе муке, не треба га вређати којекаквим речима... Опет вас позивам да продужите свој пут.

Кренкебил, погнуте главе и отпуштених руку, ишчезе под кишом у помрчини.

Анатол Франс.

(Превео с француског Мих. Ђорђевић).

ИЛСКА ВЕНЕРА.

(2.)

Дан је био у велико кад сам се пробудио. Поред моје постеље био је, с једне стране, Г. од Пејрехорада, у собној хаљини; с друге један слуга кога је послала његова жена, са шољом чоколаде у руци.

— Ајде, устајте, Паризлијо! Гле ти лењштине престоничке! говорио је мој домаћин док сам се ја облачио на брзу руку. Осам сати, а он још у постељи! Ја сам поранио, Бога ми, још у шест. Трипута сам се већ пео; приближим се вашим вратима на прстима: никог, ни знака од живота. Шкодиће вам ако много спавате у тим годинама. А још нисте видели ни моју Венеру! Де, попите брзо ову шољу барцелонске чоколаде. Права, прокријумчарена чоколада... Нема такве у Паризу. Поткрепите се, јер, кад будете пред Венером, неће вас човек више моћи отргнути.

За пет минута био сам готов, то јест полу-избријан, рђаво укопчан, и опрљен чоколадом коју сам сасуо у грло врелу. Сиђох у врт, и обрех се пред једном дивном статуом.

То је збиља била Венера, - и то ванредне лепоте. Горњи део тела био јој је го, као што су стари обично представљали велика божанства; десна рука, подигнута до висине груди, била је савијена, длан окренут телу, палац и два прста до њега опружени, друга два прста лако савијена. Друга рука, примакнута уз бедра, придржавала је хаљину што је покривала доњи део тела. Статуа је својим ставом подсећала на Играча муре[1] који се иначе зове, не знам ни сам зашто, Германик. Можда су хтели да представе богињу како се игра муре.

[1] Талијанска игра прстима.

Како му драго, нема ничег савршенијег од тела ове Венере; ничег љупкијег ни сладостраснијег од њених контура; ничега господственијег и отменијег од њене хаљине. Ја сам рачунао на какво дело из византијског доба; видео сам једно ремек дело из најбољих времена вајарства. Што ми је нарочито пало у очи, то је била необична природност форми, тако да би човек могао помислити да су изливене с природе, кад би природа стварала тако савршене обрасце.

Коса, задигнута над челом, изгледа да је некад била позлаћена. Глава, омалена као што је код готово свију грчких статуа, била је лако приклоњена напред. Што се тиче лица, мени неће никад испасти за руком да опишем његов чудновати израз, друкчијих црта но и у једне античке статуе које се сећам. То није била она тиха и озбиљна лепота грчких вајара, који су, систематски, давали свима цртама извесну величанствену непомичност. Овде сам, напротив, приметио с изненађењем очигледну намеру уметникову да представи злобу која иде до неваљалства. Све су црте биле лако згрчене: поглед мало попрек, уста прћаста, ноздрве нешто мало раширене. Презирање, иронија, свиреност, читали су се на овоме лицу, које је ипак било невероватно лепо. Одиста, што је човек више гледао ову дивну статуу, тим је више овлађивало њим нелагодно осећање како да тако ванредна лепота буде потпуно неосетљива.

— Ако је модел икад постојао, рекох ја Господину од Пејрехорада, а ја сумњам да је Бог ма кад створио такву жену, како ме је жао њених љубавника! Она је сигурно уживала у томе да их доведе дотле да умру од очајања. Има у њеном изразу нечега свиреног, али ипак нисам никад видео ничега тако лепог.

— То се цела Венера окомила на свој плен!

узвикну Г. од Пејрехорада, задовољан мојим усхићењем.

Онај израз паклене ироније био је јачи можда што су се њене инкрустоване сребрне и врло сјајне очи си-

јале у мрко зеленој боји рђе којом је време превукло целу статуу. Ове сјајне очи стварале су извесну илузију која је подсећала на стварност, на живот. Ја се сетих што ми је рекао мој вођ да они који је гледају морају да оборе очи пред њом. То је било поготову истина, и ја сам био љут на самога себе што сам се осећао некако неугодно пред овим бронзаним лицем.

— Сад пошто сте се доста дивили и потанко све разгледали, драги мој колега у старудијарству, рећи ће ми мој домаћин, да отворимо, ако хоћете, научну конференцију. Шта велите о овом запису, на који још нисте ни обратили пажњу?

Он ми показа цокл статуе, и ја ту прочитах ове речи:

Cave amantem.

— Quid dicis, doctissime?[1] запита ме он трљајући руке. Да видимо да ли ћемо се сложити о смислу овога cave amantem.

— Па, одговорих ја, има два смисла. Може се превести: „Чувај се од онога који те воли, немај вере у љубавнике". Али, у томе смислу, ја не знам да ли би cave amantem било добро латински речено. Гледајући ђаволски израз ове жене, ја бих пре помислио да је уметник хтео да гледаоца стави на опрезу од ове страховите лепоте. Ја бих дакле превео: „Чувај се ако те *она* воли".

— Хм, рече Г. од Пејрехорада, јест, и такав се смисао може допустити; али, немојте ми замерити, ја више волим први превод, који бих мало допунио. Ви знате љубавника Венериног?

— Има их више.

— Да; али је први Вулкан. Зар се није хтело рећи: „Покрај све твоје лепоте, твога презривога израза, твој ће љубавник бити један ковач, један гадни ћопа?" Дубока лекција, господине, за каћиперке!

[1] Шта велиш, веле учени? Пр.

Нисам могао а да се не насмешим, толико ми се објашњење учинило натегнуто.

— Страшан је тај латински са својом збијеношћу, приметих тек да не бих морао формално противречити своме домаћину, и измакох се за неколико корака да бих могао боље посматрати статуу.

— Станите, колега! рече Г. од Пејрехорада ухвативши ме за руку, ви нисте све видели. Има још један запис. Попните се на цокл и погледајте на десну руку. Говорећи тако, он ми је помагао да се попнем.

Без много цифрања ја се обисну о врат Венери, на коју сам почео сасвим да се навикавам. Чак је за тренутак погледах очи у очи, и тако из близа учини ми се још злобнија и још лепша. Затим приметих да је на руци изрезано неколико слова античкога курзивнога рукописа, како ми се учинило. Помоћу наочара ја просрицах ово што иде, док је Г. од Пејрехорада понављао сваку реч за мном, одобравајући ми рукама и гласом. Ја дакле прочитах:

Veneri turbul...
Eutyches Myro
imperio fecit.

После речи turbul у првоме реду, учинило ми се да је било неколико истртих слова; али је turbul било сасвим читко написано.

— Што ће рећи?... запита ме мој домаћин сијајући од задовољства и смешећи се лукаво, јер је мислио да се нећу лако извући из онога turbul.

— Има једна реч коју још нисам могао да објасним, рекох ја; све је остало лако. Евтихес Мирон принео је ову жртву Венери на њену заповест.

— Дивота. Али turbul, шта ћете с њим? Шта је turbul?

— Turbul ме много збуњује. Ја узалуд тражим какав познати епитет Венерин који би могао да ми прискочи у помоћ. Но, шта бисте рекли о turbulenta? Венера која узнемирује, која узбуђује... Ви видите да ја

никако не могу да сметнем из памети њен пакосни израз. Turbulenta, то није баш рђав епитет за Венеру, додадох ја скромним тоном, јер ни сâм нисам био сасвим задовољан својим објашњењем.

— Венера смутљивица! Венера лармаџика! Ах! ви, значи, мислите, да је моја Венера каква каванска Венера? Боже, сачувај, господине; то је Венера из добре куће. Али ја ћу вам објаснити ово turbul... То јест ако ми обећате да нећете разгласити мој проналазак пре него што штампам своју расправу. Јер ја се, видите, дичим овим открићем... Треба да и нама, добросрећним паланчанима, оставите по који влат да га напабирчимо. Ви, господа научењаци из Париза, ви сте тако богати!

Одозго с пједестала, на коме сам непрестано стајао, ја му се свечано зарекох да нипошто нећу бити тако неваљао да му украдем његов проналазак.

— Turbul..., господине, рече он примакнувши се и тишим гласом, бојећи се да га не могадне чути и ко други сем мене, читајте turbulnerae.

— Опет не разумем, одговорих ја.

— Слушајте. На једну миљу одавде, у подножју планине, има село које се зове Бултернера. То је покварена латинска реч turbulnera. Ништа није обичније од оваких промена. Бултернера је била, господине, римска варош. Ја сам од увек то слутио, али никад нисам имао доказа за то. Ево га сад. Та је Венера била месно божанство вароши Бултернере; и та реч Бултернера, за коју сам утврдио да је античког порекла, доказује још једну занимљивију ствар, наиме да је Бултернера, пре него што је била римска варош, била феничанска варош!

Он застаде за тренутак да одахне и да ужива у мом изненађењу. Ја се једва уздржах да не прснем у смеј.

— Збиља, продужи он, turbulnera је чисто феничански; tur, изговорите tour... tour и sour, иста реч, зар не? Sour је феничански назив за Тир; није потребно да вас подсећам на значење речи. Bul, то је Баал; Бâл, Бел, Бул, лаке разлике у изговору. Што се тиче онога

нега, то ме доводи у малу неприлику. Ја сам у искушењу да верујем, пошто не могу да нађем феничанску реч, да то долази од грчког *γηρός*, влажан, мочаран. То би онда била хибридна реч. Да вам докажем да имам разлога што узимам *γηρός*, ја ћу вам показати у Бултернери како планински потоци праве кужне баруштине. С друге стране, завршетак нега могао је бити додан много доцније у част Пере Пивезувије, жене Тетрикове, која је можда учинила какво добро дело вароши Турбулу. Али због баруштина, ја више волим етимологију од *γηρός*.

Он задовољно шмркну бурмута.

— Али да оставимо Феничане, и да се вратимо на запис. Ја бих дакле превео: Венери Бултернерској Мирон посвећује на њену заповест ову статуу, своје дело.

Мени није било ни на крај памети да критикујем његову етимологију, али сам хтео и сâм да се покажем досетљив, и рекох му:

— Стан'те, господине. Мирон је посветио нешто, али ја ни по чему не видим да је то ова статуа.

— Како! узвикну он, зар Мирон није био славан грчки вајар? Таленат се сигурно преносио с колена на колено у његовој породици; и један од његових потомака израдио је ову статуу. Ништа није сигурније.

— Али, одговорих ја, ја видим на руци једну рупицу. Ја мислим да је за њу било притврђено штогод, каква гривна, например, коју је тај Мирон принео као жртву за откупљење греха; Мирон је био неки несрећни љубавник. Венера је била планула гневом на њега: он ју је умирио посветивши јој једну златну гривну. Знате и сами да се fecit често употребљава уместо consecravit. То су синонимни изрази. Ја бих вам показао више примера за то да имам при руци Грутера или Орелијуса. Природно је да се једном љубавнику присни Венера, и да он уобрази да му је наредила да дâ златну гривну њеној статуи. Мирон јој је посветио гривну... Затим су варвари или какав тâт...

— Ах, како се одмах види да сте писали романе! узвикну мој домаћин пружајући ми руку да сиђем. Не, господине, то је дело из школе Миронове. Погледајте само израду, па ћете и сами видети.

Како сам себи поставио за правило да никад не терам мак на конац с тврдоглавим археолозима, ја, тобож убеђен, оборих главу и рекох:

— Лепо дело!

— Ах, Боже мој, повика Г. од Пејрехорада, још једно вандалство! Мора да су се потегли каменом на моју статуу!

Био је опазио једну белу белегу мало више од груди Венериних. Ја приметих сличну белегу и на прстима десне руке, које је, како сам помислио у тај мах, морао додирнути камен летећи, или се једно парче одвалило од њега при удару и одскочило на руку. Испричах своме домаћину о нападу који сам и сâм гледао и о брзој казни криваца. Он се слатко смејао, и, упоредивши шегрта с Диомедом, пожеле му да види, као и грчки херој, све своје другове претворене у беле птице.

Звоно за доручак прекиде овај класични разговор, и, онако исто као синоћ, ја сам морао да једем за четворицу. Затим дођоше закупници Г. од Пејрехорада: и док је он саслушавао једног по једног, његов син ме одведе да ми покаже интов који је купио у Тулузи за своју вереницу, и за који сам ја, разуме се само по себи, говорио да је диван. Најзад уђох с њим у коњушницу, где ме је држао по сата хвалећи ми своје коње, износећи ми њихово родословље и причајући ми о наградама које су однели на окружним тркама. Напослетку пређе на разговор о својој заручници, с разговора о једној чилашастој кобили коју је био њој наменио.

— Видећемо је данас, рече. Ја не знам да ли ће се вама учинити лепа. Вас у Паризу тако је тешко задовољити; али овде и у Перпињану, сви налазе да је дивна. Што је главно, врло је богата. Њена тетка из Прада оставила јој је своје имање. Ох, ја ћу бити здраво срећан.

Мени је било необично криво да видим једног младића који изгледа као да му је више стало до мираза него до лепих очију његове веренице.

— Ви се разумете у накитима, продужи Г. Алфонс: како вам се чини ово? То је прстен који ћу јој дати сутра.

Говорећи тако, он скиде с првога зглавка на маломе прсту један велики прстен украшен алем-камењем, с две укрштене руке; алузија која ми се учинила бескрајно поетична. Израда је била старинска, али ми се учинило да су је дотеривали, да би углавили дијаманте. У прстену су се читале ове речи написане готским писменима: Sempr' ab ti, то јест, вечито с тобом.

— Леп прстен, рекох му ја; али ови дијаманти које сте додали одузели су му мало од његовог првобитног карактера.

— О, тако је много лепши, одговори он смешећи се. Има ту за хиљаду и двеста динара дијаманата. Дала ми га је моја мајка. То је неки врло стари породични прстен... још из витешкога доба. Носила га је моја баба, а она га је добила од своје. Бог зна кад је начињен.

— У Паризу је обичај, рекох му ја, да се даје сасвим проста бурма, обично направљена од два различита метала, као од злата и платине. Ето, тај други прстен, што га носите на овом прсту, био би сасвим добар. Овај, с његовим дијамантима и испупченим рукама, тако је велики, да се не би могла навући рукавица преко њега.

— О, госпођа Алфонсовица нек ради како зна. Ја мислим да ће њој увек бити мило да га носи. Хиљаду и двеста динара на прсту, то је лепо имати. Овај мали прстен, додаде он гледајући задовољно на просту бурму коју је носио на руци, дала ми је једна жена у Паризу о покладама. Што се то царски уживало кад сам био у Паризу, пре две године! Тамо се проводи време!... И он тужно уздахну.

Тога дана имали смо да идемо на ручак у Пијгариг, код родитеља младиних; попесмо се у каруце, и упутисмо

се у замак, који је био далеко од Ила на миљу и по. Ја сам био представљен и дочекан као породични пријатељ. Нећу говорити о ручку ни о разговору после њега у коме сам мало учествовао. Г. Алфонс, који је седео поред своје веренице, свакпх четврт сата пришаптавао јој је по нешто на уво. Она није дизала очију, и сваки пут кад би јој њен вереник што рекао, поруменела би скромно, али му је одговарала не збуњујући се.

Госпођица од Пијгарига имала је осамнаест година; њен вити и нежни стас био је сушта противност кошчатом телу њеног снажног вереника. Била је не само лепа, него баш дивна. Ја сам се дивио ванредној природности у свима њеним одговорима; и њено благо лице, које ипак није било без нешто мало злобе, подсетило ме је, мимо моју вољу, на Венеру мога домаћина. Учинивши у себи то поређење, ја сам се питао да ли већа лепота, која се морала признати статуи, није, великим делом, долазила од њеног свиреног израза; јер енергија, чак и у рђавим страстима, увек буди у нама чуђење и извесно нехотично дивљење.

— Баш штета, рекох у себи остављајући Пијгариг, што је тако љупка девојка богата, и што је због мираза узима човек који је није достојан!

Кад смо се вратили у Ил, не знајући баш шта да кажем госпођи од Пејрехорада, а држећи да је у реду да је по који пут ословим, ја рекох:

— Бога ми сте ви у Русиљону прави неверници; како, госпођо, правите свадбу у петак! Ми бисмо у Паризу били сујевернији; нико не би смео да се жени таког дана.

— Молим вас, не говорите ми о том, рече ми она; да је то зависило само од мене, сигурно би се изабрао какав други дан. Али је Пејрехорад тако хтео, и морали смо му попустити. Ја сам ипак у великој бризи. Ако се деси каква несрећа? Зацело има нешто, јер иначе зашто би се цео свет плашио петка?

— Петак, повика њен муж, то је Венерин дан!

Красан дан за свадбу! Ви видите, драги мој колега, ја само мислим на моју Венеру. Части ми, због ње сам и изабрао петак. Сутра, ако хоћете, пре свадбе, принећемо јој једну малу жртву: жртвоваћемо јој два голуба, и да знам где да нађем тамјана...

— Пфуј, Пејрехораде, прекиде га његова жена, увређена не може бити више толиком саблазни. Да кадиш идола! То би било страхота! Шта би рекли људи о нама?

— Бар ћеш ми допустити, рече Г. од Пејрехорада, да јој положим на главу венац од ружа и љиљана:

Manibus date lilia plenis.[1]

Ви видите, господине, закони су празна реч. Ми немамо слободе вероисповести.

Распоред за сутрадан био је удешен овако. Сви треба да буду готови и обучени тачно до десет. Пошто се попије чоколада, кренуће се на колима за Пијгариг. Грађанско венчање извршиће се у сеоској општини, а црквени обред у капели у замку. Затим ће доћи доручак. После доручка провешће како ко буде могао до седам. У седам ће бити повратак у Ил, код Г. од Пејрехорада, где ће бити заједничка вечера за обе породице. Остало долази после само по себи. Како се није могло играти, хтели су да једу што више могу.

Још од осам, ја сам седео пред Венером, с писаљком у руци, и почињао по двадесети пут да јој цртам главу, али никако нисам могао да ухватим њен израз. Г. од Пејрехорада трчкарао је око мене, давао ми савете, говорио ми опет о оној својој феничанској етимологији; затим је разместио бенгалске руже по пједесталу од статуе, и једним траги-комичним тоном молио за срећу брачнога пара који ће живети под његовим кровом. Око девет врати се у кућу да се обуче, и у исти мах појави се Г. Алфонс, утегнут у нов фрак, у белим рукавицама, с лакованим ципелама, с изрезаним дугмадима и с ружом у рупици од капута.

[1] Дајте пуним шакама љиљане. Пр.

— Хоћете ли да направите и портрет моје жене? рече ми он нагнувши се над слику. И она је лепа.

У том тренутку почела је, на лоптишту о коме сам говорио, једна партија која је одмах привукла пажњу Г. Алфонса. И ја, уморан, и изгубивши наду да ћу икад погодити оно вражје лице, брзо се манух слике и одох да гледам играче. Међу њима било је неколико шпанских мазгара који су дошли синоћ. То су били Арагонци и Наварци, готово сви ванредно вешти игри. Због тога су Иљани, и ако их је храбрило присуство и савети Г. Алфонса, били доста брзо потучени од ових нових бораца. Отачаствени гледаоци нађаше се у чуду. Г. Алфонс погледа у сат. Било је тек девет и по. Мајка му се још није била очешљала. Он не хтеде више двоумити; скиде фрак, затражи какав кратак капут, и позва Шпањолце да му изиђу на мегдан. Ја сам га гледао где то ради смешећи се, и мало изненађен.

— Треба бранити част свога завичаја, рече он.

У том тренутку учинио ми се збиља узвишен. Био се загрејао. Његова тоалета, о којој се до малочас толико бринуо, није га се више тицала. Пре неколико минута није смео да окрене главу, бојећи се да не поквари кравату. Сад више није мислио ни на своју исковрчену косу ни на тако лепу набрану чипку на грудима. А његова вереница?... Бог и вера, да је било потребно, он би, мислим, одложио свадбу. Видех га како на брзу руку обуче једне сандале, заврну рукаве, и, сигуран у победу, стаде на чело побеђене партије, као Цезар кад је купио своје војнике у Драчу. Ја прескочим ограду, и наместим се лепо у хладу једног копривића, како бих могао добро видети оба логора.

Преко свачијег очекивања, Г. Алфонс не поткечи лопту први пут; истина је да је ишла при земљи и да ју је један Арагонац који је, како је изгледало, био вођ Шпањолаца, бацио с ванредном снагом.

То је био човек од својих четрдесет година, сув и жилав, висок шест стопа, и његова кожа маслинове боје била је готово толико исто загасита као и бронза Венерина.

Г. Алфонс љутито тресну палу о земљу.

— Овај проклети прстен, викну он, стегао ми прст; и због њега сам промашио сигуран ударац.

Он скиде, с приличпо муке, свој дијамантски прстен: ја пріђох да га узмем, али ме он предухитри, отрча Венери, навуче јој прстен на домали прст, и заузе опет место на челу Иљана.

Био је блед, али миран и одлучан. Од тада није погрешио више ни једанпут, и Шпањолци су били потпуно потучени. Вредно је било видети раздраганост гледалаца: једни су клицали од радости бацајући капе у вис; други су му стезали руке и звали га диком свога краја. Да је одбио какву непријатељску најезду, сумњам да би му живље и искреније честитали. Туга побеђених чинила је победу још сјајнијом.

— Играћемо и други пут, мој јуначе, рече он Арагонцу старешинским тоном; али ћу вам ја дати форе.

Ја бих био желео да је Г. Алфонс био скромнији, и готово ме је жалостило толико понижење његовог такмаца.

Шпански исполин примио је дубоко срцу ову увреду. Видео сам како је побледео под мрком кожом. Гледао је суморним погледом своју палу стискајући зубе; затим рече сасвим тихо, пригушеним гласом: Me lo pagarás[1].

Глас Г. од Пејрехорада поремети тријумф његовог сина; мој домаћин, врло зачуђен што га није застао да надгледа припреме око нових кочија, зачуди се још више кад га виде свег у голој води, с палом у руци. Г. Алфонс отрча у кућу, опра лице и руке, обуче свој нови фрак и лаковане ципеле, и пет минута после ми смо јурили касом по друму за Пијгариг. Сви варошки лопташи и велики број гледалаца ишли су за нама кличући од радости. Једва су снажни коњи који су нас вукли могли да уграбе мало испред ових неустрашивих Каталонаца.

(Свршиће се.)

Проспер Мериме.

(Превео с францускога Свет. А. Петровић.)

---

[1] Платићеш ми ти за то. Пр.

* *
*

На дивљем бријегу кô у сну те убрах,
Ти плави цвиете далеког чезнућа,
И сад мирише од тебе ми душа,
Животом струји пројет свеђ цватућа.

У њежним чашкам, заклоњеним стидно,
Сакриваш пелуд цвјетни: младост своју,
И љубећи те — ја бих хтио испит
Љепоту сву ти и сву душу твоју.

Да срчем само — — а вриеме да лети,
Од годинâ да часе злате ствара,
Док небом све од блажене милине
Над нама дýга љубави се чара — —

И једноч, кад ти посред хладног свиета
Од мраза дрхтне пројет свеђ цватућа,
У љубави бих хтио с тобом свенут,
Ти плави цвиете далеког чезнућа...

Миховил Николић.

ТРУБАДУР.

С боскета у св'јетлу ливаду
Куд дање обл'јећу птице
Пада травом дебели сјен
И пола ми крије лице.
Ја стојим, пјевам и лудујем
И пјан удешавам жице.

Госпе, хватаћу птичицу
Што појућ сједа на грану,
Ма и гранчицу сломио
Сњежну и расцвјетану.
Госпе, ја ћу је дон'јети
Кад облаци блијеђет стану —

Вечерњи они облаци
Што ти лебде над двором,
Гдје се бијеле лукови
За тавним и шумним бором,
Госпе, дон'јећу птичицу, —
— А ти је испусти зором.

Ја ћу је исто чекати
У јутарњој сјени боскета,
Кој' одмн'јева сав у пјесмама,
Јер у љубави цвјета,
Госпе, гдје уза њ уздишем
Већ два сунчана љета.

Владимир Видрић.

РОМАНТИКА.

Има ти питоми крај, брежуљци га сјенати скрише
И поток се вије у доли у сребрене арабеске,
Сунца је сјај тамо благ и сјене су мекше и тише,
Гдје цвату цикламе жарке под заклоном дуба и љеске.
Да нам се склонити ту на клупу од маховине.
Уз једино свјетло плахо из драгих ти очију плавих
Причо бих бајке ти ја романтичне, из давнине,
Кад људи су живјети знали и умриети од љубави:

Био ти старински дом, већ бршљан је расо кроз стиене,
Изумиро род је ту давни, још једна тек младица била,
Дјевојка кнежевска сна — ко приче јој невине зјене.
И поносно шутила усна, ал у срцу тајна се крила.
Једном је чесминов грм зашумио издајно гласно
У свибањској опојној ноћи, кад нарав од љубави јеца.
Мјесеца сребрени сјај обасјао перивој јасно
И видио човјека проста, гдје дивном пред племкињом клеца.
Можда је видио он и старицу мајку гдје клону,
Од стида, од најтеже ране, што кћерка јој најдража зада.
И онај мирисни грм, кад руку је такнуо ону
Изнемоглу, блиеду, још дуго од туђег је дрхтао јада. —
Онда је дошла у дом сред ноћи по тихоме путу
Невидљива незвана гошћа, у оку јој мржња далека,
Ниеми донесла страх и страву у мркому скуту
А људи су звали је болест и нису јој знали лиека. —
Када је запао сниег и прекрио брда и доли
Неосјетно, сабласно тихо у мртвачко ледено вело
Блиеда је племкиња још у тешкој гинула боли
И мислећи процвало опет то чесмина цвиеће биелo

Дигла се с кревета свог и пошла у прамаљеће
У ноћноме руху ко лик од мјесеца зраке ткани,
Брала на прегршти свуд то хладно без мириса цвиеће.
— А онда су нашли је мртву у освит јутарњи рани.

Је л' како чудан је свиет у домових живио оних?
То племићко цвиеће ледно романтиком сада би звали.
Нешто ћу рећи ти сад, да сребрено смиех твој зазвони:
Још људи ти има тамо, што с љубави умриет би знали.

Драгутин М. Домјанић.

АНТОН ЧЕХОВ.

(6.)

У приповеци „Женско царство“ наилазимо на овакав поглед на сврху књижевности:

„Сва наша нова литература, као јесењи ветар у димњаку, јауче и запева: „Ах, несрећниче! ах, живот се твој може упоредити са тамницом! ах, како ти је у тамници мрачно и влажно! ах, ти ћеш неизоставно погинути, и нема ти спаса! То је лепо, но ја бих већма волео књижевност која би нас учила, *како да се бежи из тамнице*“[1].

И Чехов није пропустио да и сам, у својим производима, укаже на начин на који би се могло изаћи из тамнице у којој живи руски народ од незапамћених времена до данас. У „Огрозду“, који је писан последњих година песникова живота и који са „Човеком у футроли“ и „О љубави“ сачињава веома занимљиву, пуну садржине трилогију, — читамо овакав несумњиво Чеховљев поглед на данашње политичко стање у Русији и на потребу да се из њега изађе ма на који начин.

„Слобода је благо, говорио сам ја некад, без ње се не може као без ваздуха, но треба причекати. Да, ја сам некад тако говорио, а данас питам: у име чега да се чека? У име каквих обзира? Говоре ми да не треба све наједаред, свака се идеја остварује у животу постепено, у своје време. Но ко то говори? Где су докази да је то истинито? Ви се позивате на природан поредак ствари, на оправданост појава, но има ли поретка и оправданости у томе што ја, жив, мислећи човек, стојим над провалијом и чекам кад ће она сама зарасти, или се превући иловачом, место да покушам да прескочим ту провалију или да начиним мост преко ње? И

[1] Соч., т. IX, 131.

опет, зашто да се чека? Да се чека, кад нема снаге да се живи, а међутим мора се и хоће ми се да живим[1].

„Ако се, добро замислите, — вели доктор Собољ у „Жени“ (VII, 201—202), — размотрите и анализирате ову, да опростите, кашу (руски живот), онда то и није живот, но пожар у позоришту. Ту, ко пада или виче од страха и тумара, тај је први непријатељ поретка. Мораш стојати усправно, добро отворити очи и — ни писнути! Ту се нема кад слинити и бавити се ситницама. Кад имаш посла са стихијом, а ти — стихију на стихију, буди чврст и непомичан као камен.“

А у „Приповетци непознатог човека“ читамо у том погледу овакав јасан и недвосмислен савет савременом друштву:

„Смисао је живота само у једном — у борби. Згази подлу змијину главу и смрви је! Ето у чем је смисао. У том једином, или смисла никако и нема!“

И као што Чехов налази да је смисао живота уопште, а нарочито савременог руског живота, у борби са подлом змијом коју треба уништити, исто се тако и основни смисао његових производа састоји у јасном и енергичном позиву на ту борбу. Некоји оцењивачи Чеховљеве књижевне делатности налазе, да у истој има само указивања на зло и безизлазност друштвеног живота у савременој Русији, али да позива на борбу у Чеховљевим делима нема[2]. До таког се суда о Чехову доиста и може доћи на основу лектире појединих његових дела. Но кад се она сва пажљиво разгледају, кад се ухвати њихов општи смисао, кад се упознамо са оним редовима где поједини поетски ликови изговарају не само своје но и песникове мисли, жеље и наде, онда се уверавамо, да су Чеховљева дела не само даровито уметничко указивање на нестанак идеалних црта у животу и на званични притисак у Русији, но да су она у исти мах енергичан и громки позив

[1] Соч., т. XII, 152.

[2] Међу осталима и Евг. Соловјев у наведеном делу, стр. 515.

на борбу за ослобођење, на борбу којој смо озбиљан почетак видели у недавној прошлости а којој ће, на жалост, ускоро морати следовати јаче и страшније продужење.

VI.

Поред досад истакнутих појава живота, обрађених код Чехова, веома се истиче још неколико мотива који су узети из области мисли и који су добили свој поетички израз у Чеховљевим делима. Њима песник унеколико напушта земљиште свога народа и прелази на уметничку анализу и критику општечовечанског живота, при чем градиво за развијање и демонстрирање својих погледа црпе из руског живота. Ти су мотиви ова песникова опажања: лепота и истина, често у животу пропадају од близине и додира животне вулгарности, од разорне силе равнодушне и немилосрдне природе; све наше радње, целокупни људски живот често нам се приказују као низ потпуно нелогичних и безциљних појава; садржина и облик савременог културног живота већином су неприродни, неоправдани и за човечанство штетни.

Првој од те три мисли, пропадљивости лепоте у свету, посветио је Чехов неколико лепших својих производа. Прочитавши приповетке: Жена, Скакачица, Лепотице, Верочка, Приповетка непознатог човека, Суседи, Несрећа, Женско царство, долазимо до убеђења да свакидашњи живот појаву моралне и чулне лепоте сматра као нешто сувишно и непотребно на овом свету, да живот о њима неће да води рачуна и да их одбацује и уништује са леденом равнодушношћу и немилосрђем. „Данас и непотребне ствари купе по двориштима, — вели једна личност Чеховљева, — и продају их зарад добротворних сврха; и разбијено стакло сматра се за добру робу, а така драгоценост као што је љубав лепе, младе, паметне и честите жене, пропада сасвим узалуд. Један стари социолог гледао је на сваку рђаву страст

као на силу која се паметним поступањем може упутити на добро, а код нас се благородна лепа страст рађа а затим умире, као немоћ, никуд неупућена, несхваћена и опростачена“[1].

У „Суседима“, читамо како млада, необично лепа и паметна девојка, сестра властелина Ивашина, Зинаида, оставља отмену родитељску кућу и одбегне Власићу, човеку на коме нема ничега примамљивога но којега је она ипак заволела.

> Власићу је већ четрдесет прва година, — мршав је, сувопаран, уских груди, с дугачком косом, с проседом брадом. Кад говори као да гуди, смеши се болеснички и, кад разговара с човеком, неукусно маше рукама. Ни здравља, ни лепих мушких манира, ни светског држања ни веселости, но онако, нешто на изглед туробно и неодређено. Облачи се неукусно, ред и намештај у кући јадан, поезију и сликарство не признаје, музика га не дира. Нема у њега ни талената, па чак ни обичне способности да живи као што свет живи. У практичном животу то је наиван, слаб човек...
>
> Он је либерал и у округу га сматрају за црвењака, но и то је код њега досадно. У његовом слободоумљу нема оригиналности, надахнућа, страсти; он се љути, негодује и радује све некако на једну форму, без ефекта и увело. Но најдосадније је код њега то што он чак и своје добре, узвишене мисли исказује тако да изгледају баналне и заостале. Пада вам на памет нешто старо, давно прочитано, кад он полагано, са дубокомисленим изразом на лицу почне разлагати о часним и светлим тренутцима и о бољим годинама, или кад се одушевљава омладином, која је од увек ишла и иде напред“[2] итд. итд.

И ето, таком човеку приноси на жртву свој млад и ведар живот необично мила и симпатична Зинаида. Она је млада — тек јој је двадесет две године, врло је лепа, отмена, весела; она се често и радо смеје, ћерета,

[1] Соч., IX, 49—50. »Приповетка непознатог човека«.
[2] Т. X, 62.

препире, страсно воли музику; она има укуса за тоалету, за књиге, за добар намештај и код своје куће не би могла трпети Власинћевих собâ које миришу на чизме и на јефтину ракију... „И она је слободоумна, но у њеном се либерализму осећа сувишност силâ, сујета младе, јаке и смеле девојке, страсна жеђ да буде боља и оригиналнија од других...“. Власнћа је заволела очигледно стога, што је судби света, невидљивом али постојећим законима живота, било угодно да се она са својом ведром и отменом природом роди и одрасте у таком углу света где у близини не беше осим Власнћа никога другога с ким би могла сјединити своје ведро и отмено биће.

Брат Зинин, огорчен поступком своје сестре, долази у кућу Власнћеву у намери да сестру води кући, но на првом кораку види да о том не може бити ни разговора. Он види да су ова два живота постала једна целина, а и сам не налази у себи карактера и снаге да покуша утицати на сестру, да се из овог глухог угла, из овог јада и чемера врати у светле прилике свог отменог родитељског дома. Полазећи кући, он се сетно загледа у овај нескладни пар. „Она стајаше до брата, лице у лице, и он се зачуди њеној лепоти, коју он досад као да није опажао. И то, што његова сестра, размажена, отмена, живи код Власнћа и са Власнћем, поред незграпне и неукусне собарице, код овог стола на шест ногу, у кући, чије собе мирншу на чизме и на јефтину ракију — то, што она сад неће поћи са њим кући но ће остати овде да пођи, — то му се учини невероватан апсурд.“

Но тај невероватни апсурд престаје бити и невероватан, и апсурд. Лепа, отмена, даровита Зина остаје и на даље поред досадног Власнћа и, покорна неком непојмљивом али свемоћном закону живота, добровољно удружује своју светлу, поетичну природу са туробним, непримамљивим, увелим бићем досадног Власнћа... „Опростивши се са сестром и Власнћем, Ивашин се замисли. Он беше дубоко убеђен, да су они несрећни и да не

могу бити срећни, и њихова му се љубав чињаше као непоправима, печална погрешка...“

Исто се то дешава и са имењакињом Зинином, са тако исто живахном, искреном и слободном Зинаидом Фјодоровном (Приповетка непознатог човека), која, хотећи бити искрена и не водећи рачуна о осуђивању и оговарању, оставља нељубљеног мужа, иде човеку којега воли и постаје жртва његова цинизма и бездушности.

Посматрање таких апсурдних појава, то што природа најпре створи лепоту, па је онда немилосрдно баци у власт ружних, незграпних, сурових елемената, доводи Чехова на мисао, да је узалудан и веома неутешан посао тражити и каква смисла и крајњих сврха у природином и нашем животу.

„У плавкастој даљини, — читамо у једној Чехољевој пределској слици, — где се последњи видљиви брежуљак стапао са маглом, ништа се није кретало; стражарске анте и кургани, који се овде онде истицали пад хоризонтом и безграничном степом, гледали су сурово и мртво, у њиховој се непомичности и безгласности осећали векови и потпуна равнодушност према човеку; проћи ће још тисућа година, умреће милијарде људи, а они ће свеудиљ стајати, како су стајали, ни најмање не жалећи о умрлима, не интересујући се за живе, и нико живи неће знати зашто они стоје и какву степску тајну крију под собом...

Пробуђене врапе, ћутљиво и једна по једна, летијаху над земљом. Ни у немарном лету тих дуговечних птица, ни у јутру, које се понавља тачно сваког дана, ни у бескрајној степи — *ни у чем не беше смисла*“[1].

„Наш земаљски живот и живот после смрти подједнако су непојмљиви и страшни, — вели Димитрије Петровић Siљин у „Страху“. — Ко се боји привиђења, тај треба да се боји и мене, и ових огњева, и неба, јер је све то, кад се човек добро размисли, тако исто непостижно и фантастично, као и лица са оног света, утворе, аветиње. Принц

[1] Соч., т. V, 48—49.

Хамлет није хтео да се убије стога што се бојао оних привиђења која би, можда, посетила његов мртвачки сан, по ја вам се као пријатељу исповедам, ја сам понеки пут, у тешким часовима, покушавао да замислим свој умрли час; моја фантазија је проналазила тисућу најмрачнијих привиђења и полазило ми је за руком да доводим себе до мучне егзалтације — дотле, да сам осећао како ме притискују и гуше море и аветиње, — но све ми се то, уверавам вас, није чинило нимало страшније од свакидашњег живота. Јер, нека каже што год ко хоће, привиђења су, истина, страшна, али је страшан и живот. Ја, пријатељу, не поимам живот и — бојим га се..

Са тога мотива, којега се Чехов неколико пути дотицао у разним својим приповеткама и драмама, прелазимо на нов огранак Чеховљева делања, који песника доводи у блиску везу са Толстојевим гледиштем на живот, по коме је већина појава савременог културног живота у основи својој неприродна, лажна и за разуман развитак човека и друштва одсудно штетна. Чехов говорећи о садржини и облику савременог културног, варошког живота, исто као и Толстој налази да у истом има много лажног и непотребног, да се он страшно удаљио од природе и истине.

„Мени је — вели симпатични Сиљин у „Страху“ — страшан свакидашњи живот, од којега се нико од нас не може сакрити... Ја сазнајем да су ме услови живота и васпитање затворили у тескобан круг лажи, да сав мој живот није ништа друго до свакидашња брига о томе како ћу да обмањујем себе и људе и да то не опажам, и мени је страшно од помисли да се до саме смрти нећу моћи искобељати из те лажи... Ја видим да ми сви мало знамо и стога се сваки дан варамо, бивамо неправедљиви, клеветамо, једемо туђ век, трошимо све своје силе на лудорије које нам нису потребне и које нам сметају живети, и све ми је ето то страшно, јер не знам зашто је и коме је све то потребно...“ (IX, 7—8).

Приступајући уметничкој анализи културног живота који је Сиљин тако уопште назвао лажним и бесмисленим, Чехов налази на безброј чињеница после којих и читаоцу не остаје ништа друго, но да се у том питању сложи са Сиљином-Чеховом. Разматрању живота са те тачке гледања нарочито су посвећени производи: Имендан, Верочка, Досадна историја, Двобој, Страх, Приповетка непознатог човека, Дама с кученцетом, Човек у футроли — и драме: Чича Вања, Три сестре.

У „Госпођи с кученцетом" упознаје нас песник са човеком који, стрпан у стеге културног живота и његових конвенционалних лажи, исто као и сваки од нас, износи пред свет само онај део своје душе и свог живота који је лажан и ружан, а све што је лепше, продуктивније и оригиналније у његовом животу остаје скривено од свег света.

> „У њега су била два живота: један јавни који су видели и знали сви коме је год било потребно, пун условне истине и условних обмана, савршено сличан животу његових познаника и пријатеља, и други који је протицао тајно. И, по неком чудном стицају околности, можда случајном, све што је за њ било важно, занимљиво, неопходно, у чем је он био искрен и није варао сама себе, што је састављало језгро његова живота, дешавало се тајно од других, а све што је било његова лаж, његова љуска у коју се увлачио да сакрије истину, као напр. служба у банци, препирке у клубу... одлажење са женом на јубилеје, — све је то било јавно..."[1]

Дотакавши се тако уопште ненормалности и лажности културног, варошког, чиновничког итд. живота. Чехов прелази на појединости и даје анализу савременог живота, указујући на појаве које из темеља руше физичке и душевне основе човекове природе и чине те је савремени човек, крај свих тобожњих напредака културе, у главном незадовољан, несрећан, слаб и неспособан за непосредан и свеж осећајни живот и за издржљив рад.

[1] Соч., т. XII, 75.

Песникова анализа савременог културног живота показује да при данашњем друштвеном уређењу, варошки становници или не раде ништа, то јест, живе сасвим о туђем раду, или раде неприродан, непотребан, бесмислен посао који је уз то још и одсудно штетан по њихов физички и духовни живот. Полазећи са Толстојевог, или боље Русовљевог становишта, Чехов одриче савремено друштвено устројство, савремену породицу, школу, надлештва државне администрације, фабрику, многе појаве везане за име науке, литературу — једном речи скоро све појаве савременог културног живота. Фабрике Чехов назива неспоразумом и неправдом (Женско царство, Случај из практике), а болнице неморалним и штетним установама (Палата бр. 6[1]). Говорећи о гимназији, он вели да се у њој ваздух мрзне од досаде, налази да она узалуд исисава здраве животне сокове из омладине („Иванов"), а учитељи у њој губе и последњу мрву свежине, болесни су и старе пре времена физички и духовно. („Три сестре"). Универзитети су са својим мрачним и уским ходницима, загушљивим, неизветреним аудиторијама и својим полицијским уређењем извор руског песимизма, а савремена литература је залудно запомагање, без позитивних предлога и савета, како да се излече недостатци од којих друштво пати. Дотакавши се тако још многих поља јавног живота, Чехов налази да она, осим тога што узалуд троше време и снагу, још и разоравају човеков организам, који првобитно није за њих створен. Довољно је прочитати само неколико већих производа песникових па да нађемо на масу лица паралитичних, туберкулозних, ужасно нервозних, неврастеничних, манијакалних, нерасположених, мрзовољних, без икакве воље за живот и без способности за борбу у њему. Читајући описе Чеховљевих не само женских но и мушких хистеричних лица, професора и књижевника, који пате од несанице и од tic-а, гледајући непрестано паралитично

[1] Реч »палата« значи овде: болничка дворница, одељење.

дрхтање њихових руку, ногу, рамена и мускулатуре лица: њихово често расположење за самоубиство итд., нама је јасно да Чехов хоће тим опитним путем да покаже бесмисленост и немогућност појединих културних институција којима је савремено човечанство само себе спутало, само себе „ставило у футролу“.

Ево неколико описа личности које служе савременим културним установама и које су жртва неприродне или претеране употребе својих физичких и духовних моћи.

> „Спољашњост Орлова (вишег чиновника престоничког) *била је петроградска:* узана плећа, дуг струк, упале слепоочне кости, очи неодређене боје и оскудне, увелог изгледа власи на глави, на бради и брковима. Лице му беше неговано, млитавог изгледа и непријатно“. (IX, 17.)

Учитељици у женској гимназији у драми „Три сестре“ толико су ослабели живци да није кадра да издржи весело здиждање своје сестре. Она вели:

> „Зато што сам сваки дан у гимназији, затим дајем вечером приватне часове, мене стално боли глава и мисли су ми таке као да сам остарела. И доиста, за ове четир године што служим у гимнасији, ја осећам како из дана у дан, све кап по кап, губим и снагу и младост“.

Иванов, идеални тип савременог културног човека, који, крај све своје јаке физичке конституције, пада као жртва савременог неприродног културног живота, — овако тумачи своју преумореност и нестадак и најмање способности и воље за живот:

> „Имао сам, — вели Иванов, — надничара Сјемјона... Једном, за време вршидбе, он хтеде да се похвали пред девојком својом снагом, баци себи на леђа две вреће жита и — прекину се. За неколико дана он умре. Мени се чини да сам се и ја прекинуо. Гимназија, универзитет, затим економија, оснивање школа за народ, пројекти... Све су то — моје вреће. Бацио сам себи на леђа терет, а леђа се скрхаше. Ми смо сви јунаци већ у двадесетој го-

дини, а око тридесет смо већ преуморени, нисмо ни за шта..."[1]

„Што се тиче мог садашњег начина живота, — вели сам о себи универзитетски професор у „Досадној историји" — ја пре свега морам констатовати несаницу, од које патим у последње време. Кад би ме ко запитао: шта сачињава главну и основну црту твог бића? — ја бих одговорио: несаница. Као и пре, ја се, по свом старом обичају, у поноћ свлачим и лежем у постељу. Заспим одмах али се будим између једног и два сата после поноћи, и то с таким осећањем као да нисам ни спавао. Морам да устајем с постеље и да палим лампу. Сат или два идем по соби из угла у угао и разгледам давно познате слике и фотографије. Кад ми се досади ићи, ја седам за свој сто. Седим непомично, ни о чем не мислећи и не гајећи никаквих жеља; ако преда мном лежи књига, ја је механички примичем к себи и читам без икаква интереса... Волим да ослушкујем ноћне звуке. Час у трећој соби брзо нешто проговори у сну моја кћи Лиза, час жена прође кроз салу са свећом и палидрвцима, час пукне орман који се суши, или тек наједаред зацврчи фитиљ у лампи — и сви ме ти звуци некуд узнемирују. Не спавати ноћу значи сваког се тренутка осећати као ненормалан, и с тога ја с нестрпљењем очекујем јутро и дан, када већ имам права да не спавам... Но после ручка, пред вече, моје нервно раздражење достиже свој највиши ступањ. Ја почињем без узрока плакати и кријем главу под јастук. У то време ја се бојим да ћу тек наједаред умрети, стидим се својих суза и уопште долазим до неког неиздржљивог стања..."[2]

Да се не би помислило да је ово изузетан случај, напомињем да Чехов исту таку слику опет универзитетског професора понавља у драми „Чича Вања" (Серебрјаков), а сличних појава има још понегде у његовим делима. Што је најжалосније, и један и други упропастили су своје физичко и духовно здравље не за љубав науке, против које Чехов нема ништа, но за љубав призрака,

[1] Соч., т. XIII, 77.
[2] Т. VII, 61, 68.

химере. Професор у „Досадној историји“ тек на неколико недеља пред своју смрт увиђа, да је сав огроман рад његов на науци био нерационалан и неплодан.

> „Свако осећање и свака мисао живе у мени одвојено, и у свим мојим суђењима о науци, позоришту, књижевности... ни највештији аналитичар неће наћи онога што се назива општа идеја, или бог живог човека. А кад нема тога, онда, значи, и нема ничега“.[1]

О професору Серебрјакову, који је тако исто целог века читао лекције и писао ником непотребне књиге и чланке, читамо у драми „Чича Ваља“ скоро исти такав суд.

На сличан се начин песник дотиче и многих других врста занимања, изазватих потребама савременог живота, и налази да убитачно утичу на физички и духовни организам човеков. Услед тога није чудо што је и духовни живот савременог културног човега и варошког становника ненормалан, што пре времена старимо, што губимо оно што је најлепше и најдрагоценије у животу — непосредност и свежину осећајног живота. „Непосредног, чистог, слободног држања према природи и према људима нема данас“, — вели доктор Астров у „Чича Вањи“. Ту је своју мисао песник лепо илустровао поетичким обличјем свога Огњева у приповетци „Верочка“. Огњев воли лепу и паметну Веру — Вера воли Огњева и, опазивши да се исти тешко накањује да ју упозна са својим осећањима према њој, она му на леп и пристојан начин даје знати да га воли и да би му радо била друг у животу. Но способност осећања је код Огњева толико ослабела, да он сад није моћан да тако лепо и мило признање прихвати онако како оно заслужује, но кукавички oћути после Верочкине исповести и — за навек се прашта са предметом своје љубави! Нашавши се за тим сам у пољу, Огњев размишља о свему што се мало час десило и почиње истраживати узроке својој хладноћи.

[1] »Досадна историја«. Соч., т. VII, 115.

„Да они не леже изван њега, но баш у њему самом, то му беше јасно. Он искрено признаде сам себи, да то није хладноћа која је потекла из делатности ума, којом се тако често хвале умни људи, нити хладноћа самољубивог глупака, но просто — немоћ душе, неспособност да прима лепоту, превремена старост, задобивена путем васпитања, неуредне борбе за насушни хлеб и хотелског самачког живота“.[1]

(Свршиће се.)

Јован Максимовић.

ФОЛКЛОРНЕ БЕЛЕШКЕ.

7.

Звер сестра, једна циганска варианта српске народне песме.

Давно је већ запажено да у народноме предању балканских народа постоји врло велика сродност, која понекад прелази чак и у идентичност.[2] Поређења у овом правцу протумачиће у овом погледу многе ствари које данас стоје потпуно застрвене, непознате и нерешене.

Као прилог таквоме поређењу ја сам у „Караџићу“ за 1903 г. (стр. 179—187) изнео једну арбанашку варианту познате српске народне песме *Болани Дојчин*,[3] напоменувши да и Цигани имају исту песму на своме језику.[4]

[1] »Верочка«. Соч., т. IV, 151—155.

[2] Види о томе чланак: Die Volksdichtung der Balkanländer in ihren gemeinsamen Elementen, ein Beitrag zur vergleichenden Volkskunde von Karl Dietrich (Zeitschrift des Vereins fur Volkskunde за 1902., стр. 145, 272, 403).

[3] Вук С. Караџић, Српске народне пјесме, књ. II (1895), стр. 450—459; Ив. С. Јастребов, Обычаи и пѣсни турецкихъ Сербовъ 1889, стр. 62—66; Вардар, календар за 1886 год. стр. 56—58; Hrvatske narodne pjesme, I, 1896 стр. 302—309 и 576—578.

[4] F. Miklosich, Über die Mundarten und Wanderungen der Zigeuner Europas IV, стр. 56—58.

Можда ћу у току ових фолклорних бележака изнети још које такво поређење, а овде се задржавам на једноме, чији је мотив, тако да га назовем, *звер сестра*.

У збирци народних песама Ив. Фр. Јукића и Љ. Херцеговца[1] у свесци првој на стр. 52—61 налази се народна песма „Marko Kraljević i ban od Vipera“[2] којој је ово садржина:

Седео Краљевић Марко и вечерао с мајком и једнако се осмехивао. На питање материно што се смеје, рекне јој како је скоро био у дружини и док је с дружином пио вино, сваки му се хвалио братом или сестром, а у њега ниједнога нема, те се морао хвалити шарином коњем од мегдана. На то му мајка рекне како му је

Породила Јелицу сестрицу.
»Ти си, сине, понејачак био
Кад долази од Випера бане
И одведе твоју секу драгу«.

Кад то чу Марко, затражи да му мајка скува „танке брашљенице“ те да иде да тражи сестру. Мајка га стане одвраћати да не иде, јер воли „једну боловати рану него двије“.

Ал' бесједи бака иза пећи:
»Краљевићу! наше огледало,
Боље ти је умријети, сине,
Него таку оставит' срамоту,
Не осветит' своју секу драгу«.

Те Марко реши да иде па ма се и не вратио. Пошто се спреми, узјаше шарца и отидне право ка Виперу граду. Преко мора га превезе „триест превзах“, којима даде по жут дукат и они му кажу да за њега распитује бан од Випера и ако га ухвати, убиће га. Но Марко се на то

[1] Narodne pjesme bosanske i hercegovačke skupio Ivan Franjo Jukić Banjalučanin i Ljubomir Hercegovac (Fr. Gr. Martić), izdao O. F. Filip Kunić Kuprješanin, svezak prvi, pjesme junačke. U Osieku, 1859.

[2] Сасвим сличне овој песми јесу ове: »Опет Љутица Богдан и сестре« (Вук, I, 553—556) и »Опет Љутица Богдан и сестра му« (Ibidem, 556—563)

не осврће. Кад је дошао близу Випера града, опази га „Јелица сестрица“, па слети пред њега у поље, прихвати му коња, упита га за здравље, за матер и за стару баку. Марко пак пита за зета и за сестрића Цвијана. Она му каже да су здраво, али да бан није код куће, већ да је отишао у равно приморје да хвата рибе шестокриле. Сестра одведе шарца у подруме, па му у место хране носи кости оглодане, а брата одведе на дебелу кулу па му готови вечеру и наточи вина и ракије и у све троје баца бенџилуке. Кад се Марко наквасн вина и ракије, пита сестру или је добро вино или га је она отровала. Она се правда да је вино од три године, а ракија од девет година. Али Марка ухвати сан те заспа. Кад то виде сестра, узеде букагије па их склопи Марку око ногу, око руку метну лисичине а око грла му склопи алку од синџира. Мало за тим врати се бан од Випера, а жена му се стане хвалити како је леп лов уловила, „свога брата дели Краљевића“. Он не верује, јер се Марка боји сва крајина, ни виле га не би могле сапети. Али кад му жена каза како је то било, он одлети на кулу и удари ногом Марка, а Марко у окову ни мрднути не може. Онда га пита бан од Випера:

»Да си мене тако уфатио,
Којом би ме смрћу уморио?«

А Марко му одговара: Да сам те тако ухватио, извео бих те друму на раскршће, расекао бих те на четири поле, обесио на четири соје, па кад пролази свет и крајина нек се чуди где је зета шура исекао. У вече бан пита жену да ли да однесе и Марку вечеру, а она га одвраћа, јер ако му одреши руке, жива ће га ухватити и на пола раздерати. Кад сутра освану дан, бан узеде 30 хајдука па одведе Марка на раскршће и посадише га да му осеку главу. Али тада рече Марко:

»О мој зете, бане од Випера!
Ну погледај ђузели одисла;
Овакога одиела нејма,
Нејма у цара, а ни у везира!

Није ћаиз, мој зете и бане,
Да овако прелиепо одиело
Церном кервцом буде пошкрапано;
Дедер мени ти пооусти руке,
Да ти скинем моје одиело
Понеси га сестрићу Цвиаву,
Кад узпије у дружини вино.
Нека мене може спомињати:
Ово ми је дајо оставио«.

Кад то чу бан од Випера слакоми се на Марково одело па му стаде попуштати руке. Кад му пусти једну, Марко сам попусти другу, па раскину бана на две поле, па онда скочи и потеже „мача поганога“ и исече тридесет хајдука, узе бановог вранца и скиде баново одело и навуче па себе, па поседе вранца бановога и оде у Випер град. Кад га виде сестра Јелица, помисли да је то бан од Випера, па ишета пред њега у поље; али кад виде да се преварила, побеже у кулу. На трећем басамаку стиже је Марко, ухвати је за свилени пас па је лупи о мермер калдрму. У то доба „сестра Пунексија“ ношаше сестрића Цвијана, а Марко га узе „па га баци небу под облаке“ и на бојно га копље дочека: „од зла рода нек није порода“. Јелици извади очи па их задене себи за калпак, покупи доста блага и запали банове дворе па се врати кући. Кад га опази мајка, упита га да ли је уморан, је ли зета облазио, је ли видео сестру. Он јој одговори да сестре није видео, већ кад је ишао преко горе нашао је две трњинице, па их је себи задео за калпак. Кад мајка, познаде кћерине очи, проплака и рече: нисам ли ти, сине говорила да се оставиш тога, јер волим боловати једну рану него две.

*

Бележећи народне приповетке од Цигана клинчара у Алексинцу, који су се пре 20—30 година доселили из врањског округа, између осталога забележио сам и једну, њима готово свима добро познату, приповетку, која има, изузевши само неке детаље, идентичну садржину с овом народном песмом.

Циганска приповетка гласи:

Била нека жена на имала кћер *Арзиану* и много млађега сина *Ђиди Ибраимче*. Још док је Ђиди Ибраимче био мали, дође *Краљ Марко* и одведе Арзиану у свој град код *Шарене Чешме*, покрсти је и надене јој име *Дилбер Анђелија*. Кад је Ђиди Ибраимчету било 15 година, већ је био тако велики јунак да му није било равнога. Једнога дана запита он мајку зашто му није родила било брата било сестру, те да има милости. Мајка му онда каже да му је родила сестру Арзиану, али да ју је одвео Краљ Марко још кад је он био мали, да ју је покрстио и надео јој име Дилбер Анђелија. Кад то чу Ђиди Ибраимче, реши се да иде и да тражи сестру. Мајка га стане одвраћати да не иде, јер може погинути. Али Ђиди Ибраимче је не послуша већ обуче очево одело и пође да тражи сестру. Дуго је ишао док је дошао до Шарене Чешме. Ту га спази четрдесет слушкиња његове сестре и кажу јој да долази некакав непознати јунак њиховоме двору. Дилбер Анђелија погледа и познаде да је то њен брат Ђиди Ибраимче, па изађе пред њега те га дочека и одведе у двор, и чињаше се да јој је врло мило што је дошао. Краљ Марко није био код куће, но је био у лову. Дилбер Анђелија спреми вечеру и понуди брата ракијом, у коју је била метула свакојаке травке. Чим је Ђиди Ибраимче попио мало ракије, учини му се сумњива па рекне сестри, да у ракији мора бити нечега, јер он није 70 ока вина па му ништа није а сад од једне чаше ракије осећа да му се спава. Сестра га стане уверавати да у ракији ничега нема, већ да је то љута препеченица. Али Ђиди Ибраимче одмах заспа. Чим то виде Дилбер Анђелија, одмах му метну на ноге букагије, а на руке белензуке и тако га остави. Кад се у вече врати из лова Краљ Марко, Дилбер Анђелија му изађе на сусрет и рекне му да је она уловила бољи лов од њега, да је уловила Ђиди Ибраимче, његовог душманина. Краљ Марко се томе врло обрадује и одмах отиде да га види. Кад би сутра дан, он упита

Ђиди Ибраимче: Да сам ја пао у твоје руке, шта би ми радио? — Ја бих те заклао и исекао на комаде, да би сваки комад мрав могао да понесе, рекне Ђиди Ибраимче. Тада му рекне Краљ Марко: Не бих те погубио да ми ниси рекао такве речи, но за те речи те губим. За тим нареди џелатима (жељачијама) те поведу Ђиди Ибраимче у поље и ту им нареди да га посеку. Кад виде Ђиди Ибраимче да ће бити посечен, рекне џелатима: Немојте ме сећи док не скинем очеве (татковe) мораве доламе и тесне тозлуке; мој их отац није крвавио, па нећу ни ја да их крвавим. Џелати му онда ослободе десну руку и десну ногу да скине одело, а он зграби од џелата нож па њиме посече Краља Марка и све џелате. За тим обуче Маркове хаљине и пође сестри. Кад га она виде, помисли да је то Марко па га упита: Јеси ли ми донео крви од Ђиди Ибраимчета? Ђиди Ибраимче измахне ножем па јој осече главу и однесе мајци. Кад мајка виде главу своје кћери, паде од жалости мртва на земљу[1].

Где је порекло овог мотива, ја не знам. Мени се чини да је српска народна песма препев туђег мотива, тим пре што у нас има и другојачих мотива о Краљевићу Марку и његовој сестри.

8.

Пла нови.

Поводом чланка Д-ра М. Р. Веснића „*Празноверице и злочин с нарочитим погледом на празноверице о закопаном благу*"[2], који садржи много података о народном јаком веровању у могућност налажења закопаног блага, написао сам и ја неколико речи о тој ствари[3]. Између осталога. ја сам тада рекао и то „да се благо тражи помоћу *планова*, који се купују од некаквих странаца по скупе

[1] Један старији Циганин ме увераваше да је, још док је био у врањском округу, слушао од Цигана о овоме песму на циганском језику.

[2] Годишњица Ник. Чупића, књ. XIV, стр. 146—2(0)8.

[3] Још која о копању блага („Дело", за мај 1895 стр. 300—307).

новце. Копачи верују да онај који закопава оставе у исто доба и прецртава положај и тачно назначује место где је оставу закопао. Тај цртеж и назначење зову се овде *план*. Копачи верују да су планови које купују тачни и да су преписи са оригинала. Сазнао сам да је један план купљен за 300 динара. Ја сам питао, кад је план тачан, зашто се њиме не служе они који га продају. То ми се скоро и није могло објаснити. Веле, не да се то странцима. „Колико је странаца са плановима долазило па се нису увајдили! Па кад нема вајде, они продају нама.“ — Молио сам да ми изнесу један такав план, али ми га не показаше. Колико сам сазнао, у тим плановима овако стоји: Од реке за сто корака ка сунцу (на исток) налази се стара буква, од букве на десно велики камен, од камена на север други камен, од њега за 20 корака копај и наћи ћеш. Према таквоме плану копачи копају и наравно ништа не налазе, јер где је означен правац, није означено одстојање, а где је одстојање није правац“ (стр. 302). — Нешто даље (на стр. 305), рекао сам још и ово: „Веру у закопано благо сем врачара и гатара експлоатишу и многи други. Нарочито су за осуду продавци планова, који изгледа да иду од места до места и продају их лаковерним копачима. По причању копача изгледа да су то странци, или се за странце издају. Чак су према њима и планови подељени на: турске, аустријске и талијанске, од којих су, чини ми се, талијански најбољи. Причао ми је један сељак из Бована, да му је чак некакав Ингилиз (Енглез) нудио план на продају, али он не беше тада при новцу“.

Дотле ја нисам имао прилике да видим никакав план за копање блага. Све што сам о томе знао, било је само из разбирања о тој ствари. 2 јуна 1897 г. дошао сам у село Шпај (срез белопаланачки, округ пиротски). Идући од Црвене Реке ка Шпају, видео сам поред пута једну рупу за коју ми рекоше да су је ископали копачи блага тражећи *оставе*. То ми даде повода да отпочнем разговор о копању блага у томе крају. У разговору

сазнадох од г. Ђ. Тршића, шпајског учитеља, да један сељак из Шпаја има план за копање блага. Одмах замолих г. Тршића да ми тај план како било набави. Г. Тршић се одазвао мојој молби и тако ми тај план дође до руку.

То не беше ни турски, ни аустријски, ни талијански већ чисто српски план, написан мастилом у свесци у осмини табака обичне хартије. Насловног листа нема, већ се одмах после корица и два празна листа почиње овако:

План

добивен из великог трнова[1] *од 71. ајдука који су у кочиној крајини за време његовог ратовања ајдуковали су 12. година и благо оставили. Види гди су белеге и по њима се управљај.*

После овога излаже се у плану у 119 тачака где све има блага. Свака тачка све до 78 има са стране обележен као наслов или садржај, који ћу ја стављати на почетку тачке, а да би се видело шта те тачке садрже ја ћу их овде исписати неколико:

1. *Воденица.* Тражи воденицу турску браће Емина и Емира Узун Алиагића до воденице. над водом на кривој води гроб, у гробу закопан воденичар убивен и с њиме паре све дукати.

2. *Лозјарски кладенац.* Лозјарски кладенац, међу лозја кладенац, и у њему тражи паре, на парама камен, до камена ђугум а врх њега плоча.

3. *Воденица.* Тражи воденицу над којом се састављају два потока, на воденици мала са три басамака, од ових басамака, има на њима блато, у сред блата има три камена велика, први други на трећи воденичарски, на њему или под њим пун бакрач самих дуката, кад тражиш узми шипку или бургију, па добро пази и свуда пробијај испод првог другог камена испод воденичњака.

И т. д.

У осталим тачкама казује се где још све има блага

[1] Задржавам и правопис и интерпункцију и све онако како је у оригиналу.

и то у много већој количини но у овим трима тачкама. Прича се како су ове хајдуке потере гониле, како су и где новце остављали. Понегде се помињу баш и имена места: Оштра Чука, Девица, Пандирало, Тамњаница, Сува Планина, Селичевица, Добрич, Биљег (Биљешка црква), Голешница. Свети Јован Биљобер (манастир), Трубијево. Врбовац, Моравица, Сопотница, Душник, итд.

После 119 тачке, која такође казује о новцима код кладенца поред грамада од камена, стоји: „Дај још Боже дај дај дај“.

Неко је, види се, овај план марљиво проучавао, јер преко многих тачака стоји писаљком написано „има“, што мислим значи да има таквог места какво је у плану означено. Како је копање блага права болест, није никакво чудо што и овакве ствари у томе могу имати какве вредности!

Да ли су ови планови проста измишљотина на рачун народнога веровања, или имају негде свој извор, није ми познато. Свакојако било би од интереса наћи још који овакав план. Поређење би на сваки начин нешто открило.

Тих. Р. Ђорђевић.

МЕНЕХМИ.[1]

ЛИЦА:[2]

Пеникуло, паразит.
Менехмо I } младићи.
Менехмо II }

[1] При превођењу узео сам за основу издање Goetz-Schoell (Leipzig, 1895) и Brix-Niemeyer (Leipzig, 1891); где је текст јако искварен, узимао сам у помоћ и издања Ussing (Hauniae, 1880), а особито Ritschel (II изд. Leipzig, 1889); на три или четири места исправио

[2] Песници Нове Комедије гледали су да већ самим именима својих јунака одреде њихов карактер, положај у друштву, порекло, итд. („redende Namen“). У овој нашој комедији имена имају овај смисао: Peniculus („четка“) паразит који „када једе сав сто

Еротија, хетера.
Цилиндар, кувар.
Менесије, роб Менехма II.
Слушкиња.
Матрона (Менехма I).
Старац.
Лекар.

Дешава се у Драчу (Епидамну)[1], пред крај III века пре Христа.

ПРОЛОГ.

Пре свега, гледаоци, желим и вама и себи добро здравље. Износим пред вас Плаута, речима не рукама, и молим вас да га милостиво саслушате. Сада слушајте садржину и пазите: изнећу вам је што могу краће.

сам текст на своју руку (нпр. v. 249. ја читам: dictum fac cessas, ne edas: caveas malo). Језик је Плаутов скроз вулгаран, и ја мислим да се овај тон и у преводу, колико је могуће, треба да одржи; зато у моме преводу има доста варваризама (миндерлук, угурсузлук, сорта, комшија, вала, ћеф, каваљерство, итд.), анахронизама (ципеле, за baxeae; с пијаце, за obsonatu; доктор, за medicus; за Бога, до ђавола, итд.), вулгарних израза (шегачити, бестрага, расцопати, итд.). Ретко се десило да сам када што изоставио (обично речи које је Плаут употребио једино због алитерације), или додао (не треба заборавити да је Плаут писао у стиховима, и да су стари језици врло згодни за логичке и граматичке елипсе). И ако сам се трудио да на српском језику изразим само оно што мислим да је аутор хтео, ипак јаких одступања од текста (нпр. најмилији за potissimus; каваљерство, за bene facta; мирно, за clanculum, итд.) нема много. Hercle, edepol, eccere, које су речи у латинском одавно престале да значе заклетву (као код нас богме, вала), преводио сам врло различито. У оригиналу има само дијалога; од напомена у којима би се објашњавала радња нема ни трага. Пошто се ове ипак често морају ставити, ја сам их стављао, на своју руку, и то само онде где су неизоставно потребне.

почисти"; Erotium, хетера, од ἔρως „љубав"; Цилиндар (Culinder), кувар, зато што ова реч када се изговори звони као culina „кујна"; Messenio, роб из Месеније, cf. v. 229, а не из Месене, као што мисли Schmidt (Hermes, XXXVII, 196399).

[3] У оригиналу је Epidamnus; ја сам узео доцније име града Драч, због игре речи у стиху 263 sq. и 267, која се може посрбити ако се изврши ова измена.

...И овако раде песници у комедијама: за све причају да се дешава у Атини, како би вам изгледало што више грчки; ја то никада нећу рећи, осим где се изриком вели. Уосталом, ма колико да је ова прича грчка, не мирише на Атику, већ на Сицилију. Оволико као предговор садржини, а сада ћу вам и ову изнети измерену не модијем ни тримодијем, већ целом житницом — толико имам воље да вам је испричам![1]

У Сиракузи је живео неки стари трговац. Њему се роде два сина близанца, тако налик једно на друго да их није могла разликовати ни дадиља, која их је дојила, па чак ни сама мати, која их је родила. Тако ми је причао онај који је децу видео: ја их видео нисам, да не би ко од вас то помислио. Када је дечацима већ било седам година, напуни отац велику лађу различитом робом, узме собом и једнога близанца, и отпутује, ради трговине, у Таренат, а другога остави са матером код куће. Случајно је у Таренту, када је дошао, била велика светковина, на коју се, као и на сваку светковину, слегао силан свет, и том се приликом дете у гомили изгуби од оца. Ту је био неки трговац, Драчанин, који украде дете и одвезе га у Драч. Отац пак, када је изгубио сина, падне у очајање, и од тога јада умре после неколико дана у Таренту. Када је у Сиракузу деди ове деце јавио гласник да је једно дете украдено, и да је отац у Таренту умро, промени деда оном другом близанцу име: толико је волео украденога да је и ономе код куће дао име Менехмо, како се звао онај први. И деда им се исто тако звао, а тога се имена зато тако лако сећам што сам чуо више пута како су га преко телалина тражили. Да се не бисте доцније бунили, још вам сада унапред кажем да је обојици близанаца исто име. А сада морам да потегнем пешке[2] у Драч, да вам ту ову ствар потанко

[1] Овај је параграф, као што се узима, интерполација, јер стоји у контрадикцији са претходним.

[2] У латинском је игра речи, која се не да превести: „pedibus“ значи и „пешке“, и „у стиховима“, тј. не од збиље већ само у стиховима.

разложим. Ако ко од вас има тамо што да поручи, нека слободно заповеди и рекне шта хоће, али нека уједно да чиме би му се могла извршити та порука: јер ко поручи, а не да зато новаца, тај просто прави шалу, а ко да, тај прави још већу шалу. Али враћам се онде одакле сам се и кренуо, и — ево ме на истоме месту! Онај Драчанин о коме сам већ говорио, и који је однео једнога близанца, имао је богаства али није имао порода; зато усини оног украденог дечка, па тако стече сина, ожени га после некаквом миразушом, и начини га наследником када је сам отишао на онај свет. Јер када је једном ишао на село, падала је велика киша; он хтеде да прегази бујну реку близу града, али му брза матица повуче ноге, и однесе га до ђавола. И тако онај задоби силно богаство. Тај уграбљени близанац станује овде. Сада пак онај други, који станује у Сиракузи, дошао је данас са својим робом да траже овог свог брата. Ово је град Драч, док се представља овај комад, а када се буде представљао други, биће други град; тако се исто мењају и укућани: час је овде младић, час старац, сиромашак, просјак, краљ, паразит, чаробник....

ПРВИ ЧИН.

Прва појава.

Пеникуло.

Мене је младеж назвала четком[1], јер када се наклопим — сав сто почистим!... По моме мишљењу врло лудо чине људи који робове бацају, а бегунцима намичу још и окове; јер када каквом несрећнику уз друга зла дође и ово, добије још више воље да побегне и прави неваљалства. Јер они се некако ослободе ланаца, па када су само оковани, престружу брзо беочуг турпијом, или каменом избију клин — све је то само шала! Кога ти хоћеш добро да сачуваш да не утекне, треба да га о-

[1] peniculus значи четка, пајалица, начињена од животињског репа; њоме су се чистиле ципеле, столови после обеда, и намештај уопште.

кујеш јелом и пићем: за пун ћеш му сто најбоље везати њушку. Док му ти драге воље дајеш свакога дана да једе и пије колико хоће, никада, херкула ми, неће утећи, па ма шта да је учинио; док га тим оковом стежеш, лако ћеш га чувати. Тако су дивни ти окови од јела: што их више развлачиш, све боље стежу! Зато ја сада идем овоме Менехму, камо се већ одавно каним — идем драге воље да ме окује. Та тај човек и не храни људе, него чисто подиже и крепи! Нико не прави боље медицине — такав је то младић! Он је сам најбољи мамац, јер приређује праве Церерине гозбе, па тако постави трпезу, и потрпа толике гомиле чинија, да се мораш успрaвити на миндерлуку, ако хоћеш да узмеш што са врха... Сада идем да га посетим. Али, ено врата се отварају: гле, видим самога Менехма где излази напоље.

Друга појава.

Менехмо I. Пеникуло.

Менехмо (излази и виче за собом).

Да ниси гадна и луда, да ниси пуста и самовољна, ти би и сама мрзела оно што видиш да ти муж мрзи. Уосталом, ако ти и од данас будеш још тако радила, знај да ћеш брзо отићи своме оцу као распуштеница. Кадгод хоћу да идем на форум задржаваш ме, зовеш ме натраг, питаш ме куда ћу, шта ћу, каква имам посла, шта тражим, шта носим, шта сам ван куће радио: па ја сам довео у кућу контролора — тако морам да одговарам за све што сам радио и што радим! И сувише сам те размазио! А сада да ти кажем шта ћу да радим: када ти ја лепо набављам и слушкиња и смока, и вуне, и златнога накита, и хаљина, и пурпура, и када ни у чему не трпиш оскудице, немој да тражиш ђавола, ако имаш памети, и престани већ једном да уходиш свога мужа. А да не мислиш да си ме узалуд чувала, и да бих те наградио за твоју заузимљивост, идем данас хетери, и ручаћу негде изван куће.

Пеникуло (за себе).

Овај слепац мисли да грди жену, а у ствари грди мене; јер ако не руча код куће, свети се мени а не њој.

Менехмо I (радосно).

Дивота! Најзад сам својом дерњавом одјурио жену с капије. Где су сада ожењени љубавници? Зашто ми већ не честитају и не доносе дарове, када сам се тако славно борио? Сада сам баш украо жени овај огртач: однећу га хетери. Тако то ваља! Треба само вешто извући асуру препреденом чувару! Ово је дивно! Ово је ваљано! Ово је красно! Ово је мајсторски изведено! Придигао сам, на свој ризик, од оне моје несреће, па га сада носим да упропастим. Уграбио сам од непријатеља пљачку, а наши савезници нису оштећени.

Пеникуло (гласно).

Хеј, младићу, да лу ћу од те пљачке и ја добити свој део?

Менехмо.

Пропао сам! Упао сам у заседу!

Пеникуло.

Боље реци у заштиту. Не бој се!

Менехмо.

Ко је то?

Пеникуло.

Ја сам.

Менехмо.

О, добро моје! О, срећо моја! Здраво!

Пеникуло.

Здраво! (рукују се).

Менехмо.

Шта радиш?

Пеникуло.

Држим десницом свога генија.

Менехмо.

Е, ниси могао доћи у згоднији час него што си дошао.

Пеникуло.

Такав је мој обичај. Ја скроз познајем све згодне тренутке.

Менехмо.

Хоћеш ли да видиш нешто ваљано?

Пеникуло.

Који је то кувар скувао? Знаћу већ да ли је погрешио када видим остатке.

Менехмо.

Реци ми да ли си кадгод видео на дувару слику како орао краде Ганимеда, или Венера Адониса?

Пеникуло.

Јесам, често. Али шта ме се тичу те слике!

Менехмо.

Дела ме погледај! Зар ти се не чиним налик?

Пеникуло.

Шта значи та твоја опрема?

Менехмо.

Реци ми да сам најлепши човек.

Пеникуло.

Где ћемо јести?

Менехмо.

Реци само то што ти кажем.

Пеникуло.

Па ето кажем ти: најлепши човече!

Менехмо.

А зар не смеш и од своје стране што да додаш?

Пеникуло.

И највеселији!

Менехмо.

Даље!

Пеникуло.

Богме нећу, ако не знам зашто. Ти се свађаш са женом, па се због тога морам добро чувати од тебе.

Менехмо.

Где ћемо без знања женина наћи скровишта и утући овај дан...

Пеникуло.

Па хајде, дакле, када већ тражиш што је право, када ћу да запалим ломачу? Та већ је, ево. дан упола преминуо.

Менехмо.

Па ти се сам задржаваш упадајући ми у говор.

Пеникуло.

Ишчупај ми оба ока из дупље, Менехмо, ако рекнем и једну реч док ти не заповедиш.

Менехмо.

Склони се, сврати овамо!

Пеникуло.

Добро.

Менехмо.

Склони се још!

Пеникуло.

Лепо!

Менехмо.

Та склони се, море, од лавичине пећине!

Пеникуло.

Хе, Полукса ма, ти би заиста био славан кочијаш на трци.

Менехмо.

Зашто то?

Пеникуло.

Јер се свакога часа окрећеш да жена не би ишла за тобом.

Менехмо.

Али, шта велиш...

Пеникуло.

Зар ја? Само оно што ти хоћеш — то и потврђујем и одричем.

Менехмо.

Да ли би ти могао, ако би шта помирисао, да по мирису погодиш шта је?

Пеникуло.

Боље него да питаш цео колегијум аугура.

Менехмо.

Дела, помириши овај огртач што га имам. На шта мирише? Ти се одмичеш?

Пеникуло.

Сигуран сам да горе мирише на женску хаљину, јер са тога места вређа нос неизгладљиви смрад.

Менехмо.

Помириши сада одовуд, Пеникуле! Да лепо ли осећаш!

Пеникуло.

Добро.

Менехмо.

Па шта је? На шта мирише? Одговори.

Пеникуло.

На лоповлук, на блуд, на гозбу.

Менехмо.

Сада ћу га однети хетери Еротији. Наредићу већ да се спреми гозба за мене, за тебе и за њу.

Пеникуло.

Дивота!

Менехмо.

Па ћемо ту пити све до сутрашње зорњаче.

Пеникуло.

Дивота! Мушки си рекао! Хоћу ли већ да ударам у врата?

Менехмо.

Ударај!... Или, чекај још!

Пеникуло.

За хиљаду си ми корака задржао бокал!

Менехмо.

Полако... куцај!

Пеникуло (подсмева се).

Извесно се бојиш да није капија са Сама.[1]

Менехмо.

Та стани, стани, молим те! Ено је баш где излази! Ох, гледај сунце! Зар ниси заслепљен сјајем њенога тела?

[1] Самски судови, од чувене „самске иловаче", били су врло слаби и јевтини Плаут их често спомиње: у Capt. говори о неком ак-тердији који с своме лару жртвовао само из самских судова, јер се бојао да му друге лар не покраде.

Трећа појава.

Еротија. Пеникуло. Менехмо I.

Еротија.

Менехмо, душо моја, здраво!

Пеникуло.

А шта ћу ја?

Еротија.

Ти си ми „прекобројни“.

Пеникуло (за себе).

Ово обично бива и са осталим прекобројним у легијону.

Менехмо.

Ја сам наредио да ми се данас овде код тебе припреми бој.

Еротија.

Биће ти по жељи.

Менехмо.

У томе ћемо боју обојица пити, па за кога се докаже да је бољи борац са бокалом, нека буде уписан у твој легијон, и с њиме ћеш бити ове ноћи. О, радости моја, како страшно мрзим своју жену када тебе видим!

Пеникуло.

Али зато ипак не можеш а да не обучеш што њезино.

Еротија.

Шта је то?

Менехмо.

Твоја садашња одећа, а женина доскорашња, ружо!

Еротија.

Теби је лако да ми будеш дражи од свих оних који код мене имају успеха.

Пеникуло (за себе).

Хетера дотле ласка док види да има шта да граби. (Гласно). Да си га ти волела, ти би му давно одгризла нос.

Менехмо.

Прихвати ово, Пеникуле! Хоћу да жртвујем од пљачке што сам се заветовао.

Пеникуло.

Дај овамо! Али, молим те, играј, Бога ти, после тако са огртачем[1].

Менехмо.

Ја да играм? Тако ми Херкула, ти ниси читав!

Пеникуло.

Не знам да ли ја или ти. Па склони га, ако нећеш да играш.

Менехмо.

Е, збиља сам га данас са великом опасношћу придигао.

Пеникуло.

По мом бар мишљењу, са тако великом опасношћу ни Херкул није однео Хиполитин појас[2].

Менехмо.

Узми га себи, јер ми ти једини под сунцем угађаш.

Еротија.

Овим духом треба да дишу сви честити љубавници...

Пеникуло.

Који се журе да што пре стрмоглаве у слепце.

Менехмо.

За четири сам га мине купио прошле године својој жени.

Пеникуло (за себе).

Четири су мине улудо пропале, као што рачун каже.

Менехмо.

Знаш ли шта бих те сада молио?

Еротија.

Реци слободно, учинићу ти по жељи.

Менехмо.

Заповеди, дакле, да се за нас троје спреми код тебе гозба, и да се набави мало мезета са пијаце...

[1] Женски огртач носили су само кинеди, пропала створења, и у њему играли на позорници. Пеникуло са својом духовитом инсинуацијом нишани на њих.

[2] Хиполита, краљица амазонска, коју је Херкул убио и узео јој појас.

Пеникуло (упада му у реч).

Мало свињских крезлица, сланинице, шунчице, или свињску главу, или тако штогод, што у мени разбуди псећу глад када се тазе изнесе на сто. И то одмах!

Еротија.

Добро, добро.

Менехмо.

Ми ћемо дотле бити на форуму, али ћемо се брзо вратити. Мало ћемо да пијуцнемо, док се не скува.

Еротија.

Кад хоћеш, дођи; све ће бити спремљено.

Менехмо.

Жури само. (Пеникулу.) Хајде ти за мном.

Пеникуло.

Херкула ми, и чуваћу те, и ићи ћу за тобом, и не бих данас за сва небеска блага пристао да те изгубим.

Еротија (виче у кућу).

Зовите ми одмах кувара Цилиндра.

Четврта појава.

Еротија. Цилиндар.

Еротија.

Узми корпу и новац. Ево ти три динара.

Цилиндар.

Добро.

Еротија.

Иди и донеси што треба за ручак. Гледај да буде доста за тројицу — да не буде ни мање ни више.

Цилиндар.

Какви ће то бити на ручку?

Еротија.

Ја, и Менехмо, и његов паразит.

Цилиндар.

Па то их има десет, јер паразит без по муке врши дужност осморице.

Еротија.

Рекла сам ти госте; за остало се сам побрини.

Цилиндар.

Добро. Немај никакве бриге. Реци им нека иду да се наместе.

Еротија.

Брзо се врати.

Цилиндар.

Одмах ћу на дужност.

(Наставиће се.)

Тит Макције Плаут.

(Превео с латинског Веселин Чајкановић).

ПОЛИТИЧКИ ПРЕГЛЕД.

Маћедонске вође. — Срби и Хрвати у Далмацији.

Што је борба међу народностима у вилајетима солунскоме и битољскоме јача, то је и свађа међу члановима револуционарних маћедонских организација у Бугарској, — међу централистима и врховистима, — све оштрија. Предвиђања да ће између њих доћи до крвава сукоба, сада су се обистинила. Једна бугарска чета, коју је опремио у Турску, председник врховнога маћедонско-једренскога комитета, резервни генерал Цончев, сатрвена је од бугарских четника који припадају унутрашњој револуционој организацији. Чета ова, коју је водио резервни бугарски капетан Јордан Стојанов и поручник Партенијев, имала је задатак да сиђе у крајеве неврокопски и мелнички и организује села на староме ратишту генерала Цончева, пуковника Јанкова и пуковника Николова, — у Пирин-планини. Санданскоме, војеноме револуционарноме старешини унутрашње организације за округе неврокопски и мелнички, као фактичкоме господару тога краја, није било право што се „други меша у његов рејон“, сачека чету код села Кашина, разоружа тридесет четника, десет од њих немилостиво погуби (поручнику Партенијеву најпре осече обе руке, па га онда

погуби). Капетан Стојанов једва измакне из ове погибије. Овај крвави догађај изазвао је сад само још јачу распру међу присталицама једне и друге организације. Још није дошло до крви међу њима у Бугарској, али то може свакога часа настати. Генерал-Цончев овом приликом згодно експлоатише нерасположење Бугара које је изазвано догађајем у Кашину према унутарњој организацији. Он сад агитује за једну нову револуционарну организацију, која би имала да прикупи око себе сва досадања маћедонска и бугарска братства у Бугарској, а са задатком да се рашчисти са унутарњом револуционом организацијом, — која је, по њему, упропастила устанак од 1903 године, — па онда спреми нов устанак. До сада је успео само толико да је придобио многе за то да се противу неврокопскога војводе А. Санданског и друга му Чернопејева пошље јака чета бугарска да обојицу уништи. Ако у томе успе, доћи ће ред на представнике растројене унутарње организације, Матова, Др. Татарчева, Д. Грујева, Сарафова и остале.

Унутрашња организација се и у Софији и у Маћедонији спрема за одбрану и за борбу до истраге. „Револуциони Лист“ званични орган унутрашње организације, који се штампа у Софији, а тајно растура по Бугарској и Турској, штампао је један нарочити додатак у коме је изнесен низ недела почињених од Цончевиста, због којих је онако поступано код села Кашина и отворено објављује да ће унутрашња организација и даље радити на уништавању цончевиста.

Овакав рад оваквих револуционара има већ својих последица по будућност самога „ослободителног дела“. Бугари почињу губити веру у њега, а они ради којих је устанак дигнут, све више губе веру у снагу оних који су револуцију спремали и изводили. Стојан Михаиловски, скоро скрхани бугарски слободњак а некадањи председник врховног маћедонско-једренскога комитета, почео је нападати отворено „Македонштину“; а доста је Бугара који у приватним разговорима без устезања то исто чине.

Многи Маћедонци (на пример из охридских страна које су највише страдале 1903-ће године од устанка) поручују својим некадањим војводама да им више не долазе претећи им ако дођу чак и смрћу.

Данашња бугарска влада покушала је да револуциони покрет маћедонски спасе, да уздржи расуло у организацијама, узевши га донекле у своје руке, да покрету одржи јединство, — покушај је био узалудан. У цепању је све даље ишло. И бугарске владе, дакле, изгубиле су свој кредит и ауторитет код револуционара.

Ни у Европи није друкчије. После промашенога устанка и оних догађаја у 1904-ој и овој години, многи је европски државник, као и многи пријатељ „македонскога дела“, постао скептик. На њих се сад тешко може рачунати, као што ће бити тешко, ако не и сасвим немогућно, извести нов устанак у вилајетима битољскоме и солунскоме на досадањој основи. Устанка може бити од сад само тако и онда, ако и кад на то пристану сви Хришћани у Маћедонији и Старој Србији. Без опште сарадње неће бити ослобођења, па ни побољшања стања њихова. Револуционарима маћедонским у Бугарској страховито се свети њихова неискреност, њихов терор из минулих година над невиним Хришћанима који нису хтели признавати бугарског ексарха Јосифа I за црквенога поглавара. Истина је да без крви нема слободе, да се она мора плаћати и невином крвљу, али је, исто тако, истина да се та крв може правдати само тако и онда ако они који обарају жртве истинито слободи служе, ако су оруђа слободе, а не оруђа личних, себичних и уских, рачуна и планова. Да револуциономе маћедонскоме покрету није давано бугарско обележје, да му је дат карактер који су имали сви прави устанци за ослобођење, он би данас донео вероватно плода, може бити да би извојевао чак и слободу. Амбициозне тежње неких маћедонских „дејаца“ и неискреност неувиђавних бугарских државника, одложили су питање о ослобођењу

хришћана у европској Турској, компликовали га, ако не и за навек компромитовали.

Неуспех устанка маћедонскога и његове последице имали су знатна утицаја на промену владе у Бугарској; то је управо у мају месецу претпрошле године и довело Стамбуловисте. Садања влада Раче Петрова, као и некада влада Стамбулова, оснива своју маћедонску политику на непосредноме споразумевању са Турцима. Марта 1904 г. влада је закључила са Турцима познато „благовештенско саглашење“, коме су најважније тачке: дужност Турске да прими натраг све бегунце из вилајета једренскога, солунскога и битољскога из устанка, и обвеза Бугара да спречи сваки прелаз чета из Бугарске у Турску. Саглашење је у главноме остало мртво слово на хартији. Ни једна ни друга страна не испунише што обећаше. Односи се поново пореметише. Неуспешни покушаји да се задржи од распадања револуционарна организација у Бугарској и расуло међу ексархистима у вилајетима битољскоме и солунскоме, нагнале су Кнеза Фердинанда да преко свога повереника, бугарског дипломатског агента у Цариграду, Начовића, понова покуша склапање новога споразума. Тај би споразум био у овоме. Турска би се обвезала да прими све бегунце натраг; да даде амнестију за све политичке кривце, за оне у Турској и за оне ван ње; да сви ексархистички учитељи, осуђени или осумњичени за учешће у револуциономе покрету, наставе рад по школама; да се отворе цркве и школе у оним патријаршиским селима која су у последње време пришла Ексархији; да се не спречава прелазак патријаршијских села на ексархијску страну. Бугарска би се опет обвезала: да затвори своју границу војничким кордоном и спречи прелазак револуционара из Бугарске у Турску и из Турске у Бугарску; да растури сва друштва која би се састављала у Бугарској у макаквој сврси за Турске поданике хришћане у Турској. Бугарска тражи да се скопљански санџак и вилајети битољски и солунски сматрају као искључива сфера њихова утицаја, да им се

призна право на бугаризирање народности из тих крајева кроз цркву, школу и уз сва друга средства која су за ту исту сврху пратила рад Ексархата у годинама 1896, 1897, 1898 и 1899. Тражи, дакле, повраћај стања онога од пре десет година.

Пре десет година могли су Турци чинити споразуме са Бугарском, тада је било мирно свуда и више мање сносно. Турци би и данас то чинили, може бити, да не би морали издржавати ону силну војску по вилајетима једренском, битољском, солунском и косовскоме, која поједе велике паре и уништи села, али пуно је сметња. Сваки њен споразум са Бугарском онерасположио би хришћанско становништво у Маћедонији и Ст. Србији, а за тим Грчку, Румунију, Србију и Црну Гору — о којима Турска мора да води рачуна. Пре десет година народносна свест у тим странама није била тако јака као данас. Данас не да нико да се на рачун његове народности праве компромиси. Затим, Бугарској је апсолутно немогућно спречити стварање чета и њихов прелазак преко границе бугарске, једно зато што је таква сама граница, а друго зато што је четовање сада један занат. А, у Бугарској је пуно и мајстора и радника за тај занат. Неколико би година требало истините воље, енергије, систематскога рада бугарским владама па да сузбију ово зло за Турску. Најзад, Бугарска, као и остале слободне државе с ове стране Дунава, морају се повијати за спољним догађајима. За догађаје на Балкану, све казује, требаће Бугарској још револуционе организације.

Споразуми између два балканска народа неће бити никада трајни ни поуздани. Споразум између свију има највише среће да обезбеди мир на Балкану, њихово мирно културно развијање и политичку самосталност.

Српска народна странка на Приморју упутила је једну окружницу свима својим месним одборима и позива их да сами ступају у преговоре са Хрватима за изборе општинскога часништва по општинама у Далма-

цији. У исти мах главни одбор странке српске изјављује жаљење што хрватска странка није ступила непосредно у преговоре са српском странком због будућих општинских избора, јер вели, само у заједничком хармоничноме раду Срба и Хрвата у целој Далмацији, створила би се подлога правој, трајној слози.

Повод оваквој окружници дали су Хрвати. На састанку саборских клубова у Спљету 27 априла о. г. хрватска народна странка и странка права потписале су нови програм и основали клуб *хрватске странке* не водећи рачуна о споразуму од 5 фебруара о. г. са Србима на Приморју. Програм има шест тачака, од којих су најважније ове:

I. „Хрватска странка стоји непомично на становишту сједињења Краљевине Далмације с Краљевином Хрватском и Славонијом на темељу народнога и државнога права, сматрајући сједињење као знаменити корак врховног народнога циља, који тежи на то да се све земље насељене Хрватима уставним средствима сложе у једно самостално државно тело.

II. „Хрватска ће странка настојати и радити: ...да се хрватскоме језику призна и зајемчи господство у школи, у јавним уредима, као и у јавноме животу у Далмацији, да се крепи хрватска свест у Далмацији... да се главне луке хрватскога приморја привежу Босни и Херцеговини, њеним природним залеђем.

III. „Хрватска странка сматра да су Хрвати и Срби један народ по крви и језику, нераздруживо спојени земљиштем на којем обитáвају, те ће се према томе радити да се уклоне и онемогуће размирице, а да се утврди љубав према њима, на основу здравога самокупнога рада за општи народни бољитак.“

Овоме програму и поступку Хрвата у Далмацији не могу се радовати Срби. Програм истакнут у тачци првој, поред све неодређености, може се сматрати као чисто националистички, чисто хрватски, програм узак, без видика, без будућности. На дому Маџари, на Балкану Гер-

мани, а Хрвати о своме сједињењу. Место јасно одређенога програма где би се у првоме реду истакла равноправност Срба и Хрвата, неодређене и растегљиве реченице које ће да оставе у недоумици и најпопустљивијега. (Ко не би у реченици „да се све земље насељене Хрватима сложе у једно самостално државно тело“ помислио на Босну и Херцеговину?) Уместо широкога програма словенскога, стари хрватски програм. Уместо Штросмајера, Антун Старчевић. Уместо Југословенства. Велика Хрватска. 5 фебруара ове године када је потписан споразум између српске народне странке и ове две странке које се фузионисаше, било је вере, и овде у Србији и тамо у Далмацији, да слога између Хрвата и Срба може учинити много. 27 априла о. г. та је вера много поколебана. Зар Југословенска уметничка изложба у Београду из прошле и уметничка изложба у Загребу из ове године неће значити ништа?

Инострани.

УМЕТНИЧКИ ПРЕГЛЕД.

Јубиларна Изложба „Друштва Умјетности“ у Загребу.

(2.)

Рачки Мирко је изложио свега два рада, уљану слику „На вратима смрти“ и цртеже пером под именом „Студије за Дантеову „Божанску комедију““. Сама имена ових радова напомињу о склоности овог младог уметника да философише. „На вратима смрти“ је трострука слика (триптик) с мистичном, мало недорађеном концепцијом. У средини је мрачна, подбрежна гробница пред чијим затвореним вратима, с мирним, сломљеним покретом, стоји наслоњена једна мушка прилика окренута лицем гробници. Тон у коме се налази и ова прилика, и сама гробница, и онај камени стубац на коме је остављена бела одећа, и онај прозор напред, десно, изведен је вапредно

доследно, мирно, с извесном особито карактеристичном, тајанственом, мрачном прозирношћу која човека одиста подсећа да је ту негде близу смрт. То је и најјача страна ове слике. Поменута мушка фигура, као и остале фигуре лево и десно, мало је одвећ лабаво цртана и недовољно савладана. Поред јако развијеног осећаја за тон и боју, Рачки има и јаку фантазију. То се види и на оним студијама за „Дантеову „Божанствену комедију", које су такође овлаш цртане. Но он има пред собом будућност, у којој ће несумњиво добити и бољи цртеж.

Од старијих сликара хрватских који су и на Првој Југословенској Изложби били јаче заступљени истичу се својом марљивошћу Медовић, Ивековић, Црнчић.

Медовић је поред своје раније слике „Крунисање Владислава Напуљца" изложио знатан број нових слика, пејзажа, студија и портрета различите вредности. „Крунисање Владислава Напуљца" је велика историјска слика с блиставим, мало немирним колоритом, и не одвећ прегледном композицијом. На овој слици где је Владислав несумњиво главна композициона личност, овај се у први мах и не примећује Она елегантна, светла женска фигура у првом плану слике, заваљена у наслоњачи, с краљевским изгледом и дијадемом у коси, привлачи на себе сву пажњу гледаочеву. У белој, свиленој хаљини, с рукама украшеним прстењем у крилу, с елегантно пребаченим ногама на свиленом јастучету и укусно пуштеним скутима који се лепо набирају, седи она уздигнуте главе поносна и дивна. На њој канда нема недостатка. Она је сва лепа и, можда најлепше дело Медовићево. И њена глава с нежним руменкасто плавушним лицем финога профила и плавестно риђом, бујном косом, и млечни, замамни врат, и онај префињени, урођени покрет поноса и немарности, и оно дискретно оцртавање њеног финог колена на свиленој тканини, и њена мала стопала што вире испод хаљине у белим ципелама, и отпуштени скут крај ње, све то, и још пуно других лепих ситница, пуно светлости на њеној белој, свиленој хаљини, на дијадеми

и бисеру, на минђушама и прстењу, чине те нам се њена краљевска фигура приказује час као жена коју бисмо могли лудо заволети, час као светитељка којој бисмо свесрдно предали топле исповести. Она је у ствари главна личност на овој слици а и највећа вредност њена. Краљ се примећује тек после своје лепе супруге. Личности што стоје с десне стране слике заклањају одвише једна другу и чине утисак нагомиланости. То се осећа и на левој страни. Уз ову композициону невољу долазе још и неке друге. Боје, са свилене и кадивене одеће и драперијâ, неумирене, неуједначене, одвећ јасне и јаке, у великој мери одвраћају пажњу од саме сцене. И сам им је карактер мало претерано пријатан, блистав, скоро брбљив; лица се, изузев два три, тако преливају и сладе као да су од шећерног воћа. То, и поменута утрпаност у композицији, која чини те нам изгледа да се ово крунисање обавља у некој маленој, тесној црквици, прилично умањује утисак. С тога нам се ова слика у целини мање свиди него у детаљима, који су често, особито код драперија, заиста мајсторски изведени.

Остали Медовићеви радови нису имали много успеха. „Римљанка“ (174), поред тога што нема довољно израза ни карактера, није добро ни цртана. Испод њене одеће као да се не налази тело већ нека неодређена маса без форама. Боје су сувише сладуњаве, сувише неозбиљне. „Портрет госпођице Р.“ је приметно бољи. Међутим, десна рука на „Портрету г-ђе Ш.“ сасвим је слабо нацртана. Но доста добре су му оне сличице: „Рибе“, „Грожђе“, „Сардине“, наравно у свом роду. Допале су нам се и оне две утакмичке скице његове „за слике опредељене за свечану дворану владног одјела за богоштовље и наставу“.

Ивековић је овога пута био такође марљив. Његова два пејзажа — „крајолика“ — привукла су пажњу посетилаца. Ивековић има искрену кичицу и изоштрену посматрачку способност. Сви његови радови одишу истинитошћу. Он ради онако како види, а види, и то врло

често, онако како је у ствари. То се у пуној мери огледа на овим сликама из позне јесење природе. И један и други „Крајолик“ имају нечега нарочито пријатног, чистог, природног. Особито онај под бројем 90. На њему се, у задњем плану налази један појас сиво љубичасте шуме који је ванредно успео и као боја и као тон.

Слике „Косци“ и „Клепач“, кога из раније знамо, такође су добри, мало одвећ разуздано рађени снимци из природе. Жанр „На огњишту“ веома је добар у тону. На овој слици из мирног, сеоског живота има пуно топлих, уједначених, пријатних боја.

Овога пута Ивековић је изложио и три доста добра портрета. „Портрет 93“ који је врло добро цртан намеће нам се својим снажним бојама. Претерана истинитост овде нам чисто смета. И намештај, и драперија, и сама пластична фигура, тако је истинито израђена и обојена да то превазила наше захтеве. И „Портрет 94“ у зеленилу јако се истиче својим пријатним, лаким тоном и свежином боја. Ови су портрети међу најбољима на изложби.

Поред скице „Штросмајер“, која је прилично успела, падају у очи Ивековићеве скице за поменуту утакмицу. Својом природношћу и оргиналношћу композиције, оне су јако допадљиве и, по моме мишљењу, међу првима с утакмице.

О пејзажисти *Црнчићу*, који је и овога пута био веома плодан, изнели смо главне карактеристике у критици на Прву Југословенску Изложбу[1]. Тада смо рекли како нам изгледа да је „Црнчић најјачи као сликар цвећа (цветне природе) и светлосних контраста“. При томе смо остали и после ове изложбе. Две највеће слике, марине „Југ“ и „Послије југа“, и трећа, мања, исте врсте, „Пљусак“, нису на нас учиниле најјачи утисак, мада нам се у многоме свиде. Више, осетно више свиде нам се оне снажне, колоритне слике из цветне природе, у пуној,

[1] „Словенски Југ“, број 2 за ову годину.

јаркој светлости, и с којих букета бљеште успламтеле боје и кликће живот. „Вечер на Лападу“, „У луци“, „Campanile“ и други слични радови спадају овамо. У њима се огледа Црничић; на овим платнима је оваплоћена његова топла, пастозна кичица. Она особито дубока перспектива у слици „Вечер на Лападу“, па онај обасјани лучни пут крај мора, па онај шумарак, у првом плану слике десно, што гори у бојама, то су ствари које се не виђају често. И слике „У луци“ и „Campanile“ имају сличне особине. На њима се погдегде примећује и неуједначеност боја и оскудица тона. Но то је сасвим разумљиво кад се узме у обзир постигнути велики успех у снази и свежини боја, што је и главна карактеристика Црничићева. Поменуте марине, на којима има више тона а мање свежине и боја, не би биле у стању преставити овог сликара обасјане, цветне природе. И на самима њима се опажа како их уметник није радио под каквим јаким утиском. Остали радови Црничићеви у боји, поред два добра реза, представљају низ лепих снимака из природе више или мање успелих, у тону или у треперивом, обасјаном колориту.

(Наставиће се.)

Бранко Поповић.

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ.

Источна Конфедерација као решење Источнога Питања (Une confédération orientale comme solution de la Question d' Orient, par un Latin, Plon, Nourrit et C-ie, Paris, 1905).

Страх од Немачке и њенога надирања ка Јадранскоме Мору и ближем Истоку, обладао је многим политичарима. Од 1818 године па до данашњега дана, Немачка жели Трст и Средоземно Море. Логика догађаја и несавладљива сила историјских фаталности, уз економско-трговачку неодољивост, гони Немачку на Јадране.

Највише од тога надирања стрепе Талијани, отуда се и овај Латинин дигао да укаже на средство којим би се могло омести ово надирање, па чак и упутити другим путем.

Турска је, разлаже писац, држава у којој се реформе, макар какав план реформа био, не могу никада извршити, нешто због самога органскога уређења те државе, нешто и због супротних личних интереса великих сила, а нешто и због тога што се ислам и хришћанство не могу никад сложити. Њено распадање мора наступити врло скоро Само, и ако то буде, Бугари, Румуни, Срби, Арбанаси, Грци и Црногорци, не могу се споразумети мирним путем да изврше међу собом деобу садање европске Турске. Етнографија и географија су исто тако несигурни основи за деобу колико и историјска права свих тих народа. Споразум два балканска народа не би, исто тако, много вредео. Зато је потребно да дође, на место Турске, друга једна власт која би одржала између балканских држава неопходну равнотежу на Истоку. Та власт мора доћи споља. Аустрија и Русија због својих балканских амбиција морају бити искључене. Немачка је опасна због њених претераних амбиција да овлада целом Европом, Енглеска и Француска су далеко, остаје само Италија. Ниједна боље од Италије не би могла да замени Турску и управља подмлађивањем балканских хришћана. По одобрењу Европе европска би се Турска поделила на две провинције уместо на шест вилајета, на Маћедонију и Арбанију. Ове две провинције би с осталим балканским државицама ушле у *Источну Конфедерацију*. Туторство над њима дало би се, дакле, Италији. Она је средоземноморска држава, католичка и нимало антирелигијскога сектаризма, она би без сваке погибли за народност балканских народа вршила своју задаћу. Она би одржавала равнотежу међу балканским народима, они би се слободно развијали и мирно расправили све своје спорове. Италија би могла заузети и Цариград. Маћедонија и Арбанија имале би за гувернере талијанске

ђенерале. Кантонални систем швајцарски био би уведен заједно са општинским уређењем. Талијански језик био би званичан језик. Пореска реформа би се одмах увела. Војске у правоме смислу речи, не би било, само жандармерије. Слобода вероисповести би била обезбеђена. Конфедеративна скупштина би се састајала у Риму или Солуну да решава о најважнијим питањима, нарочито о питањима спољне политике Источне Конфедерације. За први почетак могао би се дати Италији мандат да уђе у Маћодонију и Арбанију, као Аустрији за Босну и Херцеговину, остављајући Цариград као слободно пристаниште.

Овакав план се приближује много Мацинијевој балканској лиги за одбрану против германштине. Он је несумњиво врло примамљив и писац га лепо заступа. Али, писац чини ону грешку за коју највише замера балканским народима. Он пребацује Бугарима тежњу за Самуиловим царством, Србима за Душановим, Грцима за Александра Великога, а он говори о обнови источне царевине под скиптром Виктора Емануела II, он сања о препорођају Латинске расе коју су германска и англосаксонска раса притисле са неколико страна. На те се стране не може. Одушка је само средоземно море и јадранска обала; те обале треба обезбедити Латинима. Обезбедити се могу само тако ако се од савеза балканских, младих и неразвијених државица, створи савезник и брана противу Германа. На савез се може и пристати, па чак и на овакав план какав овај Латинин предлаже, када би било уверења да Италија има хумане намере. Оне су толико исто искрене колико и Аустријина уверавања да нема завојевачких намера на Балкану. Италија годинама ради на италијанизирању арбанске обале. Од Скадра до Превезе пуно је разних културних установа које било званична било доброчина Италија подржавају. У унутрашњости Арбаније пуно је присталица Италије, чија народносна осећања знатно јачају услед лекција талијанских учитеља и свештеника. Ове године

први пут званично је у Народноме Представништву изјављено да се Италија и Аустрија споразумевају о Арбанији, о сфери њихова утицаја. Ове године избија и од Италије се подржава мисао о оснивању „албанскога вилајета“ у чији би састав ушли и окрузи Маћедоније где су Арбанаси у већини. Све су то појаве које казују да је и Италији, чији се данашњи политички планови у многоме слажу с овим планом једног Латинина, до слоге балканских народа и зближавања са њима само ради њених интереса. И зато се и ова књига може уврстити у ред оних које заступају националистичке интересе, овде талијанске. А онда timeo Danaos...

Књизи је додата и једна карта предложене конфедерације, где су учињене овакве територијалне измене. Источна Румелија се присаједињује Бугарској, Крит Грчкој, Новопазарски Санџак Србији — али тако да Плевље остане Црној Гори, а Пећ, Митровица, Приштина и остали део косовскога вилајета, и солунски, битољски, јањински и скадарски ушли би у једну област коју би будућа конфедерација поделила на Маћедонију и Албанију. Та неодређена област таман обухвата онај простор данашње европске Турске о коме ће бити било речи у Венецији између грофа Голуховскога и Титонија. У Арбанији садањој нема места за двоје, у оваквој какву је предлажу биће за обоје. Јов. М. Јовановић.

БЕЛЕШКЕ.

КЊИЖЕВНОСТ.

Српски Народ. — У Београду излази од 25 фебруара о.г. лист „Српски Народ“ свакога 10 и 25 у месецу. Листу је сврха узајамно упознавање Срба, тачно обавештавање о свима политичким и културним приликама свих Срба и искорењавање нетрпељивости међу њима. Ову сврху „Српски Народ“ мисли постићи путем свих врста литературних производа. Лист је дошао у своје време, и програм му је добар. По шест бројева који су до сада

изашли има изгледа да ће вршити добро свој задатак. Замерити му се може што до сад готово нимало није говорио о Србима из Србије; што зло уређује српски летопис (примера ради: „8 фебруар: у Крушевцу је преминуо Драг. Радосављевић, млад и вредан наставник“; „2 април: у Београду је одржана прва скупштина српског друштва за обезбеђење“; 24 март: у „Српским Новинама“ објављен указ о позивању резерве на вежбање“); и, најзад, што му чланци немају једнаку јасност, простоту, сразмеру, краткоћу. То је тешко подесити, али свакојако треба подешавати. За ову врсту листова то се мора чак и нарочито радити. Чланке као што су „Начело народности“ у броју 4 и „О пројектованоме финансискоме правилнику за реформне вилајете у Турској“ у броју 5, не треба пуштати у „Српски Народ“, бар не у онаквоме кабастоме и дугоме руху. И још нешто, у „Српскоме Народу“ треба говорити што више о актуалним питањима која се тичу свих Срба. J.

Дворске књижаре Мите Стајића у Београду Каталог књига српске књижевности за 1905 год. Издала дворска књижара Мите Стајића у Београду 1905 год. Штампарија „Талетова“. Стр. III—VII, 1—410 у 8º. — Г. Стајић је издао овај већ трећи каталог своје књижаре. Свакако да су овакви каталози од користи, јер се у њима налази прикупљен велики део библиографске грађе. У српској књижевности, они значе још више. Јер каталози библиотеке Војног Министарства (1873, 1874), спискови књига из књижаре Велимира Валожића (1869, 1874), спискови књига и мапа из Државне Штампарије (1870, 1874, 1875, 1883, 1884), каталози Народне Библиотеке, списак књига књижаре Игњата Фукса (1871), спискови књижаре Браће Јовановића у Панчеву (1873, 1874, 1884), каталог књига Л. Крстића у Цариграду (1893), списак књижаре Јов. Радака у Кикинди (1893), ценовник књига из Државне Штампарије (1893 и даље), Књижевне Новине Браће Поповића у Н. Саду (1904) и каталози Стајићеве књижаре с још којим каталогом какве српске књижаре или штампарије из Далмације и Хрватске, уз нешто мало и врло нередовно вођених библиографских бележака по нашим књижевним листовима, готово је једина грађа за израду извесних делова српске библиографије. Овај каталог Стајићеве књижаре рађен је доста добро. Уз сваку књигу, потпуније или непотпуније, забележено је и доста библиографских података. Ти подаци нису увек најтачнији

ни најпотпунији, али је ипак овај каталог бољи од Књижевних Новина Браће Поповића у Н. Саду, где код књига није забележено ни место у ком је књига изашла, а већ о броју страна, години кад је штампана књига, бројевима страна из предговора не сме се ни помишљати. Стајићевом Каталогу могле би се учинити још неке замерке; замерили бисмо н.пр. оном цепкању списка књига на онолико много рубрика (43 рубрике, са 74 подврсте), јер та подела на рубрике није свуда најсигурније изведена. („Ј. Скерлић, Уништење Естетике и демократизација уметности" заведено је једном под рубрику „Педагогија и философија" на 83 страни и потом под рубрику „Филологија и Историја књижевности" на 138 страни, — и то први пут забележено је да та књига има 50 страна и други пут да има 80 страна.) И ипак после свих тих рубрика морала је доћи рубрика „Разна књижевност". Најзад, може се не мало пребацити књижари због завођења апсолутно недозвољене рубрике „Босанска књижевност". Добро је учињено што је на крају Каталога додат „Регистар писаца и преводилаца" с назначеним странама каталога на којима се помињу. А.

Македонски Преглед. — Н. Наумов, некадањи секретар бугарскога тргов. агентства у Скопљу, уредник познатога мемоара унутрашње револуционе организације (Македонија и Одринско, 1892—1902) покренуо је у Софији двонедељни часопис „Маћедонски преглед". Овај лист је требао да има за девизу: „Маћедонија за Маћедонце", да заступа унутрашњу револуциону организацију, да ратује противу спољне револуционе организације. Требао, али је нема. Одмах у првоме броју „Маћедонски Преглед" почиње заступати бугарске интересе у Турској, и ако на два три места осуђује свачије сједињистичке тежње, па дакле и бугарске. Тако полуслужбену статистику бугарску о становништву у вилајетима битољскоме, солунскоме и „скопскоме" (ваљада санџаку) коју је издао на француском Д. М. Бранков, сматра као највише приближну истиниту, и ако та статистика не зна за Србе у овим валилуцима. Затим и он убраје казе прешевску, кратовску, паланачку, штипску, кочанску, кумановску, велеску, тетовску, гостиварску и скопску, у Маћедонију, као што чине сви Бугари. И, најзад, у листу се пише језиком бугарским, а не оним којим говори становништво маћедонско, а којим је почео писати Мисцков (К. П. Мисцков, „За Македонцките Работи",

Софија, 1903). Фирма Маћедонска а еспап бугарски. Н. Наумов и његово друштво говориће против сједињења Маћедоније Бугарској, а о њему ће стално мислити и на њему радити.

Уз политички део нћи ће уз сваки број и књижевни додатак. Уредник је књижевноме додатку г. Андреја Протич, познати нам критичар и књижевник, а затуцани националиста. У идућим додацима „Маћедонског Прегледа" наћи ће се сигурно и по која добра литерарна ствар; у првоме их нема. J.

Европска Турска и проблем маћедонски и старо српски (La Turquie d'Europe et le problème de la Macédoine et de la vieille Serbie. thèse pour le doctorat. M. G. Miloïévitch. Paris, Arthur Rousseau, 1905). У овој књизи збијено и кратко изнесени су историја реформама у европској Турској у XIX веку и њихов неуспех. И ако има по негде непоузданих података, због тога што су из непоузданих извора, ипак је добро и прегледно израђена историја маћедонске реформне акције. Писац. као закључак. износи да треба решити маћедонски и старосрпски проблем *аутономијом Маћедоније и Ст. Србије*, које би, као *једна* аутономна област ушле у балканску конфедерацију. Тезе о аутономији Маћедоније, о аутономији Старе Србије, о аутономији данашњих румелијских вилајета, могу се бранити и нападати, али теза да Маћедонија и Ст. Србија буду *једна* аутономна област може се само нападати. Конфедерација балканских држава могућна ће бити само тако ако се међу њима одржи потребна равнотежа. Аутономна Маћедонија ће бити могућна, па и конфедерација балканских држава. ако Маћедонија уђе у своје природне границе, старе границе, тј. у данашње границе солунскога и великога дела битољскога вилајета. Ко погледа на карту балканских полуострва видеће да ће се тада моћи постићи и равнотежа балканских народа. J.

ЧИТУЉА.

Јанко Веселиновић. — 14 о. м. умро је најпопуларнији представник српске сеоске приповетке Јанко Веселиновић. Јавивши се одмах после збирке приповедака ненадмашеног Л. К. Лазаревића под чијим је утицајем нарочито у почетку стајао, Јанко је својим првим радовима имао одмах неочекиван успех, сјајно ушао у књижевност, постигао славу коју доцније никако није премашио. Сеоска приповетка била је пронађена, и тре-

бало ју је наставити и даље развити; тад се јавио Јанко са својим талентом несумњиве јачине, с богатом и плодном имагинацијом, са интимним познавањем српскога сељака, с ретким знањем народнога језика, са непресушном литерарном активношћу, са једном вером у рад пуном младости, ведрине и свежине, и развио је сеоску приповетку до крајњих граница њених. Само су те границе биле и сувише уске, сеоска приповетка није имала много снаге у себи; а после, и таленат Јанков није имао широког обима, имагинација његова тежила је све више цртању драматичних момената ма и по цену вероватноће и природности, његово познавање сељака било је под утицајем његове симпатије према сељаку која је гледала само лепе стране у њему и излазила само на оптимистично и идилично цртање, његов језик почео је губити своју свежину сталном употребом једних истих локалних израза и локуција, његова активност често није долазила само од његове вере у рад него и од потребе многог писања које је трошило снагу и слабило оно што је крепко у његову таленту, оскудица његове литерарне културе сметала је јачем развоју његовом и није дала да се његов литерарни рад попне на висину коју је доцније тражила све развијенија литерарна публика, и Јанко је, на брзо после својих лепих успеха, имао и моменте кад није био довољно цењен и омиљен. — Јанкове приповетке и збирке приповедака ово су: „Слике из сеоског живота“ (1887, 6 приповедака), „Луда Величка“ (1888), „Слике из сеоског живота II коло“ (1889, 5 приповедака), „Пољско цвеће“ (1890, 10 приповедака), „Слике из учитељског живота“ (1890, 2 приповетке), „Слике из сеоског живота III коло“ (1891, 2 приповетке), „Божја реч“ (1892), „Заклетва“ (1892), „Адамско колено“ (1893), „Од срца срцу“ (1893, 5 приповедака), „Деда; Страх“ (1894), „Вечност“ (1894), „Рајске душе“ (1894), „Зелени вајати“ (1895, 2 приповетке), „Стари познаници“ (1896, 5 приповедака), „Море без приморја“ (1897), „Мале приче“ (1901, 5 приповедака), „Мале приче II коло“ (1902, 5 приповедака). Сем тога Јанко је писао и романе: „Борци“ (1888), „Сељанка“ (1893), „Хајдук Станко“ (1897), „Јунак наших дана“ (1899), и драме: „Бидо“ (1892), „Потера“ (1894).

П.

Бацета. — 6 јуна о. г. свршио је, смрћу која је врло ретка међу књижевницима, један скроман новинар и књижевник и један од првих и врло преданих сарад-

ника нашега листа, Аксентије Бацета Рујанац. Рођен око 1860 у Кривој Ријеци (ужички округ), Бацета се школовао у Србији и Русији, служио као официр у Русији и Бугарској, доцније живео у Србији као новинар и књижевник и најзад погинуо у Маћедонији као прост борац за ослобођење наше браће. Његов буран живот, скроз испуњен политичким гањањима, прогонством из отаџбине, хапшењима, осудама на смрт, а апсолутно лишен себичности и личних интереса и сав активно предан општем добру, завршио се врло јуначком смрћу код Бељаковца, у једном од најкрвавијих сукоба наших у Маћедонији. — Његов рад на књижевности сводио се на писање у патриотском листу „Ускоку“, који је он и основао, и на преводну књижевност. Преводи његови су у нашем листу 1901 и 1902 године: „Бивши људи“, „Макар Чудра“ и „О чину лажљивцу и детлићу љубитељу истине“ од М. Горког, и „За иконом“ од В. Короленка. Његови преводи у „Самоуправи“ 1903 и 1904 ови су: „Тајна седме чете“, од Корн. Шуберта, „Лука Иванић Долбњаков и његов Букетка“, из заборављених бележака, од Ник. Гр. Буњина, „Пас и мачка“, инђијска легенда, од В. Дорошевића, „Цар Асаргадон“, од Л. Н. Толстога, „Рођење Христово“, мусломанска прича, „Вечита Легенда“, од В. Дорошевића, „Наука и живот“, арабљанска прича, од В. Дорошевића, „Три питања“, легенда, од Л. Н Толстога, „Савест“, из сто кинеских казна, од В. Дорошевића, „Постанак глупости“, инђијска легенда, од В. Дорошевића, „Госпођа Цивилизација“, од В. Дорошевића, „Ропство Мис Стонове“, по причању учесника „Хигијена вароши“, од проф. Г. В. Хлопина, „Микадова империја“, од К. Војенског. Осем ових радова изишли су у поменутом листу још и ови чланци: „Државе и јапански „подвизи““, из „Рускога Слова“, „Ново Време“ о годишњици Краља Петра I“, „Словенско братство“, из „Рускога Слова“, „Говор Данева у дебати о одговору на престону беседу“, „Данченкова извешћа с бојишта“, из „Рускога Слова“, и још многи ситнији чланци. Сви су ови радови преводи с руског и бугарског језика. Х.

Власник, Др. Војислав Вељковић.
Уредници, Павле Поповић, и Др. Јован Скерлић.